The copyright © of this thesis belongs to its rightful author and/or other copyright owner. Copies can be accessed and downloaded for non-commercial or learning purposes without any charge and permission. The thesis cannot be reproduced or quoted as a whole without the permission from its rightful owner. No alteration or changes in format is allowed without permission from its rightful owner.

PARTI KEADILAN RAKYAT (PKR): PENGREALISASIAN AGENDA REFORMASI, 1998-2023

SUMMUGAM A/L RENGASAMY

UUM
Universiti Utara Malaysia

DOCTOR OF PHILOSOPHY
UNIVERSITI UTARA MALAYSIA
2026

PARTI KEADILAN RAKYAT (PKR): PENGREALISASIAN AGENDA REFORMASI, 1998-2023

SUMMUGAM A/L RENGASAMY
(903754)

Universiti Utara Malaysia

A thesis submitted to the Ghazalie Shafie Graduate School of Government in fulfilment of the requirement for the Doctor of Philosophy Universiti Utara Malaysia

Kolej Undang-Undang, Kerajaan dan Pengajian Antarabangsa
(College of Law, Government and International Studies)
UNIVERSITI UTARA MALAYSIA

PERAKUAN KERJA TESIS
(Certification of thesis)

Kami, yang bertandatangan, memperakukan bahawa
(We, the undersigned, certify that)

SUMMUGAM A/L RENGASAMY (903754)

calon untuk Ijazah
(candidate for the degree of) **DOKTOR FALSAFAH (SAINS POLITIK)**

telah mengemukakan tesis yang bertajuk:
(has presented his/her thesis of the following title):

PARTI KEADILAN RAKYAT (PKR): PENGREALISASIAN AGENDA REFORMASI, 1998-2023

seperti yang tercatat di muka surat tajuk dan kulit tesis.
(as it appears on the title page and front cover of the thesis).

Bahawa tesis tersebut boleh diterima dari segi bentuk serta kandungan dan meliputi bidang ilmu dengan memuaskan, sebagaimana yang ditunjukkan oleh calon dalam ujian lisan yang diadakan pada **27 NOVEMBER 2025**

That the said thesis is acceptable in form and content and displays a satisfactory knowledge of the field of study as demonstrated by the candidate through an oral examination held on: ***NOVEMBER 27, 2025***

Pengerusi Viva *(Chairman for Viva)*	:	**PROF. MADYA DR. MAS JULIANA MUKHTARUDDIN**	Tandatangan *(Signature)*
Pemeriksa Luar *(External Examiner)*	:	**PROF. DATO' DR. SIVAMURUGAN PANDIAN (USM)**	Tandatangan *(Signature)*
Pemeriksa Dalam *(Internal Examiner)*	:	**PROF. MADYA DR. MOHAMMAD AINUDDIN ISKANDAR LEE ABDULLAH**	Tandatangan *(Signature)*
Tarikh Date	:	**27 NOVEMBER 2025**	

Universiti Utara Malaysia

Nama Pelajar *(Name of Student)*	:	**SUMMUGAM A/L RENGASAMY (903754)**		
Tajuk Tesis *(Title of the Thesis)*	:	**PARTI KEADILAN RAKYAT (PKR): PENGREALISASIAN AGENDA REFORMASI, 1998-2023**		
Program Pengajian *(Programme of Study)*	:	**DOKTOR FALSAFAH (SAINS POLITIK)**		
Penyelia Pertama *(First Supervisor)*	:	**DR. KAMARUL ZAMAN HAJI YUSOFF**	Tandatangan *(Signature)*	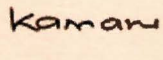
Penyelia Kedua (Second Supervisor)	:	**PROF. DR. RUSDI OMAR**	Tandatangan *(Signature)*	

UUM
Universiti Utara Malaysia

PERMISSION TO USE

In presenting this thesis in fulfilment of the requirements for a postgraduate degree from Universiti Utara Malaysia, I agree that the Perpustakaan Sultanah Bahiyah UUM may make it freely available for inspection. I further agree that permission for the copying of this thesis in any manner, in whole or in part, for scholarly purpose may be granted by my supervisor(s) or, in their absence, by the Ghazali Shafie Graduate School of Government (GSGSG). It is understood that any copying or publication or use of this thesis or parts thereof for financial gain shall not be allowed without my written permission. It is also understood that due recognition shall be given to me and to Universiti Utara Malaysia for any scholarly use which may be made of any material from my thesis.

Requests for permission to copy or to make other use of materials in this thesis, in whole or in part, should be addressed to:

UUM
Universiti Utara Malaysia

Dean (Ghazali Shafie Graduate School of Government)

UUM College of Law, Government and International Studies (UUM COLGIS)

Universiti Utara Malaysia

06010 UUM Sintok

ABSTRAK

Parti Keadilan Rakyat (PKR) kini telah mencapai ulang tahun penubuhannya yang ke-25 dan muncul sebagai salah satu parti politik paling berpengaruh di Malaysia. Walau bagaimanapun, tidak banyak dokumentasi yang membincangkan corak perjuangan politik, serta peranan dan sumbangan PKR dan Datuk Seri Anwar Ibrahim yang diketahui oleh masyarakat umum. Kekurangan kajian ilmiah ini telah menyumbang kepada kekeliruan dan salah faham mengenai PKR. Oleh itu, kajian ini meneliti realisasi agenda reformasi PKR dari 1998 hingga 2023, dengan fokus pada tiga dimensi utama: strategi PKR dalam memperjuangkan reformasi politik, peranan kemenangan dalam Pilihan Raya Umum ke-14 dan ke-15 (PRU14 dan PRU15) dalam memudahkan pelaksanaan reformasi, serta cabaran menterjemahkan idealisme reformasi kepada hasil tadbir urus yang nyata. Kajian ini signifikan kerana menyediakan penilaian sistematik terhadap trajektori reformasi jangka panjang PKR dan menawarkan pemahaman tentang interaksi strategi politik, kejayaan pilihan raya, dan dinamika gabungan politik dalam membentuk proses reformasi di Malaysia. Kaedah penyelidikan adalah kualitatif, menggabungkan sorotan literatur, analisis dokumen, dan temu bual berstruktur dengan tokoh politik yang terlibat secara langsung dalam perjalanan politik PKR. Analisis mengambil kira sejarah PKR, dasar-dasar berorientasikan reformasi, dan pengalaman pentadbiran untuk menilai keberkesanan strategi reformasi merentasi fasa politik berbeza. Dapatan kajian menunjukkan PKR menggunakan gabungan strategi termasuk mobilisasi massa, pembentukan gabungan politik, penggunaan media digital, dan perumusan dasar alternatif untuk merealisasikan agenda reformasinya. Kemenangan dalam PRU14 menandakan titik perubahan penting dan membuktikan keberkesanan strategi reformasi parti. Namun pelaksanaan reformasi telah dibatasi oleh konflik dalaman dalam gabungan, dominasi kepimpinan Dr Mahathir Mohamad, dan kejatuhan kerajaan Pakatan Harapan pada 2020. Keputusan PRU15 membuka peluang baharu untuk memajukan agenda reformasi di bawah Kerajaan Perpaduan, tetapi kestabilan politik tetap menjadi faktor penentu kesinambungan reformasi. Dapatan kajian turut mengenal pasti cabaran struktur dan politik yang menghalang realisasi agenda reformasi, termasuk perpecahan dalaman parti, tekanan pembangkang, ketidakstabilan gabungan, dan kekangan institusi kerajaan. Dalam konteks pasca-PRU15, PKR berdepan tugas kompleks untuk mengimbangi aspirasi reformasi dan mengekalkan kestabilan Kerajaan Perpaduan. Secara keseluruhan, kajian ini menekankan bahawa kejayaan pilihan raya sahaja tidak mencukupi untuk menjamin kejayaan reformasi tanpa sokongan institusi kukuh, tadbir urus gabungan yang bersepadu, dan strategi pentadbiran yang mampan.

Kata Kunci: Parti Keadilan Rakyat (PKR), Agenda Reformasi, Pilihan Raya Umum, Strategi Politik, Tadbir Urus.

Universiti Utara Malaysia

ABSTRACT

The Parti Keadilan Rakyat (PKR) has now marked its 25th anniversary and has emerged as one of the most influential political parties in Malaysia. However, there is limited documentation discussing the patterns of its political struggle, as well as the roles and contributions of PKR and Datuk Seri Anwar Ibrahim that are known to the public. The lack of scholarly research in this area has contributed to widespread confusion and misunderstanding regarding PKR. This study therefore examines the realisation of PKR's reform agenda from 1998 to 2023, focusing on three main dimensions: PKR's strategies in pursuing political reform; the role of victories in the 14th and 15th General Elections (GE14 and GE15) in facilitating the implementation of reform; and the challenges of translating reformist ideals into tangible governance outcomes. The study is significant as it provides a systematic assessment of PKR's long-term reform trajectory and offers insights into how political strategies, electoral successes, and coalition dynamics interact in shaping the reform process in Malaysia. The research employs a qualitative design, combining a literature review, document analysis, and structured interviews with political actors directly involved in PKR's political journey. The analysis considers PKR's historical development, reform-oriented policies, and administrative experiences to evaluate the effectiveness of reform strategies across different political phases. Findings indicate that PKR employed a combination of strategies, including mass mobilisation, coalition building, use of digital media, and formulation of alternative policies, to advance its reform agenda. Victory in GE14 marked a significant turning point and demonstrated the effectiveness of the party's reform strategies. However, reform implementation was constrained by internal conflicts within coalition, the dominance of Dr Mahathir Mohamad's leadership, and the collapse of the Pakatan Harapan government in 2020. The outcome of GE15 opened new opportunities to advance the reform agenda under the Unity Government, yet political stability remained a key determinant of reform continuity. The study also identifies structural and political challenges impeding the realisation of reform, including internal party divisions, opposition pressures, coalition instability, and institutional constraints within government apparatus. In the post-GE15 context, PKR faces the complex task of balancing reform aspirations with the need to maintain the stability of the Unity Government. Overall, the study emphasises that electoral success alone is insufficient to guarantee the success of reforms without robust institutional support, integrated coalition governance, and sustainable administrative strategies.

Keywords: Parti Keadilan Rakyat (PKR), Reform Agenda, General Election, Political Strategy, Governance.

Universiti Utara Malaysia

PENGHARGAAN

Aum Nama Shivaya.

Aum Shivaya Namaha

Aum Saravana Bhavaya Namaha.

Dengan penuh rasa hormat dan kesyukuran, saya panjatkan puji-pujian kepada Tuhan Yang Maha Esa dan Yang Maha Pengasih atas limpah rahmat, kekuatan dan kebijaksanaan yang dikurniakan kepada saya dalam menempuh perjalanan akademik ini. Tanpa restu, hidayah, dan keberkatan Tuhan Yang Maha Esa pasti perjalanan ini tidak dapat diselesaikan dengan jayanya.

Universiti Utara Malaysia

Setinggi-tinggi penghargaan saya zahirkan kepada dua penyelia saya, Dr. Kamarul Zaman Haji Yusoff dan Prof. Dr. Rusdi Omar, atas segala bimbingan, ilmu serta tunjuk ajar yang diberikan sepanjang tempoh penyelidikan ini. Dedikasi dan kesabaran mereka dalam membimbing saya tidak ternilai harganya. Nasihat dan sokongan mereka bukan sahaja membantu dalam penulisan kajian ini tetapi turut memberi inspirasi dalam perkembangan akademik dan profesional saya. Saya amat menghargai segala usaha mereka dalam memastikan saya memperoleh kefahaman yang mendalam serta mencapai tahap terbaik dalam penyelidikan ini.

Ucapan terima kasih yang tidak terhingga juga saya sampaikan kepada Universiti Utara Malaysia yang telah menyediakan pelbagai kemudahan, sumber rujukan serta sokongan akademik sepanjang saya menjalankan kajian ini. Infrastruktur yang lengkap serta suasana pembelajaran yang kondusif amat membantu dalam kelancaran kajian

ini, sekaligus memudahkan saya menimba ilmu dan memperkukuh pemahaman dalam bidang yang diceburi.

Tidak dilupakan, penghargaan yang paling istimewa saya tujukan kepada keluarga tersayang yang sentiasa menjadi tulang belakang dalam setiap langkah kehidupan saya. Terima kasih kepada isteri tercinta, Cikgu Puan Revathi Abhimanam, yang sentiasa berada di sisi dengan kesabaran kasih sayang, serta dorongan yang tidak pernah luntur. Sokongan moral, pengorbanan dan kepercayaan yang diberikan menjadi sumber kekuatan utama saya untuk mengharungi setiap cabaran sepanjang perjalanan ini.

Kepada anak-anak saya yang disayangi, Major Dr. Kathiresan A/ L Summugam, Marathanda Kanthan A/L Summugam dan Vivegan A/L Summugam, saya ingin mengucapkan jutaan terima kasih atas kesabaran dan kefahaman kalian ketika saya sibuk menghabiskan masa dengan penyelidikan ini. Senyuman dan kehadiran kalian menjadi penyuntik semangat di saat saya merasa lelah dan hampir berputus asa.

Turut tidak lupa pengorbanan dan perjuangan kedua dua ibu bapa saya yang tersayang, Mendiang Yang Berbahagia Tuan Rengasamy A/ L Ramasamy dan Yang Berbahagia Puan Ramayee A/ P Muthappan. Restu, dorongan, didikan, asuhan, bimbingan, tunjuk ajar, motivasi dan nasihat serta pengalaman hidup mereka menjadi pencetus minda saya meneruskan pengajian saya di peringkat Doktor Falsafah di Universiti Utara Malaysia.

Universiti Utara Malaysia

Tidak lupa, penghargaan ikhlas saya sampaikan kepada rakan-rakan pemimpin dan pimpinan seperjuangan dalam bidang politik, pensyarah-pensyarah serta semua individu yang secara langsung atau tidak langsung telah menyumbangkan idea, pandangan serta bantuan sepanjang perjalanan kajian ini. Sokongan serta dorongan yang diberikan amat bermakna bagi saya dan saya amat menghargai setiap sumbangan yang telah diberikan.

Akhir kata, saya berdoa semoga segala usaha dan ilmu yang diperoleh sepanjang kajian ini memberi manfaat bukan sahaja kepada diri saya tetapi juga kepada masyarakat serta dunia akademik. Semoga segala kebaikan yang diberikan oleh insan-insan yang membantu saya dalam perjalanan ini dikurniakan keberkatan serta kebahagian yang berpanjangan.

Terima kasih.

Universiti Utara Malaysia

SENARAI KANDUNGAN

PERMISSION TO USE i

ABSTRAK ii

ABSTRACT iii

PENGHARGAAN iv

SENARAI KANDUNGAN vii

SENARAI JADUAL xi

SENARAI LAMPIRAN xii

SENARAI SINGKATAN xiii

BAB SATU (PENGENALAN) 1

1.1 Pendahuluan 1

1.2 Latar Belakang Kajian 6

1.3 Pernyataan Masalah 13

1.4 Persoalan Kajian 22

1.5 Objektif Kajian 22

1.6 Metodologi Kajian 23

1.6.1 Reka Bentuk Kajian 23

1.6.2 Kaedah Pengumpulan Data 24

1.6.3 Kaedah Analisis Data 28

1.6.4 Langkah-Langkah Keteguhan dan Kesahan Kajian 29

1.7 Skop Kajian 30

1.8 Kepentingan Kajian 32

1.9 Teori 36

1.9.1 Centripetalism Theory 36

1.9.2 Reform Theory 39

1.10 Sorotan Karya 42

1.10.1 Kajian-Kajian Ke Atas Parti-Parti Selain PKR 43

1.10.2 Kajian-Kajian Ke Atas PKR Dalam BA Dan PR 53

1.10.3 Tulisan-Tulisan Popular Mengenai PKR 59

Universiti Utara Malaysia

1.10.4 Sorotan Karya Antarabangsa: Reformasi, Koalisi dan Kepimpinan Politik 76
1.11 Pembahagian Bab 79
1.12 Kesimpulan 82

BAB DUA (SEJARAH AWAL REFORMASI, 1998-2015) **84**
2.1 Pendahuluan 84
2.2 Detik Mula Perjuangan Reformasi, 1998-2004 85
2.3 Kejayaan Yang Datang Dari Perancangan, 2004-2008 104
2.4 Berhadapan Dengan Cabaran Berterusan, 2008-2015 121
2.5 Kesimpulan 146

BAB TIGA (REFORMASI TANPA ANWAR, 2015-2018) **148**
3.1 Pendahuluan 148
3.2 Detik Suram Dalam Perjuangan, 2015-2016 149
3.3 Pembentukan Satu Strategi Baru, 2016-2017 160
3.5 PRU 14 Yang Paling Bersejarah, 2018 183
3.6 Kesimpulan 195

BAB EMPAT (CABARAN PERLAKSANAAN REFORMASI, 2018-2020) **196**
4.1 Pendahuluan 196
4.2 PKR Sebagai Pendukung Kerajaan PH, 2018-2019 197
4.3 Anwar Kembali Dalam Politik, 2018-2019 213
4.4 Permulaan Krisis Dalaman, 2019 229
4.5 Detik Perpecahan Dan Kejatuhan, 2019-2020 245
4.6 Kesimpulan 260

BAB LIMA (PEMBINAAN KEMBALI KEKUATAN, 2020-2022) **261**
5.1 Pendahuluan 261
5.2 Pembangkang Kepada Kerajaan PN, 2020-2021 262
5.3 Pembangkang Kepada Kerajaan KM, 2021-2022 279
5.4 Kebangkitan Dalaman PKR, 2020-2022 297
5.5 PKR Menghadapi PRU 15 Yang Bersejarah, 2022 314

Universiti Utara Malaysia

5.6 Kesimpulan 329

BAB ENAM (PERLAKSANAAN AGENDA REFORMASI, 2022-2023) 331

6.1 Pendahuluan 331

6.2 Penyusunan Jentera Dan Pengukuhan Kerajaan 333

6.3 Perletakan Landasan Awal Kerajaan 350

6.4 Pengemasan Hala Tuju Kerajaan 365

6.5 Cabaran Perlaksanaan Agenda Reformasi 385

6.6 Kesimpulan 403

BAB TUJUH (KESIMPULAN DAN CADANGAN) 405

7.1 Pendahuluan 405

7.2 Kesimpulan 406

7.2.1 Strategi dan Pendekatan dalam Mencapai Objektif Reformasi 409

7.2.2 Analisis Kejayaan PKR dalam PRU 14 dan PRU 15 terhadap Pelaksanaan Reformasi 417

7.2.3 Cabaran dan Halangan dalam Merealisasikan Agenda Reformasi 423

7.3 Cadangan 431

7.3.1 Memperkukuhkan Struktur dan Kesatuan Dalaman Parti 431

7.3.2 Mengoptimumkan Strategi Komunikasi dan Mobilisasi Sokongan 432

7.3.3 Mewujudkan Dasar dan Keutamaan Reformasi yang Kukuh 433

7.3.4 Mengukuhkan Hubungan dalam Gabungan Politik 433

7.3.5 Memperluas Sokongan Rakyat dan Pengundi Luar Bandar 434

7.3.6 Memperkasa Pendidikan Politik dan Kesedaran Awam 434

7.3.7 Mengadaptasi Strategi Politik yang Lebih Fleksibel 435

7.3.8 Memastikan Kestabilan Politik bagi Menyokong Reformasi Jangka Panjang 435

7.3.9 Memperkukuhkan Kestabilan Politik Kerajaan 435

7.3.10 Memastikan Kelangsungan PKR sebagai Parti Utama dalam Politik Malaysia 436

7.4 Implikasi Teori 436

7.4.1 Centripetalism Theory 436

Universiti Utara Malaysia

7.4.1.1 Electoral Incentives for Cross-Ethnic Voting (Insentif Pilihan Raya untuk Pengundian Silang Kaum) 436
7.4.1.2 Multi-Ethnic Arenas of Bargaining (Multi-Ethnic Arenas of Bargaining) 437
7.4.1.3 Centrist and Aggregative Multi-Ethnic Political Parties (Parti Politik Berbilang Kaum yang Moderat dan Inklusif) 439
7.4.2 Reform Theory 440
7.4.2.1 Exploit a Parliamentary Majority 441
7.4.2.2 Widen Your Political Base 441
7.4.2.3 Divide and Conquer 442
7.4.2.4 Exploit External Constraints 443
7.5 Cadangan Penambahbaikan 444
7.6 Penutup 445
RUJUKAN **448**
LAMPIRAN **554**
LAMPIRAN 1: SOALAN WAWANCARA 554

Universiti Utara Malaysia

SENARAI JADUAL

Jadual 1.1.1: Keputusan Penuh PRU 15 2

Jadual 1.1.2: Keputusan Penuh PRU 14 4

Jadual 1.2.1: Prestasi PKR Dalam PRU 10-PRU 14 7

Jadual 1.2.2: Prestasi PKR Dalam PRU 10 8

Jadual 1.2.3: Prestasi PKR Dalam PRU 11 9

Jadual 1.2.4: Prestasi PKR Dalam PRU 12 10

Jadual 1.2.5: Prestasi PKR Dalam PRU 13 11

Jadual 1.2.6: Prestasi PKR Dalam PRU 14 12

Jadual 1.2.7: Prestasi PKR Dalam PRU 15 13

UUM
Universiti Utara Malaysia

SENARAI LAMPIRAN

lampiran 1: Soalan Wawancara 554

Universiti Utara Malaysia

SENARAI SINGKATAN

1MDB	1Malaysia Development Berhad
AMANAH	Parti Amanah Negara
BERSATU	Parti Pribumi Bersatu Malaysia
BA	Barisan Alternatif
BN	Barisan Nasional
DAP	Democratic Action Party
GE	General Elections
GERAKAN	Parti Gerakan Rakyat Malaysia
GPS	Gabungan Parti Sarawak
GRS	Gabungan Rakyat Sabah
ISA	Internal Security Act
KDM	Parti Kesejahteraan Demokratik Masyarakat
MCA	Malaysian Chinese Association
MIC	Malaysian Indian Congress
MPN	Majlis Pimpinan Negeri
MPN	Majlis Pimpinan Pusat
MUDA	Malaysian United Democratic Alliance
PAS	Parti Islam Se-Malaysia
PBM	Parti Bangsa Malaysia
PBRS	Parti Bersatu Rakyat Sabah
PDRM	Polis Diraja Malaysia
PH	Pakatan Harapan
PKN	Parti Keadilan Nasional
PKR	Parti Keadilan Rakyat
PN	Perikatan Nasional
PR	Pakatan Rakyat
PRM	Parti Rakyat Malaysia
PRU	Pilihan Raya Umum
SOLIDARITI	Parti Solidariti Tanah Airku
SPRM	Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia
UMNO	United Malays National Organisation
UPKO	United Progressive Kinabalu Organisation
USM	Universiti Sains Malaysia
WARISAN	Parti Warisan Sabah

Universiti Utara Malaysia

BAB SATU

PENGENALAN

1.1 Pendahuluan

Hasil daripada keputusan PRU 15 pada pada 19 November 2022, PH muncul sebagai blok pemenang terbesar dengan 82 kerusi, di mana DAP memenangi 40 kerusi, PKR memenangi 31 kerusi, AMANAH memenangi 8 kerusi, UPKO memenangi 2 kerusi dan MUDA memenangi 1 kerusi. Ini diikuti oleh PN yang memenangi 74 kerusi, 43 PAS dan 31 melalui BERSATU, BN yang memenangi 40 kerusi, 26 melalui UMNO, 2 melalui MCA, 1 melalui MIC dan 1 melalui PBRS, GPS yang memenangi 23 kerusi, GRS yang memenangi 6 kerusi serta WARISAN yang memenangi 3 kerusi ("KEPUTUSAN PRU 15", 2022). Lanjutan pelbagai perundingan yang dibuat, akhirnya sebuah Kerajaan Perpaduan yang diketuai oleh Datuk Seri Anwar Ibrahim selaku Pengerusi PH dan Presiden PKR sebagai Perdana Menteri telah diperkenankan oleh Yang di-Pertuan Agong untuk dibentuk pada 24 November 2022.

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.1.1 Keputusan Penuh PRU 15

Negeri	PH	PN	BN	GPS	GRS	WARISAN, KDM, PBM, BEBAS	Jumlah	**JUMLAH**
Perlis	0	3	0	0	0	0	3	3
Kedah	1	14	0	0	0	0	15	15
Kelantan	0	14	0	0	0	0	14	14
Terengganu	0	8	0	0	0	0	8	8
Pulau Pinang	10	3	0	0	0	0	13	13
Perak	11	10	3	0	0	0	24	24
Pahang	2	7	5	0	0	0	14	14
Selangor	16	6	0	0	0	0	22	22
W.P. Kuala Lumpur	10	0	1	0	0	0	11	11
W.P. Putrajaya	0	1	0	0	0	0	1	1
Negeri Sembilan	3	0	5	0	0	0	8	8
Melaka	3	3	0	0	0	0	6	6
Johor	15	2	9	0	0	0	26	26
W.P. Labuan	0	1	0	0	0	0	1	1
Sabah	5	1	7	0	6	6	25	25
Sarawak	6	1	0	23	0	1	31	31
Jumlah	**82**	**74**	**30**	**23**	**6**	**3**	**222**	**222**

(Sumber: KEPUTUSAN PRU 15. (2022). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://mysprsemak.spr.gov.my/semakan/keputusan/pru dan https://pru.astroawani.com/)

Universiti Utara Malaysia

Sebelumnya pula, dalam PRU 14 pada 9 Mei 2018 BN yang memerintah negara Malaysia selama 61 tahun ditumbangkan oleh PH yang hanya ditubuhkan lebih dua tahun sebelumnya, iaitu pada 22 September 2015 ("PKR, DAP, Parti Amanah Negara", 2015). PH secara sendirian memenangi majoriti mudah iaitu 113 daripada 222 kerusi dan gabungannya dengan WARISAN pula menjadikan majoriti mudahnya bertambah menjadi 121 kerusi berbanding BN yang memperolehi 79 kerusi, PAS yang memperolehi 18 kerusi serta BEBAS dan SOLIDARITI yang masing-masingnya memperolehi 3 dan 1 kerusi ("KEPUTUSAN PRU 14", 2018).

Keputusan PRU 14 ini melonjakkan nama Tun Dr Mahathir Mohamad, dan BERSATU yang beliau ketuai, disebabkan kedudukan beliau selaku Pengerusi PH dan Perdana Menteri Malaysia walaupun hakikat sebenarnya BERSATU hanya memenangi kerusi Parlimen yang paling sedikit dalam PH, iaitu 10, berbanding 12 kerusi Parlimen AMANAH, 42 kerusi Parlimen DAP dan 49 kerusi Parlimen yPKR. Begitu juga dengan peranan Dr Mahathir dalam kejayaan PH yang diangkat terlalu tinggi dengan mengenepikan peranan sama penting, kalaupun tidak lebih penting, yang dimainkan oleh pemimpin-pemimpin lain dalam PH.

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.1.2 Keputusan Penuh PRU 14

Negeri	PH	BN	PAS	WARISAN	BEBAS	SOLIDARITI	Jumlah	**JUMLAH**
Perlis	1	2	0	0	0	0	3	3
Kedah	10	2	3	0	0	0	15	15
Kelantan	0	5	9	0	0	0	14	14
Terengganu	0	2	6	0	0	0	8	8
Pulau Pinang	11	2	0	0	0	0	13	13
Perak	13	11	0	0	0	0	24	24
Pahang	5	9	0	0	0	0	14	14
Selangor	20	2	0	0	0	0	22	22
W.P. Kuala Lumpur	10	0	0	0	1	0	11	11
W.P. Putrajaya	0	1	0	0	0	0	1	1
Negeri Sembilan	5	3	0	0	0	0	8	8
Melaka	4	2	0	0	0	0	6	6
Johor	18	8	0	0	0	0	26	26
W.P. Labuan	0	1	0	0	0	0	1	1
Sabah	6	10	0	8	0	1	25	25
Sarawak	10	19	0	0	2	0	31	31
Jumlah	**113**	**79**	**18**	**8**	**3**	**1**	**222**	**222**

Universiti Utara Malaysia

(Sumber: KEPUTUSAN PRU 14. (2018). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://mysprsemak.spr.gov.my/semakan/keputusan/pru)

Ini contohnya dilakukan oleh pemimpin PH seperti Hishamuddin Rais yang menyebut pada 22 Mei 2018 bahawa kekalahan BN dalam PRU 14 "adalah kerana faktor Mahathir" di mana "anak semua bangsa beralih memilih PH apabila Dr Mahathir menerajui pucuk pimpinan" ("Merakam sejarah: Faktor Mahathir", 2018). Begitu juga dengan sarjana seperti Dr Bridget Welsh yang menyifatkan, pada 15 Mei 2018, Dr Mahathir sebagai penentu utama kemenangan PH dalam PRU 14 dengan menulis "Mahathir's leadership of the opposition was the game changer as it evoked the groundswell of electoral support that was able to overcome a skewed electoral system" ("A truly Malaysian election", 2018).

Pada masa yang sama, banyak pihak yang berpendapat bahawa kejayaan PH dalam PRU 14 ini bukan satu insiden terasing yang hanya bermula beberapa tahun sebelum 2018, atau yang disumbangkan oleh Dr Mahathir semata-mata, tetapi bermula pada tahun 1998 lagi bila gerakan reformasi mula tercetus. Kemasukan Dr Mahathir untuk mengetuai PH dan meletusnya isu 1MDB dalam arena politik negara hanyalah dianggap sebagai pelengkap kepada kebangkitan rakyat yang telah sedia berlaku sejak tempoh 20 tahun lalu.

Begitu juga kejayaan PH bangkit kembali dalam PRU 15 setelah Mohamed Azmin dan kem beliau berlaku khianat kepada PH sehingga menyebabkan Kerajaan PH tumbang di pertengahan jalan pada 20 Februari 2020 bukanlah suatu perkara yang berlaku

dengan mudah. Pasti ada titik-galur kepada semua ini yang perlu dikaji dengan secara terperinci turutannya.

1.2 Latar Belakang Kajian

PKR adalah parti yang paling berpengaruh di Malaysia sekarang ini, dengan Presidennya adalah penjawat jawatan Perdana Menteri, dan adalah sesatunya parti politik di Malaysia yang mencerminkan keperluan masa hadapan dengan status pelbagai kaumnya. Pada masa yang sama, tidak banyak kajian ilmiah pernah dilakukan ke atas PKR mahupun gerakan reformasi yang dicetuskan oleh PKR ini, termasuk kepada latar belakang gerakan reformasi, strategi dan cabaran yang dihadapi olehnya dalam merealisasikan agenda reformasi PKR.

Dengan meneliti secara lebih mendalam perkembangan politik Malaysia, dapat dilihat bahawa kejayaan PH dalam PRU 15 dan PRU 14 adalah berakar umbi daripada pemecatan Anwar sebagai Timbalan Perdana Menteri dan Timbalan Presiden UMNO pada tahun 1998 lagi di mana peristiwa ini menjadi titik tolak kepada tuntutan supaya sistem pemerintahan negara direformasi. Jauh lebih menarik untuk dikaji ialah bagaimana gerakan reformasi bermula pada tahun 1998 sehingga ia melahirkan PKR dan seterusnya meneliti segala perkembangan yang berlaku dalam PKR sehingga membolehkan ia yang dulunya parti yang terkecil dalam pakatan pembangkang menjadi parti paling dominan.

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.2.1 Prestasi PKR Dalam PRU 10-PRU 14

Tarikh PRU	Kerusi Bertanding	Kerusi Menang	Jumlah Kerusi
PRU 10: 1999	58	5	193
PRU 11: 2004	59	1	219
PRU 12: 2008	97	31	222
PRU 13: 2013	99	30	222
PRU 14: 2018	72	49	222
PRU 15: 2022	100	31	222

(Sumber: Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 1999; Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2004; KEPUTUSAN PRU 12. (2008). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari http://semak.spr.gov.my/spr/laporan/5_KedudukanAkhir.php; KEPUTUSAN PRU 13. (2013). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari http://resultpru13.spr.gov.my/1_main.php; dan KEPUTUSAN PRU 14. (2018). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://keputusan.spr.gov.my/)

Berdasarkan Jadual 1.2.1, dapat dilihat bagaimana dalam PRU 10 PKR adalah parti terkecil dalam pakatan pembangkang bila ia hanya memenangi 5 kerusi Parlimen sahaja berbanding 27 kerusi PAS dan 10 kerusi DAP. Begitu juga dalam PRU 11 di mana PKR terus menjadi parti terkecil dalam pakatan pembangkang bila ia hanya memenangi 1 kerusi Parlimen sahaja berbanding 12 kerusi DAP dan 5 kerusi PAS.

Begitupun, prestasi PKR meningkat secara tiba-tiba dalam PRU 12 bila ia menjadi parti paling berpengaruh dalam pakatan pembangkang setelah memenangi 31 kerusi Parlimen berbanding 28 kerusi DAP dan 23 kerusi PAS. Prestasi PKR bagaimanapun sedikit menurun dalam PRU 13 bila ia berada tempat kedua dari segi kedudukan di Parlimen setelah memenangi 30 kerusi berbanding 38 kerusi DAP dan 21 kerusi PAS.

Prestasi PKR mencapai kemuncaknya dalam PRU 14 bila ia kembali menjadi parti paling berpengaruh dalam pakatan pembangkang setelah memenangi 49 kerusi Parlimen berbanding 42 yang dimenangi oleh DAP, 12 yang dimenangi oleh AMANAH dan 10 yang dimenangi oleh BERSATU seterusnya membolehkan PH menguasai tampuk Kerajaan Pusat walaupun yang menjadi Perdana Menteri adalah Dr Mahathir. Prestasi baik PKR ini berterusan dalam PRU 15 bila ia mengetuai PH muncul sebagai blok pemenang terbesar dengan 82 kerusi sekali gus membolehkan Anwar dilantik menjadi Perdana Menteri.

Perincian prestasi PKR yang mencatatkan mengenai kerusi yang ditandingi dan dimenangi oleh PKR mengikut negeri pada PRU 10, PRU 11, PRU 12, PRU 13, PRU 14 dan PRU 15 pula boleh dilihat di dalam Jadual 1.2.2, Jadual 1.2.3, Jadual 1.2.4, Jadual 1.2.5, Jadual 1.2.6 dan Jadual 1.2.7.

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.2.2 Prestasi PKR Dalam PRU 10

Negeri	BERTANDING	MENANG
Perlis	1	0
Kedah	4	0
Kelantan	3	3
Terengganu	1	1
Pulau Pinang	3	1
Perak	7	0
Pahang	3	0
Selangor	7	0
W.P. Kuala Lumpur	3	0
W.P. Putrajaya	0	0
Negeri Sembilan	2	0

Melaka	2	0
Johor	7	0
W.P. Labuan	0	0
Sabah	3	0
Sarawak	12	0
Jumlah	**58**	**5**

(Sumber: Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 1999, hlm. 95 dan 98)

Jadual 1.2.3 Prestasi PKR Dalam PRU 11

Negeri	BERTANDING	MENANG
Perlis	0	0
Kedah	5	0
Kelantan	3	0
Terengganu	1	0
Pulau Pinang	5	1
Perak	8	0
Pahang	3	0
Selangor	9	0
W.P. Kuala Lumpur	4	0
W.P. Putrajaya	1	0
Negeri Sembilan	2	0
Melaka	2	0
Johor	5	0
W.P. Labuan	0	0
Sabah	10	0
Sarawak	1	0
Jumlah	**59**	**1**

(Sumber: Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2004, hlm. 33 dan 48)

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.2.4 Prestasi PKR Dalam PRU 12

Negeri	BERTANDING	MENANG
Perlis	1	0
Kedah	7	5
Kelantan	3	3
Terengganu	2	0
Pulau Pinang	4	4
Perak	10	3
Pahang	6	2
Selangor	11	9
W.P. Kuala Lumpur	5	4
W.P. Putrajaya	0	0
Negeri Sembilan	3	1
Melaka	3	0
Johor	9	0
W.P. Labuan	0	0
Sabah	21	0
Sarawak	12	0
Jumlah	**97**	**31**

(Sumber: Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2008, hlm. 36 dan 54)

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.2.5 Prestasi PKR Dalam PRU 13

Negeri	BERTANDING	MENANG
Perlis	0	0
Kedah	7	4
Kelantan	3	0
Terengganu	1	0
Pulau Pinang	4	3
Perak	10	3
Pahang	5	2
Selangor	11	9
W.P. Kuala Lumpur	5	4
W.P. Putrajaya	0	0
Negeri Sembilan	3	1
Melaka	3	1
Johor	12	1
W.P. Labuan	1	0
Sabah	19	1
Sarawak	15	1
Jumlah	**99**	**30**

(Sumber: KEPUTUSAN PRU 13. (2013). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari http://resultpru13.spr.gov.my/1_main.php)

Universiti Utara Malaysia

Jadual 1.2.6 Prestasi PKR Dalam PRU 14

Negeri	BERTANDING	MENANG
Perlis	1	1
Kedah	6	6
Kelantan	1	0
Terengganu	2	0
Pulau Pinang	4	4
Perak	5	3
Pahang	4	2
Selangor	10	10
W.P. Kuala Lumpur	5	5
W.P. Putrajaya	0	0
Negeri Sembilan	2	1
Melaka	2	2
Johor	8	7
W.P. Labuan	0	0
Sabah	6	3
Sarawak	16	5
Jumlah	72	49

Universiti Utara Malaysia

(Sumber: KEPUTUSAN PRU 14. (2018). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://keputusan.spr.gov.my/)

Jadual 1.2.7 Prestasi PKR Dalam PRU 15

Negeri	BERTANDING	MENANG
Perlis	2	0
Kedah	9	1
Kelantan	6	0
Terengganu	4	0
Pulau Pinang	4	3
Perak	10	4
Pahang	6	0
Selangor	11	7
W.P. Kuala Lumpur	5	5
W.P. Putrajaya	1	0
Negeri Sembilan	3	1
Melaka	2	1
Johor	11	7
W.P. Labuan	0	0
Sabah	10	1
Sarawak	16	1
Jumlah	100	31

(Sumber: KEPUTUSAN PRU 15. (2022). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://keputusan.spr.gov.my/)

Universiti Utara Malaysia

1.3 Pernyataan Masalah

Jika dilihat kepada sejarah penubuhannya, walaupun PKR merupakan sebuah parti yang relatif baharu kerana lahir pada tahun 1998 berbanding UMNO, MCA, MIC dan PAS yang wujud sejak sebelum kemerdekaan 1957 serta DAP yang ditubuhkan pada tahun 1966, PKR kini lebih berpengalaman berbanding parti-parti yang muncul kemudian seperti AMANAH (2015) dan BERSATU (2016). Dari sudut kedudukan

politik semasa pula, keputusan PRU14 dan PRU15 menunjukkan bahawa PKR telah berjaya menempatkan dirinya sebagai salah satu parti paling berpengaruh di Malaysia, bukan sahaja sebagai teras Pakatan Harapan (PH) tetapi juga sebagai tunjang kepada parti-parti yang bergabung dalam Kerajaan Perpaduan yang kini memegang tampuk pemerintahan negara.

Namun, di sebalik usia PKR yang sudah menjangkau 25 tahun dan kedudukannya sebagai aktor utama politik nasional, kajian ilmiah yang secara khusus meneliti PKR dan agenda reformasinya masih amat terhad. Sorotan karya menunjukkan bahawa perhatian para sarjana lebih banyak diberikan kepada parti-parti lain seperti UMNO (misalnya kajian Teresa Kok, Azeem Fazwan Ahmad Farouk dan Lee Jaehyon yang meneliti perpecahan dalaman, budaya politik dan identiti nasional), PAS (melalui kajian Zambry Abdul Kadir, Kamarul Zaman Haji Yusoff dan Mohd Izani Mohd Zain yang menumpu kepada legitimasi politik Islam, kepimpinan ulama' dan kerjasama politik), serta parti-parti lain seperti DAP, MCA dan MIC yang dikaji dari sudut koalisi, kompromi politik dan sejarah perkembangan masing-masing. Pada masa yang sama, NGO dan masyarakat sivil di Malaysia turut menerima perhatian luas melalui kajian-kajian seperti Su-Ming Khoo, Graham K. Brown dan Loi Kwong Fon yang meneliti peranan mereka dalam proses pendemokrasian, mobilisasi sosial dan wacana pembangunan.

Bagi PKR sendiri, kebanyakan kajian ilmiah yang sedia ada menempatkan parti ini dalam kerangka lebih luas gabungan pembangkang seperti Barisan Alternatif (BA) dan Pakatan Rakyat (PR), misalnya kajian Muhamad Hafiz Abdul Halim tentang gerakan

Universiti Utara Malaysia

Reformasi 1998, kajian David Chew mengenai usaha perubahan rejim, serta kajian-kajian yang meneliti politik koalisi dan tingkah laku Parlimen PR (antaranya oleh Mohd Izani, Nur Atika, Ariff Aizuddin dan Keith Leong). Sementara itu, tulisan-tulisan popular dan biografi mengenai Anwar Ibrahim serta pemimpin PKR lain – seperti karya Mutharasan, Pawancheek Marican, Charles Allers, Khoo Boo Teik, Nik Nazmi, Nurul Izzah, Azmin Ali dan Anwar sendiri – lebih menumpukan kepada naratif perjuangan individu, perbicaraan mahkamah, pengalaman peribadi dan falsafah kepimpinan, bukannya analisis empirikal yang sistematik mengenai pengrealisasian agenda reformasi PKR sebagai sebuah parti politik dari 1998 hingga fasa menjadi parti pemerintah dalam PH dan Kerajaan Perpaduan.

Oleh itu, wujud satu jurang penyelidikan yang jelas, iaitu ketiadaan kajian ilmiah yang secara langsung dan menyeluruh menganalisis sejauh mana agenda reformasi PKR yang dicetuskan sejak 1998 benar-benar direalisasikan dalam konteks perubahan kedudukan PKR – daripada parti baharu pasca-Reformasi, kepada peneraju pembangkang, seterusnya parti pemerintah dalam Kerajaan PH pasca PRU14 dan sebagai teras Kerajaan Perpaduan pasca PRU15. Kajian-kajian lepas sama ada memfokuskan parti-parti lain, melihat PKR sekadar salah satu komponen dalam gabungan pembangkang, meneliti gerakan masyarakat sivil, atau menonjolkan dimensi personalistik tokoh-tokoh utama tanpa meneliti secara langsung konsistensi, kesinambungan dan keberhasilan objektif reformasi PKR pada aras institusi dan tadbir urus negara. Dari segi keaslian, kajian ini menawarkan satu tumpuan khusus yang menggabungkan analisis sejarah politik PKR, strategi reformasi dan pengalaman parti

Universiti Utara Malaysia

sebagai parti pemerintah – sesuatu yang belum dikupas secara sistematik dalam literatur sedia ada.

Dalam masa yang sama, ketiadaan kefahaman ilmiah yang mendalam mengenai latar belakang, objektif penubuhan dan strategi reformasi PKR telah menyebabkan pelbagai kekeliruan di peringkat masyarakat awam. PKR sering disalah anggap sebagai parti yang hanya ditubuhkan untuk memperjuangkan nasib Anwar Ibrahim semata-mata, seolah-olah perjuangannya berakhir apabila beliau menjadi Perdana Menteri.

Selain itu, salah faham terhadap pendekatan dan strategi PKR juga berpunca daripada ketiadaan kajian yang menilai secara ilmiah bagaimana PKR membina sokongan politik sejak 1998. Naratif popular yang mendakwa PKR "menumpang tuah tsunami bukan Melayu" dalam PRU13, PRU14 dan PRU15 adalah terlalu simplistik dan mengabaikan strategi-strategi jangka panjang yang dibentuk oleh parti. Tanpa penyelidikan akademik yang menyeluruh, masyarakat tidak melihat bahawa penerimaan terhadap PKR adalah hasil proses panjang yang melibatkan pembinaan koalisi pelbagai kaum, peranan dalam gerakan masyarakat sivil, pembentukan dasar progresif, serta naratif reformasi yang konsisten merentasi dua dekad. Ia bukan fenomena spontan atau bergantung kepada faktor demografi semata-mata, tetapi merupakan hasil rancangan politik strategik yang mengambil masa untuk diterima oleh pengundi.

Universiti Utara Malaysia

Tambahan pula, strategi PKR untuk menggabungkan kelompok pelbagai etnik, membina parti berbilang kaum yang autentik, dan meletakkan keadilan sosial sebagai asas perjuangan sering tidak dianalisis dalam konteks struktur politik Malaysia yang berorientasikan etnik. Tanpa kerangka akademik, masyarakat gagal memahami bahawa kejayaan PKR memperoleh sokongan masyarakat bukan Melayu bukan kerana parti itu "bergantung" kepada mereka, tetapi kerana PKR tampil sebagai alternatif politik yang menawarkan model pemerintahan inklusif yang lebih selari dengan aspirasi Malaysia moden. Begitu juga, peningkatan undi Melayu kepada PKR dalam konteks tertentu tidak dianalisis secara empirikal untuk memahami faktor-faktor seperti penolakan korupsi, kebangkitan isu ekonomi dan perubahan generasi pengundi.

Ketidakfahaman terhadap strategi-strategi inilah yang menjadikan kajian ilmiah mengenai PKR sangat penting. Tanpa analisis yang sistematik, wujud risiko bahawa sumbangan PKR kepada pembentukan model politik baharu di Malaysia – yang lebih mendemokrasikan kerajaan, mengintegrasikan pelbagai komuniti dan memperluaskan ruang reformasi – akan terus diabaikan. Penelitian akademik diperlukan untuk menunjukkan bahawa strategi PKR tidak bersifat ad hoc, sebaliknya terancang dan berakar pada visi reformasi yang panjang.

Lebih penting lagi, terdapat beberapa persoalan besar yang masih belum terjawab dalam literatur. Antaranya ialah sejauh mana kemenangan PKR dalam PRU14 benar-benar membolehkan objektif reformasi dilaksanakan dalam tempoh singkat pentadbiran Kerajaan PH di sebalik dakwaan bahawa PKR telah "dipergunakan" oleh Dr Mahathir untuk menjatuhkan Najib Razak tanpa komitmen tulen terhadap agenda

Universiti Utara Malaysia

reformasi serta tanpa kesungguhan menunaikan janji peralihan kuasa kepada Anwar. Begitu juga, dalam konteks pasca PRU15, timbul persepsi bahawa kewujudan pelbagai parti yang tidak sealiran perjuangan dalam Kerajaan Perpaduan menghalang PKR daripada mereformasikan sistem pemerintahan negara secara lebih menyeluruh. Persoalan-persoalan ini penting ditangani kerana ia berkait secara langsung dengan fokus kajian ini, iaitu meneliti strategi dan pendekatan PKR, menilai peluang dan batasan yang muncul melalui kemenangan pilihan raya, serta menganalisis cabaran struktur, koalisi dan institusi yang mempengaruhi pengrealisasian agenda reformasi.

Sehubungan itu, kajian ini bukan sahaja berhasrat mengisi jurang penyelidikan dari sudut akademik, malah mempunyai signifikan praktikal yang penting. Pertama, ia membantu menjernihkan persepsi masyarakat terhadap peranan PKR dan sumbangannya dalam memacu agenda reformasi negara, berdasarkan analisis yang sistematik dan berbanding dengan kajian-kajian lepas. Kedua, ia memberikan rujukan berguna kepada pembuat dasar, pemimpin politik dan penggerak masyarakat sivil untuk memahami prasyarat dan batasan sebenar bagi melaksanakan reformasi dalam konteks politik koalisi yang kompleks. Ketiga, ia menyumbang kepada pembangunan ilmu sains politik Malaysia dengan menghubungkan secara empirikal antara mobilisasi politik, kemenangan pilihan raya, konfigurasi koalisi dan keberkesanan pelaksanaan reformasi dalam tempoh 1998–2023. Dengan demikian, kajian ini diharapkan dapat membantu menjawab persoalan sama ada objektif reformasi yang dicetuskan sejak 1998 masih mampu direalisasikan oleh PKR melalui Kerajaan Perpaduan serta sama ada strategi dan pendekatan yang digunakan selama ini cukup ampuh untuk menjamin kesinambungan reformasi dalam jangka panjang.

Universiti Utara Malaysia

Dalam konteks kajian ini, istilah *reformasi* merujuk kepada satu projek perubahan menyeluruh yang diperjuangkan oleh PKR sejak 1998 untuk membaiki dan merombak aspek-aspek teras sistem pemerintahan negara. Reformasi tidak ditakrifkan secara sempit sebagai tuntutan pembebasan Anwar Ibrahim semata-mata, tetapi sebagai usaha yang lebih luas untuk memperkukuh keadilan institusi, menentang rasuah dan penyalahgunaan kuasa, mempertingkat ketelusan dan akauntabiliti kerajaan, mengukuhkan kedaulatan undang-undang serta mewujudkan pengagihan ekonomi yang lebih adil. Dalam erti kata lain, reformasi dalam kajian ini dilihat sebagai satu agenda perubahan struktur negara yang melibatkan dimensi politik, institusi dan sosioekonomi yang digerakkan melalui wadah parti PKR.

Dari segi pendekatan dan strategi, kajian ini memberi fokus kepada bagaimana PKR merancang dan melaksanakan usaha reformasinya melalui beberapa dimensi utama. Ini termasuk strategi mobilisasi massa (demonstrasi, jaringan NGO, gerakan masyarakat sivil), pembentukan dan pengurusan gabungan politik (BA, PR, PH dan Kerajaan Perpaduan), penggunaan media tradisional dan digital untuk membentuk wacana awam, serta pembangunan dasar-dasar alternatif yang dibawa dalam manifesto dan tawaran pilihan raya. Pendekatan kepimpinan dan naratif politik yang dibina oleh PKR – seperti penekanan kepada keadilan sosial, demokrasi, tata kelola baik dan politik pelbagai kaum – turut dilihat sebagai sebahagian daripada strategi reformasi yang dikaji secara kualitatif melalui analisis dokumen dan wawancara.

Universiti Utara Malaysia

Pasca kemenangan PRU14, kajian ini menganalisis sejauh mana kedudukan PKR sebagai sebahagian daripada Kerajaan PH telah membuka ruang sebenar untuk melaksanakan agenda reformasi yang telah lama diperjuangkan. Analisis ini memberi tumpuan kepada beberapa aspek, termasuk pelaksanaan janji-janji reformasi institusi, dinamika hubungan antara PKR dengan rakan-rakan gabungannya, peranan tokoh-tokoh utama PKR dalam kerajaan, serta faktor-faktor yang menyumbang kepada kejatuhan Kerajaan PH. Dalam konteks pasca PRU15 pula, kajian ini meneliti bagaimana pembentukan Kerajaan Perpaduan dengan konfigurasi parti yang lebih kompleks memberi kesan kepada kemampuan PKR untuk meneruskan agenda reformasi, khususnya dari segi keutamaan dasar, kompromi politik yang perlu dibuat, serta batasan struktur yang wujud dalam sistem pentadbiran dan koalisi.

Daripada analisis terhadap keseluruhan tempoh 1998–2023 ini, kajian mengenal pasti beberapa perkara utama: pertama, corak evolusi strategi PKR dalam mengimbangi idealisme reformasi dengan realiti politik koalisi; kedua, bentuk-bentuk peluang (*windows of opportunity*) yang muncul apabila PKR berada dalam kerajaan dan bagaimana peluang ini dimanfaatkan atau terbatas; ketiga, cabaran-cabaran dalaman (seperti perpecahan parti dan pertikaian kepimpinan) serta cabaran luaran (tekanan pembangkang, tentangan aktor institusi, kekangan struktur sistem politik) yang menghalang pengrealisasian reformasi. Penemuan ini membolehkan kajian merumuskan secara lebih tepat hubungan antara kemenangan pilihan raya, konfigurasi koalisi dan tahap pencapaian agenda reformasi PKR.

Universiti Utara Malaysia

Dalam kajian ini, *mencapai objektif reformasi* tidak ditafsirkan secara simplistik sebagai sekadar kejayaan PKR memenangi pilihan raya atau menawan Putrajaya. Sebaliknya, pencapaian objektif reformasi difahami sebagai tahap sejauh mana prinsip, tuntutan dan gagasan reformasi yang diperjuangkan PKR sejak 1998 berjaya diterjemahkan ke dalam bentuk perubahan dasar, amalan pentadbiran dan susunan institusi negara. Ini termasuk, misalnya, usaha memperkukuh kebebasan badan kehakiman, mengurangkan campur tangan politik dalam institusi penguatkuasaan, meningkatkan ketelusan pengurusan kewangan awam, memperluas ruang kebebasan sivil serta memperkenalkan dasar-dasar sosioekonomi yang lebih adil dan inklusif.

Oleh itu, apabila kajian ini menyoal "sama ada objektif reformasi berjaya dicapai", ia sebenarnya merujuk kepada penilaian kritikal terhadap sejauh mana kerajaan yang melibatkan PKR – sama ada dalam Kerajaan PH pasca PRU14 mahupun Kerajaan Perpaduan pasca PRU15 – benar-benar bergerak ke arah merealisasikan tuntutan-tuntutan tersebut. Penilaian ini mengambil kira bukan sahaja janji-janji yang dirumuskan dalam dokumen rasmi seperti manifesto dan ucapan pemimpin, tetapi juga pelaksanaan konkrit, halangan yang ditemui, kadar kemajuan yang dicapai dan bentuk-bentuk kompromi yang terpaksa dibuat dalam konteks politik koalisi. Dengan takrifan ini, kajian dapat membezakan antara *kemenangan politik* dan *kejayaan reformasi*, serta menilai dengan lebih objektif apakah reformasi PKR berada pada tahap retorik, permulaan pelaksanaan, atau sedang bergerak ke arah perubahan struktur yang lebih mendalam.

Universiti Utara Malaysia

1.4 Persoalan Kajian

Tiga persoalan utama yang akan dibincangkan oleh kajian ini adalah:

(1) Apakah strategi dan pendekatan yang digunakan oleh PKR untuk mencapai objektif reformasi?

(2) Apakah kemenangan PKR dalam PRU 14 dan PRU 15 akan membolehkan objektif reformasi terlaksana?

(3) Apakah cabaran dan halangan yang dihadapi oleh PKR dalam mencapai objektif reformasi?

1.5 Objektif Kajian

Tiga objektif utama yang akan cuba dipenuhi oleh kajian ini adalah:

(1) Mengkaji strategi dan pendekatan yang digunakan oleh PKR untuk mencapai objektif reformasi.

(2) Menganalisa sama ada kemenangan PKR dalam PRU 14 dan PRU 15 akan membolehkan objektif reformasi terlaksana.

(3) Mengenal pasti cabaran dan halangan yang dihadapi oleh PKR dalam mencapai objektif reformasi.

Universiti Utara Malaysia

1.6 Metodologi Kajian

Kajian ini dibuat menggunakan kaedah kualitatif kualitatif sepenuhnya, di mana kaedah utama yang digunakan adalah kajian kepustakaan dan wawancara berstruktur. Pendekatan ini dipilih kerana ia membolehkan analisis mendalam terhadap perkembangan dan perjuangan PKR dalam merealisasikan agenda reformasi sepanjang tempoh 1998 hingga 2023.

Ia akan menjelaskan bagaimana PKR berkembang, strategi yang digunakan dalam perjuangan reformasi, serta cabaran yang dihadapi dalam mencapai matlamatnya. Sehubungan itu, metodologi kajian ini menggabungkan analisis dokumen dan wawancara dengan tokoh-tokoh politik yang terlibat dalam perjalanan PKR.

1.6.1 Reka Bentuk Kajian

Kajian ini direka bentuk untuk memberikan analisis komprehensif mengenai usaha PKR dalam menggerakkan agenda reformasi politik di Malaysia. Pendekatan kualitatif dipilih kerana ia membolehkan kajian ini meneliti dengan lebih mendalam proses, strategi, dan cabaran yang dihadapi oleh PKR dalam tempoh kajian.

Di samping itu, reka bentuk kualitatif ini dipilih kerana ia sesuai untuk meneliti fenomena politik yang bersifat kompleks, dinamik dan berasaskan pengalaman. Kajian seperti ini tidak dapat dijelaskan sepenuhnya melalui data kuantitatif kerana agenda reformasi PKR melibatkan elemen naratif, strategi politik, hubungan koalisi dan interpretasi budaya politik. Oleh itu, pendekatan kualitatif memberikan ruang bagi

Universiti Utara Malaysia

penyelidik menilai makna, motivasi, dan persepsi yang membentuk tindakan parti sepanjang lebih dua dekad.

1.6.2 Kaedah Pengumpulan Data

Kajian ini menggunakan dua kaedah utama dalam pengumpulan data:

1. Kajian Kepustakaan: Kajian kepustakaan melibatkan analisis dokumen terhadap pelbagai sumber bertulis dan media elektronik yang berkaitan dengan perjalanan PKR dari tahun 1998 hingga 2023. Sumber-sumber utama yang dianalisis termasuk:

(i) Dokumen dalaman PKR seperti laporan parti, kenyataan media, minit mesyuarat dan dokumen rasmi parti.

(ii) Laporan jabatan kerajaan termasuk rekod rasmi, laporan Parlimen, Penyata Rasmi Parlimen (Hansard), dan dokumen berkaitan pilihan raya seperti Penyata Pilihan Raya Umum (PRU).

(iii) Laporan media daripada akhbar, majalah, portal berita serta media sosial yang mengandungi perbincangan, analisis, dan reaksi terhadap perkembangan PKR.

(iv) Kajian akademik seperti jurnal, buku, disertasi dan tesis yang membincangkan tentang reformasi politik di Malaysia serta peranan PKR dalam arena politik negara.

(v) Rakaman ucapan pemimpin PKR termasuk ucapan dalam kongres parti, perbahasan di Parlimen, wawancara di media serta ucapan dalam kempen pilihan raya.

Universiti Utara Malaysia

Analisis terhadap dokumen-dokumen ini membolehkan kajian ini menilai naratif rasmi dan tidak rasmi mengenai perjalanan PKR, termasuk memahami strategi politik, dasar yang diperjuangkan, serta cabaran dalaman dan luaran yang dihadapi parti sepanjang tempoh kajian.

2. Wawancara Berstruktur: Selain kajian kepustakaan, wawancara berstruktur dijalankan dengan tokoh-tokoh politik yang terlibat dalam perkembangan PKR sejak 1998 hingga 2023. Pemilihan tokoh yang diwawancara dibuat berdasarkan pengalaman mereka dalam PKR, pemerhatian mereka terhadap perjalanan parti serta pengetahuan mendalam mereka mengenai strategi dan cabaran yang dihadapi oleh PKR dalam merealisasikan agenda reformasi.

(a) Kriteria Pemilihan Informan

Informan dipilih menggunakan kaedah *purposive sampling*, iaitu berdasarkan kesesuaian mereka untuk menjawab persoalan kajian. Informan dipilih kerana:

(i) mereka terlibat secara langsung dalam perjalanan PKR atau gabungan pembangkang,

(ii) mereka mempunyai jawatan strategik yang memberi perspektif dalaman,

(iii) mereka pernah menganalisis perkembangan PKR secara akademik, atau

(iv) mereka mempunyai pengetahuan sejarah dan politik yang relevan dengan reformasi 1998–2023.

Pendekatan ini memastikan informan bukan dipilih secara rawak, tetapi berdasarkan kemampuan mereka memberi maklumat yang tepat dan mendalam.

Universiti Utara Malaysia

(b) Prasyarat Pemilihan Informan

Untuk memenuhi objektif kajian, setiap informan perlu memenuhi sekurang-kurangnya dua daripada empat prasyarat berikut:

(i) Memegang jawatan dalam PKR atau dalam kerajaan negeri/Persekutuan yang berkaitan dengan perjalanan PKR;

(ii) Terlibat dalam strategi politik, pembentukan koalisi atau kempen pilihan raya PKR;

(iii) Memiliki pengalaman langsung semasa era Reformasi 1998, BA, PR, PH atau Kerajaan Perpaduan;

(iv) Menjadi penganalisis politik yang telah menghasilkan penulisan tentang PKR atau sistem politik Malaysia.

Prasyarat ini memastikan data yang diperoleh selaras dengan objektif kajian dan boleh menyumbang kepada analisis longitudinal PKR sepanjang 25 tahun.

Universiti Utara Malaysia

Berdasarkan kriteria-kriteria ini maka tokoh politik dan tokoh akademik yang telah diwawancara dalam kajian ini adalah:

(i) Tan Sri Johari Abdul – Mantan Pengerusi Majlis Pimpinan Negeri (MPN) PKR Kedah dan Yang Di-Pertua Dewan Rakyat.

(ii) Dr P Ramasamy – Mantan Ahli Jawatankuasa DAP dan mantan Timbalan Ketua Menteri Pulau Pinang.

(iii)Prof Datuk Dr Mohammad Agus Yusoff – Penganalisis politik dari Universiti Kebnagsaan Malaysia (UKM).

(iv)Prof Datuk Dr Sivamurugan Pandian – Penganalisis politik dari Universiti Sains Malaysia (USM).

(c) **Bentuk Wawancara dan Justifikasi**

Wawancara dijalankan secara berstruktur dengan soalan yang ditetapkan bagi memastikan konsistensi data antara informan. Namun, ruang turut diberikan untuk soalan susulan (*probing*) bagi mendapatkan penjelasan lebih mendalam. Teknik ini sesuai kerana isu reformasi PKR melibatkan aspek interpretatif seperti strategi dalaman parti, hubungan koalisi, konflik kepimpinan dan persepsi elit.

(d) Kesahihan dan Kebolehpercayaan Data

Untuk memastikan ketepatan data, triangulasi dilakukan dengan membandingkan dapatan wawancara dengan dokumen rasmi PKR, laporan media dan bahan akademik. Maklumat yang diperoleh daripada informan tidak diterima secara langsung, sebaliknya disemak silang untuk memastikan kesahihan dan mengelakkan bias politik.

Temu bual yang dijalankan adalah berstruktur, dengan senarai soalan yang telah disediakan terlebih dahulu. Wawancara ini bertujuan untuk mendapatkan pandangan dan pengalaman mereka mengenai perjalanan PKR dalam memperjuangkan agenda reformasi, cabaran politik yang dihadapi, serta pandangan mereka terhadap keberkesanan strategi PKR sepanjang tempoh 1998 hingga 2023.

Universiti Utara Malaysia

1.6.3 Kaedah Analisis Data

Proses analisis data bagi kajian ini dilakukan melalui analisis tematik, di mana data yang diperoleh daripada dokumen dan wawancara dianalisis bagi mengenal pasti pola, tema dan naratif utama yang berkaitan dengan agenda reformasi PKR.

1. Analisis Data Daripada Kajian Kepustakaan: Data yang diperoleh daripada dokumen rasmi, laporan media, dan sumber akademik akan dianalisis menggunakan kaedah analisis kandungan. Proses ini melibatkan:

(i) Pengkategorian maklumat mengikut tema utama seperti strategi reformasi PKR, cabaran dalaman parti, isu kepimpinan, serta impak pilihan raya terhadap hala tuju PKR.

(ii) Perbandingan silang sumber untuk mengenal pasti keselarasan dan percanggahan dalam maklumat yang diperoleh daripada pelbagai dokumen.

(iii) Analisis kritikal terhadap ucapan dan kenyataan pemimpin PKR bagi memahami perkembangan ideologi dan strategi parti dari masa ke masa.

2. Analisis Data Daripada Wawancara Berstruktur: Temu bual yang telah direkodkan akan ditranskrip dan dianalisis menggunakan pendekatan analisis tematik. Proses ini melibatkan:

(i) Penentuan kod tematik berdasarkan jawapan yang diberikan oleh responden, seperti cabaran kepimpinan, strategi politik PKR, pengaruh pihak luar terhadap parti, serta kejayaan dan kegagalan dalam merealisasikan reformasi.

Universiti Utara Malaysia

(ii) Penganalisisan corak dan pola dalam jawapan responden untuk mengenal pasti tema yang berulang serta hubungan antara faktor-faktor yang mempengaruhi perjalanan PKR.

(iii) Perbandingan dapatan wawancara dengan kajian dokumen bagi menilai keselarasan antara kenyataan responden dengan rekod rasmi dan sumber sejarah.

1.6.4 Langkah-Langkah Keteguhan dan Kesahan Kajian

Untuk memastikan ketepatan dan kredibiliti dapatan kajian, beberapa langkah telah diambil:

(i) Triangulasi Data – Dapatan daripada wawancara dibandingkan dengan sumber dokumen bagi memastikan ketekalan maklumat.

(ii) Pemilihan Informan yang Berautoriti – Tokoh-tokoh politik yang dipilih untuk diwawancara merupakan individu yang berpengalaman luas dalam PKR dan perkembangan politik Malaysia.

(iii) Pematuhan Etika Kajian – Semua temu bual dijalankan dengan mendapatkan persetujuan termaklum daripada responden, dan kerahsiaan maklumat dijamin.

Pendekatan kualitatif melalui kajian kepustakaan dan wawancara berstruktur memberikan gambaran mendalam mengenai perjalanan PKR dalam menggerakkan agenda reformasi politik di Malaysia dari 1998 hingga 2023. Metodologi ini membolehkan kajian ini meneliti aspek-aspek yang mempengaruhi kejayaan serta kegagalan PKR dalam perjuangannya, serta memahami dinamika politik yang mempengaruhi hala tuju parti ini dalam tempoh lebih dua dekad.

Universiti Utara Malaysia

1.7 Skop Kajian

Kajian ini menumpukan perhatian terhadap PKR sebagai subjek utama dalam meneliti usaha pengrealisasian agenda reformasi yang diperjuangkan sejak penubuhannya. Fokus kajian adalah untuk menganalisis bagaimana PKR berkembang sebagai sebuah parti politik, strategi yang digunakan dalam memperjuangkan reformasi serta cabaran yang dihadapi dalam mencapai matlamat tersebut dari tahun 1998 hingga 2023.

Pemilihan PKR sebagai fokus kajian ini dibuat berdasarkan beberapa faktor utama. PKR merupakan satu-satunya parti politik di Malaysia yang lahir secara langsung daripada gelombang kebangkitan rakyat yang menuntut perubahan sistem politik dan pentadbiran negara. Gerakan reformasi yang dicetuskan pada tahun 1998 bukan sahaja menjadi pencetus kepada penubuhan PKR tetapi juga telah memberi impak besar kepada landskap politik Malaysia, mencabar dominasi BN yang telah lama memerintah. Berbanding dengan parti-parti politik lain, PKR membawa ideologi yang berlandaskan reformasi institusi, keadilan sosial dan keterlibatan semua lapisan rakyat tanpa mengira bangsa dan kepercayaan. Oleh itu, kajian ini penting untuk menilai sejauh mana PKR berjaya atau gagal dalam mencapai agenda reformasinya sepanjang tempoh lebih dua dekad.

Dari segi jangka masa, kajian ini merangkumi tempoh dari 1998 hingga 2023 atas beberapa sebab yang kukuh.

Universiti Utara Malaysia

Tahun 1998 dipilih sebagai titik permulaan kerana ia merupakan tahun berlakunya peristiwa besar yang mencetuskan gerakan reformasi di Malaysia. Pemecatan Anwar sebagai Timbalan Perdana Menteri oleh Dr. Mahathir pada 2 September 1998 dan penahanannya seterusnya mencetuskan gelombang protes rakyat yang menuntut keadilan dan perubahan sistem politik. Hasil daripada perkembangan tersebut, PKN ditubuhkan pada 4 April 1999 sebelum bergabung dengan PRM pada 3 Ogos 2003 bagi membentuk PKR. Oleh itu, tahun 1998 menandakan permulaan perjuangan reformasi yang menjadi teras kepada kajian ini.

Tahun 2023 dipilih sebagai titik akhir kerana ia menandakan fasa penting dalam sejarah PKR dan perjuangan reformasinya. Pada tahun ini, Anwar sudah setahun memegang jawatan sebagai Perdana Menteri ke-10 dalam Kerajaan Perpaduan, selepas kejayaan PH dalam PRU 15 pada 19 November 2022. Tempoh setahun pemerintahan Anwar menjadi signifikan kerana ia membolehkan penilaian dilakukan terhadap sejauh mana kerajaan pimpinan beliau berjaya merealisasikan janji-janji reformasi yang menjadi asas perjuangan PKR selama lebih dua dekad. Selain itu, PRN enam negeri yang berlangsung pada 18 Ogos 2023 juga menjadi ujian penting kepada kekuatan PKR dan PH dalam mengekalkan sokongan rakyat di peringkat negeri dan Persekutuan.

Dalam kajian ini, perbincangan akan merangkumi analisis sejarah, strategi politik, cabaran dalaman dan luaran serta keberkesanan PKR dalam menerajui agenda reformasi. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif, termasuk analisis dokumen, kajian kes, dan temu bual dengan pemimpin serta ahli PKR selain pemerhatian

Universiti Utara Malaysia

terhadap perkembangan politik semasa yang berkaitan dengan perjuangan reformasi parti ini.

Secara keseluruhannya, skop kajian ini bertujuan untuk memahami bagaimana PKR berjaya atau gagal dalam usaha merealisasikan agenda reformasi di Malaysia. Kajian ini tidak hanya menilai pencapaian parti dalam arena politik, tetapi juga mengkaji faktor dalaman dan luaran yang mempengaruhi keberkesanan PKR dalam membawa perubahan yang diperjuangkan sejak 1998.

1.8 Kepentingan Kajian

Kajian ini adalah amat penting di dalam memenuhi lompang yang wujud dalam kajian-kajian sedia ada ke atas politik Malaysia kerana ini adalah kajian ilmiah pertama yang pernah dibuat ke atas perkembangan PKR. Kajian ilmiah ke atas PKR mahupun gerakan reformasi yang dicetuskan oleh PKR ini sudah pastilah akan membolehkan rekod mengenai peranan dan sumbangan yang diberikan oleh PKR kepada politik negara diketahui oleh masyarakat.

Kepentingan kajian ini juga dapat dilihat melalui bentuk keahlian, komposisi kepimpinan serta tujuan dan matlamat perjuangan PKR yang menunjukkan ia adalah sesatunya parti politik di Malaysia yang mencerminkan keperluan masa hadapan.

Tidak dinafikan ada parti-parti politik lain di Malaysia seperti DAP dan GERAKAN yang turut menyatakan bahawa ia adalah mewakili masyarakat berbilang kaum. Begitupun dari segi bentuk keahlian, komposisi kepimpinan serta tujuan dan matlamat

perjuangan mereka dapatlah dinyatakan mereka bukan benar-benar mewakili masyarakat berbilang kaum, tetapi mewakili masyarakat bukan Melayu.

Ini berbeza dengan PKR yang meletakkan dalam perlembagaannya syarat menjadi ahlinya hanyalah "mana-mana warganegara Malaysia yang berusia 18 tahun ke atas", cogan perjuangannya adalah "keadilan untuk semua" serta tujuan dan matlamat perjuangan utamanya adalah "mewujudkan masyarakat adil dan negara demokratik yang progresif serta bersatu".

Sifat berbilang kaum PKR ini pula bukan hanya terzahir pada teorinya tetapi turut dapat dilihat dari segi praktiknya. Dari segi bentuk keahlian dan komposisi kepimpinan, ahli-ahli dan pemimpin-pemimpin PKR, baik dari aspek Majlis Pimpinan Pusat, Majlis Pimpinan Negeri dan Ketua Cabang mahupun dari aspek Ahli Parlimen dan Ahli Dewan Undangan Negerinya, terbahagi hampir sama rata antara ahli-ahli dan pemimpin-pemimpin Melayu dengan ahli-ahli dan pemimpin-pemimpin bukan Melayu. Disebabkan hal tersebut, PKR memperoleh kerusi-kerusi dalam pilihan raya berupa kerusi-kerusi campuran yang memiliki bilangan pengundi Melayu dan bilangan pengundi bukan Melayu yang hampir sama ramai.

Selaras dengan kedudukan PKR sebagai sesatunya parti politik di Malaysia yang mencerminkan keperluan masa hadapan, dan selaras dengan ketiadaan kajian ilmiah yang pernah dibuat ke atas PKR mahupun gerakan reformasi yang dicetuskan oleh PKR, lompang ini tidak harus terbiar dan akan diisi oleh kajian ini.

Universiti Utara Malaysia

Kajian ilmiah ke atas PKR mahupun gerakan reformasi yang dicetuskan oleh PKR ini juga penting kerana ia berbeza dari kajian-kajian sedia ada. Kajian ilmiah ini lebih fokus kepada PKR dan disandarkan kepada dokumen-dokumen rasmi parti kerana pengkaji sendiri merupakan seorang pemimpin yang memegang berbagai-bagai jawatan dalam PKR, termasuk sebagai mantan Timbalan Setiausaha Agung PKR dan sebagai mantan Naib Pengerusi MPN Kedah, yang turut terlibat di dalam gerakan reformasi sejak awal ia muncul.

Keaslian kajian ini pula terserlah daripada fokusnya yang khusus terhadap PKR sebagai sebuah parti reformasi yang berkembang daripada parti pembangkang pasca-Reformasi 1998 kepada parti teras kerajaan dalam Pakatan Harapan dan kemudian Kerajaan Perpaduan. Sorotan karya menunjukkan bahawa sebahagian besar kajian sedia ada di Malaysia menumpukan perhatian kepada parti-parti tradisional seperti UMNO, PAS, DAP, MCA dan MIC, gerakan masyarakat sivil serta gabungan pembangkang seperti Barisan Alternatif dan Pakatan Rakyat. Walau bagaimanapun, tidak terdapat satu pun kajian ilmiah yang secara sistematik dan longitudinal menganalisis pengrealisasian agenda reformasi PKR dari tahun 1998 hingga 2023. Kajian ini mengisi jurang tersebut dengan menjadikan PKR sebagai kes kajian utama, bukannya sekadar satu komponen dalam gabungan pembangkang.

Dari sudut teori, kajian ini juga menempatkan kes PKR dalam perbincangan yang lebih luas mengenai politik kepartian dan kepimpinan di peringkat global dan serantau. Literatur antarabangsa tentang parti reformasi dan parti pembangkang yang memimpin proses peralihan demokrasi sering menekankan ketegangan antara idealisme

Universiti Utara Malaysia

reformasi, keperluan memenangi pilihan raya, politik koalisi dan peranan kepimpinan karismatik. Di Asia Tenggara, pengalaman parti-parti seperti PDI-P dan Golkar di Indonesia, parti-parti reformis di Thailand dan Filipina turut memaparkan pola cabaran yang hampir sama. Namun, belum ada kajian yang secara langsung menghubungkan PKR dengan tradisi literatur ini dan meneliti bagaimana sebuah parti reformasi di Malaysia menavigasi politik koalisi dan struktur institusi dalam jangka masa lebih dua dekad. Di sinilah kajian ini menawarkan nilai tambah, dengan mengangkat PKR sebagai satu kes penting dalam memahami parti reformasi di negara semi-demokratik yang majmuk.

Keaslian kajian ini turut terletak pada reka bentuknya yang menghubungkan secara eksplisit antara strategi dan pendekatan PKR, kemenangan dalam PRU14 dan PRU15, serta tahap pengrealisasian objektif reformasi. Berbeza dengan kajian lepas yang sama ada hanya meneliti gerakan Reformasi 1998, tingkah laku pembangkang di Parlimen, atau dinamika pakatan pembangkang secara umum, kajian ini menjejak kesinambungan dan perubahan strategi PKR merentasi tiga fasa utama: fasa pembangkang (1998–2008), fasa pembangkang kuat dan kerajaan negeri (2008–2018) dan fasa pemerintah di peringkat Persekutuan (2018–2023). Pendekatan longitudinal ini membolehkan analisis yang lebih mendalam tentang hubungan antara kemenangan pilihan raya, konfigurasi koalisi, kekangan institusi dan keberhasilan reformasi.

Selain itu, kajian ini menggabungkan analisis dokumentasi parti, dasar-dasar reformasi dan wacana kepimpinan PKR dengan wawancara berstruktur bersama tokoh-tokoh politik yang terlibat secara langsung dalam perjalanan parti. Gabungan sumber primer

Universiti Utara Malaysia

dan sekunder ini membolehkan kajian bukan sahaja menghuraikan naratif sejarah PKR, tetapi juga menilai persepsi dalaman terhadap strategi, kompromi dan kegagalan yang dialami sepanjang proses reformasi. Dengan cara ini, kajian bukan sekadar mengulang semula naratif popular, sebaliknya menyusun satu analisis empirikal yang lebih seimbang antara perspektif kepimpinan, struktur parti dan konteks sistem politik.

Akhir sekali, keaslian kajian ini turut terletak pada sumbangannya kepada pembangunan ilmu politik Malaysia dan perbahasan teori tentang reformasi politik. Di peringkat nasional, kajian ini membantu menjernihkan kekeliruan awam terhadap peranan dan objektif PKR, serta membezakan antara kemenangan politik dengan kejayaan reformasi institusi. Di peringkat teori, ia menyumbang kepada pemahaman tentang bagaimana sebuah parti reformasi di negara majmuk dan berkoalisi kompleks cuba menyeimbangkan antara tuntutan idealisme, kompromi koalisi dan kekangan struktur institusi. Justeru, kajian ini bukan sahaja relevan untuk memahami trajektori PKR dan Malaysia Madani, tetapi juga menawarkan rujukan penting bagi analisis parti-parti reformasi di negara-negara sedang membangun yang berhadapan cabaran hampir serupa.

Universiti Utara Malaysia

1.9 Teori

1.9.1 Centripetalism Theory

Seorang mantan pemimpin PKR yang juga mantan Ketua Setiausaha PH, Datuk Seri Saifuddin Abdullah, pernah menulis di dalam buku beliau bertajuk "New Politics 2.0: Multiracial And Moderate Malaysian Democracy" (2017) mengenai kebaikan teori

centripetalism berbanding teori consociationalism di dalam menguruskan sebuah negara plural dan berbilang kaum di Malaysia.

Mengikut beliau, perkongsian kuasa melalui teori consociationalism telah diguna pakai di Malaysia sejak kemerdekaan di mana parti-parti perkauman seperti UMNO, MCA dan MC berkongsi memerintah negara di dalam satu kerajaan "grand coalition". Begitupun, disebabkan wujudnya keterbukaan politik yang lebih luas, teori ini telah merekah dalam PRU 13 dan PRU 14. Beliau juga menyebut PH mungkin belum lagi menjadi "a full-fledged centripetalist" tetapi PH tidak mengikut "the consociational way" dan meramalkan PH akan menjadi centripetalist sepenuhnya bermula dengan Perjanjian PH.

Centripetalism sebagai satu teori mula diperkenalkan oleh Benjamin Reilly dalam buku beliau bertajuk "Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management". Beliau mendefiniskan centripetalism sebagai "a shorthand for a political system or strategy designed to focus competition at the moderate centre rather than the extremes".

Lebih dari itu, centripetalism bukanlah sesuatu yang mudah untuk dilaksanakan kerana ia memerlukan kepada wujudnya tiga komponen, iaitu:

(i) "The presentation of electoral incentives for campaigning politicians to reach out to and attract votes from a range of ethnic groups other than their own, thus encouraging candidates to moderate their political rhetoric on

potentially divisive issues and forcing them to broaden their policy positions."

(ii) "The presence of multi-ethnic arenas of bargaining, such as parliamentary and executive forums, in which political actors from different groups have an incentive to come together and cut deals on reciprocal electoral support, and hence perhaps on other more substantial policy issues as well."

(iii) "The development of centrist, aggregative and multi-ethnic political parties or coalitions of parties that are capable of making cross-ethnic appeals and presenting a complex and diverse range of policy options to the electorate." (Reilly, 2001: 11)

Berbeza dengan consociationalism, centripetalism menegaskan bahawa cara terbaik untuk menguruskan sebuah negara plural dan berbilang kaum adalah bukan dengan mereplikasi pecahan kaum sedia ada dalam badan perundangan dan badan-badan perwakilan lain tetapi dengan "depoliticise" perkauman melalui pemberian insentif institusi untuk pengundian silang kaum (Horowitz, 1985, 1991).

Centripetalism memerlukan aturan pilihan raya yang akan menjadikan ahli-ahli politik terpaksa bergantung kepada undi mereka yang berbeza kaum dari mereka dan memberi insentif kepada ahli-ahli politik untuk mencari undi secara silang kaum. Satu cara yang dianjurkan adalah dengan mewujudkan "preferential, rank-order electoral systems" yang memerlukan pengundi mengundi seorang calon pilihan, tetapi juga calon pilihan yang seterusnya dan jika tiada calon yang mendapat majoriti maka undi ini akan

Universiti Utara Malaysia

dipindahkan mengikut rankingnya bagi membolehkan seorang pemenang yang disokong oleh majoriti dipilih.

Untuk itu, kemampuan PKR melalui PH yang didukungi olehnya untuk melakukan reformasi di Malaysia akan dinilai berdasarkan kewujudan atau tidak perkongsian kuasa melalui teori centripetalism yang memerlukan penubuhan parti-parti berbilang kaum untuk berkongsi memerintah negara di dalam satu kerajaan "multi-ethnic coalition" seperti yang diharapkan oleh Datuk Saifuddin Abdullah.

Teori centripetalism ini bukan sekadar kerangka analitis yang berdiri sendiri, tetapi berkait langsung dengan sorotan karya lepas yang menunjukkan kegagalan model consociational lama (UMNO–MCA–MIC) serta peralihan pengundi sejak PRU12–PRU15. Sorotan karya menunjukkan bahawa parti berbilang kaum seperti PKR menghadapi cabaran membina sokongan agregatif dalam sistem politik yang berorientasikan etnik. Maka, teori centripetalism menyediakan asas untuk menilai apakah PKR dan PH berjaya mengatasi dilema sejarah politik Malaysia dengan membentuk koalisi pelbagai etnik yang stabil serta strategi pilihan raya yang bersifat rentas kaum. Dengan itu, teori ini menyumbang kepada jurang kajian yang belum diterokai, iaitu bagaimana parti reformasi Malaysia beroperasi dalam kerangka teori sistem politik majmuk global.

Universiti Utara Malaysia

1.9.2 Reform Theory

Tito Boeri, Micael Castanheira, Riccardo Faini dan Vincenzo Galasso di dalam buku mereka bertajuk "Structural Reforms Without Prejudices" (Tito et al, 2006) menulis

mengenai betapa untuk sesuatu reformasi berjaya, ada empat kaedah yang boleh digunakan, iaitu:

(1) Exploit a Parliamentary Majority

(2) Widen Your Political Base

(3) Divide and Conquer

(4) Exploit External Constraints

Kaedah pertama, "Exploit a Parliamentary Majority", memerlukan sesebuah kerajaan memperolehi majoriti besar dalam Parlimen yang menyebabkan mereka mempunyai kebebasan untuk bertindak dengan halangan yang ada hanyalah keperluan untuk memenangi PRU seterusnya sahaja. Begitupun, keadaan ini belum pasti menjamin kejayaan, terutama jika tidak wujud kesatuan dalaman dalam pakatan politik yang membentuk kerajaan dan jika wujud pembangkang yang kuat.

Kaedah kedua, "Widen Your Political Base", memerlukan sesebuah kerajaan yang tidak memperolehi majoriti besar dalam Parlimen, yang mempunyai pembangkang yang kuat dan yang mahu melakukan reformasi yang menyentuh sejumlah besar rakyat supaya meluaskan sokongan politik mereka dengan membanyakkan dialog sosial dan menggunakan gaya lebih konsensual. Mereka juga perlu menambahkan bilangan mereka yang akan mendapat manfaat daripada reformasi itu selain meningkatkan kos kepada penentangnya.

Universiti Utara Malaysia

Kaedah ketiga, "Divide and Conquer", pula terjadi bila sesebuah kerajaan yang tidak mampu meluaskan sokongan politik mereka dalam senario di mana manfaat daripada reformasi itu terpecah-pecah antara pihak berbeza, tertangguh kepada generasi akan datang atau sangat tidak pasti. Kaedah ini memerlukan kerajaan menggunakan strategi pecah dan perintah melalui pemecahan "entrenched vested interests" dengan memfokuskan kos reformasi kepada kumpulan tertentu.

Kaedah keempat, "Exploit External Constraints", pula menyatakan bahawa sesebuah kerajaan yang mempunyai pembangkang yang kuat hanya akan mampu melakukan reformasi bila wujud tekanan daripada pihak luar. Tekanan daripada pihak luar ini akan menambahkan kuasa tawar-menawar kerajaan dalam fasa pembinaan pakatan dan membataskan tentangan kumpulan pelobi. Tekanan ini termasuklah sekatan yang dikenakan oleh World Trade Organization (WTO) rules, the Stability Pact atau International Monetary Fund (IMF).

Universiti Utara Malaysia

Oleh itu, kemampuan PKR untuk melakukan reformasi di Malaysia akan dinilai berdasarkan empat kaedah yang dinyatakan oleh Reform Theory ini.

Penggunaan Reform Theory ini juga menjawab jurang yang dikenal pasti dalam sorotan karya: walaupun banyak kajian menganalisis Reformasi 1998, gabungan pembangkang dan politik elektoral Malaysia, tidak banyak yang menilai keberhasilan reformasi institusi menggunakan kerangka teori ekonomi-politik yang sistematik. Dengan menghubungkan dapatan sorotan karya mengenai kegagalan PH, kejatuhan kerajaan pada 2020 dan cabaran Kerajaan Perpaduan, teori ini memberi alat analisis yang konsisten untuk menilai tindakan PKR dalam struktur politik sebenar. Reform

Theory juga menyokong analisis dalam Bab 3–6, terutamanya ketika menilai faktor institusi, koalisi, kepimpinan dan tekanan struktur yang mempengaruhi proses reformasi.

Secara keseluruhannya, kedua-dua teori—centripetalism dan reform theory—melengkapkan sorotan karya serta memberikan asas teoritikal yang lebih kukuh untuk menganalisis PKR dalam Bab 2 hingga Bab 6. Sorotan karya menunjukkan jurang ketara dalam kajian mengenai parti reformasi berbilang kaum di Malaysia serta ketiadaan penilaian sistematik terhadap strategi reformasi PKR sepanjang 25 tahun. Dengan menghubungkan teori dengan dapatan literatur, kajian ini menyumbang kepada penjelasan baharu mengenai evolusi PKR sebagai parti reformasi dan faktor yang membentuk kejayaan serta kegagalan agenda reformasi sepanjang tempoh kajian.

1.10 Sorotan Karya

Seperti yang disebutkan sebelum ini, memang tidak ada kajian ilmiah yang pernah dibuat ke atas PKR mahupun gerakan reformasi yang dicetuskan oleh PKR di mana-mana institut pengajian tinggi awam dan swasta dalam dan luar negara.

Secara lebih luas, kajian-kajian mengenai politik kepartian dan kepimpinan di peringkat antarabangsa menunjukkan bahawa parti-parti yang membawa agenda reformasi lazimnya berhadapan ketegangan antara idealisme perubahan struktur dengan keperluan mengekalkan kuasa melalui pilihan raya. Literatur mengenai parti-parti demokrat sosial di Eropah, parti-parti pembangkang yang memimpin proses peralihan demokrasi di Amerika Latin, serta parti-parti pasca-authoritarian di Eropah

Universiti Utara Malaysia

Timur misalnya, sering menekankan cabaran konsolidasi demokrasi, pertikaian dalaman parti, politik koalisi dan personalisasi kepimpinan. Di Asia Tenggara, pengalaman parti-parti seperti PDI-P dan Golkar di Indonesia, Thai Rak Thai dan pengganti-penggantinya di Thailand, serta parti-parti reformis di Filipina turut memperlihatkan pola yang hampir sama – iaitu konflik antara agenda reformasi jangka panjang dengan kompromi jangka pendek yang perlu dibuat dalam konteks sistem politik yang belum benar-benar konsolidasi. Namun, walaupun terdapat persamaan pola ini, belum ada satu kajian yang secara khusus meneliti PKR sebagai sebuah parti reformasi yang bergerak dari fasa pembangkang ke fasa pemerintah dalam kerangka perbandingan regional dan global tersebut. Inilah jurang yang ingin diisi oleh kajian ini.

1.10.1 Kajian-Kajian Ke Atas Parti-Parti Selain PKR

Antara parti politik yang mendapat perhatian para pengkaji ialah UMNO, di mana kajian-kajian yang telah dibuat ke atasnya termasuklah kajian sarjana oleh Teresa Kok Suh Sim di Universiti Malaya pada tahun 2001 bertajuk "Perpuakan UMNO dalam era Mahathir Mohamad". Kajian ini meneliti fenomena perpecahan dalam parti UMNO semasa kepimpinan Dr Mahathir dari tahun 1981 hingga 2001. Ia menyelidiki bagaimana perpecahan dalam parti tersebut mempengaruhi politik dalaman dan struktur kuasa dalam UMNO, serta kesan kepada landskap politik Malaysia secara keseluruhan.

Universiti Utara Malaysia

Teresa Kok menganalisis beberapa faktor yang menyumbang kepada perpecahan dalam UMNO ini, termasuk perebutan kuasa, perbezaan ideologi, dan konflik peribadi antara pemimpin-pemimpin UMNO. Beliau juga mengkaji bagaimana Dr Mahathir menguruskan perpecahan tersebut dan strategi yang digunakan untuk mengekalkan kestabilan dalam parti.

Satu lagi ialah kajian sarjana oleh Azeem Fazwan Ahmad Farouk di Universiti Malaya pada tahun 2002 bertajuk "Culture and politics: An Analysis of United Malays National Organisation (UMNO) 1946-1999".

Kajian ini meneliti hubungan antara budaya dan politik dalam UMNO dari penubuhannya sehingga tahun 1999 dengan memberi tumpuan kepada bagaimana budaya Melayu dan dinamik politik telah mempengaruhi strategi dan dasar UMNO sepanjang tempoh tersebut.

Universiti Utara Malaysia

Azeem Fazwan menganalisis perkembangan sejarah UMNO dan perubahan dalam kepimpinannya, serta bagaimana faktor-faktor budaya memainkan peranan penting dalam pembentukan identiti dan dasar parti. Kajian ini juga mengkaji bagaimana UMNO menyesuaikan diri dengan perubahan sosial dan politik di Malaysia, serta peranan budaya dalam mengekalkan sokongan politik.

Termasuk di dalamnya ialah kajian kedoktoran oleh Lee Jaehyon di Murdoch University pada tahun 2005 bertajuk "UMNO Factionalism and The Politics of Malaysian National Identity".

Kajian ini menganalisis perpecahan dalam UMNO dan bagaimana ia berkait rapat dengan isu identiti nasional di Malaysia. Ia meneliti bagaimana pemimpin-pemimpin UMNO menggunakan pelbagai bentuk nasionalisme untuk mempengaruhi dan mengawal arah politik negara. Lee Jaehyon berhujah bahawa perpecahan dalam UMNO, yang sering dilihat sebagai perebutan kuasa antara elit parti, sebenarnya dibentuk oleh ideologi nasionalisme yang berbeza. Perpecahan ini berkait rapat dengan isu-isu besar seperti rusuhan kaum 1969, pengenalan DEB, perpecahan UMNO pada tahun 1987, dan gerakan reformasi pada tahun 1998. Konflik ideologi ini tidak hanya berlaku di kalangan elit UMNO tetapi juga melibatkan masyarakat umum.

Lee mengkategorikan nasionalisme dalam UMNO kepada lima konsep utama: nasionalisme etnokultural, sivik, dan multikultural dalam satu kumpulan, dan nasionalisme kolektivis-otoritarian serta individualistik-libertarian dalam kumpulan yang lain. Beliau menunjukkan bagaimana pemimpin seperti Tunku Abdul Rahman, Dr Mahathir dan Anwar menggunakan pelbagai bentuk nasionalisme untuk menggerakkan sokongan dan membentuk dasar negara.

Kajian ini menyoroti bagaimana perpecahan dalam UMNO tidak hanya mempengaruhi politik dalaman parti tetapi juga mempunyai impak besar ke atas dasar dan arah politik Malaysia secara keseluruhan. Perdebatan ideologi antara pemimpin UMNO dan cabaran yang dihadapi dalam membentuk identiti nasional Malaysia terus menjadi isu utama dalam politik negara.

Universiti Utara Malaysia

Untuk PAS, kajian-kajian yang telah dibuat ke atasnya termasuklah kajian kedoktoran oleh Zambry Abdul Kadir di Temple University pada tahun 1995 bertajuk "Religion and Politics: The Search for Political Legitimacy of The Pan-Islamic Party of Malaysia".

Kajian ini menyelidiki hubungan antara agama dan politik dalam usaha PAS untuk mencari legitimasi politik. Zambry meneliti bagaimana PAS menggunakan elemen-elemen agama untuk membina identiti politik dan mendapatkan sokongan daripada masyarakat Melayu-Muslim di Malaysia.

Dalam kajian ini, Zambry mengkaji peranan agama dalam strategi politik PAS, terutama dalam konteks Malaysia yang pelbagai budaya dan etnik. Beliau meneliti bagaimana PAS berusaha untuk menyeimbangkan antara tuntutan agama dan keperluan politik, serta bagaimana parti ini berinteraksi dengan parti-parti politik lain dan kerajaan yang berkuasa. Ia juga melihat bagaimana PAS menggunakan retorik agama untuk menarik pengundi dan mengukuhkan kedudukan politik mereka, terutama dalam menghadapi cabaran dari parti politik lain seperti UMNO.

Satu lagi kajian ialah kajian kedoktoran oleh Kamarul Zaman Haji Yusoff di Universiti Malaya pada tahun 2013 bertajuk "PAS dalam Era Kepimpinan Ulama', 1982-2004" yang meneliti perkembangan dan perubahan dalam PAS di bawah kepimpinan golongan ulama'.

Universiti Utara Malaysia

Kajian ini melihat bagaimana perubahan kepemimpinan kepada golongan ulama' pada tahun 1982 membawa perubahan dalam pendekatan politik dan ideologi PAS. Kamarul Zaman menyelidiki kesan kepimpinan ulama' terhadap strategi dan dasar PAS, termasuk bagaimana mereka menangani isu-isu seperti kerjasama politik dengan parti lain, pengaruh dalam kalangan pengundi Melayu-Muslim, dan peranan PAS dalam politik nasional. Kajian ini juga menilai keberkesanan pendekatan kepimpinan ulama dalam mencapai matlamat politik PAS serta cabaran yang dihadapi oleh PAS dalam tempoh tersebut.

Seterusnya ialah kajian kedoktoran oleh Mohd Izani Mohd Zain di Universiti Malaya pada tahun 2017 bertajuk "Parti Islam Se-Malaysia (PAS) dalam Kerjasama Politik di Malaysia, 1999-2015" yang meneliti evolusi dan dinamika kerjasama politik yang dilakukan oleh PAS dalam tempoh tersebut. Kajian ini memberikan tumpuan kepada usaha PAS dalam membentuk pakatan politik dengan parti-parti lain dan bagaimana kerjasama ini mempengaruhi landskap politik di Malaysia. Mohd Izani meneliti beberapa peristiwa penting seperti pembentukan BA, PR dan dinamika dalam PH. Kajian ini menganalisis faktor-faktor yang mendorong PAS untuk bekerjasama dengan parti-parti lain termasuk parti bukan Islam, serta cabaran dan kejayaan yang dihadapi sepanjang kerjasama tersebut. Kajian ini juga melihat impak kerjasama politik terhadap strategi pilihan raya PAS dan bagaimana parti ini menyesuaikan pendekatan politiknya untuk mencapai matlamat mereka.

Melalui kajian ini, Mohd Izani menekankan kepentingan strategi tahaluf siyasi (kerjasama politik) dalam membentuk kekuatan politik PAS, serta bagaimana

Universiti Utara Malaysia

pendekatan ini membantu PAS menavigasi politik Malaysia yang kompleks dan berbilang kaum. Kajian ini memberikan wawasan mendalam tentang perubahan strategi politik PAS dan impaknya terhadap politik Malaysia secara keseluruhan

Begitu juga dengan parti-parti politik lain di Malaysia yang masing-masingnya mempunyai tarikan kepada para pengkaji politik Malaysia.

DAP pernah dikaji oleh Andy Mickey Choong Tek Choy di National University of Singapore pada tahun 2006 dalam kajian sarjana beliau bertajuk "Democratic Action Party of Malaysia and The Politics of Opposition Coalition Building". Kajian ini menganalisis usaha DAP dalam membentuk gabungan pembangkang di Malaysia serta cabaran yang dihadapi oleh DAP dalam bekerjasama dengan parti-parti pembangkang lain, khususnya dengan PAS, dalam konteks politik Malaysia yang berasaskan komunalisme.

Choong Tek Choy mendapati bahawa percubaan DAP untuk membentuk gabungan yang luas adalah reaksi terhadap perkembangan politik pada akhir 1990-an. Namun, usaha ini terhalang oleh perbezaan ideologi dan politik komunalisme yang mendalam, menyebabkan DAP sukar untuk melibatkan diri dalam kerjasama yang mendalam dan bermakna dengan parti-parti pembangkang lain.

MCA pernah dikaji oleh Tan Yen Yee di Universiti Malaya pada tahun 2012 dalam kajian sarjana beliau bertajuk "Dilema Politik Kompromi dalam Barisan Nasional: Kajian terhadap MCA, 1986-2008" yang menganalisis isu-isu politik yang dihadapi oleh MCA dalam konteks kerjasama politik dalam BN.

Universiti Utara Malaysia

Tan Yen Yee meneliti bagaimana MCA, sebagai salah satu parti komponen utama BN, berusaha untuk menyeimbangkan antara menjaga kepentingan komuniti Cina dan mematuhi dasar serta strategi keseluruhan BN yang didominasi oleh UMNO. Kajian ini menyoroti pelbagai dilema yang dihadapi oleh MCA dalam usaha untuk mengekalkan relevansi politik di kalangan pengundi Cina sambil bekerjasama dengan rakan-rakan parti dalam BN yang mungkin mempunyai agenda politik yang berbeza.

Kajian ini juga mengkaji peranan MCA dalam beberapa peristiwa politik penting, termasuk krisis politik dan ekonomi yang mempengaruhi kestabilan BN serta cabaran yang timbul daripada perubahan landskap politik Malaysia pada tempoh tersebut. Ia menganalisis bagaimana MCA menangani isu-isu seperti politik identiti, tekanan dari dalam dan luar parti, dan bagaimana mereka menyesuaikan strategi untuk terus relevan dalam politik Malaysia.

Universiti Utara Malaysia

MIC pernah dikaji oleh Shanthiah Rajagopal di Universiti Malaya pada tahun 2015 dalam kajian kedoktoran beliau bertajuk "Sejarah Perkembangan Parti Malayan Indian Congress di Tanah Melayu, 1946-1957" yang meneliti sejarah dan perkembangan MIC dari penubuhannya sehingga kemerdekaan Tanah Melayu.

Dalam kajian ini, Shanthiah meneroka peranan MIC dalam perjuangan politik komuniti India di Tanah Melayu serta sumbangannya terhadap pembentukan identiti politik dan sosial masyarakat India. Kajian ini menggunakan pendekatan kronologikal dan deskriptif/analitikal untuk mengkaji evolusi MIC, termasuk cabaran yang dihadapi dan strategi yang digunakan untuk mengatasi halangan politik dan sosial. Kajian ini

juga meneliti kerjasama politik antara MIC dengan parti-parti lain dalam Perikatan, serta peranan MIC dalam memperjuangkan hak dan kepentingan komuniti India. Shanthiah menilai impak MIC dalam politik Tanah Melayu dan bagaimana parti ini memainkan peranan penting dalam proses peralihan kuasa menjelang kemerdekaan pada tahun 1957.

Kajian ini memberikan pandangan mendalam tentang sejarah politik MIC dan sumbangannya terhadap pembentukan landskap politik di Malaysia. Ia juga menyoroti cabaran yang dihadapi oleh parti-parti minoriti dalam sistem politik yang didominasi oleh majoriti Melayu, serta usaha MIC dalam memastikan suara dan hak komuniti India diambil kira dalam arus perdana politik Tanah Melayu Malah, bukan setakat parti-parti politik, tetapi badan-badan bukan kerajaan (NGO) di Malaysia juga turut mendapat perhatian para pengkaji politik Malaysia.

Antara hasil-hasil kajian ke atas NGO di Malaysia ini termasuklah kajian kedoktoran Su-Ming Khoo di Queen's University of Belfast pada tahun 1999 bertajuk "Democracy And Development In Malaysia: The Role Of Think Tanks And NGOs As Discursive Agents" yang menganalisis peranan badan pemikir (think tanks) dan NGO dalam memajukan demokrasi dan pembangunan di Malaysia. Dalam kajian ini, Su-Ming Khoo menekankan bagaimana think tanks dan NGO berfungsi sebagai agen diskursif yang mempengaruhi wacana politik dan pembangunan di negara ini. Beliau melihat bagaimana entiti-entiti ini memainkan peranan penting dalam membentuk dasar awam dan menggalakkan perbincangan kritikal tentang isu-isu seperti hak asasi manusia, pembangunan mampan, dan keadilan sosial.

Universiti Utara Malaysia

Kajian ini juga meneliti interaksi antara badan-badan ini dengan kerajaan dan masyarakat sivil, serta cabaran yang mereka hadapi dalam persekitaran politik yang sering berubah. Kajian ini memberikan wawasan tentang bagaimana think tanks dan NGO dapat berfungsi sebagai kuasa pengimbang kepada kerajaan, menyumbang kepada proses demokrasi dengan menyediakan platform untuk perbincangan dan advokasi. Su-Ming Khoo juga menyoroti kepentingan pendidikan dan penyelidikan dalam memperkuat peranan NGO dan think tanks dalam pembangunan negara.

Satu kajian lagi ialah kajian kedoktoran Graham K. Brown di University of Nottingham pada tahun 2004 bertajuk "Civil Society And Social Movements In An Ethnically Divided Society: The Case Of Malaysia, 1981-2001" yang meneliti hubungan antara masyarakat sivil, gerakan sosial, dan negara dalam konteks masyarakat yang berbeza etnik seperti Malaysia. Kajian ini menekankan bahawa perbezaan budaya antara kumpulan etnik boleh menghalang mobilisasi gerakan sosial yang efektif.

Universiti Utara Malaysia

Brown mendapati bahawa sepanjang dekad 1980-an, masyarakat sivil yang dipimpin oleh kelas menengah dan pelbagai etnik berkembang, namun mobilisasi gerakan sosial tetap berakar pada kebimbangan etnik. Pertengahan dekad 1980-an menyaksikan cabaran meningkat kepada kedudukan hegemoni rejim, yang berakhir dengan tindakan keras yang melumpuhkan mobilisasi sosial.

Pada akhir 1990-an, pemecatan Anwar sebagai Timbalan Perdana Menteri mencetuskan gerakan reformasi yang berusaha menggalakkan mod mobilisasi baru yang sesuai dengan aspirasi pelbagai etniknya, tetapi tetap bergantung pada rangkaian

mobilisasi sedia ada dalam gerakan Islam. Slippage antara masyarakat sivil pelbagai etnik dan asas etnik mobilisasi gerakan telah menghalang kemunculan pembangkang yang efektif kepada rejim.

Seterusnya ialah kajian sarjana Loi Kwong Fon di Universiti Malaya pada tahun 2010 bertajuk "The Process Of Democratization In Malaysia: The Role Of Civil Society Organizations" yang meneliti peranan CSOs dalam proses pendemokrasian di Malaysia. Kajian ini menekankan bahawa CSOs memainkan peranan penting dalam strategi pendemokrasian dengan sering mendorong kerajaan untuk mengadakan pilihan raya yang adil dan bersih, mereformasi sistem kehakiman, dan mengamalkan standard hak asasi manusia antarabangsa.

Loi Kwong Fon mendapati bahawa CSOs bertindak sebagai pemangkin utama dalam proses pendemokrasian bersama parti-parti politik. Organisasi ini berperanan sebagai lokomotif yang menggerakkan perubahan demokratik dengan mendesak kerajaan untuk melaksanakan pelbagai langkah yang diperlukan untuk pendemokrasian yang menyeluruh. Kajian ini juga mengkaji konsep-konsep seperti "negara", "demokrasi", "pendemokrasian", "masyarakat sivil", dan "modal sosial", serta evolusi masyarakat sivil di Malaysia.

Jika dilihat secara perbandingan, corak kajian terhadap parti-parti politik di Malaysia – seperti UMNO, PAS, DAP, MCA dan MIC – banyak menumpukan kepada isu perpecahan dalaman, legitimasi politik, ideologi agama, kompromi etnik dan dinamika koalisi dalam kerangka masyarakat majmuk. Pola ini sejajar dengan literatur global

Universiti Utara Malaysia

yang meneliti parti dominan, parti etnik dan parti berorientasikan agama di negara-negara sedang membangun, termasuk di Asia Tenggara. Walau bagaimanapun, fokus yang berat kepada parti-parti lama dan parti berasaskan etnik atau agama ini menyebabkan satu dimensi penting masih kurang diberi perhatian, iaitu bagaimana sebuah parti berbilang kaum yang lahir daripada gerakan reformasi seperti PKR membina strategi, kepimpinan dan koalisi untuk memacu agenda perubahan institusi negara. Dengan kata lain, walaupun sorotan karya menunjukkan kekayaan kajian terhadap parti-parti tradisional dan NGO, ia juga menonjolkan kekosongan yang nyata dari segi kajian mendalam ke atas PKR sebagai parti reformasi kontemporari.

1.10.2 Kajian-Kajian Ke Atas PKR Dalam BA Dan PR

Kebanyakan kajian ilmiah yang menyentuh mengenai perkembangan PKR adalah dibuat dalam konteks kerjasama yang dibuat olehnya dengan parti-parti politik lain dalam Barisan Alternatif (1998-2008) dan Pakatan Rakyat (2008-2015).

Universiti Utara Malaysia

Salah satu kajian ilmiah ini ialah kajian sarjana yang dibuat oleh Muhamad Hafiz Abdul Halim di Universiti Malaya pada tahun 2013 bertajuk "Gerakan Reformasi dan Kesannya ke atas Politik Malaysia, 1998-1999". Kajian ilmiah Muhamad Hafiz ini meneliti kemunculan gerakan reformasi pada tahun 1998 serta kesan positifnya kepada rakan politik PKR dalam BA dalam PRU 10 pada 29 November 1999, iaitu PAS. Ini kerana, walaupun PKR hanya memenangi 5 kerusi dalam PRU 10, PAS pula membolot 27 kerusi di samping mempertahankan penguasaannya dalam DUN Kelantan sambil merampas pemerintahan Terengganu.

Turut mengkaji perkembangan Barisan Alternatif dalam PRU 10 dan PRU 11 pada 21 Mac 2004 ialah Andy Mickey Choong Tek Choy melalui kajian sarjana beliau di National University of Singapore pada tahun 2006. Kajian ilmiah Andy bertajuk "Democratic Action Party of Malaysia and The Politics of Opposition Coalition Building" ini bagaimanapun lebih melihat kepada kesukaran yang dihadapi oleh DAP dalam menjalinkan kerjasama politik.

Satu lagi kajian ilmiah lebih komprehensif ke atas pakatan pembangkang, iaitu Barisan Alternatif dan Pakatan Rakyat, telah dibuat oleh Mohd Izani Mohd Zain melalui kajian kedoktoran beliau di Universiti Malaya pada tahun 2017. Kajian ilmiah Mohd Izani bertajuk "Parti Islam Se-Malaysia (PAS) dalam kerjasama politik di Malaysia, 1999-2015" ini bagaimanapun lebih melihat kepada kelangsungan kerjasama politik pakatan pembangkang dari kacamata PAS.

Universiti Utara Malaysia

Kajian kedoktoran hampir sama turut dibuat oleh David Chew Huat Hock di The University of Western Australia pada tahun 2015 bertajuk "Striving for Regime Change, 1998-2014: Opposition Contestation in Multi-Ethnic Malaysia". Kajian ilmiah David ini meneliti perjuangan pembangkang di Malaysia untuk mencapai perubahan rejim dalam konteks masyarakat yang berbilang kaum dengan melihat cabaran yang dihadapi oleh BA dan PR untuk memenangi hati semua kaum bagi menumbangkan BN dalam PRU 10, PRU 11, PRU 12 dan PRU 13.

Sehingga tahun 1998, pembangkang di Malaysia kekurangan fokus dan sering bertelagah sesama sendiri lebih daripada menentang kerajaan. Perpecahan ini

disebabkan oleh komposisi etnik yang berbeza, ideologi yang berbeza, dan agenda yang berbeza. Kerajaan pula menggunakan isu-isu etnik untuk memobilisasi sokongan elektoral, yang menyebabkan pembangkang terpinggir dan kerajaan semakin autoritarian.

Krisis kewangan Asia pada 1997 serta pemecatan Anwar daripada kerajaan setahun kemudian mendedahkan penyalahgunaan kuasa, rasuah, kronisme dan nepotisme membuka jalan bagi pembangkang untuk menjadi lebih bersatu dengan pembentukan gabungan pembangkang yang mendapat sokongan signifikan dari pelbagai etnik dan agama.

Kajian ini menyebut perjuangan pembangkang membawa kepada pembentukan sistem dua koalisi dari tahun 2008 dan diperkuatkan lagi pada tahun 2013. Namun, jalan menuju perubahan rejim penuh dengan halangan, termasuk perbezaan dalam kalangan pembangkang sendiri dan usaha kerajaan untuk memperkukuh politik etnik dengan keagamaan.

Kajian ilmiah ke atas PR sahaja telah pernah dibuat oleh Nur Atika Hairi melalui kajian sarjana beliau di Universiti Islam Antarabangsa Malaysia pada tahun 2017. Kajian ilmiah Nur Atika bertajuk "Coalition Politics among Opposition Parties in Malaysia: A Case Study of Pakatan Rakyat (2008-2016)" ini meneliti politik dalaman parti-parti komponen PR sebagai gabungan pembangkang di Malaysia dari tarikh ia bermula pada tahun 2008 ke tarikh ia terkubur pada tahun 2015.

Universiti Utara Malaysia

Kajian ini bermula dengan latar belakang pembentukan PR yang merupakan gabungan pembangkang pertama yang berjaya menafikan majoriti dua pertiga BN dalam PRU 12 dan memenangi undi popular dalam PRU 13. Kajian ini mengkaji kekuatan PR dan cabaran yang dihadapi yang membawa kepada pembubarannya dengan mengulas isu-isu seperti hudud yang menjadi faktor utama yang menyebabkan ketidakstabilan dan akhirnya perpecahan dalam PR.

Menggunakan teori konsosiasional Arend Lijphart, kajian ini menunjukkan bahawa PR lebih kuat berbanding gabungan pembangkang sebelumnya seperti BA, dengan Anwar dilihat sebagai elemen penyatu utama dalam PR, namun perbezaan ideologi di kalangan parti komponen tetap menjadi cabaran besar. Kajian ini menekankan pentingnya strategi yang lebih baik untuk mengakomodasi parti-parti komponen dengan ideologi yang berbeza bagi meningkatkan prestasi mereka.

Universiti Utara Malaysia

Satu lagi kajian ilmiah ke atas PR turut dibuat oleh Ariff Aizuddin Azlan melalui kajian kedoktoran beliau di Universiti Malaya pada tahun 2017. Kajian ilmiah Ariff Aizuddin bertajuk "Parliamentary Behaviour of The Opposition Pakatan Rakyat in Malaysian Politics, 2008-2012" ini bagaimanapun hanya mengkaji tingkah laku Ahli-Ahli Parlimen PR di Parlimen Kedua Belas.

Ariff Aizuddin menganalisis pola tingkah laku Ahli-Ahli Parlimen PR dengan tumpuan kepada cara mereka mengemukakan soalan, mengambil bahagian dalam perbahasan dan mengundi dalam proses-proses parlimen. Tingkah laku ini diukur

untuk menilai sejauh mana PR telah berjaya memainkan peranannya sebagai pembangkang yang efektif dan konstruktif.

Kajian ini juga meneliti cabaran dan konflik dalaman yang dihadapi oleh PR. Walaupun berjaya dalam beberapa aspek, PR menghadapi kesukaran dalam menyelaraskan dasar-dasar parti komponen yang mempunyai ideologi yang berbeza. Isu-isu seperti hudud menjadi sumber ketegangan utama yang menjadi punca kepada retaknya hubungan antara parti-parti komponen PR.

Satu lagi kajian lain yang pernah dibuat adalah membabitkan kajian sarjana oleh Keith Leong Yu Keen di University of Cambridge pada tahun 2011 bertajuk "The Struggle against The Syncretic State, Pakatan Rakyat in Selangor". Kajian ilmiah Keith ini membincangkan bagaimana PR berusaha untuk menentang keadaan negara yang sinkretik di Malaysia, dengan fokus khusus pada negeri Selangor. Ia menjelaskan cabaran yang dihadapi oleh Kerajaan PR Selangor yang diketuai oleh PKR selepas PRU 12 bila ia terpaksa berhadapan dengan diskriminasi yang diamalkan oleh Kerajaan Pusat.

Cabaran paling ketara yang dihadapi oleh PR ialah perbezaan ideologi dan isu-isu etnik yang ketara antara parti-parti komponennya. PAS dengan agenda negara Islamnya, DAP dengan pendekatan sekular dan multietnik, serta PKR yang cuba menyeimbangkan kedua-dua aspek ini sering kali berhadapan dengan konflik dalaman. Kajian ini menyoroti bagaimana PR berusaha mengatasi perbezaan ini dan mengekalkan kerjasama yang efektif di Selangor.

Universiti Utara Malaysia

Di Selangor, PR berjaya memperkenalkan beberapa inisiatif reformasi yang penting, seperti peningkatan ketelusan dalam pentadbiran negeri dan pelaksanaan program-program kebajikan yang lebih inklusif. Kajian ini juga meneliti peranan kepimpinan, khususnya Anwar, dalam menyatukan pelbagai parti dalam PR dan mengarahkan mereka ke arah tujuan yang sama. Kajian ini juga mengkritik ketidakupayaan PR untuk sepenuhnya mengatasi cabaran yang timbul daripada perbezaan ideologi dan etnik, di mana ia menganjurkan bahawa untuk gabungan pembangkang masa depan lebih berjaya, perlu ada strategi yang lebih baik untuk mengakomodasi pandangan ideologi yang berbeza dan membina kerjasama yang lebih erat antara parti-parti komponen.

Di peringkat teori, kajian-kajian mengenai koalisi pembangkang dan usaha perubahan rejim di negara-negara lain – sama ada di Eropah Timur, Amerika Latin mahupun sebahagian negara Afrika – sering menekankan peranan gabungan parti-parti oposisi, kepimpinan karismatik, serta penggunaan wacana reformasi untuk mencabar hegemoni parti pemerintah. Dalam konteks Malaysia, kajian terhadap BA dan PR yang disentuh di atas selari dengan pola antarabangsa ini, namun tumpuannya masih lagi pada gabungan secara keseluruhan dan bukan kepada satu parti reformasi tertentu secara longitudinal. Kajian-kajian ini menunjukkan bahawa pembangkang di Malaysia telah melalui proses pembelajaran institusi dan strategi koalisi yang kompleks, tetapi tidak mengupas secara terperinci bagaimana PKR sendiri – sebagai parti teras yang lahir daripada gerakan Reformasi 1998 – membentuk, menyesuaikan dan memodenkan strategi politiknya dari 1998 hingga ke era Kerajaan Perpaduan pasca-PRU15. Justeru, kajian ini cuba mengisi jurang tersebut dengan memberi fokus khusus

Universiti Utara Malaysia

kepada PKR dalam kerangka masa yang lebih panjang dan dengan mengambil kira pengalaman negara-negara lain sebagai rujukan perbandingan.

1.10.3 Tulisan-Tulisan Popular Mengenai PKR

Tulisan-tulisan popular yang ada mengenai PKR pula lebih tertumpu kepada biografi, perjuangan atau kes-kes mahkamah membabitkan tokoh utamanya, iaitu Anwar yang sebelum tahun 2018 merupakan ketua de factonya.

Tulisan-tulisan popular ini termasuklah buku tulisan Mutharasan pada tahun 2008 bertajuk "Strategi Kemenangan Anwar Ibrahim" yang menganalisis strategi politik Anwar yang berjaya membawa PR memenangi lima negeri dan meraih 82 kerusi Parlimen dalam PRU 12. Mutharasan memberikan pandangan objektif tentang bagaimana Anwar menggunakan pelbagai taktik politik untuk melemahkan dominasi BN di Parlimen sekali gus menghalangnya dari memperolehi majoriti dua per tiga.

Universiti Utara Malaysia

Buku ini juga menyentuh tentang kepintaran Anwar dalam merangka strategi politik yang efektif, termasuk keupayaan beliau menggabungkan pelbagai parti politik dalam satu pakatan yang kuat. Penulis menggambarkan Anwar sebagai seorang pemimpin yang bijak menggunakan isu-isu semasa dan retorik yang memikat untuk mendapatkan sokongan dari pelbagai lapisan masyarakat, termasuk golongan muda dan profesional.

Buku tulisan Pawancheek Marican pada tahun 2009 bertajuk "Anwar on Trial: In The Face of Injustice" pula adalah sebuah kajian mendalam mengenai perbicaraan pertama Anwar pada tahun 1998 atas tuduhan rasuah, yang secara meluas dianggap

bermotifkan politik, yang ditulis oleh salah seorang peguam beliau. Buku ini memberikan gambaran terperinci mengenai proses undang-undang, konteks politik, dan kesan terhadap sistem kehakiman Malaysia.

Anwar, yang ketika itu merupakan Timbalan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan, dituduh menggunakan kedudukan beliau untuk mempengaruhi siasatan terhadap dakwaan aktiviti salah laku seks beliau. Perbicaraan yang berlangsung selama 76 hari ini didokumentasikan secara terperinci, termasuk hujah-hujah pendakwaan dan pembelaan, proses rayuan, dan penghakiman akhir.

Pawancheek Marican membincangkan bagaimana perbicaraan ini menonjolkan kelemahan ketara dalam sistem undang-undang Malaysia, di mana campur tangan politik yang keterlaluan telah menjejaskan kebebasan kehakiman. Buku ini mengandungi penerangan terperinci mengenai bukti, keterangan saksi, dan percaturan politik yang lebih luas yang mempengaruhi perbicaraan tersebut. Ia juga menyentuh tentang perbicaraan kedua Anwar atas tuduhan liwat, memberikan konteks tambahan kepada cabaran undang-undang yang berterusan dihadapi oleh Anwar. Buku ini amat bagus kerana penyampaiannya yang menyeluruh dan faktual mengenai perbicaraan Anwar Ibrahim. Ia adalah bacaan bernilai tinggi kerana menyoroti penganiayaan politik dan manipulasi sistematik sistem undang-undang untuk kepentingan politik. Pengalaman langsung Pawancheek Marican sebagai sebahagian daripada pasukan peguam Anwar memberikan perspektif orang dalam, menjadikannya dokumen penting untuk memahami landskap kehakiman dan politik Malaysia pada tempoh tersebut.

Universiti Utara Malaysia

Sebuah buku yang mendapat perhatian ramai dan agak komprehensif ialah buku tulisan Charles Allers pada tahun 2014 bertajuk "Anwar Ibrahim: Evolution of a Muslim Democrat". Buku ini menyoroti perjalanan politik dan ideologi Anwar untuk mengharmonikan prinsip Islam dengan demokrasi dengan melihat evolusi pemikiran dan tindakan Anwar dari awal karier politik beliau, mengulas secara mendalam latar belakang keluarga, pendidikan awal dan pengaruh ideologis yang membentuk pandangan beliau.

Buku ini juga menyoroti bagaimana Anwar, yang pernah hampir menjadi Perdana Menteri, berperanan sebagai pendukung utama keserasian antara Islam dan demokrasi di peringkat global. Buku ini juga membahas kontroversi yang melibatkan Anwar, termasuk tuduhan ketidakkonsistenan dan oportunisme politiknya semasa dalam UMNO, serta peranannya dalam isu-isu politik etnik dan penggunaan ISA.

Selain itu, buku ini memberikan perspektif seimbang dengan menggabungkan pandangan dari pelbagai sarjana yang mengkritik dan mempertahankan tindakan politik Anwar. Ini termasuk perdebatan mengenai politik naungan dan pendirian Anwar terhadap undang-undang yang represif. Dengan wawancara peribadi dan gambar-gambar sepanjang karier politik Anwar, Allers menyediakan analisis yang mendalam dan berimbang tentang tokoh yang kompleks ini .

Selain daripada itu adalah tulisan Dinsman et al (Eds.) pada tahun 2017 bertajuk "Dua Dekad Dia Dizalimi" yang mengumpulkan pelbagai coretan dan puisi dari ramai penulis mengenai perjuangan politik Anwar. Karya ini menggambarkan tempoh dua

Universiti Utara Malaysia

puluh tahun yang penuh dengan cabaran dan penindasan yang dialami oleh Anwar, terutamanya selepas beliau disingkirkan dari kabinet oleh Dr Mahathir pada tahun 1998.

Karya ini meneliti perjalanan hidup dan perjuangan Anwar, yang merangkumi komitmennya terhadap pembelaan golongan miskin, perjuangan menegakkan keadilan, serta usaha membina pentadbiran yang telus dan berlandaskan prinsip Islam.Penulis-penulis dalam buku ini juga membahas prinsip-prinsip yang dipegang teguh oleh Anwar serta bagaimana beliau terus menjadi simbol gerakan reformasi di Malaysia.

Buku ini bukan hanya sekadar dokumentasi tentang penderitaan dan perjuangan Anwar, tetapi juga sebuah refleksi mendalam mengenai perubahan politik di Malaysia sepanjang dua dekad. Buku ini memberikan pandangan yang menyeluruh dan beragam dari sudut pandang pelbagai penulis, menjadikannya sumber yang kaya untuk memahami konteks politik dan sosial di Malaysia. Ia juga menunjukkan betapa kuatnya semangat reformasi yang diilhamkan oleh Anwar dan bagaimana ia terus mempengaruhi politik Malaysia hingga hari ini.

Satu lagi buku ialah buku tulisan Mark Trowell pada tahun 2018 bertajuk "Anwar Returns: The Final Twist: The Prosecution and Release of Anwar Ibrahim". Buku ini membincangkan secara terperinci perjalanan kes sodomi Anwar yang telah menjadi tumpuan antarabangsa. Mark Trowell, seorang peguam jenayah terkemuka dari Australia, memberikan pandangan mendalam tentang proses perundangan yang

dialami oleh Anwar, termasuk kelemahan dalam sistem kehakiman Malaysia dan dakwaan campur tangan politik. Buku ini juga mengandungi wawancara eksklusif dengan Anwar yang dilakukan pada Mei 2018, di mana Anwar berkongsi pengalaman beliau semasa dalam penjara, hubungan baru beliau dengan Dr Mahathir, dan visi beliau untuk masa depan Malaysia. Wawancara ini memberikan gambaran yang mendalam tentang bagaimana masa penahanan beliau memberi kesan kepada diri beliau secara peribadi dan politik.

Terdapat juga sebuah buku susunan Zairudin Hashim pada tahun 2019 bertajuk "Anwar Ibrahim: Semangat Darah Muda" yang merupakan koleksi penulisan mengenai perjalanan hidup Anwar yang penuh dengan semangat, keberanian, dan ketabahan dalam menghadapi pelbagai cabaran politik dan peribadi.

Selain kisah latar belakang keluarga dan pendidikan awal Anwar, buku ini menyoroti penglibatan Anwar sebagai pemimpin gerakan mahasiswa yang lantang memperjuangkan keadilan sosial dan hak asasi manusia pada lewat 1960-an dan awal 1970-an. Buku ini juga menyoroti sumbangan Anwar sebagai pemimpin ABIM dalam membentuk dasar-dasar dan hala tuju ABIM serta perjalanan politik Anwar termasuk peranan beliau dalam kerajaan sebelum pemecatan beliau dan peranan penting beliau dalam gerakan reformasi pada akhir 1990-an.

Satu buku bertajuk "Anwar PM Ke-8: Janji Serah Kuasa Yang Mesti Ditepati" (2019) yang dihasilkan oleh Shahbudin Husin pula membincangkan potensi Anwar untuk dilantik sebagai Perdana Menteri selepas PRU14.Buku ini membincangkan isu

Universiti Utara Malaysia

peralihan kuasa daripada Dr Mahathir kepada Anwar dalam zaman pemerintahan PH di mana Dr Mahathir berjanji untuk menyerahkan tampuk kepimpinan sebagai Perdana Menteri kepada Anwar dalam masa dua tahun.

Shahbudin menganalisis kepentingan peralihan kuasa ini sebagai satu janji yang mesti ditepati untuk memastikan kestabilan politik dan kepercayaan rakyat terhadap PH. Beliau juga menyoroti cabaran dan rintangan yang dihadapi oleh Anwar serta reaksi pelbagai pihak terhadap proses peralihan kuasa ini. Shahbudin mengemukakan hujah yang kukuh mengenai keperluan untuk menepati janji politik bagi menjaga integriti dan kepercayaan rakyat terhadap pemimpin dan parti yang memerintah. Buku ini juga memberikan perspektif yang kritis tentang permainan politik dalaman serta tekanan-tekanan dari luar yang mungkin mempengaruhi peralihan kuasa tersebut.

Terdapat juga sebuah buku tulisan Amin Ahmad pada tahun 2021 bertajuk "Anwar Ibrahim: Dari Cherok To' Kun Ke Kuala Kangsar" yang menceritakan tentang kehidupan awal Anwar di Cherok To' Kun, latar belakang keluarga dan pendidikan awal Anwar, termasuk pengaruh semangat nasionalisme yang membentuk pandangan beliau sejak kecil. Buku ini juga menceritakan pengalaman Anwar ketika menuntut di di Kolej Melayu Kuala Kangsar (MCKK) yang merupakan tempoh yang signifikan dalam pembentukan keperibadian beliau.

Satu lagi buku yang lebih baru dan menyeluruh ialah buku tulisan Khoo Boo Teik pada tahun 2023 bertajuk "Anwar Ibrahim: Tenacious in Dissent, Hopeful in Power". Buku ini memberikan pandangan mendalam tentang perjalanan politik Anwar sepanjang

lebih dari 50 tahun. Buku ini menyusuri pelbagai fasa dalam kehidupan Anwar, dari zaman beliau sebagai seorang pelajar nasionalis Melayu, aktivis Islam, bintang yang sedang naik dalam kerajaan, hingga menjadi pemimpin pembangkang yang ditindas dan akhirnya dilantik sebagai Perdana Menteri pada tahun 2022.

Buku ini meneliti bagaimana Anwar berjaya mengatasi pelbagai rintangan dalam kerjaya politik beliau. Ia juga menyoroti kempen anti-rasuah yang dijalankan oleh Anwar, serta penggunaan personaliti karismatik dan fleksibiliti beliau dalam mengemudi politik Islam, ekonomi yang berperikemanusiaan, dan politik koalisi untuk membawa perubahan kepada masyarakat Malaysia.

Buku ini bukan sahaja menggambarkan kejayaan Anwar tetapi juga mengkritik serta mengulas cabaran yang dihadapi dalam usaha beliau mentransformasikan politik Malaysia pada masa yang tidak menentu. Anwar dikenali kerana menolak untuk menjadi tidak relevan dan sebaliknya memilih untuk menggerakkan massa yang marah menentang rejim-rejim sebelumnya, menjadikan beliau sebagai seorang tokoh yang sangat berpengaruh dalam politik Malaysia moden. Turut pernah diterbitkan adalah koleksi ucapan dan tulisan pemimpin-pemimpin PKR.

Salah seorang penulis prolifik dalam kalangan pemimpin PKR ialah Nik Nazmi Nik Ahmad yang menulis beberapa buah buku. Salah sebuah darinya ialah buku bertajuk "Coming of Age: A Decade of Essays, 2001-2011" (2011) yang merupakan himpunan lebih 40 esei yang ditulis antara tahun 2001 dan 2011. Buku ini merangkumi pelbagai topik yang melibatkan politik, ekonomi, undang-undang, dan agama, mencerminkan perjalanan peribadi dan politik pengarang sepanjang dekad tersebut.

Universiti Utara Malaysia

Melalui buku ini, Nik Nazmi menyuarakan visi beliau bagi Malaysia yang lebih baik. Beliau membincangkan pengalaman peribadi beliau sebagai aktivis dan penglibatan beliau dalam gerakan reformasi, serta cabaran yang dihadapi dalam usaha membawa perubahan politik di negara ini . Esei-esei ini menawarkan perspektif yang jujur dan kritikal mengenai perkembangan politik dan sosial di Malaysia, serta pandangan beliau tentang masa depan negara.

Nik Nazmi berjaya menggabungkan pengalaman peribadi beliau dengan pandangan yang lebih luas tentang isu-isu nasional, menjadikan buku ini bukan sahaja sebagai catatan sejarah tetapi juga sebagai inspirasi kepada generasi muda Malaysia yang bercita-cita untuk membawa perubahan. Karya ini menjadi sumber ilmu yang bernilai untuk mereka yang berminat mendalami evolusi politik Malaysia dari perspektif seorang ahli politik muda yang bersemangat dan berprinsip di mana ia menyajikan pandangan yang berani dan reflektif tentang perjalanan negara dan pengarangnya sendiri.

Universiti Utara Malaysia

Buku lain Nik Nazmi bertajuk "Suara Anum: Menyusuri Arus Reformasi" (2016) pula merupakan kompilasi esei dan tulisan yang mencerminkan perjalanan politik dan pengalaman peribadi penulis dalam landskap politik Malaysia. Buku ini menyoroti perkembangan gerakan reformasi di Malaysia yang bermula pada tahun 1998, dengan fokus pada perubahan politik, sosial, dan ekonomi yang berlaku sepanjang tempoh tersebut.

Buku ini dibahagikan kepada beberapa bahagian yang merangkumi pelbagai aspek reformasi. Nik Nazmi berkongsi pandangan beliau mengenai isu-isu utama seperti keadilan sosial, pendidikan, hak asasi manusia, dan politik berasaskan prinsip demokrasi. Beliau juga meneliti peranan golongan muda dalam membawa perubahan serta cabaran-cabaran yang dihadapi oleh mereka dalam memperjuangkan reformasi.

Buku ini menegaskan keutamaan perpaduan nasional serta aspirasi membentuk negara yang lebih adil dan terbuka kepada semua. Pengalaman peribadi Nik Nazmi sebagai seorang ahli politik muda yang terlibat secara langsung dalam proses reformasi memberikan perspektif unik dan mendalam tentang dinamika politik Malaysia. Buku ini bukan sahaja menceritakan sejarah gerakan reformasi, tetapi juga berfungsi sebagai panggilan untuk tindakan dan refleksi terhadap peranan individu dalam memperjuangkan keadilan dan demokrasi.

Satu lagi buku Nik Nazmi bertajuk "9 May 2018: Notes From The Frontline" (2018) mengisahkan tentang pengalaman beliau semasa menghadapi PRU 14 dalam mana ia mengisahkan pandangan dalaman mengenai perkembangan politik dalam PR dari kekecewaan PRU 13 hingga kejayaan besar PRU 14 yang menyaksikan kejatuhan BN selepas 61 tahun memerintah.

Buku ini mengupas bagaimana PH, walaupun berpecah selepas PRU 13, berjaya bangkit dan menentang kerajaan yang berkuasa. Buku ini memaparkan pengalaman peribadi Nik Nazmi yang pertama kali bertanding dan menang di kerusi Parlimen Setiawangsa yang tidak pernah dimenangi oleh PH sebelum ini.

Universiti Utara Malaysia

Buku ini menarik kerana ia menyediakan perspektif langsung dari salah seorang tokoh politik yang aktif dalam kempen dan strategi di sebalik kejayaan PRU 14. Ia memberi gambaran tentang politik di belakang tabir, termasuk perhimpunan parti, pembangunan INVOKE, dan kerjasama dengan Dr Mahathir.

Buku Nik Nazmi yang lebih mutakhir bertajuk "Malaysian Son: A Progressive's Political Journey in the Heart of Southeast Asia" (2022) seterusnya mengisahkan bagaimana beliau terlibat dalam politik dan aktivisme, bermula dengan keaktifan beliau dalam gerakan reformasi dan protes anti-Perang Iraq di London.

Selepas kembali ke Malaysia, Nik Nazmi bekerja untuk Anwar dan akhirnya terjun ke dalam arena politik sebagai wakil rakyat termuda yang terpilih dalam PRU 12. Beliau juga terlibat secara langsung dalam kempen PRU 14 berjaya menumbangkan BN di mana strategi, pengalaman kempen, dan peristiwa penting yang membawa kepada kemenangan bersejarah tersebut dihuraikan dalam buku ini. Meskipun berjaya memenangi PRU14, PH berdepan cabaran dalam menubuhkan kerajaan yang stabil akibat pelbagai tekanan dan pertikaian yang muncul.Buku ini mengupas pelbagai cabaran dan krisis yang timbul selepas kemenangan PH, termasuk kejatuhan Kerajaan PH pada tahun 2020, yang membawa kepada ketidakstabilan politik yang berpanjangan di Malaysia.

Nurul Izzah Anwar juga pernah menerbitkan satu kumpulan tulisan beliau bertajuk "Masa Depan Masa Kita!" (2014) yang menampilkan pandangan serta kritikan beliau terhadap isu-isu kenegaraan dan masa depan Malaysia. Buku ini menggabungkan idea-

Universiti Utara Malaysia

idea reformasi dan wawasan politik yang digabungkan dengan prinsip-prinsip Islam, terutama melalui pendekatan 'Fiqh Tawaqqu' yang membawa maksud memahami implikasi tindakan masa kini untuk membentuk keputusan yang bijak dan berwawasan untuk masa depan. Pendekatan ini diasaskan dari perbahasan ilmuan Islam, seperti Sheikh Abdullah Ben Bayyah dan al-Imam al-Syatibi.

Nurul Izzah juga mengkritik isu-isu seperti rasuah, pendidikan, ketidakseimbangan dalam sistem pilihan raya serta dasar-dasar berasaskan perkauman Beliau menekankan bahawa kegagalan menangani isu-isu ini akan membawa kemudaratan besar kepada negara pada masa depan, termasuk kemiskinan, pengangguran, dan ketidakseimbangan ekonomi. Buku ini juga menekankan pentingnya reformasi dalam sistem politik dan pentadbiran negara. Nurul Izzah menegaskan bahawa perubahan yang bermakna hanya boleh dicapai melalui pendekatan yang holistik dan inklusif, berasaskan prinsip keadilan sosial dan hak asasi manusia.

Universiti Utara Malaysia

Datuk Seri Mohamed Azmin Ali juga pernah menerbitkan sebuah buku bertajuk "Membangun Bangsa: Catatan Permulaan Tentang Etika, Urus Tadbir & Kenegaraan" (2016) yang memaparkan pandangan dan pemikiran beliau mengenai pelbagai aspek dalam pembangunan bangsa dan negara. Buku ini dibahagikan kepada beberapa bab yang menggariskan isu-isu utama seperti sejarah kemerdekaan Malaysia, cabaran ekonomi, keadilan pengagihan kekayaan, dan penanganan ekstremisme. Bab pertama, "Bermula dengan Merdeka!" menekankan pentingnya menghargai sejarah kemerdekaan dan kebijaksanaan Tunku Abdul Rahman dalam mencapai kemerdekaan

melalui jalan damai. Azmin juga menegaskan bahawa semua pihak yang terlibat dalam usaha kemerdekaan harus diiktiraf tanpa pengecualian.

Dalam bab "Pertumbuhan Ekonomi Dinamik", Azmin menekankan potensi negeri Selangor sebagai kuasa ekonomi Malaysia dan menggariskan bahawa pertumbuhan ekonomi yang berkesan mesti disertai dengan pengagihan yang adil untuk mengelakkan ketidakseimbangan dalam masyarakat.

Azmin juga memberi perhatian kepada cabaran global seperti ekstremisme agama dalam bab-bab seterusnya, dan menyeru generasi muda untuk lebih terbuka dan kritikal terhadap ideologi militan dengan mengamalkan konsep "Rahmatan Lil Alamin" dalam Islam.

Buku ini berjaya menggabungkan analisis sejarah, ekonomi, dan sosial dalam satu naskhah yang mudah difahami. Ia juga menggunakan contoh-contoh konkrit dari negeri Selangor yang beliau sendiri pimpin sebagai Menteri Besar.

Selain itu, ada juga buku yang cuba menggariskan hala tuju dan dasar-dasar perjuangan PKR mahupun PH serta usaha-usaha merealisasikannya. Paling penting pastilah buku terbaru tulisan Datuk Seri Anwar Ibrahim sendiri yang menampilkan sebuah karya reflektif dan falsafah politik yang mendalam, menelusuri akar perjuangan PKR serta hala tuju idealisme reformasi pasca pelantikan beliau sebagai Perdana Menteri Malaysia pada November 2022. Dalam "Rethinking Ourselves: *Justice, Reform, and Ignorance in Postnormal Times"* (2025), beliau menggarap renungan intelektual dan pengalaman peribadinya untuk membentuk suatu naratif

baharu tentang keadilan, perubahan struktur dan keperluan kepimpinan yang beretika dalam zaman yang digelar sebagai "postnormal times".

Beliau menegaskan bahawa raison d'être penubuhan PKR berakar daripada keperluan untuk memperjuangkan keadilan sosial di tengah paradoks kapitalisme moden, iaitu fenomena "*the rich getting richer... (while) the poor are also getting poorer.*" Beliau menghuraikan bahawa keadilan bukan sekadar konsep akademik tetapi merupakan realiti sosial yang menuntut tindakan politik. Dalam konteks ini, PKR dilihat sebagai wahana institusional untuk menjelmakan cita-cita *justice for our times*, iaitu keadilan yang relevan dengan cabaran kontemporari di mana jurang sosial dan peluang mobiliti semakin menyempit bagi golongan bawahan. Penegasan beliau bahawa *"the discourse on justice is not simply an exercise for academia, but a down to earth subject which impacts the whole of society"* mencerminkan prinsip reformasi yang menolak elitisma intelektual dan menuntut keberanian untuk mengubah dasar awam demi kesejahteraan rakyat.

Universiti Utara Malaysia

Selepas dilantik sebagai Perdana Menteri, beliau mengakui bahawa perjuangan intelektual mesti diterjemah ke dalam tindakan pentadbiran yang nyata. Selaras dengan tema kajian ini, beliau juga menulis mengenai usaha beliau untuk merealisasikan idea-idea yang diperjuangkan oleh PKR ke dalam sistem pemerintahan negara. Tulis beliau: "*In November 2022, I became the prime minister of Malaysia. The impetus to translate ideas into reality took on a greater sense of urgency. I lament the fact that I lost twenty years, more than half of it spent in prison. I could not allow another cycle of Dante's comedy to befall me or the people. The time for reading had ended and the time for*

critical thought and action was upon me. A basic thesis of postnormal times is that they cannot be managed or controlled. They can only be navigated. So I had to dispense with my old tendency for such things, for 'business as usual' models of management and administration."

Beliau menulis dengan keinsafan bahawa dua dekad kehilangan masa — termasuk tempoh panjang dalam penjara — memberi iltizam baharu untuk melaksanakan gagasan reformasi secara realistik. Dalam kerangka teori *postnormal times* yang menekankan dunia yang tidak dapat dikawal tetapi perlu "dinavigasi", beliau memperkenalkan pendekatan kepimpinan yang adaptif, mengelak daripada *business as usual* dan memberi tumpuan kepada pentadbiran yang fleksibel, responsif, dan berpaksikan nilai.

Beliau turut menyingkap kekangan politik dan birokrasi yang dihadapinya. Beliau mengakui bahawa transformasi tidak boleh berlaku secara revolusioner tetapi memerlukan reformasi yang berperingkat dan berstrategi. Dengan mengambil inspirasi daripada Antonio Gramsci, beliau menolak pendekatan *tabula rasa* dan menekankan keperluan *navigational roadmap* untuk membawa Malaysia keluar daripada kebiasaan sistem lama yang dicengkam oleh "*political elite, robber barons, powerful bureaucrats and elements within the judicial system.*"

Ujar beliau: *"This was not the time for revolution, but for reform and transformation. We need to grapple with a new set of circumstances, not the least being a power configuration which must be navigated circumspection. One would also have to*

contend with the intricacies and problems posed by those who had been accustomed to the practices and culture of the past. In this vein, we are looking at a smorgasbord—such as the political elite, robber barons, powerful bureaucrats and elements within the judicial system. In short, it is systemic, fundamental, an almost permanently engrained problem which must perforce warrant a sustained wholistic and even a whole-of-nation approach."

Kritikan ini bersifat introspektif dan struktural yang menunjukkan kefahaman mendalam bahawa masalah Malaysia bukan sekadar politik perseorangan tetapi sistemik dan memerlukan pendekatan *whole-of-nation* yang menyeluruh sekali gus menjadikan pengrealisasian objektif perjuangan PKR bukan sesuatu yang mudah.

Dalam bahagian penutup bukunya, beliau malah memperincikan falsafah kepimpinannya yang berasaskan toleransi terhadap kekacauan dan paradoks politik. Beliau menulis bahawa dalam politik moden, sempadan antara kawan dan lawan bersifat relatif; justeru, keupayaan untuk berdialog dengan semua pihak menjadi asas kepada politik inklusif yang matang.

Jelas sekali falsafah pemerintahan beliau: *"We have to anticipate chaos but also seek to reduce the opportunity for chaos to distract us from our pursuit of sustainable futures. We also have to work with contradictions, transcending these interactions when we can. It is weird when looked at from a distance, but this also means we have to accept other contradictions. In politics, friends and enemies are relative terms. And if you are seeking a more participatory and inclusive future, this means you have to*

talk to the good guys and those you considered the bad guys, while also trying to shake the neutral from their apathy. But as long as our vantage point is focussed on the future, guided by our values, there is tremendous hope."

Falsafah ini menyerlahkan kematangan beliau sebagai negarawan yang memilih jalan pragmatis — mengimbangi idealisme keadilan dengan realiti politik yang kompleks — sambil mengekalkan panduan nilai dan wawasan masa depan yang lestari.

Seterusnya ialah sebuah buku lain tulisan Datuk Seri Saifuddin Abdullah bertajuk "New Politics 2.0: Multiracial And Moderate Malaysian Democracy" (2017) yang membincangkan cara-cara untuk mengubah lanskap politik Malaysia ke arah yang lebih matang dan demokratik. Saifuddin menekankan bahawa politik baru adalah perjuangan holistik yang berasaskan nilai, bertujuan untuk meningkatkan kualiti politik dan mencapai demokrasi yang matang. Buku ini mengkritik 'politik perkauman' yang sering disertai nada keagamaan, dan sebaliknya, mengajukan konsep baru 'centripetalism' yang lebih bersifat multirasial dan sederhana.

Universiti Utara Malaysia

Saifuddin berhujah bahawa pendekatan politik lama yang berasaskan ras (consociationalism) perlu digantikan dengan model politik baru yang menggalakkan integrasi antara kaum dan mengutamakan kesederhanaan. Pendekatan ini adalah satu langkah ke arah pembentukan satu konfigurasi politik yang lebih adil dan saksama, yang menghargai kepelbagaian budaya dan etnik di Malaysia. Buku ini menawarkan visi untuk sebuah politik yang lebih inklusif dan berorientasikan nilai, yang boleh membawa kepada demokrasi yang lebih kukuh dan stabil di Malaysia.

Ada juga buku suntingan Tricia Yeoh bertajuk "Liku-Liku Reformasi: Pakatan Rakyat di Selangor" (2011) yang mengisahkan perjalanan politik dan pentadbiran Kerajaan PR di Selangor. Buku ini memberi tumpuan kepada pelbagai aspek reformasi yang dijalankan oleh kerajaan negeri Selangor di bawah pimpinan PR serta cabaran dan kejayaan yang dihadapi sepanjang tempoh pentadbiran mereka.

Buku ini menyoroti pelbagai dasar dan inisiatif reformasi yang diperkenalkan oleh Kerajaan PR di Selangor. Ini termasuk langkah-langkah untuk meningkatkan ketelusan, akauntabiliti, dan keberkesanan dalam pentadbiran negeri. Inisiatif seperti pengenalan tender terbuka, pengurusan air yang lebih baik, dan program kebajikan untuk golongan berpendapatan rendah dihuraikan dengan terperinci.

Buku ini juga mengupas cabaran dan rintangan yang dihadapi oleh Kerajaan PR di Selangor. Ini termasuk tentangan dari pihak pembangkang, isu-isu dalaman parti, serta halangan birokrasi yang menghambat pelaksanaan dasar-dasar baru dalam mana ia menggariskan bagaimana kerajaan negeri mengatasi cabaran-cabaran ini dan terus berusaha untuk melaksanakan agenda reformasi mereka.

Daripada keseluruhan sorotan karya ini – yang meliputi kajian-kajian terhadap parti-parti tradisional Malaysia, gerakan masyarakat sivil, pakatan pembangkang seperti BA dan PR, serta tulisan-tulisan popular mengenai Anwar Ibrahim dan pemimpin-pemimpin PKR – dapat dirumuskan bahawa wacana ilmiah sedia ada masih belum menyediakan satu analisis yang komprehensif mengenai pengrealisasian agenda reformasi PKR dalam konteks kedudukannya sebagai parti reformasi yang memiliki

Universiti Utara Malaysia

pengalaman panjang merentas fasa pembangkang dan pemerintah. Di peringkat global dan serantau, kajian-kajian mengenai parti reformis dan parti pembawa perubahan institusi menunjukkan bahawa kejayaan reformasi bergantung kepada gabungan faktor kepimpinan, struktur parti, strategi koalisi dan konfigurasi institusi negara. Namun, kes PKR sebagai parti reformasi di Malaysia belum pernah digarap dengan menggunakan lensa perbandingan sedemikian. Di sinilah letaknya keaslian kajian ini: ia bukan sahaja mengisi kekosongan dalam kajian kepartian Malaysia dengan menumpukan secara langsung kepada PKR dan agenda reformasinya dari 1998 hingga 2023, malah menghubungkannya dengan perbahasan lebih luas tentang politik reformasi, kepimpinan dan koalisi di peringkat global dan Asia Tenggara. Hal ini membolehkan kajian ini menyumbang bukan sahaja kepada literatur politik Malaysia, tetapi juga kepada perbahasan teori mengenai parti reformasi dan transformasi politik di negara-negara sedang membangun.

1.10.4 Sorotan Karya Antarabangsa: Reformasi, Koalisi dan Kepimpinan Politik

Sorotan karya antarabangsa menawarkan kerangka perbandingan yang penting dalam memahami cabaran dan dinamik yang dihadapi oleh parti-parti reformasi di negara-negara separa demokratik dan sedang membangun. Kajian-kajian mengenai reformasi politik di peringkat global menunjukkan bahawa parti politik yang membawa agenda perubahan institusi sering berhadapan ketegangan antara idealisme reformasi dan keperluan untuk mengekalkan survival politik dalam sistem yang tidak sepenuhnya demokratik. Jayasuriya, K., dan Rodan, G. (2007) dalam *Democratization,* Carothers, T. (2002) dalam *Journal of Democracy* serta analisis Levitsky, S., dan Way, L. A. (2010) mengenai "hybrid regimes" menekankan bahawa reformasi memerlukan

penyelarasan strategik antara kepimpinan, struktur parti, sokongan institusi dan kestabilan politik. Walaupun kajian-kajian ini memberikan pemahaman mendalam tentang cabaran reformasi di negara-negara pasca-autoritarian di Eropah Timur, Amerika Latin dan Afrika, tidak terdapat satu pun penulisan yang menghubungkan pengalaman PKR secara langsung dengan tradisi kajian global ini.

Dalam konteks Asia Tenggara, kajian oleh Hicken, A. (2009), Pepinsky, T. B. (2009), Slater, D. (2010), Case, W. (2015) dan Weiss, M. L. (2020) memberikan gambaran yang lebih dekat dengan struktur politik Malaysia. Literatur mengenai Indonesia selepas kejatuhan Suharto, Thailand pasca-Thaksin, serta Filipina pasca-Marcos menunjukkan bahawa parti-parti reformasi perlu menavigasi sistem patronage, politik elit yang berakar, ketidakstabilan koalisi dan cabaran institusi warisan rejim lama. Walaupun wujud persamaan pola, masih tidak ada satu pun kajian yang melihat PKR dalam kerangka perbandingan serantau sebagai sebuah parti reformasi yang bergerak merentasi fasa pembangkang dan pemerintah selama lebih dua dekad (1998–2023). Hal ini menjadi jurang penting kerana PKR memiliki karakteristik yang unik dalam konteks Asia Tenggara: ia parti berbilang kaum yang lahir daripada gerakan masyarakat sivil, tidak berasaskan etnik atau agama, dan membawa agenda reformasi institusi yang spesifik.

Literatur antarabangsa mengenai politik koalisi turut memberikan asas penting untuk membandingkan pengalaman PKR dengan parti-parti lain yang beroperasi dalam sistem politik yang tidak stabil. Penulisan dalam jurnal *Party Politics*, *Government and Opposition* dan *Pacific Affairs* menekankan bahawa kejayaan parti reformasi sering bergantung kepada kemampuan mereka menguruskan perbezaan ideologi,

konflik elit dan struktur institusi yang tidak seimbang. Slater, D. (2010) misalnya menunjukkan bagaimana parti-parti pembangkang di Asia Tenggara gagal konsisten dalam agenda reformasi apabila terikat dalam koalisi yang rapuh. Walaupun kajian-kajian ini relevan, tiada analisis yang meneliti bagaimana strategi koalisi PKR berubah merentasi masa—dari Barisan Alternatif (BA), ke Pakatan Rakyat (PR), kemudian Pakatan Harapan (PH) dan seterusnya Kerajaan Perpaduan selepas PRU15. Justeru, perbandingan ini membantu menguatkan lagi kenyataan bahawa pengalaman PKR belum dikaji secara mendalam dalam kerangka teori politik koalisi antarabangsa.

Dari sudut kepimpinan politik pula, literatur seperti *Leadership Quarterly*, *Asian Survey* dan *Contemporary Southeast Asia* menunjukkan trend bahawa pemimpin reformasi sering menjadi tumpuan kajian kerana faktor karisma, legitimasi moral dan peranan mereka dalam menyatukan parti serta menavigasi institusi lama. Pemimpin seperti Aung San Suu Kyi, Joko Widodo, Kim Dae-jung dan Corazon Aquino banyak dibincangkan dalam konteks personalisasi kepimpinan reformasi dan dilema institusi. Namun, Anwar Ibrahim—tokoh utama yang menginspirasikan gerakan Reformasi 1998 dan mengetuai PKR selama dua dekad—tidak mendapat perhatian akademik dalam jurnal antarabangsa, kecuali dalam penulisan popular dan analisis media. Kekosongan ini menunjukkan bahawa peranan kepimpinan dalam membentuk strategi dan pendekatan PKR sebagai parti reformasi masih belum diterokai secara ilmiah.

Sorotan karya antarabangsa dalam bidang governans dan reformasi institusi turut menegaskan bahawa perubahan struktur memerlukan gabungan kestabilan politik, legitimasi sosial dan sokongan birokrasi. Grindle, M. S. (2004) dan Fukuyama, F. (2013) berhujah bahawa reformasi tidak boleh dilaksanakan tanpa kapasiti institusi

Universiti Utara Malaysia

yang kuat dan insentif politik yang selari. Dalam konteks Malaysia, walaupun banyak kajian meneliti isu rasuah, patronage dan institusi kehakiman, hampir tiada kajian jurnal yang menilai sejauh mana PKR sebagai parti pemerintah (2018–2020; 2022–2023) berjaya atau gagal mendorong reformasi institusi. Ini membuktikan sekali lagi wujud jurang ilmiah yang signifikan dalam memahami hubungan antara kemenangan pilihan raya, politik koalisi dan keberhasilan reformasi.

Kesimpulannya, sorotan karya antarabangsa memperlihatkan bahawa wacana tentang parti reformasi, politik koalisi dan kepimpinan reformasi telah berkembang pesat di peringkat global dan serantau. Namun, kes PKR masih belum ditempatkan dalam kerangka analisis tersebut. Kajian ini mengisi jurang itu dengan menyediakan analisis longitudinal terhadap evolusi PKR selama 25 tahun, menghubungkannya dengan teori reformasi politik global dan menilai pengrealisasian agenda reformasi dalam konteks Malaysia sebagai demokrasi hibrid yang kompleks.

Universiti Utara Malaysia

1.11 Pembahagian Bab

Hasil kajian ini akan dibahagikan kepada tujuh bab.

Bab Pertama adalah pengenalan kepada topik kajian. Ia akan membincangkan mengenai Latar Belakang Kajian, Permasalahan Kajian, Persoalan Kajian, Objektif Kajian, Metodologi Kajian, Sorotan Karya dan Kepentingan Kajian.

Bab Kedua (1998-2015) pula akan membincangkan perkembangan awal PKR yang bermula daripada susur galur pembentukan gerakan reformasi di Malaysia pada tahun 1998 khususnya dari segi mengapa ia berlaku dan siapa pencetusnya serta objektif

gerakan reformasi ini. Ia akan melihat bagaimana PKR berjuang tatkala Anwar berada dalam penjara dari 1998 ke 2004 termasuk penyertaannya dalam PRU 10 pada 29 November 1999 dan PRU 11 pada 21 Mac 2004. Seterusnya, kita akan membincangkan mengenai strategi dan pendekatan yang digunakan oleh PKR untuk mencapai objektif reformasi setelah Anwar keluar dari penjara pada 2004 sehingga ke tarikh kemasukan beliau kembali ke dalam penjara pada 2015 termasuk penyertaannya dalam PRU 12 pada 8 Mac 2008 dan PRU 13 pada 5 Mei 2013.

Bab Ketiga (2015-2018) pula akan membincangkan mengenai perkembangan yang berlaku dalam PKR setelah Anwar kembali dimasukkan ke dalam penjara sehinggalah PKR menang dalam PRU 14 pada 9 Mei 2018 melalui pakatan politik baru bersama-sama DAP, AMANAH dan BERSATU. Dalam tempoh ini, PR berantakan sehingga terbubar ekoran kegagalan PAS dan DAP menyelesaikan pertelingkahan ideologi perjuangan mereka diikuti oleh pemutusan hubungan antara PKR dan PAS. PKR kemudiannya PKR berkorban bagi membolehkan perjuangan reformasi PKR tercapai, dan BN dijatuhkan dari tampuk kuasa, dengan menerima masuk BERSATU di dalam PH, memberikan Dr Mahathir jawatan Pengerusi PH, memberikan BERSATU peluang menandingi kerusi yang lebih banyak di Semenanjung Malaysia serta menjanjikan jawatan Perdana Menteri kepada Dr Mahathir jika PH menang dalam PRU 14.

Seterusnya, Bab Keempat (2018-2020) membincangkan mengenai bagaimana ekoran kemenangan PH dalam PRU 14, Anwar diberikan pengampunan dan dibebaskan lebih awal dari penjara dan sejumlah pemimpin PKR telah dilantik menganggotai kabinet Kerajaan PH. Walaupun begitu, Dr Mahathir selaku Perdana Menteri tidak

Universiti Utara Malaysia

memberikan ruang yang banyak kepada pemimpin PKR, termasuk Anwar, untuk berfungsi dengan berkesan. Dalam tempoh ini dasar-dasar yang dilaksanakan oleh Kerajaan PH di bawah pimpinan Dr Mahathir juga tidak selari dengan janji-janji reformasi yang terkandung di dalam Manifesto PH menyebabkan kewibawaan PH dipersoalkan. Lebih malang lagi, Mohamed Azmin dan kem beliau berlaku khianat sehingga menyebabkan Kerajaan PH tumbang di pertengahan jalan.

Bab Kelima (2020-2022) pula membincangkan mengenai bagaimana setelah pemimpin PKR kehilangan kuasa ekoran tumbangnya Kerajaan PH pada 24 Februari 2020 mereka cuba mendapatkan kembali kuasa tersebut tetapi gagal disebabkan kekurangan sokongan. Keadaan ini menyebabkan mereka terpaksa membuat anjakan semula dengan memisahkan diri terus dari Dr Mahathir dan membina semula kekuatan sendiri. Dalam tempoh ini prestasi merudum PKR dan PH dalam PRN Sabah, PRN Melaka, PRN Sarawak dan PRN Johor yang dilangsungkan secara berturutan dalam suasana COVID-19 masih wujud pula membuatkan kedudukan Anwar sendiri selaku Presiden PKR dan Pengerusi PH mula dipersoalkan oleh beberapa pemimpin parti komponen PH. Walaupun begitu, kemenangan 'pasukan' Rafizi dalam Pemilihan PKR 2022 membantu mengukuhkan organisasi dan hala tuju PKR dan PH sehingga PKR dan PH dengan kekuatan mereka sendiri berjaya muncul sebagai blok pemenang terbesar dalam PRU 15 yang pada akhirnya membolehkan Anwar dinobatkan sebagai Perdana Menteri kepada kerajaan perpaduan.

Universiti Utara Malaysia

Selanjutnya, Bab Keenam (2022-2023) membincangkan mengenai bagaimana setelah Anwar dinobatkan sebagai Perdana Menteri kepada Kerajaan Perpaduan, beliau telah mengambil langkah berani dengan mengemukakan usul undi percaya terhadap beliau dan dengan menggariskan secara konkrit hala tuju Kerajaan Perpaduan melalui pemeteraian memorandum persefahaman kerjasama antara semua lima gabungan utama yang membentuk Kerajaan Perpaduan. Langkah seterusnya yang diambil oleh beliau ialah bagi meletakkan landasan awal kepada perjalanan Kerajaan Perpaduan diikuti oleh pengemasan hala tuju Kerajaan Perpaduan.

Dalam tempoh ini, menangani pelbagai cabaran yang beliau hadapi, khasnya cubaan mengubah tampuk kepimpinan di Kerajaan Pusat melalui PRN yang bagaimanapun tidak berlaku setelah PN gagal merampas Pulau Pinang, Negeri Sembilan dan Selangor dari tangan PH sekali gus membolehkan Anwar meneruskan langkah dengan lebih bertenaga bagi merealisasikan agenda reformasi PKR.

Universiti Utara Malaysia

Akhirnya, Bab Ketujuh, Kesimpulan, pula adalah penutup kepada kajian. Ia akan merumuskan semua dapatan kajian yang dibincangkan dalam bab-bab sebelumnya selain mengemukakan beberapa jangkaan dan cadangan untuk penambahbaikan, termasuk ke arah pengrealisasian agenda reformasi PKR.

1.12 Kesimpulan

Berdasarkan kepada perbincangan dalam bab ini, dapatlah dirumuskan bahawa kajian ilmiah ke atas PKR mahupun gerakan reformasi yang dicetuskan oleh PKR ini adalah sangat perlu dilakukan kerana belum ada satu kajian yang komprehensif pernah dibuat

ke atasnya. Tambahan pula, PKR adalah parti yang paling berpengaruh di Malaysia sekarang ini, dengan Presidennya adalah penjawat jawatan Perdana Menteri, dan adalah sesatunya parti politik di Malaysia yang mencerminkan keperluan masa hadapan dengan status pelbagai kaumnya.

Kajian ini akan memenuhi lompang yang wujud di dalam kajian ke atas politik Malaysia sebelum ini di mana tumpuan khusus akan diberikan kepada latar belakang gerakan reformasi, strategi dan cabaran yang dihadapi olehnya dalam merealisasikan agenda reformasi PKR.

UUM
Universiti Utara Malaysia

BAB DUA

SEJARAH AWAL REFORMASI, 1998-2015

2.1 Pendahuluan

Bab 2 membincangkan mengenai bagaimana gerakan reformasi terlahir daripada kezaliman yang ditimpakan ke atas Anwar melalui tuduhan-tuduhan salah laku seks bagi menjustifikasikan pemecatan dan pemenjaraan beliau. Walaupun gerakan reformasi berpunca daripada kezaliman yang ditimpakan ke atas seorang pemimpin negara secara individu tetapi asasnya adalah kuat, di mana Deklarasi Permatang Pauh adalah diasaskan kepada kepada gesaan al-Qur'an dan nilai sejagat yang mengundang seluruh rakyat Malaysia tanpa mengira kaum dan agama untuk bangkit melaksanakan reformasi menyeluruh yang meliputi menegakkan keadilan untuk semua, mendaulatkan kuasa rakyat, memperjuangkan keadilan ekonomi, serta membanteras rasuah dan penyalahgunaan kuasa.

Setelah menggagaskan gerakan reformasi ini, perjuangan menegakkannya terpikul di atas bahu kaum keluarga dan sahabat handai beliau di dalam parti politik dan NGO ekoran penahanan beliau di dalam penjara selama enam tahun dari 20 September 1998 ke 2 September 2004.

Universiti Utara Malaysia

Dalam tempoh ini, gerakan reformasi ini diperjuangkan melalui wahana ADIL, KeADILan dan PKR yang menyaksikan KeADILan dan PKR terpaksa bergantung harap kepada dukungan parti politik lain di mana KeADILan dengan kerjasama PAS, DAP dan PRM memenangi 5 kerusi Parlimen dalam PRU 10 dan PKR dengan kerjasama PAS memenangi 1 kerusi Parlimen dalam PRU 11. Bagaimanapun, pembebasan Anwar dari penjara pada 2 September 2004 membolehkan beliau mengusahakan kewujudan barisan pembangkang yang kuat dan bersatu di mana kewibawaan beliau mendorong PKR menjadi pembangkang terkuat dengan 31 kerusi Parlimen dalam PRU 12.

Kita dapat melihat dalam bab ini mengenai bagaimana dalam tempoh ini, Anwar berjaya menguruskan perbezaan di dalam parti politik dan NGO sehingga mewujudkan PR. Pada masa yang sama, Anwar terpaksa terus menghadapi tuduhan-tuduhan salah laku seks yang mengganggu fokus beliau sehingga menyebabkan timbulnya perpecahan dalam PKR sendiri. Di sebalik semua ini, Anwar berjaya memperbaiki prestasi PR dalam PRU 13 dengan PKR mengekalkan 30 kerusi Parlimen manakala BN pula buat pertama kalinya kalah di sudut undi popular. Walaupun begitu, keberanian Anwar membuat Langkah Kajang yang bertujuan memperkuatkan kedudukan PKR dan PR pasca PRU 13 akhirnya mempercepatkan kemasukan beliau kembali ke penjara untuk memimpin gerakan reformasi dari sana.

2.2 Detik Mula Perjuangan Reformasi, 1998-2004

Bermula dari pertengahan tahun 1997, Malaysia seperti juga beberapa buah negara Asia Tenggara lain menghadapi krisis ekonomi di mana krisis ekonomi ini membawa

Universiti Utara Malaysia

bersamanya krisis politik. Di Indonesia ramai rakyatnya khasnya dari golongan mahasiswanya membuat demonstrasi aman menuntut reformasi ke atas sistem pemerintahan negara. Demonstrasi aman ini kemudiannya bertukar menjadi rusuhan yang menyebabkan sekurang-kurangnya 1,000 orang telah terkorban sekali gus memaksa Soeharto, yang telah memerintah selama 32 tahun, mengundurkan diri dari jawatannya sebagai Presiden kedua Republik Indonesia selepas Soekarno pada 21 Mei 1998 ("Kronologi Pengunduran Diri Presiden Soeharto", 2021). Sekitar waktu ini juga gelombang menuntut Malaysia dibebaskan dari amalan nepotisme dan kronisme di dalam pemberian projek kerajaan kuat kedengaran bukan sahaja dari kalangan pembangkang tetapi dari dalam UMNO ("Saya ada bukti", 1998).

Dakwaan bahawa pendedahan Ketua Pemuda UMNO, Ahmad Zahid Hamidi, di dalam Perhimpunan Agung Pergerakan Pemuda UMNO pada 18 Jun 1998 mengenai kewujudan amalan nepotisme dan kronisme di dalam pemberian projek kerajaan dibuat di atas arahan Anwar ("Zahid akui disuruh bangkit isu nepotisme", 1999) menyebabkan Dr Mahathir dan para penyokong beliau merasa bimbang kedudukan beliau sebagai Perdana Menteri boleh tergugat. Ini sekali gus mendorong usaha dibuat untuk menjatuhkan Anwar selaku Timbalan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan melalui pengedaran secara percuma buku tulisan Abdul Khalid @ Khalid Jafri Bakar Shah bertajuk "50 Dalil Mengapa Anwar Tidak Boleh Jadi PM" di kalangan perwakilan Perhimpunan Agung UMNO Ke-52 pada 20, 21 dan 22 Jun 1998 yang memuatkan pelbagai dakwaan salah laku seks Anwar ("Anwar beritahu pegawai JPM edar buku 50 Dalil", 1999). Anwar, melalui setiausaha sulit beliau, Mohd Azmin Ali,

Universiti Utara Malaysia

telah membuat satu laporan polis ke atas penulis dan penerbit buku ini pada 25 Jun 1998 menyebabkan polis memulakan siasatan ke atasnya.

Bagaimanapun, siasatan polis bukan menjurus ke arah penulisan dan penerbitan buku ini tetapi lebih ke arah pencarian bukti-bukti salah laku seks Anwar. Di antara bukti yang diperolehi oleh polis ialah akuan berkanun dari seorang rakan Anwar, Nallakaruppan Solaimalai, pada 25 Ogos 1998 mengenai dakwaan penglibatan beliau di dalam pelbagai salah laku seks ("Nalla miliki dokumen kerajaan", 1999). Seterusnya, berasaskan kepada dakwaan salah laku seks ini Dr Mahathir pun memecat Anwar dari jawatan beliau selaku Timbalan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan pada 2 September 1998 ("Anwar dilucut jawatan", 1998) seterusnya memecat keahlian beliau di dalam UMNO pada 3 September 1998 "Anwar sacked from UMNO", 1998). Tidak cukup dengan pemecatan, Anwar dimalukan dengan seteruk-teruknya melalui pendedahan meluas media massa ke atas kandungan affidavit seorang pegawai polis, Musa Hassan, yang dikemukakan di dalam kes Nallakaruppan yang memperincikan pelbagai dakwaan salah laku seks Anwar, termasuk dakwaan meliwat beberapa lelaki dan menjalinkan hubungan seks dengan beberapa wanita ("Affidavit: Anwar sodomised man 15 times", 1998).

Anwar menafikan sekeras-kerasnya kesemua tuduhan ini dan menyatakan beliau adalah mangsa kepada satu konspirasi politik peringkat tertinggi membabitkan empat tokoh politik negara, iaitu Daim Zainuddin, Megat Junid Megat Ayob, Abdul Rahim Tamby Chik dan Abdul Aziz Shamsuddin ("Anwar dakwa ada pakatan", 1998). Anwar lalu mengadakan ceramah di rumahnya di Bukit Damansara setiap malam selepas

dipecat dengan melancarkan gerakan reformasi pada 9 September 1998 sebagai gerakan membangkitkan kesedaran rakyat terhadap kepincangan dalam bidang ekonomi dan sosial, bertujuan mendapatkan keadilan selepas dipecat daripada Kabinet dan UMNO ("Gerakan reformasi dilancar", 1998). Pada 11 September 1998 beliau dijadualkan berceramah di Bangi bagi memberikan penjelasan kepada penyokongnya tetapi ia dibatalkan atas arahan polis ("Polis arah batal majlis", 1998). Pada 12 September 1998 beliau melancarkan Deklarasi Permatang Pauh yang mendukung gerakan reformasi beliau di kampung kelahirannya, Cherok To' Kun, di sini. Perisytiharan itu sempena nama kawasan Parlimennya menyentuh tujuh perkara dan dibuat di hadapan orang ramai yang berkumpul di pekarangan rumah keluarganya ("Anwar lancar Perisytiharan Permatang Pauh", 1998).

Deklarasi Permatang Pauh ini dipandu kepada gesaan al-Qur'an dalam Ayat 88 Surah Hud yang bermaksud "... tidaklah kami mahu melainkan untuk melakukan islah sekuat daya kami." Deklarasi ini menegaskan bahawa "kami rakyat Malaysia yang berbilang bangsa dan agama bertekad untuk melancarkan gerakan reformasi yang menyeluruh". Intipati gerakan reformasi ini ada tujuh, iaitu:

(1) "Gerakan reformasi yang terpancar perjuangan hati nurani, dari kesedaran bahawa sesungguhnya diri manusia itu mulia dan merdeka, mempunyai hak dan tanggungjawab, diri manusia haram dizalimi dan diaibkan, haram dibelenggu dan disekat tanpa mengikut proses dan undang-undang yang adil";

Universiti Utara Malaysia

(2) "Gerakan reformasi untuk menegakkan keadilan untuk semua, yang kuat dan yang lemah, yang kaya dan yang miskin; membersihkan institusi dan proses undang-undang dari dicemari oleh penyalahgunaan kuasa dan rasuah";

(3) "Gerakan reformasi untuk mendaulatkan kuasa rakyat melalui proses demokrasi. Demokrasi itu satu kemestian, kerana semangat keadilan yang ada dalam diri manusia membolehkan demokrasi dilaksana, tetapi kecenderungan manusia untuk berlaku zalim menjadikan demokrasi satu kewajipan";

(4) "Gerakan reformasi untuk memperjuangkan keadilan ekonomi, menjana pertumbuhan dan pengagihan yang saksama, jangan yang kaya bertambah kaya yang miskin papa kedana. Dunia ini mencukupi untuk keperluan semua, tetapi tidak mencukupi untuk memenuhi kerakusan individu";

(5) "Gerakan reformasi untuk membanteras rasuah dan penyalahgunaan kuasa, mengikis manipulasi pasaran oleh segelintir golongan rakus dan mahakaya";

(6) "Gerakan reformasi untuk memperkukuhkan jayadiri budaya yang dinamis, setia kepada warisan bangsa yang murni dan terbuka kepada segala yang baik dari semua budaya";

(7) "Gerakan reformasi untuk membawa bangsa Malaysia ke zaman maklumat dan dunia tanpa sempadan, menjana kebijaksanaan, keyakinan dan keterbukaan untuk menjalin persahabatan sejagat berdasarkan prinsip kebenaran dan keadilan".

Pada akhir Deklarasi ini terdapat penegasan bahawa "Kami akan menggerakkan reformasi ini dengan aman, mengikut semangat perlembagaan dan bernafaskan prinsip pemerintahan undang-undang."

Universiti Utara Malaysia

Seterusnya Anwar meneruskan siri jelajah beliau di Derang, Alor Setar, pada 13 September 1998 ("'I'll go after all those involved in conspiracy'", 1998), Dewan Hang Jebat, Ayer Keroh, Melaka, tetapi dibatalkan oleh polis pada 14 September 1998 ("Bekas TPM cabar kerajaan dedah bukti", 1998), di Bukit Damansara pada 15 September 1998 ("Anwar: I am leader of the people", 1998), di Kampung Jijan, Nilai, pada 16 September 1998 ("Yakin ditangkap selepas Sukan Komanwel", 1998), di Parit Serong, Tanjung Karang, ("Serah kepada ulama", 1998), dan di Sungai Chua, Kajang, ("Ceramah: Polis ambil tindakan", 1998), pada 17 September 1998 ("Serah kepada ulama", 1998), di Kuantan ("'Allegations against me were fabricated'", 1998) dan di Stadium Sultan Muhammad IV, Kota Baharu ("Bukan menghasut", 1998) pada 18 September 1998, dan di Kuala Terengganu pada 19 September 1998 ("Anwar cabar Mahathir letak jawatan", 1998) sebelum ia berakhir dengan satu majlis perhimpunan besar-besaran di Masjid Negara dan Dataran Merdeka, Kuala Lumpur, pada 20 September 1998 mengakibatkan beliau bersama Ruslan Kassim yang mengetuai perarakan penyokong Anwar dari Dataran Merdeka ke Masjid Negara ditahan di bawah ISA pada malam itu ("Anwar Ibrahim ditahan", 1998).

6 penyokong kuat Anwar, iaitu Ahmad Zahid Hamidi selaku Ketua Pemuda UMNO, ("Zahid arrested", 1998), Kamarudin Mohd Noor selaku ADUN Semerak, Kamaruddin Jaafar selaku Pengerusi Institut Penyelidikan Dasar, Dr Sidek Baba selaku Rektor Hal Ehwal Pelajar UIAM, Tamunif Mokhtar selaku Ketua UMNO Cheras, Amidi Abdul Manan selaku Presiden PKPIM, ("5 lagi rakan ditahan", 1998), ditahan pada 21 September 1998. Turut ditahan secara berperingkat-peringkat kemudiannya ialah Dr Zambry Abdul Kadir ("Dr Zambry turut ditahan", 1998),

Ahmad Azam Abdul Rahman, Mokhtar Redzwan, Abdul Halim Ismail, Shaharuddin Badaruddin, Asmaon Ismail ("ADUN Panti ditahan mengikut ISA", 1998), Ahmad Shabrimi Mohd Sidek, Abdul Malek Hussein, Zulkifli Nordin ("Peguam antara tiga ditangkap", 1998), dan Saari Sungib ("Presiden JIM ditahan mengikut ISA", 1998).

Setelah lebih seminggu ditahan, Anwar tiba-tiba muncul dengan mata kiri yang lebam di Mahkamah Sesyen Kuala Lumpur dan di Mahkamah Sesyen Petaling Jaya pada 29 September ("Anwar hadapi 9 tuduhan", 1998) dan 30 September 1998 ("Tuduhan liwat kelima", 1998) untuk didakwa di atas lima tuduhan rasuah dan lima tuduhan melakukan persetubuhan di luar tabi'i. Ekoran pendedahan Anwar bahawa beliau ditumbuk sewaktu berada di dalam penjara ("Mengadu ditumbuk, tampar", 1998) satu siasatan dibuat oleh satu pasukan penyiasat khas polis yang diketuai oleh Mat Zain Ibrahim ("Polis siasat dakwaan Anwar", 1998) di mana laporan yang diumumkan pada 5 Januari 1999 menyatakan bahawa polis bertanggungjawab ke atasnya ("Mohtar arah siasatan lanjut", 1998) menyebabkan Abdul Rahim Noor meletakkan jawatan beliau sebagai Ketua Polis Negara pada 8 Januari 1999 ("Rahim Noor letak jawatan", 1998). Hasil siasatan sebuah suruhanjaya diraja yang diketuai oleh Anuar Zainal Abidin yang dikeluarkan kepada umum pada 14 April 1999 mendapati bahawa individu yang memukul Anwar Ibrahim adalah Abdul Rahim Noor sendiri ("Suruhanjaya mahu Rahim didakwa", 1998) menyebabkan beliau didakwa di Mahkamah Sesyen Kuala Lumpur pada 22 April 1999 dalam mana beliau mengaku bersalah serta dihukum penjara dua bulan dan denda RM2,000 pada 15 Mac 2000 ("Rahim Noor kena dua bulan, denda RM2,000", 1998).

Universiti Utara Malaysia

Perbicaraan empat tuduhan rasuah ke atas Anwar Ibrahim, yang didengar oleh Hakim S Augustine Paul, berlangsung pada 2-13 November 1998, 23 November 1998-14 Januari 1999, 26-30 Januari 1999, 8-12 Februari 1999 dan 22 Februari-15 Mac 1999. Pada akhirnya, di sebalik hujah peguam Anwar bahawa tuduhan ia hanyalah satu konspirasi politik, Hakim pada 14 April 1999 mendapati beliau bersalah di atas kesemua empat tuduhan rasuah dan memerintahkan hukuman penjara enam tahun bagi setiap kesalahan, dengan kesemuanya bermula serentak pada tarikh tersebut ("Anwar dipenjara 6 tahun", 1998). Setelah hukuman dijatuhkan, Anwar lantang membidasnya dengan berkata bahawa ia adalah satu konspirasi politik, dan yang sebenarnya melakukan rasuah adalah Dr Mahathir. Ucap Anwar: *"I have no hope of justice. The charges are part of a political conspiracy to destroy me and ensure Dr Mahathir's continued hold on power, at whatever cost, even if it means sacrificing whatever little is left of the judiciary's integrity. "You resign or I charge you". That was the ultimatum the Prime Minister gave on the morning of 2 September 1998. Isn't this corruption? The Prime Minister uses the judicial system as a tool to exert political pressure"* (Anwar on Trial: In the Face of Injustice, 2009, hlm. 202).

Anwar juga dibicarakan buat kali kedua di atas tuduhan meliwat Azizan Abu Bakar di hadapan Hakim Arifin Jaka di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur dari 7 Jun ke 13 Oktober 1999 ("Anwar, Sukma hadapi tuduhan liwat Azizan", 1999, dan "Keputusan panggil bela diri Isnin", 1999). Hakikat betapa tuduhan ini sengaja diada-adakan dapat dilihat bila pihak pendakwa dua kali meminda tarikh tuduhan ke atas Anwar di dalam kes ini di mana tarikh tuduhan asal yang dikenakan ke atas Anwar adalah "Mei 1994" tetapi tarikh ini telah kemudiannya dipinda ke "Mei 1992" sebelum ia sekali lagi

Universiti Utara Malaysia

dipinda menjadi "antara Januari dan Mac 1993" ("Tuduhan liwat pada Mei 1992 mustahil", 1999). Begitupun beliau tetap diarahkan untuk membela diri pada 18 Oktober 1999 selepas didapati wujud kes *prima facie* ke atas beliau ("Anwar, Sukma dipanggil bela diri", 1999). Pembela sekali lagi menghujahkan, di dalam sambungan perbicaraan dari 22 Oktober ke 10 November 1999, bahawa tuduhan itu hanyalah satu konspirasi politik. Di sebalik semua ini, Hakim pada 8 Ogos 2000memutuskan beliau bersalah dan menjatuhkan hukuman penjara sembilan tahun di dalam kes ini. Sekali lagi Anwar bersuara dengan berkata: "*I agree that no one is above the law. But that principle is not applied to Dr Mahathir. Instead the court acquiesced to his insolence. I have steadfastly maintained that I am a victim of political conspiracy, through a web of intrigue orchestrated by the maestro Dr Mahathir. Despite strenuous appeals, my counsel were prevented from questioning this principal witness. The pronouncement of your judgment today was a mere formality, according to a pre-ordained script of the conspirators. It is inconceivable that anyone can be found guilty with such clear incontrovertible evidence of fabrication. There is absolutely no cogent evidence that I have committed the offence*" (Anwar on Trial: In the Face of Injustice, 2009, hlm. 352-353).

Setelah Anwar dimasukkan ke dalam penjara, sementara penyokong beliau belum mempunyai wadah perjuangan, nasib beliau diperjuangkan oleh kawan-kawan beliau di dalam parti pembangkang dan NGO serta secara individu. Ekoran penahanan beliau di bawah ISA, pemimpin PAS, PRM dan DAP, pemimpin NGO PUM, ABIM, JIM, SUARAM, PPIM, ISMA, CAP, TERAS, PKPIM, GAMIS dan URUS, serta beberapa orang individu telah bergabung bagi menubuhkan Majlis Gerakan Keadilan Rakyat

Universiti Utara Malaysia

Malaysia (GERAK) di Markaz Tarbiyyah PAS Pusat, Taman Melewar, pada 22 September 1998 (Minit Mesyuarat Panitia Penubuhan GERAK, 1998). Penubuhan GERAK dilancarkan di Markaz Tarbiyyah PAS Pusat pada 27 September 1998, yang dengan Fadzil Mohd Noor diberikan tanggungjawab sebagai pengerusi, manakala Mahfuz Omar dilantik mengetuai sekretariat ("10,000 hadiri penubuhan GERAK", 1998). Objektif utama GERAK ialah untuk menghimpunkan tenaga rakyat dalam usaha memperjuangkan keadilan serta menolak kezaliman manakala tuntutan-tuntutan utama GERAK kepada kerajaan ialah supaya operasi penahanan di bawah ISA diberhentikan serta-merta, supaya kesemua tahanan tidak dianiayai, supaya mereka dibebaskan tanpa syarat atau dihadapkan ke mahkamah terbuka dan supaya ISA sendiri terus dihapuskan ("Pengisytiharan GERAK", 1998).

Susulan perkembangan politik ketika itu, penyokong Anwar pada 10 Disember 1998 telah menubuhkan sebuah pertubuhan sosial bernama Pergerakan Keadilan Sosial (ADIL) sebagai wadah penyatuan rakyat yang menginginkan reformasi politik, ekonomi dan sosial ("Azizah umum penubuhan ADIL", 1998). Pertubuhan tersebut diterajui oleh Dr. Wan Azizah Wan Ismail sebagai Presiden dan Dr. Chandra Muzaffar sebagai Timbalan Presiden bagaimanapun tidak diluluskan pendaftarannya oleh RoS yang pada 12 Februari 1999 diberikan amaran kerana melakukan pelbagai kegiatan walaupun penubuhannya tidak diluluskan ("ADIL diberi surat amaran", 1999). Disebabkan itu penyokong Anwar mengambil satu jalan alternatif untuk mendapatkan wadah bagi membolehkan mereka bergerak secara sah. Alternatif ini ialah mengambil-alih sebuah parti politik tidak aktif bernama Ikatan Masyarakat Islam Malaysia (IKATAN) dan melancarkannya kembali di bawah nama Parti Keadilan Nasional

Universiti Utara Malaysia

(KeADILan) pada 4 April 1999. KeADILan, yang berlogokan mata bersempena mata kiri Anwar yang lebam kerana dipukul, adalah sebuah parti berbilang-kaum dengan matlamat terdekat untuk menabalkan Anwar selaku Perdana Menteri ("KeADILan dilancar di hotel lima bintang", 1999).

Penubuhan KeADILan diikuti oleh pelancaran satu perisytiharan khas bernama Deklarasi 14 April 1999 untuk mengambil tindakan bersama bagi menumbangkan Kerajaan BN di dalam PRU 10 oleh GERAK sebagai maklum balasnya kepada keputusan Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur yang pada hari itu menjatuhkan hukuman penjara enam tahun terhadap Anwar atas empat pertuduhan rasuah ("GERAK lancar Deklarasi 14 April", 1999). PAS, DAP, PRM dan KeADILan mula bermesyuarat pada 28 April 1999 di atas nama Barisan Alternatif (BA) bagi mencapai objektif untuk meningkatkan kerjasama di antara mereka di dalam menegakkan keadilan di Malaysia ("Parti lawan tingkat kerjasama", 1999) Rundingan pertama mereka ialah dari segi agihan kerusi di dalam PRU 10. Daripada 144 kerusi Parlimen di Semenanjung Malaysia, PAS mahukan agihan 76 PAS, 38 DAP, 23 KeADILan dan 7 PRM; KeADILan mahukan agihan 54 KeADILan, 54 PAS, 29 DAP dan 7 PRM; manakala DAP mahukan agihan 48 DAP, 48 PAS, 48 KeADILan dan 0 PRM ("PAS, DAP, KeADILan agih kerusi sama rata", 1999). Akhirnya, agihan yang dipersetujui ialah 58 PAS, 44 KeADILan, 37 DAP dan 5 PRM dengan 3 calon KeADILan bertanding menggunakan lambang DAP manakala 2 calon PRM bertanding menggunakan lambang KeADILan. Secara rasminya, BA menandingi 161 daripada 193 kerusi Parlimen, 63 melalui PAS, 58 KeADILan, 38 DAP dan 3 PRM (Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 1999, 1999).

Bagi menghadapi PRU 10, BA mengisytiharkan pada 21 September 1999 persetujuan mereka untuk melantik Anwar sebagai Perdana Menteri jika ia dapat membentuk Kerajaan Pusat ("4 parti pembangkang setuju Anwar jadi PM", 1999). BA juga berjaya mengemukakan satu manifesto bersama bagi menghadapi PRU 10 pada 24 Oktober 1999. Manifesto bertajuk "Ke Arah Malaysia Yang Adil" ini menggariskan tujuh ikrar yang akan dilaksanakan oleh BA jika ia diberi mandat untuk memerintah negara ini, terpenting daripadanya ialah "untuk melahirkan negara Malaysia yang makmur dan adil berasaskan sistem pemerintahan demokratik tulen" ("Negara Islam tiada dalam manifesto pembangkang", 1999). Manifesto ini juga tidak memperkatakan mengenai isu penubuhan negara Islam di mana BA sekadar berjanji "untuk mewujudkan suasana yang menggalakkan (melalui penyediaan prasarana, pendidikan dan perundangan) ke arah penghayatan Islam sebagai sistem hidup yang menyeluruh di kalangan umat Islam di samping memastikan bahawa hak masyarakat bukan Islam mengamalkan agama atau kepercayaan masing-masing terus terjamin" ("Ke Arah Malaysia Yang Adil", 1999). Berikutan itu, BA memperkenalkan Belanjawan Alternatif 2000 yang telah disediakan oleh seorang pakar ekonomi UM, Profesor Dr Jomo K Sundaram, di Dewan Perhimpunan Cina Selangor pada 27 Oktober 1999 ("Alternative Front presents shadow budget", 1999).

Setelah Parlimen dibubarkan pada 11 November 1999, penamaan calon dan pengundian untuk PRU 10 pun ditetap untuk dilangsungkan pada 20 dan 29 November 1999 ("Pencalonan 20 November", 1999). Hasil daripada pilihan raya umum ini, BA berjaya memenangi 42 kerusi Parlimen, iaitu 27 melalui PAS (8 di Kedah, 10 di

Universiti Utara Malaysia

Kelantan, 7 di Terengganu dan 2 di Perak), 10 melalui DAP (4 di Pulau Pinang, 1 di Perak, 4 di Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur dan 1 di Melaka) dan 5 melalui KeADILan (3 di Kelantan, 1 di Terengganu dan 1 di Pulau Pinang). 5 calon KeADILan yang menang di Parlimen ialah Ramli Ibrahim di P21 Kota Bharu, Muhammad Mustafa di P26 Peringat, Saupi Daud di P27 Tanah Merah, Abdul Rahman Yusof di P40 Kemaman dan Dr Wan Azizah Wan Ismail di P44 Permatang Pauh. Di peringkat DUN pula, PAS mempertahankan Kelantan apabila ia memenangi 41 daripada 43 kerusi selain menguasai Terengganu apabila ia memenangi 28 daripada 32 kerusi. PAS juga turut memenangi 3 kerusi DUN di Perlis, 12 di Kedah, 1 di Pulau Pinang, 3 di Perak, 6 di Pahang dan 4 di Selangor. KeADILan sekadar menang 1 kerusi DUN di Pulau Pinang, 1 di Perak, 1 di Pahang dan 1 di Selangor manakala DAP pula sekadar menang 1 kerusi DUN di Pulau Pinang, 4 di Perak, 1 di Pahang, 1 di Selangor dan 4 di Melaka. 4 calon KeADILan yang menang di DUN ialah Abdul Rahman Abdul Kadir di N12 Penanti, Usaili Alias di N34 Bota, Mohd Jafri Abdul Rashid di N20 Cini dan Azmin Ali di N18 Hulu Kelang (Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 1999, 1999). Kejayaan PAS memperoleh 27 kerusi Parlimen serta kemenangan Presidennya, Fadzil Mohd Noor, disertai kekalahan dua tokoh utama DAP, iaitu Lim Kit Siang dan Karpal Singh, telah membawa kepada pelantikan Fadzil Mohd Noor sebagai Ketua Pembangkang bagi mewakili BA, bukannya Dr. Wan Azizah Wan Ismail. Namun demikian, kedudukan KeADILan selepas PRU 10 menjadi tidak menentu. Dalam pilihan raya kecil Parlimen P119 Teluk Kemang, Negeri Sembilan, pada 10 Jun 2000, calon KeADILan, Ruslan Kassim, tewas kepada calon BN, S. Sothinathan, meskipun berjaya mengurangkan majoriti kemenangan BN daripada 9,694 undi kepada 5,972 undi ("BN kekal di Teluk Kemang", 2000). Sementara itu, dalam pilihan raya kecil

Universiti Utara Malaysia

bagi kerusi DUN N34 Lunas, Kedah, yang diadakan pada 29 November 2000, calon KeADILan, Saifuddin Nasution Ismail, mencipta kejutan apabila menewaskan calon BN, S. Anthonysamy, dengan majoriti tipis sebanyak 530 undi. Kemenangan tersebut sekali gus menafikan majoriti dua pertiga BN dalam DUN Kedah ("BN kalah tipis di Lunas", 2000). Kemenangan calon KeADILan ini dikatakan berpunca daripada peralihan sokongan masyarakat Cina dari BN ke BA ekoran bantahan mereka terhadap sekolah wawasan yang diperkenalkan oleh BN ("Bincang semula konsep Sekolah Wawasan: Chua", 2000).

Susulan kepada kekalahan BN di N34 Lunas ini, Dr Mahathir menyatakan, pada 24 Disember 2000, kesediaan UMNO untuk mengadakan perbincangan dengan PAS dan KeADILan bagi menyelesaikan perpecahan di kalangan orang-orang Melayu ("Melayu: UMNO sedia jumpa PAS, KeADILan", 2000). Mesyuarat Majlis Pimpinan Tertinggi KeADILan pada 8 Januari 2001 bagaimanapun menolaknya ("KeADILan tolak pertemuan perpaduan Melayu", 2001) meninggalkan PAS menyertainya. Namun begitu, usaha untuk merealisasikan agenda perpaduan Melayu menemui kegagalan apabila tiga syarat yang dikemukakan oleh PAS kepada UMNO sebagai pra-syarat penyertaan dalam rundingan tersebut telah ditolak oleh Mesyuarat Majlis Tertinggi UMNO pada 22 Februari 2001 ("Bincang apa saja jika PAS tiada syarat", 2001). Syarat-syarat berkenaan ialah pengembalian bayaran royalti minyak kepada Kerajaan Negeri Terengganu, kebenaran untuk menerbitkan akhbar *Harakah* sebanyak lapan kali sebulan, serta keizinan penggunaan perkataan *Islam* dalam nama parti-parti politik. Dalam masa yang sama, ketegasan PAS menzahirkan hasrat untuk menubuhkan sebuah negara Islam ("Negara Islam: DAP terkejut", 2001) telah

Universiti Utara Malaysia

menimbulkan ketegangan dalam Barisan Alternatif (BA), sehingga mendorong Jawatankuasa Eksekutif Pusat DAP membuat keputusan untuk menarik diri daripada gabungan tersebut berkuat kuasa pada 22 September 2001 ("DAP pulls out of coalition", 2001). Penarikan diri itu berlaku hanya sepuluh hari selepas serangan berani mati yang menggoncang dunia, apabila pesawat penumpang digunakan untuk merempuh bangunan World Trade Centre (WTC) dan Pentagon di New York serta Washington, Amerika Syarikat, pada 12 September 2001 ("US attacked!", 2001).

Pasca peristiwa 12 September 2001, imej Dr. Mahathir kembali meningkat dalam kalangan rakyat apabila beliau menunjukkan ketegasan dalam menangani ancaman militan di Malaysia. Ketegasan itu memperkukuhkan kedudukannya sebagai pemimpin yang berwibawa dalam menghadapi cabaran keselamatan pasca tragedi global tersebut. Selain itu, Dr. Mahathir turut mencetuskan kejutan politik apabila secara tiba-tiba mengisytiharkan Malaysia sebagai sebuah negara Islam sederhana dalam Perhimpunan Agung GRM pada 29 September 2001 ("Mahathir isytihar Malaysia negara Islam", 2001). Beliau turut mencabar PAS supaya memperincikan secara bertulis bentuk negara Islam yang diperjuangkan oleh parti tersebut ("PM cabar PAS perincikan negara Islam", 2001). Pada akhir tahun 2001, DAP ada mengajak KeADILan dan PRM untuk bergabung semula dengannya di dalam satu pakatan pembangkang lain yang berasaskan kepada keperluan untuk mempertahankan kesekularan Malaysia tetapi ia telah ditolak oleh KeADILan ("Wan Azizah: No to secular front", 2001). Dalam tempoh ini juga, calon-calon BN telah menang dengan majoriti lebih besar ke atas calon KeADILan, Khoo Yang Chong, di dalam pilihan raya kecil bagi merebut kerusi DUN N8 Indera Kayangan, Perlis, pada 19 Januari 2002

Universiti Utara Malaysia

("KeADILan terima keputusan", 2002) serta ke atas calon DAP, Choong Siew Onn, di dalam pilihan raya kecil bagi merebut kerusi DUN N29 Ketari, Pahang, pada 31 Mac 2002 (BN retains Ketari", 2002).

PRU 11 pada 21 Mac 2004 ekoran pembubaran Parlimen pada 4 Mac 2004, didahului dengan penamaan calon pada 13 Mac 2004, berlangsung dalam tiga senario berbeza berbanding PRU 10. Senario pertama ialah PAS kini dipimpin oleh Abdul Hadi Awang setelah Fadzil Mohd Noor kembali ke rahmatullah pada 23 Jun 2002 ("Fadzil Noor meninggal dunia", 2002), sekali gus memberikan imej PAS yang lebih ekstrem berbanding imej sederhana Fadzil Mohd Noor. Bagi menguatkan BA, Konvensyen BA telah dianjurkan pada 28 September 2003 dalam mana pemimpin PAS dan PKR mengisytiharkan satu deklarasi yang menyatakan tekad mereka untuk membentuk Malaysia Baru yang lebih telus, bersih serta adil ("PAS-KeADILan sign 16-point declaration", 2003). Walaupun begitu keekstreman PAS tetap terserlah bila ia mengemukakan pada 12 November 2003 memorandum negara Islamnya kepada rakyat untuk menjawab "segala tohmahan dan fitnah yang ditaburkan oleh musuh-musuh PAS kononnya PAS tidak akan menubuhkan negara Islam" ("Negara Islam", 2003). Pelancaran memorandum negara Islam PAS mendapat sambutan dingin PKR yang menyifatkannya sebagai tidak sesuai dan tidak kena pada masanya serta boleh menjejaskan prestasi BA pada PRU 11, di mana penggunaan istilah "negara Islam" khususnya dikatakan akan terus menimbulkan kebimbangan di kalangan golongan bukan Islam ("KeADILan bantah `negara Islam' ala-PAS", 2003).

Universiti Utara Malaysia

Senario kedua ialah, selain keluarnya DAP, BA juga kini hanya dianggotai oleh dua parti, iaitu Parti Keadilan Rakyat (PKR) dan PAS, setelah KeADILan dan PRM bergabung untuk membentuk PKR dengan perjanjian penggabungan dibuat pada 25 Julai 2002 (Keadilan, PRM ink merger MoU", 2002) pembentukan kepimpinan peralihan PKR pada 23 Februari 2003 ("Anwar's views still count as PKR advisor", 2003) dan pelancarannya dibuat setahun kemudian pada 3 Ogos 2003 setelah melalui satu proses yang panjang ("Parti gabungan KeADILan, PRM dilancar", 2003). Penggabungan KeADILan dan PRM bermula dari kelulusan usul memberikan mandat kepada pemimpin KeADILan untuk merundingkannya dengan PRM dalam Konvensyen Tahunan ke-2 KeADILan pada 10 Mei 2001 ("KeADILan hati-hati bahas gabungan PRM", 2001). Golongan ABIM, termasuk Anuar Tahir selaku Setiausaha Agung KeADILan, tidak bersetuju dengan penggabungan ini kerana mereka berpendapat bahawa PRM tidak Islamik ("PRM-Keadilan merger may further spilt the Malays", 2001) menyebabkan usul penggabungan membabitkan pindaan perlembagaan parti gagal memperolehi majoriti dua pertiga sokongan di Konvensyen Khas KeADILan pada 24 Jun 2001 ("Perwakilan sokong gabungan Keadilan-PRM", 2001). Selain diseliputi oleh perletakan jawatan Marina Yusoff dan Dr Chandra sebagai Naib Presiden dan Timbalan Presiden KeADILan, perpecahan juga berlaku dalam parti bila pemilihan dalam Konvensyen Tahunan ke-3 KeADILan di Kemaman pada 10-11 November 2001 menyaksikan pemimpin reformis yang menyokong usul penggabungan mengalahkan pemimpin ABIM yang menentangnya ("Keadilan's agenda for change reaffirmed", 2001) menyebabkan golongan ABIM meminggirkan diri dari KeADILan ("Abim faction may quit Keadilan", 2001).

Universiti Utara Malaysia

Senario ketiga ialah jawatan Perdana Menteri telah bertukar dari Dr Mahathir ke Abdullah Ahmad Badawi mulai 31 Oktober 2003 setelah Dr Mahathir mengumumkan perletakan jawatannya pada 22 Jun 2002 ("Dr M umum letak jawatan", 2002) yang ditangguhkan ke 31 Oktober 2003 ("Dr M undur selepas Oktober 2003", 2002) yang diikuti oleh perlantikan Mohd Najib Abdul Razak sebagai Timbalan Perdana Menteri pada 7 Januari 2004 ("Pembangkang beri reaksi berbeza", 2004). Sebelum meninggalkan pejabatnya, Dr Mahathir melalui SPR sempat melaksanakan persempadanan semula kawasan pilihan raya dengan cara yang memberi kelebihan kepada BN dengan membanyakkan kawasan pengundi campuran dan mengurangkan kawasan pengundi Melayu di mana pindaan Perlembagaan Persekutuan bagi menambah kawasan Parlimen dari 194 ke 219 telah diluluskan oleh Dewan Rakyat pada 24 Jun 2003 ("Bill for new seats passed", 2003). Abdullah menonjolkan imejnya sebagai "a nice guy" yang serius mahu memerangi rasuah, penyalahgunaan kuasa dan penyelewengan, termasuk dengan mendakwa bekas Pengarah Urusan Perwaja Rolling Mill and Development Sdn Bhd, Eric Chia Eng Hock, dan menteri Kabinet, Kasitah Gaddam, di atas dakwaan menerima rasuah dan menyalahgunakan kuasa ("Perang rasuah Pak Lah menjadi kenyataan", 2003).

Menjelang pembubaran Parlimen pada 4 Mac 2004, PKR dilanda perpecahan apabila Ruslan Kassim mengetuai 12 pemimpinnya menyertai UMNO dalam satu majlis yang dihadiri oleh Abdullah ("Keadilan: A third force?", 2004). Begitupun, dalam PRU 11 ini PKR masih menandingi 59 kerusi Parlimen dan 121 kerusi DUN manakala PAS menandingi 86 kerusi Parlimen dan 265 kerusi DUN ("Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2004", 2004). Manifesto BA kali ini berjanji mahu mewujudkan Malaysia

Baru yang menjamin kesejahteraan untuk semua melalui janji-janji untuk membela hak rakyat, menghormati agama dan budaya, meningkatkan kehidupan, menjamin keselamatan, merakyatkan kerajaan, memajukan pendidikan, menjaga kesihatan, menyokong perniagaan dan menceriakan persekitaran mereka. BA juga berjanji menurunkan harga kenderaan sebanyak 10 peratus, memansuhkan bayaran tol di semua lebuh raya, melaksanakan pengurangan 20 peratus terhadap caj telefon dan bil air; memastikan setiap rakyat memiliki tempat kediaman; dan memperkenalkan gaji minimum RM1,000 untuk pekerja dalam sektor awam, swasta serta perladangan ("Bersama Malaysia Baru", 2004).

PRU 11 menyaksikan PKR dan DAP menerima tamparan hebat apabila satu-satunya kerusi Parlimen yang dimenangi PKR ialah P22 Permatang Pauh yang dipertahankan oleh Dr. Wan Azizah manakala DAP pula hanya mampu mengekalkan kemenangan di kerusi P11 Pendang, P19 Tumpat, P20 Pengkalan Chepa, P22 Pasir Mas, P23 Rantau Panjang, dan P24 Kubang Kerian. Di peringkat DUN pula PAS kehilangan Terengganu apabila hanya 4 calon DUN-nya menang di negeri itu di samping menang tipis di Kelantan apabila hanya 24 calon DUN-nya menang di negeri itu. DAP pula menunjukkan prestasi yang lebih baik dalam PRU 11 ini dengan memenangi 12 kerusi Parlimen, iaitu P43 Bagan, P45 Bukit Mertajam, P49 Tanjong, P51 Bukit Gelugor, P114 Kepong, P120 Bukit Bintang, P122 Seputeh, P123 Cheras, P64 Ipoh Timur, P65 Ipoh Barat, P66 Batu Gajah dan P195 Bandar Kuching ("Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2004", 2004).

Ekoran kekalahan BA dalam PRU 11 ini, Anwar, yang berulangkali membuat rayuan di mahkamah untuk pembebasannya, berpendapat bahawa peluang pembebasannya

Universiti Utara Malaysia

menjadi semakin tipis ("Anwar sees less chance for freedom", 2004). Walaupun begitu, penyokong beliau terus berjuang bagi mendesak beliau dibebaskan, termasuk dengan membuat demonstrasi ("15 arrested at Anwars Black 14 demo", 2004). Begitu juga dengan pemimpin negara-negara luar yang terus mendesak sama ada supaya rayuan beliau diputuskan secara adil, termasuk 38 Ahli Parlimen Britain ("Another 29 British MPs support motion on Anwar", 2004), atau supaya rayuan beliau dipercepatkan, termasuk International Commission of Jurists ("ICJ to Federal Court: Expedite decision, 2004). Secara tiba-tiba Mahkamah Persekutuan pada 2 September 2004, melalui keputusan 2-1 (Abdul Hamid Mohamad dan Tengku Baharudin Shah Tengku Mahmud bersetuju manakala Rahmah Hussein tidak bersetuju), membatalkan sabitan dan hukuman liwat yang dijatuhkan ke atas Anwar empat tahun sebelumnya ekoran kesilapan Mahkamah Tinggi dalam keputusannya. Ini sekali gus membebaskan beliau yang telah pun selesai menjalani hukuman enam tahun penjara bagi kesalahan salahguna kuasa dan kini sedang menjalani hukuman sembilan tahun penjara bagi kesalahan liwat ("Anwar Ibrahim bebas!", 2004). Bagaimanapun, Mahkamah Persekutuan pada 15 September 2004, melalui keputusan 3-0, mengekalkan sabitan dan hukuman penjara ke atas Anwar bagi kesalahan salahguna kuasa menyebabkan Anwar perlu menunggu sehingga 14 April 2008 untuk membolehkan beliau aktif semula dalam politik tanahair walaupun telah dibebaskan sebelumnya ("Mahkamah Persekutuan kekal hukuman", 2004).

Universiti Utara Malaysia

2.3 Kejayaan Yang Datang Dari Perancangan, 2004-2008

Sejurus pembebasan beliau, Anwar menegaskan bahawa keputusan itu membuktikan bahawa tuduhan dan hukuman yang dijatuhkan ke atas beliau adalah bermotifkan

politik. Beliau memuji Abdullah kerana tidak campurtangan dalam bidang kehakiman tetapi menegaskan beliau bersedia untuk bekerjasama dengan semua parti pembangkang dalam membawa perubahan dan pembaharuan di negara ini, tetapi keutamaan beliau ialah untuk menjalani pembedahan tulang belakang dengan secepat mungkin di Munich, Jerman ("Anwar bersyukur kerana diberi kehakiman", 2004). Abdullah pula mengumumkan bahawa pasport Anwar akan diberikan dalam tempoh sehari bagi membolehkan beliau berlepas ke Munich dengan secepat mungkin ("Passport within a day for Anwar", 2004) dan setelah pasport ini diperolehi pada 3 September 2004 ("Anwar gets new passport, 2004) maka Anwar pun berlepas ke Munich pada jam 12.15 malam 4 September 2004 ("Huge send-off", 2004).

Setibanya di Munich, Anwar terus dikejarkan ke Alpha Klinik untuk menjalani pemeriksaan diikuti ujian khas MRI dan x-ray ke atas beliau dan mengesahkan bahawa beliau mengalami 'spinal stenosis' yang serius dan perlu segera dibedah. Tepat jam 3.00 petang 6 September 2004, Hoogland memulakan pembedahan 'spine' (tulang belakang) selama 1 jam 45 minit dengan dibantu oleh Dr Halili Rahmat. Anwar seterusnya menjalani program pemulihan dan aktiviti terapi selama 1 jam di sebelah pagi dan 3 jam di sebelah petang sehingga 25 September 2004. Selama berada di Munich selama hampir dua bulan, Anwar menerima kunjungan ramai sekali tetamu bukan sahaja pemimpin dari Malaysia malah juga pemimpin dari luar negara yang bertali arus menziarahi beliau.

Selain itu, beliau juga menjadi tumpuan media antarabangsa di mana berita beliau menjadi tajuk utama di dada akhbar dan majalah antarabangsa malah beliau juga menjadi tetamu khas dalam rancangan terbitan CNN dan ABC ("Catatan dari Munich",

Universiti Utara Malaysia

2004). Setelah singgah mengerjakan umrah di Arab Saudi Anwar pun terbang pulang ke Malaysia menaiki pesawat Penerbangan Saudi dan tiba di KLIA pada jam 8.36 pagi 31 Oktober 2004 dengan disambut oleh kira-kira 1,000 orang penyokong yang sempat melepasi sekatan ketat polis di enam laluan utama menuju ke KLIA ("Polis sekat penyokong", 2004).

Setelah pulang ke Malaysia, usaha memperkukuhkan barisan pembangkang mula dilaksanakan dengan intensif oleh Anwar selari dengan penegasan Dr Syed Husin Ali, sewaktu mengucapkan tahniah atas pemilihan Karpal Singh dan Lim Guan Eng, yang baru boleh aktif berpolitik mulai 25 Ogos 2004, sebagai Pengerusi dan Setiausaha Agung DAP, pada 7 September 2004 bahawa PKR bersama-sama DAP berharap akan dapat berusaha menegakkan asas yang baru serta kukuh bagi membentuk kerjasama di antara semua parti pembangkang, NGO dan juga golongan serta individu dalam parti pemerintah, di mana usaha menuju ke arah ini waktu itu mungkin lebih mudah dapat dilaksanakan terutama dengan pembebasan Anwar ("Kebebasan Anwar asas baru", 2004). Program pertama Anwar ialah majlis berbuka puasa di Shah Alam pada 7 November 2004 dalam mana beliau menggesa pemimpin parti-parti pembangkang supaya mengetepikan perselisihan kecil sesama mereka dan tumpu kepada gambaran yang lebih besar, iaitu mewujudkan muafakat baru yang kuat ("Anwar mahu diwujudkan barisan pembangkang yang kuat", 2004).

Salah satu usaha yang dibuat oleh Anwar untuk mewujudkan barisan pembangkang yang kuat ialah dengan menegur Ahli-Ahli Parlimen dari PKR dan PAS yang mengundi memilih bekas Menteri Besar Perak, Ramli Ngah Talib, sebagai Speaker

Universiti Utara Malaysia

yang baru serta tidak menyokong calon yang dikemukakan oleh DAP, Dr Tan Seng Giaw. Ini berlaku walaupun Setiausaha Agung PAS, Kamarudin Jaafar, menjelaskan bahawa DAP tidak pernah berunding dengan rakan-rakan dari BA mengenai perkara tersebut ("Anwar tegur wakil rakyat PAS dan PKR", 2004). Malah Anwar menjelaskan insiden ini menyaksikan buat pertama kalinya beliau dan Dr Wan Azizah berbahas secara terbuka dalam perjumpaan mereka dengan kira-kira 70-80 anggota reformasi pada 23 November 2004 bilamana Dr Wan Azizah mempertahankan tindakan Ahli-Ahli Parlimen dari BA itu dengan menyatakan DAP langsung tidak membincangkan dengan BA hasratnya untuk mencalonkan Dr Tan Seng Giaw sebagai Speaker yang ditegur oleh Anwar dengan berkata takkanlah kerana DAP tidak berbuat demikian maka Ahli-Ahli Parlimen dari BA patut menyokong calon BN yang rasuah ("Apakah penubuhan negara Islam", 2004).

Salah satu perkara utama yang dilakukan oleh Anwar ialah menjadi 'orang tengah' antara PAS dan DAP dalam isu negara Islam. Mengikut Anwar, dari segi substantif dan faktanya, negara Islam tidak sepatutnya menjadi isu yang menimbulkan perbalahan. Sebaliknya masalah berlaku berpunca daripada pihak media yang memainkan isu itu dan cara PAS menyuarakannya yang telah menimbulkan keresahan kepada sesetengah rakyat Malaysia. Jelas Anwar, PAS dan DAP sepatutnya boleh bekerjasama dan komited kepada agenda bersama BA.

Nasihat Anwar kepada DAP ialah supaya janganlah mengharapkan PAS akan menarikbalik pandangannya mengenai negara Islam kerana ramai umat Islam melihatnya sebagai rukun aqidah. Nasihat beliau kepada PAS pula ialah supaya

memperjuangkan negara Islam melalui ramuan yang ada dalam rangkakerja BA, seperti memperjuangkan hak asasi manusia, maruah manusia, keadilan ekonomi atau membanteras rasuah dan maksiat, serta menangguhkan ramuan yang agak sukar dilaksanakan seperti hukum hudud yang memerlukan konsensus ("Apakah penubuhan negara Islam", 2004).

Pemilihan pertama PKR dalam Kongres Tahunan pertamanya di Dewan Tow Boo Keong di Ipoh pada 18-19 Disember 2004, yang dipinda dari Sekolah Menengah Persendirian Poi Lam (SUWA) kerana tekanan politik ("Political pressure forces change of venue, 2004), menyaksikan dua Naib Presidennya, iaitu Tian Chua dan Saifuddin Nasution, tidak bertanding mempertahan jawatan masing-masing ("Tian Chua, Saifuddin tolak pencalonan", 2004). Jawatan Timbalan Presiden yang asalnya dijadual menyaksikan pertandingan satu lawan satu antara penyandangnya, Dr Syed Husin Ali, dengan Abdul Rahman Othman dimenangi Dr Syed Husin setelah Abdul Rahman menarik diri. Jawatan Naib Presiden PKR juga lebih mencerminkan sebuah parti pelbagai kaum apabila Azmin Ali, R Sivarasa dan Dr Lee Boon Chye menang ("New post in PKR for Tian Chua?", 2004).

Anwar juga lebih mendekati masyarakat Cina dengan menghadiri majlis makan malam sempena ulangtahun ke-50 Dong Jiao Zong (DJZ) pada 11 Disember 2004 bersama-sama Dr Wan Azizah dan Azmin dari PKR serta Abdul Hadi dan Salahuddin dari PAS sehingga mencetuskan kemarahan UMNO ("Anwar: BA sokong perjuangan DJZ", 2004) selain mengetuai delegasi PKR berdialog dengan DJZ pada 24 Mac 2005 ("Anwar cabar Kjaan BN", 2005).

Universiti Utara Malaysia

Dalam tempoh ini juga, Anwar banyak melakukan lawatan ke luar negara bagi meluaskan jaringan dan mendapatkan sokongan terhadap perjuangan PKR. Antaranya ialah lawatan tujuh hari beliau ke Afrika Selatan pada akhir November ("Perutusan khas Anwar Ibrahim", 2004) dan awal Disember 2004 dalam mana beliau dijemput menyampaikan syarahan bertajuk "Asian and African Rennaisance" bersempena ulangtahun ke-175 Cape Town University. Dalam lawatan tersebut juga, beliau telah bertemu dengan beberapa orang pemimpin Afrika seperti mantan Presiden Afrika Selatan, Nelson Mandela, Menteri Kewangan Afrika Selatan, Trevor Manuel, mantan Presiden Zambia, Dr Kenneth Kaunda, dan aktivis hak asasi manusia, Bishop Desmond Tutu (Anwar's lecture", 2004). Seterusnya ialah lawatan lima hari beliau ke Indonesia bermula 7 Disember 2004 dalam mana beliau bertemu dengan tokoh-tokoh ternama Indonesia, termasuk Presiden Indonesia, Bambang Yudhoyono ("Anwar: Orang Islam juga mesti kecam penindasan", 2004).

Anwar juga menghadiri zamalah selama tiga bulan di Oxford University bermula dari akhir Januari 2005 ("Ketepikan dulu dasar negara Islam", 2005) di mana mulai dari 23 Februari 2005 beliau mengadakan lawatan tujuh hari ke Amerika Syarikat dalam mana beliau, bersama-sama Dr Wan Azizah dan Azmin, bertemu dengan Setiausaha Agung Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB), Kofi Annan, Timbalan Setiausaha Pertahanan Amerika Syarikat, Paul Wolfowitz, bekas Setiausaha Pertahanan Amerika Syarikat, William Cohen dan bekas Setiausaha Negara Amerika Syarikat, Madeline Albright. Dalam pertemuan dengan Kofi Annan, Kofi Annan menyatakan keyakinan bahawa Anwar dapat memainkan peranan yang besar dalam memulih dan mengendurkan ketegangan dalam hubungan antara negara-negara Islam dengan

Universiti Utara Malaysia

negara-negara Barat. Dalam pertemuan dengan Paul Wolfowitz pula, Anwar antara lainnya mendesak supaya Amerika Syarikat segera mengundurkan tenteranya dari Iraq, supaya tentera Israel segera keluar dari Palestin dan supaya tentera Syria segera berundur dari Lebanon ("Anwar temui Setiausaha Agung PBB", 2005). Anwar juga diberi penghargaan untuk menerima Anugerah 'Moderate Muslim of the Year' daripada Pusat bagi Pengajian Islam dan Demokrasi (CSID) yang berpangkalan di Washington sempena Persidangan tahunan CSDI ke-6 pada 22 hingga 23 April 2005 ("Anwar terima anugerah Moderate Muslim", 2005).

Anwar banyak membuat jelajah bertemu pemimpin dan penyokong pembangkang dalam waktu ini walaupun beliau banyak berada di luar negara. Antaranya ialah program perjumpaan dengan rakyat di Kota Bharu, Johor Bahru dan Temerloh pada 14 Januari 2005 ("Anwar: Penyatuan barisan pembangkang", 2005), di Sungai Petani pada 18 Januari 2005 ("Dr Mahathir kirim salam", 2005), di Kuching pada 15 dan 16 Mac 2005 ("Anwar: Kita mesti perbetulkan keutamaan", 2005). Di Selangor, PKR mendapat lonjakan baru apabila bekas Timbalan Menteri Besar Selangor, Dr Zainal Abidin Ahmad, bersama penyokongnya menyertai parti itu pada 23 Mac 2005 di mana beliau menyatakan penyertaan beliau ke dalam PKR adalah untuk membalas budi Anwar yang banyak membantunya dalam politik sehingga menjadi Timbalan Menteri Besar Selangor dari tahun 1999 hingga ke tahun 2004 ("Dr Zainal serah borang ahli", 2005). Anwar juga kerap berceramah dalam negara khususnya mulai awal tahun 2006 dalam mana beliau mula mengkritik pentadbiran Abdullah kerana didakwa tidak serius memerangi rasuah ("Anwar minta siasat menteri", 2005).

Universiti Utara Malaysia

Pada akhir 2005 pula, Dr Mahathir dalam satu majlis dialog tertutup dengan sekumpulan profesional Melayu anjuran Institut Kajian Ekonomi dan Politik (Ikape) mula mengkritik pentadbiran Abdullah dan kritikan ini menjadi lebih kuat apabila Abdullah mengumumkan pada 12 April 2006 pembatalan pembinaan jambatan bengkok yang dimulakan oleh Dr Mahathir bagi menggantikan Tambak Johor ("'Half' bridge project scrapped", 2006). Dr Mahathir secara terbuka mempertikaikan keputusan Abdullah ini dan menggesa supaya diadakan satu referendum bagi menilai sokongan rakyat Johor ke atas pembinaan jambatan bengkok ini ("'Act of war' claim unreasonable", 2006), dengan gesaan ini disokong oleh Lim Guan Eng ("DAP backs Mahathir's call", 2006). Dr Mahathir juga memberi wawancara eksklusif dengan portal berita Malaysia Kini di mana dalam siarannya pada 23 Mei Dr Mahathir menyerang Abdullah atas isu jambatan bengkok dan Proton ("Saya kecewa, kata Mahathir", 2006). Krisis antara Dr Mahathir dan Abdullah menjadi lebih serius pada 8 Ogos 2006 apabila Dr Mahathir secara terbuka menuntut Abdullah meletakkan jawatan sebagai Perdana Menteri kerana "menjual negeri ini" ("Dr M: Tidak perlu kekalkan PM", 2006). Berhadapan dengan kemelut ini, sikap Anwar ialah beliau menyokong pembatalan projek-projek mega yang tidak memberi faedah kepada rakyat tetapi mahukan Abdullah menjawab segala tuduhan yang dilemparkan oleh Dr Mahathir terhadap pentadbirannya ("Anwar sokong tindakan Pak Lah", 2006).

Usaha pengukuhan PKR juga dibuat antara lainnya dengan melantik bekas Pengerusi Pemodalan Nasional Bhd, Abdul Khalid Ibrahim, sebagai Bendahari Agungnya pada 7 Julai 2006 menggantikan Abdul Rahman Othman yang meletakkan jawatan ("PKR appoints ex-Guthrie CEO as treasurer", 2006). Abdul Khalid Ibrahim kemudiannya

dilantik sebagai Setiausaha Agung PKR manakala William Leong dibawa masuk untuk menjadi Bendahari Agung PKR ("Golongan korporat sokong perjuangan PKR", 2007). Dalam Kongres Nasional ke-3 PKR pada 4-5 September 2006 perwakilan dipenuhi dengan keazaman tinggi untuk mencatatkan kemenangan dalam PRU 12 ekoran suntikan dan semangat baru yang dibekalkan oleh Anwar. Ini termasuklah kemenangan sulung calon PKR, Dominique Ng, di kerusi DUN Padungan, bersama-sama 6 calon DAP dan 1 calon SNAP, dalam PRN Sarawak pada 20 Mei 2006 ("Still in disbelief over the shock win...", 2006) yang dibantu oleh kunjungan tiga hari Anwar ke sana ("Anwar for three-day Sarawak visit", 2006). Dr Wan Azizah sendiri di dalam ucapan dasar beliau tanpa berselindung menegaskan keyakinan beliau bahawa lanskap politik negara akan berubah selepas PRU 12. Kongres kali ini juga menyaksikan kehadiran lebih ramai perwakilan dan pemerhati dari kaum Cina dan India selain buat pertama kali menjemput wakil pelajar IPTA dan NGO naik ke pentasnya ("Kongres PKR menunggu pilihanraya ke-12", 2006).

Universiti Utara Malaysia

Selepas memboikot PRK Batu Talam pada 28 Januari 2007 ("Boycott aims to press for poll reforms", 2007), Anwar juga turun membantu calon DAP, Liou Chen Kuang, dalam PRK DUN Machap pada 12 April 2007 ("Anwar menenggelamkan penceramah MCA di Machap", 2007) selain turun membantu calon PKR, Abdul Khalid Ibrahim, dalam PRK DUN Ijok pada 28 April 2007 yang kedua-duanya berakhir dengan kekalahan calon DAP dan PKR ("BN menang di Ijok", *2007).* Usaha pengukuhan PKR diteruskan dalam Kongres Nasional ke-4 PKR pada 26-27 Mei 2007 yang menyaksikan Anwar menarik diri daripada bertanding jawatan Presiden berikutan keputusan RoS menolak permohonan beliau bertanding bertanding jawatan tersebut

sekali gus membolehkan Dr Wan Azizah menang tanpa bertanding bagi mengekalkan jawatan itu. Anwar bagaimanapun berjanji beliau sama sekali tidak akan tunduk kepada tekanan pemerintah sebaliknya akan terus menjadi ketua walaupun Dr Wan Azizah yang menjadi Presiden parti. Anwar juga berkata beliau telah mengemukakan rayuan ke atas larangan beliau memegang jawatan parti kepada Menteri Dalam Negeri dan akan membawa perkara itu ke mahkamah. Jika cabaran di mahkamah itu berjaya, Anwar berkata, PKR akan memanggil satu mesyuarat agung khas selepas itu ("Wan Azizah menang tanpa bertanding", 2007).

Mesyuarat MPT PKR pada 17 Jun 2007 telah menubuhkan dua pasukan untuk memulakan rundingan dengan PAS dan DAP mengenai pengagihan kerusi dalam PRU 12. Setiausaha Agung, Abdul Khalid Ibrahim, dilantik mengetuai pasukan perunding dengan PAS dan beliau dibantu oleh Naib Presiden, Mustaffa Kamil Ayub, Ketua Penerangan, Tian Chua, dan Ahli MPT, Johari Abdul. Naib Presiden, Dr Lee Boon Chye, pula dilantik mengetuai pasukan perunding dengan DAP dan beliau dibantu oleh Setiausaha Agung, Abdul Khalid Ibrahim, Naib Presiden, R Sivarasa, dan Ahli MPT, Dr Mansor Othman. PKR telah mengesahkan senarai 40 kawasan Parlimen di Semenanjung Malaysia yang diklasifikasikan sebagai "boleh menang" yang akan ditandingi oleh PKR selain telah mengenal pasti 20 hingga 25 kerusi Parlimen yang perlu dirundingkan dengan PAS dan DAP. Keputusan untuk memilih pemimpin terkanan PKR menganggotai pasukan perundingan itu adalah untuk memastikan perbincangan berjalan lancar. Dr Lee Boon Chye berharap semangat kerjasama antara PKR dan DAP selepas PRK Machap dan PRK Ijok akan diteruskan dalam PRU 12 ("PKR tubuh pasukan runding pengagihan kerusi", 2007). Pada 2 September 2007

Universiti Utara Malaysia

diumumkan bahawa agihan kerusi PKR dan DAP, kecuali dua atau tiga kerusi yang bertindih, hampir selesai ("Tawan P Pinang", 2007).

Pada 19 September 2007 Anwar mendedahkan satu klip video yang menunjukkan seorang peguam kanan, V K Lingam, berbual melalui telefon, dengan Ketua Hakim Negara, Ahmad Fairuz Sheikh Abdul Halim, yang dikatakan untuk menentukan pelantikan hakim-hakim kanan "yang sehaluan". Antara perkara yang dibicarakan dalam perbualan telefon tersebut ialah pelantikan Ahmad Fairuz sebagai Hakim Besar Malaysia (CJM) dan mengenai pelantikannya sebagai Ketua Hakim Negara (CJ) yang akhirnya menjadi kenyataan pada tahun 2003. Kata Anwar, skandal video ini mengukuhkan dakwaan pasukan peguam beliau mengenai konspirasi politik yang melibatkan pemimpin tertinggi negara dan korupsi oleh ketua badan kehakiman sekali gus membangkitkan isu mengenai hilangnya kesaksamaan dalam perbicaraan mahkamah di negara ini ("Anwar dedah video dakwa skandal", 2007). Ekoran pendedahan yang mengejutkan ini, Lim Kit Siang, selaku Ketua Pembangkang pun menggesa Abdullah supaya menggantung perkhidmatan Ahmad Fairuz dan menubuhkan sebuah tribunal kehakiman untuk menyiasat salahlaku dalam klip video tersebut ("Desakan supaya perkhidmatan Ketua Hakim Negara digantung", 2007).

Pendedahan klip video ini menyebabkan kerajaan menubuhkan sebuah panel bebas yang diketuai oleh bekas Hakim Besar Malaya, Haidar Mohd Noor, dan dianggotai oleh Pengerusi Majlis Khidmat Negara, Lee Lam Thye, dan bekas Hakim Mahkamah Rayuan, Mahadev Shankar, untuk menyiasat ketulenan klip video tersebut. Bagaimanapun ia tidak menghalang kira-kira 2,000 orang, yang sebahagian besarnya

Universiti Utara Malaysia

adalah peguam, dari menyertai perarakan anjuran Majlis Peguam sejauh 3.5km dari Istana Keadilan ke Jabatan Perdana Menteri bagi menyerahkan satu memorandum yang mendesak supaya menyelamatkan badan kehakiman dan satu lagi memorandum yang mendesak supaya sebuah suruhanjaya kehakiman bebas ditubuhkan bagi melantik para hakim pada 26 September 2007 ("Lebih 2,000 sertai perarakan serah memorandum", 2007). Pemimpin PKR yang diketuai oleh Dr Wan Azizah juga menyerahkan memorandum kepada Yang di-Pertuan Agung meminta supaya ditubuhkan sebuah suruhanjaya diraja untuk menyiasat klip video tersebut kerana panel bebas yang ditubuhkan oleh kerajaan mempunyai kuasa sempit sedangkan isunya besar. PKR juga mengadakan majlis ceramah dan penerangan di seluruh negara selain mengedarkan kepada orang ramai klip video tersebut supaya mereka lebih faham mengenai perkara tersebut ("PKR akan edar pita Lingam", 2007).

Lanjutan itu, BPR mengambil masa hampir dua jam merakamkan kenyataan Anwar di pejabat Anwar di Petaling Jaya pada 5 Oktober 2007 ("BPR ambil kenyataan Anwar", 2007). BPR juga, pada 22 Oktober 2007, memberi tempoh tiga hari kepada Anwar untuk menyerahkan klip video asal yang didedahkan, jika tidak, Anwar boleh dihukum denda tidak melebihi RM10,000 atau hukuman dua tahun penjara ("BPR arah Anwar serah klip video Lingam", 2007). Anwar bagaimanapun memfailkan, pada 26 Oktober 2007, permohonan mendapatkan pengisytiharan mahkamah bahawa perintah mengemukakan dokumen di bawah Seksyen 22(1)(b) Akta Pencegahan Rasuah 1997 terhadapnya adalah salah di sisi undang-undang dan terbatal kerana Anwar tidak memiliki klip video asal, perintah ini mempunyai niat jahat (mala fide) dan satu penyalahgunaan kuasa ("Anwar cabar arahan BPR di mahkamah", 2007).

Universiti Utara Malaysia

Setelah laporan penuh panel khas itu diserahkan pada 6 November 2007, Abdullah mengumumkan penubuhan sebuah suruhanjaya diraja untuk mengkaji video klip itu ("Klip Lingam: K'jaan tubuh suruhanjaya diraja", 2007). Pada 12 Disember 2007, suruhanjaya itu diumumkan diketuai oleh bekas Ketua Hakim Besar Malaya, Haidar Mohamed Noor, serta dianggotai oleh bekas Ketua Hakim Sabah dan Sarawak, Steve Shim; bekas Hakim Mahkamah Rayuan, Mahadev Shankar; bekas Peguam Cara, Zaitun Zawiyah Puteh, dan Pesuruhjaya Suhakam, Prof Khoo Kay Kim. Bidang tugas suruhanjaya tersebut pula ialah untuk menyiasat dan menentukan kesahihan rakaman klip video berkenaan; untuk menyiasat dan mengenal pasti identiti orang yang terdapat dalam klip video tersebut, kepada siapa dia sedang bercakap dan orang-orang yang disebut dalam perbualan itu; untuk menyiasat dan menentukan kebenaran isi kandungan percakapan dalam klip video tersebut; untuk menentukan sama ada terdapat apa-apa salah laku oleh orang atau orang-orang yang dikenal pasti atau disebut dalam klip video tersebut; dan untuk mengesyorkan apa-apa tindakan yang sesuai untuk diambil terhadap orang atau orang-orang yang dikenal pasti atau disebut dalam klip video itu sekiranya orang atau orang-orang itu didapati telah melakukan sebarang salah laku ("PM belum jawap permohonan", 2007).

Dalam suasana begini, Gabungan Pilihanraya Bersih dan Adil (Bersih) mengumumkan cadangan menganjurkan perhimpunan aman secara besar-besaran di Dataran Merdeka oleh 26 NGO pada 10 November 2007 yang mensasarkan penyertaan 100,000 peserta, termasuk tokoh pembangkang, pemimpin NGO dan orang ramai ("Perhimpunan 10 Nov: Bersih", 2007). Mengikut polis, sekitar 4,000 orang telah berhimpun secara haram, bila permit perhimpunan tidak diiluluskan, di sekitar perkarangan Dataran

Universiti Utara Malaysia

Merdeka sehingga ke Masjid Jamek dan pihak polis telah meleraikan mereka dengan menggunakan gas pemedih mata dan penyembur air serta menahan 245 orang. Seramai 40,000 orang pula berhimpun di Istana Negara di mana pemimpin pembangkang yang diketuai oleh Anwar, Abdul Hadi, Nasharuddin Mat Isa, Kamaruddin Jaffar, Lim Kit Siang dan Lim Guan Eng telah menyerahkan satu memorandum kepada Yang di-Pertuan Agong bagi menuntut pilihan raya yang bersih dan adil ("Polis tahan 245 orang dalam perhimpunan Bersih", 2007).

Perhimpunan Bersih ini diikuti oleh satu perhimpunan lain pada 25 November 2007 anjuran Barisan Bertindak Hak Hindu (Hindraf) yang melibatkan penyertaan kira-kira 30,000 orang kaum India bagi menyerahkan petisyen kepada Ratu Elizabeth II melalui Suruhanjaya Tinggi British untuk menyokong saman terhadap Kerajaan British kerana membawa kaum India ke Malaysia sebagai buruh dan mengeksploitasi mereka selama 150 tahun ("30,000 Hindraf protesters rally in KL streets", 2007). Penggunaan kekerasan yang berlebihan oleh polis dalam perhimpunan itu telah dikritik keras oleh pemimpin pembangkang dan NGO ("Police draw flak over excessive force", 2007), begitu juga dengan pendakwaan yang dibuat oleh kerajaan ke atas 89 peserta perhimpunan tersebut ("89 protesters charged with illegal gathering", 2007). Ketua Polis Negara, Musa Hassan, kemudiannya mengaitkan pula Hindraf dengan kumpulan-kumpulan pengganas luar negara walaupun ini dinafikan oleh pemimpin Hindraf ("IGP: Hindraf linked to terrorist groups", 2007).

Lanjutan Perhimpunan Bersih dan Perhimpunan Hindraf ini, polis pada 9 Disember 2007 telah menahan Mohamad Sabu, Tian Chua dan 12 penyokong Bersih yang lain

Universiti Utara Malaysia

("Crackdown on Bersih", 2007) di bawah Akta Polis kerana menyertai perhimpunan haram selain menahan 5 pemimpin Hindraf, iaitu P Uthayakumar, M Manoharan, R Kenghadharan, V Ganabatirau dan T Vasantha Kumar, di bawah ISA pada 13 Disember 2007 ("ISA crackdown", 2007). Pendirian Anwar dalam isu ini ialah beliau menzahirkan rasa kecewa dan terkejut dengan tindakan Abdullah yang begitu mudah terpengaruh oleh tekanan dari golongan ekstremis, mempertahankan hak kaum India untuk menyuarakan tuntutan mereka dan menyokong rungutan sah mereka bahawa mereka telah dipinggirkan dalam sesetengah perkara tetapi pada masa yang sama tidak bersetuju dengan retorik mereka mengenai pembersihan etnik, mengenai kedudukan istimewa orang Melayu dan beberapa kenyataan berbaur perkauman yang mereka buat ("Anwar appalled by PM's ISA crackdown", 2007).

Suruhanjaya siasatan diraja pula didedahkan dengan pengakuan ahli perniagaan, Loh Mui Fah, dan anak lelakinya, Loh Gwo Burne, bahawa mereka dijemput untuk makan malam di rumah V K Lingam di Kelana Jaya pada Disember 2001 dalam mana Gwo Burne merakamkan klip video V K Lingam yang tersebar itu ("Loh: Anak lelaki saya akan pulang", 2008). Anwar pula berkata beliau boleh memberikan bukti-bukti baru berhubung kontroversi klip video Lingam sekiranya beliau dibenarkan memberi keterangan kepada suruhanjaya diraja itu ("Anwar: Saya ada bukti baru", 2008) tetapi ini tidak dibenarkan berlaku ("Anwar tidak perlu dipanggil", 2008) menyebabkan Anwar mendakwa bahawa ada kuasa-kuasa di belakang tabir yang menentukan keputusan suruhanjaya diraja itu ("'Kuasa-kuasa di belakang tabir'", 2008). Loh Gwo Burne kemudiannya diumumkan sebagai calon PKR di di kerusi Parlimen Kelana Jaya ("Sah: Nurul Izzah cabar Shahrizat", 2008).

Universiti Utara Malaysia

PKR pada 31 Januari 2008 menggesa Abdullah mengadakan PRU 12 selepas 15 April 2008 supaya Anwar layak bertanding walaupun beberapa pemerhati politk berkata, UMNO lebih selesa jika PRU 12 diadakan lebih awal supaya pihak pembangkang tidak boleh bercakap mengenai penubuhan kerajaan alternatif bila mereka tidak mempunyai Anwar sebagai calon Perdana Menteri ("Umno bersedia hadapi p'raya 8 atau 9 Mac", 2008). Sepertimana dijangka, Abdullah mengumumkan pembubaran Parlimen lebih awal pada 13 Februari 2008 dengan PRU 12 diadakan pada 8 Mac 2008 dalam mana Anwar menyifatkannya bertujuan menafikan beliau dari bertanding ("Anwar anggap pilihanraya awal 'memalukan'", 2008) tetapi ini dinafikan oleh Abdullah yang menyatakan penetapan tarikh PRU 12 ini tidak ada kena-mengena dengan Anwar dan Anwar bukanlah satu faktor utama dalam PRU 12 ini ("'Anwar bukan faktor penentu'", 2008). Anwar yakin pembangkang mampu menafikan majoriti dua per tiga BN dan berharap PKR sendiri akan memenangi 25-30 kerusi dalam PRU 12 ini ("Anwar: Pembangkang akan nafi", 2008).

Universiti Utara Malaysia

Bagi menghadapi PRU 12 ini, PKR mengumumkan pada 22 Februari 2008 senarai calon-calonnya ("Sah: Nurul Izzah cabar Shahrizat", 2008). Selain itu, PKR juga mengumumkan pada 26 Februari 2008 manifestonya sendiri yang bertemakan 'Harapan Baru Untuk Malaysia' dengan matlamat membawa Malaysia kembali ke landasan yang betul. Manifesto ini menawarkan 'rawatan' untuk memulihkan Malaysia yang "telah diheret ke arah peningkatan krisis antara kaum, kelemahan pencapaian ekonomi, penambahan kadar jenayah dan korupsi bertambah bobrok". Ia juga menumpukan kepada lima teras sebagai kunci utama dalam memulakan proses merawat Malaysia, iaitu negara madani untuk semua - mempertahankan perpaduan,

hak asasi dan integriti, ekonomi maju untuk semua - pengagihan sama rata menjana daya saing yang tinggi, Malaysia yang selamat untuk semua - pasukan polis yang bersih untuk perlindungan rakyat, harga rendah untuk semua - kawalan harga petrol dan barangan, serta pendidikan terbaik untuk semua - kualiti pendidikan tertinggi yang percuma ("Manifesto PKR ikrar selamatkan M'sia", 2008). Dalam tempoh ini juga Anwar memfailkan saman fitnah terhadap Khairy Jamaluddin dan Dr Chandra Muzaffar kerana fitnah mereka ("Khairy, Chandra disaman RM110 juta", 2008).

Hasil daripada PRU 12 ini, politik Malaysia bergegar susulan kejayaan parti pembangkang mengekalkan Kelantan serta merampas Pulau Pinang, Selangor, Kedah dan Perak selain menafikan majoriti dua per tiga BN setelah memenangi 82 daripada 222 kerusi Parlimen ("Tsunami di ambang fajar baru", 2008). Lebih manis bagi PKR ialah bila ia berjaya mengubah posisinya dari pembangkang terlemah dengan 1 kerusi Parlimen berbanding 5 kerusi PAS dan 10 kerusi DAP dalam PRU 11 menjadi pembangkang terkuat dengan 31 kerusi Parlimen berbanding 28 kerusi DAP dan 23 kerusi PAS ("Sepakat Azizah ketua pembangkang", 2008). Kedudukan ini pula selari dengan komposisi PKR sebagai sebuah parti berbilang kaum dalam mana 20 calon PKR yang menang terdiri daripada kaum Melayu, tujuh terdiri daripada kaum Cina dan empat terdiri daripada kaum India. Kesemua kejayaan besar pembangkang ini pula disifatkan oleh Pengerusi Badan Perhubungan UMNO Kelantan, Annuar Musa, sebagai berpunca daripada kejayaan Anwar menjadi penyatu kepada parti-parti pembangkang utama sehingga mencapai kemenangan besar dalam PRU 12 ini ("Anwar 'penyedia resipi' menang besar", 2008).

Universiti Utara Malaysia

31 kerusi Parlimen yang dimenangi oleh PKR ini ialah P.010 Kuala Kedah (Ahmad Kasim), P.014 Merbok (Rashid Din), P.015 Sungai Petani (Johari Abdul), P.017 Padang Serai (N Gobalakrishnan), P.026 Ketereh (Ab Aziz Ab Kadir), P.027 Tanah Merah (Amran Hj Ab Ghani), P.029 Machang (Saifuddin Nasution Ismail), P.044 Permatang Pauh (Dr Wan Azizah Wan Ismail), P.047 Nibong Tebal (Tan Tee Beng), P.052 Bayan Baru (Zahrain Mohamed Hashim), P.053 Balik Pulau (Yusmadi Yusoff), P.058 Bagan Serai (Mohsin Fadzli Haji Samsuri), P.062 Sungai Siput (Dr D Jeyakumar), P.071 Gopeng (Dr Lee Boon Chye), P.082 Indera Mahkota (Azan Ismail), P.083 Kuantan (Fuziah Salleh), P.094 Hulu Selangor (Dr Zainal Abidin Ahmad), P.097 Selayang (William Leong Jee Keen), P.098 Gombak (Azmin Ali), P.099 Ampang (Zuraida Kamaruddin), P.104 Kelana Jaya (Loh Gwo Burne), P.105 Petaling Jaya Selatan (Hee Loy Sian), P.107 Subang (R Sivarasa), P.109 Kapar (S Manikavasagam), P.112 Kuala Langat (Abdullah Sani Abdul Hamid), P.115 Batu (Tian Chua), P.116 Wangsa Maju (Wee Choo Keong), P.121 Lembah Pantai (Nurul Izzah Anwar), P.124 Bandar Tun Razak (Abdul Khalid Ibrahim) dan P.132 Telok Kemang (Kamarul Baharin Abbas) (Penyata Pilihan Raya 2008, 2008).

2.4 Berhadapan Dengan Cabaran Berterusan, 2008-2015

Hasil daripada PRU 12 ini, pakatan pembangkang yang kemudiannya dikenali sebagai Pakatan Rakyat (PR) membentuk kerajaan negeri dengan Kelantan dan Kedah diketuai oleh Menteri Besar PAS selaku parti dominan, iaitu Nik Abdul Aziz Nik Mat dan Azizan Abdul Razak, Selangor diketuai oleh Menteri Besar PKR selaku parti dominan, iaitu Abdul Khalid Ibrahim, manakala Pulau Pinang diketuai oleh Ketua Menteri DAP selaku parti dominan, iaitu Lim Guan Eng. Kedudukan di Perak sedikit menyulitkan

Universiti Utara Malaysia

bila DAP menang 18 kerusi, PKR menang 7 kerusi dan PAS menang 6 kerusi tetapi daripada tiga nama yang diberikan oleh setiap parti Pemangku Raja Perak, Raja Nazrin Shah, akhirnya memilih Mohamad Nizar Jamaludin sebagai Menteri Besar. Anwar menasihatkan Menteri Besar dan Ketua Menteri di lima negeri yang diperintah oleh pembangkang supaya berjimat cermat, termasuk menggunakan pejabat, peralatan dan kenderaan kerajaan negeri yang sedia ada. "Kejayaan besar yang dimenangi oleh pakatan pembangkang sebelum ini membuktikan rakyat mahukan perubahan dan kita akan berusaha untuk menunaikan amanah yang diberikan itu," kata Anwar ("Berjimat, nasihat Anwar", 2008).

Anwar juga mahukan supaya kerajaan-kerajaan negeri milik PR meneruskan dasar ekonomi yang baru, iaitu Agenda Ekonomi Malaysia (AEM), yang menjadi tonggak kepada janji-janji pilihan raya pakatan pembangkang dalam pentadbiran mereka. AEM dengan lima matlamat besar, iaitu melaksanakan kaedah pengagihan semula kekayaan secara adil, seimbang dan sama rata, memerangi rasuah, kronisme dan nepotisme, dasar afirmatif yang memihak kepada kumpulan miskin, menyalurkan kekayaan negara untuk pendidikan, kesihatan dan perumahan yang lebih baik, serta meningkatkan daya saing ekonomi negara. Pengurangan dasar-dasar afirmatif berasaskan kaum seumpama Dasar Ekonomi Baru (DEB) yang hanya memanfaatkan elit politik tertentu dan mendorong amalan pilih kasih yang bercanggahan dengan semangat keadilan dan sama rata untuk semua rakyat Malaysia serta pelaksanaan sistem berasaskan merit dan lebih berdaya saing akan segera meningkatkan pelaburan asing, menambahbaik perolehan cukai negeri dan mempromosikan keadilan dan kesamaan pendapatan ("Agenda ekonomi PKR ganti DEB", 2008).

Universiti Utara Malaysia

Penubuhan PR diumumkan pada 1 April 2008 dalam satu perjumpaan yang dihadiri oleh Anwar, Dr Wan Azizah, Lim Kit Siang dan Abdul Hadi Awang. Berikutan itu, kerajaan-kerajaan negeri Kelantan, Kedah, Pulau Pinang, Perak dan Selangor kini dikenali sebagai kerajaan negeri PR. Dasar-dasar kerajaan-kerajaan negeri ini dijalankan mengikut dasar-dasar yang dipersetujui oleh PR. Bagi mengukuhkan struktur PR, sebuah Majlis Kepimpinan yang dianggotai pemimpin tiga parti ini ditubuhkan. Urusetia Bersama, yang dianggotai tiga pemimpin dari setiap parti, turut ditubuhkan dengan tugas untuk membina asas dan rangka kerja PR untuk disahkan oleh Majlis Kepimpinan. PR umumnya berikrar untuk melindungi hak-hak dan kepentingan semua rakyat Malaysia tanpa mengira kaum dan agama, sepertimana yang terkandung dalam Perlembagaan Persekutuan tetapi bagi mengukuhkan lagi kefahaman bersama mengenai dasar-dasar berkenaan satu konvensyen wakil rakyat PR diadakan pada 27 April 2008 ("Pembangkang tubuh Pakatan Rakyat", 2008).

Universiti Utara Malaysia

Ketiga-tiga parti dalam PR juga sepakat melantik Dr Wan Azizah sebagai ketua pembangkang baru di Dewan Rakyat bagi penggal ini susulan kejayaan PKR mendapat jumlah kerusi paling banyak di mana beliau kekal dengan jawatan itu sehingga Anwar mengambil alihnya selepas layak bertanding dan menang ("Sepakat Azizah ketua pembangkang", 2008). Perhimpunan "Menghitung Masa dari Black 14 ke Arah Kemenangan Rakyat" diadakan di Kelab Sultan Sulaiman, Kampung Baru, pada 14 April 2008 bagi menandakan berakhirnya larangan aktif berpolitik selama lima tahun yang dikenakan terhadap Anwar sekali gus membolehkan beliau melangkah masuk ke arus perdana politik negara secara sah ("Himpunan khas sambut Anwar Isnin ini", 2008). Kira-kira 20,000 orang menyertai perhimpunan tersebut untuk mendengar

ucapan pertama Anwar selepas kemenangan besar PR dalam PRU 12, tetapi perhimpunan tersebut tidak mendapat permit polis menyebabkan pemimpin PKR, termasuk Anwar, disiasat oleh polis ("Black 14: Polis ke rumah pemimpin PKR", 2008), kerana berucap di tempat awam tanpa permit polis menyalahi undang-undang ("Black 14: Polis mahu siasat Anwar", 2008).

Anwar juga mengumumkan pada 17 Mac 2008 bahawa beliau kini didatangi dan didekati serta sedang mengadakan rundingan dengan sejumlah Ahli Parlimen BN dari Malaysia Timur yang berhasrat berpindah kepada parti-parti pembangkang. Jelas beliau, mereka dialu-alukan beralih parti "jika mereka menerima agenda kita" tetapi sokongan mereka tidak akan diberikan ganjaran ("Anwar: Wakil BN mahu lompat parti", 2008). Pada 23 April 2008 Anwar memaklumkan kepada pemberita di Kota Kinabalu bahawa beberapa orang Ahli Parlimen BN di Sabah telah membuat keputusan untuk menyertai PR dan sedang menunggu masa sesuai, selewat-lewatnya pertengahan September 2008 ("Azizah: Saya sedia jadi PM", 2008). Pada 6 Jun 2008 pula Anwar memaklumkan bahawa tarikh Ahli Parlimen BN menyertai PR ialah pada 16 September 2008 ("Anwar: MP BN lompat seperti dirancang", 2008). Dakwaan ini diakui oleh Tengku Razaleigh Hamzah yang menyatakan beliau kenal ramai Ahli Parlimen BN adalah orang kuat Anwar sewaktu beliau masih berkuasa, mereka masih rapat dengan beliau dan kemungkinan mereka akan berpihak kepada PKR itu ada jika BN tidak menjaga mereka ("Ku Li: Wakil BN lompat", 2008).

Dalam suasana begini, negara tiba-tiba digemparkan dengan laporan polis yang dibuat oleh bekas pembantu Anwar bernama Mohd Saiful Bukhari Azlan di balai polis Jalan

Travers pada jam 6 petang 28 Jun 2008 mendakwa beliau diliwat oleh Anwar pada 26 Jun 2008 ("Laporan polis terhadap Anwar", 2008). Anwar segera menafikannya dengan berkata ia adalah satu rekaan semata-mata dan merupakan satu percubaan terdesak regim BN untuk menyekat pergerakan rakyat Malaysia ke arah kebebasan, demokrasi dan keadilan ("Anwar dakwa laporan polis satu tindak balas", 2008). Dengan Dr Syed Husin mendedahkan beliau telah menerima maklumat bahawa ini adalah satu percubaan bukan sahaja untuk membunuh karier politik tetapi untuk membunuh Anwar, demi keselamatan diri, Anwar mendapatkan perlindungan di Kedutaan Turki di Kuala Lumpur mulai jam 6 pagi 29 Jun 2008 ("Anwar berlindung di Kedutaan Turki", 2008) hingga jam 6.45 petang 30 Jun 2008 setelah beliau diberikan jaminan keselamatan ("Anwar keluar dari kedutaan Turki", 2008). Anwar juga memfailkan saman fitnah terhadap Mohd Saiful Bukhari di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur pada 30 Jun 2008 ("Tokoh PKR saman pemuda", 2008) tetapi menariknya kembali pada 12 September 2012 setelah Hakim membebaskan beliau dari tuduhan itu ("Anwar tarik balik saman fitnah pada Saiful", 2012).

Universiti Utara Malaysia

Anwar juga menafikan bahawa Mohd Saiful Bukhari adalah pegawai peribadi beliau, sebaliknya menyatakan bahawa Mohd Saiful Bukhari mempunyai hubungan yang rapat bertemu berulang kali dengan Khairil Anas Jusoh, pegawai Najib Razak, dan Rosmah Mansor, isteri Najib Razak ("'Saiful rapat dengan TPM, isteri'", 2008). Dalam ceramah kepada kira-kira 25,000 orang yang menghadiri acara kemuncak perhimpunan rakyat membantah kenaikan harga minyak di Stadium Kelana Jaya pada 6 Julai 2008 Anwar menyatakan beliau sanggup bersumpah dan dibicarakan di mahkamah syariah terhadap tuduhan liwat dengan syarat ia mengikut undang-undang

syariah sepenuhnya ("Anwar sedia bersumpah", 2008). Pada 9 Julai 2008 Anwar juga membuat aduan kepada bahagian penguatkuasaan Jabatan Agama Islam Wilayah Persekutuan (JAWI) meminta Mohd Saiful Bukhari disiasat di bawah seksyen 41 Akta Kesalahan Jenayah Syariah (Wilayah Persekutuan) 1997 yang memperuntukkan bahawa mana-mana orang yang menuduh orang lain melakukan zina (atau liwat) tanpa mengemukakan, mengikut hukum syarak, empat orang saksi lelaki atau ikrar orang yang dituduh itu adalah melakukan suatu kesalahan yang boleh didenda tidak melebihi RM5,000 atau dipenjarakan selama tempoh tidak melebihi tiga tahun atau kedua-duanya ("Anwar bawa isu liwat ke JAWI", 2008).

Masa sama, Najib Razak juga berhadapan dengan kontroversi ekoran pendedahan penyiasat persendirian bernama P Balasubramaniam yang diupah oleh Abdul Razak Baginda dalam akuan berkanun setebal 16 halaman yang dibuat pada 1 Julai 2008 dan diedarkan oleh Anwar pada 3 Julai 2008 mendakwa wujud maklumat yang mengaitkan Altantuya Shaariibuu, wanita Mongolia yang dibunuh pada Oktober 2006, dengan Najib Razak. Antara lainnya Najib memaklumkan kepada Abdul Razak bahawa Najib Razak dan Altantuya pernah melakukan hubungan seks, Altantuya menuntut wang komisyen sebanyak US$500,000 berhubung pembelian sebuah kapal selam Malaysia dan Najib Razak meminta Abdul Razak menjaga Altantuya agar wanita berkenaan tidak mengacau beliau ("Najib dituduh bersama Altantuya", 2008). Anwar menyifatkan pendedahan P Balasubramaniam, yang bercanggah dengan beberapa penafian Najib Razak sebelum ini bahawa beliau tidak kenal dan tidak pernah berjumpa dengan Altantuya, mempunyai implikasi serius apabila menyebabkan kredibiliti polis, pejabat peguam negara dan badan kehakiman telah tercemar di mana

Universiti Utara Malaysia

Anwar menuntut penubuhan sebuah suruhanjaya diraja untuk menyiasat dakwaan tersebut ("Anwar: Tubuh s'jaya siasatan diraja", 2008).

Dr Wan Azizah telah memfailkan usul tidak percaya terhadap Abdullah di pejabat Speaker Dewan Rakyat pada jam 3.45 petang 13 Julai 2008 ("Sekatan jalanraya hadapi protes esok", 2008) tetapi Speaker Dewan Rakyat, Pandikar Amin Mulia, menolak usul ini keesokan harinya menyebabkan semua Ahli Parlimen PKR, DAP dan PAS meninggalkan Dewan Rakyat dan memulaukan sesi persidangan hari itu ("Wakil rakyat Pakatan boikot Parlimen", 2008). Pada 15 Julai 2008, Anwar diberikan tempoh sehingga jam 2 petang 16 Julai 2008 untuk memberikan keterangan berhubung dakwaan liwat beliau kepada polis atau menghadapi sebarang tindakan, termasuk kemungkinan ditahan ("Anwar rela disiasat selepas kata dua", 2008). Pemberian kata dua ini tidak menghalang Anwar dan Menteri Penerangan, Ahmad Shabery Cheek, dari mengambil bahagian dalam perdebatan pada hari yang sama, bermula jam 9 malam selama sejam. Dalam perdebatan yang bertajuk "hari ini membentuk kerajaan, esok turun harga minyak" di Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP) ini Anwar menegaskan bagaiamana pengurusan ekonomi yang baik dan pembasmian rasuah akan membolehkan harga petrol dikurangkan sebanyak 50 sen menjadi RM2.20 seliter ("Debat bersejarah Anwar-Shabery", 2008).

Seterusnya, belum pun sampai jam 2 petang 16 Julai 2008, sekumpulan anggota polis, termasuk yang bertopeng dan berjaket dari Bahagian Siasatan Khas, menahan Anwar di luar rumah beliau di Segambut Dalam dan dibawa ke ibu pejabat polis Kuala Lumpur untuk diambil keterangan ("Anwar ditahan polis bertopeng", 2008). Anwar

Universiti Utara Malaysia

hanya dibebaskan dengan ikatjamin pada jam 9.45 pagi 17 Julai 2008 ("Anwar bebas dengan ikat jamin", 2008) tetapi sewaktu dibawa ke HKL Anwar mendakwa beliau telah ditelanjangkan sewaktu menjalani pemeriksaan kesihatan ("Anwar dibogel, diperiksa alat sulit", 2008) tetapi beliau tidak membenarkan sampel DNA beliau diambil kerana beliau khuatir ia akan dimanipulasi oleh pihak berkuasa ("Anwar bebas dengan ikat jamin", 2008). Keputusan Anwar ini disokong oleh Abdul Hadi yang menyatakan penggunaan DNA pada bila-bila masa boleh dimanipulasi, diada-adakan dan ditokok tambah bagi menafikan keadilan yang sebenar ("PAS sokong Anwar enggan beri DNA", 2008). Anwar juga menerima pembelaan bila salinan laporan perubatan ke atas Mohd Saiful Bukhari yang disediakan oleh Dr Mohamed Osman Abdul Hamid dari Hospital Pusrawi pada 28 Jun 2008 menunjukkan tiada bukti Mohd Saiful Bukhari Azlan pernah mengalami hubungan seks luar tabie ("Doktor: Tiada kesan Saiful diliwat", 2008). Ini mendorong Anwar menegaskan bahawa ia mengesahkan bahawa tuduhan terhadap beliau adalah tidak berasas dan bermotifkan politik, dan pengadunya adalah seorang pembohong besar ("'Bukti dakwaan liwat Saiful tiada asas'", 2008).

Dr Wan Azizah pada 31 Julai 2008 mengosongkan kerusi Permatang Pauh untuk memberi laluan kepada Anwar bertanding dalam PRK di situ ("Azizah undur", 2008) pada 26 Ogos 2008 ("Mengundi di Permatang Pauh 26 Ogos", 2008). Mesyuarat khas majlis pimpinan PR pada malam 6 Ogos 2008 memutuskan ia akan melantik Anwar sebagai ketua pembangkang sekiranya beliau menang dalam PRK Permatang Pauh ("Anwar ketua pembangkang jika menang 26 Ogos", 2008). Anwar hadir di Mahkamah Sesyen Kuala Lumpur pada 7 Ogos 2008 bagi menghadapi pertuduhan

Universiti Utara Malaysia

melakukan hubungan seks di luar tabii terhadap Mohd Saiful Bukhari antara jam 3.01 petang dan 4.30 petang pada 26 Jun 2008 di Unit 11-5-1, Kondominium Desa Damansara, No 99, Jalan Setia Kasih, Bukit Damansara. Anwar mengaku tidak bersalah di atas tuduhan mengikut Seksyen 377B Kanun Keseksaan yang membawa hukuman penjara sehingga 20 tahun dan sebat dan dibebaskan dengan bon peribadi sebanyak RM20,000 tanpa penjamin ("Anwar mengaku tidak bersalah", 2008).

Melawan calon UMNO, Arif Shah Omar Shah, yang dibantu oleh sumpah Mohd Saiful Bukhari di Masjid Wilayah Persekutuan, Jalan Duta, pada jam 6.30 petang 15 Ogos 2008 bahawa beliau telah diliwat oleh Anwar dan jika beliau berdusta beliau akan dilaknat oleh Allah SWT sehingga hari kiamat ("Saiful: Saya diliwat tanpa rela", 2008) tetapi dijawab oleh Abdul Hadi yang berkata bersumpah menggunakan kitab suci bukan ajaran Islam sebaliknya merupakan amalan orang Kristian dan Yahudi ("Hadi: Anwar tak perlu bersumpah", 2008) serta oleh Nik Abdul Aziz yang berkata sumpah Mohd Saiful Bukhari ini penuh dengan persoalan dan keraguan ("Nik Aziz ragui sumpah Saiful", 2008), Anwar menang dengan majoriti lebih besar, iaitu 15,671 undi ("Anwar menang besar", 2008). Anwar seterusnya mengangkat sumpah jawatan pada jam 10.05 pagi 28 Ogos 2008 dan secara rasmi dilantik sebagai Ketua Pembangkang ("Anwar kini rasmi Ketua Pembangkang", 2008).

Menghampiri detik 16 September 2008, BN menghantar 49 Ahli Parlimennya menyertai lawatan sambil belajar untuk mempelajari secara dekat program pertanian yang dilaksanakan di Taiwan dari 8 ke 16 September 2008 ("49 MP BN ke Taiwan mulai hari ini", 2008) menyebabkan Anwar berkata beliau mungkin terpaksa

Universiti Utara Malaysia

melanjutkan tarikh 16 September 2008 ("Anwar: Tarikh 16 Sept mungkin dilanjutkan...", 2008). Masa sama, PKR menghantar empat pemimpinnya, iaitu Dr Lee Boon Chye, Tian Chua, Fuziah Salleh dan Saifuddin Nasution, ke Taiwan pada 12 September 2008 dalam usaha untuk menemui Ahli-Ahli Parlimen BN ("Ops Sept 16", 2008). Masa sama, Teresa Kok, Raja Petra Kamaruddin dan Tan Hoon Cheng ditahan di bawah ISA mendorong Zaid Ibrahim meletakkan jawatan sebagai Menteri Undang-Undang ("ISA: Teresa Kok turut ditahan", 2008). PR menghantar surat untuk bertemu Abdullah bagi membincangkan isu pembentukan kerajaan baru pada 15 September 2008 ("Anwar mahu temui PM isu tukar k'jaan", 2008) dan menegaskan dalam sidang media pada jam 2 petang 16 September 2008 bahawa lebih daripada 31 Ahli Parlimen BN telah menyertai PR ("Anwar: Lebih 31 MP BN sertai Pakatan", 2008). Setelah Abdullah enggan bertemu mereka, PR seterusnya menghantar surat kepada Speaker Dewan Rakyat dan akhirnya mengutuskan surat untuk menghadap Yang di-Pertuan Agong pada 19 September 2008 bagi memaklumkan sokongan majoriti kepada PR tetapi tidak mendapat maklum balas positif dari Istana Negara ("Anwar akui hantar surat kepada Agong", 2008).

Setelah gagal, PKR mula mengendurkan langkahnya di mana Anwar berkata pihaknya akan "terus mengejar matlamat kami dengan berhati-hati" dan "tidak terpancing untuk bertindak tergesa-gesa" yang boleh membawa keadaan tidak stabil dan tidak menentu dalam Negara ("Pakatan 'tidak tergesa-gesa' tukar k'jaan", 2008) walaupun hasil tinjauan pendapat yang diumumkan oleh Merdeka Center pada 29 September 2008 menunjukkan Anwar dengan 40 peratus undian adalah lebih popular berbanding Najib Razak dengan 34 peratus undian untuk menjadi perdana menteri ("Siapa PM yang

lebih baik?", 2008). Dalam kongres tahunan kelima PKR di Shah Alam pada 29-30 November 2008 Anwar mengakui peralihan kuasa belum berhasil tetapi menegaskan bahawa peralihan kuasa bukanlah percaturan politik peribadi tetapi adalah menegakkan suatu sistem yang adil, media yang bebas, badan kehakiman yang bebas, polis yang profesional, pimpinan yang tidak rasuah dan tamak haloba menekan rakyat ("Anwar tidak ulas kegagalan 16 Sept", 2008).

PRK Kuala Terengganu pada 17 Januari 2009 yang menyaksikan calon PAS, Mohd Abdul Wahid Endut, merampas kerusi itu setelah mengalahkan calon BN, Wan Ahmad Farid Wan Salleh dengan majoriti 2,631 undi menjadikan jumlah kerusi PR bertambah menjadi 82 ("Anwar: Tanda rakyat dahagakan perubahan..", 2009). Begitupun, PR menghadapi masalah di Perak apabila ADUN Bota, Nasarudin Hashim, yang menyertai PKR pada 25 Januari 2009 ("Adun Umno keluar parti, sertai PKR", 2009) keluar dari PKR bersama-sama ADUN Behrang, Jamaluddin Mat Radzi, dan ADUN Changkat Jering, Osman Jailu, manakala ADUN Jelapang, Hee Yit Foong, keluar dari DAP serta menyokong BN secara terbuka seterusnya menggulingkan Kerajaan PR Perak dengan ADUN Pangkor dari UMNO, Dr Zambry Abd Kadir, telah dipilih sebagai Menteri Besar baru Perak apabila Sultan Perak, Sultan Azlan Shah, menitahkan Mohamad Nizar dan semua anggota EXCO beliau supaya meletakkan jawatan dan tidak memperkenankan pembubaran DUN Perak yang dipohon oleh beliau ("Hon iringi sokongan kepada Nizar", 2009).

Insiden ini menyebabkan Pengerusi DAP, Karpal Singh, mendesak Anwar meletakkan jawatan sebagai Penegrusi PR kerana mempromosikan budaya lompat parti serta

Universiti Utara Malaysia

mencetuskan masalah dalam gabungan tersebut ("Karpal desak Anwar letak jawatan", 2009) tetapi ini disifatkan pandangan peribadi Karpal Singh kecewa dengan Anwar kerana tidak bersetuju dengan cadangan untuk menyaman Sultan Perak berhubung pertukaran kerajaan di Perak ("Anwar: Itu pandangan peribadi Karpal", 2009). Ini diikuti perletakan jawatan ADUN Bukit Selambau dari PKR, V Arumugam, pada 9 Februari 2009 selain kematian dua penyandang kerusi Parlimen Bukit Gantang, Roslan Shaharum, dari PAS, dan DUN Batang Ai, Dublin Unting Ak. Ingkot dari BN, yang menyebabkan tiga PRK diadakan serentak di tiga kerusi itu pada 7 April 2009 ("Sasaran pembangkang: Menangi tiga p'raya kecil", 2009).

Abdullah pula meletakkan jawatan sebagai Perdana Menteri untuk digantikan oleh Najib Razak yang mengangkat sumpah jawatan pada 3 April 2009 dengan kesemua 81 Ahli Parlimen PR menyerahkan satu petisyen kepada Yang di-Pertuan Agong memohon perkenan baginda agar menangguhkan perlantikan Najib Razak sehingga satu suruhanjaya bebas dibentuk untuk membersihkan Najib Razak daripada segala tuduhan salah laku khususnya yang membabitkan pembunuhan Altantuya ("Petisyen desak tunda lantik PM Najib", 2009), tetapi petisyen ini tidak dilayan oleh Istana Negara manakala Najib Razak pula mengumumkan penarikan balik larangan penerbitan sementara bagi Harakah dan Suara Keadilan serta membebaskan 13 tahanan ISA sejurus perlantikan beliau ("PM umum bebas 13 tahanan ISA", 2009). Sebagai reaksi segera beliau, Anwar meminta rakyat supaya tidak tertipu dengan pengumuman ini kerana ia tidak sama dengan reformasi di mana mengikut Anwar sepatutnya ISA dimansuhkan terus ("Anwar minta rakyat jangan tertipu...", 2009).

Universiti Utara Malaysia

Kemenangan Mohammad Nizar dari PAS dengan majoriti 2,789 undi dalam PRK Bukit Gantang, dan kemenangan S Manikumar dari PKR dengan majoriti 2,403 undi dalam PRK Bukit Selambau, selain kejayaan Jawah Gerang dari PKR mengurangkan undi majoriti BN dari 3,186 menjadi 1,854 pula, mengikut Anwar, menunjukkan bahawa rakyat menolak kepimpinan Najib Razak ("Anwar: Rakyat tolak PM baru", 2009). Rentak kemenangan ini diteruskan oleh kejayaan dengan majoriti 5,558 undi calon PKR, Dr Mansor Othman, dalam PRK Penanti pada 31 Mei 2009 ekoran perletakan jawatan Mohamad Fairus Khairuddin sebagai Timbalan Ketua Menteri 1 Pulau Pinang dan sebagai ADUN Penanti pada 16 April 2009 ("Fairus letak jawatan ADUN Penanti", 2009). Ini dituruti oleh kemenangan tipis dengan majoriti 65 undi calon PAS, Mohd Fauzi Abdullah, dalam PRK DUN Manek Urai pada 14 Julai 2009 ("Manek Urai kejayaan terbesar BN", 2009), kemenangan dengan majoriti 4,551 undi calon PAS, Mohd Salleh Man, dalam PRK DUN Permatang Pasir pada 25 Ogos 2009 ("Mohd Salleh Man Angkat Sumpah", 2009). Walaupun begitu, calon PAS, Zulkefly Mohamad Omar, kalah teruk dengan majoriti 5,435 undi dalam PRK DUN Bagan Pinang pada 11 Oktober 2009 ("Kemenangan BN di Bagan Pinang", 2009).

Dalam pada itu, dua ADUN PKR, iaitu ADUN Lunas, Mohd Radzhi Salleh, dan ADUN Pelabuhan Klang, Badrul Hisham Abdullah, keluar parti pada 23 Ogos 2009 ("Anwar dakwa Umno guna Radzhi", 2009) dan 29 Oktober 2009 ("Kes liwat antara punca Badrul keluar", 2009), diikuti oleh seorang lagi ADUN PKR, iaitu ADUN Bakar Arang, Tan Wei Shu, pada 15 April 2010 ("Adun Bakar Arang umum keluar PKR", 2010), menyebabkan Anwar memberi kata dua kepada pemimpin dan anggota PKR sama ada setia dan beri komitmen kepada parti dengan menyokong agenda perubahan

Universiti Utara Malaysia

atau keluar daripada parti jika tidak mahu mengikut dasar yang ditetapkan. Ini beliau lakukan dalam beberapa Konvensyen PKR Negeri seperti Konvensyen PKR Pulau Pinang pada 8 November 2009 ("Anwar beri kata dua pada pemimpin PKR", 2009) dan Konvensyen PKR Selangor pada 15 November 2009 dalam mana beliau memberi amaran keras kepada pemimpin dan wakil rakyat PKR yang berhasrat untuk menjadi calon dalam PRU 13 supaya menunjukkan prestasi yang baik untuk membela rakyat ("Amaran pada MP, ADUN PKR", 2009). 20

Untuk memperkemaskan perjalanan Kerajaan Negeri Selangor Anwar juga dilantik pada 14 November 2009 sebagai Penasihat Ekonomi Selangor "dengan elaun tetap sebanyak RM1 sebulan" ("Anwar kini penasihat ekonomi S'gor", 2009). Untuk memperkemaskan perjalanan PR pula ia melangsungkan konvensyen sulungnya di Shah Alam pada 19 November 2009 dalam mana ia memperkenalkan dasar-dasar perjuangannya dan menubuhkan satu jawatankuasa untuk menyediakan mekanisme pelaksanaan dasar-dasar tersebut ("Pakatan tubuh JK mekanisme laksana dasar", 2009). Di sebalik semua ini, cabaran kepada PKR berlarutan bila Ahli Parlimen Bayan Baru, Zahrain Mohd Hashim, keluar parti pada 12 Februari 2010 ("Anwar: 'Zahrain khianati penyokongnya'", 2010) diikuti oleh Ahli Parlimen Nibong Tebal, Tan Tee Beng, pada 1 Mac 2010 ("MP Nibong Tebal keluar PKR", 2010), Ahli Parlimen Bagan Serai, Mohsin Fadzli Samsuri, pada 3 Mac 2010 ("12 MP PKR ikrar setia", 2010) dan Ahli Parlimen Wangsa Maju, Wee Choo Keong, pada 14 Mei 2010 ("Wee Choo Keong Keluar PKR", 2010), manakala Ahli Parlimen Kulim-Bandar Baharu, Zulkifli Noordin, dipecat pada 6 Mac 2010 ("PKR pecat Zulklifi Noordin", 2010). Ini menyebabkan Anwar secara berseloroh mempelawa Lim Kit Siang menjadi Ketua

Universiti Utara Malaysia

Pembangkang kerana bilangan Ahli Parlimen DAP, iaitu 28, sudah mengatasi bilangan Ahli Parlimen PKR, iaitu 25, tetapi pelawaan ini ditolak oleh Lim Kit Siang ("Anwar rela tak jadi ketua pembangkang", 2010).

Dalam pada itu, PKR juga dalam tempoh ini menerima kemasukan beberapa tokoh politik negara yang memperkuatkan kedudukan parti itu. Kemasukan ini bermula dengan bekas Timbalan Menteri dan bekas Ahli Parlimen Kuantan, Fauzi Abdul Rahman, pada 23 Julai 2008 ("Fauzi Abdul Rahman sertai PKR", 2008), bekas Pengerusi GRM Wilayah Persekutuan, Dr Tan Kee Kwong, pada 6 September 2008 ("Dr Tan umum sertai PKR hari ini", 2008), bekas Menteri dan bekas Ahli Parlimen Kota Bharu, Zaid Ibrahim, pada 13 Jun 2009 ("Zaid Ibrahim masuk PKR", 2009) dan bekas Menteri dan bekas Ahli Parlimen Bakri, Dr Chua Jui Meng, pada 18 Julai 2009 ("Chua Jui Meng umum sertai PKR", 2009). Kematian Dr Zainal Abidin Ahmad dari PKR menyebabkan PRK bagi kerusi Parlimen Hulu Selangor diadakan pada 25 April 2010 dalam mana calon PKR, Zaid Ibrahim, kalah dengan majoriti 1,725 undi ("BN rampas semula kerusi Hulu S'gor", 2010), manakala kematian Robert Lau dari BN menyebabkan PRK bagi kerusi Parlimen Sibu, yang didahului dengan kemasukan SNAP ke dalam PR pada 20 April 2010 ("Snap secara rasmi sertai Pakatan Rakyat", 2010), diadakan pada 16 Mei 2010 dalam mana calon DAP, Wong Ho Leng, menang dengan majoriti 398 undi ("Anwar: Syabas rakyat Sibu!", 2010).

Tindakan Dr Syed Husin tidak mempertahankan jawatan Timbalan Presiden PKR dalam pemilihan parti yang berakhir pada 28 November 2010 menyebabkan berlakunya pertarungan sengit antara Azmin, Zaid dan Mustaffa Kamil Ayub sehingga

Universiti Utara Malaysia

mendorong Zaid menarik diri di pertengahan jalan ("Zaid undur timbalan", 2010) dan mengumumkan untuk keluar parti pada 16 Disember 2010 ("Zaid keluar PKR 16 Dis", 2010) selain keributan dalam isu pemilihan PKR sedikit menjejaskan persepsi umum ke atas PKR selain mendorong Ahli Parlimen Padang Serai, N Gobalakrishnan, keluar parti pada 29 Januari 2011 ("MP Padang Serai umum keluar PKR, 2011). Pada akhirnya Azmin menang selaku Timbalan Presiden manakala Nurul Izzah, Tian Chua, Fuziah Salleh dan Dr Mansor Othman menang selaku Naib Presiden ("PKR umum keputusan rasmi pemilihan", 2010). Ini diburukkan oleh kekalahan dengan majoriti 6,359 undi calon PKR dalam PRK Batu Sapi, Ansari Abdullah, ("BN Kekalkan Kerusi Batu Sapi", 2010) dan kekalahan dengan majoriti 1,190 undi calon PAS dalam PRK DUN Galas, Dr Zulkefli Mohamad, ("PAS tumbang di Galas", 2010) pada 4 November 2010. Anwar pula digantung daripada menghadiri persidangan selama Dewan Rakyat selama enam bulan kerana membuat kenyataan mengaitkan konsep 1Malaysia dengan kempen One Israel pada 16 Disember 2010, begitu juga dengan Karpal Singh, R Sivarasa dan Azmin yang melanggar Peraturan Mesyuarat ("1Malaysia, 1Israel: Anwar digantung 6 bulan", 2010) serta hanya kembali ke Dewan Rakyat pada 16 Jun 2011 ("Anwar dan rakan kembali", 2011). Ini bagaimanapun tidak menghalang PR dari melangsungkan konvensyen keduanya di Kepala Batas pada 19 Disember 2010 dalam mana ia melancarkan dokumen bertajuk 'Ubah sekarang, Selamatkan Malaysia' mengenai bagaimana PR akan memerintah Negara ("Karpal: DAP terima Islam", 2010).

Kemelut berterusan untuk Anwar bila satu klip video yang dipertontonkan kepada media di Hotel Carcosa Seri Negara pada 21 Mac 2011 oleh Abdul Rahim Thamby

Universiti Utara Malaysia

Chik, Shazryl Eskay Abdullah dan Shuib Lazim menunjukkan individu yang didakwa mirip Anwar melakukan aksi seks dengan seorang wanita yang tidak dikenali ("Video Seks: Pembangkang nafi", 2011) tetapi Anwar menafikannya sebagai "fitnah jahat" dan "jijik" ("Anwar: Saya bukan lelaki", 2011) serta membuat laporan polis ke atasnya ("Pita seks: Anwar buat laporan polis", 2011). Abdul Hadi juga menyifatkannya sebagai "taktik kotor" yang bertujuan mengelirukan rakyat ("Pemimpin Pakatan label video seks 'taktik kotor'", 2011). Anwar kemudiannya fokus kepada PRN Sarawak pada 16 April 2011 dalam mana PKR berjaya menambah kerusinya menjadi 3 manakala DAP berjaya menambah kerusinya menjadi 12 ("Anwar: P'raya S'wak", 2011). Himpunan BERSIH 2.0 pada 9 Julai 2011 juga meriah dengan kehadiran lebih 10,000 peserta di sebalik tindakan keras pihak polis yang menyebabkan beberapa orang pemimpin PR mengalami kecederaan atau ditahan ("Ambiga, Hadi, Mat Sabu ditangkap", 2011). Anwar juga membentangkan bajet alternatif PR bertemakan "Kesejahteraan Untuk Semua" di bangunan Parlimen pada 4 Oktober 2011 ("Anwar: Bajet alternatif", 2011).

Universiti Utara Malaysia

Sementara itu, setelah Hakim pada 16 Mei 2011 memerintahkan Anwar membela diri terhadap tuduhan meliwat Mohd Saiful Bukhari ("Liwat II: Kes prima facie", 2011), keputusan perbicaraan dijadual untuk diumumkan pada 9 Januari 2012 di mana menjelang tempoh itu, antara 3 hingga 8 Januari 2012, Anwar menjelajah ke 18 lokasi utama di Johor, Melaka, Negeri Sembilan, Pahang, Terengganu, Kelantan, Pulau Pinang, Selangor dan Kuala Lumpur ("Anwar jelajah Semenanjung", 2012) dengan lokasi 'amanat terakhir' Anwar ialah di padang Kelab Sultan Sulaiman pada malam 8 Januari 2012 ("'Amanat' Anwar", 2012). Bagaimanapun, dalam satu keputusan yang

kurang dijangkakan, Anwar dibebaskan oleh Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur daripada tuduhan meliwat kerana Hakim menyatakan adalah tidak selamat untuk bergantung kepada bukti DNA dan mahkamah keberatan untuk menyabitkan berdasarkan keterangan mangsa ("Saya akhirnya 'dibersihkan'", 2012). Bagaimanapun, Jabatan Peguam Negara kemudiannya memfailkan notis rayuan terhadap keputusan ini pada 10 Julai 2012 ("AG fail rayuan", 2012).

Selamat daripada kes ini, Anwar dan para pendukung PR yang lain membacakan ikrar dalam konvensyen ketiga PR di Alor Setar pada 14 Januari 2012 untuk menjunjung cita-cita murni membina sebuah Malaysia baru yang demokratik, adil dan berkebajikan ("Pakatan ikrar bentuk kerajaan bersih", 2012). Sedikit masalah timbul bila Nik Abdul Aziz mahukan Anwar membuat kenyataan terbuka sama ada mahu menarik balik sokongan terhadap Israel ataupun menyaman akhbar Asian Wall Street Journal (AWSJ) kerana menyatakan beliau "menyokong segala usaha untuk melindungi keselamatan negara Israel" ("Nik Aziz: Anwar perlu buat kenyataan terbuka", 2012). Ini dijelaskan oleh Anwar pada 16 Februari 2012 dengan menyatakan beliau juga menyebut bahawa pendirian tersebut tertakluk kepada syarat bahawa Israel mesti menghormati aspirasi rakyat Palestin. Oleh itu, persoalan tuntutan jaminan keselamatan Israel yang bersyaratkan kepada keadilan dan keamanan diberikan kepada rakyat Palestin bukanlah perkara baru, malah ia dikatakan selari dengan kenyataan Putera Saud al Faisal dari Arab Saudi dan Raja Abdullah dari Jordan. Anwar juga menyatakan beliau memahami bahawa PAS berpendirian kewujudan negara Israel adalah haram dan PAS tidak berhasrat untuk mengadakan sebarang rundingan serta kerjasama dengan Israel tetapi PKR berkongsi hasrat dengan PAS untuk melihat

Universiti Utara Malaysia

tertegaknya sebuah negara Palestin yang merdeka, bebas dan makmur ("Isu Palestin: PKR berkongsi hasrat dengan PAS", 2012). Selain itu, Anwar juga mengadakan pertemuan dengan Nik Abdul Aziz bagi menjelaskan perkara ini pada 21 Februari 2012 ("Anwar kongsi pandangan Hamas", 2012).

Bagi menggerakkan orang ramai, Anwar dan pemimpin PR sekali lagi menyertai Himpunan BERSIH 3.0 pada 28 April 2012 ("Anwar: Kita merdekakan Dataran", 2012). Persiapan ke arah menghadapi PRU 13 juga dibuat lebih awal dengan Anwar mengumumkan pada 14 Mei 2012 bahawa pembahagian kerusi PR kebanyakannya sudah dibereskan dan PR akan hanya menggunakan satu manifesto dalam PRU 13 ("Pakatan hanya tawar satu manifesto", 2012). Ahli Parlimen Tuaran dari UPKO, Wilfred Bumburing, dan Ahli Parlimen Beaufort dari UMNO, Lajim Ukin, keluar dari BN untuk menyokong PR pada 29 Julai 2012 ("MP Tuaran keluar BN", 2012). Ini diikuti oleh kemasukan tokoh korporat terkenal, Ibrahim Menudin, dan bekas Timbalan Menteri dari UMNO, Yahya Lampong ("Bekas timbalan menteri BN sertai PKR", 2012) serta bekas Timbalan Menteri dari BN, Ahmad Shah Tambakau, dan bekas menteri muda Sabah dari BN, Yapin Gimpoton ("Dua lagi personaliti BN Sabah", 2013). Bagi mengukuhkan sokongan kepada PR di Malaysia Timur, pada 16 September 2012, Anwar, Abdul Hadi dan Lim Kit Siang menandatangani Deklarasi Kuching yang menggariskan janji PR untuk meningkatkan kualiti hidup warga Sabah dan Sarawak, menghormati Perjanjian Malaysia 1963 dan mengembalikan autonomi Sarawak dan Sabah ("Pemimpin Pakatan tandatangan Deklarasi Kuching", 2012).

Universiti Utara Malaysia

Menjelang PRU 13, PR menganjurkan Himpunan Kebangkitan Rakyat di Stadium Merdeka yang dihadiri 100,000 penyokong mereka pada 12 Januari 2013 ("100,000 banjiri stadium", 2013). Hasil perjumpaan pertama kali antara P Waythamoorthy dan Anwar pada 2 November 2012 ("Hindraf dan Anwar akhirnya bertemu", 2012), Anwar juga mengumumkan pada 15 Februari 2013 bahawa PR akan melaksanakan rancangan lima tahun Hindraf untuk mengatasi masalah kemiskinan masyarakat India dalam masa 100 hari pentadbirannya ("'Pakatan laksana tuntutan Hindraf", 2013). Anwar juga mendapat sambutan yang hangat sewaktu hadir ke rumah terbuka Hari Raya Cina anjuran Dong Zong pada 17 Februari 2013 berbanding sambutan yang diberikan kepada Najib Razak selaku Perdana Menteri ("Anwar disambut lebih meriah", 2013). Belum pun Parlimen dibubarkan pada 3 April 2013 ("Parlimen dibubarkan", 2013) Anwar sudah melancarkan manifesto PR pada 26 Februari 2013 ("Calon PM Pakatan masih dalam perbincangan", 2013) selain mencabar BN untuk mengadakan debat terbuka mengenai keupayaan manifesto PR ini ("Pakatan cabar BN debat manifesto", 2013). Turut dinyatakan oleh Anwar mengenai kemungkinan Abdul Hadi dan Lim Kit Siang dilantik sebagai Timbalan Perdana Menteri jika PR memenangi PRU 13 ("Anwar: Kit Siang dan Hadi mungkin jadi TPM", 2013).

Berbekalkan kaji selidik Umcedel yang diumumkan pada 25 April 2013 bahawa Anwar dengan 43 peratus sokongan mendahului Najib Razak yang mempunyai 39 peratus sokongan sebagai calon Perdana Menteri yang baru ("'Lebih ramai setuju Anwar jadi PM", 2013) kempen Anwar dan PR dikuatkan oleh pengedaran surat terbuka dari Ulamak Sunni terkemuka di peringkat antarabangsa, Yusuf Qaradawi,

Universiti Utara Malaysia

yang menyokong Anwar sebagai calon Perdana Menteri di mana surat terbuka ini dilancarkan oleh Nik Abdul Aziz di di Lembah Pantai pada 26 April 2013.

Antara lainnya Yusuf Qaradawi menulis bahawa, berdasarkan sejarah dan pengalaman, kebijaksanaan dan perjuangannya, kesabaran dan kecekalannya, Anwar selayaknya berada pada pilihan yang paling atas untuk memegang jawatan Perdana Menteri bagi memimpin Malaysia ("Nik Aziz lancar surat Qaradawi", 2013). Pada akhirnya PR masih gagal memenangi PRU 13 pada 5 Mei 2013 ini walaupun berjaya menambah kerusi miliknya menjadi 89, iaitu 38 melalui DAP, 30 melalui PKR dan 21 melalui PAS, manakala di peringkat DUN pula PR mengekalkan kemenangannya di Kelantan (33-12), Selangor (44-12) dan Pulau Pinang (30-10) tetapi kehilangan Kedah ke tangan BN (15-21). DAP menguasai 95 kerusi DUN berbanding 85 kerusi DUN PAS dan 49 kerusi DUN PKR. BN, walaupun memenangi 133 kerusi Parlimen, hanya memperolehi 47.4 peratus undi popular (Penyata Pilihan Raya 2013, 2013).

Universiti Utara Malaysia

30 kerusi Parlimen yang dimenangi oleh PKR dalam PRU 13 ini ialah P.009 Alor Star (Gooi Hsiao Leung), P.010 Kuala Kedah (Dr Azman Ismail), P.015 Sungai Petani (Johari Abdul), P.017 Padang Serai (N Surendran), P.044 Permatang Pauh (Anwar Ibrahim), P.047 Nibong Tebal (Dr Mansor Othman), P.052 Bayan Baru (Sim Tze Tzin), P.062 Sungai Siput (Dr D Jeyakumar), P.071 Gopeng (Dr Lee Boon Chye), P.074 Lumut (Laksamana Pertama (B) Hj. Imran Abd. Hamid), P.082 Indera Mahkota (Fauzi Abdul Rahman), P.083 Kuantan (Fuziah Salleh), P.097 Selayang (William Leong Jee Keen), P.098 Gombak (Azmin Ali), P.099 Ampang (Zuraida Kamaruddin), P.100 Pandan (Rafizi Ramli), P.104 Kelana Jaya (Wong Chen), P.105 Petaling Jaya

Selatan (Hee Loy Sian), P.107 Subang (R Sivarasa), P.109 Kapar (G Manivanan), P.112 Kuala Langat (Abdullah Sani Abdul Hamid), P.115 Batu (Tian Chua), P.116 Wangsa Maju (Dr Tan Kee Kwong), P.121 Lembah Pantai (Nurul Izzah Anwar), P.124 Bandar Tun Razak (Abdul Khalid Ibrahim), P.132 Telok Kemang (Kamarul Baharin Abbas), P.137 Bukit Katil (Shamsul Iskandar Mohd Akin), P.150 Batu Pahat (Idris Jusi), P.170 Tuaran (Wilfred M Bumburing) dan P.219 Miri (Dr Michael Teo Yu Keng) (Penyata Pilihan Raya 2013, 2013).

Anwar menegaskan bahawa PRU 13 ini telah dicuri melalui proses penipuan kerana mengikut proses yang biasa dan yang adil PR sudah menang ("Anwar mahu selesai isu penipuan p'raya dulu", 2013). Untuk itu, beliau dan 120,000 penyokong PR mengadakan perhimpunan bernama 'Black 505' bagi menyatakan penolakan terhadap penipuan dalam PRU 13 ini di Stadium Kelana Jaya pada jam 8.30 malam 8 Mei 2013 ("120,000 banjiri perhimpunan Pakatan Rakyat", 2013) diikuti oleh perhimpunan sama membabitkan 125,000 penyokong PR di Stadium Batu Kawan, Pulau Pinang, pada 11 Mei 2013 ("Rakyat banjiri perhimpunan Black 505", 2013), seterusnya di Ipoh pada 12 Mei 2013, di Kuantan pada 14 Mei 2013, di Johor Bahru pada 16 Mei 2013 ("Lebih 30,000 berduyun", 2013), di Dataran Petaling Jaya pada 25 Mei 2013 ("Kerlipan 'cahaya' demokrasi", 2013) dan di pelbagai tempat lagi di seluruh negara menyebabkan Tian Chua, Haris Ibrahim dan Tamrin Ghafar ditahan di bawah Akta Hasutan ("'Saya tetap akan berjuang", 2013). Acara kemuncak 'Black 505' berlangsung di Padang Merbok pada 22 Jun 2013 walau berdepan dengan amaran keras pihak berkuasa ("Perhimpunan tamat, khemah terus berdiri", 2013).

Universiti Utara Malaysia

Setelah Anwar dilantik semula sebagai Ketua Pembangkang di Dewan Rakyat pada 26 Jun 2013 ("Anwar dilantik semula", 2013), Anwar lebih banyak menumpukan perhatian untuk memperkasakan parti dan Kerajaan Negeri Selangor.

Pada 20 September 2013 umpamanya Anwar melancarkan pusat latihan PKR yang dinamakan Dewan Reformasi, Demokrasi dan Upaya Masyarakat (REFORMASI) dengan tokoh korporat Dr Edmund Santhara bertindak sebagai pengarah eksekutif sementara Nurul Izzah bertindak sebagai pengarahnya. Penubuhan REFORMASI adalah bertujuan untuk menawarkan latihan kepada semua rakyat Malaysia terutamanya dari golongan belia dengan misi untuk membawa golongan tersebut "beranjak daripada toleransi kepada penghargaan dan penghayatan sebuah Malaysia yang majmuk kaum, budaya dan kepercayaannya" ("PKR tubuh pusat latihan REFORMASI", 2013). Bagi Kerajaan Negeri Selangor pula, Anwar pada 28 November 2013 umpamanya menggesa Abdul Khalid Ibrahim mencari jalan untuk mengkaji semula kenaikan gaji 56 ADUN Selangor berkuatkuasa tahun 2014 yang disifatkan sebagai agak tinggi tersebut ("Anwar: Kenaikan gaji ADUN Selangor agak tinggi", 2013) dan gesaan Anwar ini dipersetujui oleh pimpinan tertinggi PR pada 3 Disember 2013 ("Pakatan mahu MB S'gor kurangkan gaji ADUN").

Dalam pada itu, sewaktu menyampaikan perutusan khas untuk rakyat Malaysia bertajuk "Ke Arah Sebuah Konsensus Nasional"di Subang Jaya pada 26 Januari 2014, Anwar mengajak BN untuk berdialog, antaranya bagi mengatasi unsur menggugat perpaduan, kebencian antara agama, masalah tadbir urus negara, ketelusan dan isu kebertanggungjawaban demi mencapai konsensus nasional kerana sejak mutakhir ini beberapa keadaan dan kejadian yang mengakibatkan silaturahim antara rakyat

Malaysia berbilang kaum dan agama menjadi semakin renggang dan boleh membawa kemusnahan. Anwar juga berkata semua pihak perlu berhenti mempersoalkan kedudukan utama Islam sebagai agama bagi persekutuan dan mesti menolak tanggapan Islam "sedang terancam" selain menyeru semua pihak berganding bahu meningkatkan kebajikan rakyat sekaligus mencari jalan penyelesaian. Tegas Anwar, adalah menjadi tanggungjawab moral kita, khususnya di kalangan kita yang telah dipilih untuk mewakili rakyat, untuk melangkaui batas kepartian dan berganjak menuju suatu konsensus nasional demi membawa Malaysia ke hadapan ("Anwar ajak BN, rakyat capai konsensus nasional", 2014). Najib Razak mulanya berkata beliau akan berbincang dengan kabinet berhubung cadangan Anwar ini ("Kabinet akan bincang tawaran konsensus Anwar", 2014) tetapi ia ditarik balik oleh Anwar pada 11 Mac 2014 ekoran keputusan mahkamah yang tidak memihak padanya dalam kes Liwat II ("Anwar tarik balik tawaran", 2014).

Masa sama, Lee Chin Cheh meletakkan jawatan sebagai ADUN Kajang sehingga menimbulkan spekulasi bahawa Anwar akan bertanding di situ bagi menggantikan tempat Abdul Khalid Ibrahim sebagai Menteri Besar ("Anwar akan bertanding di Kajang?", 2014) di mana Abdul Khalid Ibrahim sendiri kemudiannya mengesahkan pada 28 Januari 2014 bahawa Anwar akan bertanding di situ ("MB: Anwar sah tanding", 2014). Azmin pula menjelaskan bahawa Anwar bertanding di sana akan memberikan satu mesej kepada orang ramai yang PR serius tentang Selangor dan akan menggunakan negeri itu sebagai batu loncatan ke Putrajaya ("Azmin: P'raya kecil Kajang langkah taktikal", 2014). Ini diperkukuhkan oleh penjelasan Rafizi Ramli bahawa PKR dan PR perlu menguatkan kubunya di Selangor supaya ia boleh

mempercepatkan pelaksanaan reformasi pro-rakyat dan pada masa yang sama mematahkan serangan politik dan adu domba UMNO. Atas dasar PKR dan PR perlukan seberapa ramai pimpinan utama PR di sekitar Selangor untuk mempertahankan negeri itu maka keputusan untuk mencalonkan Anwar bertanding dibuat bertujuan mewujudkan satu pilihan politik yang boleh dilaksanakan segera sekiranya ada keperluan ("Serampang Kajang, selangkah Ke Putrajaya", 2014).

Bagaimanapun, Langkah Kajang bagi memberi peluang kepada Anwar menyertai PRK DUN Kajang pada 23 Mac 2014 ("Pilihan raya kecil", 2014) ini berakhir dengan kemasukan Anwar kembali ke penjara. Ia berlaku setelah Mahkamah Rayuan pada 7 Mac 2014 menjatuhkan hukuman bersalah dan 5 tahun penjara kepada beliau dalam kes liwat ("Anwar bersalah liwat Saiful", 2014). Keputusan ini ditanggap oleh banyak pihak sebagai cubaan pemerintah untuk menghalang Anwar dari bertanding dalam PRK ini dan seterusnya dari menjadi Menteri Besar Selangor yang baru. Ini kerana impaknya besar sekali jika Anwar diberi ruang untuk mengetuai sebuah kerajaan negeri di negeri yang termaju di negara ini. Perkara 47 Perlembagaan Persekutuan menyatakan bahawa seseorang individu yang disabitkan tidak berkelayakan untuk menjadi calon jika sabitan itu termasuk hukuman penjara lebih setahun, atau denda lebih RM2,000 ("Anwar tak dapat bertanding di Kajang", 2014). Ekoran itu, Dr Wan Azizah diletakkan sebagai calon PKR dalam PRK DUN Kajang ("Kajang: BN lwn Pakatan", 2014) di mana beliau akhirnya menang selesa walaupun dengan majoriti kurang, iaitu 5,379 undi ("Rasmi: PKR kekal Kajang", 2014).

Universiti Utara Malaysia

Dalam pada itu, selepas keputusan kes Liwat II terhadap Ketua Pembangkang Datuk Seri Anwar Ibrahim diumumkan akan dibuat pada 10 Februari 2015 ("Keputusan kes Liwat II Anwar", 2015) Anwar menyatakan beliau yakin beliau akan dibebaskan berdasarkan perincian fakta dalam penghujahan barisan peguam beliau yang dibentangkan kepada panel hakim Mahkamah Persekutuan

("Anwar yakin lepas, 2015) tetapi menegaskan menegaskan bahawa PR tidak akan berpecah walau beliau dihumban ke penjara malah ada yang berkata beliau masuk penjara mungkin boleh menguat dan mengukuhkan PR kerana ia akan menjadi titik menyemarakkan orang ramai ("Anwar: Pakatan akan terus hidup", 2015). Akhirnya keputusan Mahkamah Rayuan pada 7 Mac 2014 ini dikekalkan oleh Mahkamah Persekutuan pada 10 Februari 2015 yang berkata "Penafian semata-mata daripada Anwar tidak boleh diterima dan dakwaan konspirasi politik kekal tidak berasas" menyebabkan Anwar terus dibawa ke penjara hari itu juga ("Anwar dihukum penjara lima tahun", 2015).

Universiti Utara Malaysia

2.5 Kesimpulan

Sebagai kesimpulannya, dalam Bab 2 ini, dapat dilihat dengan jelas bagaimana gerakan reformasi terlahir daripada asas yang kuat, iaitu keperluan untuk melancarkan gerakan reformasi yang menyeluruh yang antara lainnya bertujuan menegakkan keadilan untuk semua, mendaulatkan kuasa rakyat, memperjuangkan keadilan ekonomi, serta membanteras rasuah dan penyalahgunaan kuasa. Setelah menggagaskan gerakan reformasi ini, perjuangan menegakkannya tidak berjalan lancar di mana KeADILan dan PKR terpaksa bergantung harap kepada dukungan parti politik lain di mana KeADILan dengan kerjasama PAS, DAP dan PRM memenangi 5

kerusi Parlimen dalam PRU 10 dan PKR dengan kerjasama PAS memenangi 1 kerusi Parlimen dalam PRU 11.

Bagaimanapun, pembebasan Anwar dari penjara pada 2 September 2004 membolehkan beliau mengusahakan kewujudan barisan pembangkang yang kuat dan bersatu di mana kewibawaan beliau mendorong PKR menjadi pembangkang terkuat dengan 31 kerusi Parlimen dalam PRU 12. Dalam tempoh ini, Anwar berjaya menguruskan perbezaan di dalam parti politik dan NGO sehingga mewujudkan PR. Pada masa yang sama, Anwar terpaksa terus menghadapi tuduhan-tuduhan salah laku seks yang mengganggu fokus beliau sehingga menyebabkan timbulnya perpecahan dalam PKR sendiri. Di sebalik semua ini, Anwar berjaya memperbaiki prestasi PR dalam PRU 13 dengan PKR mengekalkan 30 kerusi Parlimen manakala BN pula buat pertama kalinya kalah di sudut undi popular. Walaupun begitu, Langkah Kajang yang bertujuan memperkuatkan kedudukan PKR dan PR dalam politik negara pasca PRU 13 akhirnya mempercepatkan kemasukan beliau kembali ke penjara untuk memimpin gerakan reformasi dari sana.

Universiti Utara Malaysia

BAB TIGA

REFORMASI TANPA ANWAR, 2015-2018

3.1 Pendahuluan

Bab 3 membincangkan mengenai bagaimana setelah Anwar kembali dipenjarakan PKR menghadapi tempoh suram dengan pelbagai gugatan yang terpaksa dihadapi. Tanpa Anwar sebagai pemandu, PR berantakan sehingga terbubar ekoran kegagalan PAS dan DAP menyelesaikan pertelingkahan ideologi perjuangan mereka. PKR dalam tempoh ini cuba memainkan peranan sebagai pengimbang, tetapi dengan DAP mendominasi pakatan pembangkang, dan dengan ketiadaan Anwar, PKR juga akhirnya terputus hubungan dengan PAS. PKR mengemudi Pakatan Harapan (PH) dengan membawanya bekerjasama dengan BERSATU di bawah pimpinan Dr Mahathir dan Muhyiddin.

Kita dapat melihat dalam bab ini mengenai bagaimana dalam tempoh ini, bagi membolehkan perjuangan reformasi PKR tercapai, dan BN dijatuhkan dari tampuk kuasa, PKR terpaksa berkorban. Anwar dan keluarga beliau sendiri khususnya terpaksa meletakkan ke tepi segala keperitan hidup yang terpaksa dilalui selama ini dek kezaliman Dr Mahathir demi perjuangan.

Universiti Utara Malaysia

Bab ini menunjukkan bagaimana PKR berkorban dengan menerima masuk BERSATU di dalam PH, memberikan Dr Mahathir jawatan Pengerusi PH, memberikan BERSATU peluang menandingi kerusi yang lebih banyak di Semenanjung Malaysia serta menjanjikan jawatan Perdana Menteri kepada Dr Mahathir jika PH menang dalam PRU 14.

Bab ini juga menunjukkan bagaimana pada akhirnya terbukti bahawa pengorbanan PKR berbaloi bila PH menang dalam PRU 14 dengan pemimpin PKR memenangi kerusi terbanyak dalam PH dan Anwar dibebaskan lebih awal dari penjara.

3.2 Detik Suram Dalam Perjuangan, 2015-2016

Langkah Kajang bagi memberi peluang kepada Anwar menyertai satu pilihan raya kecil (PRK) di Kajang pada 23 Mac 2014 ("Pilihan raya kecil", 2014) berakhir dengan kemasukan Anwar kembali ke penjara. Ia berlaku setelah Mahkamah Rayuan pada 7 Mac 2014 menjatuhkan hukuman bersalah dan 5 tahun penjara kepada beliau dalam kes liwat ("Anwar bersalah liwat Saiful", 2014). Keputusan ini ditanggap oleh banyak pihak sebagai cubaan pemerintah untuk menghalang Anwar dari bertanding dalam PRK ini dan seterusnya dari menjadi Menteri Besar Selangor yang baru. Ini kerana impaknya besar sekali jika Anwar diberi ruang untuk mengetuai sebuah kerajaan negeri di negeri yang termaju di negara ini. Keputusan ini pula dikekalkan oleh Mahkamah Persekutuan pada 10 Februari 2015 menyebabkan Anwar terus dibawa ke penjara hari itu juga ("Kes Liwat II: Mahkamah putuskan", 2015).

Universiti Utara Malaysia

Setelah Anwar membawa PKR menjadi sebuah parti yang kuat sejak beliau dibebaskan dari penjara pada 2 September 2004, menukarnya dari hanya memperolehi satu kerusi Parlimen dalam PRU 11 pada 21 Mac 2004 sehingga mampu menang 31 kerusi dalam PRU 12 pada 8 Mac 2008, selain menidakkan majoriti 2/3 BN di Parlimen, dan 29 kerusi dalam PRU 13 pada 5 Mei 2013, selain mengatasi undi popular BN, adalah dijangkakan bahawa PKR akan mampu mengetuai PR merampas tampuk pemerintahan negara dari BN dalam PRU 14 jika tiada apa-apa yang berlaku ke atas diri beliau. Walaupun begitu, setelah Anwar masuk penjara kembali, diikuti pemergian Datuk Nik Abdul Aziz Nik Mat, Mursyidul Am PAS yang paling bersimpati dengan PKR dan DAP, dua hari kemudiannya pada 12 Februari 2015, nasib PR kembali menjadi tidak menentu.

Titik mula perpecahan dalam PR berlaku setelah Abdul Hadi menyerahkan Rang Undang-Undang Persendirian bagi meminda Akta Mahkamah Syariah (Bidang Kuasa Jenayah) 1965 di Parlimen pada 18 Mac 2015 manakala Dewan Undangan Negeri Kelantan pula meluluskan pindaan Kanun Jenayah Syariah Kelantan pada 19 Mac 2015 ("Kelantan's hudud bill", 2015). Ekoran tindakan PAS melanggar konsensus dalam isu perlaksanaan hudud ini maka DAP yang sebelum ini berkali-kali memberi amaran kepada PAS untuk tidak meneruskannya bertindak drastic. Mesyuarat CEC DAP pada 23 Mac 2015 pun membuat ketetapan bahawa "DAP tidak boleh bekerjasama dengan Presiden PAS seperti Hadi Awang yang tetap bertindak secara tidak jujur dan tidak bermaruah" dan "DAP hilang kepercayaan dan keyakinan pada Hadi sebagai pemimpin PR dan akan memutuskan hubungan serta menghentikan kerjasama dengan beliau" ("Ketetapan mesyuarat", 2015).

Dalam tempoh ini, PKR terpaksa membuat keputusan untuk memohon pengampunan bagi pihak Anwar daripada Yang di-Pertuan Agong terhadap hukuman penjara lima tahun yang dikenakan terhadapnya. Setelah Lembaga Pengampunan menolak petisyen pengampunan diraja yang dipohon oleh keluarga Anwar bagi pihak Anwar sekali gus menyebabkan Anwar hilang kelayakan sebagai wakil rakyat maka PKR akhirnya terpaksa menumpukan tenaga menghadapi Pilihan Raya Kecil (PRK) Permatang Pauh pada 7 Mei 2015 ("Wan Azizah bertanding PRK", 2015). Dalam PRK ini, Dr Wan Azizah menang dengan majoriti 8,841 undi apabila memperolehi 30,316 undi mengalahkan calon BN, Suhaimi Sabudin, yang mendapat 21,475 undi manakala calon Bebas, Salleh Isahak, mendapat 367 undi dan calon PRM, Azman Shah Othman, memperolehi 101 undi ("PRK P Pauh: Suhaimi ikrar", 2015).

Ekoran kemenangan Dr Wan Azizah ini, ketiga-tiga parti dalam PR bersetuju untuk melantik beliau sebagai Ketua Pembangkang di Parlimen yang baharu bagi menggantikan tempat Anwar ("Pakatan Rakyat Setuju Wan Azizah", 2015). Kata beliau, walaupun secara konvensyennya jawatan ini sepatutnya diisi oleh seseorang daripada DAP yang mempunyai kerusi terbanyak antara wakil PR di Parlimen tetapi oleh kerana DAP bersetuju beliau dilantik maka beliau bersedia menerimanya ("Azizah terima jadi ketua pembangkang", 2015). ("Wan Azizah dilantik secara rasmi", 2015). Beliau secara rasmi dilantik sebagai Ketua Pembangkang setelah melangsungkan upacara angkat sumpah sebagai Ketua Pembangkang dan juga Ahli Parlimen Permatang Pauh di hadapan Speaker Dewan Rakyat, Tan Sri Pandikar Amin Mulia, pada 118 Mei 2015 ("Wan Azizah dilantik secara rasmi", 2015).

Universiti Utara Malaysia

Sementara itu, kemelut dalam PR diikuti oleh satu pertembungan sengit bagi merebut kuasa dalam Muktamar Tahunan PAS Kali Ke-61 pada 6 Jun 2015 antara kelompok ulamak dan kelompok profesional dalam PAS. Kelompok ulamak diketuai oleh Abdul Hadi dan Tuan Ibrahim Tuan Man manakala kelompok profesional pula diketuai oleh Ahmad Awang dan Mohamad Sabu yang masing-masingnya bertanding jawatan Presiden dan Timbalan Presiden PAS ("Ahmad Awang cabar Abdul Hadi", 2015). Kelompok profesional PAS ini bagaimanapun kalah teruk dalam semua jawatan yang mereka tandingi ("Proulama terajui kepimpinan PAS", 2015) menyebabkan mereka menubuhkan Gerakan Harapan Baru (GHB) pada 13 Julai 2015 sebelum melancarkan Parti Amanah Negara (AMANAH) di IDCC, Shah Alam, pada 16 September 2015 ("Sejarah", AMANAH; dan "Sea of orange", 2015).

Selain daripada pertembungan sengit, Muktamar Tahunan PAS Kali Ke-61 ini juga menerima tanpa bahas usul yang dikemukakan oleh wakil Dewan Ulama PAS Pusat yang mahukan kerjasama politik antara PAS dan DAP dikaji semula ("PAS Lulus Usul 'Bercerai'", 2015). Kelulusan usul ini pula menyebabkan CEC DAP dalam mesyuaratnya pada 15 Jun 2015 mengisytiharkan ia "menerima usul Muktamar PAS untuk memutuskan hubungan dengan DAP dan secara langsung mengakibatkan PR tidak lagi wujud". Tegas keputusan CEC DAP ini: "Memandangkan PR dibentuk oleh ketiga-tiga parti berdasarkan konsensus dan terikat dengan Dasar Bersama, usul di Muktamar PAS itu telah membunuh PR. Justeru kini, tiada lagi PR" ("Tidak wujud lagi 'Pakatan Rakyat'", 2015). DAP juga menendang keluar wakil PAS dalam Kerajaan Negeri Pulau Pinang yang diketuai olehnya ("Guan Eng isytihar", 2015)

Universiti Utara Malaysia

PKR mengambil sikap yang sederhana dalam isu kematian PR ini. Pada satu segi, ia membenarkan PAS kekal dalam Kerajaan Negeri Selangor yang diketuai olehnya ("PAS Kekal", 2015) tidak seperti DAP di Pulau Pinang. Sesetengah pemimpin PKR juga mempersoalkan kewajaran menubuhkan segera satu pakatan pembangkang baru bernama Pakatan Harapan (PH) bagi menggantikan PR ("Challenges to Pakatan Harapan", 2015). Begitupun, pada segi yang lain, PKR akhirnya membuat keputusan yang tepat dengan menyetujui penubuhan PH pada 22 September 2015 ("PKR, DAP, Parti Amanah Negara", 2015). Ia diikuti oleh penandatanganan Perjanjian PH pada 9 Januari 2016 oleh ketiga-tiga pemimpin tertinggi PH bagi mengelakkan masalah dalam PR berulang. Perkara 1.2 Perjanjian ini menyebut "Segala keputusan bersama adalah berasaskan prinsip konsensus" ("Perjanjian Pakatan Harapan", 2016).

Dalam tempoh ini juga, Najib berdepan dengan tekanan susulan beberapa pendedahan dalam media antarabangsa sehubungan dengan isu 1MDB. Antaranya adalah pendedahan dalam akhbar The New York Times pada 8 Februari 2015 mengenai kemewahan hidup Jho Low yang dikatakan berpunca daripada hubungan beliau dengan isteri Najib, Rosmah, anak tiri Najib, Riza Aziz selain kemewahan hidup Rosmah dan Riza Aziz sendiri ("*Jho Low, Well Connected*", 2015). Selainnya adalah pendedahan dalam akhbar The Wall Street Journal, selain portal Sarawak Report ("Prime Minister Najib Razak's", 2015), pada 2 Julai 2015 mengenai kemasukan USD681,999,976 milion (RM2.6 bilion) ke dalam akaun peribadi milik Najib di AmIslamic Bank dari *Tanore Finance Corp* dan SRC International Sdn Bhd pada akhir 2014 dan awal 2015 ("*Investigators Believe Money Flowed*", 2015).

Universiti Utara Malaysia

Selain mengarahkan Suruhanjaya Komunikasi dan Multimedia Malaysia (SKMM) menyekat akses kepada laman web Sarawak Report ("SKMM sekat portal", 2015) serta Kementerian Dalam Negeri (KDN) menggantung permit penerbitan The Edge Weekly dan The Edge Financial Daily ("KDN gantung permit", 2015), Najib juga menamatkan perkhidmatan Abdul Gani sebagai Peguam Negara pada 27 Julai 2015 atas siasatan yang dilakukan oleh beliau ke atas isu 1MDB melalui penubuhan sebuah Pasukan Petugas Khas, dianggotai SPRM, Polis Diraja Malaysia (PDRM) dan Bank Negara Malaysia (BNM) pada 4 Julai 2015. Atas sikap kritikal mereka dalam isu 1MDB, Tan Sri Muhyiddin Yassin dan Datuk Seri Mohd Shafie Apdal digugurkan dari jawatan Timbalan Perdana Menteri serta Menteri Kemajuan Luar Bandar dan Wilayah pada 28 Julai 2015 ("Rombakan Kabinet Malaysia", 2015).

Turut memberi tekanan kepada Najib dalam isu 1MDB ialah Raja-Raja Melayu yang membuat satu kenyataan media pada 6 Oktober 2015 yang menegaskan betapa Raja-Raja Melayu mahu agar pihak kerajaan menyelesaikan secepatnya sebarang siasatan yang terkait dengan 1MDB serta mengambil tindakan tegas dan wajar terhadap pihak-pihak yang terlibat. Titah Raja-Raja Melayu, penemuan siasatan juga perlulah dilaporkan dengan telus dan lengkap agar dapat meyakini rakyat akan ketanggungjawaban dan keikhlasan kerajaan. Tambah mereka, sekiranya kerajaan gagal memberikan jawapan dan penjelasan, maka dikhuatiri akan berlakunya krisis keyakinan di kalangan rakyat. Mereka khuatir jika perkara ini tidak dikendalikan dengan bijak, ia dapat memberi kesan terhadap ekonomi negara seterusnya membahayakan keharmonian rakyat ("Raja-Raja Melayu mahu siasatan", 2015).

Universiti Utara Malaysia

Dalam tempoh ini, PKR di bawah kendalian Dr Wan Azizah cuba untuk mencari jalan bagi lebih memperkuatkan pakatan pembangkang bagi melawan Kerajaan BN di bawah pimpinan Najib. Ini dilakukan melalui Mesyuarat Khas Majlis Pimpinan Pusat (MPP) PKR pada 11 Oktober 2015 yang memutuskan bahawa PKR komited untuk memantapkan PH sebagai satu gabungan politik yang inklusif dan keanggotannya akan diperbesar kepada rakan politik yang sehaluan termasuk PAS, PSM, dan parti-parti dari Sabah dan Sarawak. PKR juga akan mengambil langkah-langkah menyediakan suasana kondusif bagi perpaduan pergabungan politik yang luas. Selain itu, PKR juga memutuskan untuk meneruskan perhubungan dan perbincangan dengan rakan-rakan politik lain dan untuk mendirikan kerjasama dua-hala di pelbagai peringkat jika perlu ("Kenyataan Media Majlis", 2015).

Keputusan PKR untuk menjalinkan kembali kerjasama dengan PAS, yang telah memutuskan hubungan dengan DAP, ini bagaimanapun tidak disenangi oleh bekas pemimpin PAS dalam AMANAH. Pengarah Komunikasi AMANAH, Khalid Samad, segera mengkritik hasrat PKR untuk memasukkan PAS ke dalam PH ini dengan menyatakan pada 12 Oktober 2015 bahawa, sementara AMANAH mengalu-alukan pendirian PKR untuk memantapkan PH dan bersetuju untuk membuka keahlian PH kepada semua pihak yang berminat untuk menyertainya, disiplin dan kejujuran dalam berpakat perlu ditekankan supaya pihak lawan tidak akan berjaya melaga-lagakan anggota PH sepertimana mereka dikatakan telah berjaya melaga-lagakan anggota PR. Kata Khalid, setiap anggota PH hendaklah komited kepada PH dan jelas berhubung siapa kawan dan siapa lawan ("Kenyataan Media Parti Amanah", 2015).

Universiti Utara Malaysia

Hasrat supaya PKR menjalinkan kembali kerjasama dengan PAS ini turut bergema dalam Kongres Nasional Tahunan kali ke-11 di IDCC, Shah Alam, pada 28 November. Pengarah Latihan PKR, Fuziah Salleh, berkata beliau yakin kerjasama antara PAS dan parti dalam PH dapat dimeterai sebelum PRU 14. "Hari ini kita lihat mereka duduk bersama mendengar ucapan Presiden. Saya percaya kesepakatan boleh dicapai sebelum PRU 14 nanti," kata beliau. Naib Presiden PKR, Nurul Izzah Anwar, pula mengingatkan bahawa semua pihak harus bersatu menentang kezaliman Kerajaan BN. Ujar beliau, kita tidak ada pilihan lain kerana sekiranya kita gagal untuk meletakkan calon satu lawan satu berhadapan dengan BN ia sama dengan memberi kemenangan kepada BN dan bermakna pembangkang gagal mengambil kesempatan terhadap kelemahan pentadbiran BN ("Bersatu lawan BN", 2015).

Dr Wan Azizah, ketika menyampaikan ucapan dasar Presiden PKR pula, menegaskan pemimpin parti di peringkat nasional, negeri dan cabang mesti membudayakan serta menjiwai falsafah islah, pembaharuan dan reformasi demi perjuangan rakyat kerana hanya dengan reformasi diperjuangkan pewaris patriot sebenar dapat menghancurkan politik otokrasi, ekonomi kronisme, perpecahan perkauman dan penafian maqasid ("Perjuang reformasi patriot", 2015). Beliau juga menggesa 47 Ahli Parlimen Sabah dan Sarawak keluar BN dan menubuhkan satu gagasan baharu. Beliau berkata pihaknya bersedia untuk menjalin kerjasama dengan BN demi kebaikan rakyat di kedua-dua negeri itu. Mohamed Azmin juga berkata bahawa parti itu sedia bekerjasama dengan BN sekiranya gagasan politik baharu diwujudkan di Sabah dan Sarawak ("Wan Azizah pujuk wakil rakyat BN", 2015).

Universiti Utara Malaysia

Sementara itu, Dr Mahathir mengambil inisiatif mengepalai usaha menyingkirkan Najib sebagai Perdana Menteri kerana di bawah pemerintahan beliau imej Malaysia dikatakan amat buruk sekali dengan diklasifikasikan antara 10 negara terburuk mengamalkan rasuah dengan menggunakan isu MDB untuk melancarkan Deklarasi Rakyat pada 4 Mac 2016 bagi mendapatkan sejuta tandatangan rakyat. Deklarasi ini juga bertujuan untuk menyingkirkan mereka yang berkompot dengan Najib, memansuhkan semua bentuk undang-undang serta perjanjian baru yang melanggar hak asasi, serta memulihkan integriti institusi yang telah dilemahkan. Ia juga menyeru rakyat untuk melamatkan Malaysia daripada kerajaan yang dipimpin Najib untuk membuka jalan kepada mereformasikan institusi demi proses demokrasi dan memulihkan prinsip pengasingan kuasa ("Teks penuh Deklarasi Rakyat", 2016).

Ketidaksepaduan dalam PH ini memberi impak negatif kepada prestasinya dalam Pilihan Raya Negeri (PRN) Sarawak Ke-11 pada 7 Mei 2016. Ia menyebabkan berlakunya pertembungan sesama sendiri antara PKR dan DAP sehingga membawa kepada kekalahan PH di enam kerusi, iaitu Batu Kitang, Ngemah, Mambong, Simanggang, Murum dan Mulu ("PKR muhasabah", 2016). PH hanya mampu menang di 10 daripada 82 kerusi, 7 melalui DAP di Pelawan, Pujut, Bukit Assek, Padungan, Kota Sentosa, Pending dan Tanjong Batu, serta 3 melalui PKR di Batu Lintang, Krian dan Ba'kelalan, berbanding 15 kerusi sedia ada PH sebelum ini ("Sekilas pandang keputusan", 2016). Kegagalan PH melalui DAP mempertahankan 5 kerusinya ini diburukkan lagi oleh kehilangan deposit 26 calonnya, iaitu 10 calon PKR, 9 calon AMANAH dan 7 calon DAP ("30 peratus calon di Sarawak", 2016).

Pimpinan PH, khasnya PKR, begitu terkesan dengan kekalahannya dalam PRN Sarawak Ke-11. Majlis Presiden PH membuat kenyataan media pada 11 Mei 2016 yang berbunyi "pimpinan PH mengakui kelemahan semasa PRN Sarawak telah memberikan kesan kepada keyakinan rakyat kepada PH". Kata Majlis Presiden PH, ia telah menetapkan bahawa satu penilaian yang tulus ikhlas (*honest evaluation*) perlu dilakukan ke atas penyertaan PH dalam PRN Sarawak ini. Ketiga-tiga parti dalam PH dikatakan telah memulakan post-mortem pada peringkat parti masing-masing dan selanjutnya Majlis Presiden dijangka mengadakan mesyuarat khas dalam tempoh masa terdekat untuk mengenal pasti kesalahan, mengatasi segala kekurangan tersebut dan mengambil langkah-langkah yang perlu untuk membetulkan dan memperbaiki organisasi dan strategi mereka ("Kenyataan Media Pimpinan", 2016).

Ketidaksatuan dan kelemahan parti-parti dalam PH seterusnya tertonjol bila ia terus mengalami kekalahan dalam Pilihan Raya Kecil (PRK) Kuala Kangsar dan Sungai Besar pada 18 Jun 2016 walaupun pemimpin-pemimpin besar dari luar PH seperti Dr Mahathir dan Muhyiddin turun membantu kempen mereka. Dalam pertandingan tiga penjuru di Kuala Kangsar, calon AMANAH, Dr Ahmad Termizi Ramli, hanya memperolehi 4,883 undi manakala calon PAS, Dr Najihatussalehah Ahmad, memperolehi 5,684 undi berbanding calon BN, Datuk Mastura Mohd Yazid, yang memperolehi 12,653 undi. Begitu juga di Sungai Besar di mana calon AMANAH, Azhar Ab. Shukur, hanya memperolehi 7,609 undi, manakala calon PAS, Dr Abdul Rani Osman, memperolehi 6,902 undi berbanding calon BN yang menang, Datuk Dr Budiman Mohd. Zohdi, yang memperolehi 16,800 undi ("Kejutan BN", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Nasib malang yang menimpa PH berlarutan apabila Ketua Menteri Pulau Pinang merangkap Setiausaha Agung DAP, Lim Guan Eng, dihadapkan di mahkamah atas isu pembelian sebuah rumah banglo beralamat No 25, Jalan Pinhorn, Pulau Pinang, yang dikatakan dibuat di bawah harga pasaran dari pemiliknya, Phang Li Khoon, pada 30 Jun 2016. Pertuduhan ini dibuat menyusuli siasatan ke atas aduan mengenai rasuah yang dikatakan dibuat oleh mereka ("SPRM Terima Aduan", 2016; dan "Kenyataan Media Berkaitan", 2016). Lanjutan siasatan ini, SPRM merakamkan keterangan Lim Guan Eng pada 6 dan 7 Mei 2016 ("SPRM Rakam Keterangan", 2016), mengemukakan kertas siasatan kepada Peguam Negara pada 25 Mei 2016 ("SPRM Lengkapkan Siasatan", 2016) dan menangkap Lim Guan Eng dan Phang Li Khoon pada 29 Jun 2016 untuk didakwa ("Isu Banglo: SPRM Tahan", 2016)

Lanjutan semua perkembangan ini, Majlis Presiden PH mengumumkan pada 12 Julai 2016 bahawa ia "membulatkan nekad bahawa pelbagai kelemahan PH setakat ini perlu diselesaikan dengan segera agar kepentingan rakyat didahulukan". Majlis Presiden PH seterusnya memutuskan bahawa satu temu rapat pimpinan dari PKR, DAP dan AMANAH dijangka diadakan dalam masa terdekat untuk meneliti dengan khusus strategi bersama PH untuk mengembalikan sokongan rakyat kepada PH". Turut diputuskan adalah bahawa pembentangan dan rundingan dengan rakyat mengenai Dasar-Dasar Bersama PH yang menyeluruh dipercepatkan supaya tumpuan kembali kepada rakyat. Pimpinan PH dari ketiga-tiga parti juga diminta turut serta dalam program-program seluruh negara untuk membawa pemangsaan politik terhadap Lim Guan Eng kepada rakyat ("Pakatan Harapan Hargai", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Pada masa yang sama, lanjutan dari PRK Kuala Kangsar dan Sungai Besar yang tidak menyebelahi PH, dua perkembangan penting berlaku dalam politik Malaysia yang saling berkait antara satu sama lain. Pertamanya ialah perkembangan dalam UMNO di mana Mesyuarat MT UMNO pada 24 Jun 2016 membuat keputusan drastik untuk memecat Muhyiddin dan Datuk Seri Mukhriz Dr Mahathir dari UMNO kerana didakwa berkempen di pihak pembangkang sehingga menjejaskan kepentingan parti, antaranya dalam PRK Kuala Kangsar dan Sungai Besar, manakala Mohd Shafie pula digantung keahliannya ("MT UMNO pecat Muhyiddin, Mukhriz", 2016). Perkembangan yang kedua ialah timbulnya kesedaran dalam kalangan parti-parti pembangkang bahawa disebabkan prestasi kurang memberangsangkan AMANAH maka sebuah parti Melayu perlu diwujudkan untuk menyaingi UMNO.

3.3 Pembentukan Satu Strategi Baru, 2016-2017

Keperluan untuk mewujudkan parti Melayu ini juga berbangkit daripada tindakan PAS mendekati UMNO yang terlihat dalam tindakan PAS membentangkan RUU Persendirian bagi meminda Akta Mahkamah Syariah (Bidang Kuasa Jenayah) 1965 di Parlimen pada 26 Mei 2016 ("Hadi tables Hudud bill", 2016), 24 November 2016 ("Abdul Hadi Bentang Usul", 2016) dan 6 April 2017 ("Usul RUU355 dibentang", 2017). Selain itu, PAS dan UMNO juga bergabung dalam majlis seperti Himpunan Multaqa Serantau Alumni Al-Azhar Malaysia pada 17 Disember 2015 ("Multaqa Alumni Al-Azhar", 2015), Himpunan Solidariti Ummah Untuk Rohingya pada 4 Disember 2016 ("Najib, Hadi kongsi pentas", 2016), Himpunan Solidariti Selamatkan Baitulmaqdis pada 22 Disember 2017 ("Hadi tidak hadir", 2017) dan Himpunan RUU 355 pada 18 Februari 2017 ("Himpunan RUU 355", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Keperluan untuk mewujudkan parti Melayu ini kemudiannya dinyatakan kepada Dr Mahathir yang membuat cadangan terbuka mengenainya diikuti oleh pengumuman Muhyiddin pada 16 Julai 2016 bahawa beliau telah berbincang dengan Dr Mahathir, Mohd Shafie, Mukhriz dan rakan-rakan yang lain mengenai keperluan penubuhan parti Melayu ini untuk meneruskan perjuangan menyelamatkan Malaysia menerusi penyertaan di dalam pilihan raya melalui kerjasama dengan semua pihak termasuk PH, PAS dan pertubuhan masyarakat sivil. Muhyiddin juga menyatakan persetujuan beliau dengan penegasan yang dibuat oleh Anwar, Mohamed Azmin, Datuk Tuan Ibrahim Tuan Man dan beberapa pimpinan PH dan PAS yang lain bahawa parti-parti pembangkang perlu kembali berunding untuk mewujudkan kesepakatan dalam menghadapi PRU 14 ("Kenyataan YB Tan Sri Dato' Hj Muhyiddin", 2016).

Mesyuarat penubuhan parti baharu bernama Parti Pribumi Bersatu Malaysia (BERSATU) ini dilangsungkan di kediaman Dr Mahathir pada malam 3 Ogos 2016, manakala permohonan untuk mendaftarkannya diserahkan kepada Pejabat Pendaftar Pertubuhan (RoS) oleh Muhyiddin pada 9 Ogos 2016 dengan Muhyiddin berperanan sebagai presiden parti manakala Dr Mahathir sebagai pengerusi. Keahlian Bersatu adalah terbuka kepada semua warganegara Malaysia berstatus pribumi Melayu termasuk Orang Asli dan anak negeri Sabah dan Sarawak seperti yang ditakrifkan di dalam perlembagaan Malaysia, perlembagaan negeri dan undang-undang negara. Selain itu, keahlian parti terbuka warganegara Malaysia yang lain sebagai ahli bersekutu ("Muhyiddin daftar parti Bersatu", 2016). BERSATU diluluskan pendaftarannya oleh RoS pada 13 Disember 2016 ("PPBM jalin kerjasama", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Pada masa yang sama, 10 hari selepas digantung dari UMNO Mohd Shafie mengumumkan keluar daripada UMNO pada 4 Julai 2016 ("Shafie Apdal umum keluar UMNO", 2016). Disebabkan kompleksiti dalam politik Sabah maka beliau juga dicadangkan untuk menubuhkan sebuah parti tempatan baharu untuk menyaingi BN di Sabah dan ini beliau lakukan dengan mengambil-alih sebuah parti bernama Parti Pembangunan Warisan Sabah pada 22 September 2016. Beliau seterusnya membuat permohonan kepada RoS untuk mengubah nama parti ini menjadi Parti Warisan Sabah (WARISAN) dan kelulusannya diberikan oleh RoS pada 13 Oktober 2016. Mohd Shafie merupakan Presidennya, Datuk Darell Leikeng merupakan Timbalan Presidennya manakala Datuk Jaujan Sambakong, Datuk Peter Anthony dan Junz Wong merupakan tiga Naib Presidennya ("Parti Warisan Sabah", 2016).

Sekitar waktu ini, muncul satu insiden yang memberi lonjakan kepada perjuangan pakatan pembangkang bila Jabatan Keadilan (DOJ) melalui Peguam Negara Amerika Syarikat, Loretta E. Lynch, mengumumkan pada 20 Julai 2016 bahawa Kerajaan Amerika Syarikat telah memfailkan saman sivil bagi menyita 17 aset bernilai lebih USD1 bilion (RM4 bilion) yang dikaitkan dengan satu konspirasi antarabangsa untuk menggubah secara haram dana yang dicuri dari 1MDB milik Kerajaan Malaysia. Paling menggemparkan ialah pendedahan bahawa "Malaysian Official 1" (MO1) yang merupakan seorang "pegawai tinggi dalam Kerajaan Malaysia" dan merupakan "seorang saudara kepada Riza Shahriz Abdul Aziz" menerima di dalam akaun peribadi beliau USD681 milion (RM2.08 bilion) dana yang dicuri dari 1MDB antara 22 Mac 2013 dan 10 April 2013" ("United States Of America, Plaintiff", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Kenyataan DOJ ini segera disambut oleh Majlis Presiden PH yang memberikan kata dua kepada Najib bahawa sekiranya beliau dan Kabinet gagal melaksanakan tiga perkara maka PH akan menggerakkan satu tindakan rakyat pada 30 Julai 2016 bagi memprotes pentadbiran beliau. Perkara pertama adalah Najib perlu segera bercuti dari jawatan Perdana Menteri kerana wujudnya persepsi beliau mempunyai kuasa dan pengaruh ke atas agensi utama kerajaan termasuk AGC, PDRM dan SPRM. Perkara kedua adalah Kabinet perlu menasihati Yang Di-Pertuan Agong untuk menitahkan penubuhan sebuah Suruhanjaya Siasatan Di-Raja untuk menyiasat dakwaan-dakwaan berat ini. Perkara ketiga pula adalah satu sidang Parlimen tergempar perlu dipanggil segera supaya Najib boleh memberikan penjelasan sepenuhnya mengenai isu ini kepada Ahli-Ahli Parlimen ("Kata Dua", 2016).

Lanjutan daripada saman sivil DOJ, sekumpulan aktivis mahasiswa dan anak muda pun menggerakkan beberapa siri ceramah penerangan bagi menyeru orang ramai menyertai perhimpunan #TangkapMO1 di Dataran Merdeka, Kuala Lumpur, pada 27 Ogos 2016 ("Ceramah, flashmob seluruh negara", 2016) menyebabkan tiga daripada mereka ditahan oleh polis ("Tiga aktivis pelajar", 2016). Majlis Presiden PH menegaskan pada 23 Ogos 2016 bahawa ia menyokong program #TangkapMO1 ("Pakatan Harapan Sokong", 2016). perhimpunan #TangkapMO1 ini dihadiri oleh 1,000 orang termasuk Naib Presiden PKR, Tian Chua, Ketua AMK, Nik Nazmi Nik Ahmad, Pengarah Komunikasi AMANAH, Khalid Samad, Ketua Pemuda AMANAH, Sani Hamzan, Ahli Parlimen DAP Rasah, Teo Kok Seong, dan ADUN DAP Pasir Pinji, Howard Lee Chuan How ("Lebih 1,000 sertai himpunan", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Pada 3 Ogos 2016 pula, Jawatankuasa Pemandu BERSIH 2.0 mengumumkan bahawa, berdasarkan beberapa siri mesyuarat konsultasi tentang pendedahan DOJ, BERSIH 2.0 harus mengadakan perhimpunan awam untuk mendesak pihak berkuasa menyiasat, menangkap dan mendakwa segera MO1 atas jenayah-jenayah yang beliau lakukan ("BERSIH 5-Berdiam Diri", 2016). Pada 14 September 2016, BERSIH 2.0 mengumumkan ia percaya bahawa suatu tindakan protes adalah diperlukan bagi menekan Najib supaya meletak jawatan dengan serta-merta untuk membolehkan siasatan bebas dijalankan ke atas skandal 1MDB. Turut diumumkan ialah bahawa BERSIH 2.0 akan melancarkan Konvoi BERSIH di seluruh negara pada 1 Oktober 2016 yang akan berakhir dengan perhimpunan BERSIH 5 di Kuala Lumpur, Kuching dan Kota Kinabalu pada 19 November 2016 ("BERSIH 5: Satukan Tenaga", 2016).

Konvoi BERSIH ini berhadapan dengan gangguan Gerakan Baju Merah yang diketuai oleh Datuk Jamal Yunos yang mendakwa bahawa BERSIH mahu menggulingkan kerajaan ("Jamal Yunos tuduh Bersih", 2016). Menteri Komunikasi dan Multimedia, Datuk Seri Salleh Said Keruak, pula mendakwa bahawa BERSIH 2.0, selain badan kaji selidik Merdeka Center dan portal Malaysia Kini, menerima bantuan dana asing, iaitu dari The Open Society Foundation (OSF) milik George Soros ("*MCMC probing OSF funding*", 2016). Pejabat BERSIH 2.0 di Petaling Jaya diserbu oleh 10 pegawai polis dan 4 pegawai SKMM ("BERSIH 2.0 office raided", 2016) manakala Pengerusi BERSIH 2.0, Maria Chin Abdullah, kemudiannya ditahan selama 10 hari di bawah *the Security Offences (Special Measures) Act 2012* (SOSMA) ("BERSIH 2.0 condemns", 2016, dan "Penyerahan Memorandum", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Perhimpunan BERSIH 5 dihadiri oleh 120,000 peserta. Mengikut BERSIH 2.0, penyatuan rakyat Malaysia dari seluruh kaum, agama, daerah dan latar belakang ekonomi dalam BERSIH 5 menunjukkan bahawa reformasi dan perletakan jawatan Najib adalah satu konsensus yang tidak boleh disekat oleh mana-mana institusi, parti atau kumpulan ("*After BERSIH 5 rally*", 2016). Antara pemimpin pembangkang yang menyertainya adalah Dr Mahathir, Muhyiddin, Wan Azizah, Lim Guan Eng, Lim Kit Siang dan Mohamad Sabu ("Mahathir pulang dari luar negara", 2016). Dalam ucapan beliau, Mahathir mendakwa "kita bukan lagi hidup di bawah sistem demokrasi, tetapi negara kleptokrasi yang diperintah pencuri". Muhyiddin pula berkata sudah tiba masanya untuk penguasaan BN dan UMNO ditamatkan demi rakyat ("Laporan langsung himpunan", 2016; dan "Nyanyian Negaraku", 2016).

Portal Sarawak Report pula mendedahkan pada 26 Julai 2016 mengenai kertas cadangan Najib kepada mesyuarat Kabinet berkait dengan projek pembinaan Landasan Keretapi Pantai Timur (ECRL) kepada sebuah syarikat milik kerajaan negara China bernama *China Communications Construction Company* (CCCC). Kos sebenar projek pembinaan ECRL ini dikatakan RM27 bilion sahaja tetapi akan diwujudkan "perbezaan tambahan" sebanyak RM29.85 bilion untuk membayar hutang 1MDB sebanyak USD5.63 bilion selain untuk membuat "*bail-out*" sebanyak USD315 milion kepada dua syarikat yang dikaitkan dengan Jho Low. Sebagai imbalannya, CCCC akan diberikan pelbagai insentif untuk projek pembinaan ECRL ini seperti pengecualian cukai selama 10 tahun di samping penjualan tanah milik 1MDB dengan harga murah kepadanya ("*Najib's Secret Deal With China*", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Bertepatan dengan laporan portal Sarawak Report pada 26 Julai 2016 pula, Najib mengumumkan dalam pembentangan Bajet 2017 pada 21 Oktober 2016 bahawa projek ECRL akan memakan kos sebanyak RM55 bilion ("*PM says ECRL to cost*", 2016). Pemimpin PH, Sim Tze Tzin, Rafizi Ramli, Tony Pua dan Datuk Dr Hatta Ramli, mendedahkan kajian feasibiliti mendapati kos projek itu hanyalah RM53.2 milion bukan RM91.7 milion per kilometer sekali gus menunjukkan ia cubaan untuk menyedut RM25 bilion untuk membayar hutang 1MDB ("Projek ECRL paling mahal", 2016, dan "Kos ECRL sepatutnya", 2016). Datuk Seri Saifuddin Nasution Ismail pula menyifatkannya sebagai satu tindakan "menjual negara" ("Najib, ini maksud sebenarnya", 2017) manakala Rafizi juga mendakwa bahawa lebihan wang itu akan digunakan untuk menghadapi PRU 14 ("Maklumbalas kepada", 2016).

Dalam tempoh ini juga, Dr Mahathir dan Muhyiddin menemui Anwar di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur dalam usaha untuk menyatukan barisan pembangkang. Dr Mahathir berbuat demikian pada 5 September 2016 di mana pertemuan pertama mereka sejak pemecatan Anwar 18 tahun 3 hari lalu, dengan disaksikan oleh Dr Wan Azizah, Mohamed Azmin, Datuk Kamarudin Jaffar dan Datuk Seri Khairuddin Abu Hassan, berlaku tatkala Anwar menfailkan injunksi sementara bagi menghalang penguatkuasaan Akta Majlis Keselamatan Negara (MKN) 2016 ("Selepas 18 tahun", 2016). Pertemuan antara Muhyiddin dan Anwar pula berlangsung pada 5 Oktober 2016 tatkala Anwar menghadiri kes saman fitnah beliau ke atas akhbar Utusan Malaysia dalam mana Muhyiddin menyatakan bahawa pertemuan itu penting bagi mewujudkan kerjasama pembangkang dalam PRU 14 ("Selepas Tun M", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Hasil daripada pertemuan ini, setelah BERSATU diluluskan pendaftarannya oleh RoS, pada hari yang sama juga PH dan BERSATU menandatangani satu perjanjian kerjasama yang di antara lainnya menjanjikan untuk "memperjuangkan agenda reformasi dalam kebangunan-semula negara demi rakyat dengan berpaksikan nilai-nilai yang dikongsi bersama, termasuk kebenaran, keadilan dan tatakelola yang baik", "meletakkan satu calon sahaja untuk mewakili PH-BERSATU di dalam sesuatu pilihan raya", "mewujudkan gabungan parti-parti politik pembangkang sebelum PRU 14", "menggunakan manifesto bersama dan logo bersama dalam PRU 14" serta "mewujudkan Jawatankuasa Teknikal Bersama untuk membincangkan pembahagian kerusi, manifesto bersama dan merangka gerak kerja pilihan raya secara bersama" ("PPBM jalin kerjasama", 2016, dan "Perjanjian Kerjasama", 2016).

Pada 10 Februari 2017, Dr Mahathir sekali lagi menemui Anwar di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur tatkala menghadiri Anwar kes saman fitnah beliau. Mengikut Dr Mahathir, dalam pertemuan tersebut mereka berbincang mengenai masalah politik yang berlaku di negara ini dan mereka bersetuju dalam banyak isu. Tambah Dr Mahathir, mereka masih berunding dengan PAS tetapi pada waktu itu mereka mahu mengukuhkan gabungan PH dan mereka bersetuju bahawa BERSATU akan menyertai PH ("Tun M Temui Anwar", 2017). Menyusuli pertemuan kedua Dr Mahathir dan Anwar ini, Dr Mahathir pun mengumumkan pada 14 Mac bahawa ahli BERSATU secara sebulat suara bersetuju untuk menyertai PH dan mengemukakan permohonan rasmi BERSATU untuk menyertai PH menyebabkan ia diterima secara rasmi sebagai ahli keempat PH pada 20 Mac 2017 ("PPBM kini ahli ke-4", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Pada masa yang sama, haluan PH juga lebih jelas bila para perwakilan Muktamar PAS Pusat ke-63 pada 30 April 207 sebulat suara meluluskan usul yang dibawa oleh Dewan Ulamak PAS Pusat bagi menamatkan tahaluf siyasi PAS dengan PKR dengan keputusan akhir mengenainya akan diputuskan oleh Majlis Syura Ulamak PAS ("PKR tidak hormati kerjasama", 2017). Majlis Syura Ulamak PAS dalam mesyuaratnya pada 11 Mei 2017 memutuskan hubungan tersebut berkuatkuasa serta merta kerana begitu banyak pelanggaran syarat tahaluf siyasi yang dikatakan dibuat oleh PKR. Antaranya adalah menentang sebahagian daripada agenda Islam yang dibawa oleh PAS seperti RUU355, mengkhianati PAS kerana bekerjasama dengan pihak yang mahu menjatuhkan Kerajaan PAS Kelantan serta menentang PAS dalam PRK Sungai Besar dan Kuala Kangsar ("PAS tamatkan tahaluf siyasi", 2017).

Walaupun begitu, tidak semuanya berjalan lancar dalam PH setelah kemasukan BERSATU ke dalamnya. Pada 4 Mei 2017, PH diberitakan secara tidak rasmi sebagai menamakan pimpinan mereka untuk menghadapi PRU 14 dengan Dr Mahathir dipilih sebagai Penasihat PH yang tidak mempunyai kuasa eksekutif dengan satu lagi slot khas bagi membolehkan seorang lagi Penasihat, iaitu Anwar, dilantik manakala Dr Wan Azizah pula dicadangkan sebagai Pengerusi PH. Dr Wan Azizah akan dibantu oleh tiga Naib Pengerusi, iaitu Muhyiddin, Mohamad Sabu dan Lim Guan Eng. Ketua Sekretariat PH, Saifudin Abdullah, dicadangkan sebagai Setiausaha Agung PH manakala M Kulasegaran dicadangkan sebagai Bendahari PH. Setiap parti komponen, BERSATU, PKR, DAP dan AMANAH, akan mempunyai tiga wakil dalam Majlis Presiden PH ("Pakatan Harapan namakan", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Pertikaian bagaimanapun berlaku dalam PH mengenai siapa di kalangan pemimpin mereka yang akan dinamakan sebagai calon Perdana Menteri jika PH menang dalam PRU 14. Sentimen meluas dalam PKR adalah mahukan Anwar dijadikan calon Perdana Menteri dari PH. Pada 12 Mei 2017, Dr Wan Azizah sendiri dalam satu wawancara dengan stesyen televisyen Aljazeera menyatakan beliau tidak kisah menjadi pemanas kerusi Perdana Menteri buat sementara waktu sehingga Anwar dibebaskan dari penjara ("Wan Azizah: No problem", 2017). Dalam Kongres Tahunan Angkatan Muda Keadilan (AMK) pada 20 Mei 2017, Ketuanya, Nik Nazmi Nik Ahmad, telah mengusulkan Anwar sebagai Perdana Menteri sekiranya PH menang manakala Dr Wan Azizah dilantik sebagai Perdana Menteri peralihan sementara proses pembebasan Anwar berjalan ("Wan Azizah calon terbaik", 2017).

Dalam Kongres Tahunan Nasional PKR pada 21 Mei 2017 yang turut dihadiri oleh Dr Mahathir dan Muhyiddin juga perkara ini berbangkit. Ini kerana Dr Mahathir dan Muhyiddin tidak memegang dan mengibar plakad 'Anwar PM Ke-7' sebagai tanda sokongan kepada Anwar sebagai Perdana Menteri sekiranya PH menang dalam PRU 14 sedangkan semua pemimpin pembangkang lain memegang dan mengibar plakad sebaik sahaja Dr Wan Azizah menamatkan ucapan dasar beliau dan selepas tayangan video mengenai pengorbanan Anwar selesai ditayangkan ("Kenapa Tun M tidak angkat", 2017). Dalam ucapan dasar beliau pula, Dr Wan Azizah menegaskan bahawa PKR sedar tentang realiti politik negara pada waktu itu di mana hanya gabungan utuh parti-parti pembangkang dapat mencabar keangkuhan pemerintah yang belum pernah ditumbangkan ("Wan Azizah: Tidak Boleh Selesa", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Kemelut ini berterusan bila Dr Mahathir, ketika menjawab salah satu soalan dalam program soal jawab di laman Facebook beliau pada 1 Jun 2017, menyebut sekiranya kawan-kawan beliau dalam PH mempunyai cadangan untuk melantik beliau maka beliau akan mempertimbang untuk memegang semula jawatan Perdana Menteri jika PH menang dalam PRU 14 ("Tun M sedia pertimbang jawatan", 2017). Pada 5 Jun 2017 pula, terbit laporan bahawa isu kegagalan sesetengah pihak dalam PH menerima Dr Mahathir selaku pemimpin yang akan mengetuai PH dan Malaysia mungkin akan menyebabkan BERSATU keluar daripada PH. Dikatakan bahawa jika ini berlaku, harapan PH untuk menang semakin tipis kerana penyertaan BERSATU diharapkan dapat memberikan sejumlah undi Melayu yang tidak dapat diperoleh sebelum ini untuk mengalahkan BN ("PH mungkin hilang Bersatu", 2017).

Kemelut ini berakhir apabila Nurul Izzah bertemu dengan Dr Mahathir di London pada 3 Julai 2017 ("Pertemuan Nurul Izzah", 2017), diikuti oleh pertemuan Anwar dengan Mohamad Sabu dan Datuk Husam Musa di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur pada 13 Jun 2017 diikuti oleh keputusan Mesyuarat Biro Politik PKR pada 14 Jun 2017 bahawa Dr Mahathir akan mengetuai senarai pimpinan Majlis Presiden PH ("PKR akhirnya setuju", 2017). Anwar juga mengumumkan pada 17 Jun 2017 bahawa beliau memilih untuk tidak menawarkan diri selaku calon Perdana Menteri. Beliau berkata, PH perlu memberi fokus kepada PRU 14 dan semua isu sampingan lain seperti muslihat perebutan kuasa dan kedudukan atau keterlanjuran kata kurang sopan perlu dihentikan. Jika PH ingin mengalahkan BN maka kedudukan dan peranan Dr Mahathir perlu dimanfaatkan, kata beliau ("Anwar tarik diri", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Ekoran penyelesaian yang terhasil daripada sikap beralah pemimpin PKR dan Anwar ini maka usaha untuk memantapkan organisasi PH, "menggembleng seluruh kekuatan rakyat untuk memenangi PRU 14 dan membentuk kerajaan" dan "menurunkan kerajaan pimpinan kleptokrat yang diketuai oleh Najib" berjaya direalisasikan dalam mana Majlis Presiden PH pada 13 Julai 2017 bersetuju menerima struktur kepimpinan PH yang baharu dengan melantik Anwar sebagai Ketua Umum, Dr Mahathir sebagai Pengerusi, Dr Wan Azizah sebagai Presiden, Muhyiddin, Lim Guan Eng dan Mohamad Sabu sebagai Timbalan-Timbalan Presiden, Mohamed Azmin, Mukhriz, Chong Chieng Jen dan Salahuddin Ayub sebagai Naib-Naib Presiden, Saifuddin Abdullah sebagai Ketua Setiausaha dan M. Kula Segaran sebagai Bendahari ("Kenyataan Media Majlis Presiden", 2017).

3.4 Pengorbanan Berterusan Demi Kejayaan, 2017-2018

Dalam waktu ini juga, DOJ melalui Pemangku Penolong Peguam Negaranya, Kenneth A. Blanco, sekali lagi mengumumkan pada 15 Jun 2017 bahawa Kerajaan Amerika Syarikat telah memfailkan saman sivil bagi menyita 16 lagi aset bernilai kira-kira USD540 milion yang dikaitkan dengan satu konspirasi antarabangsa untuk menggubah secara haram dana yang dicuri dari 1MDB ("*U.S. Seeks to Recover*", 2017). Kali ini, selain ditambah penerimaan di dalam akaun peribadi beliau sejumlah wang yang banyak dari dana yang dicuri dari 1MDB, ia juga mendedah dan memperincikan bagaimana USD27.3 milion digunakan untuk membeli "*a 22-carat pink diamond pendant and necklace*" kepada isteri MO1 pada 10 September 2013 serta bagaimana USD1.3 milion digunakan untuk membeli "*27 different 18-carat gold necklaces and bracelets*" kepada isteri MO1 pada 10 Oktober 2014.

Pendedahan mengenai penyelewengan dana 1MDB untuk membeli 22-*Carat Pink Diamond Necklace* untuk isteri Najib, Rosmah, mendapat liputan dan kecaman meluas di Malaysia ("*DOJ: US$620m returned*", 2017). Lim Guan Eng pula menyebut pendedahan DOJ adalah serius dan beliau mencadangkan supaya kerajaan memfailkan satu saman di Amerika Syarikat bagi menafikan tuduhan-tuduhan DOJ ini ("*File suit in US*", 2017). Ugutan Rosmah untuk menyaman mana-mana pihak yang membuat tuduhan tidak berasas terhadap beliau ("*Rosmah sets lawyers*", 2017) pula disahut oleh Dr Mahathir yang mencabar Rosmah supaya menyaman DOJ kerana menuduh beliau membeli *22-Carat Pink Diamond Necklace* menggunakan duit 1MDB. Dalam nada sama, Dr Mahathir juga mencabar Rosmah menyaman beliau kerana menyatakan perkara sama seperti DoJ ("*Just sue DOJ*", 2017).

Pendedahan DOJ ini juga disambut oleh enam pemimpin parti pembangkang, iaitu Dr Wan Azizah, Teresa Kok dari DAP, Khalid Samad dari AMANAH, Dr Michael Jeyakumar dari PSM, Darell Leiking dari WARISAN dan Dr Rais Hussin dari BERSATU, yang mengeluarkan kenyataan media pada 28 Jun 2017 bagi menyeru kesemua parti pembangkang untuk mengenepikan segala perbezaan dan bekerjasama serta bersatu tenaga untuk membawa mereka yang terlibat di dalam skandal penyelewengan dana 1MDB ke muka pengadilan. Jawatan Kuasa Tindakan 1MDB juga akan diwujudkan bagi merangka strategi dan respon pembangkang terhadap isu 1MDB ini manakala jelajah penerangan terkini isu skandal penyelewengan dana 1MDB akan dibuat bermula di Kepala Batas, pada 6 Julai 2017 dan akan berakhir dengan satu perhimpunan rakyat di ibu negara ("KENYATAAN MEDIA", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Majlis Presiden PH yang baru dimuktamadkan komposisinya dalam kenyataannya pada 24 Julai 2017 mengumumkan bahawa Siri Jelajah Roadshow PH terbukti mampu memecahkan mitos bahawa orang Melayu luar bandar dan di kampung-kampung tidak berminat dan tidak faham isu 1MDB. Untuk itu, Siri Ceramah Jelajah Rentasi Negara "Sayangi Malaysia, Hapus Kleptokrasi" dirancang untuk dibawa ke setiap negeri dan 50 kawasan di seluruh negara berakhir dengan satu himpunan besar "Sayangi Malaysia, Hapus Kleptokrasi" di Dataran Padang Timur, MBPJ, pada jam 4 petang 14 Oktober 2017 ("Kenyataan Akhbar", 2017). Himpunan besar ini dihadiri oleh sejumlah 25,000 peserta dengan Dr Mahathir yang menggelarkan Najib sebagai lanun Bugis manakala Salahuddin menyifatkan Najib sebagai menghidap penyakit kronik bernama kleptomania ("Himpunan antikleptokrat tamat", 2017).

Najib dalam pada itu cuba memulihkan imejnya di mata dunia dengan mengaturkan lawatan kerja untuk menemui Presiden Amerika Syarikat, Donald Trump, pada 11-13 September 2017 ("Lawatan Kerja", 2017). Berita mengenai pertemuan Najib dan Trump ini segera dikritik oleh akhbar-akhbar antarabangsa seperti The Washington Post yang menyifatkan ia adalah satu langkah undur ke belakang ("*Trump's hosting of Malaysia's*", 2017), khususnya kerana Najib berpotensi untuk dibabitkan dalam salah satu kes rasuah terbesar yang pernah disiasat oleh DoJ ("*Inviting Malaysia's prime minister*", 2017). Majalah Newsweek pula menyiarkan artikel tulisan bekas Duta Amerika Syarikat ke Malaysia, Paul Wolfowitz, yang menyifatkan Najib sebagai penjenayah sambil menyatakan gambar Trump bersama Kim Jong-Un dari Korea Utara adalah lebih baik dari menemui Najib ("*Trump's meeting*", 2017).

Di Malaysia pula, pemimpin PH seperti Rafizi menyindir Najib kerana "seolah-olah membawa ufti untuk dipersembahkan kerana kesemua perkara yang dibincangkan melibatkan wang rakyat Malaysia yang akan dibawa dan dilabur untuk membeli kapal terbang buatan Amerika Syarikat dan membiayai projek-projek infrastruktur di Amerika Syarikat". Rafizi mempersoalkan bagaimana dalam keadaan rakyat Malaysia tertekan dengan pelbagai isu Najib boleh membantu Amerika Syarikat mengukuhkan ekonomi negara itu dengan membawa wang rakyat Malaysia membiayai ekonomi negara tersebut dengan membeli 25 buah Boeing 737 dan 8 buah 787 Dreamliners untuk MAS, membawa KWSP melabur antara USD3 bilion dan USD4 bilion dalam usaha pentadbiran Trump membina semula infrastruktur Amerika Syarikat serta mendorong Khazanah menambahkan pelaburan sedia ada sebanyak USD400 juta di Lembah Silikon ("Pendedahan Semalam Tepat", 2017).

Pemimpin PAS pula waktu ini dilihat bersekongkol dengan Najib di mana Abdul Hadi umpamanya pada 24 Jun 2017 menggesa parti-parti politik di Malaysia supaya menyelesaikan sendiri sebarang permasalahan dalaman umat atau negara, termasuk isu 1MDB, kerana bencana menerima campur tangan asing lebih besar akibat dan buruknya pula berpanjangan, apatah lagi bila al-Qur'an mempamerkan ayat-ayat yang banyak melarang umat Islam memberi kepercayaan kepada pihak lain dalam menyelesaikan masalah dalaman mereka ("Surat terbuka kepada parti", 2017). Tuan Ibrahim, setelah beliau bersama hampir 30 Ahli Jawatankuasa Kerja PAS Pusat dan mantan Menteri Besar Selangor, Tan Sri Khalid Ibrahim, mendengar penjelasan mengenai isu 1MDB dari CEO 1MDB, Arul Kanda Kandasamy, pada 7 Ogos 2017

Universiti Utara Malaysia

menyebut betapa PAS berpuas hati dengan penjelasan mengenai pelan rasionalisasi yang dicadang bagi mengatasi kemelut 1MDB ("1MDB: PAS puas hati", 2017).

Kenyataan Tuan Ibrahim dikritik oleh Rafizi yang bertanya kepada kepimpinan PAS: Apabila mereka berpuas hati dengan kemajuan proses rasionalisasi itu, adakah mereka bersetuju dengan kaedah memindahkan hutang 1MDB kepada rakyat sedangkan wang yang dipinjam oleh 1MDB itu telah jelas lesap dan diselewengkan untuk membeli harta-harta mewah? Tanya beliau lagi, di mana baiknya tindakan-tindakan merompak wang rakyat, kemudian menjual harta-harta rakyat untuk menutup lubang hutang setelah hutang-hutang itu dipindahmilik kepada kerajaan? Pada masa yang sama, kerajaan terpaksa mengutip cukai yang baru (GST), meningkatkan kutipan cukai sedia ada dan memotong perbelanjaan-perbelanjaan penting seperti pendidikan dan kesihatan. Rafizi menyebut bahawa beliau kecewa dengan pendirian Tuan Ibrahim dan pimpinan PAS itu kerana merasakan ia akan dijadikan modal oleh UMNO/BN untuk menghalalkan tindakan memindahkan hutang 1MDB kepada rakyat ("Pendirian PAS Mengenai 1MDB", 2017).

PAS juga dituduh oleh portal Sarawak Report pada 6 Ogos 2016 sebagai menerima wang sebanyak RM90 juta dari UMNO ("*As Najib Denies*", 2016). Husam Musa juga membuat dakwaan sama dengan menyebut dalam satu ceramah beliau pada 6 Februari 2017 bahawa PAS menerima dana sebanyak RM90 juta daripada UMNO melalui akaun Affin Bank ("Dakwa Pas terima dana", 2017). Husam juga dilaporkan pada 10 November 2017 sebagai mendakwa bahawa beliau melihat sendiri sumber maklumat yang menunjukkan pemimpin PAS menerima wang daripada UMNO dan jumlahnya

lebih daripada RM90 juta ("Saya tengok bukti duit", 2017). Dalam ucapan beliau pada 9 Februari 2018 pula, Husam mengeluarkan ugutan untuk menyiarkan rakaman ucapan sulit seorang pemimpin PAS yang dikatakan mengakui bahawa "PAS secara senyap telah bekerjasama dengan UMNO dan telah menerima wang daripada UMNO" ("Ceramah Perdana Sempena Pelancaran", 2018).

Seterusnya Majlis Presiden PH mengumumkan pada 30 Ogos 2017 bahawa BERSATU diberi ruang untuk menerajui empat negeri, iaitu Johor, Perak, Kedah dan Perlis dalam PRU 14 berdasarkan Formula 4-4-3-3. PKR juga diberi ruang untuk menerajui empat negeri, iaitu iaitu Selangor, Negeri Sembilan, Pahang dan Sabah. AMANAH pula mengetuai tiga negeri, iaitu Kelantan, Terengganu dan Melaka, manakala DAP mengetuai tiga negeri, iaitu Pulau Pinang, Sarawak dan Wilayah Persekutuan. Turut diumumkan ialah nama Pengerusi PH di semua negeri tersebut. Mereka ialah Muhyiddin di Johor, Mukhriz di Kedah, Ahmad Faizal Azumu di Perak dan Ameir Hassan di Perlis; Mohamed Azmin di Selangor, Datuk Fauzi Rahman di Pahang, Datuk Aminuddin Harun di Negeri Sembilan dan Christina Liew di Sabah. Seterusnya ialah Husam di Kelantan, Datuk Raja Kamarul Bahrin Shah Raja Ahmad Baharuddin Shah di Terengganu dan Datuk Adli Zahari di Melaka; serta Lim Guan Eng di Pulau Pinang, Chong Chien Jien di Sarawak dan Tan Kok Wai di Wilayah Persekutuan ("*Bersatu to lead Harapan*", 2017).

Ini diikuti oleh pengumuman Muafakat PH pada 7 Januari 2018 di mana Dr Mahathir akan diangkat menjadi Perdana Menteri dan Dr Wan Azizah akan diangkat menjadi Timbalan Perdana Menteri jika PH menang dalam PRU 14 ("Harapan umum

Mahathir", 2018). Untuk memperkukuh kepimpinan kerajaan PH dan memperteguh muafakat antara parti-parti anggota, proses undang-undang untuk mendapatkan Pengampunan Diraja bagi membebaskan Anwar pula akan dimulakan segera, selepas PH mengambil alih pentadbiran negara, agar Anwar dapat segera berperanan dalam Kerajaan Persekutuan dan kemudiannya diangkat sebagai calon Perdana Menteri ke-8. Turut diumumkan ialah agihan kerusi Parlimen di Semenanjung Malaysia yang menyaksikan BERSATU mendominasi PH dengan 52 kerusi berbanding 51 kerusi PKR, 35 kerusi DAP dan 27 kerusi AMANAH ("Muafakat Pakatan Harapan", 2018).

Setelah diumumkan sebagai calon Perdana Menteri PH dalam Konvensyen PH ini, Dr Mahathir telah cuba mengunjungi Anwar yang sedang menjalani rawatan di Hospital Rehabilitasi Cheras pada 10 Januari 2018. Walaupun diiringi oleh Nurul Izzah memasuki Unit Kemasukan Pesakit Wad tetapi beliau keluar semula kerana tidak mendapat kebenaran Jabatan Penjara untuk bertemu Anwar. Beliau menyatakan rasa sedih kerana beliau cuma ingin berjumpa Anwar untuk mengucapkan terima kasih kerana tidak membantah malah menyokong beliau sebagai calon Perdana Menteri PH. Beliau mengadu, "Nak jumpa orang pun tak boleh, nak pergi tengok orang sakit pun tak boleh. Saya dikatakan diktator tapi saya tak pernah buat perkara seumpama ini." Beliau menyifatkan Najib sebagai seorang diktator dan semua patut menyokong usaha menjatuhkan Najib ("Mahathir dilarang jumpa Anwar", 2018).

Lanjutan kegagalan menemui Anwar, Dr Mahathir pun menulis di laman Facebook beliau keesokan harinya. Kata beliau, dalam PH semua keputusan dibuat secara konsensus iaitu dengan dipersetujui oleh semua empat parti. Apabila beliau dicalon

Universiti Utara Malaysia

sebagai bakal Perdana Menteri untuk PH, tiga buah parti bersetuju, tetapi PKR tidak membuat keputusan namun pada saat terakhir PKR bersetuju. Beliau percaya masa yang panjang yang diambil oleh PKR ialah kerana tidak senang dengan beliau yang menjadi PM di waktu Anwar dipenjara. Beliau juga percaya persetujuan ini adalah oleh kerana Anwar dapat mengatasi perasaannya dan mengutamakan kepentingan negara lebih dari perasaan diri sendiri. Tambah beliau, bukan mudah bagi Anwar terutamanya, tetapi jelas Anwar utamakan negara lebih dari diri Anwar, sebab itulah beliau menyatakan beliau perlu hanya satu minit sahaja untuk berjumpa dan mengucap terima kasih sendiri kepada Anwar ("MENZIARAH ANWAR", 2018).

Tidak dinafikan bahawa sebelum ini Dr Mahathir lebih terkehadapan dalam menjuarai isu 1MDB berbanding para pemimpin pembangkang lain. Bila DoJ membuat saman sivil pada 20 Julai 2016 umpamanya, beliau segera mendakwa bahawa MO1 yang didakwa menerima wang 1MDB ini adalah Najib, tetapi rakyat Malaysia tidak boleh berbuat apa-apa kerana MO1 mengawal agensi-agensi penguatkuasaan ("*The Cat Is Now*", 2016). Beliau juga menyeru pemimpin UMNO supaya berhenti dari menipu diri kerana perbuatan Najib diketahui masyarakat dunia ("Pemimpin UMNO", 2016) bila beliau mencabuli undang-undang Amerika Syarikat dengan membawa masuk dan membelanjakan wang haram di sana ("Campur Tangan Asing", 2016). Beliau juga malah menanyakan Najib mengapa beliau tidak membuat sebarang usaha untuk menyaman DOJ, dan media massa antarabangsa, jika laporan mereka adalah tidak benar ("Mempertahankan Najib", 2016).

Universiti Utara Malaysia

Bila DoJ membuat saman sivil pada 15 Jun 2017 pula, Dr Mahathir mengangkatnya sebagai satu laporan yang paling menyeluruh dan mendedahkan perincian-perincian, termasuk perbualan-perbualan antara pihak-pihak yang terlibat dan bank-bank yang terlibat, nombor-nombor akaun dan tarikh-tarikh sebenar pemindahan wang berlaku ("*Apandi's Apprehension*", 2017). Beliau juga menyatakan bahawa saman sivil DOJ ini menunjukkan bagaimana berbilion ringgit yang diselewengkan disalahguna untuk membeli kapal terbang, kapal mewah, hartanah dan bangunan mewah di Amerika Syarikat dan England serta berlian ratusan juta ringgit sebiji untuk isteri Najib, Rosmah ("Maruah Melayu", 2017)). Beliau malah mengisytiharkan bahawa tuduhan yang dibuat oleh DOJ ini adalah tepat dan terperinci, termasuk berlian berwarna merah jambu yang diberi oleh Jho Low kepada Rosmah ("DOJ Dan Saya", 2017).

Kelebihan Dr Mahathir ialah beliau mampu bercakap mengenai isu 1MDB dalam bahasa yang ringkas sehingga rakyat Malaysia mudah faham. Beliau umpamanya memanggil kerajaan Najib sebagai kerajaan kleptokrasi, iaitu kerajaan pencuri, penyangak dan perompak ("Jurucakap Najib", 2016). Beliau juga menggelarkan Malaysia sebagai Darul Penyangak iaitu pemerintah mencuri. Kata beliau, duit yang dicuri ini adalah duit yang dipinjam dan untuk membayar pinjaman sekeping demi sekeping harta negara akan dijual. Dengan itu selesailah hutang tetapi Malaysia sudah dimiliki orang dan rakyat pun jadi hamba kepada pemilik negara yang baru ("Darul Penyangak", 2017). Beliau juga menyindir asal-usul Najib selaku orang Bugis dengan bertanya kepada orang Bugis: Apakah orang Bugis dapat menyambut baik bahawa penyamun ini seorang pahlawan berketurunan Bugis? Jawab beliau, beliau

Universiti Utara Malaysia

tidak fikir orang Bugis boleh berbangga dengan seorang penyangak yang mendakwa beliau adalah pahlawan Bugis ("Pahlawan Bugis", 2017).

Dr Mahathir juga memainkan sentimen agama untuk menyerang Najib dengan menyebut bagaimana Najib menggunakan wang haram dari 1MDB untuk membiayai umat Islam mengerjakan ibadah haji. Beliau menjelaskan bahawa menggunakan wang haram dari 1MDB untuk membiayai ibadat adalah perbuatan salah dan ia tidak boleh dihalalkan dengan menggunakannya untuk mengerjakan ibadat ("Menghalal Yang Haram", 2017). Beliau juga menyelar beberapa orang Mufti yang mendakwa beliau cuba jadi Tuhan dengan menyebut bahawa Mufti-Mufti ini tidak tahu dengan mendalam bagaimana Najib telah melakukan jenayah dengan mengambil duit 1MDB. Duit 1MDB ini juga dikatakan haram kerana penggunaannya untuk membiayai umat Islam mengerjakan ibadat haji adalah sogokan ("Rasuah Dan Ibadat Haji", 2017). Beliau juga menanyakan soalan sama ada duit yang dicuri haram atau tidak dan sama ada, jika duit yang dicuri haram, bolehkah duit itu dihalalkan dengan menggunakannya untuk mengerjakan ibadat haji atau umrah ("Haram Halal", 2018).

Satu lagi kelebihan Dr Mahathir adalah kedudukan beliau sebagai bekas Presiden UMNO yang membolehkan beliau memujuk ahli-ahli UMNO menerima BERSATU kerana BERSATU juga merupakan sebuah parti yang memperjuangkan kepentingan kaum Melayu dan umat Islam ("*Why A New Party*?", 2016). Matlamat perjuangan BERSATU juga adalah untuk "menegakkan Islam sebagai agama bagi Persekutuan...", "mempertahankan kedudukan istimewa orang Melayu dan anak negeri Sabah dan Sarawak...", "memperkasa Bahasa Melayu sebagai bahasa kebangsaan..." serta

"menjunjung kemuliaan dan kedaulatan institusi Raja-Raja Melayu" ("Prinsip-Prinsip Perjuangan"). Ini membolehkan beliau menyeru orang Melayu menebus balik maruah mereka serta kembali kepada prinsip dan matlamat UMNO sebenar yang hanya ada dalam BERSATU" ("Maruah Melayu", 2017).

Dr Mahathir juga bertungkus-lumus untuk membuatkan orang Melayu dan umat Islam menerima DAP dengan hadir ke Persidangan Kebangsaan DAP pada 4 Disember 2016 ("Tun M buat kejutan", 2016). Beliau juga memuji DAP dengan menyebut bahawa sebenarnya DAP bukan parti perkauman Cina, DAP banyak menggunakan bahasa kebangsaan dalam mesyuaratnya dan lagu partinya juga dinyanyikan dalam bahasa kebangsaan. Kepimpinan DAP juga tidak pernah menuntut jawatan Perdana Menteri dan Timbalan Perdana Menteri dan gabungan parti-parti pembangkang tidak mungkin didominasi oleh DAP selain di Pulau Pinang ("DAP", 2017). Beliau juga menyebut bahawa majoriti dari wakil rakyat PH bila PH menang dalam PRU 14 akan terdiri dari orang Melayu dan mereka tidak akan menyerahkan kepada DAP untuk memilih Perdana Menteri ("DAP", 2017).

Kemasukan Dr Mahathir dan BERSATU ke dalam PH juga mendorong PH untuk melancarkan pada 8 Mac 2018 Manifesto PRU 14 yang mengandungi beberapa jaminan kepada kaum Melayu dan umat Islam bahawa kepentingan mereka akan tetap terjaga jika PH memenangi PRU 14. Antara jaminan yang diberikan kepada mereka di dalam Manifesto ini adalah ikrar PH bahawa ia akan "mempertahankan Perlembagaan Persekutuan; Islam sebagai agama bagi Persekutuan sejajar dengan Perkara 3; serta melindungi kedudukan istimewa orang Melayu dan Bumiputera Sabah dan Sarawak

Universiti Utara Malaysia

sejajar dengan Perkara 153", "mempertahankan peranan dan tanggungjawab institusi Raja Berperlembagaan" serta "memartabatkan penggunaan Bahasa Melayu sejajar dengan Perkara 152 dan memperluaskan Bahasa Melayu sebagai bahasa ilmu dan lingua franca serantau" ("Buku Harapan", 2018).

Turut dijanjikan adalah hasrat untuk "mengembalikan maruah orang Melayu dan institusi-institusinya" di mana prestasi dan pencapaian agenda memartabatkan maruah bangsa Melayu dan Islam akan dibentangkan dan dibahaskan di Parlimen setiap tahun agar kerajaan sentiasa bertanggungjawab kepada rakyat keseluruhannya dan kedudukan ekonomi Melayu akan dibentangkan dalam ucapan belanjawan setiap tahun. Janji lain yang dinyatakan oleh PH ialah "memajukan ekonomi Bumiputera dan semua rakyat berbilang bangsa" di mana PH berikrar ia akan memberi lebih banyak penumpuan kepada pembangunan ekonomi orang Melayu dan Bumiputera agar akan wujud sebuah bangsa yang boleh berdikari dan bersaing secara sihat di serata dunia dan ia akan mengira secara tuntas dan menerbitkan kepada umum jumlah pegangan ekuiti Melayu dan Bumiputera terkini ("Buku Harapan", 2018).

Di pihak BN pula, dalam usahanya untuk mengekalkan kuasa, ia telah membuat persempadanan semula kawasan pilihan raya yang mengubah sempadan (atau nama) 98 kawasan Parlimen di seluruh negara dalam cara yang memberikan peluang maksima kepadanya untuk menang. Sewaktu membentangkan usul ini di Parlimen pada 28 Mac 2018, Najib berkata, berdasarkan kajian Suruhanjaya Pilihan Raya (SPR), pembahagian bilangan pemilih berdaftar yang sama rata bagi setiap kawasan Parlimen sukar dilaksana kerana kewujudan kawasan-kawasan luar bandar yang keadaan

Universiti Utara Malaysia

topografi serta demografinya berbeza antara satu sama lain ("Kajian semula persempadanan", 2017). Disebabkan BN ketiadaan majoriti 2/3 di Parlimen maka apa yang ia boleh lakukan hanyalah mengubah sempadan atau nama kawasan Parlimen yang memerlukan majoriti mudah ("Zahid: Parlimen bubar", 2018). Selepas dibahaskan 14 Ahli Parlimen, usul ini diluluskan apabila 129 Ahli Parlimen bersetuju berbanding 80 yang tidak bersetuju ("Dewan Rakyat lulus usul", 2018).

3.5 PRU 14 Yang Paling Bersejarah, 2018

PRU 14 pada 9 Mei 2018 merupakan pilihan raya umum paling kotor di Malaysia. Usaha terbesar BN untuk mengalahkan PH ialah dengan menggagalkan cubaan PH untuk mendaftarkan gabungan itu dengan RoS bagi membolehkan parti-parti di dalamnya bertanding di bawah satu simbol dalam PRU 14. Setelah mengumumkan barisan kepimpinan dan logonya pada 14 Julai 2017, di samping memuktamadkan kandungan perlembagaannya ("HARAPAN sedang muktamad perlembagaan", 2017), permohonan pendaftaran ini diserahkan kepada RoS oleh Dr Mahathir, Dr Wan Azizah, Muhyiddin dan Mohamad Sabu pada 28 Julai 2017. Bagaimanapun RoS menyatakan bahawa logo dan simbol PH menjadi penghalang sementara untuk ia didaftarkan kerana logo dan simbol PH hanya mengandungi perkataan HARAPAN sedangkan RoS mahu kedua-dua perkataan, iaitu Pakatan Harapan, ada di dalamnya menyebabkan PH kembali semula ke RoS dalam tempoh dua hari untuk menyerahkan cadangan logo dan simbol barunya ("ROS nasihat HARAPAN", 2017).

Universiti Utara Malaysia

Setelah hampir 100 hari selepas permohonan pendaftaran PH dikemukakan, Dr Mahathir menyatakan pada 21 Oktober 2017 ketidakpuasan hati beliau kerana PH masih belum didaftarkan walaupun logo dan simbol baru PH sudah dikemukakan. Mengikut beliau, kelewatan kelulusan ini merupakan bayangan ketakutan BN untuk menghadapi PH pada PRU 14. "Kalau ada silap bagi tahu kita boleh ubah, tapi nampak perasaan takut sangat kepada PH ini. Cara nak kalahkan PH ini dengan tak didaftarkan, inilah ketakutan Najib," kata Dr Mahathir. Kelewatan kelulusan ini mendorong Sim Tze Tzin, Ahli Parlimen PKR dari Bayan Baru, bertanya mengenainya di Parlimen, dan dalam jawapannya pada 30 Oktober 2017 Kementerian Dalam Negeri (KDN) berkata permohonan ini masih dalam pertimbangan kerana penelitian yang cermat diperlukan bagi memelihara aspek keselamatan dan kepentingan awam ("KDN: Permohonan HARAPAN", 2017).

Jawapan KDN ini disindir oleh Dr Mahathir yang berkata masa panjang yang diambil ini adalah kerana BN bimbang akan kalah pada PRU 14 jika calon parti komponen PH bertanding menggunakan satu logo yang sama. Jadi, dakwa beliau, PH akan mengumumkan penolakan pendaftaran PH tiga hari sebelum PRU14 supaya PH tidak ada logo bersama untuk digunakan dalam PRU 14 ("Dr M: HARAPAN ada pelan B", 2017). Turut menjadi kebimbangan ialah prospek pendaftaran BERSATU dibatalkan menjelang PRU 14 kerana ia didakwa melakukan tiga kesalahan, iaitu tidak mengadakan mesyuarat tahunan, menubuhkan sayap pemuda dikenali sebagai Armada dan menangguhkan mesyuarat agung dengan tidak mengikut peruntukan dalam perlembagaan parti. Dr Wan Azizah bagaimanapun berkata itu bukan perkara baharu dan PH akan menanganinya ("'HARAPAN sedia kemungkinan", 2017)

Universiti Utara Malaysia

Ketua Setiausaha KDN, Datuk Seri Alwi Ibrahim, kemudiannya memaklumkan kepada Dr Mahathir pada 20 November 2017 bahawa punca berlakunya kelewatan dalam usaha mendaftarkan PH oleh RoS ialah kerana masalah yang dihadapi oleh BERSATU ini selain masalah DAP yang pemilihan semula CEC-nya sebelum ini didakwa tidak sah sehingga memaksa parti itu terpaksa mengadakannya semula baru-baru ini ("Masalah DAP, BERSATU", 2017). Bagaimanapun, pada 7 Disember 2017, Setiausaha Organisasi DAP, Anthony Loke, menyerahkan laporan lengkap Penyata Tahunan DAP, dua Penyata Kira-kira, dua salinan minit Mesyuarat Agung Tahunan dan tiga salinan senarai nama ahli-ahli CEC bagi tahun 2017 kepada RoS selepas mengadakan pemilihan CEC menerusi Kongres Khas DAP pada 12 November 2017 dan berharap RoS akan berpuas hati serta mengembalikan status DAP secara biasa secepat mungkin ("DAP serah laporan penyata", 2017).

Ekoran kegagalan RoS memberi maklum balas terhadap permohonan pendaftaran PH ini, pemimpin kanan empat parti komponen PH, iaitu Ketua Sekretariat PH, Datuk Saifuddin Abdullah, Setiausaha Agung DAP, Lim Guan Eng, Setiausaha Agung PKR, Datuk Saifuddin Nasution Ismail, Setiausaha Agung BERSATU, Datuk Seri Dr Shaharuddin Md Salleh dan Timbalan Setiausaha Agung AMANAH, Abang Ahmad Kerdee Abang Masagus, memfailkan saman terhadapnya melalui peguam Gobind Singh Deo pada 21 Februari 2018. Saman tersebut meminta RoS menjawab atau memberi maklum balas terhadap permohonan yang difailkan oleh PH ("Pakatan Harapan saman ROS", 2018). Pada 1 Mac 2018, Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur memberi kebenaran kepada PH untuk memulakan semakan kehakiman bagi menuntut perintah mandamus untuk mendesak RoS mendaftarkan PH sebagai pertubuhan

Universiti Utara Malaysia

berdaftar di bawah Akta Pertubuhan 1966 di mana permohonan ini didengar pada 5 April 2018 ("Permohonan HARAPAN terhadap ROS", 2018).

RoS dalam pada itu memaklumkan pada 9 Mac 2018 bahawa ia akan mengeluarkan notis pembubaran terhadap BERSATU jika parti itu gagal menjawab dan menyerahkan maklumat serta dokumen yang dikehendaki olehnya dalam tempoh 30 hari berkuat kuasa dari tarikh pengeluaran notis yang dikeluarkan mengikut Seksyen 14(2) Akta Pertubuhan 1996 pada 28 Februari 2018. Ketua Pengarah RoS, Surayati Ibrahim, berkata Notis 14(2) adalah suatu notis merujuk kepada perkara yang diarahkan oleh ROS untuk mengemukakan minit-minit mesyuarat cawangan, bahagian dan pusat serta perihal penyata kewangan parti dan ia dikeluarkan berikutan aduan ahli-ahli BERSATU kepada RoS ("ROS beri amaran", 2018). BERSATU bagaimanapun menyerahkan semua dokumen berkaitan yang diminta dan oleh itu memenuhi tarikh akhir yang ditetapkan ("BERSATU serah dokumen", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Disebabkan BERSATU telah mematuhi sepenuhnya syarat yang dikenakan oleh RoS terhadapnya maka adalah dijangkakan bahawa ia akan dibolehkan bertanding dalam PRU 14 dan RoS juga tidak lagi mempunyai sebab untuk tidak mendaftarkan PH. Bagaimanapun, kesemua ini tidak berlaku bila RoS dengan tiba-tiba pada 5 April 2018 mengarahkan BERSATU dibubarkan sementara di mana arahan yang dikeluarkan di bawah Seksyen 14 (5) Akta Pertubuhan berkuat kuasa pada hari itu juga. Suriyati menafikan langkah RoS adalah bermotif politik dan berkata keputusan itu dibuat kerana ia menerima 428 aduan daripada ahli BERSATU yang tidak berpuas hati dengan cara pemimpin parti itu mengendalikan mesyuarat-mesyuaratnya. Suriyati

menambah status BERSATU itu bermakna permohonan PH untuk didaftarkan tidak dapat diproses ("Sah! BERSATU dibubarkan", 2018)

Keputusan memeranjatkan RoS membubarkan komponen PH, BERSATU, kira-kira dua jam sebelum pendengaran permohonan merit permohonan PH untuk didaftarkan secara rasmi di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur menyebabkan PH memaklumkan bahawa mereka mahu memfailkan permohonan mendapatkan kebenaran untuk merujuk RoS ke prosiding menghina mahkamah menyebabkan Hakim Datuk Azizah Nawawi membenarkan penangguhan ke tarikh 11 April 2018 ("HARAPAN mahu prosiding", 2018). Dalam suasana kekalutan di pihak PH inilah maka Najib mengumumkan dalam siaran khas yang dibuat dari Pejabat Perdana Menteri di Putrajaya dan disiarkan secara langsung di televisyen dan Facebook rasmi Najib jam 12.02 tengah hari 6 April 2018 pembubaran Parlimen berkuat kuasa pada 7 April 2018 bagi membuka laluan PRU 14 diadakan ("PM umum Parlimen bubar", 2018)

Universiti Utara Malaysia

Pembubaran sementara BERSATU ini bagaimanapun tidak mematahkan semangat para pemimpin PH untuk menghadapi PRU 14. Dr Mahathir dalam satu ceramah di Pasir Gudang, Johor, pada malam pengumuman pembubaran Parlimen itu mengumumkan di hadapan Dr Wan Azizah, Lim Guan Eng, Mohamad Sabu dan Muhyiddin bahawa semua parti yang bergabung dalam PH akan menyertai PRU 14 menggunakan logo PKR. Dr Mahathir, yang dilihat mengenakan lambang PKR pada baju beliau, berkata tidak mudah untuk setiap parti menggugurkan lambang masing-masing bagi menggantikannya dengan logo PKR dalam PRU 14 tetapi kerana mereka ingin bersatu-padu maka keempat-empat parti ini akan menggunakan satu simbol.

Pemilihan logo PKR ini dilihat ramai sebagai amat signifikan kerana ia menandakan Dr Mahathir serta BERSATU menyertai PRU 14 di bawah lambang yang dicetuskan oleh tindakan beliau sendiri memecat Anwar sebagai Timbalan Perdana Menteri dan Timbalan Presiden UMNO dan menzalimi Anwar 20 tahun sebelumnya sehingga melahirkan PKR ("Sah HARAPAN guna simbol PKR", 2018).

BN tidak ada cara lain untuk menghalang penggunaan logo PKR oleh parti-parti komponen PH ini. SPR pada mulanya didakwa enggan bertemu dengan gabungan pembangkang bagi membincangkan isu berkaitan penggunaan logo dan simbol PKR pada PRU 14 di mana surat balas SPR kepada Setiausaha Agung PKR, Datuk Saifuddin Nasution Ismail menyatakan bahawa ia terpaksa menolak permintaan beliau untuk mengadakan satu perjumpaan dengannya kerana ia sibuk dengan beberapa urusan yang tidak dapat dielakkan. Bagaimanapun, Pengerusi SPR, Tan Sri Mohd Hashim Abdullah, menyatakan pada 18 April 2018 bahawa tiada halangan untuk PH mengguna pakai simbol atau lambang PKR pada PRU 14 kerana mana-mana calon yang berhasrat bertanding atas tiket PKR dan menggunakan simbol PKR adalah tertakluk kepada kebenaran daripada PKR sendiri, bukannya daripada SPR. SPR juga menegaskan tiada peruntukan yang menyatakan ahli parti hanya boleh mewakili partinya sahaja dalam PRU ("PRU14: HARAPAN boleh", 2018).

Dalam pada itu, pada 23 April 2018 BERSATU mengemukakan permohonan menggantung keputusan RoS yang membubarkan sementara pendaftaran BERSATU sehingga permohonan semakan kehakiman yang dikemukakan BERSATU diputuskan dan permohonan ini dibenarkan oleh Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur. Pada sidang

Universiti Utara Malaysia

akhbar beliau di Kuala Lumpur, Muhyiddin berkata dengan keputusan mahkamah hari ini bermakna kedudukan BERSATU belum terbatal serta tiada halangan untuk BERSATU berfungsi sebagai parti politik yang sah. Meskipun begitu, kata beliau, calon BERSATU tetap akan menggunakan logo PKR pada PRU 14 selaras dengan persetujuan itu dicapai pada mesyuarat Majlis Presiden PH ("Muhyiddin sambut keputusan mahkamah", 2018). Permohonan PH untuk memaksa RoS mendaftarkannya di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur pula hanya diputuskan untuk pengurusan kes pada 15 Mei 2018, selepas hari mengundi pada 9 Mei 2018, menyebabkan ia menjadi akademik ("HARAPAN failkan prosiding", 2018)

Bagaimanapun, satu isu lain timbul mengenai pengendalian PRU 14 bila Mohd Hashim mengumumkan dalam sidang media selepas mesyuarat khas SPR untuk menentukan tarikh pengundian dan pencalonan bagi PRU 14 pada 10 April 2018 bahawa SPR menetapkan 9 Mei (Rabu) sebagai hari mengundi bagi PRU 14, manakala 28 April (Sabtu) sebagai hari penamaan calon, selain memendekkan tempoh berkempen menjadi hanya selama 11 hari berbanding 15 hari pada PRU 13 ("Malaysia mengundi 9 Mei", 2018). Ini kerana kebiasaannya hari mengundi ditetapkan pada hari cuti hujung minggu, selalunya Sabtu, bagi memudahkan pengundi keluar mengundi dan andaian yang dibuat ialah Najib mahu menyusahkan pengundi dari keluar mengundi. Tulis Dr Mahathir: "Dan sekarang hari mengundi ditetapkan pada hari Rabu, hari bekerja. Ini satu lagi cara Najib untuk sekat rakyat dari mengundi. Ya, semasa saya PM pernah hari mengundi ditentukan pada hari Isnin. Tetapi diberi cuti pada hari itu." ("Mahathir dedah cara Najib", 2018).

Universiti Utara Malaysia

PH tidak menghadapi banyak masalah lain dalam PRU 14 ini kerana isu-isu seperti agihan kerusi dan negeri, penentuan calon dan pelancaran manifesto kesemuanya telah diselesaikan olehnya sebelum pembubaran Parlimen diumumkan lagi. Ia juga telah menjalinkan kerjasama di Sabah dengan WARISAN pimpinan Mohd Shafei dengan memberikan mandat kepada WARISAN untuk menandingi sebahagian besar kerusi Parlimen dan DUN di negeri itu. Pada akhirnya, di peringkat Parlimen, PH meletakkan seramai 205 calon di seluruh Malaysia berbanding 17 calon Parlimen WARISAN. Daripada 205 calon PH ini, 70 adalah mewakili PKR berbanding 51 BERSATU, 47 DAP, 35 AMANAH dan 2 BEBAS. Sebaliknya, apa yang dilakukan oleh para pemimpin PH dalam tempoh ini ialah berkempen sepenuh hati bagi mengalahkan BN di bawah pimpinan Najib dan PAS di bawah pimpinan Abdul Hadi.

Usaha kempen ini dijuarai oleh Dr Mahathir yang mendedahkan betapa Najib akan melakukan penipuan dalam PRU 14 bagi membolehkan BN menang. Senarai penipuan Najib digariskan oleh Dr Mahathir termasuklah mengubah senarai pengundi, menambah bilangan pengundi pos dan pengundi awal, mengubah sempadan kawasan pilihan raya, menakutkan pengundi terutama kakitangan kerajaan dengan dakwaan kononnya undi mereka diketahui, menyekat bantuan wang kepada parti lawan, membuat sogokan wang dan barangan kepada bakal pengundi secara terbuka, menukar tempat mengundi tanpa diberitahu pengundi dan menyembunyikan daftar pengundi baru daripada parti lawan. Walaupun begitu, kata Dr Mahathir, penipuan ini boleh dibantut oleh rakyat dengan keluar beramai-ramai untuk mengundi sehingga mencapai lebih dari 85 peratus dalam tiap-tiap kawasan pilihan raya. Jika kelebihan mengatasi

Universiti Utara Malaysia

10,000 bagi PH, undi pos tidak akan mencukupi untuk disumbat ke dalam peti undi ("Mahathir dedah cara Najib", 2018).

Selepas seminggu mengelilingi negara berkempen untuk PRU 14, Dr Mahathir membuat kenyataan bahawa PH akan menang mudah mengalahkan BN. Tumpuan utama kempen PH ialah di pedalaman dan kawasan Melayu yang dikuasai BN dengan pemimpin PH daripada BERSATU, PKR dan AMANAH giat berkempen di kawasan itu manakala Dr Mahathir sendiri lebih banyak berkempen di pentas ceramah-ceramah besar di kawasan bandar. Membantu kempen PH di kalangan pengundi Melayu ini ialah beberapa orang bekas Menteri Kanan UMNO seperti Tun Daim Zainuddin, Tan Sri Rafidah Aziz dan Tan Sri Rais Yatim yang menyebabkan UMNO memecat keahlian tiga tokoh veteran tersebut. Semua kempen tersebut mendapat sambutan luar biasa dengan ceramah PH di bandar-bandar besar sentiasa dihadiri oleh puluhan ribu penonton. Ini merupakan petanda "tsunami Melayu" mula melanda, termasuk di kawasan FELDA ("Dr M: HARAPAN akan menang", 2018).

Dalam kempen terakhir beliau pada malam sebelum hari mengundi, Dr Mahathir menyebut mengenai betapa Malaysia kini sudah tidak lagi dikenal sebagai Tiger of Asia, sebaliknya dunia pandang hina kepadanya, menyenaraikannya sebagai satu dari sepuluh negara yang amalan rasuahnya tertinggi. Malaysia juga tidak lagi ditakrif sebagai demokrasi, sebaliknya ia dikenali sebagai kleptokrasi – negara pimpinan perasuah dan pencuri. Tegas beliau, Malaysia hanya boleh memulihkan maruahnya jika rakyatnya menukar kerajaan, diganti oleh parti yang terhad kuasanya sehingga tidak mungkin kuasa disalahguna seperti pada waktu itu. Untuk ini, kata beliau, rakyat

Universiti Utara Malaysia

perlu kalahkan kerajaan BN dan UMNO pimpinan Najib dan keluar beramai-ramai pada 9 Mei 2018 dan mengundi PH dengan simbol keadilannya supaya terselamatlah Malaysia dari kleptokrasi dan akan kembalilah demokrasi dan pemerintahan mengikut undang-undang ("'Kalahkan kerajaan yang", 2018)

Segala pengorbanan PKR selama ini terbalas setelah keputusan PRU 14 diumumkan pada malam 9 Mei 2018 di mana ia buat pertama kalinya mengetuai parti-parti komponen PH lain mengalahkan BN yang telah berkuasa sejak Malaysia merdeka. Seperti dijangkakan, PH memenangi majoriti mudah iaitu 113 daripada 222 kerusi dan jika dicampur dengan kerusi milik WARISAN sebanyak 8 kerusi maka ia bertambah menjadi 121 kerusi. Selaras dengan kedudukannya sebagai parti dominan dalam PH, PKR berjaya memperolehi kerusi terbanyak dalam PRU 14 di kalangan semua parti komponen PH dengan 47 kerusi berbanding 42 kerusi DAP, 13 kerusi BERSATU, dan 11 kerusi AMANAH. BN pula hanya memperolehi 79 kerusi, iaitu 47 melalui UMNO, 2 melalui MIC dan 1 melalui MCA di Semenanjung Malaysia; 13 melalui PBB, 3 melalui PRS, 2 melalui PDP dan 1 melalui SUPP di Sarawak; serta 7 melalui UMNO, 1 melalui PBS, 1 melalui PBRS dan 1 melalui UPKO di Sabah. PAS pula memperolehi 18 kerusi manakala BEBAS dan SOLIDARITI masing-masingnya memperolehi 3 dan 1 kerusi ("KEPUTUSAN PRU 14", 2018).

Ekoran kemenangan PH ini, Yang di-Pertuan Agong, Sultan Muhammad V, mulanya menawarkan Dr Wan Azizah menjadi Perdana Menteri memandangkan beliau ialah Presiden PKR yang simbolnya digunakan semua parti dalam PH pada PRU 14 ("Dr Wan Azizah akui", 2018). Bagaimanapun, Dr Wan Azizah menolak tawaran itu kerana

beliau berpegang teguh kepada janji yang termeterai dalam Muafakat PH yang ditandatangani pada 7 Januari 2018 di mana Dr Mahathir akan diangkat menjadi Perdana Menteri dan Dr Wan Azizah akan diangkat menjadi Timbalan Perdana Menteri jika PH menang dalam PRU 14 ("Harapan umum Mahathir", 2018). Anwar pula dihubungi melalui telefon oleh Najib pada malam 9 Mei 2018 dalam mana Najib berkata terdapat kemungkinan untuk mengatur sesuatu dengan Anwar bagi membolehkan perkongsian kuasa antara mereka tetapi Anwar menolaknya dengan berkata bahawa Najib perlu mengaku kalah terlebih dahulu selain perlu berurusan dengan Dr Mahathir. Najib masih cuba berkeras tetapi akhirnya mengaku kalah sekitar jam 11 pagi 10 Mei 2018 ("Panggilan telefon 9 Mei", 2018).

Pada pukul 1.38 tengah hari, semua ketua parti komponen PH mengutuskan warkah pemakluman yang ditandatangani oleh mereka yang menyatakan kesepakatan mereka dalam menamakan Dr Mahathir sebagai calon Perdana Menteri dari PH. Setelah Istana Negara menerima keputusan rasmi PRU 14 daripada Mohd Hashim pada pukul 2.45 petang, kedua-dua dokumen ini pun dipersembahkan kepada Yang di-Pertuan Agong untuk mendapat perkenan bagi mengadakan Istiadat Angkat Sumpah bagi jawatan Perdana Menteri ("Istana Negara terima", 2018).

Di sebalik pelbagai spekulasi yang timbul di waktu itu sehingga melewatkan Istiadat Angkat Sumpah bagi jawatan Perdana Menteri, Dr Mahathir dengan rasminya diisytihar sebagai Perdana Menteri Malaysia ketujuh apabila istiadat mengangkat sumpah selamat berlangsung pada malam 10 Mei 2018. Beliau yang berusia 92 tahun

Universiti Utara Malaysia

itu juga mencipta rekod tersendiri apabila kembali dipilih untuk menyandang jawatan tertinggi pentadbiran negara buat kali kedua selain mencipta rekod sebagai antara Perdana Menteri tertua di dunia ("Sejarah tercipta!", 2018). Seterusnya, selain mempengerusikan Mesyuarat Majlis Presiden PH di Yayasan Al-Bukhary pada pagi 11 Mei 2018 ("Mesyuarat bentuk kabinet", 2018), tumpuan utama Dr Mahathir seterusnya ialah untuk merealisasikan bahagian kedua Muafakat PH iaitu untuk mendapatkan Pengampunan Diraja bagi membebaskan Anwar pula akan dimulakan segera, dan proses ini bermula dalam kunjungan beliau ke atas Anwar di Hospital Rehabilitasi Cheras pada petang 12 Mei 2018 ("Tun Mahathir jumpa", 2018).

Selanjutnya, pada hari yang sama, Dr Mahathir mengumumkan bahawa Yang di-Pertuan Agong telah menyatakan kesediaan Seri Paduka untuk memberi pengampunan segera kepada Anwar di mana ia adalah pengampunan penuh, yang juga bermaksud beliau bukan sahaja diberi pengampunan tetapi juga akan dibebaskan dengan segera apabila mendapat pengampunan ("Anwar Ibrahim dibebaskan", 2018). Istana Negara dalam satu kenyataan pada 16 Mei 2018 mengesahkan Anwar dibebaskan tepat pukul 11.30 pagi di Hospital Rehabilitasi Cheras selepas mendapat pengampunan daripada Yang di-Pertuan Agong melalui mesyuarat Lembaga Pengampunan Diraja yang berlangsung pada pagi itu. Anwar pada mulanya tiba di Istana Negara kira-kira pukul 11.45 pagi untuk menghadap Yang di-Pertuan Agong dengan ditemani oleh Dr Mahathir sebelum pulang ke kediama beliau di Bukit Segambut selepas itu ("Detik Anwar bebas", 2018).

Universiti Utara Malaysia

3.6 Kesimpulan

Sebagai kesimpulannya, dalam Bab 3 ini, dapat dilihat dengan jelas bagaimana PKR terpaksa menghadapi pelbagai cabaran, baik dari luar mahupun dari dalam, setelah Anwar kembali dipenjarakan. Begitupun, di bawah pimpinan Dr Wan Azizah, setelah PR terbubar, PKR mengemudi barisan pembangkang untuk mewujudkan satu pakatan baharu dengan nama PH dengan AMANAH menggantikan kedudukan PAS di dalamnya. Selain itu kita juga dapat melihat bagaimana begitu banyak pengorbanan yang terpaksa dilakukan oleh para pemimpin PKR, malah oleh Anwar sendiri, terutamanya di dalam mengakomodasi serta menjulang Dr Mahathir dan BERSATU di dalam PH, demi kejayaan PH dalam PRU 14. Pada akhirnya PKR sendiri mengecapi detik manis apabila pengorbanannya itu menyebabkan buat pertama kalinya BN tumbang dalam PRU 14 dengan pemimpin PKR memenangi kerusi terbanyak dalam PH dan Anwar dibebaskan lebih awal dari penjara.

Universiti Utara Malaysia

BAB EMPAT

CABARAN PERLAKSANAAN REFORMASI, 2018-2020

4.1 Pendahuluan

Bab 4 membincangkan mengenai bagaimana ekoran kemenangan PH dalam PRU 14, Anwar diberikan pengampunan dan dibebaskan lebih awal dari penjara dan sejumlah pemimpin PKR telah dilantik menganggotai kabinet Kerajaan PH. Walaupun begitu, di sebalik kejayaan pemimpin PKR memenangi kerusi terbanyak dalam PH, Dr Mahathir selaku Perdana Menteri tidak memberikan ruang yang banyak kepada pemimpin PKR, termasuk Anwar, untuk berfungsi dengan berkesan.

Universiti Utara Malaysia

Pemimpin PKR yang dilantik menganggotai kabinet Kerajaan PH oleh Dr Mahathir adalah tidak seperti yang dicadangkan oleh PKR dan mereka yang dilantik juga tidak diberikan portfolio yang penting. Mereka yang dilantik adalah daripada kem Mohamed Azmin dan keistimewaan yang diberikan oleh Dr Mahathir kepada Mohamed Azmin menyebabkan beliau berjaya mendapatkan kesetiaan daripada sebahagian besar pemimpin PKR yang dilantik menganggotai kabinet Kerajaan PH.

Kita dapat melihat dalam bab ini mengenai bagaimana dalam tempoh ini dasar-dasar yang dilaksanakan oleh Kerajaan PH di bawah pimpinan Dr Mahathir juga tidak selari dengan janji-janji reformasi yang terkandung di dalam Manifesto PH menyebabkan kewibawaan PH dipersoalkan oleh penyokong kuatnya. Ketiadaan komitmen Dr Mahathir untuk merealisasikan agenda reformasi serta keterburu-buruan atau ketidaktegasan beliau menangani beberapa isu menyebabkan orang Melayu Islam bersatu di dalam Muafakat Nasional (MN) pimpinan UMNO dan PAS.

Bab ini menunjukkan bagaimana Dr Mahathir lebih bersungguh-sungguh untuk menguatkan BERSATU dan menunjukkan kecenderungan untuk tidak menghormati perjanjian peralihan kuasa dengan Anwar sehingga menimbulkan keresahan dalam PKR dan PH di mana ini berakhir dengan pengkhianatan Mohamed Azmin dan kem beliau sehingga menyebabkan Kerajaan PH tumbang di pertengahan jalan.

Universiti Utara Malaysia

4.2 PKR Sebagai Pendukung Kerajaan PH, 2018-2019

Setelah Dr Mahathir selamat mengangkat sumpah sebagai Perdana Menteri pada malam 10 Mei 2018 ("Sejarah tercipta!", 2018) dan setelah Anwar dibebaskan pada pagi 16 Mei 2018 ("Detik Anwar bebas", 2018) maka bermulalah perjalanan PH sebagai sebuah Kerajaan. Ia bermula dengan pemberian perkenan oleh Yang di-Pertuan Agong ke atas 14 nama Ahli Parlimen untuk dilantik sebagai Menteri bagi fasa pertama yang terdiri daripada 4 wakil BERSATU, termasuk Dr Mahathir, 4 wakil DAP, 3 wakil PKR dan 3 wakil AMANAH. Mewakili BERSATU adalah Dr Mahathir sebagai Perdana Menteri, Muhyiddin sebagai Menteri Dalam Negeri, Dr Maszlee Malik sebagai Menteri Pendidikan dan Rina Harun sebagai Menteri Pembangunan

Luar Bandar. Mewakili DAP adalah Lim Guan Eng sebagai Menteri Kewangan, Anthony Loke Siew Fook sebagai Menteri Pengangkutan, Gobind Singh Deo sebagai Menteri Komunikasi dan Multimedia dan M Kulasegaran sebagai Menteri Tenaga Manusia. Mewakili PKR adalah Dr Wan Azizah sebagai Timbalan Perdana Menteri merangkap Menteri Wanita dan Pembangunan Keluarga, Mohamed Azmin sebagai Menteri Hal Ehwal Ekonomi dan Datuk Zuraida Kamaruddin sebagai Menteri Perumahan dan Kerajaan Tempatan. Mewakili AMANAH pula adalah Mohamad Sabu sebagai Menteri Pertahanan, Salahuddin Ayub sebagai Menteri Pertanian dan Industri Asas Tani dan Dr Dzulkefly Ahmad sebagai Menteri Kesihatan ("Senarai Kabinet PH", 2018). Mereka kemudiannya mengangkat sumpah sebagai Menteri pada pagi 21 Mei 2018 ("Anggota Kabinet baharu", 2018).

Bagi fasa kedua, 13 menteri mengangkat sumpah jawatan pada 2 Julai 2018. 13 menteri ini terdiri daripada 4 wakil PKR, 2 wakil BERSATU, 2 wakil DAP, 2 wakil AMANAH, 2 wakil WARISAN dan 1 wakil LDP. Mewakili PKR adalah Dr A. Xavier Jayakumar (Menteri Air, Tanah dan Sumber Asli), Datuk Saifuddin Nasution Ismail (Menteri Perdagangan Dalam Negeri dan Hal Ehwal Pengguna), Baru Bian (Menteri Kerja Raya) dan Datuk Saifuddin Abdullah (Menteri Luar Negeri). Mewakili BERSATU adalah Syed Saddiq Syed Abdul Rahman (Menteri Belia dan Sukan) dan Mohd Redzuan Md Yusof (Menteri Pembangunan Usahawan). Mewakili DAP adalah Teresa Kok Suh Sim (Menteri Industri Utama) dan Yeo Bee Yin (Menteri Tenaga, Teknologi, Sains, Perubahan Iklim dan Alam Sekitar). Mewakili AMANAH adalah Datuk Dr Mujahid Rawa (Menteri di Jabatan Perdana Menteri - Agama) dan Khalid Abd Samad (Menteri Wilayah). Mewakili WARISAN adalah Ignatius Darell Leiking

Universiti Utara Malaysia

(Menteri Perdagangan Antarabangsa dan Industri) dan Datuk Mohamaddin Ketapi (Menteri Pelancongan, Seni dan Budaya). Mewakili LDP pula adalah Liew Vui Keong (Menteri di Jabatan Perdana Menteri - Undang-Undang).

Mereka disertai oleh 23 timbalan menteri yang terdiri daripada 7 wakil PKR, 6 wakil DAP, 4 wakil BERSATU, 4 wakil AMANAH dan 2 wakil WARISAN. Mewakili PKR adalah Datuk Shamsul Iskandar Md Akin (Kementerian Industri Utama), Sim Tze Tzin (Kementerian Pertanian dan Industri Asas Tani), Fuziah Salleh (Jabatan Perdana Menteri - Agama), R. Sivarasa (Kementerian Pembangunan Luar Bandar); Dr Lee Boon Chye (Kementerian Kesihatan), Bakhtiar Wan Chik (Kementerian Pelancongan, Seni dan Budaya) dan Datuk Kamarudin Jaffar (Kementerian Pengangkutan). Mewakili DAP adalah Chong Chieng Jen (Kementerian Perdagangan Dalam Negeri dan Hal Ehwal Pengguna), Tengku Zulpuri Shah Raja Puji (Kementerian Air, Tanah dan Sumber Asli), Hannah Yeoh Tseow Suan (Kementerian Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat), Steven Sim Chee Keong (Kementerian Belia dan Sukan), Dr Ong Kian Ming (Kementerian Perdagangan Antarabangsa dan Industri) dan Teo Nie Ching (Kementerian Pendidikan). Mewakili BERSATU adalah Datuk Dr Shahruddin Md Salleh (Kementerian Wilayah), Dr Md Farid Md Rafik (Jabatan Perdana Menteri - Perpaduan Negara dan Kesejahteraan Sosial), Datuk Ir Amiruddin Hamzah (Kementerian Kewangan) dan Eddin Syazlee Shith (Kementerian Komunikasi dan Multimedia). Mewakili AMANAH adalah Datuk Mahfuz Omar (Kementerian Sumber Manusia), Datuk Mohd Anuar Mohd Tahir (Kementerian Kerja Raya), Datuk Dr Mohd Hatta Md Ramli (Kementerian Pembangunan Usahawan) dan Mohamed Hanipa Maidin (Jabatan Perdana Menteri - Undang-Undang). Mewakili

Universiti Utara Malaysia

WARISAN pula adalah Datuk Mohd Azis Jamman (Kementerian Dalam Negeri) dan Isnaraissah Munirah Majilis (Kementerian Tenaga, Teknologi, Sains, Perubahan Iklim dan Alam Sekitar) ("13 menteri, 23 timbalan menteri", 2018).

Tindakan Dr Mahathir menolak permintaan PKR untuk mendapatkan satu daripada empat portfolio utama - kewangan, kementerian dalam negeri, pertahanan atau pendidikan - semasa peringkat awal rundingan pembentukan Kabinet tidak disenangi oleh sebahagian pemimpin PKR. Lebih merisaukan pemimpin PKR dan penyokong Anwar sendiri adalah tindakan Dr Mahathir melaksanakan strategi "dasar pecah dan perintah" bagi melemahkan PKR yang mendapat 49 kerusi berbanding BERSATU yang hanya menang 13 kerusi dengan memberikan Mohamed Azmin, yang dilihat sebagai pesaing kepada Anwar, dengan kuasa untuk mengawasi beberapa syarikat terbesar negara yang secara kolektif bernilai lebih RM1 trilion, termasuk gergasi minyak negara Petronas, dana pelaburan negara Khazanah Nasional (Khazanah) dan pengurus hartanah Perbadanan Nasional Berhad (PNB). Bagaimanapun, Anwar sendiri dalam pertemuan rasmi pertama dengan pemimpin PKR sejak dibebaskan daripada penjara mengingatkan semua pemimpin PKR untuk memberikan sokongan penuh kepada pentadbiran Dr Mahathir ("Laporan: Penyokong Anwar risau", 2018).

Lebih besar impaknya lagi ialah tindakan Dr Mahathir mengumumkan pada 11 Mei 2018 penubuhan Majlis Penasihat Kerajaan (CEP) yang diketuai oleh bekas menteri kewangan, Tun Daim Zainuddin serta dianggotai oleh bekas gabenor Bank Negara Malaysia (BNM), Tan Sri Zeti Akhtar Aziz, bekas Presiden Petronas, Tan Sri Hasan Merican, hartawan, Tan Sri Robert Kuok, dan pakar ekonomi, Dr Jomo Kwame

Sundaram, untuk menasihatkan kerajaan untuk 100 hari pertama pentadbirannya manakala tokoh media Datuk A Kadir Jasin pula bertindak sebagai jurucakapnya ("Daim, Zeti Aziz", 2018, dan "Mesyuarat demi mesyuarat", 2018). Dr Mahathir dilihat terlalu bergantung kepada CEP dalam mentadbir negara sedangkan penubuhan CEP itu sendiri tidak selari dengan Perlembagaan Persekutuan kerana tiada peruntukan untuk perlantikan majlis sebegitu. Najib umpamanya menyebut mengenai ahli CEP yang tidak diundi dan tidak mengangkat sumpah dari segi mempunyai akses terhadap rahsia kerajaan dan sebagainya sedangkan ini adalah kemestian untuk ahli Kabinet ("CEP memang tak ikut perlembagaan", 2018).

CEP dilihat mempunyai kuasa yang terlalu besar. Ini kerana, mengikut Dr Mahathir, walaupun kerajaan mempunyai barisan Kabinet penuh tetapi ramai daripada anggotanya baharu dan tiada pengalaman sedangkan beliau perlu bekerja dengan cepat dan perlukan seseorang yang berpengalaman untuk menyusun sesuatu tugas. Ini kerana Menteri baharu tidak berapa tahu mengenai tanggungjawab dalam setiap kementerian serta masih tercari-cari jalan dan tidak boleh melakukan banyak siasatan menyebabkan CEP diperlukan kerana mereka dikatakan mempunyai banyak pengalaman untuk menyelesaikan pelbagai isu penting ("Dr M: Khidmat Majlis Penasihat", 2018). Malah yang mengumumkan penubuhan Jawatankuasa Reformasi Institusi (IRC) pada 15 Mei 2018 bagi memberi syor pembaharuan kepada kerajaan terhadap beberapa institusi utama negara bukanlah Dr Mahathir tetapi CEP. IRC, kata CEP, diperlukan kerana reformasi ekonomi semata-mata tidak dapat membawa perubahan yang dicita-citakan tanpa reformasi institusi. Ahli-ahli IRC adalah Datuk KC Vohrah, bekas hakim Mahkamah Rayuan, Datuk Mah Weng Kwai, bekas hakim

Universiti Utara Malaysia

Mahkamah Rayuan dan pesuruhjaya Suruhanjaya Hak Asasi Manusia (Suhakam), Brigadier Jeneral (B) Mohd Arshad Raji, Presiden Persatuan Patriot Kebangsaan (Patriot), Datuk Ambiga Sreenevasan, Presiden Persatuan Hak Asasi Manusia Kebangsaan (Hakam) dan Datuk Dr Shad Saleem Faruqi, pakar perlembagaan dan pensyarah undang-undang ("Kerajaan tubuhkan Jawatankuasa", 2018).

Antara tindakan kontroversi yang dibuat oleh Daim sebagai Pengerusi CEP adalah memanggil Ketua Hakim Negara, Tun Md Raus Sharif, dan Presiden Mahkamah Rayuan, Tan Sri Zulkefli Ahmad Makinudin, yang telah dilanjutkan tugas mereka melangkaui umur persaraan wajib untuk hakim persekutuan oleh Najib sebelumnya, untuk bertemu beliau di pejabat beliau dan mendesak mereka meletakkan jawatan masing-masing di mana ini dikatakan melanggar Perlembagaan Persekutuan ("Sri Ram dakwa Daim", 2018). Tindakan ini telah dikritik oleh Ahli Parlimen DAP dari Bukit Gelugor, Ramkarpal Singh, yang berkata pada 10 Jun 2018 bahawa Daim tidak patut campur tangan dalam hal-hal sebegini kerana beliau tidak mempunyai kuasa untuk melakukannya. Sebaik-baiknya perlu elakkan tanggapan mungkin berlaku campur tangan dalam pelantikan atau penamatan tugas Ketua Hakim Negara dan Presiden Mahkamah Rayuan di mana penyingkiran Raus dan Zulkefli mestilah mematuhi kedaulatan undang-undang, tambah beliau ("MP DAP bimbang persepsi", 2018). Dr Mahathir bagaimanapun mempertahankan tindakan Daim menyebabkan beliau ditempelak oleh Ramkarpal Singh yang berkata badan eksekutif tidak sepatutnya campur tangan dalam hal ehwal perundangan dan tindakan CEP tidak boleh diterima kerana ia jelas melanggar batas ("MP DAP tak setuju", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Sebulan kemudian, iaitu pada 24 Julai 2018, keluar satu laporan dalam akhbar Straits Times Singapura yang memetik pegawai kerajaan sebagai berkata bahawa campur tangan Daim dan CEP dalam urusan pentadbiran kerajaan cukup meresahkan pemimpin PH di mana ia didakwa menyaksikan perubahan beberapa pegawai utama dalam kerajaan, termasuk peletakan jawatan Gabenor Bank Negara, dua hakim kanan dan Speaker Dewan Rakyat. Felo kanan, Sekolah Pengajian Antarabangsa S Rajaratnam, Dr Johan Saravanamuttu, dipetik sebagai berkata Dr Mahathir perlu berhati-hati untuk tidak terlalu bergantung kepada Daim sebagai penyelesai segala masalah manakala Pengarah Asia, Kumpulan Eurasia, Peter Mumford, dipetik sebagai menyatakan kebimbangan komuniti perniagaan kerana CEP dikatakan mengurangkan peranan kabinet dalam beberapa segi, meningkatkan risiko kekeliruan dasar dan keprihatinan mengenai pentadbiran selari di mana para pelabur dikatakan mahu mengelakkan diri daripada mempunyai dua menteri kewangan dan penjelasan mengenai siapa yang berkuasa ("Laporan: Majlis Penasihat berselisih", 2018). Hal ini diakui oleh Ketua Dasar dan Strategi BERSATU, Dr Rais Hussin Mohamed Ariff, yang bagaimanapun berkata ada cara meredakan perbezaan pendapat itu kerana cadangan CEP akan dibincangkan terlebih dahulu untuk persetujuan bersama dalam Majlis Presiden PH dan dan sebahagian daripadanya akan dibawa kepada kerajaan untuk dibuat keputusan kolektif ("CEP tak buat keputusan kerajaan", 2018).

Satu lagi tindakan Daim yang dipersoalkan ialah kunjungan beliau ke China untuk merundingkan semula syarat-syarat dan kos Projek Landasan Keretapi Pantai Timur (ECRL) dan dua projek di bawah syarikat Suria Strategic Energy Resources Sdn Bhd (SSER), iaitu projek Saluran Paip Pelbagai Produk Petroleum (MPP) dan Saluran Paip

Gas Trans-Sabah (TSGP). Daim dikatakan akan menggunakan hubungan beliau dengan seorang lagi anggota CEP, Robert Kuok, bagi melicinkan proses rundingan itu dalam kunjungan beliau pada 18 Julai 2018 itu ("Daim bakal ke China", 2018). Dr Mahathir bagaimanapun sekali lagi mempertahankan tindakan Daim dengan berkata Daim boleh pergi ke mana sahaja Daim mahu dan boleh menawarkan nasihatnya kepada beliau ("Daim bebas pergi ke China", 2018). Dalam kunjungan beliau ke atas Perdana Menteri China, Li Keqiang, dan Menteri Luar China, Wang Yi, tersebut, Daim yang merupakan wakil pertama Kerajaan PH yang mengadakan lawatan ke China dilaporkan berkata bahawa Malaysia menyokong projek "One Belt One Road" yang diperkenalkan oleh Presiden China, Xi Jinping, manakala Wang Yi pula dilaporkan berkata bahawa China sanggup membantu dalam pembangunan Malaysia dan meningkatkan kerjasama berkaitan inisiatif "One Belt One Road" bagi manfaat rakyat kedua-dua negara ("Daim tiba di Beijing", 2018).

Kunjungan Daim ke China ini telah dipersoalkan oleh Ahli Parlimen BN dari Rembau, Khairy Jamaluddin, yang menyatakan kebimbangan tentang pengaruh CEP yang beliau gambarkan sebagai majlis yang "tidak dipilih dan tidak dipertanggungjawabkan". Mulanya beliau menanyakan mengenai tindakan Daim memanggil hakim-hakim kanan dan mengarahkan mereka untuk meletakkan jawatan tetapi ini dijawab oleh Menteri di Jabatan Perdana Menteri yang bertanggungjawab terhadap undang-undang, Datuk Liew Vui Keong, yang menjelaskan bahawa peranan CEP adalah sebagai majlis penasihat sahaja jadi keputusan CEP ini dikatakan tidak semestinya binding (mengikat) kepada kerajaan. Bagaimanapun, Khairy, yang tidak berpuas hati, menanyakan apakah tindakan Daim yang berunding dengan kerajaan

China hanya bersifat memberi nasihat juga tetapi Liew menyatakan bahawa lawatan itu adalah atas arahan Dr Mahathir ("KJ bimbang pengaruh CEP", 2018). Syed Saddiq pula berkata keputusan untuk menghantar Daim untuk berunding sebelum lawatan rasmi Dr Mahathir ke China mendapat persetujuan Dr Mahathir sendiri, dan CEP ini tidak berupaya untuk bertindak sesuka hati dan melangkaui bidang kuasa yang diperuntukkan kepadanya ("Kabinet luluskan lawatan Daim", 2018).

Apa yang lebih di luar dari kebiasaan ialah tindakan Daim mencampuri urusan politik negara. Antara lainnya beliau, seawal 15 Mei 2018 lagi, dalam satu temu bual dengan akhbar Straits Times Singapura menyatakan adalah "tidak bijak" untuk tergesa-gesa melantik Anwar sebagai Perdana Menteri, peralihan kuasa daripada Dr Mahathir kepada Anwar seharusnya berlaku ketika "pertengahan" penggal kerana jika janji rakyat diingkari rakyat tidak lagi akan mempercayai kamu. Selain itu, Daim juga merendah-rendahkan sumbangan Anwar kepada kejayaan PH dalam PRU 14 dengan menyatakan beliau menyebut kepada Anwar bahawa sementara Anwar telah gagal mengambil alih tampuk pemerintahan negara dalam beberapa PRU Dr Mahathir berjaya melakukannya dalam PRU 14 ("Tergesa-gesa serah kuasa", 2018). Kenyataan Daim ini dijawab oleh Dr Wan Azizah yang berkata keutamaan Kerajaan PH adalah melaksanakan agenda reformasi dan tidak ada keperluan untuk "terburu-buru" melantik Anwar menjadi Perdana Menteri kerana ia hanyalah sebahagian daripada apa yang PH rancangkan ("'Keutamaan agenda reformasi", 2018).

Dalam wawancara eksklusif pertama Anwar dengan portal Malaysiakini setelah ia dibebaskan pada 16 Mei 2018, Anwar menyentuh mengenai peranan Daim. Antara

Universiti Utara Malaysia

lainnya, Anwar berkata Daim boleh menyumbang tetapi beliau perlu berhati-hati kerana orang menyatakan kegelisahan yang mendalam bahawa beliau tidak menjelaskan beberapa masalah besar di masa lalu. Kata Anwar, kalau kita mahu bercakap tentang akauntabiliti yang demokratik, ia tidak seharusnya terhad kepada Najib walaupun ia tidak harus sehingga menjadi dendam ("Anwar: Daim boleh sumbang", 2018). Daim kemudiannya menolak kecurigaan Anwar terhadap diri beliau dengan berkata beliau tidak pernah didapati bersalah terhadap sebarang salah laku walaupun tertakluk kepada banyak penyiasatan PDRM dan SPRM di bawah pentadbiran Dr Mahathir, Tun Abdullah Ahmad Badawi dan Najib. Daim juga mengingatkan Anwar bahawa Manifesto PH menawarkan Dr Mahathir sebagai Perdana Menteri peralihan selama dua tahun dan rakyat menerima hal ini dan ia perlu dihormati. Beliau juga berkata orang muda yang tidak sabar dalam PKR yang mahu Anwar menjadi Perdana Menteri lebih cepat ("'Saya disiasat tiga PM", 2018).

Dakwaan Daim bahawa Dr Mahathir adalah faktor utama kejayaan PH dalam PRU 14 diulas oleh Rafizi pada 28 Mei 2018 yang menyatakan popularitiDr Mahathir bukan faktor kemenangan PH dalam PRU 14. Perkara itu dikatakan erbukti berdasarkan tinjauan pasca PRU-14 oleh Invoke Malaysia yang mendapati pengundi lebih terkesan dengan isu kenaikan kos sara hidup serta isu pelaksanaan Cukai Barang dan Perkhidmatan (GST) berbanding taat setia kepada Dr Mahathir. Selain itu, walaupun Dr Mahathir menang besar sebelum ini di Kedah, dalam PRU 14 PAS yang menang besar di Kedah, dan ini turut menjadi bukti Dr Mahathir bukan faktor kejayaan PH ("Tun M bukan faktor kemenangan PH", 2018). Kenyataan Rafizi ini segera dikritik oleh Pengerusi BERSATU Terengganu, Datuk Razali Idris, yang menyifatkan Rafizi

sebagai mengambil jalan ke belakang dengan mencipta krisis dalaman antara komponen PH. Sebaliknya, dakwa Razali, kemenangan PH sebahagian besarnya berikutan percaturan bijak Dr Mahathir merangka strategi, antaranya ialah bertanding menggunakan satu logo, mengumumkan Perdana Menteri dan Timbalan Perdana Menteri serta menyelesaikan isu pembahagian kerusi. Razali juga berkata, kehebatan Dr Mahathir terbukti kerana beliau hanya mengambil masa setahun setengah untuk menjatuhkan BN sedangkan parti lain dalam PH tidak pernah berjaya walaupun berjuang puluhan tahun ("Tak payah tunjuk hero", 2018).

Ekoran kritikan Razali dan pemimpin BERSATU lain ke atas Rafizi ini, Anwar pun mengeluarkan kenyataan pada 1 Jun 2018 dengan melahirkan kebimbangan terhadap reaksi sikap bermusuhan mengenai pendapat berbeza yang tidak sehaluan di dalam PH. Anwar berkata beliau bimbang beberapa response seolah dalam sistem kita ini tidak boleh ada sedikit pandangan berbeza, apa salah anak muda beri sedikit kritikan, untuk menyekatkan kemaraan anak-anak muda yang kritikal itu penyakit sebenarnya. Tambah beliau, kalau hendak ditonjolkan barisan pimpinan baru kita kena beri ruang untuk anak-anak muda memberi pendapat ("Anwar bimbang perbezaan pendapat", 2018). Kenyataan Anwar ini ditegur pula oleh Datuk A Kadir Jasin yang merupakan jurucakap CEP dengan berkata Anwar jangan sekadar bimbang saja, sebaliknya sebagai orang tua kita lakukanlah yang terbaik bagi mengukuhkan perpaduan dalam pakatan kita. Beliau juga mengingatkan semua pihak supaya tidak cuba mensabotaj proses pembentukan dan pelengkapan pentadbiran PH ini atau bermain kayu tiga untuk tujuan politik yang sempit ("'Anwar jangan sekadar bimbang", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Dalam pada itu, Kerajaan PH juga menghadapi masalah menunaikan manifestonya, khususnya janji 100 harinya. Lim Guan Eng selaku Menteri Kewangan mengumumkan pada 24 Mei 2018 bahawa hutang negara mencecah RM1.08 trilion atau 80.3 peratus berbanding Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) setakat 31 Disember 2017 di mana kerajaan komited untuk membayar hutang Jaminan Kerajaan merangkumi RM199.1 bilion atau 14.6 peratus berbanding KDNK dalam beberapa entiti yang tidak mampu membayar hutang ("Guan Eng dedah perincian hutang", 2018). Pada 31 Mei 2018 pula Lim Guan Eng mengumumkan bahawa Kerajaan PH mungkin menangguhkan pelaksanaan beberapa manifesto 100 hari PH kerana peningkatan hutang negara akan membawa negara ke arah muflis jika tidak dibendung dan janji-janji itu hanya akan dilaksanakan apabila keadaan kewangan bertambah baik. Antara janji-janji yang disebutkan mungkin terjejas itu adalah memberi subsidi bahan api untuk kereta di bawah 1,300cc dan motosikal di bawah 125cc, memberi sumbangan KWSP untuk suri rumah, menyelaras dan meningkatkan gaji minimum dan menangguhkan pembayaran balik PTPTN bagi mereka yang berpendapatan kurang dari RM4,000 sebulan ("Janji 100 hari HARAPAN", 2018).

Menyusuli pengumuman Lim Guan Eng ini ialah kenyataan bekas Menteri Perdagangan Antarabangsa dan Industri, Tan Sri Rafidah Aziz, pada 1 Jun 2018 yang meminta rakyat untuk "mengabaikan" janji 100 hari PH untuk memberi ruang kepada kerajaan baru berjalan dengan baik. Beliau berkata, sangat penting untuk rakyat faham semua ini tidak boleh terjadi segera, tiada 'tongkat sakti' untuknya. Tambah beliau, kita perlu bersikap wajar, sepuluh tahun diperlukan untuk semua masalah negara ini terjadi

Universiti Utara Malaysia

dan sementara kita tidak mahu ambil masa sepuluh tahun untuk membaikinya, kita juga tidak mahu hanya 100 hari ("'Abaikan janji 100 hari", 2018).

Lebih menjadi isu ialah kenyataan Dr Mahathir pada 16 Julai 2018 bahawa manifesto PH bukan "kitab suci" yang wajib dipatuhi, tetapi hanya panduan yang boleh dan tidak boleh diikuti berdasarkan praktikaliti, dalam soal pelantikan speaker Dewan Rakyat. Ini adalah jawapan beliau ke atas kritikan terhadp lantikan bekas hakim Mahkamah Rayuan, Datuk Mohamad Ariff Yusof, dari AMANAH sebagai speaker baru yang bercanggah dengan janji ke-16 dalam Manifesto PH yang menyatakan bahawa speaker Dewan Rakyat dan Dewan Negara akan dilantik daripada kalangan ahli dewan yang mempunyai integriti serta kredibiliti, selain perlu berhenti daripada politik kepartian sebaik sahaja menerima jawatan itu ("Lantikan speaker: Manifesto bukan", 2018). Kenyataan Dr Mahathir ini dipersetujui oleh salah seorang penulis manifesto PH, Wan Saiful Wan Jan, yang berkata dengan kekangan yang ada, beliau sendiri sebagai penulis terfikir bahawa janji-janji ini susah sebab tidak ada maklumat tentang apa yang boleh buat dan apa yang tidak boleh buat. Oleh itu, manifesto adalah panduan secara umum sahaja, "mana yang tidak boleh laksanakan kita kena mengaku, inilah realitinya," kata beliau ("HARAPAN perlu mengaku", 2018). Anwar sendiri kemudiannya terpaksa meminta agar masyarakat tidak salah faham dengan kenyataan Dr Mahathir ini. Kata Anwar, ketika manifesto PH dibuat, PH mempunyai andaian tersendiri tentang keadaan negara seperti situasi ekonomi dan hutang tetapi andaian ini jauh berbeza daripada situasi sebenar. Jadi, tekan beliau, apa yang dimaksudkan Dr Mahathir adalah ada perkara yang kita kena tangguh pelaksanaan, ada yang boleh diteruskan ("Jangan salah faham ayat", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Satu lagi isu yang tidak disenangi oleh orang ramai, khasnya masyarakat sivil, ialah bila Dr Mahathir tidak mahu mendedahkan laporan yang disediakan oleh CEP setelah ia menamatkan tugasnya secara rasmi pada 19 Ogos 2018 ("Dapatan laporan CEP perlu", 2019) dengan menemui lebih 350 individu serta wakil lebih 200 pertubuhan termasuk dari sektor perbankan, agensi penguat kuasa dan dewan perniagaan sepanjang tempoh 100 hari ia membuat kajian dan mengemukakan cadangan kepada kerajaan untuk penambahbaikan pentadbiran. Keengganan Dr Mahathir mendedahkannya adalah di atas alasan bahawa ia urusan rasmi kerajaan ("Laporan CEP mungkin tak didedah", 2018). Begitu juga dengan laporan yang IRC bentangkan kepada CEP pada 17 Julai 2018 dan yang CEP serahkan kepada Dr Mahathir pada 19 Julai 2018 di mana laporan ini mengandungi sejumlah 223 cadangan berkaitan urus tadbir, integriti dan pencegahan rasuah yang merangkumi sembilan institusi penting di negara ini, iaitu Parlimen, Suruhanjaya Pilihan Raya (SPR), Kehakiman, Pejabat Peguam Negara (AGC), Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia (SPRM), Polis Di-Raja Malaysia (PDRM), Jabatan Imigresen Malaysia (JIM), Suruhanjaya Komunikasi dan Multimedia (SKMM) dan Suruhanjaya Hak Asasi Manusia (Suhakam) ("JK reformasi institusi", 2019).

Kegagalan Dr Mahathir mendedahkan laporan ini tidak disenangi oleh 54 NGO yang menggesa beliau berbuat demikian dengan menyunting perkara sensitif berkaitan kewangan dan maklumat sulit lain. Selari dengan pendirian masyarakat sivil bahawa maklumat berkepentingan kepada negara perlu boleh diakses oleh semua pihak, persatuan masyarakat sivil dan individu yang bertemu dengan IRC juga dikatakan perlu mengongsikan pandangan mereka dengan orang awam. Sehubungan itu, 54

NGO ini juga menggesa kerajaan membuat "penilaian menyeluruh" berkenaan Akta Rahsia Rasmi (OSA) 1972 yang digunakan ke atas laporan CEP. Kata mereka, OSA mesti menepati piawaian antarabangsa berkenaan kebebasan maklumat, dan hanya tertakluk kepada perkara seperti keselamatan negara, pertahanan dan hubungan antarabangsa. OSA undang-undang penuh kelemahan yang telah disalah guna untuk menyembunyikan tindakan jenayah dan salah laku kerajaan dan ia adalah simbol kerajaan yang mempunyai perkara yang mahu disembunyikan, dan tidak berminat dipertanggungjawabkan, tegas mereka ("'Kerajaan tetap kena bentang", 2019).

Ahli Parlimen Lembah Pantai dari PKR, Fahmi Fadzil, seterusnya mengemukakan soalan tambahan pada sesi Waktu Pertanyaan-Pertanyaan Menteri (MQT) di Dewan Rakyat pada 4 April 2019 kepada Dr Mahathir menanyakan sama ada kerajaan bersedia menerbitkan laporan CEP berdasarkan prinsip ketelusan, kebertanggungjawaban dan kebebasan maklumat demi mengelak fitnah dan persepsi tidak betul. Sewaktu menjawab soalan ini, Dr Mahathir bagaimanapun berkata laporan CEP ini "tidak akan didedahkan kepada umum buat masa ini" memandangkan beberapa hasil dapatannya memerlukan penyiasatan lanjut oleh pihak berkuasa yang berkaitan. Ini adalah bagi mengelakkan polemik yang mungkin boleh menjejaskan hasil siasatan dan keyakinan pelabur, kata Dr Mahathir yang menambah bahawa laporan itu mungkin didedahkan pada masa depan selepas tindakan susulan diambil dan tidak ada lagi kemungkinan untuk mana-mana pihak dikenakan saman malu ekoran daripadanya ("Dapatan laporan CEP perlu", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Dalam tempoh ini, terlihat wujud pertentangan dasar antara Anwar dan Dr Mahathir bila Anwar sejak awal Kerajaan PH tertubuh lagi telah menyebut pada 17 Mei 2018 bahawa dasar tindakan afirmatif untuk orang-orang Melayu mesti digantikan dengan dasar berasaskan merit. Kata beliau, "decades-old affirmative action policies for the country's Malay majority must be discarded in favor of a new program to help the poor regardless of race" kerana "poor Malays will benefit more from merit-based policies that are transparent" ("AP Interview: Anwar wants", 2018). Ini beliau ulangi pada 15 September 2018 dalam mana beliau berkata "Malaysia's decades-old affirmative action policy is obsolete and should be needs-based rather than race-based" ("Malaysia's affirmative action policy", 2018) dan pada 25 Mac 2019 dalam mana beliau berkata "our economic agenda must be needs-based, not race-based" ("Govt's economic agenda must be needs-based", 2019). Ini bercanggah dengan kenyataan Dr Mahathir dalam wawancara dengan Channel NewsAsia (CNA) pada 26 Jun 2018 bahawa dasar-dasar tindakan afirmatif untuk orang-orang Melayu akan dikekalkan bagi mengelakkan konflik antara kaum Melayu dan kaum Cina ("Dr M: Malays will continue to get", 2018), dan ini beliau tegaskan lagi dalam wawancara HARDtalk dengan BBC pada 2 Oktober 2018 ("Dr M: Malays will continue to get", 2018) dan dalam the World Leaders Forum di the Columbia University, New York, pada 27 September 2019 ("Wrong to say affirmative action", 2019).

Di sebalik itu, Anwar bagaimanapun menyifatkan beliau mempunyai "hubungan baik" dengan Dr Mahathir di mana walaupun beliau tidak selalu berjumpa dengan Dr Mahathir tetapi mereka ada berbincang secara tertutup sekali dalam dua minggu. Dalam pertemuan tertutup ini, Anwar memberitahu beliau bercakap panjang dengan

Dr Mahathir berkenaan soal dasar dan isu-isu yang berkaitan dengan negara. Mengikut Anwar, Dr Mahathir masih merungut tentang amalan dan proses dalam PH di mana Dr Mahathir umpamanya menyatakan bahawa PH agak idealistik, terlalu demokratik atau terlalu liberal. Di pihak Anwar sendiri, beliau mengingatkan Dr Mahathir bahawa dunia sudah berubah, kita mesti ada keyakinan dan percaya mampu membina negara kembali, tetapi pastinya ia memerlukan institusi yang kuat. Anwar juga berkata beliau yakin Dr Mahathir menerima keperluan melakukan reformasi selepas melihat sendiri kemerosotan yang menimpa negara yang sampai ke tahap yang tidak boleh dibayangkan ("PM kata HARAPAN terlalu idealistik", 2018).

4.3 Anwar Kembali Dalam Politik, 2018-2019

Selaras dengan ketetapan Muafakat PH pada 7 Januari 2018 bahawa Anwar perlu segera berperanan dalam Kerajaan Persekutuan dan kemudiannya diangkat sebagai calon Perdana Menteri ke-8 selepas beliau diberikan Pengampunan Diraja ("Muafakat Pakatan Harapan", 2018), pada 6 Julai 2018 Timbalan Ketua AMK, Dr Afif Bahardin mencadangkan Anwar bertanding jawatan presiden parti itu pada pemilihan parti kali ini kerana, kata beliau, inilah masanya untuk beliau kembali aktif dalam parti dan politik serta menjadi Presiden dan seterusnya Perdana Menteri ke-8 ("Anwar dicadang tandingi", 2018). Pada 15 Julai 2018 pula, Anwar sendiri mengeluarkan kenyataan bagi mengulas gesaan supaya beliau turun ke gelanggang mengemudi PKR selaku Presiden. Kata beliau, hal ini bukan perkara baharu malah sejak pemilihan PKR tahun 2007 lagi beliau telah diminta untuk memimpin PKR selaku Presiden tetapi sekatan-sekatan yang dikenakan oleh RoS pada ketika itu menyebabkan ini tidak berlaku kerana ia membawa implikasi pembubaran parti. Justeru, setelah berbincang dengan

Universiti Utara Malaysia

Dr Wan Azizah, Mohamed Azmin dan kepimpinan PKR lain, serta mengambil kira segenap pandangan dan keperluan demi kelangsungan PKR, dengan penuh kesedaran atas prinsip iltizam bil jamaah, beliau menawar diri untuk bertanding jawatan Presiden PKR ("Anwar tawar diri", 2018).

Pengumuman Anwar ini diikuti pula oleh pengumuman Rafizi pada 27 Julai 2018 menawarkan diri untuk bertanding jawatan Timbalan Presiden PKR kerana amanah untuk mempertahankan idealisme reformasi yang melahirkan PKR perlulah digalas oleh seseorang dan beliau berpandangan bahawa amanah membawa gagasan reformasi setelah PKR berjaya membentuk kerajaan dengan rakan PH yang lain adalah beban yang perlu beliau pikul. Kempen beliau bermula secara tidak rasmi di Hotel De Palma, Ampang pada 29 Julai 2018 dalam mana beliau memperkenalkan sahabat-sahabat pimpinan yang sudi memikul beban ini bersama-sama beliau atas nama Team #Reformasi20Tahun ("PEMILIHAN KEADILAN 2018", 2018). Ketika berucap dalam majlis mengumumkan barisan calon kepimpinan yang bersamanya dalam pemilihan PKR kali ini, Rafizi menggariskan empat alasan kenapa beliau mengambil keputusan untuk mencabar Mohamed Azmin bagi jawatan itu, iaitu, pertama, bagi memastikan Anwar dilantik menjadi perdana menteri kelapan, kedua, bagi memperkukuhkan PH dalam PRU 15, ketiga, bagi mengekalkan gerakan reformasi, dan, keempat, bagi menjaga kebajikan ahli PKR. Tegas Rafizi, semangat perjuangan reformasi perlu diterapkan kembali dalam PKR agar ia tidak tersasar daripada tujuan asal penubuhannya ("Selamatkan PKR daripada terbabas", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Sementara pemilihan PKR hanya berlangsung dari 22 September hingga 28 Oktober 2018, Rafizi telah sejak 29 Julai 2018 lagi mengumumkan ahli-ahli teamnya. Mereka adalah terdiri daripada 4 calon Naib Presiden, iaitu Nurul Izzah Anwar, William Leong Jee Keen, Kesavan Subramaniam dan Dato' Johari Abdul. Selainnya ialah 20 calon Majlis Pimpinan Pusat (MPP), iaitu Dato' Abdullah Sani Abdul Hamid, Larry Sng Wei Shein, Dato' Hj Abdul Halim Hussain, Nor Azrina Surip, Lee Chean Chung, Nik Nazmi Nik Ahmad, Dr Streram Sinnasamy, Yew Boon Lye, Dr Zaliha Mustafa, Syed Ibrahim Syed Noh, Raymond Ahuar, Aminuddin Harun, Wong Chen, June Leow Hsiad Hui, David Selvam Chinnapan, Mohd Amin Abdul Mem, Hj Imran Abd Hamid, Summugam Rengasamy, Manivanan Gowin dan Dr Idris Ahmad ("Pemilihan KEADILAN 2018", 2018). Turut menjadi sebahagian daripada team Rafizi ialah calon Ketua AMK, Akmal Nasrullah Mohd Nasir, dan calon Ketua Wanita PKR, Fuziah Salleh ("Selamatkan PKR daripada terbabas", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Proses pencalonan bagi pemilihan ini bermula dengan proses penyerahan borang pencalonan pada 5 Ogos 2018 dalam mana borang pencalonan Anwar sebagai Presiden PKR dicadangkan oleh Dr Wan Azizah dan diserahkan oleh Sim Tze Tzin sebagai penyokong ("Wakil Anwar hantar borang", 2018). Untuk MPP, jawatan yang akan dipertandingkan ialah Presiden (1), Timbalan Presiden (1), Naib Presiden (4), dan ahli MPP (20) manakala bagi Wanita dan AMK pula, jawatan yang dipertandingkan ialah Ketua (1), Timbalan (1), Naib Ketua (3), dan ahli MPP sayap (20). Pemilihan ini juga akan menyaksikan sistem e-voting digunakan buat pertama kalinya bagi memudahkan urusan parti memilih calon-calon yang mereka kehendaki ("Pemilihan PKR 2018/21 bermula", 2018). Walaupun senarai calon yang layak bertanding bagi pemilihan ini

hanya dimuktamadkan pada 16 Ogos 2018, Anwar bagaimanapun diumum secara rasmi menang tanpa bertanding bagi jawatan Presiden PKR oleh Pengerusi Jawatankuasa Pemilihan Pusat (JPP), Datuk Rashid Din, lebih awal lagi, iaitu pada 8 Ogos 2018 ("Rasmi: Anwar menang Presiden PKR", 2018).

Dalam pemilihan ini kempen Team #Reformasi20Tahun menjadi hangat dengan beberapa pendedahan calon MPP, Abdullah Sani. Dalam majlis "Debat Reformasi 20 Tahun" di Johor pada 10 Ogos 2018, beliau berkata Team #Reformasi20Tahun perlu diwujudkan kerana sebelum ini pernah ada usul dibuat oleh 25 Ahli MPP untuk memecat Dr Wan Azizah sebagai Presiden dan Rafizi sebagai Naib Presiden. Tegas Abdullah Sani, beliau tidak akan mengizinkan lagi sekali sejarah berulang bila mana "keparat celaka haramjadah" buat usul untuk memecat Presiden akan datang. Abdullah Sani juga menyebut bahawa kemenangan Mohamed Azmin sebagai Timbalan Presiden PKR perlu dihalang kerana beliau dikatakan "didokong oleh Daim dan Dr Mahathir yang sudah tentu tidak mengizinkan Anwar menjadi Perdana Menteri" ("Anwar akan jadi PM jika Rafizi", 2018). Dalam ucapan beliau di Negeri Sembilan pada 11 Ogos 2018 pula Abdullah Sani berkata, beliau tahu kebelakangan ini banyak pihak cuba menghalang Anwar menjadi Perdana Menteri dengan bersekongkol dengan mereka yang menzalimi Anwar, iaitu Daim, maka jika Rafizi tidak dipilih sudah tentu kesengsaraan Anwar berulang kembali di mana beliau tidak akan diangkat menjadi Perdana Menteri ("SIAPA PENGKHIANAT", 2018).

Walaupun Anwar sendiri cuba meredakan hal ini dengan berkata pandangan Abdullah Sani adalah pandangan peribadi dan dengan menggesa ahli parti menumpukan kepada

isu mengenai dasar parti dalam membuat kenyataan berbanding serangan seperti itu ("Saranan tolak Azmin", 2018), Abdullah Sani mempertahankan dakwaan beliau dengan membangkitkan kenyataan Daim sebelum ini bahawa Anwar perlu menunggu sehingga Dr Mahathir menangani masalah ditinggalkan pentadbiran terdahulu walaupun ada konsensus jawatan itu perlu diserah dalam tempoh dua tahun mewujudkan persepsi Daim cuba campur tangan dalam urusan peralihan kuasa daripada Dr Mahathir kepada Anwar. Abdullah Sani juga memberi amaran supaya 'tangan-tangan langit' jangan cuba mengganggu urusan pentadbiran negara kerana kita tidak boleh melihat negara berundur ke belakang dari segi pentadbiran, sebaliknya kita mahukan perubahan ("Ada 'tangan-tangan langit' halang", 2018).

Pandangan Abdullah Sani ini ditempelak oleh pemimpin BERSATU seperti Wan Saiful Wan Jan yang menggesa pemimpin PKR supaya hanya berbicara mengenai hal ehwal parti sendiri dan tidak memfitnah pemimpin parti lain. Kata beliau, "Perangai buruk tidak berakhlak ini bukan budaya yang kita mahu bentuk dalam gabungan PH. Jangan heret orang lain masuk ke dalam perpecahan teruk parti sendiri." Selain itu, beliau juga mendesak kepimpinan tertinggi PKR supaya bertegas bagi memastikan ahli-ahlinya tidak membuat sebarang kenyataan yang boleh menggoncang kekuatan PH ("Jangan bawa perangai buruk PKR", 2018). Turut mengulas hal ini di Parlimen ialah Setiausaha Agung UMNO, Tan Sri Annuar Musa, yang menggesa Kerajaan PH menjawab pertuduhan bahawa Dr Mahathir berkonspirasi dengan Daim dengan menyokong Mohamed Azmin bagi menghalang terlaksananya janji utama PH untuk Anwar mengambil alih jawatan Perdana Menteri ("Kerajaan PH Perlu Jawab Tuduhan", 2018). Anwar kemudiannya menyatakan bahawa tuduhan yang dikaitkan

Universiti Utara Malaysia

dengan nama Dr Mahathir adalah tidak berasas dan meminta Abdullah Sani membuat pembetulan ("Anwar: Tiada asas tuduh", 2018) menyebabkan Abdullah Sani segera memohon maaf kepada Dr Mahathir atas tuduhan beliau sebelum ini ("Tuduh Tun M lakukan konspirasi", 2018).

Walaupun begitu, ketidaksenangan ramai pemimpin PKR ke atas Mohamed Azmin berterusan dengan beberapa orang daripada mereka terus sahaja mempersoalkan kesetiaan beliau. Antaranya ialah S Kesavan yang berkata beliau kurang yakin dengan Mohamed Azmin yang sehingga masih belum menyatakan sokongan kepada Anwar untuk menjadi Perdana Menteri dan beliau tidak mahu seorang pemimpin yang kelihatan setia tetapi secara diam-diam cuba menggagalkan agenda reformasi parti untuk mengangkat Anwar sebagai Perdana Menteri ("Kesavan persoal kesetiaan Azmin", 2018). Abdullah Sani juga kemudiannya mencabar Mohamed Azmin dan Zuraida supaya mengosongkan kerusi mereka bagi membolehkan Anwar bertanding dan memasuki Parlimen ("Prove Loyalty To Anwar", 2018) seperti apa yang dilakukan oleh William Leong bagi kerusi Selayang ("Ahli Parlimen Selayang sedia", 2018) dan Johari Abdul bagi kerusi Sungai Petani ("Johari Abdul sedia beri laluan", 2018). Keadaan ini juga diredakan oleh Dr Wan Azizah yang menegaskan bahawa tidak wujud sebarang komplot dalam PKR untuk menggagalkan Anwar daripada menjadi perdana menteri ("Wujud komplot? Tiada...", 2018).

Satu lagi aspek dalam pemilihan ini ialah kebimbangan yang telah disuarakan mengenai calon yang mempunyai jawatan dalam kerajaan seperti menteri, menteri besar dan exco kerajaan negeri yang menyalahgunakan kedudukan untuk membuatkan

Universiti Utara Malaysia

anggota parti mengundi mereka menyebabkan Anwar menggesa pada 9 Ogos 2018 supaya ia dihentikan kerana PKR ditubuhkan untuk melawan rasuah dan salah guna kuasa, justeru ia perlu sentiasa menegakkan idealisme itu ("Jangan guna jawatan dalam k'jaan", 2018). Wong Chen dalam ucapannya di Johor pada 10 Ogos 2018 membangkitkan politik wang yang didakwa wujud dalam pemilihan kali ini dengan berkata: "Kita pasukan ini semua sudah isytihar aset, sebelah sana macam mana? Kalau ada orang nak bayar (penginapan) di hotel tanya dulu. Malaysia Baharu tidak boleh lakukan ini, untuk tegakkan keadilan kita kena tentang rasuah." ("Anwar akan jadi PM jika Rafizi", 2018). Keadaan menjadi lebih serius bila Rafizi juga mendakwa, pada 16 Oktober 2018, bahawa politik wang berlaku secara berleluasa di enam negeri yang sudah mengadakan pemilihan di mana ada pihak yang menyumbangkan wang RM100,000 atau RM200,000 untuk satu cabang atau RM100 untuk satu undi atau menjanjikan imbuhan projek untuk undi menyebabkan ada laporan mengenainya dibuat kepada SPRM ("Rafizi dakwa politik wang", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Pada 11 November 2018, Mohamed Azmin mengumumkan kemenangan beliau dalam pemilihan ini tatkala keputusan tidak rasmi menunjukkan beliau memiliki 67,449 undi berbanding Rafizi yang mendapat 62,716 undi, dengan majoriti 4,733 undi walaupun masih terdapat beribu-ribu "undi ragu" yang masih belum ditambah pada pengiraan manakala Rafizi memberitahu para penyokong beliau di Pensiangan bahawa sebaik sahaja keputusan dikira sepenuhnya dalam satu atau dua hari ini beliau akan menang ("Azmin umum menang", 2018). Ini menyebabkan Anwar mengingatkan Mohamed Azmin supaya menghormati proses pemilihan parti itu di mana pihak yang diberi tanggungjawab untuk membuat pengumuman keputusan ialah JPP ("Pemilihan PKR",

2018). Begitupun, pada akhirnya Mohamed Azmin memang menang setelah beliau memperolehi 66,458 undi, 4,613 undi lebih dari undi Rafizi, iaitu 61,845 undi ("Anwar Sah Sebagai Presiden PKR", 2018). Team Mohamed Azmin menang jawatan Ketua Wanita PKR melalui Haniza Mohamed Talha ("Haniza ketua wanita PKR", 2018) manakala jawatan Ketua AMK pula dimenangi oleh Akmal Nasrullah dari Team #Reformasi20Tahun tetapi hampir semua exconya dimenangi oleh Team Mohamed Azmin ("Akmal menang", 2018). Untuk jawatan Naib Presiden, hanya seorang ahli Team #Reformasi20Tahun, iaitu Nurul Izzah, yang menang manakala tiga lagi, iaitu Zuraida, Dr A. Xavier Jayakumar dan Tian Chua, datang dari Team Mohamed Azmin ("Anwar presiden baharu PKR", 2018). Untuk jawatan ahli MPP pula hanya enam ahli Team #Reformasi20Tahun, iaitu Abdullah Sani, Larry Sng, Abdul Halim, Nor Azrina, Nik Nazmi dan Dr Zaliha, yang menang. 14 lagi, iaitu Datuk Amirudin Shari, Datuk Mohd Rashid Hasnon, R. Sivarasa, Rahimah Majid, Elizabeth Wong, Datuk Saifuddin Abdullah, Datuk Zakaria Abdul Hamid, Mohd Radzlan Jalaludin, Datuk Dr Mansor Othman, Datuk Kamarudin Jaafar, Azmizam Zaman Huri, Gan Pei Nei, R. Santhara Kumar dan Hee Loy Sian, bukan daripada team mereka ("Senarai penuh anggota", 2018).

Kongres Nasional PKR ke-13 pada 18 November 2018 menyaksikan jawatan Ketua Umum PKR yang diwujudkan dalam Kongres Nasional PKR ke-4 pada 26 Mei 2007 khas untuk Anwar yang ketika itu tidak boleh memegang sebarang jawatan dimansuhkan berikutan pemilihan Anwar sebagai Presiden PKR bagi penggal 2018-2021. Sebaliknya, lebih 2,000 perwakilan Kongres Nasional PKR ke-13 ini bersetuju menubuhkan Majlis Penasihat PKR dan Dr Wan Azizah dilantik sebagai Pengerusinya

Universiti Utara Malaysia

yang pertama ("Jawatan Ketua Umum PKR dimansuh", 2018). Para perwakilan juga sebulat suara menyokong usul yang dibawa oleh Saifuddin Nasution bagi mengekalkan Dr Wan Azizah sebagai Timbalan Perdana Menteri, walaupun beliau bukan lagi Presiden parti, sehingga peralihan kepimpinan negara berlaku pada satu masa yang akan ditetapkan nanti ("PKR sokong Dr Wan Azizah", 2018).

Seterusnya, Anwar mengumumkan pada 28 Disember 2018 lantikan 24 jawatan dalam PKR selepas beliau selesai mengadakan sesi libat urus dengan pemimpin peringkat negeri dan cabang. Lantikan ini antara lainnya membabitkan Rafizi, Chang Lih Kang dan Ali Biju sebagai Naib Presiden dan Saifuddin Nasution sebagai Setiausaha Agung. Anwar berkata, lantikan ini melambangkan gandingan pimpinan dari seluruh pelusuk negara yang berbilang kaum, merangkumi tua dan muda, lelaki dan perempuan yang merupakan kekuatan PKR ("Rafizi dilantik Naib Presiden PKR", 2018). Lantikan ini bagaimanapun dikecam oleh Mohamed Azmin yang mendakwa ia dilihat tidak mencerminkan prinsip 'fair and just representation' kerana beberapa individu yang dinamakan juga terlibat secara langsung dalam proses pemilihan yang tidak telus dan menyebabkan punca perpecahan dalam parti. Tambah beliau, Setiausaha Agung sepatutnya dipikul oleh seseorang yang profesional dan wibawa serta bukan mengambil pendirian secara berasingan dalam melaksanakan tugas manakala lantikan MPP juga seharusnya dibuat berdasarkan merit dan bukan sebagai imbuhan atau sogokan politik untuk meraih sokongan undi dalam MPP ("Kenapa lantik individu", 2018). Kritikan ini bagaimanapun ditepis oleh Johari Abdul yang berkata lantikan Rafizi adalah wajar selaras dengan berbagai sumbangan yang telah beliau berikan

Universiti Utara Malaysia

selama ini antaranya sanggup menghabiskan wang dan tenaga untuk berkempen semasa PRU 14 ("Pelantikan Rafizi selaras", 2019).

Anwar mengambil masa untuk terlibat aktif dalam politik balik. Dr Mahathir sebelumnya memberi pilihan mudah untuk Anwar kembali menyertai pentadbiran kerajaan dengan menawarkan kepada beliau jawatan Senator pada 13 Mei, tiga hari sebelum pengampunan penuh diberikan kepada Anwar, tetapi Anwar menolaknya dengan berkata oleh kerana Dr Wan Azizah adalah Timbalan Perdana Menteri adalah lebih molek untuk beliau tidak menjadi sebahagian anggota pentadbiran sambil menyebut kepada Dr Mahathir, "the stage is yours, you should be the one who run the show" ("Anwar tolak tawaran Mahathir", 2018). Beliau juga pernah ditawarkan jawatan presiden Universiti Islam Antarabangsa (UIA) tetapi menolak pelawaan tersebut ("Anwar dedah tolak tawaran", 2018). Setelah berseloroh mahu kembali menjadi wakil rakyat ("'Ada kerusi kosong", 2018), Anwar akhirnya mengumumkan beliau akan kembali ke Parlimen pada bulan Oktober ("Anwar masuk parlimen", 2018), melalui pengosongan kerusi Parlimen Port Dickson oleh Datuk Danyal Balagopal Abdullah pada 12 September 2018 kerana keberadaan Anwar dalam Parlimen akan mengukuhkan mandat rakyat dengan membantu melaksanakan pembaharuan di peringkat nasional ("Anwar pilih Port Dickson", 2018).

Pengosongan kerusi Parlimen Port Dickson ini bagaimanapun tidak disenangi oleh Zuraida yang mendakwa ia dilihat dangkal kerana tidak mengikut saluran betul sedangkan setiap keputusan perlu dilaksanakan secara musyawarah untuk mendapat sokongan seluruh anggota parti dan konsensus yang dicapai perlu selari dengan

Universiti Utara Malaysia

semangat reformasi dan demokrasi. Tambah beliau, kelakuan seperti itu mungkin menimbulkan tanggapan PKR kini dimanipulasi sesetengah kelompok, oleh itu penting untuk semua pimpinan menjunjung tinggi agenda reformasi yang kita perjuangkan ("'Keputusan Langkah PD", 2018). Mengulas kritikan yang mahukan Anwar tunggu dahulu, Dr Wan Azizah menyatakan Anwar dinafikan peluang untuk berada di parlimen untuk sekian lama bila dipenjara jadi ini adalah masa terbaik untuk beliau memberikan sumbangan ("Langkah PD: Ada apa-apa masalah", 2018).

Dr Mahathir pula berkata Anwar berhak untuk bertanding dan beliau akan menyokong pencalonan Anwar tetapi biasanya beliau tidak berkempen dalam pilihan raya kecil ("Mahathir: Anwar ada hak", 2018). Turut menyokong ialah pemimpin AMANAH seperti Mohamad Sabu yang melihat pengumuman itu penting kerana ia akan membolehkan pemimpin-pemimpin utama PH untuk berada bersama dalam kerajaan agar reformasi sistem seperti yang ditawarkan dalam manifesto PH dapat dilaksana dengan lebih berkesan ("Langkah PD untuk Anwar", 2018). Begitu juga dengan pemimpin DAP seperti Liew Chin Tong yang menegaskan ia akan membawa kestabilan kepada kerajaan ("Pemimpin DAP pertahan Langkah", 2018). Anwar sendiri mempersoalkan tindakan pihak-pihak tertentu dalam PKR yang mempertikaikan keputusan ini sedangkan pemimpin PH yang lain menyokongnya ("'Saya tanding di PD", 2018). Beliau juga berkata beliau menunggu selama empat bulan untuk berbuat demikian walaupun persetujuan awal adalah beliau perlu terus kembali terlibat sebaik dibebaskan daripada penjara, sambil menambah penting bagi beliau untuk "mula berhubung" dengan Ahli-Ahli Parlimen dan memberi tumpuan kepada reformasi parlimen ("Laporan: Saya tunggu empat bulan", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Berdepan dengan calon PAS, Lt-Kol (B) Mohd Nazari Mokhtar, dan lima calon Bebas termasuk bekas Menteri Besar Negeri Sembilan, Tan Sri Mohd Isa Abdul Samad, ("Hadi: Biar Dr M tadbir", 2018), Anwar berkempen hebat, dengan dibantu oleh Daim ("Daim turun padang bantu", 2018) dan Dr Mahathir. Kali pertama berkongsi pentas ceramah dengan Anwar selepas 20 tahun dalam majlis Ceramah Mega Mahathir-Anwar Gandingan Mantap Harapan Malaysia di PD Waterfront, Dr Mahathir mengingatkan bahawa Anwar masuk UMNO dan menjadi menteri kerana beliau dan kalau mahu menang, kita kena berpakat dan tidak boleh mengingat kembali permusuhan lama ("Dr M: Jangan lupa dulu", 2018). Anwar pula berkata bila Dr Mahathir datang ke Port Dickson kasih yang terbekam dulu semarak semula, sambil menambah beliau sayangkan Dr Mahathir seperti bapa dan pemimpin ("Anwar: Kasih terbekam saya", 2018). Tegas Anwar, "now I accept he is the best man to lead Malaysia", "tugas saya nak reform dan bantu Parlimen" dan "tugas mengendali, memandu, mengemudi negara saya dengan ini menyatakan kita serah terus kepada Dr Mahathir" ("Ceramah Mega Mahathir-Anwar", 2018).

Pada akhirnya, Anwar menang dengan majoriti jauh lebih besar, iaitu 23,560 undi, berbanding majoriti 17,710 undi sebelumnya dengan pencabar terdekat beliau, Mohd Nazari, dari PAS yang hanya meraih 7,456 undi berbanding 31,016 undi yang beliau perolehi ("Rasmi: Anwar menang", 2018). Anwar mengangkat sumpah sebagai Ahli Parlimen Port Dickson pada 15 Oktober 2018 ("Anwar angkat sumpah", 2018) dengan Dr Mahathir berkata beliau gembira melihat Anwar kembali ke Parlimen ("Dr M: Tentulah saya gembira", 2018). Mohamed Azmin pula berkata kehadiran Anwar ke Parlimen adalah satu dorongan kepada beliau dan pimpinan untuk bergerak secara

Universiti Utara Malaysia

kolektif dan membingkai muafakat untuk mengangkat balik Malaysia sebagai Harimau Asia ("Anwar mampu bantu", 2018). Anwar sendiri lebih fokus dengan tugas beliau sebagai Pengerusi Kaukus Reformasi dan Tadbir Urus yang antara lainnya mencadangkan supaya semua Rang Undang-Undang (RUU) yang dibentangkan ke parlimen oleh kerajaan perlu melalui saringan Jawatankuasa-Jawatankuasa Pilihan Khas Dewan Rakyat atau Kaukus ini, supaya Laporan Tahunan Suruhanjaya Hak Asasi Manusia (Suhakam) dibahaskan di Dewan Rakyat dan Dewan Negara dan supaya Ketua Hakim Negara mengetuai panel bebas mengenai reformasi institusi perundangan negara ("Anwar cadang kaukus reformasi", 2019).

MPP PKR yang mengadakan mesyuarat bulanannya pada 24 Februari 2019 juga menegaskan bahawa perpaduan dan kesepakatan PH harus dipertahan dan menolak keras segala tohmahan yang cuba melaga-lagakan pimpinan dan melemahkan kerjasama erat di kalangan PH. Ia juga menyatakan bahawa PKR berpegang teguh kepada persetujuan yang telah dicapai dan diumumkan pada 7 Januari 2018 di mana Dr Mahathir diangkat menjadi Perdana Menteri, Dr Wan Azizah menjadi Timbalan Perdana Menteri, manakala Anwar akan mengambil alih sebagai Perdana Menteri ke-8 selepas tempoh 2 tahun. Sambil menegaskan bahawa pendirian PKR dalam perkara ini tidak berubah, ia juga turut menegaskan seluruh kekuatan parti perlu disalurkan ke arah menyokong usaha Kerajaan PH untuk mengukuhkan ekonomi dan mengatasi masalah rakyat termasuk isu kos sara hidup ("KENYATAAN MEDIA", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Bahang daripada kegagalan calon PH dari DAP, Manogaran, mempertahankan kerusi P.078 Cameron Highlands, Pahang, dalam PRK pada 26 Januari 2019 ("PRK Cameron Highlands", 2019) dan kegagalan calon PH dari BERSATU, Aiman Zainali, mempertahankan kerusi N.24 Semenyih, Selangor, dalam PRK pada 2 Mac 2019 ("BN tawan semula DUN Semenyih", 2019) membuatkan Mohamed Azmin mengumumkan pada 3 Mac 2019 bahawa Kerajaan PH akan segera mengambil inisiatif untuk meringankan beban ekonomi rakyat. "Menginsafi suara rakyat dalam PRK DUN Semenyih dan Parlimen Cameron Highlands, PH akan segera menggarap mesej pengundi dengan mengemukakan inisiatif baharu sebagai langkah pada masa depan," kata beliau. "Kita harus berani melaksanakan janji-janji khususnya kepada masyarakat Melayu dan Bumiputera yang juga bahagian integral agenda nasional dan kita akan melaksanakannya tanpa rasa apologetik atau bimbang terhadap kritikan luar," tambah beliau beliau ("Inisiatif segera ringankan beban", 2019). Pengerusi BERSATU Negeri Sembilan, Tan Sri Dr Rais Yatim, pula mengeluarkan kenyataan bahawa PH perlu melunakkan apa-apa imej DAP kerana orang-orang Melayu di Semenyih dikatakan enggan menerima hakikat tindak tanduk melulu DAP dan keberadaannya di kawasan majoriti Melayu ("Rais: Lunakkan imej DAP", 2019).

Seruan untuk menjadikan PH lebih keMelayuan ini bagaimanapun segera disanggah oleh Ahli CEC DAP merangkap Setiausaha DAP Selangor, Ronnie Liu Tian Khiew, yang berkata menyebut pengutamaan Melayu adalah satu pendekatan politik yang bercanggah dengan semua perkara yang diperjuangkan oleh PH dan mencadangkan supaya PH fokus kepada satu agenda Malaysia yang berasaskan keperluan bukan berasaskan bangsa. Tegas beliau, "Instead of harping on an ethnocentric agenda why

don't we focus on a Malaysian agenda which is needs-based rather than race based? When you have a Malaysian agenda, by definition you are helping the Malays because Malays are the biggest component of Malaysian society." Gesa beliau lagi, "To win the hearts and minds of the rakyat, PH needs to be idealistic, we need to double down on reforms rather than shy from them; and we need to be commit towards building a pluralistic society." ("The way forward (post-Semenyih)", 2019). Cadangan Ronnie Liu ini diikuti oleh kenyataan Anwar pada 25 Mac 2019 berbunyi "I will not compromise on this issue - our economic agenda must be needs-based, not race-based. We must shed racial politics and fear-mongering, in order for Malaysia to progress" ("Govt's economic agenda must be needs-based", 2019).

Setelah calon PH dari PKR, Dr Streram Sinnasamy, kalah teruk dalam PRK N.27 Rantau, Negeri Sembilan, pada 13 April 2019 ("DUN Rantau kekal", 2019), seruan dari dalam PKR untuk Dr Mahathir menyegerakan pelan peralihan kuasa kepada Anwar menjadi lebih lantang. Ia bermula dengan kenyataan Ahli MPP PKR merangkap Ketua AMK Sabah, Raymond Ahuar, pada 14 April 2019 yang mendesak Dr Mahathir berehat dan menyerahkan amanah mentadbir negara kepada Anwar pada "bulan depan (Mei)", selepas "genap setahun Dr Mahathir menjadi Perdana Menteri buat kali kedua". Kata beliau, 'teguran' rakyat pada tiga (3) PRK terakhir iaitu Cameron Highland (DAP), Semenyih (BERSATU) dan terkini Rantau (PKR) merupakan isyarat jelas untuk pimpinan PH agar tidak mengambil ringan janji yang telah diungkap sebelum tumbangnya BN. Kata Raymond: "Kerajaan yang dipimpin Dr Mahathir pada hari ini telah gagal melaksanakan apa yang terbuku dalam manifesto PH. Bermula dengan kegagalan menunaikan 10 janji 100 hari PH, kabinet yang ada hanya mampu

Universiti Utara Malaysia

memberikan alasan menyalahkan kerajaan terdahulu." Turut disentuh oleh beliau ialah mengenai "ramai pemimpin UMNO direkrut oleh BERSATU" atas alasan " ingin memperkukuhkan PH", "namun apa yang dilihat hanya proses 'penyucian' bekas-bekas pemimpin UMNO dan pengukuhan BERSATU dengan cara salah." ("Kenyataan Terbuka Ketua", 2019).

Pada 23, 24 dan 25 Mei 2019, William Leong menerbitkan tiga tulisan dalam portal berita Malaysia Kini. Artikel pertama menulis mengenai kebangkitan politik perkauman dan keagamaan di Malaysia yang berpunca daripada persaingan BERSATU-UMNO/PAS untuk hegemoni Melayu di mana hanya Anwar sesatunya suara tunggal untuk politik inklusif berbilang kaum. Ujar beliau, perkembangan mutakhir politik Malaysia menunjukkan tanda-tanda ia akan mengalami konflik perkauman ("Divisive politics: Bersatu-Umno/PAS", 2019). Artikel kedua pula menulis mengenai bagaimana UMNO/PAS didakwa memperjuangkan diskriminasi perkauman dan tidak menganggap bukan Melayu bukan Islam sebahagian daripada moral sejagat mereka. Memetik 10 fasa 'genocide' yang dikemukakan oleh Gregory H Stanton dari George Mason University bagi menunjukkan bahawa 'genocide' sudah terlalu hampir untuk berlaku di Malaysia. William Leong juga menyalahkan elit ekonomi dan elit birokrat, selain elit politik, kerana didakwa akan menghalang, dengan segala cara, PH daripada melaksanakan agenda reformasinya ("Divisive politics: Strategic actions", 2019). Artikel ketiga pula menghuraikan tujuh tindakan segera yang perlu diambil oleh PH bagi mengelakkan konflik perkauman dari berlaku di Malaysia, termasuklah terutamanya keperluan untuk PH berhenti memainkan politik perkauman, membuang dari psikik rakyat stereotaip penjajah, menyediakan naratif

Universiti Utara Malaysia

lengkap bahawa perubahan dalam dasar-dasar tindakan affirmatif adalah diperlukan, mengambil langkah-langkah konkrit untuk membina masyarakat inklusif, khususnya dengan melaksanakan konsep kebebasan dan kesaksamaan, termasuk dari segi agihan dan peluang ("Rekindling our sense", 2019).

4.4 Permulaan Krisis Dalaman, 2019

Dalam pada itu, Dr Mahathir terus memainkan sensitiviti pemimpin PKR dengan membuat lantikan kontroversi. Sebelumnya beliau melantik bekas Ketua Polis Negara, Tan Sri Abdul Rahim Mohd Noor, sebagai fasilitator baru dalam rundingan damai wilayah selatan Thailand ("Rahim Noor dilantik fasilitator", 2018). Lantikan ini terus dibantah oleh Nurul Izzah yang menyatakan melalui akaun Twitter milik beliau bahawa beliau tegas menentang pelantikan seorang penyerang ganas ke atas seorang lelaki yang tidak bersalah, ketika matanya ditutup dan tangannya digari serta dibiarkan terlantar tanpa rawatan perubatan selama beberapa hari, kemudiannya berbohong kepada seluruh dunia mengenai lokasi dan nasib mangsa. Kerajaan mesti membatalkan pelantikan ini dengan segera," kata Nurul Izzah ("Nurul Izzah bantah pelantikan", 2018). Pandangan Nurul Izzah turut disokong oleh Senator Mohd Yusmadi Mohd Yusoff, yang menegaskan bahawa Abdul Rahim tidak mempunyai integriti dan kredibilitinya boleh dipersoalkan memandangkan beliau pernah disabitkan atas kesalahan jenayah serius melibatkan kecederaan terhadap Anwar ("Kaji semula pelantikan Rahim Noor", 2018). Sementara itu, Dr. Wan Azizah Wan Ismail turut melahirkan rasa kurang senang terhadap pelantikan Abdul Rahim, namun mengakui bahawa keputusan tersebut merupakan hak prerogatif Dr. Mahathir ("TPM kurang senang pelantikan", 2018). Anwar Ibrahim pula menegaskan mengenai rekod jenayah

Universiti Utara Malaysia

Abdul Rahim, tetapi pada masa yang sama berpendapat bahawa Dr. Mahathir wajar diberikan ruang untuk menentukan keputusan yang terbaik demi kepentingan negara ("Pelantikan Rahim Noor", 2018).

Lebih mutakhir adalah tindakan Dr Mahathir melantik Pengarah Pengarah Eksekutif Lawyers For Liberty, Latheefa Beebi Koya, sebagai ketua pesuruhjaya baru SPRM berkuat kuasa 1 Jun 2019 menggantikan Tan Sri Mohd Shukri Abdull yang menamatkan kontrak beliau lebih awal ("Latheefa Koya ketua baru SPRM", 2019). Pelantikan ini mendapat pujian daripada Mohamed Azmin yang menegaskan bahawa Latheefa mempunyai pengalaman luas dalam bidang perundangan selama beberapa dekad. Beliau menyatakan bahawa pelantikan tersebut dibuat berasaskan merit dan bukan atas pertimbangan ideologi politik. Namun begitu, lantikan itu turut menerima kritikan daripada beberapa ahli politik Pakatan Harapan (PH), pihak pembangkang, serta aktivis yang mempersoalkan kelayakan Latheefa kerana beliau merupakan ahli PKR ("Azmin yakin pelantikan Latheefa", 2019).ditambah pula oleh pengesahan Dr Mahathir bahawa beliau sendiri yang memilih Latheefa, kerana Latheefa dikatakan sangat tegas dan tidak berlapik, tanpa berbincang dengan kabinet sebab beliau tidak perlu meminta kebenaran kabinet ("Dr M: Saya sendiri pilih Latheefa", 2019).

Nik Nazmi menegaskan bahawa kaedah pelantikan Latheefa tidak sejajar dengan janji ke-14 dalam manifesto Pakatan Harapan (PH), yang menyatakan bahawa apabila PH mentadbir Malaysia, Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia (SPRM) sepatutnya melapor terus kepada Parlimen dan bukan lagi kepada Perdana Menteri. Manifesto itu juga menekankan bahawa pelantikan Pesuruhjaya-Pesuruhjaya SPRM perlu disahkan

Universiti Utara Malaysia

secara demokratik oleh Parlimen. Menurut beliau, pelantikan tersebut wajar dirujuk kepada Jawatankuasa Pilihan Khas Parlimen bagi Pelantikan Jawatan-Jawatan Utama Perkhidmatan Awam sebagai bukti komitmen kerajaan PH untuk menunaikan janji-janji reformasinya. Nik Nazmi turut menegaskan bahawa PH telah dipilih atas dasar agenda reformasi institusi dan ekonomi, namun kelewatan dalam melaksanakan pembaharuan tersebut amat membimbangkan. Beliau menambah bahawa kerajaan PH perlu memberi perhatian serius terhadap isu ini sekiranya berhasrat mengekalkan keyakinan dan sokongan rakyat untuk terus mara ke hadapan ("Nik Nazmi: Cara pelantikan Latheefa", 2019).

Anwar sendiri kemudiannya menggesa Dr Mahathir memberi penjelasan kepada orang ramai berhubung isu lantikan Latheefa kerana ia menunjukkan manifesto PH tidak dihormati dan tidak dipatuhi. Kata beliau, walaupun Latheefa mempunyai kelayakan yang diperlukan untuk kedudukan itu, lantikan ini nampak seperti lantikan politik dan ia tidak dibuat melalui forum yang teratur seperti mesyuarat kabinet atau Majlis Presiden PH, malah beliau juga tidak dimaklumkan mengenainya sehingga pengumuman dibuat ("Anwar: PM perlu jelaskan", 2019). Dr Mahathir bagaimanapun berkeras bahawa lantikan ini adalah muktamad serta bahawa Anwar berhak bertanya dan beliau berhak menjawab ("Dr M: Keputusan pelantikan Latheefa", 2019). Hassan Karim kemudiannya mencelah dengan menyatakan perbezaan pandangan ini tidak seharusnya membawa perpecahan kepada PH malah ia membuktikan demokrasi wujud dalam PH. Beliau menambah bahawa teguran serta pandangan yang disuarakan oleh Anwar berhubung isu ini diharap dapat menyedarkan Dr. Mahathir agar merujuk kepada kabinet dan Majlis Presiden Pakatan Harapan (PH) sebelum membuat sebarang

Universiti Utara Malaysia

keputusan penting berkaitan urusan negara pada masa hadapan. Pada masa yang sama, beliau menekankan bahawa kepimpinan PH perlu memperkukuh perpaduan dalam kalangan pemimpinnya melalui dialog dan perbincangan berterusan bagi memastikan agenda reformasi institusi negara dapat diteruskan ("MP: Perbezaan Dr M, Anwar", 2019).

Namun demikian, pada 11 Jun 2019, tercetus satu kejutan politik apabila sebuah video seks yang memaparkan dua individu lelaki—yang didakwa melibatkan Mohamed Azmin dan Haziq Abdullah—tular di media sosial ("Minister target of sex clip campaign", 2019). Haziq, yang merupakan Ketua AMK Santubong serta Setiausaha Sulit Kanan kepada Timbalan Menteri Industri Utama ketika itu, Shamsul Iskandar, membuat pengakuan bersumpah bahawa beliau merupakan salah seorang individu dalam video tersebut. Beliau turut mendakwa bahawa insiden itu berlaku di sebuah hotel di Sandakan pada 11 Mei 2019 serta menggesa Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia (SPRM) menjalankan siasatan terhadap Mohamed Azmin. Sebaliknya, Mohamed Azmin menafikan sekeras-kerasnya tuduhan tersebut dengan menyifatkannya sebagai satu komplot jahat yang bertujuan mencemarkan reputasi dan keperibadian beliau serta menjatuhkan karier politiknya ("Azmin: Ini komplot jahat", 2019). Penafian beliau kemudiannya disusuli dengan penyebaran satu lagi klip video yang dikatakan berkaitan dengan skandal yang sama ("Selepas penafian Azmin", 2019). Mengulas mengenai perkara tersebut, Anwar menegaskan bahawa isu itu bukan merupakan konspirasi dalaman parti, sambil menegaskan bahawa PH menolak amalan politik kotor atau gutter politics terhadap sesiapa sahaja ("Anwar: Klip video lucah", 2019). Beliau turut menyatakan rasa kecewa kerana menyangka insiden seperti yang

Universiti Utara Malaysia

pernah dialaminya dahulu tidak akan berulang, namun malangnya budaya fitnah sedemikian masih berterusan ("Klip video lucah: Anwar", 2019). Sementara itu, Dr. Mahathir pula menyatakan bahawa beliau tidak mempercayai ketulenan video tersebut dan berpendapat bahawa video itu berkemungkinan besar dihasilkan oleh pihak yang mempunyai agenda politik tertentu ("Dr M: 'Mungkin suatu hari", 2019).

Mohamed Azmin mendakwa bahawa Haziq telah dipergunakan oleh pihak tertentu dalam penyebaran rakaman video tersebut ("Haziq diperalatkan", 2019). Sebaliknya, Haziq membuat laporan polis dengan mendakwa bahawa Mohamed Azmin telah mengarahkan setiausaha politiknya, Hilman Idham, untuk menemuinya di sebuah restoran di Putrajaya dengan tujuan memaksa beliau menafikan penglibatannya dalam video berkenaan ("Giliran Haziq pula", 2019). Pengerusi Otai Reformis, Dr. Idris Ahmad, pula menyarankan agar Mohamed Azmin diberikan cuti rehat daripada menjalankan tugas rasmi bagi membolehkan siasatan dijalankan oleh PDRM dan SPRM. Beliau turut meminta agar Dr. Mahathir tidak mengamalkan sikap double standard atau berat sebelah dalam menangani isu tersebut ("Otai Reformis: Sikap Mahathir", 2019). Namun, Mohamed Azmin menolak saranan itu dan menegaskan akan terus menjalankan tugasnya ("Azmin tak peduli desakan bercuti", 2019), manakala Dr. Mahathir pula menyatakan bahawa Mohamed Azmin tidak perlu bercuti ("Azmin tak perlu ambil cuti", 2019). Dalam perkembangan lain, Mohamed Azmin mendesak kepimpinan PKR memberikan penjelasan berhubung bagaimana pihak yang menyebarkan video berkenaan memperoleh nombor telefon semua pemimpin cabang parti ("Azmin minta pemimpin PKR jelaskan", 2019). Menjawab dakwaan tersebut, Anwar Ibrahim menafikan penglibatan mana-mana pihak dalam PKR dalam

Universiti Utara Malaysia

penyebaran video itu, dengan menegaskan bahawa beliau dan penyokongnya tidak mempunyai sebarang sebab untuk berbuat demikian ("Anwar: Fitnah tak boleh dibalas", 2019). Tambahan pula, Setiausaha Agung PKR, Saifuddin Nasution, turut menafikan bahawa maklumat nombor telefon pemimpin cabang itu dibocorkan oleh ibu pejabat parti ("Saifuddin nafi maklumat ahli", 2019).

Mohamed Azmin mendakwa bahawa beliau percaya klip video tersebut merupakan "kerja dalaman PKR" ketika mengulas mengenai "kehilangan" setiausaha politik Anwar, Farhash Wafa Salvador Rizal Mubarak, sewaktu bahan berkenaan mula tersebar pada minggu sebelumnya. Namun begitu, Farhash menafikan dakwaan bahawa beliau merupakan dalang di sebalik penyebaran video tersebut sambil menyatakan bahawa Mohamed Azmin wajar meletakkan jawatan sekiranya terbukti bersalah ("Azmin harus letak jawatan", 2019). Walau bagaimanapun, gesaan Farhash itu tidak disokong oleh Anwar ("Anwar tak setuju setiausaha gesa", 2019). Pengerusi Lembaga Disiplin PKR, Ahmad Kassim, mengumumkan Haziq dipecat daripada parti itu pada 3 Julai 2019 ("PKR pecat Haziq Abdullah", 2019). Shamsul Iskandar kemudiannya menggesa Mohamed Azmin bercuti sementara dan "tidak berselindung di sebalik jawatan tinggi, apatah lagi di belakang Perdana Menteri" diikuti oleh penegasan Anwar sendiri kemudiannya bahawa Mohamed Azmin perlu meletakkan jawatan jika siasatan pihak berkuasa membuktikan bahawa video itu adalah sahih dan beliau adalah pelaku dalam video itu ("Anwar: Azmin perlu letak jawatan", 2019). Gesaan ini disambut oleh selaran keras Mohamed Azmin yang menyuruh Anwar "muhasabah" dan "cermin muka sendiri dulu" ("Azmin jawab Anwar", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Seramai 27 pemimpin PKR telah mengeluarkan kenyataan bersama yang mendesak Anwar supaya menghentikan sebarang kenyataan yang boleh menjejaskan perpaduan parti. Mereka menggesa agar beliau segera menumpukan usaha untuk memperkukuh kesatuan anggota demi keutuhan PKR, PH dan negara. Menurut kenyataan tersebut, gesaan Anwar agar Mohamed Azmin meletakkan jawatan sekiranya kesahihan video seks terbukti adalah tidak berasas kerana hanya bersandarkan kepada spekulasi semata-mata. Berdasarkan penafian tegas Mohamed Azmin, mereka berpendapat bahawa Anwar seharusnya mempertahankan beliau demi memelihara perpaduan dan muafakat dalam PKR, bukannya cuba melemahkan kedudukan beliau dalam kerajaan tanpa bukti kukuh — sebagaimana seluruh kepimpinan dan anggota PKR pernah berdiri teguh mempertahankan Anwar ketika beliau difitnah melalui video seks yang kemudiannya disahkan tulen. Selain itu, 27 pemimpin PKR berkenaan turut menegaskan bahawa mereka akan tetap bersama Mohamed Azmin dan mana-mana pemimpin lain sekiranya diserang melalui cara yang tidak bermoral seperti ini ("27 pemimpin PKR tempelak Anwar", 2019). Kumpulan 27 pemimpin tersebut diketuai oleh empat Naib Presiden PKR, iaitu Zuraida Kamaruddin, Xavier Jayakumar, Tian Chua, dan Ali Biju. Turut bersama ialah 19 Ahli MPP PKR — termasuk 10 ahli parlimen dan 8 Adun, iaitu Haniza Talha, Datuk Dr. Santhara Kumar, Amirudin Shari, Rashid Hasnon, Sivarasa Rasiah, Rahimah Majid, Elizabeth Wong, Saifuddin Abdullah, Zakaria Abdul Hamid, Mohd Radzlan Jalaludin, Dr. Mansor Othman, Kamarudin Jaafar, Azmizam Zaman Huri, Gan Pei Nei, Hee Loy Sian, Lee Kai Loon, Baru Bian, Dr. Daroyah Alwi dan Muhammad Hilman Idham. Empat lagi ialah ahli parlimen biasa PKR, iaitu Steven Choong, Jonathan Yasin, Willy Mongin, dan Maria Chin Abdullah ("Senarai MPP dan wakil rakyat PKR", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Susulan kenyataan bersama yang dikeluarkan oleh 27 pemimpin PKR tersebut, beberapa pemimpin PKR lain kemudiannya tampil mengeluarkan kenyataan balas bagi menyatakan sokongan terhadap Anwar. Kenyataan itu dimulakan oleh Johari Abdul, selaku Koordinator Majlis Pengerusi PKR Negeri dan Pengerusi PKR Kedah, bersama-sama lima lagi Pengerusi PKR Negeri, iaitu Amran Kamarudin (Perlis), Halim Bachik (Melaka), Azan Ismail (Terengganu), Zahir Hassan (Wilayah Persekutuan) dan Mohamad Supardi Md Noor (Kelantan). Mereka menyatakan sokongan penuh terhadap usaha gigih Anwar dalam memperkukuh parti serta menjadikan PKR sebuah parti yang kuat dan dihormati di Malaysia. Dalam kenyataan itu, mereka turut menegaskan bahawa mereka berdiri teguh di belakang Anwar dalam menghadapi sebarang cabaran atau cubaan pihak tertentu yang mahu melemahkan parti, di samping memberikan komitmen sepenuhnya kepada kepimpinan beliau dalam menerajui negara ("Enam pengerusi PKR negeri", 2019).

Dalam masa yang sama, Ketua Polis Negara, Tan Sri Abdul Hamid Bador, mengeluarkan kenyataan pada 18 Julai 2019 bahawa hasil siasatan PDRM terhadap video tersebut mendedahkan wujudnya satu "pakatan jahat" yang didalangi oleh pemimpin sebuah parti politik. Pakatan itu, menurut beliau, bertujuan untuk mengaibkan serta menjatuhkan individu tertentu selain menimbulkan kegusaran dalam kalangan masyarakat, dan video berkenaan dihasilkan oleh pihak yang diupah dengan bayaran mencecah ratusan ribu ringgit. Abdul Hamid Bador turut menjelaskan bahawa analisis yang dijalankan oleh Cybersecurity Malaysia mengesahkan video tersebut sebagai tulen, namun proses pengecaman wajah mendapati keputusan "negatif" dan

Universiti Utara Malaysia

tidak dapat mengaitkan pelaku dalam video itu dengan individu yang dimaksudkan ("Video seks: 'Pakatan jahat", 2019).

Dalam kenyataan beliau, Anwar berkata "Sambil mengambil maklum bahawa siasatan polis masih lagi berjalan, dan setakat kenyataan Ketua Polis Negara semalam, PKR menerima baik kenyataan bahawa Mohamed Azmin tidak terlibat dalam satu video yang disebar baru-baru ini. Berkenaan dakwaan terdapat ahli atau pemimpin parti politik yang terlibat dalam tindakan sebaran video tersebut, PKR tidak bertolak ansur dan akan mengambil tindakan tegas mengikut perlembagaan parti jika terdapat penglibatan mana-mana anggota PKR yang disabitkan kesalahan berlandaskan undang-undang" ("Anwar kendurkan pendirian", 2019). Kenyataan tersebut mendapat reaksi daripada Mohamed Azmin, yang menyatakan bahawa beliau mengambil maklum pendirian Anwar berhubung penerimaan terhadap hasil siasatan yang diumumkan oleh Ketua Polis Negara, yang mengesahkan bahawa beliau tidak terlibat dalam video berkenaan. Mohamed Azmin juga menyatakan bahawa beliau menghormati ketetapan bahawa tindakan tegas akan diambil terhadap mana-mana pimpinan dan anggota parti yang didapati terlibat dalam penyebaran video tersebut ("Azmin tak hadir pemukiman PKR", 2019).

Bagi meredakan ketegangan yang wujud, satu temu rapat PKR telah diadakan di Hotel Lexis Hibiscus, Port Dickson pada 19 dan 20 Julai 2019 ("Anwar: Bertenang", 2019). Dalam ucapan pembukaannya, Anwar menekankan bahawa ketegangan dalaman parti perlu diselesaikan demi memberi tumpuan kepada perkara yang lebih penting. Tegas beliau, "Sedikit sebanyak masalah kita leraikan segera kerana kita bertanggungjawab

Universiti Utara Malaysia

memperkukuhkan kerajaan PH." Dr Mahathir pula mengingatkan PKR tentang suasana sebelum PRU14, di mana semua pihak dalam PH mampu mengenepikan perbezaan dan rasa 'kebencian' demi bergerak ke hadapan. Ujar beliau, "Kita bertemu dan berbincang, kita bertengkar dan kemudian berdamai. Walaupun mungkin masih ada saki-baki rasa tidak puas hati terhadap beberapa perkara, kita ketepikan dan kita maju sebagai satu pasukan." Dr Mahathir turut memberi amaran mengenai kewujudan golongan oportunis dan pensabotaj yang berpotensi menggugat kestabilan serta meruntuhkan Kerajaan PH sekiranya tidak dibendung. Namun demikian, ketidakhadiran Mohamed Azmin dan beberapa pemimpin yang dikaitkan dengan kem beliau, khususnya mereka yang aktif semasa pemilihan parti, menimbulkan pelbagai persoalan dalam kalangan pemerhati ("Anwar, Dr M minta pergeseran", 2019).

Berikutan kenyataan yang dikeluarkan oleh Ketua Polis Negara, Mohamed Azmin telah menganjurkan satu majlis doa kesyukuran di kediaman rasmi Menteri Besar Selangor pada 22 Julai 2019 ("Azmin anjur majlis kesyukuran", 2019). Majlis tersebut dihadiri oleh lebih daripada seribu tetamu, termasuk dua penyokong setia Dr Mahathir, iaitu Setiausaha Politik Perdana Menteri, Abu Bakar Yahya, dan Datuk Khairuddin Abu Hassan. Dalam ucapannya, Mohamed Azmin menegaskan bahawa walau apa pun serangan yang dilemparkan terhadap dirinya, beliau akan tetap bangkit melawan. Beliau turut menyatakan bahawa perjuangan yang akan dihadapinya ialah menentang individu yang pernah dikenalinya dahulu, sambil menegaskan bahawa "kesetiaan kita ada batasnya." Pada masa yang sama, Mohamed Azmin melahirkan rasa syukur atas pengesahan Ketua Polis Negara bahawa pelaku dalam video tersebut bukan dirinya. Beliau turut mendakwa mengetahui siapa dalang di sebalik penyebaran video itu,

dengan menyatakan bahawa sejak hari pertama video tersebut tular, beliau sudah menjangka adanya unsur-unsur dalaman yang terlibat ("Azmin: Kesetiaan saya", 2019).

Selepas tempoh tersebut, Mohamed Azmin tampil dengan pendirian yang lebih berani apabila beliau menyatakan sokongan secara terbuka kepada Dr Mahathir untuk terus memimpin negara sehingga tamat penggal pentadbiran pada 29 Julai 2019. Sokongan itu, menurutnya, penting bagi menjamin kestabilan, kesinambungan serta ketuntasan pelaksanaan dasar-dasar kerajaan, selain sebagai respons terhadap kenyataan Presiden PAS yang menyatakan pendirian parti tersebut bersama sekutunya UMNO dalam menyokong kepimpinan Dr Mahathir. Mohamed Azmin menegaskan bahawa pendirian tersebut adalah selari dengan pandangan yang pernah beliau kemukakan sebelum ini, iaitu agar usaha mengembalikan kegemilangan negara dapat direalisasikan segera. Beliau turut menjelaskan bahawa sokongan yang dizahirkannya tidak bertujuan menyinggung mana-mana pihak, sebaliknya demi menjamin kestabilan dan ketekalan pentadbiran negara ("Azmin perjelas sokongannya", 2019).

Kemudian, Ketua Cabang PKR Kangar, Noor Amin Ahmad, yang mendakwa mewakili 198 daripada 219 ketua cabang parti, telah mengadakan satu sidang media pada 4 Ogos 2019. Dalam sidang media tersebut, beliau menjelaskan bahawa berdasarkan perakuan ketua-ketua cabang yang menandatangani Resolusi Majlis Pemukiman Pimpinan PKR pada 21 Julai 2019, mereka menyatakan pendirian yang jelas dan tegas menyokong kepimpinan Anwar sebagai Presiden PKR serta komitmen untuk mendukung beliau menerajui negara sebagai Perdana Menteri kelapan,

Universiti Utara Malaysia

sebagaimana yang telah dipersetujui bersama oleh kepimpinan PH menjelang PRU 14. Menurut mereka, kenyataan ini dibuat sebagai manifestasi sokongan padu terhadap Anwar dalam usaha memacu dan memimpin parti bagi meneruskan idealisme perjuangan reformasi serta meneguhkan peranan PKR sebagai tonggak utama PH. Mereka turut menegaskan bahawa sokongan ini secara tidak langsung membuktikan PKR kekal utuh dan bersatu di bawah pimpinan Anwar, sekali gus menolak persepsi bahawa parti itu sedang berpecah atau bergolak ("'Hampir 200 ketua cabang", 2019).

Perkembangan ini kemudiannya disusuli dengan gesaan oleh Hassan Karim pada 14 Ogos 2019 agar Dr Mahathir meletakkan jawatan sebagai Perdana Menteri, selepas beliau dilihat seolah-olah kehilangan arah dan tidak lagi berupaya menangani beberapa isu kritikal negara. Hassan Karim menegaskan bahawa peralihan kuasa amat penting bagi kepentingan PH, khususnya ketika gabungan itu sedang berdepan dengan pelbagai isu sensitif berkaitan bangsa, agama dan institusi raja-raja Melayu. Beliau turut mengimbau peranan penting Anwar yang pernah menjadi tenaga penyatu antara parti-parti pembangkang pelbagai kaum dan agama, sehingga menyebabkan BN kehilangan kuasa di Selangor, Pulau Pinang, Kedah, Perak dan Kelantan dalam PRU 12 ("Gesaan Dr M berundur tak selari", 2019). Ketika itu, suhu politik negara turut memanas berikutan penentangan masyarakat bukan Islam terhadap pengumuman pelaksanaan pembelajaran seni khat Jawi dalam kurikulum Tahun 4 Bahasa Malaysia di Sekolah Rendah Jenis Kebangsaan (SRJK) Cina dan Tamil ("Pemimpin akar umbi DAP", 2019). Akibat tekanan tersebut, kerajaan akhirnya mengumumkan pada 8 Ogos 2019 bahawa pelaksanaan seni khat Jawi itu akan dibuat secara pilihan ("Tulisan khat dilaksanakan", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Namun demikian, gesaan Hassan Karim itu telah dibantah oleh Rashid Hasnon, yang menyatakan bahawa tuntutan supaya Dr Mahathir berundur atas alasan kepimpinan longlai dan mudah terjejas dengan isu sensitif mutakhir ini hanya menggambarkan ketidakstabilan politik dalam kalangan parti-parti gabungan PH. Beliau menegaskan bahawa kenyataan sedemikian mencemarkan semangat setiakawan yang telah terjalin sejak awal pembentukan gabungan tersebut hingga membawa kepada kemenangan PH dalam PRU 14. Menurut Rashid Hasnon, pandangan yang dikemukakan oleh Hassan Karim juga tidak seiring dengan kehendak majoriti rakyat yang telah memberikan mandat kepada kerajaan PH. Ujar beliau, Dr Mahathir wajar diberikan ruang dan masa yang mencukupi untuk memastikan pentadbiran kerajaan PH mencapai tahap kestabilan sebelum proses peralihan kuasa dilaksanakan. Beliau turut menasihatkan agar tiada tindakan terburu-buru diambil sehingga menimbulkan persepsi negatif atau mencetuskan persaingan tidak sihat dalam kalangan parti-parti gabungan PH ("Gesaan Dr M berundur tak selari", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Keadaan menjadi semakin tegang apabila Mohamed Azmin bersama beberapa pemimpin yang dikaitkan dengan kem beliau terus tidak menghadiri mesyuarat bulanan parti, khususnya mesyuarat MPP dan Biro Politik PKR ("Azmin tak hadir lagi", 2019). Pada 18 Julai 2019, Zuraida mengakui bahawa wujud perpecahan dalam PKR dan menegaskan bahawa terpulang kepada Anwar untuk memulihkan perselisihan yang berlaku. Beliau kemudiannya menulis surat kepada Anwar dengan meminta agar diadakan satu mesyuarat bersama beberapa ahli MPP tertentu bagi tujuan 'perdamaian'. Namun, permintaan Zuraida tersebut ditolak oleh Saifuddin Nasution yang menjelaskan bahawa pimpinan PKR seharusnya hanya perlu

menghadiri mesyuarat MPP dan Biro Politik seperti biasa untuk membincangkan sebarang isu berbangkit kerana semua perkara boleh diselesaikan melalui saluran itu ("Saifuddin: Tak ada istilah", 2019). Anwar turut mengulas isu berkenaan dengan menyifatkan dakwaan Zuraida mengenai surat yang tidak dibalas sebagai perkara "titik bengik" dan menasihatkan beliau supaya hadir dalam mesyuarat parti untuk membincangkan perkara itu secara langsung ("Surat Zuraida isu titik bengik", 2019).

Kenyataan yang dikeluarkan oleh Saifuddin Nasution dan Anwar telah ditolak oleh Zuraida, yang menegaskan bahawa beliau tidak akan menghadiri sebarang mesyuarat parti selagi Anwar tidak bersetuju untuk mengadakan pertemuan dengan Mohamed Azmin, dirinya sendiri, seorang lagi Naib Presiden, 14 ahli MPP serta enam pemimpin lain. Menurut Zuraida, beberapa usaha telah dilakukan untuk mendekati Anwar, namun beliau tidak memberikan sebarang maklum balas terhadap cadangan agar satu proses rekonsiliasi diadakan. Zuraida menjelaskan bahawa tujuan mereka hanyalah untuk mendapatkan penjelasan berhubung isu-isu tertentu, memandangkan umum sudah mengetahui bahawa PKR sedang berdepan perpecahan, maka langkah perdamaian perlu dilaksanakan. Beliau menegaskan, "Melainkan dan sehingga jika kita bertemu Anwar, sehingga pertemuan itu menjadi kenyataan, tidak akan ada rekonsiliasi," ("Tiada mesyuarat, tiada rekonsiliasi", 2019).

Keadaan menjadi semakin keruh apabila A Kadir Jasin pada 23 September 2019 menyatakan bahawa tiada tarikh khusus ditetapkan bagi peralihan kuasa daripada Dr Mahathir kepada Anwar. Beliau mengakui bahawa penyerahan kuasa kepada Anwar sememangnya termasuk dalam janji yang telah dipersetujui oleh pimpinan PH, namun

Universiti Utara Malaysia

dalam mana-mana dokumen sekalipun tidak pernah dinyatakan tarikh sebenar peralihan itu. Ujar beliau, "Tahun 2020 ke, 2030 ke atau 2050 pun tak dinyatakan bilakah tarikhnya," ("Kadir: 2020, 2030, 2050", 2019). Dr Mahathir pula, ketika berucap dalam sesi dialog anjuran Majlis Hubungan Luar di New York pada 26 September 2019, menyatakan bahawa beliau berjanji akan berundur sebelum PRU 15 dan memberi laluan kepada calon lain selepas tempoh tiga tahun. Menurutnya, dalam tempoh itu beliau perlu menyelesaikan banyak perkara penting, yang menyebabkan beliau bekerja sehingga 18 jam sehari kerana masa yang ada amat terhad ("Dr Mahathir janji lepaskan", 2019). Kenyataan ini dibuat susulan daripada kenyataan terdahulu beliau pada 24 Jun 2019 ketika ditemu bual oleh wartawan CNBC, Tanvir Gill, di Bangkok, Thailand, semasa Sidang Kemuncak Asean. Dalam temu bual tersebut, Dr Mahathir menegaskan bahawa beliau tidak akan memegang jawatan Perdana Menteri lebih daripada tiga tahun dan akan menyerahkan jawatan tersebut kepada Anwar dalam tempoh berkenaan ("Jawatan PM: Dr M janji", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Kenyataan yang dibuat oleh Dr Mahathir itu telah menimbulkan rasa tidak puas hati Timbalan Pengerusi Majlis Penasihat PKR, Dr Syed Husin Ali, yang pada 28 September 2019 menyatakan bahawa janji Dr Mahathir untuk menyerahkan jawatan kepada Anwar tidak wajar dipercayai kerana "Dr Mahathir ini dia cakap begini sekali, cakap begitu sekali, kadang-kadang dia buat keputusan bersama dengan pimpinan tetapi nanti dia kata dia akan buat benda lain, dia akan kata saya lupa". Menurut Dr Syed Husin, "Kalau dekat PRU 15 baru hendak serah, itu nak membunuh parti, itu hendak membunuh PH. Anwar tidak ada masa untuk berkempen. Sebenarnya tidak ada bertulis berapa lama akan serah jawatan perdana menteri. Waktu itu disetujui

semua parti bahawa bila sahaja Anwar bebas dan diampunkan maka waktu itu dia ganti Dr Mahathir." ("Tak boleh percaya Dr Mahathir", 2019). Kenyataan Dr Syed Husin yang didakwa tidak bertanggungjawab dan terpesong ini dijawab oleh Syed Saddiq yang berkata Dr Syed Husin berbohong kepada rakyat kerana sebagai salah seorang anggota Majlis Presiden PH tidak ada langsung garis masa "2 tahun" transisi peletakan jawatan dalam dokumen perjanjian yang ditandatangani oleh mereka. Menurut beliau, rakyat sebenarnya mengharapkan agenda pembaharuan serta peningkatan dasar, bukannya pertikaian tentang transisi, perebutan kuasa mahupun tindakan politik yang bersifat sabotaj ("Menjawab Syed Husin", 2019).

Dr Syed Husin kemudian mengeluarkan kenyataan yang lebih lantang pada 9 Oktober 2019 apabila beliau menggesa para pemimpin PH supaya berpegang tegas dalam mesyuarat PH, dan jika perlu, menyuarakannya secara terbuka sekiranya Dr Mahathir bertindak bertentangan dengan persetujuan yang telah dicapai. Dalam Kabinet, menurutnya, ramai berasa terhutang budi kepada Dr Mahathir, dan majoriti mereka enggan bersuara kerana terikat dengan pelbagai kepentingan. Beliau menegaskan bahawa sikap mendiamkan diri dalam kalangan pemimpin serta anggota Kabinet PH hanya akan membuka ruang untuk Dr Mahathir kembali kepada gaya kepimpinan diktator sebagaimana dahulu. Katanya, sudah tiba waktunya mereka bertindak tegas, sama ada dalam mesyuarat atau di hadapan umum, memandangkan Dr Mahathir terus berbuat sesuka hati meskipun bercanggah dengan keputusan Majlis Presiden PH ("Anwar akan 'dibunuh' jika tentang", 2019). Beliau turut menuduh kem Mohamed Azmin merancang untuk menimbulkan provokasi dengan tidak menghadiri mesyuarat parti supaya tindakan pemecatan diambil terhadap mereka, sekali gus menjadikan

Universiti Utara Malaysia

mereka kelihatan sebagai "wira" sebelum menubuhkan parti baharu ("Syed Husin dakwa Azmin", 2019). Walau bagaimanapun, Mohamed Azmin menafikan dakwaan tersebut dengan menyatakan bahawa beliau tidak mempunyai sebab untuk meninggalkan parti memandangkan beliau telah dipilih serta diberi mandat besar dalam PKR, di mana pasukannya dikatakan menguasai dua pertiga daripada jawatan dalam pemilihan PKR ("Tidak ada sebab saya tinggalkan PKR", 2019). Tidak lama kemudian, berlaku satu pertemuan singkat di Parlimen pada 15 Oktober 2019 antara Mohamed Azmin, Anwar dan Saifuddin Nasution, namun perjumpaan itu hanyalah perbincangan rutin yang lebih tertumpu kepada isu-isu ekonomi ("Pendamaian? Mesyuarat biasa saja", 2019).

4.5 Detik Perpecahan Dan Kejatuhan, 2019-2020

Dalam tempoh ini juga, pemimpin PKR meneliti dengan bimbang perkembangan yang berlaku dalam BERSATU yang menyaksikan ia bersungguh-sungguh mahu menambahkan kekuatannya dengan mencuri Ahli-Ahli Parlimen UMNO. Antara 24 Jun 2018 ke 14 Disember 2018, seramai 15 Ahli Parlimen UMNO telah dipujuk untuk memasuki BERSATU. Ahli-Ahli Parlimen UMNO ini ialah Dato' Dr Noor Azmi Ghazali dari P058 Bagan Serai ("Noor Azmi keluar UMNO, BN", 2018), Dato' Syed Abu Hussin Hafiz Syed Abdul Fasal dari P059 Bukit Gantang ("Ahli Parlimen Bukit Gantang keluar Umno, BN", 2018), Datuk Wira Mas Ermieyati Samsudin dari P134 Masjid Tanah ("Mas Ermieyati keluar parti", 2018), Dato' Sri Mustapa Mohamed dari P030 Jeli ("Mustapa Mohamed umum keluar UMNO", 2018), Datuk Abd Rahim Bakri dari P167 Kudat, Dato' Azizah Mohd Dun dari P177 Beaufort, Yamani Hafez Musa dari P178 Sipitang, Datuk Seri Dr Ronald Kiandee dari P183 Beluran dan Datuk

Universiti Utara Malaysia

Zakaria Mohd. Edris dari P184 Libaran ("Kepimpinan Umno Sabah keluar parti", 2018) serta Dato' Sri Ikmal Hisham Abdul Aziz dari P027 Tanah Merah, Dato' Rosol Wahid dari P038 Hulu Terengganu, Datuk Shabudin Yahaya dari P042 Tasek Gelugor, Dato' Seri Hamzah Zainudin dari P056 Larut, Dato' Mohd Fasiah Mohd Fakeh dari P092 Sabak Bernam dan Datuk Dr Abdul Latiff Ahmad dari P154 Mersing ("Hamzah Zainudin antara 6 ahli Parlimen", 2018).

Kebimbangan pemimpin PKR ini adalah disebabkan kemungkinan ini adalah strategi BERSATU untuk mendominasi PH selain untuk memungkiri janji peralihan kuasa. Selain itu, ia juga bertentangan dengan prinsip perjuangan PKR dan PH sendiri yang tidak bersetuju dengan amalan lompat parti di kalangan wakil-wakil rakyat. Kebimbangan tersebut semakin memuncak apabila Datuk A Kadir Jasin, selaku Penasihat Media dan Komunikasi Pejabat Perdana Menteri, mengumumkan pada 27 Oktober 2018 bahawa dianggarkan 40 Ahli Parlimen UMNO dijangka meninggalkan parti itu untuk menyertai BERSATU dalam masa terdekat ("40 Ahli Parlimen UMNO timbang", 2018). Kenyataan itu kemudiannya diikuti oleh reaksi Pengerusi DAP, Tan Kok Wai, yang menegaskan bahawa DAP tidak bersetuju mana-mana parti komponen PH menerima Ahli Parlimen UMNO yang ingin melompat parti kerana tindakan sedemikian tidak mencerminkan amalan politik yang sihat ("DAP tak setuju PH terima", 2018). Sehubungan itu, Anwar turut menekankan pada 13 Disember 2018 bahawa PKR tidak akan membuka pintu kepada bekas ahli UMNO yang mahu menyertai parti tersebut kerana PKR berpendirian untuk kekal konsisten dengan perjuangan dan agenda reformasi ("PKR tidak terima individu", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Lebih jauh lagi, tindakan BERSATU mencuri Ahli-Ahli Parlimen UMNO ini juga menyebabkan UMNO begitu marah terhadap BERSATU dan PH serta mendorong ia merancang strategi bergabung dengan PAS dalam Muafakat Nasional (MN) bagi mengalahkan PH. Gabungan UMNO dan PAS dalam MN ini juga dipercepatkan oleh kesilapan dan ketidaktegasan Dr Mahathir menangani beberapa isu sensitif yang menimbulkan kemarahan orang-orang Melayu Islam kepada Kerajaan PH. Isu paling besar ialah pengumuman pada 24 Oktober 2018 bahawa Kerajaan PH komited untuk mengesahkan Konvensyen Antarabangsa mengenai Penghapusan Segala Bentuk Diskriminasi Kaum (ICERD) pada suku pertama tahun 2019 ("Kerajaan ratifikasi enam triti hak asasi", 2018) menyebabkan UMNO dan PAS bergabung membuat Himpunan Bantah ICERD di Masjid Jamek pada 4 November 2018 ("Himpunan bantah ICERD", 2018), Himpunan Perpaduan Ummah (HPU) bagi membantah ratifikasi ICERD di Pasir Salak pada 17 November 2018 ("PAS-Umno anjur himpunan bantah", 2018) serta Himpunan 812 di Kuala Lumpur pada 8 Disember 2018 bagi membantah ratifikasi ICERD ("Jangan main-main dengan rakyat", 2018).

Universiti Utara Malaysia

Satu lagi perkara sensitif yang membangkitkan kemarahan dalam kalangan orang Melayu Islam terhadap Kerajaan PH ialah keputusan Kerajaan PH untuk menandatangani Statut Rome pada 4 Mac 2019, yang didakwa boleh menjejaskan imuniti atau kekebalan Yang di-Pertuan Agong serta Raja-Raja Melayu. Tindakan ini membawa kepada reaksi Tunku Mahkota Johor, Tunku Ibrahim Ismail, yang pada 8 Mac 2019 menulis di Twitter bahawa "Kedudukan Raja-Raja Melayu mungkin tidak relevan lagi selepas (Statut Rome ditandatangani) dan kedaulatan Raja-Raja akan pasti tergugat sekaligus ini akan memberi impak kepada status orang Melayu dan agama

Islam di Malaysia." ("Tunku Mahkota Johor", 2019). Selain itu, Sultan Johor, Sultan Ibrahim Sultan Iskandar, turut bertitah pada 22 Mac 2019 bahawa penandatanganan Statut Rome dan proses meratifikasi ICERD adalah bercanggah dengan Perlembagaan Persekutuan kerana ia melibatkan kedudukan kuasa Raja-Raja, hak-hak istimewa orang Melayu serta kesucian agama Islam di negara ini ("ICERD, Statut Rom bercanggah", 2019).Ia juga mendorong Majlis Raja-Raja dalam mesyuaratnya pada 2 April 2019 menolak Statut Rom dan memaksa Kabinet menarik diri darinya pada 5 April 2019 (Kamarul Yusoff, 2019). Isu ini juga menyebabkan UMNO dan PAS sekali lagi bergabung membuat Himpunan Pertahan Kedaulatan Islam 405 di Masjid Jamek pada 4 Mei 2019 ("Himpunan 405 tuntut", 2019).

Lebih mendatangkan masalah kepada keutuhan Kerajaan PH ialah bila selepas itu UMNO dan PAS bukan setakat bergabung menjuarai isu-isu Melayu Islam sahaja tetapi juga bergabung dalam beberapa PRK yang menyaksikan calon-calon BN yang disokong oleh PAS menang besar ke atas calon-calon PH. Siri PRK tersebut bermula dengan PRK P.078 Cameron Highlands, Pahang, pada 26 Januari 2019, di mana calon BN, Ramli Mohd Nor, memperoleh 12,038 undi dan menewaskan calon PH dari DAP, Manogaran, yang meraih 8,800 undi, dengan majoriti 3,238 undi ("PRK Cameron Highlands", 2019). Selepas itu, PRK N.24 Semenyih, Selangor, pada 2 Mac 2019 pula menyaksikan calon BN, Zakaria Hanafi, menerima 19,780 undi dan memenangi kerusi tersebut dengan majoriti 1,914 undi mengatasi calon PH dari BERSATU, Aiman Zainali, yang memperoleh 17,866 undi ("BN tawan semula DUN Semenyih", 2019). Kemudian, PRK N.27 Rantau, Negeri Sembilan, pada 13 April 2019 menunjukkan calon BN, Datuk Mohamad Hassan, meraih 10,397 undi dan mengekalkan

Universiti Utara Malaysia

kemenangan dengan majoriti 4,510 undi berbanding calon PH dari PKR, Dr Streram Sinnasamy, yang hanya memperoleh 5,887 undi ("DUN Rantau kekal", 2019). PRK terakhir dalam siri ini ialah PRK P.165 Tanjung Piai, Johor, pada 16 November 2019, ketika calon BN, Datuk Wee Jeck Seng, memenangi kerusi tersebut dengan 25,466 undi dan majoriti besar 15,086 undi, menewaskan calon PH dari BERSATU, Karmaine Sardini, yang menerima 10,380 undi ("Jeck Seng menang", 2019).

Dalam tempoh yang sama, UMNO dan PAS turut memeterai Piagam MN secara rasmi dalam Himpunan Penyatuan Ummah (HPU) di Pusat Dagangan Dunia Kuala Lumpur (WTCKL) pada 14 September 2019 ("Piagam Muafakat Nasional", 2019), yang dibina berasaskan lima prinsip utama. Piagam MN tersebut antara lain menekankan komitmen UMNO dan PAS untuk memperkukuhkan MN melalui amalan musyawarah merentasi pelbagai latar agama, kaum dan budaya demi kepentingan negara. Lebih signifikan, kedua-dua parti menyatakan tekad untuk memperkasakan agenda Islam, Melayu dan Bumiputera secara menyeluruh dalam ruang lingkup Perlembagaan Persekutuan bagi menjamin pembangunan watan yang makmur. Mereka juga sepakat untuk mewujudkan kerjasama yang memajukan naratif Islam dan bangsa Melayu tanpa mengabaikan kepelbagaian agama, kaum dan budaya sebagai asas kepada kestabilan politik, keharmonian masyarakat dan kesejahteraan negara.

Naratif Islam dan bangsa Melayu yang dimainkan oleh MN ini seterusnya menjadi ancaman kepada keutuhan Kerajaan PH bila Dr Mahathir dan pemimpin BERSATU lain berpakat dengan UMNO dan PAS menjuarai Kongres Maruah Melayu di Stadium Melawati, Shah Alam, pada 6 Oktober 2019 dengan mengenepikan PKR dan parti

Universiti Utara Malaysia

komponen PH yang lain ("Kongres Maruah Melayu", 2019). Dr Mahathir berucap di dalamnya dan turut membaca ikrar "Sumpah Anak Watan" untuk "mempertahankan Islam sebagai agama Persekutuan, memperkasakan bangsa Melayu teras negara, menjulang sistem pendidikan tunggal, mengimbangi ekonomi negara dan memartabatkan budaya kebangsaan" ("Deklarasi Ikrar", 2019). Ucapan-ucapan dan resolusi-resolusi "Kongres Maruah Melayu", termasuk mengenai "pemansuhan sekolah vernakular secara beransur-ansur", mendatangkan masalah kepada PH kerana ia bertentangan dengan dasar perjuangan PH, apatah lagi kehadiran Dr Mahathir dan pemimpin BERSATU lain di dalamnya amat meresahkan pemimpin PH kerana ia memberi bayangan seolah-olah akan wujud jajaran politik baru.

Bagi mengimbangi impak "Kongres Maruah Melayu" ini, satu Konvensyen Reformis telah diadakan di Dewan IDCC, Shah Alam, pada 24 November 2019 membabitkan tiga panelis daripada PKR, iaitu Dr Syed Husin Ali dengan tajuk "Peralihan Kuasa Menyempurnakan Agenda Reformasi: Mimpi Atau Realiti?", Fuziah Salleh dengan tajuk "Hambatan Perlaksanaan Agenda Reformasi" dan Abdullah Sani dengan tajuk "Agenda Reformasi Sebagai Teras Idealisme Perjuangan" selain dua panelis PH lain, iaitu Saari Sungib dari AMANAH dan Ronnie Liu dari DAP. Paling mendapat tumpuan ialah Abdullah Sani yang mahukan konvensyen ini mengeluarkan resolusi bagi memastikan Anwar menjadi Perdana Menteri ke-8 "bukan bulan Mei 2020, tetapi as soon as possible". Abdullah Sani juga menyelar keras pemimpin PKR seperti Mohamed Azmin, Zuraida, Haniza dan Muhammad Hilman yang disifatkan sebagai "biadap" serta "bertuhankan kuasa dan wang" kerana mahukan Dr Mahathir kekal Perdana Menteri hingga habis penggal ("MATLAMAT SEBENAR", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Menjelang Kongres Tahunan PKR ke-14 pada 7–8 Disember 2019, PKR berdepan satu lagi kontroversi apabila pada 4 Disember 2019, bekas penyelidik Anwar, Muhammad Yusoff Rawther, mengeluarkan sebuah akuan bersumpah (SD) bertarikh 19 November 2019 dalam satu "sidang akhbar" di lokasi tidak diketahui, mendakwa dirinya menjadi mangsa cabul, perbuatan tidak senonoh dan cadangan lucah oleh Anwar pada hari kelima kempen PRK Port Dickson pada 2 Oktober 2018 di pejabat Anwar di Petaling Jaya ("Anwar dituduh 'salah laku", 2019). Anwar segera menolak dakwaan tersebut dengan menjelaskan bahawa pada tarikh berkenaan beliau sibuk berkempen sempena PRK Port Dickson, selain menghadiri Majlis Memperingati Ulang Tahun Kelahiran Mahatma Gandhi ke-150 di Kuala Lumpur sebelum kembali ke Port Dickson untuk meneruskan jadual kempen. Beliau menegaskan bahawa tuduhan tersebut merupakan fitnah yang dirancang untuk merosakkan reputasinya menjelang Kongres Tahunan PKR ke-14 serta proses peralihan kuasa negara, sambil memaklumkan bahawa setiausaha sulitnya, Shukri Saad, akan membuat laporan polis berkaitan perkara ini manakala peguam Ramkarpal Singh akan menghantar surat tuntutan kepada Muhammad Yusoff ("Anwar nafi salah laku seks", 2019).

Ketegangan berkaitan dakwaan tersebut meningkat apabila bapa Muhammad Yusoff, Muhammed Ali Mohammed Idris, mengeluarkan kenyataan media mempertahankan anaknya, diikuti tindakan Muhammed Yusoff membuat laporan polis terhadap Anwar di Balai Polis Sentul, Kuala Lumpur, pada 7 Disember 2019 dan memberikan keterangan selama lapan jam di Ibu Pejabat Polis Bukit Aman pada 9 Disember 2019 bersama peguamnya, Mohamed Haniff Khatri Abdulla ("Yusoff Rawther selesai", 2019). Syak wasangka mengenai wujudnya konspirasi untuk merosakkan imej Anwar

Universiti Utara Malaysia

semakin kuat apabila Mohamed Haniff—seorang peguam yang pernah mewakili Dr Mahathir dalam beberapa kes termasuk kes laporan RCI kerugian urus niaga mata wang asing—merupakan Pengerusi Lembaga Kemajuan Wilayah Pulau Pinang (PERDA), sebuah agensi di bawah Kementerian Pembangunan Luar Bandar yang berada dalam portfolio BERSATU, sehingga mendorong Setiausaha Pro 98 Reformis Pulau Pinang, Amir Ghazali, mendesaknya melepaskan jawatan tersebut ("Haniff Khatri didesak lepas jawatan", 2019). Keadaan menjadi lebih meruncing apabila seorang lagi penyokong kuat Dr Mahathir, Datuk Khairuddin Abu Hassan, mencabar Anwar menyaman malu Muhammed Yusoff serta menggesa beliau menjalani ujian poligraf bagi membuktikan penafiannya bukan satu pembohongan ("Khairuddin cabar Anwar", 2019). Namun isu ini akhirnya ditutup pada 14 Januari 2020 apabila Peguam Cara Negara, Datuk Engku Nor Faizah Engku Atek, menjelaskan bahawa wujud percanggahan fakta material yang tidak memungkinkan sebarang pendakwaan di bawah Seksyen 354 Kanun Keseksaan atau mana-mana peruntukan lain dalam kanun yang sama ("Tindakan perundangan", 2020).

Universiti Utara Malaysia

Pertikaian lain turut tercetus apabila jemputan kepada Mohamed Azmin untuk merasmikan Kongres Tahunan AMK pada 6 Disember 2019 dibatalkan, lalu mendorong beliau mendakwa adanya "tangan ghaib" yang mempengaruhi keputusan tersebut ("Isu jemputan Azmin ditarik balik", 2019). Namun, Ketua AMK, Akmal Nasir, menjelaskan bahawa pembatalan itu dilakukan kerana Mohamed Azmin tidak memberikan sebarang maklum balas walaupun telah diberikan tempoh selama enam minggu, dan pada masa yang sama, kegagalan beliau menghadiri mesyuarat MPP atau Biro Politik PKR selama setahun serta kecenderungannya mengeluarkan kenyataan

yang bertentangan dengan disiplin parti serta semangat PH merupakan "tangan ghaib" sebenar yang merosakkan PKR ("Tangan ghaib itu ialah Azmin", 2019). Dalam pada itu, Baru Bian menganggap pembatalan jemputan tersebut sebagai satu pengkhianatan terhadap tradisi parti dan bercanggah dengan prinsip demokrasi, tetapi Saifuddin Nasution menegaskan bahawa beliau sepatutnya hadir ke mesyuarat biro politik untuk menyuarakan apa-apa bantahan ("Baru Bian boleh datang mesyuarat", 2019). Akhirnya, isu ini diselesaikan apabila Fahmi Fadzil mengumumkan bahawa PKR memutuskan Kongres Wanita PKR akan dirasmikan oleh Mohamed Azmin, manakala Kongres AMK pula akan dirasmikan oleh Dr Wan Azizah ("Muktamad: Wan Azizah rasmi", 2019).

Kekecohan tercetus apabila Naib Ketua AMK Lembah Pantai, Nazrin Idham Razali, pada 1 Disember 2019 mencadangkan agar satu usul undi tidak percaya terhadap Anwar dibentangkan dalam Kongres Tahunan AMK pada 6 Disember 2019 ("Nazrin akui cadang saja", 2019), ditambah pula dengan khabar angin bahawa kem Mohamed Azmin merancang mengadakan Kongres PKR secara berasingan ("Kongres Nasional PKR di Melaka", 2019). Walaupun Pengerusi Jawatankuasa Usul dan Perbahasan Kongres AMK 2019, Chua Wei Kiat, menjelaskan bahawa tiada usul sedemikian pernah dikemukakan ("'Tiada usul tak percaya", 2019), ia tetap mendorong Hassan Karim menulis satu artikel menggesa seluruh anggota PKR menerima dan mengakui kepimpinan Anwar sebagai presiden parti yang sah dan dipilih melalui mandat, sambil menegaskan bahawa tiada halangan bagi Mohamed Azmin atau mana-mana ahli untuk bertanding merebut jawatan Presiden PKR dalam pemilihan akan datang. Menurut beliau, jika benar terdapat dua kongres berlangsung serentak dan wujud usul undi tidak

Universiti Utara Malaysia

percaya terhadap Presiden PKR dalam Kongres Nasional PKR ke-14, maka PKR akan berpecah, proses peralihan kuasa Perdana Menteri akan gagal dilaksanakan, dan Kerajaan PH berisiko tumbang ("Kongres PKR: Muafakat", 2019).

Ketegangan tersebut akhirnya mereda apabila Mohamed Azmin mengadakan pertemuan dengan Anwar di Parlimen pada 4 Disember 2019 ("Tiada 'kongres PKR kedua'", 2019), dan pada hari yang sama, Mohamed Azmin bersama 11 Ahli MPP yang setia kepadanya hadir dalam mesyuarat khas Biro Politik PKR, yang kemudian bersetuju untuk memberikan ruang kepada beliau merasmikan Kongres Wanita dan AMK, manakala Dr Wan Azizah dipersetujui untuk merasmikan penutupan kongres bagi kedua-dua sayap parti tersebut ("Bertahankah 'gencatan senjata' PKR", 2019). Dalam ucapan beliau di Kongres AMK, Akmal Nasir berkata, "Semalam saya sangat rendah diri dan terharu apabila pimpinan kita duduk bersama merungkai mencari jalan bagaimana agar dapat bekerjasama dan perkuatkan parti. Mungkin dalam beberapa bulan ini pendirian kami sedikit berbeza tapi dalam soal parti dan kongres kita letak semua itu ke tepi dan angkat parti bersama-sama" ("Akmal ucap terima kasih", 2019). Dr Wan Azizah, semasa berucap menyempurnakan penutupan Kongres Nasional Tahunan Wanita dan AMK pula, mahu anggota PKR berhenti daripada bergolak dan bergeseran sesama sendiri kerana ia tidak menguntungkan sesiapa, bahkan akan membawa kepada kehancuran. Beliau berkata, sebaliknya anggota parti perlu mencari titik pertemuan untuk berlabuh dan merancang agenda besar membela rakyat ("Ahli PKR perlu henti bergeser", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Kongres Tahunan PKR ke-14 tetap dicemari apabila Mohamed Azmin bersama 22 Ahli MPP yang menyokong beliau bertindak keluar dewan selepas Anwar menyampaikan ucapan yang menyentuh tentang pengkhianat tanpa menamakan sesiapa. Anwar kemudian menjelaskan bahawa beliau tidak bermaksud menyindir Mohamed Azmin, sebaliknya hanya mengingatkan kisah dalam Kitab Sulalatus Salatin tentang Si Kitul dan Raja Mendeliar sebagai peringatan bahawa kejatuhan Kota Melaka berpunca daripada fitnah dan pengkhianatan, serta betapa berbahayanya fitnah kepada sesebuah negara ("Kongres mahu pemimpin", 2019). Pada malam yang sama, Mohamed Azmin menghadiri "Majlis Makan Malam Wawasan Kemakmuran Bersama 2030" di Hotel Renaissance Kuala Lumpur, dan dalam ucapannya beliau menegaskan bahawa pada 4 April 1999 beliau berada di dewan ini sebagai salah seorang yang diminta menubuhkan Parti Keadilan Nasional, namun setelah dua dekad berjuang, beliau kini digelar pengkhianat oleh individu yang menurutnya langsung tidak hadir ketika parti itu ditubuhkan ("Penganalisis Malaysia: Kongres PKR", 2019).

Universiti Utara Malaysia

Dalam ucapannya pada majlis tersebut, Zuraida mendakwa bahawa Anwar pernah cuba meyakinkannya bahawa Mohamed Azmin ialah individu yang dirakam dalam video seks yang tular beberapa bulan sebelum itu. Beliau turut menegaskan bahawa, menurut Anwar, Dr Mahathir pernah meminta Anwar memecat Mohamed Azmin, namun Zuraida menyatakan keraguannya terhadap dakwaan itu kerana Dr Mahathir sendiri pernah mengeluarkan empat kenyataan yang menegaskan Mohamed Azmin tidak perlu bercuti. Seterusnya, Zuraida mengarahkan kritikannya kepada para penyokong Anwar, termasuk Saifuddin Nasution, Fahmi Fadzil, Farhash dan Akmal Nasir, dengan melabel mereka sebagai "budak hingusan" dan "tidak berguna". Zuraida

turut menambah bahawa beliau tidak gentar jika dipecat daripada PKR akibat kenyataan-kenyataannya yang menentang Anwar, Saifuddin Nasution dan beberapa pemimpin lain ("Zuraida dakwa Anwar cuba", 2019).

Berikutan kemelut yang tercetus di Kongres Tahunan PKR ke-14, Shamsul Iskandar menyatakan bahawa beliau akan mencadangkan kepada Lembaga Disiplin PKR agar tindakan diambil terhadap Zuraida kerana mengeluarkan kenyataan yang menghina kepimpinan tertinggi parti ketika berucap di "Majlis Makan Malam Wawasan Kemakmuran Bersama 2030", selain mendedahkan butiran yang didakwa sebagai kandungan perbincangan dengan Presiden, sesuatu yang menurutnya merupakan amanah yang sepatutnya dipelihara dan tidak didedahkan kepada umum ("Lembaga Disiplin PKR", 2019). Sementara itu, Pengerusi Otai Reformis, Dr Idris Ahmad, menyerahkan memorandum kepada Saifuddin Nasution untuk mendesak supaya Mohamed Azmin dan pasukannya dipecat daripada jawatan atau digantung keanggotaan kerana tidak hadir "tanpa alasan" pada hari terakhir Kongres Nasional PKR, tindakan yang didakwa menjejaskan nama baik parti serta reputasi PH di mata rakyat. Dr Idris turut menuntut agar PKR menggesa Dr Mahathir menggugurkan Zuraida daripada jawatan Menteri Perumahan dan Kerajaan Tempatan kerana sikapnya yang secara terang-terangan menghina Anwar dan beberapa pemimpin lain ketika berucap pada "Majlis Makan Malam Wawasan Kemakmuran Bersama 2030" di Hotel Renaissance Kuala Lumpur ("Otai Reformasi hantar memo", 2019).

Zuraida kemudiannya menerima surat tunjuk sebab daripada Pengerusi Lembaga Disiplin PKR, Ahmad Kassim, pada 15 Januari 2020 dan diberikan tempoh 14 hari

Universiti Utara Malaysia

untuk menjawabnya ("Zuraida diberi 14 hari", 2020). Serentak itu, sepuluh pengerusi PKR negeri turut mendesak agar Lembaga Disiplin PKR mengambil tindakan memecat beliau kerana secara terbuka menghina Presiden serta pimpinan parti ("10 pengerusi PKR negeri", 2020). Zuraida menyerahkan surat jawapan tunjuk sebab tersebut pada 29 Januari 2020 ("Zuraida serah surat jawapan", 2020), sementara 46 pimpinan PKR termasuk Ahli MPP, Ahli Parlimen dan ADUN, menggesa supaya proses disiplin terhadap beliau dihentikan segera kerana dianggap bersifat selektif, berat sebelah dan dipengaruhi prasangka, selain menuntut agar isu itu diselesaikan secara harmoni demi kestabilan parti ("46 pimpinan PKR gesa", 2020). Pada 5 Februari 2020, Zuraida memohon bercuti daripada jawatan naib presiden PKR sementara proses Lembaga Disiplin diselesaikan serta memohon penangguhan tindakan disiplin berikutan notis saman yang diterima daripada Saifuddin Nasution dan Farhash ("Zuraida mohon cuti", 2020). Walaupun Lembaga Disiplin PKR hanya bersetuju memberikan tempoh hingga 20 Februari untuk beliau hadir ke sesi pendengaran ("PKR tolak surat penangguhan", 2020), Zuraida menegaskan bahawa beliau akan hadir pada sesi pendengaran yang ditetapkan pada 25 Februari sebagaimana dipersetujui lebih awal ("'Saya tetap akan hadir", 2020).

Dalam masa yang sama, desakan agar Dr Mahathir berundur sebagai Perdana Menteri semakin memuncak dalam PKR dan PH, antaranya melalui forum "Should Malaysia wait until November for transition?" pada 13 Januari 2020 di APW Bangsar yang membariskan empat Ahli Parlimen PKR—Wong Chen, William Leong, Chang Lih Kang dan Nik Nazmi Nik Ahmad—yang berpendapat Dr Mahathir perlu berundur pada Mei 2020 dan bukan November 2020. Pada 21 Januari 2020 pula, forum "Dr M

Universiti Utara Malaysia

Lepas Jawatan Mei 2020??" anjuran Otai Reformis 1998 turut mendesak perkara sama ("PKR TIADA KERJA", 2020), diikuti pertemuan khas Otai Reformis pada 25 Januari 2020 untuk merancang gerakan besar-besaran bagi mendesak peletakan jawatan Dr Mahathir, termasuk siri forum seluruh negara dan rancangan demonstrasi aman mingguan di depan Pejabat Perdana Menteri ("LAPORAN POLIS", 2020), antaranya jelajah "Mahathir Undur Mei 2020?" di Sungai Petani pada 28 Februari ("BENARKAH SERANGAN", 2020).

Ketegangan ini semakin jelas apabila laporan New Straits Times pada 13 Februari 2020 bertajuk "Will Things Come To A Head Next Week?" dan "'Something Big' In PH Next Week?" menyatakan bahawa Mesyuarat Majlis Presiden PH pada 21 Februari akan menekan Dr Mahathir berundur pada Mei 2020 dan menyerahkan jawatan kepada Anwar ("BENDA BESAR", 2020). Tulisan Liew Chin Tong pada 17 Februari 2020 bertajuk "Pencerahan Tentang Peralihan Kuasa" pula menguatkan jangkaan tersebut apabila beliau menyebut adanya pihak yang ingin membawa masuk UMNO—sama ada puak Hishammuddin Hussein atau Zahid Hamidi—malah PAS sekali, bagi menggagalkan perjanjian Mahathir–Anwar dengan syarat DAP dan AMANAH dikeluarkan daripada PH, serta mendakwa percubaan itu sudah pun dibuat pada Oktober 2019 ("PENDEDAHAN SENSASI", 2020).

Ketika itu, memang wujud ketegangan antara BERSATU dan DAP, termasuk desakan Ronnie Liu melalui tulisan di Malaysia Kini bertajuk "Mahathir: Harimau Kertas" pada 22 Oktober 2019 supaya BERSATU ditendang keluar daripada PH, selain kritikan beliau terhadap Dr Mahathir berhubung isu bumiputera, isu khat dan Zakir

Naik ("Mahathir: The paper tiger", 2019). Selepas kekalahan besar calon PH dari BERSATU di PRK P.165 Tanjung Piai pada 16 November 2019, desakan supaya Dr Mahathir berundur semakin kuat, termasuk daripada Dr Syed Husin Ali, Abdullah Sani, Hassan Karim dan Wong Chen yang secara terbuka menyalahkan beliau ("KOLEKSI TUNTUTAN", 2020).

Walaupun demikian, dalam Mesyuarat Majlis Presiden PH pada 21 Februari 2020, tekanan daripada beberapa pemimpin AMANAH dan DAP supaya Dr Mahathir menetapkan tarikh peralihan bertembung dengan ancaman pemimpin BERSATU bahawa mereka akan mempertimbangkan keluar PH jika Dr Mahathir terus ditekan, menyebabkan Anwar memilih untuk beralah dan menyerahkan sepenuhnya keputusan tempoh jawatannya kepada Dr Mahathir, sekali gus membawa kepada kenyataan rasmi Majlis Presiden PH bahawa keputusan mengenai peralihan kuasa diserahkan kepada beliau ("Dr M digesa tetapkan tarikh", 2020). Susulan keputusan ini, Otai Reformis mengumumkan mereka akan turun ke jalan bagi mendesak peralihan kuasa pada Mei 2020 ("Peralihan kuasa: Otai Reformasi", 2020), tetapi Anwar sendiri merayu agar semua pihak menghormati keputusan tersebut ("Peralihan kuasa: Hormati keputusan", 2020).

Namun keadaan bertambah dramatik apabila Dr Mahathir secara mengejut meletakkan jawatan sebagai Perdana Menteri pada 1 tengah hari, 24 Februari 2020 ("Sah! Dr Mahathir letak jawatan", 2020), sementara Muhyiddin mengumumkan dalam mesyuarat khas BERSATU pada 23 Februari 2020 bahawa parti itu keluar daripada PH dengan 26 kerusi, dan Mohamed Azmin bersama sepuluh Ahli Parlimen yang

menyokongnya—Zuraida, Saifuddin Abdullah, Baru Bian, Kamaruddin Jaffar, Dr Mansor Othman, Rashid Hasnon, Dr Santhara Kumar, Ali Biju, Willie Mongin dan Jonathan Yasin—turut mengumumkan keluar PKR dan membentuk blok bebas di Parlimen ("Kem Azmin keluar PKR", 2020). Semua perkembangan ini akhirnya membawa kepada tumbangnya Kerajaan PH sekali gus menghentikan sementara momentum untuk melaksanakan agenda reformasi.

4.6 Kesimpulan

Sebagai penutup, meskipun pemimpin PKR memenangi jumlah kerusi tertinggi untuk PH dalam PRU 14 dan Anwar dibebaskan lebih awal daripada penjara, PKR tetap berdepan pelbagai kekangan dalaman sebaik sahaja ia menjadi sebahagian daripada Kerajaan. Dr Mahathir dilihat tidak menghargai sumbangan PKR serta janji yang telah dipersetujui bersama apabila beliau sebagai Perdana Menteri tidak memberi ruang yang mencukupi kepada pemimpin PKR, termasuk Anwar, untuk berperanan secara berkesan. Beliau turut menggunakan kuasa lantikan menteri dalam kalangan pemimpin PKR bagi mengurangkan pengaruh Anwar dalam parti, sehingga melemahkan kemampuan Anwar untuk mengawal perjalanan PKR berikutan kelebihan yang dimiliki kem Mohamed Azmin. Sepanjang tempoh ini juga dapat dilihat bagaimana Dr Mahathir kerap mencabuli komitmen reformasi yang digariskan dalam Manifesto PH, termasuklah janji asas berkaitan peralihan kuasa kepada Anwar yang tidak dihormati, sekali gus menimbulkan ketegangan dan memperlihatkan ketamakan kuasa beliau sehingga akhirnya membawa kepada kejatuhan Kerajaan PH.

Universiti Utara Malaysia

BAB LIMA

PEMBINAAN KEMBALI KEKUATAN, 2020-2022

5.1 Pendahuluan

Bab 5 membincangkan mengenai bagaimana setelah pemimpin PKR kehilangan kuasa ekoran tumbangnya Kerajaan PH pada 24 Februari 2020 mereka cuba mendapatkan kembali kuasa tersebut tetapi gagal disebabkan kekurangan sokongan. Keadaan ini menyebabkan mereka terpaksa membuat anjakan semula dengan memisahkan diri terus dari Dr Mahathir dan membina semula kekuatan sendiri walaupun pada mulanya terpaksa berdepan dengan banyak masalah dan rintangan, termasuk ketidaksenangan pemimpin parti komponen PH ke atasnya.

Universiti Utara Malaysia

Anwar dan pemimpin PKR juga terpaksa menyesuaikan diri dengan kedudukan sebagai pembangkang di Parlimen dengan Anwar memainkan peranan sebagai Ketua Pembangkang yang kritikal tetapi konstruktif kepada dua kerajaan di bawah pimpinan Muhyiddin dan Ismail Sabri, termasuk dengan mengambil tindakan bijak memeterai MoU dengan Ismail Sabri di mana kandungan MoU ini menstabilkan Kerajaan Pusat selain banyak membantu kelangsungan dan kemajuan PKR dan PH termasuk dari segi merealisasikan sebahagian agenda reformasinya.

Kita dapat melihat dalam bab ini mengenai bagaimana dalam tempoh ini prestasi merudum PKR dan PH dalam PRN Sabah, PRN Melaka, PRN Sarawak dan PRN Johor yang dilangsungkan secara berturutan dalam suasana COVID-19 masih wujud pula membuatkan kedudukan Anwar sendiri selaku Presiden PKR dan Pengerusi PH mula dipersoalkan oleh beberapa pemimpin parti komponen PH.

Bab ini juga menunjukkan bagaimana di saat Anwar dan PKR sedang tersepit, Rafizi muncul semula dalam dunia politik untuk bertanding sebagai Timbalan Presiden PKR dengan sokongan 'pasukan' beliau dalam Pemilihan PKR 2022. Membawa idea penolakan tegas ke atas pendekatan 'khemah besar', kemenangan 'pasukan' beliau dalam Pemilihan PKR 2022 membantu mengukuhkan organisasi dan hala tuju PKR dan PH sehingga PKR dan PH dengan kekuatan mereka sendiri berjaya muncul sebagai blok pemenang terbesar dalam PRU 15 yang pada akhirnya membolehkan Anwar dinobatkan sebagai Perdana Menteri kepada kerajaan perpaduan.

Universiti Utara Malaysia

5.2 Pembangkang Kepada Kerajaan PN, 2020-2021

Setelah Dr Mahathir meletakkan jawatan sebagai Perdana Menteri pada petang 24 Februari 2020 ("Sah! Dr Mahathir letak jawatan", 2020), Ketua Setiausaha Negara, Tan Sri Mohd Zuki Ali, mengumumkan bahawa Yang di-Pertuan Agong telah memperkenankan perletakan jawatan tersebut namun pada masa sama melantik beliau sebagai Perdana Menteri Interim sehingga sebuah kerajaan baharu dibentuk ("Serah Dewan Rakyat tentukan", 2020). Pada peringkat awal, semua Ahli Parlimen DAP dan AMANAH menyatakan sokongan mereka agar Dr Mahathir kekal sebagai Perdana Menteri ("Amanah, DAP mahu namakan", 2020). Namun demikian, PH kemudiannya

menamakan Anwar sebagai calon Perdana Menteri selepas Dr Mahathir menolak jemputan menghadiri mesyuarat Majlis Presiden PH pada malam 25 Februari 2020. Kenyataan Dr Mahathir pada 26 Februari 2020 bahawa beliau berhasrat membentuk sebuah Kerajaan Perpaduan yang tidak berpaksikan mana-mana parti politik turut menimbulkan kontroversi kerana, menurut Dr Ong Kian Ming, kerajaan sebegitu tidak akan terikat kepada sebarang manifesto dan sekali gus bercanggah dengan mandat yang diberikan rakyat dalam PRU14; menurut Lim Kit Siang, ia memberi kuasa mutlak kepada Perdana Menteri; manakala bagi Khalid Samad, cadangan tersebut adalah satu bentuk kediktatoran yang tidak boleh diterima ("Mukhriz minta semua pihak sabar", 2020).

UMNO dan PAS pada mulanya menyokong pencalonan Dr Mahathir sebagai Perdana Menteri, tetapi kemudian mengalihkan sokongan mereka kepada Muhyiddin ("Anwar yakin dapat sokongan", 2020) selepas MPT BERSATU, dengan "36 Ahli Parlimen", iaitu 26 daripada BERSATU dan 10 daripada kem Mohamed Azmin, bersetuju menamakan Muhyiddin sebagai calon Perdana Menteri ("Bersatu calonkan Muhyiddin", 2020). Susulan kebuntuan hasil sesi temubual pertama semua Ahli Parlimen dengan Yang di-Pertuan Agong, Anwar akhirnya memberi laluan kepada Dr Mahathir untuk dilantik sebagai Perdana Menteri dan menyatakan kesediaannya untuk tidak menyertai kabinet demi kelangsungan Kerajaan PH. Menurut Anwar, beliau ke Istana Negara untuk menyampaikan surat yang memaklumkan perubahan pendirian PH dengan mengusulkan nama Dr Mahathir kerana meskipun beliau terharu dengan dokongan yang diterima, beliau memilih untuk mendahulukan kepentingan negara berbanding kepentingan peribadi ("2 MP nafi sokong Dr M", 2020). Walau

Universiti Utara Malaysia

bagaimanapun, biarpun Dr Mahathir pada lewat malam 29 Februari 2020 mendakwa mempunyai sokongan 113 Ahli Parlimen ("2 MP nafi sokong Dr M", 2020), keadaan sudah berubah kerana pada petang hari yang sama Istana Negara telah mengumumkan, selepas meneliti representasi semua ketua parti politik dan Ahli Parlimen bebas, bahawa Seri Paduka Baginda berkenan melantik Muhyiddin sebagai Perdana Menteri ("Agong lantik Muhyiddin", 2020).

Selepas Muhyiddin mengangkat sumpah jawatan sebagai Perdana Menteri pada 1 Mac 2020, Nik Nazmi mendedahkan bahawa sebelum krisis politik ini berlaku, Anwar pernah ditawarkan jawatan Perdana Menteri dengan syarat beliau meninggalkan rakan-rakan sekutunya dalam PH dan menerima pemimpin UMNO secara en bloc, termasuk mereka yang sedang berdepan pertuduhan rasuah, namun Anwar menolak kerana enggan mengkhianati mandat rakyat; pendedahan ini turut diakui oleh Anwar sendiri ("'PKR kekal berprinsip", 2020). Dalam satu video yang dimuat naik di laman Facebooknya pada 4 Mac 2020, Anwar menegaskan: "Kita telah mengambil jalan yang tegas mengikut landasan perjuangan kita. Kita diberi peluang untuk bersekongkol dengan kelompok lama yang telah merosakkan negara kita. Kita memilih untuk kekal dengan prinsip. Yang meninggalkan kita, mengkhianati amanah perjuangan kita." ("'PKR kekal berprinsip", 2020). Seterusnya, dalam Majlis Himpunan Tertinggi PRO98 Reformis Malaysia di kediamannya di Bukit Segambut pada 8 Mac 2020, Anwar menyifatkan krisis politik yang berlaku sebagai satu halangan kecil dalam perjuangan kerana mereka yang melompat parti juga berada dalam keadaan goyah, dan beliau menjelaskan bahawa PKR sedang menyusun langkah untuk memperkukuh semula jentera parti ("Siapa datang pujuk", 2020).

Dalam satu ucapan kepada pimpinan PH di Pusat Konvensyen Sime Darby, Bukit Kiara, pada 9 Mac 2020, Anwar memohon maaf secara terbuka kerana kegagalannya mengawal beberapa bekas pemimpin PKR yang berpaling tadah sehingga menyumbang kepada tumbangnya Kerajaan PH. Jelas Anwar, krisis dalaman PKR bukan semata-mata pertentangan peribadi antara beliau dan Azmin, sebaliknya tindakan Azmin dan kumpulannya dirancang dengan rapi sehingga sukar dikesan: "Elemen pengkhianatan dilakukan di belakang kita. (Mereka) senyum kepada kita, setuju dengan kita. (Kemudian) tikam dari belakang." Namun, menurutnya, perbuatan tersebut tidak akan melemahkan PKR kerana parti itu mempunyai keberanian untuk bangkit dan memulihkan semangat. Dalam kenyataan pada 10 Mac 2020, Anwar turut menggesa penyokong PH agar tidak panik dan segera memulihkan semangat selepas krisis politik tersebut. Katanya, PH mesti kekal padu dan bergerak sebagai satu saf sambil menerangkan kepada rakyat tentang pembohongan kumpulan pengkhianat, tanpa mengorbankan prinsip dan tanpa membenarkan episod pengkhianatan demokrasi itu berulang. Malah, beliau memberi peringatan bahawa jika masih wujud pimpinan yang berperangai seperti kem Mohamed Azmin, mereka dipelawa keluar daripada PH ("Anwar: Jika masih ada pengkhianat", 2020).

Bagi memulihkan parti, PKR memulakan proses pembaikan dalaman selepas episod pengkhianatan yang menyebabkan tumbangnya sebuah kerajaan yang memperoleh mandat sah daripada rakyat, dengan keyakinan bahawa parti itu akan kembali lebih kuat untuk meneruskan agenda reformasi. Mesyuarat MPP pada 21 Mac dan 26 April 2020 meluluskan beberapa syor Lembaga Disiplin berkaitan tindakan terhadap anggota yang didapati melanggar etika dan disiplin parti. Seramai 348 ahli telah

dipecat, termasuk beberapa pimpinan seperti Muhammad Jailani Khamis, See Chee How, Vernon Albert Kedit, Mohd Nazree Mohd Yunus dan Syarul Ema Rena Abu Samah. Empat orang lagi digantung keahlian, iaitu Haniza Talha, Dr Afif Bahardin, Mohd Radzlan Jalaludin dan Rahimah Majid, manakala lima individu termasuk Chua Tian Chang diberi surat tunjuk sebab ("Proses Disiplin Parti Diteruskan", 2020). Tindakan pemecatan dan penggantungan ini dikritik oleh Ketua Cabang PKR Sungai Petani merangkap ADUN Sidam, Dr Robert Ling Kui Ee, yang berang dengan tindakan terhadap ahli di cabangnya dan menyindir bahawa ketika dunia sedang bertarung dengan Covid-19, ada parti di Malaysia yang lebih menumpukan kepada pemecatan serta penggantungan keanggotaan: "Bila mau gantung saya pula? Takut untuk pecat sayakah? Takut hilang kerajaan negeri pulakah? Saya akan mempertahankan anggota yang setia dengan saya di Kedah" ("Tindakan pecat ahli PKR", 2020). Pada 12 Mei 2020, Dr Robert Ling dan ADUN Lunas, Azman Nasrudin, mengumumkan keluar PKR dan menjadi ADUN bebas yang menyokong Muhyiddin, sekali gus menyebabkan Kedah jatuh ke tangan PN ("2 Adun PKR keluar parti", 2020). Anwar bagaimanapun menyatakan tindakan mereka itu tidak mengejutkan kerana sudah dijangka, dan menegaskan bahawa siri tindakan disiplin yang diambil sebelumnya berpunca daripada maklumat bahawa ada pihak cuba 'mengkhianati' perjuangan parti ("Dua ADUN PKR keluar parti", 2020).

Pada masa yang sama, wujud pula pendedahan mengenai peranan Dr Mahathir dalam krisis ini. Pada 29 Mei 2020, Setiausaha Agung BERSATU, Datuk Seri Hamzah Zainuddin, menceritakan bahawa beliau telah diminta oleh Dr Mahathir untuk melaksanakan beberapa langkah, termasuk mencari jalan bagi BERSATU keluar

daripada PH dalam satu perbincangan di kediaman Dr Mahathir pada 16 Januari 2020 yang turut dihadiri Muhyiddin, Mukhriz, Datuk Seri Ahmad Faizal Azumu dan Datuk Dr Abdul Latiff Ahmad. Hamzah menjelaskan bahawa segala gerak kerja beliau, termasuk penganjuran Kongres Maruah Melayu yang besar-besaran, tidak mungkin berlaku tanpa arahan Dr Mahathir ("Bingkisan sidang akhbar", 2020; "Keluar Pakatan idea Dr Mahathir", 2020). Pendedahan Hamzah ini disokong lagi oleh Setiausaha Politik Dr Mahathir, Zahid Mat Arip, yang mengesahkan bahawa Dr Mahathir memang mengarahkan Hamzah dan beliau untuk menyekat pengaruh DAP serta menghalang Anwar daripada menjadi Perdana Menteri; menurut Zahid, Dr Mahathir berpesan: "buatlah apa saja untuk menghalang Anwar menggantikan beliau sebagai Perdana Menteri tapi jangan kaitkan nama beliau" ("Dia dikatakan instrumental", 2020).

Dalam fasa ini juga, PKR dan PH lebih menumpukan perhatian untuk memperkukuh parti dan memilih untuk tidak bertanding dalam dua PRK, iaitu PRK N.23 Chini, Pahang, pada 4 Julai 2020, dan PRK N.58 Slim, Perak, pada 29 Ogos 2020. Bagi PRK N.23 Chini, Saifuddin Nasution mengumumkan pada 6 Jun 2020 bahawa Majlis Presiden PH bersetuju PKR tidak akan meletakkan calon atas kebimbangan terhadap aspek keselamatan pengundi berikutan penularan COVID-19 serta menjangkakan SOP yang bakal dikeluarkan akan menjejaskan kaedah berkempen dan gerak kerja lapangan ("PH, PKR tak bertanding", 2020). Bagi PRK N.58 Slim pula, Saifuddin Nasution memaklumkan pada 31 Julai 2020 bahawa Majlis Presiden PH memutuskan PKR tidak akan bertanding bagi memberi ruang kepada BERSATU 'Blackout' di bawah Dr Mahathir meletakkan calon ("PRK Slim: PH tak tanding", 2020). Dalam kedua-dua

PRK ini, calon BN yang disokong PAS menang dengan majoriti besar, masing-masing 12,650 undi di N.23 Chini dan 10,945 undi di N.58 Slim menewaskan dua calon Bebas yang bertanding.

Dalam perkembangan lain, Ketua Menteri Sabah ketika itu, Shafei Apdal, menasihati Yang Di-Pertua Negeri, Tun Juhar Mahiruddin, untuk membubarkan DUN Sabah pada 30 Julai 2020 dan nasihat tersebut diperkenankan ("Shafie: YDP perkenan", 2020), sekali gus membuka laluan kepada PRN Sabah yang diadakan pada 26 September 2020 dengan hari penamaan calon pada 12 September 2020 ("Sabah memilih pada 26 Sept", 2020). Bagi PKR, terdapat dua isu utama dalam PRN Sabah ini, iaitu penggunaan logo dan agihan kerusi. AMANAH dan DAP mahu bertanding menggunakan logo WARISAN sebagai sekutu PH di Sabah, manakala PKR tetap bertegas mahu menggunakan logonya sendiri ("PKR tetap guna lambang", 2020; "PKR tetap guna logo", 2020). Dalam PRU 14, WARISAN sebagai parti dominan dan rakan kongsi PH di Sabah telah diberikan majoriti kerusi DUN, dengan PKR hanya menerima 8 daripada 60 kerusi, tetapi dengan pertambahan kerusi kepada 73, PKR berharap dapat bertanding di 14 kerusi ("PKR harap dapat tanding", 2020).

Namun begitu, PKR akhirnya hanya diperuntukkan 7 kerusi untuk ditandingi ("Jumlah kerusi untuk PKR", 2020). Shafei Apdal menjelaskan kepada Anwar bahawa keutamaan PRN Sabah bukan soal maruah mana-mana parti, sebaliknya peluang menang di kerusi-kerusi yang dipertandingkan, lebih-lebih lagi apabila PKR hanya berjaya memenangi 2 daripada 8 kerusi yang ditandingi di Sabah semasa PRU 14 ("Maruah untuk menang", 2020). PKR Sabah dengan restu Anwar akhirnya bersetuju

Universiti Utara Malaysia

bertanding di tujuh kerusi sahaja ("PKR setuju bertanding", 2020), dan Anwar sendiri turun mengadakan siri jelajah kempen di semua tujuh kawasan tersebut pada 20 September 2020 ("Anwar kempen di semua", 2020). Walaupun begitu, keputusan PRN menyaksikan WARISAN dan PH hanya memenangi 32 kerusi keseluruhannya—23 melalui WARISAN, 6 melalui DAP, 2 melalui PKR dan 1 melalui UPKO—berbanding 38 kerusi yang dimenangi GRS (17 melalui PN, 14 melalui BN dan 7 melalui PBS), selain 3 kerusi dimenangi calon Bebas ("SPR umum GRS menang", 2020). Anwar menerima keputusan ini dan menyatakan bahawa PKR menghormati pilihan pengundi Sabah ("PKR hormati keputusan", 2020).

Dalam tempoh kempen PRN Sabah ini juga, satu peristiwa penting berlaku di peringkat persekutuan apabila Anwar mengadakan sidang media khas pada 23 September 2020 untuk mengumumkan bahawa beliau telah memperoleh sokongan yang kukuh dan "meyakinkan" daripada Ahli-Ahli Parlimen untuk dipersembahkan kepada Yang di-Pertuan Agong bagi pembentukan kerajaan baharu. Menurutnya, beliau sebenarnya telah diperkenankan untuk menghadap Yang di-Pertuan Agong pada jam 11.00 pagi 21 September 2020 tetapi majlis itu terpaksa ditangguhkan kerana Baginda menerima rawatan di IJN. Ditanya mengenai jumlah Ahli Parlimen yang menyokong beliau, Anwar menjawab: "Numbers only after I inform the Agong. Agong should be the first person to be informed of the details. But it is suffice for me to say it is not a small majority, it is a convincing, formidable, strong government we are talking about." Beliau berjanji akan membentuk sebuah kerajaan yang mempunyai tadbir urus berintegriti, komited menangani krisis negara, menamatkan budaya rasuah dan membela kebajikan rakyat ("Teks penuh Anwar", 2020).

Universiti Utara Malaysia

Kemudiannya, pada 13 Oktober 2020, Anwar sekali lagi mengadakan sidang media khas untuk memaklumkan bahawa beliau telah menghadap Yang di-Pertuan Agong pada hari berkenaan dan mempersembahkan dokumen sah mengenai majoriti Ahli Parlimen yang didakwa menyokong beliau dalam bentuk akuan bersumpah serta dokumen pengesahan ketua-ketua parti. Katanya, jumlah Ahli Parlimen yang menyokongnya melebihi 120 orang, namun beliau memohon semua pihak memberi ruang dan budi bicara kepada Baginda untuk meneliti dokumen tersebut dan memanggil ketua-ketua parti bagi pengesahan. Menurut Anwar: "This is an inclusive government, no political personal vendetta against anyone, but number two, we are committed to institutional reform, to the judicial independence and to the rule of law, so there is no question about cutting deals with individuals as alleged by some quarters." Beliau turut menegaskan: "I am not in the position to deny anyone (including Dr Mahathir) to participate, on the condition that they accept these policies and the parameters which is clear in terms of good governance and institutional reform" ("I've shown king", 2020; "No deals with those", 2020).

Walau bagaimanapun, pada hari yang sama dua perkembangan penting turut berlaku. Pertama, kenyataan media Istana Negara yang dibacakan Datuk Pengelola Bijaya Diraja, Dato' Indera Ahmad Fadil Shamsuddin, memaklumkan bahawa Yang di-Pertuan Agong telah berkenan menerima menghadap Anwar pada jam 11 pagi di Istana Negara. Dalam pertemuan kira-kira 25 minit itu, Anwar mengemukakan jumlah Ahli Parlimen yang dikatakan menyokongnya, tetapi menurut Ahmad Fadil, Anwar tidak menyerahkan senarai nama Ahli Parlimen berkenaan untuk mengesahkan dakwaan tersebut. Susulan itu, Baginda menitahkan agar Anwar menghormati dan akur kepada

Universiti Utara Malaysia

proses perundangan seperti yang termaktub dalam Perlembagaan Persekutuan ("Anwar kemuka jumlah sokongan", 2021). Kedua, mesyuarat Biro Politik UMNO pada malam hari yang sama bersetuju untuk menimbangkan penarikan diri daripada menyokong Kerajaan PN serta menetapkan syarat baharu kepada kerajaan bagi meneruskan kerjasama politik, termasuk perjanjian bertulis yang perlu dilaksanakan segera, dengan alasan keperluan memastikan kestabilan politik dan memacu pertumbuhan ekonomi ("Umno pertimbang tarik diri", 2020).

Ketika Muhyiddin bakal menghadapi ujian sokongan majoriti di Dewan Rakyat dalam undian pertama Belanjawan 2021 pada 23 November 2020, mesyuarat khas kabinet pada 23 Oktober 2020 dilaporkan bersetuju mencadangkan "darurat" bagi menangani Covid-19. Cadangan ini segera dikritik Anwar yang menyifatkan langkah darurat sebagai satu tindakan mundur yang membuka ruang kepada kediktatoran ("Jangan jadi diktator", 2020). Namun, pertemuan Raja-Raja Melayu di Istana Negara pada 25 Oktober 2020 memutuskan untuk menolak permintaan Muhyiddin bagi mengisytiharkan darurat menyeluruh ("'Raja-raja mahu mekanisme", 2020). Walaupun begitu, bermula dengan perkenan Yang di-Pertuan Agong terhadap pengisytiharan darurat di Batu Sapi, Sabah, pada 18 November 2020 ("Darurat di Batu Sapi", 2020), kemudian di Gerik, Perak, dan Bugaya, Sabah, pada 16 Disember 2020 ("Darurat di Gerik", 2020), Baginda pada 11 Januari 2021 berpendapat bahawa penularan Covid-19 sudah berada di tahap sangat kritikal dan Proklamasi Darurat perlu díisytihar sebagai langkah proaktif untuk mengekang kes harian yang mencecah empat angka secara berterusan sejak Disember 2020, dengan tempoh darurat ditetapkan sehingga 1 Ogos 2021 ("Agong perkenan darurat", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Tindakan Muhyiddin ini dikritik hebat oleh Anwar, yang menegaskan bahawa Muhyiddin memilih jalan singkat, terdesak dan tidak bertanggungjawab dengan mengusulkan darurat hanya untuk mempertahankan kuasa selepas kehilangan sokongan Ahli-Ahli Parlimen UMNO, sambil mengingatkan bahawa ketiadaan sidang Parlimen tidak menghalang PH untuk berusaha mendapatkan dan mempersembahkan sokongan majoriti kepada Yang di-Pertuan Agong ("Muhyiddin perlu letak jawatan", 2021). Pada 14 Januari 2021, Anwar memaklumkan bahawa beliau telah menghantar surat kepada semua Ahli Parlimen bagi menggesa mereka mengutus warkah kepada Yang di-Pertuan Agong untuk membatalkan Proklamasi Darurat serta menitahkan sidang Parlimen sebelum 31 Januari 2021 bagi membahaskan darurat, COVID-19 dan kemelut ekonomi. Beliau berhujah bahawa pengisytiharan darurat dibuat tanpa keabsahan yang jelas memandangkan sokongan kepada kerajaan semakin susut, sedangkan peruntukan undang-undang sedia ada—termasuk PKP dan PKPB—sudah memadai untuk menangani wabak; menurutnya, darurat hanya akan memburukkan lagi keadaan ekonomi ("Anwar gesa MP utus warkah", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Selain mengutus rayuan kepada Yang di-Pertuan Agong, Anwar turut mengarahkan pasukan peguam untuk memfailkan cabaran undang-undang terhadap pengisytiharan darurat oleh kerajaan Muhyiddin ("'Kerajaan Muhyiddin hari ini", 2021). Menjawab dakwaan bahawa tindakan mengutus warkah kepada Yang di-Pertuan Agong merupakan penderhakaan, Anwar menafikan hal tersebut dan menegaskan bahawa ia hanyalah satu rayuan agar Baginda mempertimbangkan semula darurat ("Bukan derhaka", 2021). Dalam program Bicara Negarawan anjuran Majlis Profesor Negara pada 23 Januari 2021, Anwar menyatakan bahawa terdapat antara 114 hingga 115 Ahli

Parlimen yang bersetuju menolak darurat dan mahu sidang Parlimen dibuka semula, jumlah yang menurutnya sudah melebihi paras majoriti mudah ("114 atau 115 MP tak setuju", 2021). Walaupun permohonan membatalkan darurat tidak diperkenankan, kenyataan Yang di-Pertuan Agong pada 25 Februari 2021 bahawa Parlimen boleh bersidang dalam tempoh darurat telah memberi suntikan semangat kepada Anwar dan Majlis Presiden PH, yang segera menggesa Muhyiddin menasihati Baginda memanggil sidang Parlimen seawal bulan Mac seperti yang dirancang dalam takwim, namun Takiyuddin pada 3 Mac 2021 memaklumkan bahawa Jemaah Menteri telah menasihatkan agar tiada sidang Parlimen diadakan sepanjang tempoh darurat ("100 MP berisiko", 2021).

Dalam kehangatan mengkritik Kerajaan PN, PKR tidak mengenepikan agenda pengukuhan organisasinya sendiri. Mesyuarat MPP pada 1 Mei 2021 memutuskan bahawa beberapa jawatan yang kosong seperti timbalan presiden, naib presiden dan Ahli MPP akibat pemecatan atau tindakan keluar parti tidak akan diisi sehingga tarikh pemilihan parti akan datang ditentukan ("Jawatan timbalan presiden PKR tak diisi", 2021). Kongres Nasional Tahunan PKR 2020, yang dijadual diadakan secara maya sepenuhnya susulan pelaksanaan PKP 3.0 pada 4-6 Jun 2021, pula terpaksa ditangguhkan selepas hanya Kongres AMK dan Wanita sempat berlangsung, apabila PKR menerima surat daripada MKN serta makluman lisan RoS pada 4 Jun agar penangguhan dibuat ("Anwar Ibrahim tidak sempat berucap", 2021). Kongres Nasional berkenaan akhirnya berjaya diadakan pada 20 Jun 2021 ("Kongres Tahunan PKR pada 20 Jun", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Dalam ucapan dasar di Kongres Nasional Tahunan PKR 2020 itu, Anwar menyampaikan beberapa pesanan penting kepada para perwakilan. Pertama, beliau mengakui bahawa PKR bukan parti yang sempurna kerana masih wujud pemimpin yang mengkhianat, yang apabila memperoleh jawatan sibuk mengumpul harta, malah ada yang korup dan terlibat rasuah. Kedua, beliau menuntut agar semua ahli memperkukuh jentera, mempertingkat persefahaman sesama anggota, dan kembali menggilap idealisme perjuangan parti dengan menolak rasuah, sifat angkuh dan salah guna kuasa. Tegas Anwar, jangan dibiarkan wujud kekuatan baharu dalam kalangan pemimpin, kerajaan negeri atau mana-mana tokoh yang boleh melahirkan kelompok kecil seperti yang pernah mengkhianati parti sebelum ini. Beliau turut menyentuh isu pandemik COVID-19 dan menekankan bahawa hanya dengan mempercepat proses vaksinasi negara akan dapat keluar dengan segera daripada kemelut tersebut ("PKR juga tidak terlepas", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Pada masa sama, di peringkat PH pula usaha memperkukuh semula gabungan itu sebagai sebuah alternatif berwibawa bagi memulihkan negara turut digiatkan, antaranya melalui majlis Pemukiman Pimpinan PH di Port Dickson pada 8 dan 9 April 2021. Hasil pertemuan itu, beberapa resolusi penting dipersetujui, termasuk mendesak Muhyiddin menasihati Yang di-Pertuan Agong memanggil sidang Parlimen dan menamatkan darurat, selain menegaskan bahawa Anwar akan mengetuai kempen PRU15 dan menjadi calon Perdana Menteri PH. PH juga mengulangi iltizam untuk memperkukuh pakatan dalam menghadapi PRU15, menunjukkan kemampuan mentadbir negara secara amanah, demokratik dan adil, serta menyatakan kesediaan berunding dan bekerjasama dengan mana-mana pihak berlandaskan prinsip dan

agenda reformasi. Turut dipersetujui ialah komitmen untuk memulakan siri jelajah ke seluruh negara bagi menerangkan pendirian dan tawaran PH berkaitan isu ekonomi rakyat, kestabilan politik dan krisis pandemik COVID-19 ("PH Namakan Anwar Calon PM", 2021).

Hasil usaha pengukuhan PKR dan PH sebagai satu organisasi inilah mereka tampil lebih lantang dalam menangani isu negara. PKR dan PH mendapat suntikan besar apabila, selepas mempengerusikan Perbincangan Khas Raja-Raja Melayu di Istana Negara pada 16 Jun 2021, Yang di-Pertuan Agong menzahirkan titah bahawa setelah meneliti pandangan para pemimpin politik, laporan Jawatankuasa Khas Bebas Darurat dan taklimat pakar dari pelbagai agensi kerajaan antara 9 hingga 15 Jun, Baginda berpandangan persidangan Parlimen perlu diadakan secepat mungkin bagi membolehkan Ordinan Darurat dan Pelan Pemulihan Negara dibahas oleh Ahli Parlimen ("Agong: Sidang parlimen perlu", 2021). Majlis Presiden PH pada 23 Jun dan 2 Julai 2021 mengulangi pendirian bahawa Parlimen mesti bersidang seawal mungkin demi menjunjung titah Yang di-Pertuan Agong dan Raja-Raja Melayu sebelum 1 Ogos 2021. UMNO pula, yang dalam Perhimpunan Agung pada 28 Mac 2021 memberikan mandat kepada Ahmad Zahid dan MKT UMNO untuk memilih masa sesuai menarik diri daripada Kerajaan PN ("Umno beri bayangan keluar", 2021), pada 21 Jun 2021 memberikan tempoh 14 hari kepada kerajaan untuk membuka Parlimen dan mengumumkan satu mesyuarat khas MKT akan diadakan bagi memutuskan tindakan susulan jika PN gagal berbuat demikian ("Umno beri PN tempoh 14 hari", 2021). Menyahut tekanan ini, Pejabat Perdana Menteri mengumumkan pada 5 Julai 2021 bahawa Dewan Rakyat akan bersidang selama lima

Universiti Utara Malaysia

hari pada 26–29 Julai dan 2 Ogos 2021 bagi penerangan mengenai Pelan Pemulihan Negara serta pembentangan semua proklamasi dan ordinan darurat ("Parlimen akhirnya bersidang", 2021).

Kurang 12 jam selepas Muhyiddin mengumumkan pelantikan Ismail Sabri sebagai Timbalan Perdana Menteri dan Datuk Seri Hishammuddin Hussein sebagai menteri kanan bagi mengukuhkan sokongan UMNO terhadap beliau, MKT UMNO pada 8 Julai 2021 mengambil keputusan menarik balik sokongan kepada Muhyiddin serta-merta berdasarkan tujuh kegagalan Kerajaan PN sebelum ini. UMNO turut mendesak agar Muhyiddin berundur secara terhormat supaya seorang Perdana Menteri baharu dapat dilantik dengan fokus membantu kebajikan rakyat sepanjang pandemik, menangani Covid-19 secara inklusif, mempercepat proses vaksinasi dan seterusnya membubarkan Parlimen selepas imuniti kelompok dicapai ("Umno desak Muhyiddin berundur", 2021). Majlis Presiden PH pantas menyambut keputusan ini dengan menegaskan bahawa Muhyiddin telah hilang sokongan dan keabsahan sebagai Perdana Menteri, justeru beliau wajar meletakkan jawatan ("Hilang Sokongan Parti Komponen", 2021).

Ketika Majlis Presiden PH menuntut perbahasan penuh di Parlimen bagi semua isu yang disentuh dalam titah Yang di-Pertuan Agong, termasuk Proklamasi dan Ordinan-Ordinan Darurat, Takiyuddin mengejutkan Dewan Rakyat pada 26 Julai 2021 dengan pengumuman bahawa kerajaan telah memutuskan untuk membatalkan semua ordinan darurat berkuat kuasa 21 Julai 2021 ("'Kerajaan sudah batalkan", 2021). Susulan itu, pada 29 Julai 2021 Yang di-Pertuan Agong menzahirkan rasa amat dukacita kerana

Universiti Utara Malaysia

pembatalan tersebut dibuat tanpa perkenan Baginda, sedangkan dalam majlis menghadap secara maya pada 24 Julai 2021 Baginda telah mempersetujui cadangan supaya pembatalan semua Ordinan Darurat dibentang dan dibahas di Parlimen terlebih dahulu. Tindakan kerajaan itu dianggap bukan sahaja gagal menghormati prinsip kedaulatan undang-undang, malah membelakangi fungsi dan kuasa Baginda sebagai Ketua Utama Negara seperti yang termaktub dalam Perlembagaan Persekutuan ("Agong amat dukacita", 2021).

Rentetan titah tersebut, Anwar segera menyatakan bahawa Kerajaan PN pimpinan Muhyiddin telah mengabaikan prinsip perlembagaan dan tidak menghormati institusi diraja ("Anwar bangkitkan kenyataan", 2021). Beliau seterusnya mengemukakan usul hilang kepercayaan terhadap Muhyiddin, dengan hujah bahawa Perdana Menteri perlu segera dimakzulkan daripada jawatan ("Anwar kemuka usul", 2021). Penangguhan sidang Dewan Rakyat pada 2 Ogos 2021 atas alasan penularan kes Covid-19 sewaktu persidangan minggu sebelumnya tidak menghalang 107 Ahli Parlimen pembangkang daripada cuba memasuki bangunan Parlimen pada hari tersebut, meskipun mereka dihalang pihak polis; mereka mempertahankan tindakan itu dengan alasan hanya mahu menjunjung titah Yang di-Pertuan Agong supaya Parlimen membahas dan memutuskan isu pembatalan Ordinan Darurat ("PH: MP pembangkang", 2021). Muhyiddin pula menjelaskan bahawa proses pembatalan Ordinan Darurat oleh Yang di-Pertuan Agong sebagaimana yang disembah nasihat kabinet pada 23 Julai 2021 tidak dapat direalisasikan, namun dengan tamatnya Proklamasi Darurat pada 1 Ogos 2021, isu pembatalan ordinan tidak lagi timbul, meskipun usul untuk membahaskan

Universiti Utara Malaysia

dan merungkaikan ordinan-ordinan tersebut boleh dibawa dalam sidang Parlimen pada September 2021 ("PM: Ordinan darurat", 2021).

Ketegangan memuncak apabila UMNO pada 4 Ogos 2021 menyerahkan surat akuan 14 Ahli Parlimennya kepada Yang di-Pertuan Agong bagi menyatakan penarikan sokongan terhadap Muhyiddin ("Sekurang-kurangnya 10 MP", 2021; "Umno dedah surat MP", 2021), diikuti penyerahan surat akuan 105 Ahli Parlimen pembangkang yang menunjukkan sokongan kepada Muhyiddin merosot kepada sekitar 100 orang sahaja ("PKR sahkan 35 ahli parlimen", 2021). Dalam situasi ini, Muhyiddin membuat satu ucapan khas pada 13 Ogos 2021 dan menyatakan bahawa beliau tidak akan meletakkan jawatan kerana menurutnya tiada seorang pun Ahli Parlimen yang boleh membuktikan mereka mempunyai majoriti mencukupi untuk dilantik sebagai Perdana Menteri baharu ("'Saya tak letak jawatan", 2021). Beliau turut memaklumkan bahawa PN bersetuju menawarkan kerjasama rentas parti kepada pimpinan parti di luar kerajaan bagi mendapatkan sokongan dalam undi percaya terhadap Perdana Menteri, termasuk melalui cadangan satu rangka persefahaman rentas parti ("Usul percaya: PN hulur", 2021). Tawaran ini segera ditolak oleh Majlis Presiden PH yang menyifatkannya sebagai tidak ikhlas dan sepatutnya dikemukakan lebih awal ("PH dan Umno dakwa", 2021), dan turut ditolak oleh Ahli-Ahli Parlimen pembangkang lain ("Ahli parlimen pembangkang", 2021), sehingga akhirnya Muhyiddin meletakkan jawatan pada 16 Ogos 2021 ("Muhyiddin dan semua kabinet", 2021).

Universiti Utara Malaysia

5.3 Pembangkang Kepada Kerajaan KM, 2021-2022

Setelah Muhyiddin meletakkan jawatan, pimpinan PH bertungkus-lumus berusaha mengangkat Anwar sebagai Perdana Menteri. Lim Kit Siang, sebagai contoh, menegaskan bahawa Malaysia memerlukan Anwar untuk membawa masuk sebuah pasukan dan rangka dasar baharu yang mampu menghentikan kemusnahan akibat Covid-19 serta menghidupkan kembali semangat Impian Malaysia, manakala pelantikan Ismail Sabri sebagai perdana menteri hanya akan menyambung budaya kakistokrasi dan kleptokrasi yang sedang berleluasa sehingga berisiko menjadikan Malaysia sebuah negara gagal ("Mengapa Malaysia memerlukan Anwar", 2021). Mohamad Sabu pula membuat rayuan terbuka agar semua Ahli Parlimen yang menang atas tiket PH pada PRU 14 kembali bersama PH supaya mandat rakyat dapat dikembalikan. Beliau menegaskan, apa yang telah berlaku sebelum ini wajar dibiarkan berlalu dan kini tiba masanya sejarah baharu dicipta untuk membina semula negara tercinta ("Muhyiddin letak jawatan buka ruang", 2021). Sementara itu, Mohd Azis Jamman memberi komitmen bahawa WARISAN akan menyokong Anwar sebagai perdana menteri dengan syarat Anwar mempunyai sokongan mencukupi tanpa melibatkan "kluster mahkamah" ("Warisan: Kami akan sokong Anwar", 2021).

Yang di-Pertuan Agong, diiringi Timbalan Yang di-Pertuan Agong, sekali lagi mengadakan sesi menghadap para pemimpin parti politik bagi menentukan siapakah Ahli Parlimen yang memperoleh sokongan majoriti, dengan penekanan supaya digagaskan satu corak politik baharu yang lebih tenteram dan menenangkan rakyat ("Anwar: Agong titah bersatu", 2021). Namun akhirnya, Ismail Sabri muncul sebagai calon yang berjaya, berbekalkan 42 kerusi asas daripada BN dan keupayaan

mendapatkan tambahan 69 sokongan Ahli Parlimen lain untuk mencukupkan majoriti mudah ("Annuar dakwa lebih 69 MP", 2021), sehingga memperoleh sokongan 114 Ahli Parlimen, mengatasi Anwar yang sekadar mendapat 105 sokongan Ahli Parlimen daripada PH, Warisan, Pejuang, PSB serta dua Ahli Parlimen Bebas ("105 MP pembangkang bersatu", 2021). Hal ini berlaku sekalipun Lim Kit Siang mencadangkan supaya dua calon perdana menteri daripada PH dan PN membentuk sebuah 'kabinet perang' dengan kedua-duanya memegang jawatan perdana menteri dan timbalan perdana menteri ("Dengan Ismail dan Anwar", 2021).

Setelah Ismail Sabri mengangkat sumpah sebagai Perdana Menteri bagi kerajaan yang beliau labelkan sebagai Keluarga Malaysia (KM) pada 21 Ogos 2021, Anwar menerima keputusan itu dengan menyatakan bahawa pelantikan tersebut berlaku selaras dengan kehendak Perlembagaan, prinsip demokrasi berparlimen dan sistem raja berperlembagaan, sambil menambah bahawa bagi pihak pembangkang, ini menjadi cabaran untuk mereka bekerja lebih kuat menjelang PRU 15 ("Anwar: Cabaran bagi pembangkang", 2021). Dalam ucapan sulungnya, Ismail Sabri pula menunjukkan sikap berjiwa besar dengan mengajak semua pihak memegang teguh prinsip kebersamaan serta berganding bahu sebagai satu pasukan demi menenangkan kembali suasana politik negara. Menyedari keresahan rakyat akibat kemelut politik yang berpanjangan, beliau menegaskan keperluan mencapai kestabilan politik secepat mungkin melalui kerjasama rentas parti, antaranya dengan menawarkan ruang kepada pembangkang untuk menyertai Majlis Pemulihan Negara (MPN) dan Jawatankuasa Khas Menangani Covid-19 ("PM tawar pembangkang", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Di pihak PH pula, sewaktu timbul suara-suara di akar umbi yang mempersoalkan keberkesanan kepemimpinan PH ekoran kegagalan mengambil semula kerajaan, Majlis Presiden PH segera menegaskan bahawa kerjasama antara parti-parti komponennya akan terus diperkukuh dengan Anwar kekal sebagai pengerusi. PH juga akan menggandakan usaha membuat persiapan ke arah PRU 15, termasuk perbincangan pembahagian kerusi, penyediaan manifesto, pembentukan barisan kepimpinan serta calon, dan penyusunan strategi untuk sekali lagi meraih mandat rakyat. Pada masa yang sama, kekuatan blok pembangkang akan dihimpunkan secara lebih tersusun dan PH bersikap terbuka untuk berunding serta bekerjasama dengan parti-parti lain menerusi konsep 'khemah besar' yang berlandaskan agenda reformasi dan kepentingan rakyat. Ahli-ahli Parlimen PH juga digariskan untuk terus menjalankan peranan sebagai pembangkang yang mengemukakan kritikan, teguran, cadangan serta pandangan konstruktif secara bertanggungjawab selaras dengan titah nasihat Yang di-Pertuan Agong agar fungsi semak imbang ke atas kuasa eksekutif terus berjalan ("PH kukuhkan gabungan", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Sejajar dengan pendirian bahawa PH akan menjadi pembangkang yang bertanggungjawab dan membina, Majlis Presiden PH pada 24 Ogos 2021 mengemukakan gesaan terbuka agar Ismail Sabri tidak mengulangi kegagalan Muhyiddin, sebaliknya mempertimbangkan empat teras reformasi dan penambahbaikan yang amat diperlukan untuk menyelamatkan rakyat daripada wabak COVID-19, krisis ekonomi dan kemelut politik. Empat perkara tersebut ialah:

• Reformasi dan pengukuhan Pelan Pemulihan Negara dengan menjamin pelaksanaan program saringan ujian awam "FTTIS+V" (find, test, trace, isolate and support plus vaccinate) serta menyediakan sokongan tambahan kepada sistem kesihatan awam;

• Reformasi fiskal melalui peningkatan bantuan kewangan kepada rakyat termasuk suntikan tunai langsung sebanyak RM45 bilion kepada pekerja, perniagaan dan sektor kesihatan serta pelaksanaan moratorium pinjaman bank tanpa faedah bagi melindungi nyawa dan mata pencarian;

• Reformasi institusi dengan memperkasa Parlimen melalui penggubalan Akta Suruhanjaya Perkhidmatan Parlimen, mengukuhkan peranan semak imbang Parlimen serta mengiktiraf kedudukan pembangkang dengan penglibatan sebenar dalam usaha kerajaan; dan

• Reformasi perundangan, antaranya pelaksanaan Undi 18 dan penggubalan Akta Anti Lompat Parti ("Usaha Reformasi Institusi", 2021, dan "Undi 18", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Cadangan Majlis Presiden PH ini disambut secara positif oleh Ismail Sabri yang segera menjemput Anwar, Mohamad Sabu dan Lim Guan Eng untuk bertemu di Pejabat Perdana Menteri pada jam 2 petang, 25 Ogos 2021 ("PM jumpa Anwar", 2021). Seusai pertemuan, keempat-empat tokoh itu mengeluarkan kenyataan bersama yang menyatakan bahawa perjumpaan berkenaan diadakan bagi menjayakan titah hasrat Yang di-Pertuan Agong untuk menurunkan suhu politik negara. Perbincangan tertumpu kepada agenda kepentingan rakyat dengan mencari titik temu terbaik untuk menangani krisis pandemik Covid-19, melindungi nyawa dan keselamatan rakyat daripada ancaman wabak serta melepaskan mereka daripada tekanan ekonomi akibat kehilangan kerja dan pendapatan. Melalui pertemuan tersebut, mereka bersepakat

memperkukuh peranan Parlimen sebagai institusi yang bertanggungjawab dan konstruktif, yang berfungsi menyemak dan mengimbangi tadbir urus eksekutif supaya lebih telus dan menepati kehendak rakyat. Mereka juga bersetuju tentang keperluan memelihara kebebasan badan kehakiman, meneruskan reformasi institusi dan memastikan tatakelola kerajaan yang baik demi mewujudkan suasana lebih kondusif untuk rakyat serta negara dalam kerangka 'Keluarga Malaysia' ("Kenyataan Bersama YAB Perdana Menteri", 2021, dan "Keluarga Malaysia: PM, PH", 2021).

Selepas itu, beberapa siri perundingan diadakan antara wakil Ismail Sabri dan wakil PH bagi merangka satu memorandum persefahaman antara kedua-dua pihak. Barisan wakil kerajaan terdiri daripada Hamzah selaku Menteri Dalam Negeri, Takiyuddin sebagai Menteri Tenaga dan Sumber Asli, Dr Wan Junaidi sebagai Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Parlimen dan Undang-Undang), Annuar Musa selaku Menteri Komunikasi dan Multimedia, serta Tengku Zafrul sebagai Menteri Kewangan. Wakil PH pula merangkumi Saifuddin Nasution sebagai Setiausaha Agung PKR, Salahuddin Ayub sebagai Timbalan Presiden Amanah, Anthony Loke selaku Setiausaha Organisasi DAP, Gobind Singh Deo selaku Timbalan Pengerusi Kebangsaan DAP, Shamsul Iskandar sebagai Ketua Penerangan PKR, dan Fahmi Fadzil sebagai Pengarah Komunikasi PKR. Hasil pertemuan terakhir mereka pada 10 September 2021, yang meneliti pelbagai dasar dan program khusus ("PH cenderung setuju memorandum: PH", 2021), Ismail Sabri mengumumkan bahawa kabinet pada hari sama bersetuju melaksanakan tujuh pembaharuan parlimen dan pentadbiran bagi memulihkan kestabilan politik untuk menangani Covid-19 dan menggerakkan pemulihan ekonomi, iaitu:

Universiti Utara Malaysia

1. Pembentangan rang undang-undang (RUU) antilompat parti di Parlimen.
2. Penurunan had umur mengundi daripada 21 tahun kepada 18 tahun dalam masa terdekat.
3. Pindaan Perlembagaan Persekutuan bagi mengehadkan tempoh jawatan perdana menteri kepada maksimum 10 tahun.
4. Penyusunan keanggotaan Jawatankuasa Pilihan Khas Parlimen secara seimbang antara Ahli Parlimen kerajaan dan pembangkang.
5. Semua RUU termasuk RUU Perbekalan akan dirunding dan dicapai persetujuan secara bersama sebelum dibentangkan.
6. Penglibatan Ahli Parlimen pembangkang dalam Majlis Pemulihan Negara (MPN).
7. Pemberian saraan dan kemudahan kepada ketua pembangkang setaraf seorang menteri ("Kabinet setuju laksana 7", 2021).

Kenyataan Ismail Sabri ini segera dialu-alukan oleh Anwar yang menyifatkannya sebagai permulaan yang baik susulan pertemuan mereka sebelum itu. Pada masa sama, beliau menegaskan bahawa PH juga terus memberi tumpuan kepada usaha menangani krisis pandemik COVID-19, menjaga nyawa dan keselamatan rakyat daripada ancaman wabak serta melepaskan mereka daripada tekanan ekonomi akibat kehilangan pendapatan dan pekerjaan, antara lain dengan mengusulkan peruntukan tambahan sebanyak RM45 bilion untuk meringankan beban rakyat. Anwar turut menegaskan bahawa PH akan terus memainkan peranan sebagai pembangkang yang menitikberatkan isu tatakelola kerajaan yang baik, ketegasan memerangi rasuah dan kesungguhan menuntut keadilan untuk rakyat ("Anwar Mengalukan Kenyataan PM", 2021). Susulan itu, Majlis Presiden PH mengeluarkan kenyataan bahawa secara

prinsipnya PH cenderung untuk bersetuju dengan memorandum persefahaman tersebut demi menyelamatkan nyawa dan mata pencarian rakyat, dengan syarat perincian deraf diperkemas dan dipersetujui bersama wakil kedua-dua pihak sebelum dimuktamadkan ("Memorandum Persefahaman", 2021).

Hasil proses ini, pada 13 September 2021 satu detik bersejarah tercipta melalui pemeteraian Memorandum Persefahaman (MoU) Transformasi dan Kestabilan Politik di Dewan Bankuet, Parlimen, antara Ismail Sabri mewakili kerajaan dan Anwar, Lim Guan Eng, Mohamad Sabu serta Datuk Seri Panglima Wilfred Madius Tangau mewakili PH ("Lakar sejarah, enam perkara", 2021). MoU yang berkuat kuasa mulai 13 September 2021 sehingga Parlimen ke-14 dibubarkan ini antara lain memperincikan persetujuan bahawa kerajaan tidak akan mengusulkan pembubaran Parlimen sebelum 31 Julai 2022, manakala PH akan mengambil pendirian menyokong atau berkecuali dalam undian Belanjawan 2022 serta rang undang-undang perbekalan atau kewangan berkaitan, dengan syarat proses penggubalan rang undang-undang itu dirunding dan dipersetujui secara bersama. PH juga bersetuju untuk menyokong atau berkecuali dalam undian terhadap rang undang-undang lain atau usul kerajaan yang kegagalannya boleh ditafsir sebagai undi tidak percaya kepada kerajaan, selepas proses perundingan bersama selesai ("MoU kerajaan-PH terpakai", 2021).

MoU tersebut digerakkan di atas enam agenda utama iaitu pemerkasaan pelan COVID-19, transformasi pentadbiran, pembaharuan Parlimen, kebebasan institusi kehakiman, pelaksanaan Perjanjian Malaysia 1963 (MA63) dan pembentukan sebuah jawatankuasa pemandu. Di bawah agenda pengukuhan tindak balas Covid-19,

dipersetujui bahawa Majlis Pemulihan Negara hendaklah dianggotai 50 peratus pakar sektor awam dan swasta yang dilantik kerajaan sebagai penasihat, dengan pembangkang berhak mencadangkan nama; bantuan tunai kepada rakyat B40 dan M40 akan diteruskan pada 2022; pembelian tambahan enam juta dos vaksin untuk PICK akan dipercepat; dan kerajaan akan mengusahakan pengecualian bayaran faedah moratorium pinjaman bank bagi tempoh tiga bulan suku keempat 2021. Bagi agenda transformasi pentadbiran, kedua-dua pihak bersetuju bahawa RUU Antilompat Parti dan/atau undang-undang berkaitan perlu dibentang serta diluluskan di Parlimen, SPR dipastikan mempercepat pelaksanaan pendaftaran pengundi 18 tahun, dan rang undang-undang mengehadkan tempoh jawatan Perdana Menteri kepada tidak lebih 10 tahun dibentang serta diluluskan.

Di bawah agenda Pembaharuan Parlimen pula, disepakati bahawa undang-undang Perkhidmatan Parlimen hendaklah dibentang dan diluluskan selepas proses rundingan dan libat urus dengan Yang di-Pertua kedua-dua dewan; Jawatankuasa Pilihan Khas Parlimen akan distruktur semula dan ditambah mengikut keperluan; serta komposisi ahli jawatankuasa ini perlu seimbang antara Ahli Parlimen kerajaan dan pembangkang. Bagi agenda kebebasan institusi kehakiman, kerajaan dan PH sepakat memastikan badan kehakiman bebas, diiringi reformasi institusi dan tatakelola yang baik pada setiap masa. Melalui agenda MA63, kedua-dua pihak komited mempertingkat usaha melaksanakan perkara-perkara yang termaktub dalam perjanjian berkenaan serta dokumen berkaitan. Manakala di bawah agenda pembentukan jawatankuasa pemandu, dipersetujui sebuah jawatankuasa terdiri daripada 10 anggota, masing-masing lima wakil kerajaan dan lima wakil pembangkang, yang akan bersidang sekurang-

Universiti Utara Malaysia

kurangnya dua minggu sekali atau mengikut jadual dipersetujui ("MoU kerajaan-PH terpakai", 2021).

Walaupun MoU berkenaan dimeterai, Anwar tetap lantang bersuara sebagai Ketua Pembangkang. Ketika Ismail Sabri mengumumkan kerangka jaringan keselamatan baharu untuk memastikan saham atau syarikat milik bumiputera hanya boleh dijual kepada entiti bumiputera sebagai inisiatif RMK12 bagi meningkatkan pemilikan ekuiti korporat bumiputera kepada sekurang-kurangnya 30 peratus—sedangkan ketika itu pegangan bumiputera berada pada 17.2 peratus, bukan bumiputera 25 peratus, entiti asing 45.5 peratus dan pemegang saham nominee 12.3 peratus—Anwar mempersoalkan keberkesanan pendekatan tersebut dengan menyatakan bahawa dasar ekuiti bumiputera yang sama sebelum ini hanya menguntungkan golongan kaya yang mempunyai pengaruh politik. Beliau mencadangkan supaya kerajaan menumpukan usaha memperkasa bumiputera melalui pelaburan besar dalam perkhidmatan massa seperti pendidikan, perumahan mampu milik dan kesihatan awam. Menurut Anwar, tiada bumiputera atau bukan bumiputera yang akan mempertikai sekiranya peruntukan besar disalurkan kepada sektor pendidikan dan kesihatan awam ("'Dasar ekuiti bumiputera", 2021).

Apabila Menteri Dalam Negeri mengesahkan pembukaan kertas inkuiri polis dan penahanan tiga pegawai kanan SPRM atas dakwaan menyeleweng sebahagian daripada AS$6 juta (RM25 juta) yang dirampas daripada bekas ketua pengarah MEIO, Datuk Hasanah Abdul Hamid, Anwar dan Majlis Presiden PH pada 23 September 2021 menyatakan bahawa skandal ini telah mencemarkan persepsi orang ramai terhadap

SPRM dan menggugat integriti institusi tersebut. Justeru, mereka menuntut supaya satu kertas siasatan menyeluruh dibuka dan sesiapa yang melanggar undang-undang diheret ke muka pengadilan. Mereka juga menggesa kerajaan menasihati Yang di-Pertuan Agong supaya menubuhkan sebuah suruhanjaya siasatan diraja (RCI) bagi menyiasat isu yang melibatkan SPRM serta mengemukakan cadangan reformasi institusi tersebut. Selain itu, mereka mengesyorkan agar Ketua Pesuruhjaya SPRM, Tan Sri Azam Baki, direhatkan sementara siasatan terhadap tiga pegawai kanan ini dijalankan ("PH gesa KP SPRM 'direhatkan'", 2021).

Apabila Azam kemudiannya berdepan kontroversi pemilikan saham berikutan laporan tahunan Excel Force Bhd 2015 menunjukkan beliau memiliki 2,156,000 waran dalam syarikat tersebut setakat 21 Mac 2016, dan beliau dalam sidang media pada 5 Januari 2022 mendakwa tiada pelanggaran undang-undang berlaku kerana saham itu kononnya dibeli oleh adiknya menggunakan namanya, manakala Pengerusi Lembaga Penasihat Pencegahan Rasuah (LPPR), Tan Sri Abu Zahar Ujang, pula menyatakan lembaga berpuas hati dengan penjelasan Azam dalam mesyuarat 24 November 2021 walaupun enam ahli LPPR menafikan kesimpulan itu, Anwar dan Majlis Presiden PH pada 7 Januari 2022 menggesa sidang Parlimen khas diadakan dan satu siasatan penuh dilaksanakan bukan sahaja terhadap Azam tetapi juga bekas ketua pesuruhjaya SPRM lain oleh sebuah badan bebas yang langsung tidak terikat dengan SPRM, Azam atau Abu Zahar. Mereka mahu Azam dan Abu Zahar direhatkan sementara siasatan bebas berlangsung kerana kenyataan Azam memberi gambaran wujud kemungkinan pelanggaran undang-undang dan konflik kepentingan berkaitan akaun saham beliau yang digunakan untuk membeli berjuta-juta saham bagi pihak adiknya ("PH: Ismail

Sabri harus panggil", 2022). Pada masa sama, mereka turut menuntut agar Pengerusi Panel Perundingan dan Pencegahan Rasuah (PPPR) SPRM, Tan Sri Borhan Dolah, juga direhatkan sehingga siasatan selesai kerana sikapnya yang enggan menyiasat Azam ("PH gesa Abu Zahar, Borhan", 2022). Anwar turut hadir menyatakan sokongan dalam demonstrasi AMK di perkarangan Parlimen pada 20 Januari 2022 bagi menuntut penggantungan jawatan Azam ("Geng payung biru usung", 2022).

Dalam satu lagi kes, apabila Setiausaha Agung Umno, Datuk Ahmad Maslan, dilepas dan dibebaskan setelah pihak pendakwa menarik balik dua pertuduhan apabila beliau bersetuju membayar kompaun RM1.1 juta, Anwar dan Majlis Presiden PH pada 2 Oktober 2021 menuntut supaya Peguam Negara, Tan Sri Idrus Harun, menjelaskan SOP baharu yang digunakan dalam pengendalian kes-kes berprofil tinggi memandangkan kuasa mendakwa atau menarik balik pertuduhan terletak di tangan peguam negara. Mereka mempersoalkan sama ada SOP semasa kini mengizinkan seseorang yang didakwa mencuri wang dilepaskan hanya dengan membayar sebahagian daripada "barang kes". Mereka juga bertanya sama ada SPRM kini boleh menawarkan penyelesaian serupa bagi semua kes rasuah, seperti yang dinikmati ahli politik penyokong kerajaan. Menurut mereka, bagi menegakkan kedaulatan undang-undang dan konsep rule of law, kecenderungan baharu Peguam Negara dan SPRM ini jelas bercanggah dengan prinsip bahawa keadilan bukan sahaja mesti dilaksanakan tetapi juga mesti dilihat sedang dilaksanakan ("justice must not only be done, it must also be seen to be done") ("PH gesa AG jelaskan SOP", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Apabila pendedahan Kertas Pandora mencetuskan kontroversi besar di Malaysia—melibatkan kebocoran fail kewangan sulit berjumlah 2.94 terabait kepada ICIJ yang mendedahkan rahsia kewangan 35 pemimpin dunia, lebih 330 ahli politik dan pegawai awam di 91 negara dan wilayah termasuk bekas menteri kewangan Tun Daim Zainuddin, Tengku Zafrul, Ahmad Zahid Hamidi dan William Leong—Anwar pada 4 Oktober 2021 mengemukakan usul supaya Dewan Rakyat membahaskan pendedahan tersebut atas alasan ia membabitkan isu genting dan kepentingan awam memandangkan beberapa nama besar dalam kerajaan dan pembangkang turut disebut ("Anwar usul Dewan Rakyat", 2021). Walau bagaimanapun, usul itu ditolak oleh Speaker Dewan Rakyat, Tan Sri Azhar Azizan Harun ("Kertas Pandora: Speaker kata", 2021), mendorong Anwar untuk memfailkan rayuan ("Anwar rayu parlimen bahas", 2021). Setelah rayuan itu juga ditolak, Anwar mempersoalkan sikap Speaker dengan bertanya mengapa beliau seolah-olah bertindak sebagai "peguam bela" kepada tokoh-tokoh yang dinamakan ("Kertas Pandora: Kenapa speaker", 2021), sambil menyindir sikap mendiamkan diri pemimpin Umno, Bersatu dan PAS terhadap pendedahan tersebut dan bertanya sama ada budaya Melayu menghalalkan rompakan harta dalam skala sebegitu besar ("'Mengapa jaguh Melayu-Islam", 2021).

Ketika banjir besar melanda beberapa negeri dan Kuala Lumpur pada hujung 2021, Anwar dengan pantas mengkritik kelemahan ketara dalam tahap kesiapsiagaan negara menghadapi bencana, khususnya kelewatan kerajaan menggerakkan Nadma dan ATM, selain kekacauan koordinasi antara kerajaan pusat, agensi tempatan dan pasukan sukarelawan ("Anwar kesal cara negara", 2021). Beliau menggesa kerajaan menubuhkan sebuah suruhanjaya untuk menilai semula keseluruhan dasar dan peranan

Universiti Utara Malaysia

agensi terlibat dalam pengurusan bencana bagi memastikan persiapan dapat dibuat secara lebih sistematik dan tindakan segera membantu mangsa dilaksanakan dengan efektif ("Anwar gesa tubuh suruhanjaya", 2021). Anwar dan Majlis Presiden PH turut menggesa kerajaan memanggil sidang khas Parlimen untuk membahaskan isu banjir besar itu serta menasihatkan Yang di-Pertuan Agong supaya menubuhkan sebuah RCI selaras dengan titah Baginda bahawa satu pascanilai (post-mortem) banjir besar perlu dijalankan ("Musibah banjir: PH tuntut sidang khas", 2021).

Dalam masa yang sama, pada 4 Oktober 2021, dua ADUN UMNO Melaka, iaitu Datuk Seri Idris Haron dan Datuk Nor Azman Hassan, bersama ADUN BERSATU Datuk Noor Effandi Ahmad serta ADUN Bebas bekas wakil DAP, Datuk Norhizam Hassan Baktee—dengan Idris, Noor Effandi dan Norhizam merupakan EXCO kerajaan negeri—menarik sokongan terhadap kerajaan negeri Melaka pimpinan Datuk Seri Sulaiman Md Ali atas alasan hilang keyakinan terhadap beberapa keputusan kerajaan negeri yang bersifat `flip-flop' serta tidak dilaksanakan dengan berkesan, sehingga kerajaan itu tumbang ("Kerajaan Melaka tumbang", 2021). Walaupun pada awalnya ada usaha untuk mereka menyokong PH bagi membentuk kerajaan baharu di Melaka ("Anwar: Idris Haron", 2021), Yang di-Pertua Negeri Melaka, Tun Mohd Ali Mohd Rustam, memilih untuk membubarkan DUN Melaka ("DUN Melaka dibubar", 2021), menyebabkan PRN Melaka diadakan pada 20 November 2021. Keempat-empat bekas ADUN tersebut menyatakan hasrat menyertai PH ("Anwar: Kami tak terburu-buru", 2021), namun DAP menuntut supaya PH menolak kesemua mereka, terutamanya Noor Effandi dan Norhizam yang pernah berpaling tadah daripada PH pada 9 Mac 2020 sehingga menjatuhkan Kerajaan PH Melaka ("DAP - Keputusan PKR", 2021). Anwar

bagaimanapun mempertahankan Idris, Nor Azman dan Noor Effandi dengan menegaskan bahawa mereka bukan pengkhianat, sebaliknya kini mahu mengembalikan semula mandat yang pernah diberikan pengundi kepada PH ("Anwar: Idris Haron", 2021, dan "Anwar: Mereka bukan pengkhianat", 2021).

Akhirnya, Idris dicalonkan semula melalui PKR, manakala Nor Azman dan Noor Effandi diturunkan sebagai calon AMANAH ("PRN Melaka: Idris Haron", 2021). PH secara sebulat suara bersetuju menggunakan logo rasmi PH dalam PRN Melaka ("PH guna lambang rasmi", 2021) dengan agihan kerusi 11 untuk PKR, 9 untuk AMANAH dan 8 untuk DAP ("PRN Melaka: PKR tanding 11", 2021), serta menamakan Adly Zahari sebagai calon ketua menteri ("PH pilih Adly", 2021). Namun, PH mengalami kekalahan besar, di mana PKR tewas di semua 11 kerusi—termasuk tiga kerusi yang dimenanginya pada PRU 14—sementara DAP dan AMANAH hanya memenangi empat dan satu kerusi masing-masing, berbanding 21 kerusi yang diraih BN dan 2 kerusi oleh PN ("Keputusan rasmi PRN Melaka", 2021). Kekalahan ini membawa kepada kritikan pedas terhadap Anwar, termasuk oleh seorang kolumnis Malaysia Kini yang menyifatkan keputusan PRN itu sebagai referendum jelas terhadap kepimpinannya kerana dianggap enggan mendengar kritikan dalam parti dan gabungan, serta cuba menghalalkan amalan menerima ahli politik lompat parti. Kolumnis itu menegaskan bahawa Anwar mesti memikul tanggungjawab atas kekalahan besar tersebut sama ada dengan berundur atau memperbaiki dirinya ("Kekalahan PH referendum", 2021).

Universiti Utara Malaysia

Tekanan terhadap Anwar memuncak apabila pada 22 November 2021, Setiausaha DAP Pahang merangkap ADUN Bilut, Lee Chin Chen, mengeluarkan kenyataan terbuka menggesa Anwar berundur sebagai ketua pembangkang susulan kekalahan teruk PH, bagi membolehkan PH mencari pengganti baharu. Lee mengajak PH meneroka hala tuju dan konsensus baharu dan memberi amaran bahawa sekiranya tiada usaha melakukan 'reset' terhadap PH, pimpinan DAP harus mempertimbangkan untuk keluar daripada PH dan mencari kerjasama lain supaya negara tetap mempunyai sebuah parti pembangkang yang konsisten mempertahankan kepelbagaian dan politik sekularisme. Beliau juga menegaskan bahawa PH tidak boleh menari mengikut rentak empat 'katak' dengan membenarkan mereka bertanding atas tiket PH, dan pengundi tidak boleh dipaksa menerima mereka ("Adun DAP mahu Anwar berundur", 2021). Anwar bagaimanapun dipertahankan oleh Ahli Parlimen Sepang, Mohamed Hanipa Maidin, yang menegaskan bahawa tidak adil untuk menyalahkan Anwar seorang kerana semua keputusan dalam PH dibuat secara kolektif ("Tak wajar Anwar dipersalahkan", 2021). Walaupun ramai pemimpin PKR termasuk Pengerusi MPN PKR Pahang, Fuziah Salleh, mendesak Lee supaya memohon maaf ("Adun Bilut tak hirau notis", 2021), dan para penyokong PH mengadakan demonstrasi bantahan di pejabatnya ("Penyokong PH Pahang demo", 2021), serta Anwar mengingatkan supaya pandangan rakan sekutu PH tidak kelihatan terlalu angkuh ("Anwar ingatkan sekutu", 2021), Lee Chin Chen tetap enggan menarik balik kenyataannya.

Dalam masa yang hampir sama, DUN Sarawak dibubarkan pada 3 November 2021 ("DUN Sarawak bubar Rabu", 2021) dan PRN Sarawak diadakan pada 18 Disember 2021. Dalam PRN ini, PKR bertanding di 28 kerusi sahaja, dan Anwar meluahkan rasa

Universiti Utara Malaysia

tidak puas hati kerana PKR dilabel 'tamak' sedangkan parti itu hanya menerima "sisa" kerusi yang dianggap sukar dimenangi dan tidak diingini parti lain; namun, PKR terpaksa juga bertanding di kerusi-kerusi mencabar itu kerana ia mempunyai kehadiran lebih besar berbanding parti lain ("Anwar: PKR Sarawak dapat sisa", 2021). Dakwaan ini bagaimanapun disanggah oleh Pengerusi DAP Sarawak, Chong Chieng Jen, yang mengatakan bahawa mustahil semua pihak berpuas hati dalam proses rundingan kerusi dan bahawa DAP sendiri terpaksa bertanding di beberapa kerusi yang dikategorikan sebagai kerusi "hitam" ("DAP Sarawak sangkal PKR", 2021). Dengan GPS memperoleh kelebihan selepas kelulusan pindaan Perlembagaan berkaitan MA63 dengan majoriti lebih dua pertiga pada 14 Disember 2021—yang turut disokong Anwar dan PH—GPS membolot 76 daripada 82 kerusi, meninggalkan PSB dengan 4 kerusi dan PH dengan hanya 2 kerusi melalui DAP, berbanding 7 dan 3 kerusi yang pernah dimenangi DAP dan PKR dalam PRN 2016. Lebih mengecewakan, 22 daripada 28 calon PKR, 11 daripada 26 calon DAP dan 7 daripada 8 calon AMANAH kehilangan deposit ("GPS menang di DUN Mulu", 2021).

Selepas kekalahan teruk PH ini, tersebar sebuah surat palsu yang kononnya ditandatangani Saifuddin Nasution menggunakan kepala surat dan logo parti, mendakwa Anwar meletak jawatan sebagai Presiden PKR bagi memikul tanggungjawab atas prestasi buruk PKR dalam PRN Melaka dan PRN Sarawak. Saifuddin Nasution segera menafikan kesahihan surat itu dan mengecamnya sebagai kerja pihak terdesak yang berniat melemahkan PKR. Beliau mengajak rakyat menolak politik kotor dan adu domba serta menegaskan PKR akan terus bergerak sebagai parti pelbagai kaum yang memperjuangkan nasib rakyat berdasarkan prinsip keadilan

Universiti Utara Malaysia

("Dakwaan Anwar umum letak jawatan", 2021). Dalam masa yang sama, DUN Johor dibubarkan pada 22 Januari 2022 ("Sultan Ibrahim perkenan bubar", 2022) untuk memberi laluan kepada PRN Johor pada 12 Mac 2022. Pada awalnya, Anwar menyatakan bahawa PH bersedia membuka ruang kerjasama dengan semua kekuatan pembangkang dan kelompok masyarakat sivil bagi membawa perubahan dalam PRN Johor ("PH mahu kerjasama", 2022). Namun kemudian, PKR memutuskan untuk menggunakan logonya sendiri manakala DAP dan AMANAH kekal menggunakan logo PH ("PRN Johor: PKR guna logo", 2022), dengan agihan kerusi 20 untuk PKR, 20 untuk Amanah dan 16 untuk DAP ("PKR dan Amanah tanding", 2022). Pada 27 Januari 2022, Mohamad Sabu dan Lim Guan Eng mengeluarkan kenyataan bersama bahawa penggunaan satu logo bersama sangat penting untuk meyakinkan pengundi bahawa PH serius mahu menjadi kerajaan ("DAP, Amanah tegaskan", 2022), sementara Anwar menjelaskan bahawa penggunaan logo berbeza tidak menjejaskan hubungan, pernah berlaku sebelum ini dan sebahagiannya diputuskan atas pertimbangan sentimen pengundi, khususnya di kawasan desa ("Guna logo berbeza", 2022). Walaupun PKR menyatakan keterbukaan untuk bekerjasama dengan MUDA ("PKR sedia bekerjasama", 2022), MUDA akhirnya meletakkan calon di kerusi Larkin yang merupakan kerusi tradisi PKR ("Anwar kesal PKR, Muda", 2022).

Akhirnya, PH sekali lagi tewas dengan keputusan jauh lebih lemah berbanding PRU 14; jika pada PRU 14 DAP, AMANAH dan PKR memenangi masing-masing 14, 9 dan 5 kerusi, dalam PRN Johor kali ini DAP, AMANAH dan PKR hanya berjaya meraih 10, 1 dan 1 kerusi sahaja, berbanding 40 kerusi dimenangi BN, 3 kerusi PN dan 1 kerusi MUDA. Seramai 7 calon PKR dan 4 calon AMANAH hilang deposit,

Universiti Utara Malaysia

begitu juga semua 42 calon PEJUANG, 6 calon WARISAN dan 4 calon PBM ("Keputusan PRN Johor", 2022). Anwar menyuarakan kebimbangan mendalam terhadap peratus keluar mengundi yang sangat rendah, iaitu hanya 54.92 peratus, yang menurutnya boleh menggugat proses demokrasi, dan menyatakan keputusan itu merupakan peringatan amat penting kepada semua parti politik agar kembali menghimpun kekuatan menjelang PRU 15. Mohamad Sabu pula berpandangan bahawa keputusan ini bukan tanda BN semakin kuat, sebaliknya berpunca daripada perpecahan serius di blok pembangkang, dan menegaskan bahawa ia mesti dijadikan pengajaran agar pembangkang "kembali bertaut" kerana jika mereka terus berpecah ketika berdepan BN, akhirnya mereka semua akan "memakan angin" selepas PRU 15 ("Mat Sabu: BN tidak bertambah kuat", 2022).

Kekalahan PH dalam PRN Johor ini sekali lagi dijadikan alasan oleh sebahagian kelompok dalam PH untuk mempersoalkan kepimpinan Anwar. Antara yang terawal ialah Mazlan Aliman daripada AMANAH, yang menyatakan bahawa ketika Mohamad Sabu mengemukakan gagasan "khemah besar", beliau menyokong sepenuhnya malah mencadangkan supaya PN turut diajak bersama, tetapi cadangan itu ditolak oleh Anwar. Mazlan memberi amaran bahawa PH bakal mengalami kekalahan besar dalam PRU 15 jika usaha menyatukan parti-parti pembangkang tidak dilakukan secara bersungguh-sungguh. Sehubungan itu, beliau berpendapat pimpinan PH perlu memikul tanggungjawab dan jika tiada langkah pembetulan yang serius diambil, mungkin sudah tiba masanya pemimpin utama PH berundur dan memberi laluan kepada kepimpinan pelapis yang mampu membawa harapan baharu kepada negara ("Pemimpin utama PH wajar berundur?", 2022). Shafie Apdal pula, yang sejak 12

Universiti Utara Malaysia

Disember 2020 sudah mengingatkan bahawa pembangkang akan gagal pada PRU 15 sekiranya masih diketuai barisan kepimpinan yang sama ("Tukar kepemimpinan atau PH", 2020), pada 15 Mac 2022 sekali lagi menegaskan bahawa prestasi buruk PH dalam PRN Johor adalah petunjuk bahawa perubahan kepimpinan perlu dilakukan ("Warisan perlu perubahan kepimpinan", 2022). Keadaan menjadi lebih tegang apabila Lim Guan Eng pada 17 Mac 2022 mengkritik langkah PKR menggunakan logo sendiri dalam PRN Johor ("Gagal sepakat guna logo PH", 2022) dan turut menyatakan bahawa mungkin Rafizi patut terus bertanding bagi jawatan Presiden PKR ("Guan Eng: Mungkin Rafizi patut terus", 2022).

5.4 Kebangkitan Dalaman PKR, 2020-2022

Dari segi pengukuhan parti, selepas PH tumbang daripada tampuk pemerintahan pada 24 Februari 2020, Anwar turut memperkukuh PKR dengan membawa masuk kelompok ahli baharu yang berkualiti. Antara yang menyertai ialah kumpulan 20 aktivis muda, termasuk tokoh bekas pemimpin pelajar seperti Adam Adli dan Asheeq Ali Sethi Alivi, yang menyerahkan borang keahlian kepada Anwar dalam satu majlis di ibu pejabat PKR di Petaling Jaya pada 16 September 2021. Dalam ucapan alu-aluan, Anwar melahirkan rasa bangga dengan kemasukan mereka yang digambarkan sebagai barisan aktivis muda yang dikenali dengan idealisme, komitmen serta rekod perjuangan mereka ("Adam Adli, kumpulan aktivis muda", 2021). Begitu juga dengan penyertaan Dr Maszlee Malik bersama 500 keluarga dan penyokongnya ke dalam PKR dalam program Jelajah Presiden yang dihadiri Anwar di Dewan JKKK Kampung Baru Machap, Simpang Renggam, pada 27 November 2021, dengan Anwar mengalu-alukan kehadiran Dr Maszlee sebagai sebahagian generasi lebih muda untuk memperkukuh

Universiti Utara Malaysia

PKR serta memuji beliau sebagai antara ahli parlimen yang kerap turun padang membantu masyarakat ("Maszlee sah sertai PKR", 2021).

Namun demikian, Anwar berdepan kekangan besar apabila siri pengkhianatan telah mengakibatkan PKR kehilangan beberapa tokoh kepimpinan utamanya. Jawatan timbalan presiden dan naib presiden yang dipilih menjadi kosong susulan pemecatan Mohamed Azmin dan Zuraida pada 24 Februari 2020. Sebelum itu, pada 17 Disember 2018, seorang lagi naib presiden pilihan, Nurul Izzah, melepaskan jawatan tersebut ("Nurul Izzah letak jawatan", 2021). Kemudian pada 13 Mac 2021, Datuk Dr Xavier Jayakumar pula mengumumkan peletakan jawatan sebagai Naib Presiden PKR dan meninggalkan parti ("Xavier umum keluar PKR", 2021) selepas tindakan Ahli Parlimen Tebrau, Steven Choong Shiau Yoon, dan Ahli Parlimen Julau, Larry Sng Wei Shien, keluar parti pada 28 Februari 2021 ("Ahli Parlimen Julau, Tebrau", 2021). Akibatnya, hanya seorang daripada empat naib presiden yang dipilih dalam pemilihan 18 November 2018, iaitu Tian Chua, masih aktif. Di samping itu, daripada tiga naib presiden lantikan pada 28 Disember 2018, seorang daripadanya, Rafizi, bercuti daripada jawatan tersebut. Keseluruhan perkembangan ini, termasuk tindakan keluar parti dan pemecatan Ahli-Ahli MPP yang lain, menimbulkan kekosongan besar dalam struktur kepimpinan PKR.

Masalah yang menimpa Anwar ini pernah dihuraikan oleh Saifuddin Nasution yang menulis bahawa "Sukarnya PKR bergerak tatkala sejumlah pimpinan utama khianat. Yang tinggal pula ada yang memilih bercuti. Tugas mengukuh parti digalas Anwar dan pimpinan lain yang tinggal." ("Ketika PKR dikhianati", 2022). Saifuddin Nasution

menjelaskan bahawa peraturan parti tidak memberikan kuasa kepada Anwar untuk melantik timbalan presiden atau menambah naib presiden kerana jawatan-jawatan itu mesti dipilih melalui pemilihan parti. Beliau mengumpamakan situasi itu seperti sebuah kereta yang sepatutnya mempunyai lapan piston tetapi kini hanya bergerak dengan empat piston, lalu mempersoalkan sejauh mana kelajuan kereta tersebut boleh dicapai. Justeru, menurut beliau, tidak wajar untuk mengharapkan Anwar memimpin parti tanpa sokongan mencukupi di peringkat tertinggi. Katanya lagi, harapan diletakkan kepada Anwar untuk menerajui parti, mengetuai gabungan, berperanan sebagai ketua pembangkang, membaiki parti dan menjelajah seluruh negara, sedangkan seolah-olah ada pihak yang mahu semua tugas itu dipikul oleh beliau seorang sahaja ("'PKR tak boleh tangguh", 2022).

Pemilihan parti PKR sepatutnya dilaksanakan pada November 2021, namun Mesyuarat MPP pada 1 Mei 2021 memutuskan penangguhan pemilihan berasaskan Fasal 18.1 Perlembagaan PKR yang membenarkan penangguhan tidak melebihi tempoh 18 bulan ("PKR tangguh pemilihan", 2021). Kongres Tahunan Nasional PKR ke-15 pada 20 Jun 2021 kemudiannya meluluskan usul menangguhkan pemilihan parti serta melanjutkan tempoh memegang jawatan MPP dan cabang bagi penggal 2018–2021 tetapi tidak melangkaui bulan Mei 2023. Menurut Saifuddin Nasution, PKR tidak mempunyai ruang masa yang memadai untuk mengadakan pemilihan pada tahun 2021 kerana proses pemilihan biasanya mengambil masa hampir enam bulan melibatkan peringkat Cabang, AMK, Wanita dan MPP. Dalam suasana darurat dan Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) yang masih berkuat kuasa, dengan keanggotaan PKR seramai 1,033,000 ahli, jika 30 peratus sekalipun keluar mengundi dalam sistem satu

Universiti Utara Malaysia

anggota satu undi, risiko pendedahan kepada Covid-19 akan menjadi terlalu tinggi sepanjang tempoh pemilihan yang panjang itu ("Kongres PKR lulus usul", 2021).

Memandangkan keperluan untuk mengisi semua jawatan kosong tersebut, PKR kemudian memaklumkan bahawa pemilihan parti akan berlangsung pada 22 hingga 29 April 2022, dengan tempoh pencalonan dari 11 hingga 19 Mac 2022. Namun tarikh pencalonan ini bertembung dengan PRN Johor yang ditetapkan pada 12 Mac 2022, menyebabkan pemilihan terpaksa dijadualkan semula kepada 13 hingga 18 Mei 2022 dengan tarikh pencalonan baharu pada 8 hingga 11 April 2022 ("PKR tangguh pemilihan", 2022). Anwar sendiri, pada 4 Mac 2022, menegaskan bahawa meskipun ramai rakan dalam parti mencadangkan supaya pemilihan ditangguhkan—sesuatu yang dibenarkan oleh Perlembagaan PKR dan sering menjadi kecenderungan parti-parti besar lain—namun beliau berpendirian bahawa PKR perlu segera mengadakannya demi mempertahankan prinsip demokrasi dan menghormati mandat. Dalam masa yang sama, beliau melancarkan aplikasi mudah alih 'Adil' untuk membolehkan ahli PKR mendaftar dan mengundi secara dalam talian, sambil mengingatkan bahawa beberapa jawatan penting masih kosong dan perlu diisi segera. Beliau tidak mahu mengisi kekosongan itu melalui lantikan sendiri, sebaliknya bertegas bahawa pemimpin-pemimpin berkenaan perlu dipilih oleh ahli PKR ("Anwar: PKR laksana pemilihan", 2022).

Sehari selepas Mazlan Aliman menyebut bahawa mungkin sudah tiba masanya pemimpin utama PH berundur sekiranya idea khemah besar tidak diusahakan dan dijayakan, Rafizi pula mengumumkan pada 15 Mac 2022 bahawa beliau akan

Universiti Utara Malaysia

bertanding jawatan Timbalan Presiden PKR. Menurut Rafizi, keputusan kembali aktif dalam politik dibuat setelah beliau melihat PKR dan PH telah ditolak rakyat sehingga jatuh menjadi gabungan ketiga selepas BN dan PN. Pada hematnya, perkembangan terkini menunjukkan politik progresif pelbagai bangsa berada dalam keadaan berisiko jika PKR dan PH kekal sebagai parti ketiga kerana gagal menambat hati pengundi atas pagar. Sejak 2019, kata beliau, beliau sudah menyatakan ketidaksetujuan terhadap kecenderungan untuk membentuk gabungan dengan sesiapa sahaja tanpa mengambil kira sentimen rakyat semata-mata demi meraih kuasa, tetapi pandangannya kekal sebagai minoriti dalam kalangan pimpinan PKR dan PH. Ekoran kegagalan dalam PRN Johor, pendekatan 'khemah besar' untuk menyatukan semua parti pembangkang menjadi topik perbincangan di kalangan pemimpin PH, namun menurut Rafizi, dari satu khemah ke khemah lain, ketaksuban terhadap strategi gabungan sebegitu semakin menjauhkan PKR dan PH daripada rakyat ("Rafizi tanding jawatan timbalan", 2022).

Rafizi turut menyasarkan kritikan terhadap kelompok yang disifatkannya sebagai "penyokong setia" Anwar dalam PKR yang, menurut beliau, gagal membina naratif kukuh untuk parti dan PH sejak PRU14. Beliau menjelaskan bahawa dalam PRN Johor, PKR tidak berjaya meyakinkan rakyat dengan naratif asalnya yang bertunjangkan ketekalan serta komitmen menawarkan penyelesaian kepada masalah rakyat. Berdasarkan keputusan di Sarawak, Sabah, Melaka dan Johor, ujar beliau, jelas bahawa sekuat mana kerja jentera di peringkat akar umbi, jika naratif di peringkat pusat lemah, parti tetap akan ketinggalan. Rafizi menyatakan beliau bersimpati dengan Anwar kerana walaupun ramai yang mendakwa setia, mereka tidak membantu membina naratif, malah ada kalanya golongan inilah yang menarik Anwar ke bawah.

Universiti Utara Malaysia

Beliau menambah, sejak dua tiga tahun kebelakangan, hampir segala-galanya diserahkan kepada Anwar—jika menang, PH mendapat penghargaan, tetapi jika kalah, seluruh beban dipikulkan ke atas bahu beliau. Justeru, beliau menekankan keperluan merangka semula naratif dan meletakkan penanda aras baharu untuk ahli politik, menyatakan bahawa tidak memadai sekadar hadir di Parlimen atau aktif di Twitter ("Rafizi: 'Penyokong setia' Anwar", 2022).

Rafizi kemudian memberi amaran bahawa pakatan pembangkang berdepan masalah besar dalam PRU 15 berdasarkan isyarat daripada PRN Johor kerana negeri itu dianggap sebagai "mikrokosma Malaysia secara keseluruhan". Beliau tidak mahu menyaksikan PH bukan sahaja kalah, malah jatuh sebagai blok ketiga atau keempat di Parlimen, sesuatu yang menurutnya akan menandakan kehilangan relevan yang berbahaya. Sasaran paling realistik pada pandangannya ialah memastikan PH kekal sebagai blok pembangkang terbesar di Parlimen selepas PRU 15 dengan memenangi sekitar 80 kerusi, kerana jumlah itu menjadi penanda aras untuk PH kekal sebagai blok terbesar atau kedua terbesar. Rafizi menolak konsep "khemah besar" dan berpendapat data menunjukkan bahawa pendekatan tersebut tidak membawa manfaat besar kepada PH. Menurutnya, konsep khemah besar mengambil pendekatan terlalu mudah terhadap tingkah laku pengundi dengan mengandaikan jumlah undi parti tertentu akan terus memihak kepada PH, sedangkan hakikatnya undi itu belum tentu beralih kepada PH ("Rafizi: PH sepatutnya sasar", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Pada peringkat awal, Farhash Wafa menyatakan kesediaan untuk mencabar Rafizi sekiranya tiada calon lain tampil, tetapi pada masa sama menyatakan beliau sanggup memberi laluan dan sokongan kepada Saifuddin Nasution untuk bertanding jawatan Timbalan Presiden sekiranya Saifuddin berhasrat menyertainya ("Farhash sedia beri laluan", 2022). Saifuddin Nasution kemudian mengumumkan kesediaannya menawarkan diri bagi jawatan tersebut pada 1 April 2022 sambil menegaskan komitmen membawa pendekatan kerja berpasukan dan memposisikan dirinya sebagai 'team player' yang menghargai sumbangan setiap individu dalam parti. Beliau menjelaskan rekodnya dalam membantu mempersiapkan parti menghadapi tiga PRU sebelum ini, termasuk aspek rundingan kerusi, penyediaan manifesto, perancangan strategi, pengukuhan jentera dan kempen di seluruh negara. Menurut Saifuddin, dalam landskap politik baharu di mana tiada lagi parti dominan tunggal yang boleh menang PRU bersendirian, kemahiran diplomasi politik menjadi elemen penting. Berbekalkan pengalaman PKR bersama tiga gabungan—BA, PR dan PH—beliau berhasrat memanfaatkan kemahirannya untuk membantu parti dalam urusan diplomasi politik, khususnya dalam memelihara hubungan dengan parti-parti sahabat dalam PH dan parti lain di Malaysia ("'Kini perlu diplomasi politik'", 2022).

Rafizi mengumumkan 'pasukan' beliau pada 12 April 2022. Calon-calon yang bakal bertanding bagi empat jawatan Naib Presiden mewakili 'pasukan' tersebut ialah Datuk Seri Aminuddin Haron, Nik Nazmi Nik Ahmad, Chang Lih Kang dan G Manivannan. Bagi jawatan Ketua Wanita PKR dan Ketua AMK, 'pasukan' ini menampilkan Rodziah Ismail dan Fahmi Zainol sebagai calon. Nurul Izzah turut memberikan sokongan kepada 'pasukan' ini walaupun tidak bertanding kerana mahu menumpukan

sepenuhnya usaha kepada kempen Ayuh Malaysia untuk mendekati pengundi atas pagar di luar parti. 'Pasukan' ini menegaskan keyakinan kepada rakyat dan menolak strategi "jalan singkat" melalui rundingan tertutup di kalangan elit politik. Teras perjuangannya ialah mengembalikan PKR kepada strategi asal yang bertunjangkan keyakinan kepada rakyat dan menolak sebarang cubaan mencari laluan mudah melalui kerjasama politik, jajaran baharu atau apa-apa bentuk 'khemah besar' dengan mana-mana pihak yang boleh menjejaskan idealisme PKR ("Rafizi perkenal 'pasukan'", 2022). Sementara itu, 'pasukan' Saifuddin Nasution dibarisi oleh Datuk Seri Amirudin Shari, Datuk Seri Samsul Iskandar Md Akin, Fahmi Fadzil, Datuk Abdullah Sani Abd Hamid, Chan Ming Kai dan Datuk G. Gunaraj sebagai calon-calon Naib Presiden, manakala Senator Fadhlina Sidek dan Adam Adli Abd Halim menjadi calon Ketua Wanita dan Ketua AMK. 'Pasukan' ini turut mendapat sokongan sebahagian bekas penyokong Mohamed Azmin seperti Tian Chua dan Datuk R. Sivarasa dan mengangkat slogan #KitaSemuaKeadilan yang menekankan keterangkuman dalam PKR ("Pemilihan PKR: Rafizi", 2022). Saifuddin Nasution meletakkan dirinya sebagai pendamai, berbeza dengan Rafizi yang dilihat mengambil pendekatan lebih agresif ("'Tak boleh carik persahabatan'", 2022).

Rentetan desakan Rafizi supaya calon-calon yang bertanding menjelaskan secara terbuka pendirian mereka berhubung hala tuju parti, strategi dan gerak kerja menghadapi PRU 15 ("'Calon perlu jelaskan pendirian", 2022), satu debat terbuka antara Rafizi dan Saifuddin Nasution telah diadakan pada 11 Mei 2022. Dalam debat tersebut, Rafizi mempersoalkan penglibatan Saifuddin dalam perbincangan dengan pemimpin UMNO seperti Ahmad Zahid dan Najib Razak bagi mendapatkan sokongan

kepada Anwar sebagai Perdana Menteri. Saifuddin menjawab bahawa beliau diberi mandat oleh PKR dan PH untuk menjalankan rundingan dengan Ahli-Ahli Parlimen dan pimpinan parti di luar PH, termasuk UMNO, PAS, wakil Bebas dan parti-parti dari Sabah serta Sarawak, bagi menyokong Anwar sebagai Perdana Menteri. Beliau menegaskan bahawa segala perkembangan rundingan dilaporkan secara telus kepada PKR dan PH sebagai usaha untuk menampung kekurangan sokongan tipis yang dihadapi PH pada ketika itu. Peranan timbalan presiden turut menjadi topik perdebatan, dengan Rafizi berhujah bahawa timbalan presiden perlu menjadi rakan yang proaktif, bukan sekadar pengikut, manakala Saifuddin menekankan bahawa timbalan presiden perlu sentiasa bersama parti "dalam susah dan senang" ("Saifuddin pertahan tindakan berunding", 2022).

'Pasukan' Rafizi juga mengambil pendekatan lantang untuk menjelaskan prinsip dan strategi perjuangan mereka sepanjang pemilihan. Nik Nazmi, misalnya, menegaskan bahawa usaha meraih kuasa "melalui jalan pintas" perlu ditolak kerana kuasa tidak boleh dikejar tanpa batasan, dan parti mesti mengekalkan nilai dan prinsip tertentu ("Tiada jalan pintas ke Putrajaya", 2022). Chang Lih Kang pula menyatakan bahawa parti tidak boleh terlalu obses mengejar kuasa sehingga mengorbankan prinsip. Nurul Izzah, dengan nada lebih berterus terang, menyatakan bahawa bukan mudah untuk PH menang dalam PRU 15 dan PH harus bersedia untuk tewas dua pusingan sebelum kembali diterima rakyat. Menurutnya, pandangan pesimis itu bersifat realistik kerana rakyat dan dirinya sendiri masih trauma dengan pengalaman pemerintahan PH selama 22 bulan selepas PRU 14, ditambah kegagalan menunaikan sebahagian janji manifesto ("Nurul Izzah: PH kena bersedia", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Akhirnya, dalam pemilihan Timbalan Presiden yang berlangsung pada 13–22 Mei 2022, Rafizi meraih 59,678 undi, mengatasi Saifuddin Nasution yang memperoleh 43,010 undi. Bagi jawatan Naib Presiden, tiga daripada empat tempat dimenangi calon 'pasukan' Rafizi, iaitu Chang Lih Kang (34,939 undi), Nik Nazmi (34,496 undi) dan Aminuddin (33,230 undi), manakala satu slot diraih 'pasukan' Saifuddin melalui Amirudin (46,075 undi) ("Anwar, Rafizi diumum", 2022). Jawatan Ketua Wanita dan Ketua AMK pula dimenangi calon 'pasukan' Saifuddin, iaitu Fadhlina (18,923 undi) yang menang tipis dengan majoriti 32 undi mengatasi Rodziah (18,891 undi) selepas kiraan semula, dan Adam Adli yang menang selesa ke atas Fahmi ("Pasukan Rafizi dominasi", 2022). Dalam pemilihan 20 Ahli MPP pada 16 Julai 2022, 'pasukan' Rafizi menguasai 13 daripada 20 kerusi melalui Akmal Nasrullah (956), Datuk Romli Ishak (878), Fahmi Zainol (817), Nurin Aina @ Nor Azlina Surip (797), Lee Chean Chung (788), Syed Ibrahim Syed Noh (739), Datuk Hans Isaac (720 undi), Simon Ooi Tze Min (703), Raiyan Abdul Rahim (697), Wong Chen (697), Tan Kar Hing (648), Zahir Hassan (642) dan Muhammad Bakhtiar Wan Chik (594) ("Pasukan Rafizi menang 13", 2022).

Dalam masa yang sama, Anwar turut mengukuhkan kedudukan serta imej politiknya apabila bersetuju menyahut cabaran Najib untuk berdebat, dengan debat tersebut ditetapkan pada 12 Mei 2022. Dua perkara utama yang menjadi tumpuan perdebatan ialah masalah kewangan yang melanda syarikat berkaitan kerajaan Sapura Energy dan persoalan masa depan negara dari segi ekonomi, politik dan hala tuju. Berhubung isu Sapura Energy, Anwar berhujah bahawa audit forensik wajar dilaksanakan memandangkan masalah kerugian syarikat itu telah dikemukakan sejak 2016. Beliau menegaskan bahawa setiap GLC mesti mempunyai pelan jangka panjang untuk

menguruskan masalah kewangan tanpa bergantung kepada kerajaan bagi melaksanakan 'bail-out'. Dalam bahagian berkaitan masa depan negara, Anwar berpendapat kek ekonomi tidak boleh dinikmati hanya oleh kelompok elit, sebaliknya perlu diagihkan dengan adil kepada semua lapisan rakyat. Menyentuh skandal Forex pada era 1990-an ketika beliau menjadi Menteri Kewangan, Anwar menyatakan beliau bersedia disiasat dan turut mengalu-alukan siasatan terhadap skandal lain seperti pendedahan 'Kertas Pandora' ("Hujah utama debat Najib-Anwar", 2022).

Selepas kemenangan 'pasukan' Rafizi, Invoke Solutions (Invoke)—firma analisis yang diasaskan Rafizi—mendedahkan hasil kajian pada 7 Julai 2022 yang dijalankan antara 1 Mac hingga 8 April 2022. Kajian itu menyimpulkan bahawa kemenangan Rafizi berpotensi menutup hampir seluruh ruang kemungkinan 'khemah besar' pembangkang menjelang PRU 15 dan membuka ruang kemenangan besar kepada BN, namun dalam masa yang sama boleh mempercepat proses penjanaan semula parti dan mewujudkan prospek jangka panjang yang lebih baik kepada parti dalam kalangan rakyat Malaysia ("Kesan rama-rama: Rafizi menang", 2022). Satu dapatan lain yang lebih mencetuskan perdebatan ialah penemuan bahawa lebih ramai pengundi (49 peratus) mempunyai tanggapan positif terhadap Nurul Izzah berbanding Anwar (28 peratus), yang ditafsirkan seolah-olah Anwar bukan lagi pengemudi utama kepada potensi kemenangan, malah mungkin dilihat sebagai liabiliti lebih besar berbanding apa yang sanggup diakui oleh beliau sendiri ("Invoke: Nurul Izzah lebih popular", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Isu sama ada Anwar merupakan aset atau liabiliti untuk perjuangan PKR kemudiannya menjadi perbahasan hangat. Hassan Karim, sebagai contoh, menyatakan bahawa kegagalan Anwar menjadi perdana menteri bukan bererti beliau adalah liabiliti kepada perjuangan PKR; sebaliknya Anwar adalah aset kepada gerakan reformasi yang jauh lebih besar daripada sekadar perebutan jawatan perdana menteri dan kuasa kerajaan ("Anwar Ibrahim: Masih aset", 2022). Saifuddin Nasution juga, pada 15 Julai 2022, mendedahkan bahawa sesi pemukiman PKR sebelum itu telah memutuskan bahawa PKR akan memasuki PRU 15 dengan matlamat untuk menang dan memerintah, dan jika mandat rakyat diperoleh, Anwar akan menjadi calon perdana menteri PKR dan PH. Beliau menyeru ahli-ahli PKR untuk terus memberikan sokongan serta ketaatan kepada Anwar dan menolak naratif bahawa Anwar adalah liabiliti. Menurutnya, tuduhan bahawa Anwar liabiliti bukan perkara baharu, sedangkan rekod menunjukkan Anwar telah memimpin PKR daripada hanya lima kerusi pada 1999 kepada 48 kerusi pada 2018 ("Anwar calon PM buat PH", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Kemenangan Rafizi dan 'pasukan'nya disambut baik oleh Anwar yang melihat "semangat perubahan" itu sebagai sesuatu yang positif untuk PKR ("Semangat perubahan dalam pemilihan", 2022). Seiring dengan itu, pendirian Anwar terhadap strategi 'khemah besar' turut mengalami sedikit peralihan. Pada 14 Julai 2022, beliau menggambarkan konsep "khemah besar" yang merangkumi semua parti pembangkang sebagai mengelirukan, dan menegaskan bahawa fokus harus diberikan kepada usaha memperkukuh dan memperkasakan induk PH terlebih dahulu. Menurut beliau, sebelum ini PH cuba berlapang dada dengan tokoh-tokoh tertentu yang terpinggir, namun beberapa percubaan ke arah itu akhirnya menimbulkan ketegangan, keresahan

dan pengkhianatan, bahkan pengkhianatan dalaman dalam PKR dikatakan tidak akan berlaku sekiranya "tok dalang" di luar tidak menjadi penyokong utama ("PH mesti rangkul kekuatan", 2022). Penegasan itu diulangi dalam ucapan dasar Anwar pada Kongres Nasional PKR ke-16 pada 16 Julai 2022. Di situ, Anwar mendedahkan bahawa beliau sebenarnya pernah memperoleh sokongan 15 Ahli Parlimen UMNO pada tahun sebelumnya selain 105 Ahli Parlimen pembangkang sedia ada, namun enggan meneruskan langkah itu apabila diminta berjanji untuk menutup kes-kes mahkamah membabitkan tokoh utama UMNO-BN. Tegas beliau, "nak saya berjaya dengan menjilat perasuah, pilih presiden lain" ("Anwar: Cari presiden lain", 2022).

Dalam ucapan dasar sama, Anwar menegaskan komitmennya selaku Presiden PKR untuk memastikan barisan kepimpinan kekal utuh, bersatu, menghormati keputusan jemaah serta kekal inklusif dan merangkul semua kekuatan parti sebagai gerakan rakyat. Beliau mengingatkan ahli-ahli supaya menghayati idealisme perjuangan dan tidak terpesona dengan kilauan kuasa serta kekayaan. Anwar turut memberi amaran kepada pemimpin akar umbi supaya tidak meneruskan persengketaan dalaman selepas pemilihan parti, dengan menegaskan bahawa mereka yang enggan menghentikan pertelingkahan tidak akan diberikan watikah calon untuk bertanding dalam PRU 15 ("Henti bersaing lepas pemilihan", 2022). Lebih penting lagi, Mesyuarat MPP pada 20 Julai 2022 telah menyusun barisan kepimpinan baharu, antara lain dengan melantik Saifuddin Nasution sebagai Setiausaha Agung, William Leong sebagai Bendahari, Fahmi Fadzil sebagai Ketua Penerangan, Zahir Hassan sebagai Ketua Setiausaha Pengelola serta melantik Nurul Izzah, Saraswathy Kandasamy dan Awang Husaini Sahari sebagai Naib-Naib Presiden ("Saifuddin kembali jadi setiausaha agung", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Keputusan paling signifikan ialah cadangan Anwar yang diterima MPP untuk melantik Rafizi mengetuai pasukan perang PRU 15 sebagai Pengarah Pilihan Raya PKR yang diberi mandat untuk menggerakkan jentera parti dengan segera ("Anwar: Rafizi ketuai pasukan", 2022).

Selain itu, beberapa pelantikan Pengerusi MPN turut dibuat melibatkan Rafizi di Wilayah Persekutuan dan Johor serta Amirudin di Selangor dan Pahang ("Rafizi ketuai PKR Wilayah", 2022; "Amirudin Shari Pengerusi", 2022), Aminuddin di Negeri Sembilan dan Melaka ("Rafizi, Aminuddin masing-masing", 2022), Nik Nazmi di Kelantan dan Terengganu ("Nik Nazmi ketuai PKR Kelantan", 2022), Chang Lih Kang di Perak ("Chang Lih Kang ketuai PKR Perak", 2022), Nurul Izzah di Pulau Pinang, Kedah dan Perlis ("Nurul Izzah terajui PKR", 2022), Dr Sangkar Rasam di Sabah ("Pengerusi Otai Reformis Sabah", 2022) dan Ronald Engan di Sarawak ("Ronald Engan Dilantik", 2022). Menurut Anwar, beliau memilih untuk melantik Timbalan Presiden dan Naib-Naib Presiden sebagai Pengerusi MPN di negeri-negeri bagi menghadapi PRU 15 kecuali Sabah dan Sarawak, di mana Pengerusi MPN dipilih oleh majoriti Ketua Cabang. Pada masa sama, beliau turut melantik Pengarah dan Pengerusi Biro daripada barisan pelapis dan tokoh muda untuk menggalas tanggungjawab meneruskan agenda reformasi dan membela rakyat. Dalam mesyuarat MPP pada 14 Ogos 2022, beliau menegaskan supaya seluruh kepimpinan PKR bergerak sebagai satu pasukan jemaah dengan menumpukan perhatian kepada kepentingan rakyat dan aspek tadbir urus yang baik ("Keadilan Bangkit", 2022).

PKR mengambil pendirian menolak usaha mempercepatkan PRU 15. Pada 27 Jun 2022, Anwar menjelaskan bahawa gesaan untuk membubarkan Parlimen lebih awal

berkait rapat dengan keinginan sebahagian pihak dalam UMNO yang mahu "kluster mahkamah" menyelamatkan diri daripada tindakan undang-undang sekiranya parti itu menang ("Sebab apa nak bubar parlimen", 2022). Pada 31 Julai 2022, beliau sekali lagi menyatakan bahawa tujuan utama PRU ialah memperbaharui mandat rakyat, bukannya menyelamatkan individu tertentu daripada disabitkan kesalahan, lebih-lebih lagi ketika MoU antara kerajaan dan PH masih berkuat kuasa ("Anwar: MOU masih berjalan", 2022). MoU tersebut memberikan beberapa kelebihan kepada PH; menurut Fahmi Fadzil pada 13 September 2022, dianggarkan lebih 83 peratus komitmen yang dipersetujui berjaya dilaksanakan selepas setahun, termasuk peruntukan sama rata kepada semua Ahli Parlimen, pelaksanaan MA63, pewartaan pindaan umur kelayakan mengundi 18 tahun dan pendaftaran pemilih automatik, pindaan Perlembagaan untuk mengharamkan perbuatan melompat parti, pemberian moratorium pinjaman bank kepada kumpulan B50, pembaharuan Parlimen dan penjaminan kebebasan badan kehakiman daripada campur tangan ("HASIL SETAHUN PENCAPAIAN MoU", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Walau bagaimanapun, ini tidak bererti PKR lalai membuat persiapan menghadapi PRU 15. Dari sudut kerjasama politik, ketika Muhyiddin menyatakan bahawa PN bersedia berunding dengan semua pemimpin parti pembangkang bagi mengelakkan keadaan negara menjadi lebih parah ("Muhyiddin minta pembangkang", 2022), Rafizi segera menolak cadangan tersebut. Beliau menegaskan bahawa Mesyuarat Majlis Presiden PH pada 24 Ogos 2022 telah membuat keputusan muktamad bahawa PH akan bertanding dalam PRU 15 sebagai PH dan tidak akan membentuk kerjasama pilihan raya dengan PN; menurutnya, soal menang atau kalah diletakkan ke belakang,

sementara PKR lebih mengutamakan pemeliharaan idealisme parti ("Tiada kerjasama dengan PN", 2022). Apabila Muhyiddin kemudian menggambarkan penolakan itu sebagai pandangan peribadi Rafizi ("Buka semula rundingan", 2022), Rafizi sekali lagi menegaskan bahawa keputusan menutup ruang rundingan dengan PN adalah keputusan kolektif Mesyuarat Majlis Presiden PH yang terakhir, sambil berhujah bahawa pelawaan PN lebih bersifat usaha menyelamatkan jawatan dan kedudukan mereka serta rekod pentadbiran PN sendiri tidak meyakinkan ("Tolak Kerjasama Dengan PN", 2022).

Dari sudut organisasi parti, Rafizi pada 20 Ogos 2022 melancarkan kempen bergerak menggunakan lori trak #AyuhMalaysia dengan sasaran mengunjungi sehingga 13 kerusi marginal setiap minggu dan menumpukan perhatian kepada sekitar 40 hingga 50 kerusi marginal di seluruh negara sebagai strategi menghadapi PRU 15 ("Trak #AyuhMalaysia", 2022). Seterusnya, pada 27 Ogos 2022—empat hari selepas Najib mula menjalani hukuman di Penjara Kajang berikutan keputusan Mahkamah Persekutuan mengekalkan sabitan serta hukuman 12 tahun penjara dan denda RM210 juta kerana menyeleweng dana RM42 juta SRC International Sdn Bhd ("Najib tiba di Penjara Kajang", 2022)—PKR menganjurkan Konvensyen Pilihanraya PKR 2022. Tujuan konvensyen ini ialah menetapkan hala tuju strategi parti memasuki PRU 15, mengemaskini arahan persediaan kempen kepada semua lapisan jentera dan menyuntik semangat serta jati diri anggota bagi menghadapi pilihan raya ("Konvensyen Pilihanraya", 2022). PKR turut memulakan siri rapat mega di seluruh negara, dengan himpunan pertama diadakan di Gombak pada 11 September 2022 ("Rapat mega PKR bermula", 2022).

Di peringkat PH, Mesyuarat Majlis Presiden pada 24 Ogos 2022 membuat dua ketetapan utama, iaitu PH akan memberi tumpuan kepada usaha konsolidasi untuk memperkukuh gabungan itu sendiri dan akan bertanding dalam PRU 15 dengan satu logo sahaja, iaitu logo PH ("Pakatan Harapan Bertanding", 2022). Pada 16 September 2022, PH mengadakan temurapat di Seremban untuk membincangkan strategi menghadapi PRU 15 dan menghasilkan Resolusi Seremban yang menegaskan kesediaan PH memasuki PRU 15 pada bila-bila masa. Bagi membina gelombang sokongan, PH akan memulakan siri jelajah 'road show' yang melibatkan semua pemimpin utama PH bermula Oktober, dan satu Konvensyen PH akan diadakan pada pertengahan bulan tersebut. Dalam masa yang sama, PH mengecam sebarang cadangan untuk mengadakan PRU 15 dalam musim hujan lebat dan banjir yang dijangka berlaku akibat fenomena La Nina dan monsun Timur Laut, dengan menyatakan bahawa semua parti politik, Kerajaan Persekutuan dan Kerajaan-Kerajaan Negeri perlu menumpukan usaha meningkatkan kesiapsiagaan bagi membantu rakyat yang bakal berhadapan ancaman banjir ("Resolusi Seremban", 2022).

Majlis Presiden PH turut mengadakan perbincangan dengan Menteri Besar Selangor dan Negeri Sembilan serta Ketua Menteri Pulau Pinang pada 5 Oktober 2022 berhubung tarikh pembubaran DUN di ketiga-tiga negeri. Majlis Presiden menerima pendirian ketiga-tiga pemimpin negeri itu bahawa DUN masing-masing hanya akan dibubarkan pada 2023, setelah dimaklumkan laporan Jabatan Meteorologi mengenai jumlah taburan hujan yang tinggi dan risiko banjir di kebanyakan negeri sehingga awal 2023. PH juga mengambil maklum bahawa kerajaan negeri di tiga negeri tersebut telah meningkatkan tahap kesiapsiagaan menghadapi musim banjir selaras dengan prinsip

Universiti Utara Malaysia

mengutamakan keselamatan nyawa dan harta benda rakyat ("Tarikh Pembubaran Dun", 2022). Namun, selaras dengan spekulasi bahawa Parlimen akan dibubarkan sebaik selesai pembentangan Belanjawan 2023 yang diawalkan ke 7 Oktober 2022 ("PKR bersedia walau PRU15", 2022), Ismail Sabri akhirnya menasihati Yang di-Pertuan Agong untuk membubarkan Parlimen pada 10 Oktober 2022 dan nasihat itu telah diperkenankan Baginda ("PM: Agong perkenan parlimen", 2022).

5.5 PKR Menghadapi PRU 15 Yang Bersejarah, 2022

Anwar mengkritik tindakan pembubaran Parlimen tersebut kerana menurutnya ia bercanggah dengan kebijaksanaan yang sering ditunjukkan oleh Yang di-Pertuan Agong, tidak selari dengan nasihat serta unjuran pakar kaji cuaca, dan mengabaikan keluhan ribuan rakyat Malaysia. Beliau turut mempersoalkan tujuan sebenar pihak-pihak berkepentingan yang kelihatan terlalu gelojoh mahu PRU diadakan pada waktu itu, di samping menegur kabinet yang dianggap mengalah dan tunduk kepada tekanan serta permainan politik yang menurutnya berteraskan ketamakan kuasa dan wang. Anwar seterusnya mempersoalkan jenis manusia, parti dan kerajaan yang sanggup mempertaruhkan nyawa serta nasib rakyat dengan memaksa PRU diadakan dalam keadaan sedemikian. Beliau kemudian mengajak rakyat supaya membangkitkan semula semangat perjuangan untuk membina sebuah Malaysia yang lebih baik dengan merangkul semula kekuatan yang pernah dizahirkan sewaktu perjuangan kemerdekaan pada tahun 1957, penubuhan Malaysia pada tahun 1963, gelombang Reformasi 1998 dan kemenangan rakyat pada tahun 2018 ("PH bersedia berdepan pihak", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Bagaimanapun, dalam persediaan menghadapi PRU 15, Rafizi dan Lee Chean Chung selaku Pengarah Jabatan Pilihan Raya dan Pengarah Komunikasi PKR mengumumkan pada 12 Oktober 2022 bahawa, berdasarkan kaji selidik yang konsisten menunjukkan faktor kewibawaan calon menyumbang sekitar 50% terhadap pilihan pengundi, PKR memperkenalkan proses saringan calon yang lebih telus, seragam, objektif dan demokratik. Mereka menjelaskan bahawa pemilihan calon kali ini disandarkan kepada beberapa prinsip, antaranya saringan yang jelas dan terbuka serta proses pemilihan yang lebih demokratik. Kriteria penilaian juga diperincikan, iaitu rekod perkhidmatan dalam parti (30%), kekuatan jentera dan prestasi kempen lapangan (20%), keterampilan dan kesesuaian sebagai wakil rakyat (20%), sumbangan kepada masyarakat di luar politik (20%) dan capaian media sosial (10%). Berbeza daripada sebelum ini, rakyat Malaysia juga diberi peluang untuk menyatakan minat menjadi calon dengan mendaftar di laman www.calonkeadilan.org, sebelum nama-nama yang disenarai pendek ditapis oleh Sekretariat Calon dan Jawatankuasa Calon untuk kemudiannya dikemukakan kepada Anwar bagi keputusan muktamad ("Calon PKR Dimuktamad", 2022).

Di peringkat PH pula, DAP pada peringkat awal berhasrat supaya PRN Pulau Pinang diadakan serentak dengan PRU 15. Lim Guan Eng sebagai Pengerusi DAP menjelaskan bahawa, berdasarkan maklum balas yang diterima, sebahagian besar rakyat Pulau Pinang tidak bersetuju PRN dan PRU 15 diadakan berasingan kerana ia akan melibatkan perbelanjaan sumber yang besar dan memakan masa. Beliau turut menyebut bahawa menggabungkan PRN Pulau Pinang dengan PRU 15 akan

membolehkan pengundi "menghukum" BN dan UMNO dua kali ganda, iaitu di peringkat parlimen dan negeri ("Pilihan raya serentak", 2022).

Pandangan sama turut disuarakan oleh Ramkarpal Singh yang menyatakan, selepas turun berjumpa akar umbi di Pulau Pinang, beliau mendapati sokongan yang kuat supaya PRN Pulau Pinang dijalankan serentak dengan PRU 15, dan bahawa adalah tidak wajar pengundi dibebankan sekali lagi dengan PRN berasingan pada tahun 2023 ("Ramkarpal: Buat p'raya serentak", 2022).

Mesyuarat Majlis Presiden PH pada 15 Oktober 2022 bagaimanapun mengekalkan keputusan terdahulu bahawa DUN di tiga negeri tadbiran PH tidak akan dibubarkan. Anwar menjelaskan bahawa PH bermesyuarat sebagai satu gabungan yang utuh dan perbincangan dijalankan secara terbuka, namun keputusan kolektif ialah untuk menolak tekanan pemerintah yang memaksa PRU 15 diadakan ketika rakyat sedang berdepan kesusahan dan ancaman banjir. Beliau menegaskan kerajaan negeri yang mempunyai mandat sepatutnya memberi tumpuan kepada persediaan menghadapi banjir dan meringankan beban rakyat, bukannya terperangkap dalam agenda politik pihak tertentu ("PH sah tidak bubar DUN", 2022). Anthony Loke pula menegaskan bahawa keputusan itu penting untuk mempamerkan kesepaduan PH; jika hanya DUN Pulau Pinang dibubar sementara Selangor dan Negeri Sembilan tidak, PH akan dilihat berpecah dan keadaan itu akan dimanipulasi oleh musuh politik sebagai bukti PH gagal membuat keputusan bersama ("DAP akur keputusan PH", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Selaras dengan Resolusi Seremban bertarikh 16 September 2022, Konvensyen PH diadakan di Pusat Konvensyen Antarabangsa Ipoh (IICC) pada 20 Oktober 2022 dengan rancangan asal untuk mengumumkan lima perkara utama: calon Perdana Menteri, pembahagian kerusi, manifesto, lagu tema dan maskot PRU 15 ("Konvensyen PH di Ipoh", 2022). Dalam konvensyen ini, PH menamakan Anwar sebagai calon Perdana Menteri dan mengumumkan beliau akan bertanding di Tambun sebagai sebahagian strategi meletakkan Perak sebagai "benteng hadapan" PH. PH juga memperkenalkan slogan "Kita Boleh" bagi menyuntik semangat jentera dan penyokong, di samping melancarkan lagu tema 'Harapan Malaysia' berentak pop kontemporari dengan elemen rap, maskot "Jaguh Si Kancil" sebagai simbol pengundi bijak, serta menetapkan bahawa logo PH akan digunakan secara seragam di seluruh negara kecuali bagi DAP Sarawak yang kekal menggunakan logo sendiri ("Empat tumpuan utama", 2022).

Dalam konvensyen yang sama, Setiausaha Agung PH Saifuddin Nasution memaklumkan bahawa pembahagian kerusi antara komponen PH telah dimuktamadkan melalui Jawatankuasa Perundingan PH, sementara rundingan kerusi antara PH dan parti-parti yang menjalin pakatan pilihan raya dengannya hampir selesai ("Anwar calon PM", 2022). Anthony Loke menegaskan bahawa DAP menyokong Anwar bukan semata-mata kerana sosok dirinya, tetapi kerana prinsip beliau yang konsisten menentang rasuah dan komited dengan agenda reformasi ("Loke beri gambaran PH", 2022). Nga Kor Ming pula menekankan bahawa belum pernah ada Perdana Menteri dari Perak dan dengan Anwar bertanding di negeri itu, terbuka sebuah peluang keemasan untuk PH ("Peluang keemasan dapat PM", 2022). Dalam

Universiti Utara Malaysia

ucapannya, Anwar menjelaskan beliau tidak memilih kerusi "selamat" yang menjanjikan majoriti besar, sebaliknya memilih Tambun bagi mengetuai serangan PH di Perak, di samping berjanji bahawa jika diberi mandat sebagai Perdana Menteri, arahan pertama beliau ialah memotong gaji dan elaun Perdana Menteri serta mengecilkan saiz kabinet ("Anwar ikrar tawan Tambun", 2022). Menjawab kritikan bahawa beliau adalah "orang luar" Perak, Anwar menegaskan beliau pernah menuntut tujuh tahun di Kolej Melayu Kuala Kangsar (MCKK) dan pernah 'ditempatkan' dua tahun di Kem Tahanan Kamunting, justeru tidak wajar dianggap orang luar ("Anwar: Saya bukan orang luar", 2022).

Pelancaran Manifesto PH pula ditangguhkan ke 2 November 2022. Sebelum itu, pada 30 Oktober 2022, Ketua Pemuda PH Kelvin Yii melancarkan Tawaran Anak Muda PH sambil menegaskan bahawa PH beriltizam menjadikan tawaran dan manifesto itu ibarat "kitab suci" yang akan dijunjung. Lima Tawaran Anak Muda PH ialah pemansuhan Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971 (AUKU) bagi meningkatkan autonomi kampus, penetapan harga tiket penerbangan yang munasabah untuk pelajar ketika musim cuti, penyediaan perumahan mampu milik kepada golongan muda, pewartaan undang-undang berkaitan perubahan iklim serta pengukuhan ekosistem keusahawanan anak muda ("Ketua pemuda: PH akan anggap", 2022). Dalam majlis pelancaran manifesto utama bertajuk Tawaran Harapan PRU 15, Anwar merayu pengundi, khususnya yang masih di atas pagar, supaya memberikan mandat yang jelas kepada PH bagi menamatkan kitaran politik tidak menentu dan budaya rasuah ("Anwar rayu pengundi", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Mengikut Anwar, jawatankuasa penyediaan Manifesto PH telah meneliti implikasi kewangan serta menyesuaikannya dengan tuntutan rakyat, namun PH tetap menegaskan bahawa fokus awal selepas membentuk kerajaan ialah memulihkan keadaan ekonomi sebelum melaksanakan agenda reformasi secara menyeluruh. Antara inti utama manifesto ialah komitmen meneliti semula semua perjanjian konsesi lebuh raya serta berunding dengan syarikat-syarikat terlibat bagi mengurangkan kadar tol, termasuk potongan sehingga 18 peratus untuk Lebuhraya PLUS dan LPT 2. Manifesto itu juga menjanjikan pembaharuan dalam proses pelantikan Ketua Pesuruhjaya SPRM, yang akan ditapis oleh Jawatankuasa Khas Parlimen dwipartisan bagi memastikan kebebasan dan ketelusan, di samping meneruskan amalan pengisytiharan harta untuk menteri, ahli parlimen, penjawat awam kanan dan pimpinan GLC serta pasangan dan ahli keluarga terdekat. PH turut berikrar untuk memperkenalkan rang undang-undang bagi memastikan Parlimen dibubarkan berdasarkan jadual tetap di hujung penggal, sekali gus mengurangkan risiko ketidakstabilan politik ("PH janji turunkan kadar tol", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Manifesto PH itu turut memberi penekanan kepada usaha menangani diskriminasi dalam aspek perumahan, pendidikan, pekerjaan dan kewarganegaraan. Bagi mengekang kemiskinan bandar, PH berjanji memperbanyak rumah kos rendah dan kos sederhana yang mampu dimiliki dan disewa, serta memperluas skim sewa-beli, di samping mewujudkan tribunal khas bagi melindungi hak tuan rumah dan penyewa daripada amalan diskriminasi. Dalam sektor pendidikan, Manifesto PH menjanjikan pelaksanaan dasar "tiada penolakan" untuk mana-mana pelajar yang mahu memasuki program TVET serta memperluaskan akses TVET kepada kumpulan terpinggir seperti

masyarakat India, Orang Asli dan komuniti Orang Asal di Sabah dan Sarawak. Di pasaran kerja, PH berjanji memerangi diskriminasi bukan sahaja berdasarkan kaum, agama atau jantina, tetapi juga keadaan fizikal dan mental, serta menutup jurang gaji gender. Dalam soal kewarganegaraan, PH berjanji memberi kerakyatan automatik kepada warga emas berusia 60 tahun ke atas yang mempunyai sekurang-kurangnya seorang anak warganegara, meminda Perlembagaan Persekutuan supaya ibu dan bapa warganegara sama-sama boleh mewariskan kewarganegaraan kepada anak, serta memberikan kerakyatan automatik kepada anak angkat yang layak ("Tangani diskriminasi", 2022).

Di pihak PKR sendiri, Anwar melancarkan gagasan Malaysia Madani sebagai kerangka dasar yang akan diguna pakai sekiranya beliau diangkat menjadi Perdana Menteri. Gagasan ini diperincikan melalui buku beliau. Versi bahasa Inggeris buku terbitan Institut Darul Ehsan (IDE) dengan kerjasama Pusat Dasar Pascanormal dan Kajian Masa Depan (CPPFS) bertajuk 'Script: For A Better Malaysia' dilancarkan di Hotel Dorsett Grand Subang pada 2 Oktober 2022 ("Anwar lancar buku", 2022), manakala versi bahasa Melayu bertajuk 'Membangun Negara Madani: Visi dan Kerangka Dasar Reformasi' dilancarkan di Hotel Tamu, Kuala Lumpur, pada 3 November 2022 ("Anwar Ibrahim dan Buku", 2022). Dalam karya ini, Anwar menghuraikan bahawa negara dan peradaban yang beliau dambakan mesti dibina atas asas M.A.D.A.N.I – Mampan, sejahterA, berDaya cipta, saling menghormAti, punyai keyakiNan dan bersifat Ihsan – manakala versi Inggerisnya, SCRIPT, merujuk kepada Sustainability, Care and Compassion, Respect, Innovation, Prosperity dan Trust.

Universiti Utara Malaysia

Menurut Anwar, idea-idea yang terkandung dalam buku tersebut mula dicatat ketika beliau dipenjarakan di Sungai Buloh. Beliau menjelaskan bahawa buku itu adalah hasil renungan lebih empat dekad penglibatan dalam perkhidmatan awam dan bertahun-tahun memikirkan hala tuju negara, dirumuskan melalui siri bengkel dan pemukiman bersama pakar ekonomi, undang-undang, sains politik dan pemikir masa depan selepas PRU 14. Naratif yang ingin dibawa jelas: matlamatnya ialah mentransformasikan Malaysia menjadi negara yang mampan, sejahtera, kreatif, saling menghormati dan penuh sifat ihsan, berasaskan keyakinan antara kerajaan dan rakyat. Beliau menegaskan bahawa kata kunci visi ini ialah "Madani", iaitu suatu kepercayaan dua hala yang terbina melalui ketelusan dan kerjasama. Anwar menambah bahawa kegagalan masa lalu berpunca daripada penekanan kepada pertumbuhan dan aspek sosial semata-mata tanpa memberi perhatian serius kepada nilai dan akhlak, dan oleh itu dasar-dasar sedia ada perlu ditafsir semula dalam pendekatan baharu ("Anwar Ibrahim dan Buku", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Dalam tempoh yang sama, pada 21 Oktober 2022, Dr Mahathir sekali lagi menyuarakan kesediaan untuk berdamai dengan Anwar dan menyatakan beliau sanggup bertemu Anwar walaupun sedar ada pihak mungkin menuduhnya "menjilat ludah sendiri", dengan alasan keutamaan adalah menghalang parti lain daripada merosakkan negara ("Dr M mahu berdamai", 2022). Anwar bagaimanapun menyatakan bahawa pada saat itu tumpuan beliau adalah bertemu rakyat dan bukannya mengatur pertemuan dengan Dr Mahathir ("Anwar: Jumpa Dr M?", 2022). Saifuddin Nasution pula menegaskan bahawa PH akan menghadapi PRU 15 tanpa Dr Mahathir, sambil mengingatkan bagaimana Dr Mahathir meletakkan jawatan sebagai Perdana

Menteri tanpa berunding dengan PH dan gagal menunaikan janji perjanjian yang telah dipersetujui ("PH hadapi PRU15", 2022). Kenyataan ini dipersoalkan oleh Pengarah Komunikasi AMANAH, Khalid Samad, yang berpendapat sukar difahami mengapa PKR begitu tegas menolak Dr Mahathir, kerana menurutnya mana-mana parti pembangkang yang mempunyai sokongan rakyat tidak wajar diketepikan, walaupun beliau mengakui AMANAH tetap perlu akur dengan keputusan PH ("Tolak Mahathir: Amanah", 2022).

Rafizi mempertahankan pendirian Saifuddin Nasution dengan menyatakan bahawa PH tidak perlu bekerjasama dengan Dr Mahathir pada PRU 15 kerana data menunjukkan kemasukan Dr Mahathir ke dalam PH pada 2016 tidak menghasilkan lonjakan undi Melayu kepada PH. Beliau menjelaskan bahawa kajian sokongan Melayu terhadap PH yang dibuat secara berkala sejak itu tidak menampakkan sebarang "gelombang" baharu hasil pembabitan Dr Mahathir; sebaliknya peningkatan ketara hanya muncul dalam tiga minggu terakhir sebelum PRU 14, yang menurut Rafizi lebih berpunca daripada usaha berdekad-dekad meyakinkan rakyat bahawa sebuah kerajaan yang lebih baik boleh dibina, bukannya faktor individu Dr Mahathir semata-mata ("Rafizi: Tak payah kerjasama", 2022).

Setelah PKR menolak pelawaan kerjasama Dr Mahathir, beliau memulakan serangan terhadap PKR. Dalam satu ucapan di Kota Kinabalu pada 6 November 2022, Dr Mahathir mendakwa rakyat harus menolak PH kerana beliau kononnya mendapat maklumat bahawa Anwar dan Ahmad Zahid telah berunding untuk bekerjasama, dengan dakwaan bahawa Anwar akan membantu menggugurkan kes mahkamah

Universiti Utara Malaysia

Ahmad Zahid dan beberapa pemimpin BN lain serta membebaskan Najib daripada penjara jika UMNO menyokong beliau sebagai Perdana Menteri ("Anwar akan bebaskan Najib", 2022). Abdul Hadi turut membuat tuduhan seumpama itu apabila pada 2 November 2022 di Kompleks PAS Kedah beliau mendakwa ada pemimpin UMNO yang mahu mengecilkan kemenangan BN supaya kemenangan PH menjadi lebih besar, bagi membolehkan kedua-dua parti bersekongkol selepas PRU 15 untuk menyelamatkan diri mereka ("Ada pemimpin UMNO mahu kecilkan", 2022).

Ahmad Zahid menolak dakwaan Abdul Hadi dengan menegaskan bahawa tuduhan itu adalah fitnah terdesak daripada seorang pemimpin yang sering menggunakan agama untuk meraih kuasa politik, sambil menegaskan bahawa strategi kemenangan adalah sebahagian perancangan taktikal yang sememangnya diusahakan oleh semua parti, termasuk BN yang dilabelnya sebagai wadah politik kesederhanaan yang telah terbukti membawa kestabilan dan kemakmuran ("Dakwaan atur strategi kecil", 2022). Anwar pula mengecam Abdul Hadi sebagai kehabisan modal hingga sanggup menabur pembohongan tanpa bukti walaupun membawa gelaran agamawan, selain menegaskan tiada keperluan buat PH berunding dengan UMNO yang pastinya akan menuntut jawatan dan habuan jika sebarang kerjasama dirundingkan ("PRU15: Anwar nafi PH", 2022). Anwar turut mengingatkan bahawa tokoh agama perlu memelihara akhlak meskipun terlibat dalam politik dan menuntut Abdul Hadi mengemukakan bukti jika benar beliau mendakwa wujud pakatan sedemikian ("'Mana bukti saya pakat", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Tuduhan Dr Mahathir turut dinafikan oleh Ahmad Zahid yang menyifatkannya sebagai usaha mengalih perhatian daripada penolakan rakyat terhadap beliau ("Zahid: Dr Mahathir", 2022). Anwar pula menegaskan Dr Mahathir membuat kenyataan sedemikian kerana bimbang melihat kebangkitan sokongan terhadap PH. Anwar menambah bahawa beliau sendiri akan turun ke Bagan Datuk untuk mencabar Ahmad Zahid demi memastikan kemenangan PH di kawasan tersebut, dan menegaskan perancangan PH ialah memenangi sekurang-kurangnya 112 kerusi tanpa bergantung kepada kerjasama dengan mana-mana pihak lain ("Dr Mahathir sudah 'out", 2022). Rafizi turut menyatakan bahawa meskipun beliau dan Anwar berbeza pandangan dalam beberapa perkara, mereka sependapat dalam satu hal utama, iaitu penolakan kerjasama dengan UMNO. Menurut Rafizi, momentum rakyat sejak beberapa bulan kebelakangan ini jelas memihak kepada PH dan sebarang kerjasama dengan Zahid dan UMNO akan mengkhianati mandat tersebut, selain bertentangan dengan suara akar umbi PKR yang lebih rela kekal sebagai pembangkang daripada mengorbankan prinsip demi kuasa ("Rafizi: Saya, Anwar ada perbezaan", 2022).

Isu lain yang timbul semasa kempen PRU 15 ialah berhubung pengisytiharan harta calon-calon apabila PKR menjadi satu-satunya parti yang mewajibkan semua calon mengisytiharkan harta mereka dan memaparkannya di laman calonkeadilan.org. Langkah ini diambil bagi merawat rasa sinis dalam kalangan pengundi, khususnya anak muda, serta membuktikan bahawa calon PKR bersedia diawasi secara terbuka untuk menunjukkan integriti mereka ("Isytihar harta untuk pulihkan", 2022). Rafizi menjadi antara pemimpin terawal mengisytiharkan aset bersih sebanyak RM18.85 juta, dengan sebahagian besarnya berbentuk pelaburan bernilai RM16.74 juta,

Universiti Utara Malaysia

termasuk pegangan saham dalam Invoke Sdn Bhd ("Rafizi isytihar harta", 2022). Sementara sebahagian besar calon PKR menyempurnakan pengisytiharan lebih awal, Anwar hanya menyelesaikannya pada 9 November 2022 setelah mengurus beberapa urusan lain, dengan mengisytiharkan aset bersih sebanyak RM11,178,667.80 merangkumi wang tunai dan simpanan (termasuk pelaburan) sebanyak RM828,667.83, tanah dan rumah di Segambut Dalam dengan nilaian RM9 juta serta tanah di Port Dickson bernilai RM1 juta ("Anwar isytihar aset bersih", 2022).

Pengisytiharan harta Rafizi mengundang reaksi BN dan PN yang mempersoalkan sama ada kekayaan beliau berpunca daripada sumbangan orang ramai memandangkan Invoke pernah mengumpul dana awam ketika awal penubuhannya. Rafizi membalas dengan menegaskan bahawa dalam keadaan pengundi mahu melihat calon yang benar-benar bersih, kesediaan PKR mengisytiharkan harta membezakan komitmen antirasuah PKR berbanding BN dan PN. Beliau menjelaskan asetnya terkumpul sejak beliau bekerja sebagai akauntan bertauliah di London, kemudian menyertai Petronas dengan gaji sekitar RM25,000 sebulan, bonus sehingga 12 bulan setahun dan pampasan RM400,000 apabila tempoh perkhidmatan dipendekkan, yang membolehkannya mempunyai simpanan mencecah RM2 juta menjelang umur 30 tahun, dan sebahagian simpanan itulah digunakan untuk menubuhkan Invoke ("Dipersoal isu saham Invoke", 2022). Pertubuhan Jalinan Perpaduan Malaysia kemudiannya membuat laporan kepada SPRM berhubung pemilikan saham Rafizi dalam Invoke, menyebabkan SPRM mengambil beberapa dokumen daripada pejabat Invoke pada 15 dan 16 November 2022, namun Rafizi mengecam tindakan itu sebagai

Universiti Utara Malaysia

satu bentuk intimidasi terhadap idealisme golongan muda ("SPRM tak serbu", 2022; "SPRM serbu kali kedua", 2022).

Serentak itu, PKR juga menyerang rekod pentadbiran PN sepanjang 18 bulan memerintah, khususnya kegagalan mengurus pandemik Covid-19 sehingga negara merekodkan 4.92 juta kes jangkitan dan 36,482 kematian, di samping kesan ekonomi berpanjangan yang menjejaskan kehidupan ramai rakyat. PKR turut menimbulkan isu Syarikat Alizes Marine Ltd yang dikaitkan dengan penyelewengan lebih RM200 juta dana projek pertahanan laut dan mempunyai hubungan dengan Datuk Dr Abdul Latiff Ahmad, bekas menteri daripada BERSATU, serta kontroversi berkait projek perolehan meriam artileri self-propelled Howitzer (SPH) yang dikaitkan dengan Datuk Seri Ikmal Hisham Abdul Aziz, bekas Timbalan Menteri BERSATU ("Muhyiddin Dan PN Telah Gagal", 2022). PKR juga membangkitkan dakwaan bahawa Kementerian Alam Sekitar dan Air (KASA) di bawah Dato' Seri Tuan Ibrahim Tuan Man telah menganugerahkan tender bernilai RM578.6 juta kepada Mangkubumi Sdn Bhd melalui tender terhad untuk projek kolam tebatan banjir Krubong–Durian Tunggal di bawah Jana Wibawa, serta dalam proses menganugerahkan projek tebatan banjir Sungai Langat 2 bernilai RM2 bilion secara rundingan terus kepada syarikat sama ("Kerajaan Caretaker Tidak Boleh", 2022).

PN pula menyerang Anwar dengan mengungkit kembali kes liwat lampau. Dalam satu ceramah 'Jelajah PN Best Tambun' pada 13 November 2022, Menteri Besar Kedah, Datuk Seri Muhammad Sanusi Md Nor, mendakwa Anwar dua kali disabitkan kesalahan dan oleh itu "muflis moral", dan ucapan ini disiarkan secara langsung

Universiti Utara Malaysia

melalui Facebook serta dilaporkan beberapa portal berita ("Kes liwat Anwar: Dulu kesian", 2022). Anwar segera mengarahkan peguamnya mengeluarkan surat tuntutan supaya Sanusi menarik balik kenyataan tersebut, memohon maaf tanpa syarat dan membayar ganti rugi RM10 juta, dengan hujah bahawa pengampunan penuh Yang di-Pertuan Agong pada 16 Mei 2018 telah menghapuskan kesan sabitan dan rekod jenayah lalu, dan dakwaan Sanusi itu secara tidak langsung mempertikai keputusan pengampunan ("Anwar saman Sanusi RM10 juta", 2022).

Anwar turut menerima lonjakan sokongan apabila sekumpulan 70 profesor Melayu yang menamakan diri mereka G70, diketuai oleh Profesor Datuk Dr Ir Wan Ramli Wan Daud, mengeluarkan kenyataan media pada 16 November 2022 bahawa Anwar adalah satu-satunya tokoh yang mempunyai keupayaan, pengalaman dan integriti untuk memimpin masyarakat majmuk berasaskan kerangka Islam sebagai agama Persekutuan, di samping memulihkan imej negara di peringkat antarabangsa. G70 juga menyatakan bahawa PH memiliki komitmen terhadap prinsip tadbir urus yang baik dan tekad memerangi penyalahgunaan kuasa, lalu menganggap PH sebagai pilihan terbaik untuk mengemudi negara keluar daripada krisis ekonomi ("70 profesor Melayu pilih Anwar", 2022). Walaupun Kementerian Pengajian Tinggi (KPT) segera menjarakkan diri dengan menegaskan bahawa kenyataan G70 tidak ada kaitan rasmi dengan KPT dan mengingatkan orang ramai supaya tidak mudah mempercayai sebarang deklarasi yang mendakwa mewakili suara warga pengajian tinggi ("KPT tiada kaitan", 2022), impak politik kenyataan tersebut tetap dirasai.

Universiti Utara Malaysia

Akhirnya, selepas penamaan calon pada 5 November 2022, PKR tampil sebagai parti komponen PH yang bertanding di kerusi paling banyak, iaitu 100 kerusi parlimen, berbanding 55 kerusi oleh DAP, 54 oleh AMANAH, 5 oleh UPKO serta 5 kerusi MUDA yang bersekutu dengan PH. Pembahagian kerusi PKR merangkumi 2 di Perlis, 9 di Kedah, 6 di Kelantan, 4 di Terengganu, 4 di Pulau Pinang, 10 di Perak, 6 di Pahang, 11 di Selangor, 5 di Kuala Lumpur, 1 di Putrajaya, 3 di Negeri Sembilan, 2 di Melaka, 11 di Johor, 0 di Labuan, 10 di Sabah dan 16 di Sarawak. PKR juga membuat keputusan berani menggugurkan 8 penyandang, iaitu Chan Ming Kai (P009 Alor Setar), Lee Boon Chye (P071 Gopeng), Johari Abdul (P015 Sungai Petani), June Leow (P094 Hulu Selangor), Maria Chin Abdullah (P105 Petaling Jaya), Sivarasa Rasiah (P107 Sungai Buloh), Tan Yee Kiew (P116 Wangsa Maju) dan Natrah Ismail (P141 Sekijang) ("PKR gugur 8 penyandang MP", 2022). Selain menggantikan mereka dengan muka baharu, PKR turut menampilkan calon-calon baru yang menonjol seperti Fadhlina Sidek di P047 Nibong Tebal dan Adam Adli di P137 Hang Tuah Jaya ("SEMAKAN", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Selepas pengundian pada 19 November 2022, PKR memenangi 31 kerusi parlimen, dengan agihan 0 di Perlis, 1 di Kedah, 0 di Kelantan, 0 di Terengganu, 3 di Pulau Pinang, 4 di Perak, 0 di Pahang, 7 di Selangor, 5 di Kuala Lumpur, 0 di Putrajaya, 1 di Negeri Sembilan, 1 di Melaka, 7 di Johor, 0 di Labuan, 1 di Sabah dan 1 di Sarawak. Secara terperinci, kerusi yang dimenangi ialah P015 Sungai Petani, P047 Nibong Tebal, P052 Bayan Baru, P053 Balik Pulau, P062 Sungai Siput, P063 Tambun, P071 Gopeng, P077 Tanjong Malim, P097 Selayang, P098 Gombak, P099 Ampang, P100 Pandan, P104 Subang, P105 Petaling Jaya, P107 Sungai Buloh, P115 Batu, P116 Wangsa Maju, P118 Setiawangsa, P121 Lembah Pantai, P124 Bandar Tun Razak,

P132 Port Dickson, P137 Hang Tuah Jaya, P140 Segamat, P141 Sekijang, P144 Ledang, P150 Batu Pahat, P158 Tebrau, P159 Pasir Gudang, P160 Johor Bahru, P171 Sepanggar dan P219 Miri ("SEMAKAN", 2022).

Dengan DAP memenangi 40 kerusi, PKR 31 kerusi, AMANAH 8 kerusi, UPKO 2 kerusi dan MUDA 1 kerusi, PH muncul sebagai blok terbesar dalam PRU 15 dengan 82 kerusi, diikuti PN dengan 74 kerusi (43 melalui PAS dan 31 melalui BERSATU), BN dengan 40 kerusi (26 UMNO, 2 MCA, 1 MIC dan 1 PBRS), GPS dengan 23 kerusi, GRS dengan 6 kerusi serta WARISAN dengan 3 kerusi ("SEMAKAN", 2022). Berikutan Parlimen tergantung tanpa pemenang mutlak, Yang di-Pertuan Agong menitahkan supaya sebuah kerajaan perpaduan dibentuk. Setelah beberapa hari rundingan, hasil usaha diplomatik dan hubungan peribadi pemimpin PKR, khususnya Saifuddin Nasution dan Anwar, BN, GPS, GRS, WARISAN dan beberapa blok lain bersetuju menyokong Anwar sebagai Perdana Menteri kerajaan perpaduan. Sokongan ini kemudiannya diperkenan Yang di-Pertuan Agong selepas perbincangan khas bersama Raja-Raja Melayu di Istana Negara pada 24 November 2022, sekali gus mengesahkan pelantikan Anwar sebagai Perdana Menteri ("Anwar kini sah perdana menteri", 2022).

5.6 Kesimpulan

Sebagai kesimpulannya, dalam Bab 5 ini, dapat dilihat dengan jelas bagaimana setelah pemimpin PKR kehilangan kuasa ekoran tumbangnya Kerajaan PH pada 24 Februari 2020 mereka terpaksa membuat anjakan semula dengan memisahkan diri terus dari Dr Mahathir dan membina semula kekuatan sendiri walaupun pada mulanya terpaksa

Universiti Utara Malaysia

berdepan dengan banyak masalah dan rintangan. Sementara tindakan bijak Anwar memeterai MoU dengan Kerajaan Pusat banyak membantu kelangsungan dan kemajuan PKR dan PH termasuk dari segi merealisasikan sebahagian agenda reformasinya, prestasi merudum PKR dan PH dalam PRN Sabah, PRN Melaka, PRN Sarawak dan PRN Johor pula membuatkan kedudukan Anwar sendiri selaku Presiden PKR dan Pengerusi PH mula dipersoalkan. Walaupun begitu, keaktifan semula Rafizi dalam politik dan kemenangan 'pasukan' beliau dalam Pemilihan PKR 2022 membantu mengukuhkan organisasi dan hala tuju PKR dan PH dengan pendekatan 'khemah besar' terus terpinggir. Dengan strategi lebih agresif yang digunakan, PKR dan PH dengan kekuatan mereka sendiri berjaya muncul sebagai blok pemenang terbesar dalam PRU 15 yang pada akhirnya membolehkan Anwar dinobatkan sebagai Perdana Menteri kepada kerajaan perpaduan.

Universiti Utara Malaysia

BAB ENAM

PERLAKSANAAN AGENDA REFORMASI, 2022-2023

6.1 Pendahuluan

Bab 6 membincangkan mengenai bagaimana setelah Anwar dinobatkan sebagai Perdana Menteri kepada Kerajaan Perpaduan, beliau telah cuba membuat rekonsiliasi dengan membuat tawaran kepada PN untuk menyertai Kerajaan Perpaduan pimpinan beliau tetapi ia ditolak. Ini menyebabkan beliau terus menyusun jentera kerajaan dengan mengambil kira peranan yang dimainkan oleh setiap parti politik serta keperluan untuk menyeimbangkannya dengan agenda reformasi, khasnya soal tata kelola yang baik.

Universiti Utara Malaysia

Bagi mengukuhkan kedudukan beliau dan Kerajaan Perpaduan, Anwar mengambil langkah berani dengan mengemukakan usul undi percaya terhadap beliau dan dengan menggariskan secara konkrit hala tuju Kerajaan Perpaduan melalui pemeteraian memorandum persefahaman kerjasama antara semua lima gabungan utama yang membentuk Kerajaan Perpaduan.

Setelah kekukuhan kedudukan Kerajaan Perpaduan dapat dipastikan, maka langkah seterusnya yang diambil oleh beliau ialah bagi meletakkan landasan awal kepada perjalanan Kerajaan Perpaduan. Ini antara lainnya dilakukan melalui tindakan beliau membentangkan Bajet Mini 2023 dan sesi permukiman bersama barisan Jemaah Menteri. Pada masa yang sama, dalam usaha untuk membanteras rasuah yang telah berakar-umbi di dalam sistem kerajaan, Anwar juga terpaksa tidak campur tangan dalam soal siasat ke atas penglibatan pemimpin kerajaan terdahulu di dalamnya menyebabkan sebahagian daripada mereka didakwa di mahkamah.

Kita dapat melihat dalam bab ini mengenai bagaimana dalam tempoh ini Anwar mengemaskan hala tuju Kerajaan Perpaduan. Ini dibuat melalui penggantian slogan Keluarga Malaysia dengan slogan Malaysia Madani, pembentangan Belanjawan 2023 bertemakan "Membangun Malaysia Madani", pemetaan "Ekonomi MADANI: Memperkasa Rakyat", pelancaran Pelan Hala Tuju Peralihan Tenaga Negara (NETR), pelancaran Pelan Induk Perindustrian Baru 2030 (NIMP 2030) dan pembentangan Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Ke-12 (KSP RMK12).

Bab ini juga menunjukkan bagaimana Anwar menangani pelbagai cabaran yang beliau hadapi. Antaranya ialah keutuhan dalam UMNO selaku parti komponen penting dalam Kerajaan Perpaduan, gugatan berterusan daripada Dr Mahathir ke atas Kerajaan Perpaduan dan khasnya cubaan mengubah tampuk kepimpinan di Kerajaan Pusat melalui PRN yang bagaimanapun tidak berlaku setelah PN gagal merampas Pulau Pinang, Negeri Sembilan dan Selangor dari tangan PH. Kemaraan PN seterusnya terhenti apabila calonnya kalah dalam PRK Pulai, PRK Simpang Jeram dan PRK

Pelangai sekali gus membolehkan Anwar meneruskan langkah dengan lebih bertenaga bagi merealisasikan agenda reformasi PKR, khasnya melalui pembentangan Belanjawan 2024 bertajuk "Reformasi Ekonomi, Memperkasa Rakyat" yang diluluskan menerusi undian suara.

6.2 Penyusunan Jentera Dan Pengukuhan Kerajaan

Sebaik sahaja Yang di-Pertuan Agong menzahirkan titah berhubung pelantikan Anwar sebagai Perdana Menteri, Rafizi selaku Timbalan Presiden PKR segera mengeluarkan kenyataan media bagi menyembah menjunjung kasih atas perkenan tersebut. Dalam masa yang sama, beliau menggesa seluruh rakyat Malaysia, khususnya penyokong serta anggota PKR, PH dan sekutu politik mereka, untuk memahami keperluan mendesak meredakan suasana dengan tidak menganjurkan sebarang perhimpunan yang boleh membuka ruang kepada provokasi. Beliau turut menasihati orang ramai supaya lebih berwaspada terhadap kenyataan media tokoh politik serta lebih berhati-hati dalam berkongsi sebarang kandungan di media sosial atau pesanan ringkas yang berpotensi mencetuskan kegelisahan atau dieksploitasi sebagai alasan provokasi. Menurutnya lagi, semua pihak perlu melangkah ke hadapan dan belajar bekerjasama demi membina semula Malaysia untuk masa depan serta kesejahteraan setiap warga dari pelbagai kelompok, kaum, negeri dan latar belakang ("Penubuhan Kerajaan Perpaduan", 2022).

Memandangkan Muhyiddin mencabar Anwar supaya membuktikan jumlah sokongan yang diperolehinya bagi mengabsahkan pelantikan sebagai Perdana Menteri, dengan mendakwa beliau sendiri memiliki sokongan 115 Ahli Parlimen, maka dalam sidang

media pertama Anwar sebagai Perdana Menteri, beliau menegaskan bahawa sidang Parlimen pertama akan diadakan pada 19 Disember 2022. Usul pertama yang akan dibentangkan, selain upacara mengangkat sumpah, ialah usul undi percaya terhadap Perdana Menteri yang dibawa sendiri oleh pihak kerajaan bagi meredakan sebarang keraguan tentang keabsahan kerajaan ("Kerajaan sendiri bawa usul", 2022). Dalam sidang media yang sama, Anwar turut menegaskan komitmen beliau untuk mempertahankan Perlembagaan Persekutuan, khususnya kedudukan Bahasa Melayu, agama Islam, Raja-Raja Melayu dan hak istimewa orang Melayu, tanpa menafikan hak masyarakat Cina, India, etnik Sabah dan Sarawak serta Orang Asli. Beliau menyatakan fokus utama kerajaan di bawah pimpinannya ialah mengukuhkan ekonomi serta memerangi rasuah dan penyelewengan secara serius melalui agenda reformasi tadbir urus. Anwar juga menegaskan bahawa beliau tetap tidak akan menerima gaji sebagai Perdana Menteri ("Antara intipati kenyataan", 2022), sambil memaklumkan kemudiannya bahawa Yang di-Pertuan Agong juga telah lebih awal menolak untuk mengambil gaji sejak bermulanya pandemik Covid-19 ("Agong tolak ambil gaji", 2022).

Selaras dengan pesan Yang di-Pertuan Agong agar semua Ahli Parlimen saling menghulurkan tangan untuk merapatkan kembali saf demi masa depan negara, ibarat biduk lalu kiambang bertaut, dan supaya Perdana Menteri serta kerajaan baharu mengamalkan resmi padi, semakin berisi semakin tunduk ("Agong titah PM", 2022), Anwar menawarkan PN dan GRS untuk menyertai kerajaan perpaduan yang dipimpinnya. Tawaran ini dibalas oleh Takiyuddin dengan ucapan terima kasih dan penjelasan bahawa PAS akan membincangkan perkara tersebut dengan rakan-rakan

Universiti Utara Malaysia

komponen dalam PN, di samping meneliti *pandangan dan kesediaan rakyat, khususnya* pengundi yang telah memberikan sokongan besar kepada PAS dan PN dalam PRU 15 ("PAS akan bincang tawaran Anwar", 2022). Namun, setelah Muhyiddin selaku Pengerusi PN mengumumkan bahawa PN akan berperanan sebagai pembangkang yang berwibawa untuk membawa suara rakyat ke Parlimen, tetapi dalam masa sama bersedia mempertimbangkan bentuk kerjasama lain dengan kerajaan dalam kerangka hubungan kerajaan–pembangkang demi kestabilan politik dan kesejahteraan rakyat ("PN sah jadi pembangkang", 2022), PAS akhirnya memutuskan tidak akan menyertai kerajaan perpaduan atas alasan mahu menghormati mandat majoriti pengundi yang memilih PAS dan PN dalam PRU 15 ("PAS putuskan tak sertai", 2022).

Walau bagaimanapun, GRS yang dianggotai BERSATU Sabah, STAR, PBS, SAPP dan USNO dengan enam kerusi Parlimen dan diketuai Ketua Menteri Sabah, Hajiji Noor, menjadi pakatan politik terbaharu menyertai Kerajaan Perpaduan pada 25 November 2022. Keputusan ini kemudian disusuli oleh pengisytiharan sokongan Ahli Parlimen Kota Marudu, Datuk Wetrom Bahanda, daripada KDM ("Hanya seorang Ahli Parlimen Sabah", 2022) serta dua Ahli Parlimen Bebas, iaitu Ahli Parlimen Tenom, Riduan Rubin (yang kemudian menyertai KDM), dan Ahli Parlimen Kudat, Datuk Verdon Bahanda ("Ahli Parlimen Bebas dari Kudat", 2022), pada hari yang sama. Perkembangan ini membolehkan Kerajaan Perpaduan mencapai sokongan dua pertiga Ahli Parlimen, sekali gus mengukuhkan kestabilan politik dan memberi ruang lebih kukuh untuk menumpukan usaha mengangkat martabat serta memulihkan ekonomi negara. Jumlah 148 kerusi ini datang daripada 82 kerusi PH-MUDA, 30 BN,

Universiti Utara Malaysia

23 GPS, 6 GRS, 3 WARISAN, 1 PBM, 1 KDM dan 2 Bebas ("Kerajaan perpaduan kini ada", 2022).

Menepati janji Anwar bahawa kabinet baharu akan lebih kecil berbanding kabinet di bawah Muhyiddin dan Ismail Sabri ("Anwar: Kabinet lebih kecil", 2022), beliau mengumumkan senarai 28 menteri pada 2 Disember 2022. Daripada jumlah itu, 15 adalah dari PH, meliputi lapan menteri PKR, empat DAP, dua AMANAH dan satu UPKO. BN diwakili enam menteri, semuanya daripada UMNO, GPS mempunyai lima menteri dan GRS seorang, manakala seorang lagi, iaitu Datuk Dr Naim Mokhtar yang memegang portfolio agama, dilantik dari luar parti politik ("Pengumuman kabinet", 2022). Lapan menteri PKR tersebut ialah:

(1) Anwar sebagai Perdana Menteri merangkap Menteri Kewangan

(2) Rafizi sebagai Menteri Ekonomi

(3) Saifuddin Nasution, yang dilantik sebagai Senator, sebagai Menteri Dalam Negeri

(4) Chang Lih Kang sebagai Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi

(5) Nik Nazmi sebagai Menteri Sumber Asli, Alam Sekitar dan Perubahan Iklim

(6) Ahmad Fahmi sebagai Menteri Komunikasi dan Digital

(7) Fadhlina sebagai Menteri Pendidikan, dan

(8) Dr Zaliha Mustafa sebagai Menteri Kesihatan

Walaupun terdapat gesaan daripada pemimpin PKR seperti Nik Nazmi Nik Ahmad supaya individu yang mempunyai kes mahkamah tidak diletakkan dalam kabinet kerana Kerajaan Perpaduan sewajarnya perlu "whiter than white" ketika memegang amanah, agar tiada isu yang berbangkit kemudian hari ("Barisan Kabinet perlu ada

Universiti Utara Malaysia

standard", 2022), dan daripada Hassan Abdul Karim yang menegaskan bahawa Ahli Parlimen yang berdepan pertuduhan rasuah dan pecah amanah tidak sepatutnya dilantik sebagai menteri kerana PH berjanji mahu membanteras rasuah ("Jangan lantik MP ada kes rasuah", 2022), Anwar pada awalnya menyatakan bahawa dari sudut undang-undang, hanya mereka yang telah disabitkan bersalah tidak boleh dipertimbangkan, manakala yang lain masih boleh dinilai ("Anwar pertimbang pandangan", 2022). Akhirnya, Anwar tetap menamakan Ahmad Zahid sebagai Timbalan Perdana Menteri merangkap Menteri Kemajuan Desa dan Wilayah. Lima lagi menteri UMNO ialah:

(1) Mohamad Hasan sebagai Menteri Pertahanan

(2) Tengku Zafrul sebagai Menteri Perdagangan Antarabangsa dan Industri

(3) Khaled Nordin sebagai Menteri Pendidikan Tinggi

(4) Azalina Othman Said sebagai Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Undang-Undang dan Reformasi Institusi), dan

(5) Zambry Kadir sebagai Menteri Luar Negeri

Universiti Utara Malaysia

Empat menteri DAP ialah Anthony Loke (Menteri Pengangkutan), Nga Kor Ming (Menteri Pembangunan Kerajaan Tempatan), Hannah Yeoh (Menteri Belia dan Sukan) dan V Sivakumar (Menteri Sumber Manusia). Dua menteri AMANAH pula ialah Mohamad Sabu (Menteri Pertanian dan Keterjaminan Makanan) dan Salahuddin Ayub (Menteri Perdagangan Dalam Negeri dan Kos Sara Hidup). Seorang menteri UPKO ialah Ewon Benedick sebagai Menteri Pembangunan Usahawan dan Koperasi. Lima menteri GPS terdiri daripada Fadillah Yusof sebagai Timbalan Perdana Menteri merangkap Menteri Perladangan dan Komuniti, Alex Nanta Linggi sebagai Menteri

Kerja Raya, Nancy Shukri sebagai Menteri Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat, Tiong King Sing sebagai Menteri Pelancongan dan Ago Dagang sebagai Menteri Perpaduan Negara. Wakil tunggal GRS pula ialah Armizan Mohamad Ali yang dilantik sebagai Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Sabah Sarawak) ("Pengumuman kabinet", 2022).

Sebahagian besar penghargaan dalam proses pembentukan Kerajaan Perpaduan ini diberikan kepada Saifuddin Nasution. Beliau menjelaskan bahawa sebaik sahaja keputusan PRU 15 menunjukkan tiada parti yang mendapat majoriti, pimpinan PH segera memutuskan untuk membuka rundingan dengan parti-parti lain. Beliau ditugaskan mengatur langkah mendekati pemimpin utama dari parti bukan PH yang telah memenangi sejumlah kerusi untuk diajak bersama. Menurut Saifuddin Nasution, beliau sejak awal menyedari perubahan lanskap politik negara yang menjadikan pembentukan kerajaan oleh satu parti atau gabungan semata-mata sebagai sesuatu yang sukar, dan pandangan jauh Anwar turut mengukuhkan pendekatan ini. Sepanjang penglibatannya dalam PKR, beliau diberi ruang luas untuk membina jaringan politik rentas parti, bermula dengan rakan-rakan dalam PH, kemudiannya BN, serta pimpinan di Sarawak dan Sabah. Beliau menyatakan bahawa langkah kali ini menjadi lebih mudah apabila cadangan kerajaan perpaduan dikemukakan Yang di-Pertuan Agong pada waktu yang tepat. Justeru, beliau merumuskan pengajaran utama daripada perkembangan ini ialah keperluan mengamalkan politik yang terbuka dan anjal, menghormati kawan dan lawan kerana tidak diketahui bila kerjasama diperlukan, serta bersabar kerana politik adalah marathon yang perjalanannya panjang sebelum sampai ke destinasi ("Iktibar dari pembentukan kerajaan", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Dua pelantikan yang paling banyak mengundang perdebatan ialah pelantikan Anwar sebagai Menteri Kewangan dan Ahmad Zahid sebagai Timbalan Perdana Menteri. Pelantikan Anwar sebagai Menteri Kewangan dipersoalkan kerana sebelum ini pemimpin PH sering mengkritik penggabungan jawatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan atas alasan ia menjejaskan akauntabiliti dan pernah dikaitkan dengan skandal 1MDB. Namun, Rafizi menjelaskan bahawa Anwar perlu memegang portfolio tersebut kerana situasi yang luar biasa, di mana setiap blok dalam Kerajaan Perpaduan mahukan jawatan berkenaan dan bagi mengelakkan rasa tidak puas hati di kalangan rakan gabungan, jawatan itu diserahkan kepada Anwar sendiri ("Rafizi: PM jadi menteri kewangan", 2022). Pelantikan Ahmad Zahid sebagai Timbalan Perdana Menteri pula dipertikaikan kerana beliau masih berdepan 47 pertuduhan rasuah dan pecah amanah. Anwar menjelaskan bahawa Ahmad Zahid belum dibuktikan bersalah di mahkamah dan sebagai Pengerusi BN, beliau memainkan peranan yang amat penting dalam terbentuknya Kerajaan Perpaduan. Anwar menegaskan bahawa tanpa komitmen Ahmad Zahid sebagai Presiden UMNO dan sokongan Ahli Parlimen UMNO, sejarah politik negara mungkin mengambil haluan berbeza dan oleh itu sumbangan beliau perlu diiktiraf ("Anwar: Tanpa sokongan Zahid", 2023).

Individu yang paling lantang mempertikaikan pelantikan Ahmad Zahid sebagai Timbalan Perdana Menteri ialah Hassan Karim. Sejurus pengumuman pelantikan itu, beliau menulis sebuah puisi yang antara lain menzahirkan rasa malu "untuk ucapkan kata-kata keramat reformasi lagi" dan mengakui "separuh jiwa (beliau) telah mati ketika menang tanpa integriti seperti ini" ("Hasan Karim malu", 2022). Dalam tulisan lain, beliau mempersoalkan bagaimana kerajaan sedia ada boleh dihormati jika

Universiti Utara Malaysia

Timbalan Perdana Menteri ialah seorang yang sedang dibicarakan atas puluhan tuduhan rasuah dan pecah amanah. Baginya, inilah dilema Anwar: jika Anwar menolak kerjasama dengan BN-UMNO, kerajaan akan tumbang, tetapi meneruskan kerajaan yang bergantung kepada sokongan "kluster mahkamah" akan menjejaskan imej Anwar, mengheret PKR ke fasa malap dan mencemarkan prinsip reformasi institusi yang diperjuangkan PH. Menurutnya, jika kerjasama antara Anwar, PH dan Ahmad Zahid diteruskan, reputasi Anwar sebagai reformis akan semakin pudar, PKR akan melalui zaman gerhana, manakala PH akan kehilangan integriti dan kepercayaan rakyat. Beliau mengibaratkan kelompok pemimpin BN-UMNO yang berdepan kes jenayah rasuah dan pecah amanah itu sebagai virus yang menjangkiti Anwar, PKR dan PH, tanpa sebarang vaksin bagi meneutralkan racun berbahaya itu ("Dilema Anwar Ibrahim", 2023).

Dalam sidang media pengumuman Jemaah Menteri, Anwar menegaskan bahawa semua anggota kabinet perlu mengelak pembaziran dan memberi tumpuan kepada pelaksanaan inisiatif yang benar-benar dapat meringankan beban rakyat. Beliau menekankan bahawa jemaah menteri Kerajaan Perpaduan mesti meletakkan keutamaan kepada tata kelola dan good governance dengan fokus utama kepada pengukuhan ekonomi. Anwar turut menjelaskan bahawa beliau akan mengadakan satu pertemuan khas dengan menteri-menteri bagi membincangkan garis panduan dan hala tuju setiap kementerian, di mana kaedah baharu akan diperkenalkan untuk memusatkan usaha pelaksanaan tugas serta menghindari sebarang keraguan berhubung risiko pembaziran, rasuah dan salah guna kuasa ("'Jemaah menteri perlu elak", 2022). Selari dengan pendekatan tersebut, mesyuarat khas pertama Kabinet

Kerajaan Perpaduan pada 5 Disember 2022 bersetuju melaksanakan pemotongan gaji 20 peratus sebulan bagi semua ahli jemaah menteri sebagai tanda keprihatinan terhadap kesusahan rakyat ketika itu, dan langkah ini akan diteruskan sehingga ekonomi negara kembali stabil ("Kabinet setuju potong gaji", 2022).

Langkah awal yang diambil ialah memberi penjelasan kepada penyokong mengenai keperluan menyertai Kerajaan Perpaduan. Ahmad Zahid, misalnya, menerangkan bahawa penolakan kerjasama UMNO dengan PKR, DAP dan BERSATU sebelum PRU 15 adalah merujuk kepada situasi pra-pilihan raya, bukan selepas keputusan PRU 15. Beliau menjelaskan kerjasama pasca PRU 15 adalah selari dengan titah Yang di-Pertuan Agong yang menginginkan pembentukan sebuah kerajaan perpaduan, di samping membolehkan UMNO kekal mempertahankan dasar parti yang sederhana, moderat, centrist dan progresif menghadapi perubahan ("No Anwar, DAP", 2022). Anthony Loke pula menjelaskan bahawa DAP menyertai Kerajaan Perpaduan bersama BN, bukan dengan mana-mana individu tertentu termasuk Ahmad Zahid, dan secara prinsipnya beliau yakin seluruh anggota DAP memahami perkara ini ("Loke: DAP tubuh kerajaan", 2022). Dalam masa sama, Anthony Loke perlu menangani ketidakpuasan hati sebahagian pimpinan DAP seperti Chow Kon Yeow yang merasakan bilangan kerusi kabinet DAP tidak setimpal dengan jumlah kerusi yang dimenangi parti itu. Beliau mempertahankan keputusan menyokong Anwar tanpa syarat sebagai tepat kerana meskipun DAP hanya memperoleh empat jawatan menteri, parti itu masih menjadi sebahagian daripada kerajaan Persekutuan berbanding jika langsung tidak berada dalam kerajaan ("Biar sejarah hakimi saya", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Kemudian, pada 9 Disember 2022, Anwar mengumumkan senarai 27 Timbalan Menteri. Daripada jumlah tersebut, 15 adalah daripada PH dengan enam wakil DAP, lima PKR dan dua AMANAH. BN diwakili enam Timbalan Menteri, lima daripada UMNO dan seorang daripada PBRS. GPS mempunyai enam Timbalan Menteri, GRS seorang dan WARISAN seorang ("PM umum senarai 27 timbalan menteri", 2022). Lima Timbalan Menteri PKR ialah:

(1) Akmal Nasrullah Mohd Nasir sebagai Timbalan Menteri Pembangunan Kerajaan Tempatan

(2) Senator Fuziah Salleh sebagai Timbalan Menteri Perdagangan Dalam Negeri dan Kos Sara Hidup

(3) Senator Saraswathy Kandasami sebagai Timbalan Menteri Pembangunan Usahawan dan Koperasi

(4) Adam Adli Abd Halim sebagai Timbalan Menteri Belia dan Sukan, dan

(5) Mustapha @ Mohd Yunus Sakmud sebagai Timbalan Menteri Sumber Manusia

Universiti Utara Malaysia

Enam Timbalan Menteri DAP ialah Steven Sim Chee Keong sebagai Timbalan Menteri Kewangan, Chan Foong Hin sebagai Timbalan Menteri Pertanian dan Keterjaminan Makanan, Liew Chin Tong sebagai Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa dan Industri, Ramkarpal Singh sebagai Timbalan Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Undang-Undang dan Reformasi Institusi), Teo Nie Ching sebagai Timbalan Menteri Komunikasi dan Digital dan Lim Hui Ying sebagai Timbalan Menteri Pendidikan. Dua Timbalan Menteri AMANAH ialah Adly Zahari sebagai Timbalan Menteri Pertahanan dan Aiman Athirah Sabu sebagai Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat. Lima Timbalan Menteri UMNO

pula ialah Datuk Seri Ahmad Maslan (Timbalan Menteri Kewangan), Datuk Seri Abdul Rahman Mohamad (Timbalan Menteri Kerja Raya), Datuk Seri Dr Shamsul Anuar Nasarah (Timbalan Menteri Dalam Negeri), Datuk Mohamad Alamin (Timbalan Menteri Luar Negeri) dan Datuk Siti Aminah Aching (Timbalan Menteri Perladangan dan Komoditi).

Enam Timbalan Menteri GPS ialah Datuk Rubiah Wang sebagai Timbalan Menteri Kemajuan Desa dan Wilayah, Datuk Hasbi Habibollah sebagai Timbalan Menteri Pengangkutan, Datuk Hanifah Hajar Taib sebagai Timbalan Menteri Ekonomi, Lukanisman Awang Sauni sebagai Timbalan Menteri Kesihatan, Datuk Seri Huang Tiong Sii sebagai Timbalan Menteri Sumber Asli, Alam Sekitar dan Perubahan Iklim dan Datuk Wilson Ugak Kumbong sebagai Timbalan Menteri di Jabatan Perdana Menteri (Hal Ehwal Sabah, Sarawak dan Tugas-tugas Khas). Seorang Timbalan Menteri GRS ialah Khairul Firdaus Akbar Khan sebagai Timbalan Menteri Pelancongan, Seni dan Budaya. Seorang Timbalan Menteri PBRS ialah Datuk Arthur Joseph Kurup sebagai Timbalan Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi. Akhir sekali, seorang Timbalan Menteri WARISAN ialah Datuk Mohamad Yusof Apdal sebagai Timbalan Menteri Pendidikan Tinggi.

Antara keutamaan awal Anwar ialah memastikan tata kelola yang baik, khususnya dengan menghentikan projek-projek yang telah diluluskan kerajaan terdahulu melalui rundingan terus tanpa tender terbuka. Antara langkah pertama ialah arahan menghentikan projek tebatan banjir bernilai RM7 bilion daripada jumlah keseluruhan peruntukan RM15 bilion. Anwar menjelaskan bahawa kelulusan peruntukan tersebut

tidak akan diteruskan dan akan disemak semula supaya prosesnya mematuhi prinsip ketelusan dan peraturan yang ditetapkan ("PM arah tidak teruskan kelulusan", 2022). Beliau juga menegaskan kepada rakan-rakan Jemaah Menteri bahawa keutamaan mesti diberi kepada soal tata kelola bersih dan mereka dilarang terlibat dengan sebarang amalan rasuah. Anwar turut memaklumkan kepada ketua-ketua parti komponen Kerajaan Perpaduan bahawa sekiranya timbul kes rasuah membabitkan mana-mana menteri dalam tempoh pentadbirannya, beliau tidak akan teragak-agak memecat mereka serta-merta ("PM: Menteri terbabit rasuah", 2022).

Satu lagi tindakan awal yang mendapat respons positif daripada masyarakat ialah keputusan mengurangkan kekerapan cabutan khas nombor ramalan daripada 22 kali setahun yang diluluskan kerajaan terdahulu bagi tahun 2021 kepada hanya lapan kali setahun ("Kerajaan luluskan cabutan khas", 2021). "Kita tidak ada kecenderungan mengutip dana haram, jadi hari ini saya sebagai Menteri Kewangan membatalkan keputusan cabutan khas perjudian," ujar Anwar dalam sidang media selepas Mesyuarat Kabinet Khas di Putrajaya pada 5 Disember 2022. Pada masa sama, beliau mengumumkan bahawa Ahmad Zahid akan memikul tanggungjawab menyelaras pengurusan bencana banjir yang dijangka melanda negara, manakala Fadillah Yusof akan menumpukan perhatian kepada hal ehwal Sabah dan Sarawak, khususnya pelaksanaan Perjanjian MA63. Anwar turut menegaskan bahawa kerajaan akan melaksanakan beberapa langkah untuk mengurangkan kos sara hidup, termasuk menurunkan harga telur. Beliau menyatakan bahawa Mohamad Sabu akan mengumumkan harga telur yang lebih rendah dan langkah mengurangkan

Universiti Utara Malaysia

kebergantungan kepada kartel, dengan harapan bekalan telur di pasaran mencukupi serta harga dapat direndahkan ("Anwar kurangkan kekerapan", 2022).

Walaupun Ahli Parlimen Bukit Gelugor, Ramkarpal Singh, berpendapat usul undi percaya tidak diperlukan kerana tiada keraguan bahawa Anwar sudah pun mempunyai majoriti jelas di Parlimen, Anwar tetap meneruskan usul berkenaan walaupun sedar langkah itu berpotensi membuka ruang kehilangan sokongan. Menurutnya, keabsahan bukan sahaja berkait keperluan Perlembagaan Persekutuan, tetapi juga penting dari sudut persepsi politik ("Usul undi percaya", 2022). Anwar menjelaskan bahawa ketika menghadap Yang di-Pertuan Agong pada 10 Disember 2022, beliau telah menyembah maklum bahawa usul ini perlu dibawa agar beliau dapat memimpin dengan mandat yang tidak dipertikai. Beliau turut menyatakan keyakinan akan memperoleh majoriti, namun jika keputusan sebaliknya, beliau bersedia tunduk kepada kehendak rakyat ("Agong titah perjelas keadaan", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Sebelum usul undi percaya dikemukakan, Anwar terlebih dahulu menetapkan landasan kerjasama Kerajaan Perpaduan dengan lebih konkrit. Ini dilakukan melalui pemeteraian memorandum persefahaman kerjasama di antara lima gabungan utama kerajaan di Pejabat Perdana Menteri pada 16 Disember 2022. Dokumen ini ditandatangani oleh setiausaha agung setiap gabungan, iaitu Saifuddin Nasution bagi PH, Zambry Ab Kadir bagi BN, Alexander Nanta Linggi bagi GPS, Marsidi Manjun bagi GRS dan Loretto S Padua Jr bagi WARISAN, disaksikan oleh Pengerusi/Presiden masing-masing: Anwar (PH), Ahmad Zahid (BN), Abang Johari Openg (GPS), Hajiji Noor (GRS) dan Shafie Apdal (WARISAN). Anwar menyifatkan perjanjian ini

sebagai detik bersejarah dalam politik Malaysia dengan hala tuju yang jelas untuk mengangkat martabat negara. Beliau menegaskan bahawa yang dipersetujui bukan soal jawatan atau habuan, tetapi dasar-dasar berasaskan tata kelola yang baik dan pemacuan ekonomi secara lebih segar dan meyakinkan ("BN, GPS, GRS, Warisan", 2022).

Intipati utama memorandum ini ialah kesediaan semua pihak menjunjung kebenaran secara tuntas dan taat setia kepada Yang di-Pertuan Agong sebagai ketua negara, di samping berikrar memelihara serta mempertahankan Perlembagaan Persekutuan. Mereka juga bersepakat melaksanakan 18 perkara yang dipersetujui. Empat fasal terpenting ialah: "Mewujudkan masyarakat adil dan negara demokratik yang progresif, inklusif serta bersatu padu berlandaskan acuan Malaysia dan berteraskan prinsip Rukun Negara" (Fasal i); "Mempertahankan sistem Raja Berperlembagaan, memperkukuh Demokrasi Berparlimen dan mendukung hak serta kuasa rakyat dan berusaha untuk memantapkan sistem politik negara yang sesuai dengan kehendak serta kepentingan rakyat" (Fasal ii); "Memelihara Islam sebagai agama Persekutuan sambil memastikan bahawa hak masyarakat bukan Islam mengamalkan agama atau kepercayaan masing-masing terus terjamin seperti termaktub dalam Perkara 3(1) Perlembagaan Persekutuan, dan menggalakkan peranan agama serta nilai-nilai sejagat untuk menegakkan kebenaran, keadilan, ketinggian akhlak dan martabat manusia dengan memupuk semangat toleransi dan saling menghormati sesama insan" (Fasal iii); serta "Mendaulatkan bahasa Melayu sebagai bahasa kebangsaan dan bahasa rasmi, di samping menjamin hak rakyat mengguna, mempelajari dan mendapat pendidikan dalam bahasa-bahasa lain seperti termaktub dalam Perkara 152 (tertakluk kepada

Universiti Utara Malaysia

Perkara 161) Perlembagaan Persekutuan; dan menggalak perkembangan kebudayaan serta kesenian Malaysia, berasaskan unsur-unsur unggul daripada semua warisan peradaban yang wujud di negara ini" (Fasal iv).

Seterusnya, memorandum ini turut menetapkan komitmen untuk "Menegakkan keluhuran dan kedaulatan undang-undang, kebebasan kehakiman dan institusi-institusi awam, dan keberkesanan serta profesionalisme pasukan keselamatan" (Fasal v); "Memperkuatkan dan mengupayakan pemisahan kuasa di antara cabang-cabang eksekutif, perundangan dan kehakiman Kerajaan Persekutuan, supaya satu sistem pemerintahan yang mempunyai timbang tara yang kuat dapat dipupuk demi mengelakkan pemusatan kuasa dan penyelewengan" (Fasal vi); "Menjamin kebebasan berfikir, bersuara, bergerak, berhimpun dan berpersatuan kepada semua dalam kerangka Perlembagaan Persekutuan dalam acuan Malaysia, ke arah membentuk masyarakat majmuk yang mengutamakan kemuliaan insan, nilai persaudaraan sejagat sesama insan, prinsip amanah dan kebertanggungjawaban yang diamalkan dengan tegas dalam semua bidang politik, pentadbiran dan ekonomi" (Fasal vii); "Mengukuhkan sistem pemerintahan Persekutuan yang adil, bertanggungjawab serta demokratik dalam mengimbangi kepentingan negeri-negeri dengan kekuasaan kerajaan Pusat selaras dengan semangat Persekutuan yang menjadi asas pembentukan Malaysia" (Fasal viii); dan "Menjunjung semangat kerjasama, kesetiaan kepada Persekutuan dan perkongsian kuasa secara adil di antara Semenanjung, Sarawak dan Sabah dengan memperkasakan kedudukan politik dan ekonomi yang saksama mengikut kerangka Perjanjian Malaysia tahun 1963, Laporan IGC dan Suratcara

Universiti Utara Malaysia

dilampir padanya di dalam Perlembagaan Persekutuan serta Perlembagaan-Perlembagaan Sarawak dan Sabah" (Fasal ix).

Seiring dengan kandungan Manifesto PH PRU 15 yang menegaskan komitmen untuk menawarkan model ekonomi lebih saksama dan membasmi kemiskinan agar setiap lapisan masyarakat hidup dengan bermaruah, serta Manifesto BN yang menekankan peralihan daripada dasar berasaskan kaum kepada dasar berasaskan keperluan (needs-based policy) demi keseimbangan dan keadilan sosial, memorandum ini turut memasukkan dua fasal dasar ekonomi. Fasal x berbunyi: "Mengamalkan ekonomi yang adil dan dinamik berteraskan prinsip-prinsip pembangunan lestari, yang mengutamakan pertumbuhan serta pengagihan yang adil, dan bebas daripada sebarang bentuk penyelewengan, demi membasmi kemiskinan tanpa mengira kaum serta memanfaatkan potensi ekonomi setiap individu dan kumpulan tanpa mengira latar belakang". Fasal xi pula menegaskan: "Memastikan pembelaan ekonomi yang adil berasaskan keperluan kepada setiap rakyat yang miskin dan terbiar tanpa mengira latar belakang, kaum dan wilayah, untuk mempercepatkan mobiliti sosial di dalam masyarakat dan menyerlahkan potensi ekonomi yang dinikmati bersama dalam konteks kehidupan bernegara dan masyarakat majmuk".

Memorandum ini juga memasukkan fasal-fasal berkait Usul Percaya dan Rang Undang-undang Perbekalan. Fasal a menetapkan bahawa setiap parti hendaklah mengundi menyokong Perdana Menteri dalam semua usul berkaitan usul percaya, perbekalan dan/atau usul prosedur lain yang mempunyai implikasi kepada keabsahan Kerajaan Persekutuan di bawah Perlembagaan Persekutuan. Fasal b pula mewajibkan setiap parti memastikan semua Ahli Parlimen mereka turut mengundi menyokong

Universiti Utara Malaysia

Perdana Menteri dalam usul-usul seumpama itu. Kegagalan, keengganan atau kecuaian mana-mana Ahli Parlimen untuk mengundi seperti yang ditetapkan dianggap sebagai pelanggaran tanggungjawab individu terhadap parti, yang disamakan dengan peletakan jawatan dan/atau pemberhentian sebagai Ahli Parlimen, lalu kerusinya dianggap kosong dalam maksud Artikel 49A(1) Perlembagaan Persekutuan. Parti berkenaan kemudiannya hendaklah mengeluarkan notis kepada Yang Dipertua Dewan Rakyat bagi memaklumkan kekosongan kerusi dan seterusnya membolehkan SPR mengadakan pilihan raya kecil.

Selain itu, memorandum tersebut memperincikan beberapa aturan prosedur melibatkan Jemaah Menteri, Anggota Pentadbiran, keanggotaan dan kepimpinan Parlimen serta pembentukan Majlis Perundingan dan Timbang Tara. Antaranya, jumlah anggota Jemaah Menteri hendaklah terdiri daripada 28 orang atau apa-apa jumlah yang dianggap sesuai dan berkesan untuk pentadbiran Kerajaan Persekutuan. Pembahagian portfolio Jemaah Menteri ditentukan Perdana Menteri selepas berunding dengan ketua-ketua parti lain, dan peruntukan portfolio hendaklah seimbang dengan jumlah Ahli Parlimen setiap parti. Sebarang perubahan terhadap pembahagian portfolio Jemaah Menteri juga hendaklah dibincangkan oleh Perdana Menteri dengan ketua-ketua parti, namun Perdana Menteri berhak melakukan rombakan, menukar jumlah, portfolio dan pelantikan menteri dengan persetujuan majoriti ketua parti. Sebuah Majlis Perundingan yang dianggotai wakil-wakil yang diperakukan parti-parti utama turut dipersetujui, dengan mandat memastikan semua terma yang dipersetujui dalam Perjanjian Persefahaman Kerjasama ini dilaksanakan secara teratur agar Kerajaan Perpaduan dapat berfungsi secara stabil dan berkesan, tanpa menjejaskan

Universiti Utara Malaysia

dasar dan orientasi parti masing-masing. Sebarang pertikaian dan salah faham hendaklah diselesaikan secara musyawarah menerusi Majlis ini.

Usul undi percaya ke atas Anwar sebagai Perdana Menteri dibentangkan di Dewan Rakyat pada 19 Disember 2022 oleh Fadillah selaku Timbalan Perdana Menteri II dan disokong oleh Ahmad Zahid selaku Timbalan Perdana Menteri I. Dalam pembentangan usul itu, Fadillah menegaskan bahawa memandangkan prospek ekonomi global bagi tahun 2023 dijangka suram, adalah penting bagi Kerajaan Perpaduan mendapat sokongan jelas daripada Ahli-Ahli Dewan Rakyat ("Usul undi percaya", 2022). Usul undi percaya ini diluluskan melalui undian suara selepas Takiyuddin, selaku ketua whip PN, memaklumkan pembangkang tidak menuntut undi belah bahagi kerana enggan mengundi berdasarkan "dokumen yang tidak sah", iaitu Perjanjian Persefahaman Kerjasama ("Usul percaya lulus", 2022). Kedudukan Kerajaan Perpaduan turut diperkukuh apabila calon kerajaan bagi jawatan Speaker Dewan Rakyat, Johari Abdul, memperoleh 147 undi dan menewaskan calon PN, Tan Sri Mohd Radzi Sheikh Ahmad, yang mendapat 74 undi ("Johari Abdul Speaker baharu", 2022). Johari sepatutnya memperoleh 148 undi jika bukan kerana Hanifah Hajar Taib tidak sempat mengundi akibat tiba lewat ke Dewan Rakyat disebabkan masalah kesihatan ("Fadillah jelaskan mengapa", 2022).

6.3 Perletakan Landasan Awal Kerajaan

Setelah kedudukan Kerajaan Perpaduan semakin mantap melalui kelulusan usul undi percaya terhadap Anwar, langkah berikutnya yang beliau ambil ialah menetapkan asas permulaan bagi perjalanan pentadbiran kerajaan baharu tersebut. Salah satu tindakan

Universiti Utara Malaysia

awal itu ialah pembentangan Bajet Mini 2023 untuk membolehkan kerajaan menggunakan dana perkhidmatan berjumlah RM107,718,676,650 di bawah Akta Kumpulan Wang Disatukan (Perbelanjaan Masuk Akaun) 2022 yang berkuat kuasa mulai 1 Januari 2023. Langkah ini perlu diambil kerana RUU Perbekalan 2023 tidak sempat dibentangkan dan diluluskan sebelum tahun baharu, susulan Bajet 2023 yang dibentang oleh Tengku Zafrul Abdul Aziz pada 7 Oktober 2022 tidak dapat dibahaskan dan disahkan selepas Ismail Sabri mengumumkan pembubaran Dewan Rakyat pada 10 Oktober 2022. Oleh demikian, perbelanjaan bagi tempoh bermula 1 Januari sehingga RUU Perbekalan 2023 diluluskan perlu ditampung terlebih dahulu melalui bajet sementara ini.

Ketika membentangkan Bajet Mini 2023, Anwar menerangkan bahawa ia bertujuan mendapatkan kelulusan sementara daripada Parlimen supaya kerajaan dapat membelanjakan sebahagian anggaran perbelanjaan dalam tempoh beberapa bulan sebelum RUU Perbekalan 2023 dibentangkan semula dan diluluskan. Perbelanjaan ini meliputi pembayaran gaji penjawat awam, utiliti, biasiswa, bantuan kebajikan, perkhidmatan kesihatan dan pendidikan, serta projek pembangunan yang masih berjalan dan memerlukan kesinambungan terutama berkaitan penyelenggaraan dan pembaikan. Beliau turut menegaskan bahawa inisiatif-inisiatif positif yang bermanfaat kepada rakyat akan diteruskan, manakala perbelanjaan lain akan diteliti semula sewaktu penyediaan semula Bajet 2023. Anwar juga memberitahu bahawa beliau telah beberapa kali mempengerusikan Mesyuarat Majlis Tindakan Sara Hidup Negara (NACCOL) untuk merangka kaedah terbaik mengurangkan beban rakyat, memastikan harga barang tidak melonjak, menjamin kecukupan bekalan makanan, serta

Universiti Utara Malaysia

mengekalkan tarif elektrik bagi pengguna domestik dan PMKS, yang menyebabkan kerajaan menanggung subsidi RM10 bilion bagi enam bulan pertama 2023 ("Bajet Mini RM107 bilion", 2022).

Antara pengumuman lain dalam Bajet Mini 2023 ialah penghargaan kerajaan terhadap dedikasi penjawat awam yang terus memberi perkhidmatan kepada rakyat. Hal ini dizahirkan melalui penerusan Kenaikan Gaji Tahunan (KGT) Tambahan Khas 2023 sebanyak RM100 kepada semua penjawat awam gred 11 hingga 56, serta Bantuan Khas Kewangan (BKK) sebanyak RM700 kepada 1.3 juta penjawat awam gred 56 ke bawah dan RM350 kepada satu juta pesara kerajaan ("Penjawat awam dapat kenaikan", 2022). Anwar turut menjelaskan bahawa ketidaktentuan geopolitik global telah meningkatkan inflasi dan memperlahankan pertumbuhan ekonomi dunia, manakala peningkatan harga komoditi serta bahan makanan memberi kesan besar terhadap kos sara hidup rakyat. Menghadapi situasi ini, kerajaan mengamalkan pendekatan "keseluruhan negara", dan beliau menyeru golongan maha kaya serta konglomerat yang memperoleh keuntungan besar hasil kenaikan harga komoditi dan subsidi kerajaan supaya turut menyumbang kepada kesejahteraan rakyat, khususnya kelompok B40, M40 dan peniaga kecil ("KDNK dijangka melebihi", 2022).

Anwar turut mengumumkan bahawa Padiberas Nasional Bhd (BERNAS) bersetuju menyumbang RM10 juta pada tahun 2022 dan RM50 juta pada 2023 kepada pesawah miskin. Selain itu, pembayaran fasa pertama Bayaran Tunai Rakyat sebanyak RM300 untuk isi rumah dan RM100 untuk bujang dipercepatkan daripada Mac kepada Januari 2023. Bantuan awal persekolahan sebanyak RM150 juga diberikan kepada semua

Universiti Utara Malaysia

murid tanpa mengira pendapatan ibu bapa, sementara pekebun kecil menerima bayaran tambahan RM200 melalui Bantuan Musim Tengkujuh pada Januari 2023 ("Bajet Mini 2023: Keutamaan", 2022). Kerajaan turut menyediakan 50,000 peluang pekerjaan kontrak, termasuk 35,000 di bawah syarikat berkaitan kerajaan (GLC) melalui program MySTEP. Selain mencerminkan keutamaan kerajaan membantu rakyat pasca-Covid-19 serta menghadapi musim banjir dan ketidaktentuan ekonomi, Anwar menekankan langkah memulihkan keyakinan pelabur, mengukuhkan petunjuk ekonomi dan membina semula negara—inisiatif yang dipuji ahli ekonomi kerana dianggap proaktif dan berpotensi meningkatkan sentimen pasaran serta keyakinan isi rumah, seterusnya menyumbang kepada pertumbuhan KDNK ("Pembentangan bajet mini", 2022).

Keutamaan kerajaan dalam membantu rakyat terus terlihat apabila Anwar memutuskan pada 21 Disember 2022 bahawa sambutan besar-besaran ambang tahun baharu yang dijadual berlangsung di Dataran Merdeka pada 31 Disember 2022 dibatalkan kerana banjir yang melanda Kelantan dan Terengganu ("Anwar tinjau banjir", 2022). Acara tersebut digantikan dengan program Munajat Ambang Tahun Baru 2023 melibatkan solat hajat dan bacaan Yasin di Masjid Putra, Putrajaya ("Anwar hadir program munajat", 2022). Ketika melawat PPS SMK Tengku Panglima Raja di Pasir Mas, Anwar turut mengumumkan bantuan awal RM50 juta masing-masing kepada Kelantan dan Terengganu untuk meringankan beban mangsa banjir. Selain itu, setiap Ketua Isi Rumah (KIR) yang berpindah ke PPS menerima RM1,000, manakala keluarga mangsa yang terkorban akibat banjir menerima RM10,000 ("Anwar umum bantuan RM100 juta", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Walau bagaimanapun, bantuan awal banjir sebanyak RM50 juta masing-masing kepada Kelantan dan Terengganu tidak diterima dengan baik oleh kedua-dua kerajaan negeri tersebut kerana mereka mendakwa peruntukan itu tidak disalurkan terus kepada kerajaan negeri, sebaliknya diuruskan oleh Jabatan Pembangunan Persekutuan (JPP) di bawah Unit Penyelarasan Pelaksanaan (ICU) Jabatan Perdana Menteri. Situasi ini menyebabkan ketibaan Anwar ke Terengganu pada 12 Januari 2023 tidak disambut oleh mana-mana wakil kerajaan negeri, meskipun Menteri Besar Terengganu, Datuk Seri Ahmad Samsuri Mokhtar, berada di negeri itu pada hari berkenaan. Beliau malah mengeluarkan kenyataan tegas meminta kerajaan Persekutuan menghormati semangat Jadual Kesembilan Perlembagaan yang memperincikan bidang kuasa bersama antara pusat dan negeri. Dalam perkembangan sama, Menteri Besar Kelantan, Datuk Ahmad Yakob, menegaskan bahawa beliau berpegang kepada janji bahawa Kelantan akan menerima RM50 juta seperti yang diumumkan oleh Anwar ("Kehadiran PM di T'ganu", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Pada masa yang sama, Anwar memberikan jaminan bahawa kerajaan akan mempercepatkan projek Pembangunan Lembangan Sungai Bersepadu (PLSB) Sungai Golok Fasa 1 dan 2, yang akan dilaksanakan melalui tender terhad dan bukan rundingan terus bagi mengelakkan pembaziran dan kenaikan kos ("PM: K'jaan jamin projek", 2022). Menurut beliau, proses tender terpilih bagi projek rancangan tebatan banjir (RTB) mampu menjimatkan RM1.8 bilion daripada jumlah keseluruhan projek bernilai RM15 bilion. Beliau turut menegaskan bahawa aspek tadbir urus yang telus dan disiplin kewangan mesti menjadi keutamaan ("PM: Proses tender terpilih", 2022). Isu kebocoran melalui sistem perolehan kerajaan sentiasa beliau bangkitkan; pada 17

Januari 2023 contohnya, beliau menyatakan bahawa dalam tempoh kurang dua bulan di Kementerian Kewangan, beliau telah mengenal pasti potensi penjimatan sebanyak RM3 bilion hingga RM4 bilion sekiranya perolehan diserahkan kepada pihak berkebolehan dalam perkara seperti pengurusan banjir atau pembelian aset pertahanan ("RM10 bilion boleh diselamatkan", 2023).

Untuk mengukuhkan lagi keselarasan pentadbiran Kerajaan Perpaduan yang dibentuk daripada parti dan gabungan dengan manifesto berbeza, Anwar mengarahkan Ketua Setiausaha Negara, Tan Sri Mohd Zuki Ali, menubuhkan sebuah jawatankuasa kerajaan bagi menyemak semua manifesto serta menyelaraskannya menjadi agenda pentadbiran bersama. Ini penting kerana setiap parti dalam Kerajaan Perpaduan memiliki latar belakang dan perjuangan yang berlainan, dan manifesto mereka perlu disepadukan dengan segera agar dapat diterjemahkan kepada dasar dan program konkrit berlandaskan perjanjian persefahaman yang telah ditandatangani sebelumnya ("K'jaan tubuh jawatankuasa", 2022). Selaras hal itu, Ahmad Zahid mengumumkan pada 28 Disember 2022 bahawa Anwar bersetuju menubuhkan sebuah sekretariat tetap untuk menyatukan manifesto semua parti dalam Kerajaan Perpaduan bagi mengenal pasti titik persamaan dan hala tuju bersama ("Kerajaan wujud sekretariat tetap", 2022).

Anwar kemudian mengadakan satu sesi permukiman bersama anggota Jemaah Menteri di Kompleks Seri Perdana, Putrajaya pada 15 Januari 2023 bagi mengukuhkan lagi perjalanan pentadbiran Kerajaan Perpaduan. Program itu bertujuan mendapatkan maklum balas awal daripada para menteri setelah lebih sebulan berkhidmat, serta membincangkan keutamaan, penambahbaikan dan penetapan petunjuk prestasi utama

Universiti Utara Malaysia

(KPI) bagi setiap kementerian ("Permukiman Jemaah Menteri", 2023). Turut hadir 10 pegawai kanan kerajaan dalam sesi ini yang dirangka bagi memperkukuhkan semangat kesepakatan antara menteri dan memastikan iltizam terhadap agenda reformasi yang dibawa oleh Anwar. Sesi itu merangkumi taklimat khas mengenai struktur kerajaan, pengurusan kewangan, tatakelola, hal ehwal pentadbiran awam, hubungan antarabangsa, protokol kerajaan, senario ekonomi, pembangunan mampan serta strategi komunikasi media ("PM, jemaah menteri hadir permukiman", 2023).

Dalam masa yang sama, hubungan Anwar dengan penjawat awam juga diberi perhatian khusus, terutamanya warga Jabatan Perdana Menteri. Dalam pertemuan pada 16 Januari 2023, beliau menasihatkan Jemaah Menteri dan penjawat awam agar tidak berpuas hati dengan keadaan sedia ada, sebaliknya mempunyai iltizam untuk memastikan kestabilan politik negara, kejelasan hala tuju dan tekad membawa pembaharuan demi mengangkat martabat negara ("Jangan benar budaya selesa", 2023). Beliau juga meminta penjawat awam supaya menegur mana-mana pemimpin Kerajaan Perpaduan sekiranya mereka melakukan pelanggaran undang-undang. Menurut Anwar, berdasarkan pengalaman beliau di Kementerian Kewangan, banyak fail menunjukkan berlakunya salah urus. Justeru, beliau telah mengarahkan bahawa jika terdapat arahan bertulis daripada beliau sendiri yang bertentangan dengan undang-undang, pegawai wajib memaklumkannya terlebih dahulu. Anwar menegaskan bahawa negara tidak akan mencapai kemajuan jika kebocoran dan ketirisan terus berlaku ("Banyak fail ada banyak", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Salah satu penegasan besar Anwar pada ketika itu ialah menolak dakwaan bahawa Kerajaan Perpaduan bersikap mesra terhadap golongan LGBT, idea negara sekular atau ideologi komunis. Dalam program Naratif Khas bersama Perdana Menteri yang disiarkan RTM pada 6 Januari 2023, beliau menyifatkan tuduhan bahawa pentadbirannya akan mengiktiraf LGBT, membawa agenda sekular atau memberi laluan kepada komunisme sebagai dakwaan mengarut yang tidak berasas kerana semua itu tidak mungkin berlaku di bawah kepimpinan beliau ("PM: LGBT, ideologi komunis", 2023). Kenyataan tegas ini turut dipuji oleh Sultan Selangor, Sultan Sharafuddin Idris Shah, yang menyatakan bahawa jaminan tersebut tepat pada masanya dan memberi keyakinan kepada rakyat bahawa kerajaan komited mempertahankan prinsip Islam berteraskan Ahli Sunnah Wal Jamaah ("Sultan puji pendirian Anwar", 2023).

Sehubungan itu, Anwar memfailkan saman fitnah terhadap Pesuruhjaya PAS Perak, Razman Zakaria, pada 5 Disember 2022 berhubung tuduhan bahawa beliau membawa agenda LGBT dan menjadi boneka DAP, sedangkan beliau secara konsisten menolak semua tuduhan sedemikian dan memperjuangkan agenda reformasi nasional ("Agenda LGBT: Anwar heret", 2022). Pada 9 Februari 2023, di Mahkamah Tinggi Taiping, Razman membuat permohonan maaf secara terbuka sambil mengakui bahawa kenyataannya telah menjejaskan reputasi dan kehormatan Anwar. Razman turut menarik balik semua dakwaan terhadap Anwar dan berjanji tidak akan mengulanginya pada masa akan datang ("Pesuruhjaya PAS Perak mohon maaf", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Anwar Ibrahim turut memulakan tindakan saman fitnah terhadap beberapa pemimpin pembangkang lain bagi mempertahankan integritinya sebagai Perdana Menteri. Antara yang disaman ialah Menteri Besar Kedah, Datuk Seri Muhammad Sanusi Md Nor, pada 13 Disember 2022 berikutan kenyataan beliau bahawa Anwar "tidak berakhlak", bukan Muslim yang baik dan menyalahgunakan kuasa untuk mendapatkan pengampunan Diraja ("Dakwaan 'tiada akhlak'", 2022). Tan Sri Muhyiddin Yassin turut disaman pada 20 Disember 2022 kerana mendakwa Anwar menerima bayaran RM15 juta sebagai penasihat ekonomi Selangor ("Anwar heret Muhyiddin", 2022). Selain itu, Datuk Ahmad Amzad Hashim disaman pada 22 Disember 2022 kerana mendakwa Anwar berbohong mengenai gaji RM1 semasa menjadi penasihat ekonomi Selangor ("Dakwaan bayaran RM15 juta", 2022). Pada 3 Mac 2023, Anwar memfailkan saman terhadap Datuk Awang Hashim berhubung dakwaan bahawa beliau memiliki sifat dendam dan menipu Yang di-Pertuan Agong mengenai jumlah sokongan ahli Parlimen ("Dakwaan fitnah: Anwar heret", 2023). Seterusnya, Muhyiddin disaman sekali lagi pada 21 Julai 2023 berkaitan dakwaan bahawa Anwar tidak memberikan maklum balas berhubung pelupusan hutang peneroka FELDA ("Anwar tuntut Muhyiddin", 2023).

Walaupun pelbagai tindakan undang-undang diambil, Anwar tetap berusaha mengekalkan hubungan baik dengan pemimpin pembangkang. Dalam temu bual televisyen Indonesia bertajuk *Nation Hub: Special Interview Bersama Datuk Seri Anwar Ibrahim* yang disiarkan di CNBC Indonesia TV pada 14 Januari 2023, beliau menjelaskan bahawa fokus utama beliau adalah untuk menjalankan tugas sebagai Perdana Menteri tanpa melayani serangan atau kenyataan Dr Mahathir yang disifatkan

Universiti Utara Malaysia

sebagai kurang relevan. Beliau menekankan bahawa Kerajaan Perpaduan pantas bergerak keluar daripada budaya permusuhan politik dengan segera menumpukan kepada kepentingan negara, kestabilan politik dan masa depan rakyat. Anwar turut menyatakan hasrat agar pembangkang tidak berterusan mempertajamkan perbalahan atau mengeluarkan kenyataan bersifat mengkafirkan sesiapa, kerana sekiranya nada politik dapat diperhaluskan, dialog yang lebih membina antara kerajaan dan pembangkang dapat diwujudkan ("Anwar tidak mahu terus", 2023).

Namun dalam usaha membersihkan budaya rasuah yang telah lama berakar dalam pentadbiran kerajaan, Anwar juga perlu mengambil pendirian untuk tidak campur tangan dalam siasatan yang melibatkan tokoh kerajaan terdahulu. Sewaktu berkempen pada PRU 15, beliau mendakwa pada 14 November 2022 bahawa PN merupakan parti yang paling kaya pada ketika itu kerana memperoleh projek-projek bernilai berbilion ringgit sewaktu tempoh pandemik Covid-19, memandangkan banyak projek ketika pentadbiran Muhyiddin ditawarkan tanpa tender terbuka kepada pihak tertentu ("Anwar dakwa PN parti", 2022). Selepas kemenangan PH dalam PRU 15, banyak laporan polis dibuat oleh pemimpin PH dan BN kepada PDRM dan SPRM bagi mendesak siasatan terhadap dana PN, antaranya oleh Pengarah Biro Mobilisasi AMANAH, Sany Hamzan, pada 30 November 2022 serta gesaan daripada Pengerusi UMNO Terengganu, Datuk Ahmad Said, dan Ahli MKT UMNO, Mohd Puad Zarkashi, pada 24 November 2022 ("Umno Terengganu gesa SPRM", 2022; "Lagi pemimpin gesa SPRM", 2022).

Universiti Utara Malaysia

Selepas memegang portfolio Menteri Kewangan, Anwar memaklumkan bahawa pegawai Kementerian Kewangan telah memberikan maklumat kepada beliau bahawa wujud beberapa pelanggaran serius prosedur dalam kelulusan projek, termasuk perolehan yang terlalu tinggi serta perbelanjaan luar biasa oleh parti-parti tertentu, khususnya berkaitan peruntukan hampir RM600 bilion yang dibelanjakan sepanjang pentadbiran Muhyiddin ("Pegawai MoF sahkan", 2022). Mengikuti kenyataan tersebut, SPRM mengesahkan pada 9 Disember 2022 bahawa mereka telah menerima maklumat terperinci berkaitan pecahan dana pakej rangsangan ekonomi tahun 2020–2021 bagi pengurusan Covid-19. Siasatan SPRM kemudiannya memberi tumpuan kepada dana kerajaan sejumlah RM92.5 bilion ("Isu RM600 bilion: SPRM siasat", 2022). Pada 5 Januari 2023, seorang Ketua Pegawai Eksekutif sebuah syarikat swasta yang juga Timbalan Ketua Bahagian BERSATU Segambut, Adam Radlan Adam Muhammad, ditahan SPRM kerana disyaki menjadi orang tengah dalam pembahagian projek kerajaan di bawah pakej rangsangan ekonomi sepanjang 2020–2022 ("Dana RM92.5 bilion", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Kemudiannya, pada 1 Februari 2023, SPRM mengumumkan bahawa akaun BERSATU telah dibekukan sejak dua minggu sebelumnya bagi tujuan penyiasatan mengikut Akta Pencegahan Pengubahan Wang Haram, Pencegahan Pembiayaan Keganasan dan Hasil Daripada Aktiviti Haram. Siasatan ini berkait dakwaan bahawa BERSATU menerima lebih RM300 juta sumbangan daripada sekitar 10 kontraktor yang memperoleh projek sewaktu ia menjadi kerajaan ("Akaun Bersatu dibeku", 2023). Berdepan kecaman Setiausaha Agung BERSATU, Hamzah Zainudin, yang menuduh kerajaan menggunakan SPRM untuk menjatuhkan kredibiliti PN dan

BERSATU serta mengalihkan perhatian rakyat daripada isu-isu pentadbiran ("Hamzah: Kerajaan peralat SPRM", 2023), Anwar menafikan dakwaan tersebut dengan menegaskan bahawa siasatan SPRM ke atas BERSATU dimulakan hasil laporan dan maklumat penemuan mengenai projek-projek melibatkan kos tinggi yang diluluskan tanpa tender ("PM nafi campur tangan", 2023).

Hasil daripada siasatan itu, beberapa pendakwaan dibuat: pada 21 Februari 2023 Ketua Penerangan BERSATU, Datuk Wan Saiful Wan Jan, didakwa atas dua pertuduhan meminta dan menerima rasuah RM6.9 juta ("Wan Saiful didakwa", 2023); pada 21 Februari 2023 juga Adam Radlan didakwa atas dua pertuduhan menerima dan meminta rasuah RM500,000 ("Projek Jana Wibawa: Lagi", 2023); pada 22 Februari 2023 beliau didakwa lagi atas dua pertuduhan membabitkan RM4.1 juta ("Kes rasuah Jana Wibawa", 2023); pada 28 Februari 2023 beliau sekali lagi didakwa berkaitan rasuah RM2 juta ("Jana Wibawa: Pemimpin Bersatu", 2023); dan pada 10 Mac 2023, Muhyiddin dituduh atas empat pertuduhan salah guna kuasa berjumlah RM232.5 juta serta dua pertuduhan pengubahan wang haram melibatkan RM120 juta ("Muhyiddin didakwa di mahkamah", 2023).

Sehari sebelum pertuduhan terhadap Muhyiddin, Anwar dalam ucapan penggulungan perbahasan Belanjawan 2023 di Dewan Rakyat mendedahkan wujud sebuah syarikat milik seorang pemilik Cina yang merupakan rakan rapat Muhyiddin di Johor yang menyamar sebagai syarikat bumiputera untuk menyertai program Jana Wibawa ("Skandal Jana Wibawa: Ada", 2023). Ketika Mohamed Azmin Ali menuduh bahawa siasatan SPRM ke atas Muhyiddin merupakan permulaan kepada usaha sistematik

Universiti Utara Malaysia

untuk melumpuhkan BERSATU ("Siasatan SPRM ke atas Muhyiddin", 2023), Anwar menegaskan bahawa logik tersebut bermakna tiada sebarang kes rasuah besar boleh didakwa. Beliau mengingatkan bahawa beliau hanya dimaklumkan oleh SPRM apabila siasatan melibatkan implikasi politik ("'Jika setiap kes bermotif politik", 2023). SPRM pula menjelaskan bahawa siasatan dilakukan berdasarkan maklumat dan bukti yang dikumpulkan sendiri tanpa campur tangan mana-mana pihak, justeru dakwaan bahawa ia bermotif politik adalah tidak benar ("Siasatan Jana Wibawa bebas", 2023).

Peguam Negara, Tan Sri Idrus Harun, turut menafikan berlakunya pendakwaan terpilih atau bermotif politik, menjelaskan bahawa semua keputusan dibuat secara adil, berdasarkan kertas siasatan dan tanpa memihak kepada sesiapa demi memastikan keadilan kepada mangsa, saksi dan tertuduh ("AG nafi berlaku pendakwaan terpilih", 2023). Ketika menjawab soalan Ahmad Fadhli Shaari dalam sesi PMQ pada 14 Mac 2023, Anwar menyoal kembali sama ada terdapat bukti yang membuktikan beliau campur tangan dalam mana-mana pendakwaan. Jika tiada bukti, kata beliau, maka tuduhan itu sendiri bersifat zalim. Beliau menegaskan sekali lagi bahawa beliau tidak pernah mencampuri tugas SPRM, Peguam Negara atau badan kehakiman ("PM: Tuduh saya campur tangan", 2023).

Tuduhan mengenai pendakwaan terpilih mula reda apabila SPRM turut menjalankan siasatan terhadap pemimpin dalam Kerajaan Perpaduan. Pada 13 dan 14 April 2023, dua pegawai kanan Menteri Sumber Manusia, V Sivakumar, ditahan SPRM bersama seorang ahli perniagaan dari Ipoh berkaitan dakwaan rasuah bernilai RM97 juta

Universiti Utara Malaysia

melibatkan sebuah agensi pengambilan pekerja asing ("Setiausaha sulit Sivakumar", 2023). Pada 16 April 2023, Sivakumar sendiri dipanggil SPRM untuk direkodkan kenyataannya ("SPRM panggil Sivakumar", 2023), dan lawatan SPRM ke rumah serta pejabat beliau turut dijalankan pada hari sama ("Sivakumar nafi rumah", 2023). Berikutan itu, Sivakumar menggantung tiga pegawai kanan beliau daripada tugas ("Sivakumar gantung tiga pegawai", 2023). Disebabkan langkah profesional dan kerjasama beliau dalam menyelesaikan isu tersebut, tempoh perkhidmatan Tan Sri Azam Baki sebagai Ketua Pesuruhjaya SPRM dilanjutkan selama setahun bermula 12 Mei 2023 ("Kontrak Azam Baki dilanjut", 2023).

Dalam usaha membanteras amalan rasuah yang menggunakan kedudukan politik serta jawatan dalam kerajaan sebagai peluang untuk mengaut kekayaan, Anwar turut mengambil pendirian tegas terhadap serangan yang cuba menggambarkan seolah-olah pimpinan Kerajaan Perpaduan juga terlibat dengan salah laku tersebut. Dalam amanat khas sempena Majlis Munajat Ambang Tahun Baru 2023 di Masjid Putra, Putrajaya pada 31 Disember 2022, beliau mengingatkan pihak yang saban hari menyerang tokoh tertentu dalam Kerajaan Perpaduan—khususnya mereka yang ketika memegang jawatan Menteri Kewangan atau Perdana Menteri didakwa mengumpulkan kekayaan berbilion ringgit—bahawa kerajaan akan memastikan sekurang-kurangnya sebahagian daripada dana tersebut dikembalikan kepada rakyat ("Anwar: 'Ada bekas PM", 2022). Seterusnya, dalam ucapan dasar pada Kongres Nasional Khas PKR 2023 bertemakan "Malaysia MADANI, Pelaksanaan Sebuah Idealisme" yang berlangsung pada 18 Mac 2023 di Stadium Malawati, Shah Alam, Anwar menyentuh mengenai golongan tertentu yang selepas 22 tahun dan tambahan 22 bulan berkuasa, kini mendakwa

Universiti Utara Malaysia

Melayu kehilangan segala-galanya termasuk harta serta saham. Beliau mempersoalkan bagaimana hal itu tidak berlaku jika kekayaan tersebut hanya dikumpulkan untuk diri, keluarga dan anak-anak. Anwar turut menambah bahawa apabila kuasa hilang dan apabila dicabar atau disiasat oleh SPRM dan LHDN, individu berkenaan yang kaya berbilion ringgit enggan membayar cukai dan membawa keluar wang ke luar negara ("PM: Beberapa kerat orang", 2023).

Susulan ucapan dasar itu, Dr Mahathir memfailkan saman terhadap Anwar pada 3 Mei 2023 atas dakwaan bahawa ucapan tersebut memberi gambaran seolah-olah beliau mengumpul kekayaan untuk keluarga serta mengaitkan kehilangan harta dan aset Melayu dengan harta milik keluarganya. Beliau juga mendakwa ucapan itu membawa maksud beliau memiliki kekayaan berbilion-bilion, membawa wang keluar negara dan mengelak cukai. Dr Mahathir berhujah bahawa kenyataan tersebut menjejaskan imej beliau sebagai negarawan yang dihormati di dalam dan luar negara. Oleh itu, beliau menuntut permohonan maaf bertulis, ganti rugi am RM50 juta dan ganti rugi tauladan RM100 juta daripada Anwar ("Dr Mahathir saman PM", 2023).

Walaupun disaman, Anwar tidak gentar. Ketika berucap pada Majlis Rumah Terbuka Malaysia Aidilfitri anjuran Majlis Bandaraya Seremban pada 7 Mei 2023, beliau mengulangi cabaran supaya Dr Mahathir menjual semua aset beliau dan keluarganya—termasuk pesawat, kapal dan bank yang dimiliki di luar negara—kemudian membawa pulang dan menyerahkan kekayaan tersebut kepada orang Melayu di Malaysia sekiranya benar beliau mahu tampil sebagai pejuang sebenar ("Anwar ulang cabaran", 2023). Dalam pernyataan pembelaan beliau kemudiannya,

Anwar menjelaskan bahawa ucapannya adalah reaksi terhadap serangan, dakwaan dan tindakan Dr Mahathir terhadap diri beliau. Beliau menegaskan bahawa sebagai Perdana Menteri, beliau berhak mempertahankan reputasi, integriti dan niat baik kerajaan daripada dakwaan tidak berasas. Dalam dokumen pembelaan itu, Anwar turut membangkitkan isu pemberian kontrak secara terus kepada syarikat berkaitan keluarga Dr Mahathir seperti Opcom Sdn Bhd, Opcom Cables Sdn Bhd dan Kencana Petroleum Berhad yang dikatakan berlaku ketika beliau memegang jawatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan ("Saman RM150 juta", 2023).

6.4 Pengemasan Hala Tuju Kerajaan

Setelah asas perjalanan Kerajaan Perpaduan dibentuk, langkah berikutnya yang diambil oleh Anwar ialah memperjelas dan memperkemas hala tujunya. Usaha ini dizahirkan melalui keputusan menggantikan slogan Keluarga Malaysia dengan gagasan baharu, iaitu Malaysia Madani ("Malaysia Madani ganti slogan", 2023). Konsep ini dilancarkan secara rasmi dalam majlis Amanat Perdana Menteri Membangun Malaysia Madani di Putrajaya International Convention Centre (PICC) pada 19 Januari 2023, yang khusus ditujukan kepada para pembuat dasar serta kepimpinan tertinggi kementerian dan agensi kerajaan yang ingin mengetahui arah tuju sebenar Kerajaan Perpaduan. Anwar menegaskan bahawa dalam dunia yang dibelenggu ketidaktentuan serta dicirikan oleh kerumitan (complexity), percanggahan (contradiction), kekacauan (chaos) dan keserentakan (simultaneity), negara memerlukan satu kerangka strategik yang menyeluruh bagi mengemudi perjalanan dalam era yang digelarnya sebagai pascanormal.

Universiti Utara Malaysia

Mengikut Anwar, kerangka strategik negara – dan peradaban – yang ingin dibentuk dan diperkukuh ialah M.A.D.A.N.I., iaitu akronim kepada Mampan, sejahterA, berDaya cipta, saling menghormAti, punyai keyakiNan dan bersifat Ihsan. Wahdah Malaysia Madani ini disandarkan kepada empat dasar sedia ada, iaitu Rancangan Malaysia Ke-12 (RMK12), Bajet Tahunan Kerajaan, Pelan Baharu Antirasuah dan Matlamat Pembangunan Mampan (SDGs). Pelaksanaan Malaysia Madani akan digerakkan melalui empat Teras Strategik Utama, iaitu Membina Semula Ekonomi, Menjamin Kesejahteraan Insan, Reformasi Institusi Demokrasi dan Perundangan serta Mewujudkan Pentadbiran Beramanah. Bagi menjamin kelangsungan dan keberkesanan agenda ini, tiga pembolehdaya strategik (strategic enablers) akan berperanan sebagai pemacu utama, iaitu Digitalisasi Perkhidmatan Rakyat, Pendayaupayaan Bakat Terbaik Negara dan Pemerkasaan Pengurusan Projek Strategik ("Amanat Perdana Menteri", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Keutamaan Malaysia Madani yang dihuraikan oleh Anwar, pertama sekali, ialah membangunkan sebuah masyarakat madani yang berteraskan ihsan, sifat keprihatinan serta kepekaan terhadap kepedihan hidup golongan miskin, dengan komitmen membasmi kemiskinan, sama ada miskin biasa mahupun miskin tegar. Keutamaan kedua ialah menstruktur semula ekonomi berasaskan etika yang mampan, yakni menolak pembaziran dan budaya bermewah-mewahan, menutup ruang ketirisan dan rasuah, mempercepatkan bantuan serta penyediaan prasarana rakyat dan memastikan pengagihan kekayaan yang lebih adil. Seterusnya, keutamaan lain ialah memulih serta merancakkan ekonomi dengan memberi rangsangan dan sokongan menyeluruh kepada

perusahaan tempatan yang berteraskan nilai M.A.D.A.N.I. agar mampu menyumbang kepada pertumbuhan, di samping menarik pelaburan asing yang sehaluan dengan nilai-nilai tersebut untuk menjamin kesejahteraan rakyat. Anwar turut menegaskan kepentingan melindungi rakyat daripada politik perkauman serta menamatkan usaha mana-mana pihak yang mengeksploitasi politik identiti untuk memecah-belahkan masyarakat ("Amanat Perdana Menteri", 2023).

Selaras dengan fokus Malaysia Madani untuk mengelakkan pembaziran dan kemewahan serta memerangi ketirisan dan rasuah, antara inisiatif utama Kerajaan Perpaduan ialah pengenalan program rasionalisasi subsidi. Seawal 27 November 2022, selepas mempengerusikan Mesyuarat Majlis Tindakan Sara Hidup Negara (NACCOL), Anwar telah menekankan bahawa beliau tidak menolak subsidi untuk rakyat, tetapi subsidi perlu ditumpukan kepada golongan yang benar-benar memerlukan. Bagi beliau, golongan berada tidak wajar menikmati subsidi elektrik dan bahan api kerana langkah sedemikian memberikan tekanan besar kepada kedudukan kewangan kerajaan. Justeru, beliau memberikan tempoh dua minggu kepada anggota NACCOL untuk meneliti secara menyeluruh implikasi skim subsidi dan mengadakan perbincangan dengan sektor swasta serta pelabur bagi menjelaskan bahawa tujuan subsidi ialah untuk mengurangkan beban rakyat miskin ("Subsidi rakyat: Dua minggu", 2023).

Lanjutan itu, Nik Nazmi selaku Menteri Sumber Asli, Alam Sekitar dan Perubahan Iklim (NRECC) mengumumkan pada 16 Disember 2022 bahawa susulan Mesyuarat NACCOL pada 13 Disember 2022 dan Mesyuarat Jemaah Menteri pada 14 Disember

Universiti Utara Malaysia

2022, lebih 9 juta akaun pengguna elektrik, iaitu lebih 90 peratus daripada keseluruhan pengguna di Semenanjung Malaysia, tidak akan terkesan dengan kenaikan tarif elektrik. Ini termasuk semua pengguna domestik, pengguna bukan domestik dalam kategori tarif voltan rendah (LV) serta pengguna dalam kategori pertanian spesifik (tarif H), berikutan pelarasan tarif menggunakan mekanisme Imbalance Cost Pass-Through (ICPT). Namun begitu, pengguna voltan sederhana (MV) dan tinggi (HV) dalam kalangan industri termasuk perbadanan multinasional (MNC) akan dikenakan surcaj sebanyak 20 sen/kWj. Pendekatan subsidi bersasar ini membolehkan peruntukan tambahan RM4.16 bilion yang sepatutnya digunakan untuk subsidi elektrik dijimatkan dan dialihkan kepada bentuk bantuan lain bagi kepentingan rakyat ("Pelarasan Tarif Elektrik", 2023).

Gagasan Malaysia Madani seterusnya diperkukuh oleh Anwar melalui pembentangan Belanjawan 2023 bertema "Membangun Malaysia Madani" di Dewan Rakyat pada 24 Februari 2023. Beliau merumuskan bahawa Belanjawan 2023 mencerminkan prinsip kebertanggungjawaban serta sistem nilai yang luhur, dan dirangka untuk berhadapan dengan cabaran semasa termasuk ketidaktentuan ekonomi global. Melaluinya, beliau mengajak seluruh kekuatan dan tenaga nasional digembleng untuk melaksanakan agenda Pembangunan MADANI secara bersama. Anwar turut menegaskan bahawa para pemimpin khususnya tidak boleh lagi berpegang pada amalan salah yang diwarisi daripada legasi lama. Beliau menggesa satu anjakan besar dibuat, daripada toleransi terhadap rasuah yang merampas peluang rakyat untuk hidup lebih bermakna, kepada tatakelola yang baik yang memastikan perbelanjaan negara tertumpu kepada pengupayaan rakyat dan mobiliti sosioekonomi mereka. Beliau mengingatkan bahawa

Universiti Utara Malaysia

perbezaan pandangan politik tidak boleh dijadikan alasan untuk menolak perubahan bermakna; sebaliknya, jika mahu bersaing, persaingan itu mesti berasaskan prinsip fastabiqul khairat, yakni berlumba-lumba dalam melakukan kebaikan ("Ucapan Belanjawan 2023", 2023).

Secara keseluruhannya, Belanjawan 2023 dibina atas tiga tekad utama: Pertama, Pemacuan Ekonomi yang Terangkum dan Mampan; Kedua, Reformasi Institusi & Tatakelola bagi Memulih Keyakinan; dan Ketiga, Keadilan Sosial bagi Menyederhana Kesenjangan. Ketiga-tiga tekad ini diterjemahkan kepada 12 ikhtiar utama, iaitu:

Ikhtiar 1: Kemampanan Fiskal

Ikhtiar 2: Memenuhi Keperluan Ekonomi Rakyat

Ikhtiar 3: Mendepani Musibah Bencana

Ikhtiar 4: Meraih Pelaburan Berimpak Tinggi

Ikhtiar 5: Pembaharuan Sektor Awam

Ikhtiar 6: Memperkasa Kerjasama Awam-Swasta

Ikhtiar 7: Mengutama Agenda Digital

Ikhtiar 8: Memperkukuh Peranan Agensi dan Syarikat Kerajaan

Ikhtiar 9: Menoktahkan Miskin Tegar

Ikhtiar 10: Meminimum Beban Sara Hidup

Ikhtiar 11: Menjamin Keharmonian dan Perpaduan

Ikhtiar 12: Menyediakan Keperluan Asas Berkualiti

Universiti Utara Malaysia

Dari sudut Kemampanan Fiskal, Belanjawan 2023 memberi tumpuan kepada Dasar Fiskal Mengembang sebagai langkah menyokong pertumbuhan ekonomi supaya manfaatnya dapat dinikmati secara menyeluruh oleh rakyat. Kerajaan mengunjurkan pertumbuhan ekonomi sekitar 4.5 peratus bagi tahun 2023. Peruntukan keseluruhan Belanjawan 2023 ialah RM388.1 bilion, dengan RM289.1 bilion untuk perbelanjaan mengurus dan RM97 bilion untuk pembangunan, meningkat daripada RM71.6 bilion sebelum ini, bagi memberi penekanan kepada program pembasmian kemiskinan dan pembaikan prasarana awam serta luar bandar. Kerajaan turut menekankan aspek kawalan paras hutang dengan mengurangkan defisit fiskal kepada 5 peratus pada 2023 berbanding 5.6 peratus pada 2022. Bagi mengekang pertumbuhan hutang, pinjaman baharu hendaklah diminimumkan dan diutamakan untuk projek pembangunan yang memberi pulangan dan manfaat langsung kepada rakyat. Pada masa yang sama, usaha meningkatkan hasil negara diperhebat tanpa memperkenalkan cukai kepenggunaan berasas luas seperti Goods and Services Tax (GST). Anwar menegaskan, dalam keadaan rakyat masih terbeban, inflasi makanan melebihi 5 peratus dan kadar upah yang rendah, masa dan ruang belum sesuai untuk memperkenalkan GST ("Ucapan Belanjawan 2023", 2023).

Sebaliknya, apa yang digariskan oleh Anwar melalui Belanjawan 2023 ialah pendekatan percukaian dan subsidi yang lebih progresif dan bersasar, demi melindungi golongan rentan, sambil mengajak rakyat berpendapatan tinggi untuk memikul tanggungjawab bersama. Kerajaan menyedari bahawa sebahagian besar pendapatan dan kekayaan negara tertumpu kepada kelompok atasan dan golongan elit maha kaya, justeru agihan hasil negara perlu memihak kepada golongan berpendapatan rendah dan

Universiti Utara Malaysia

sederhana. Kerajaan akan memperluas asas cukai secara progresif, dengan memberi tumpuan kepada mereka yang benar-benar mampu. Antara langkah yang dicadangkan ialah pelaksanaan Cukai Barangan Mewah bermula 2023 dengan had nilai tertentu mengikut jenis barangan mewah, serta pengenalan Cukai Keuntungan Modal ke atas pelupusan saham tidak tersenarai oleh syarikat mulai 2024 pada kadar yang rendah ("Ucapan Belanjawan 2023", 2023).

Ikhtiar lain yang mendapat perhatian ialah Pembaharuan Sektor Awam. Di sinilah Anwar menegaskan bahawa Kerajaan Perpaduan komited melaksanakan reformasi institusi serta tatakelola yang baik bagi menutup ruang rasuah dan penyelewengan yang bersifat sistemik. Beliau menekankan bahawa proses perolehan kerajaan mesti mengutamakan ketelusan dan keterbukaan. Di samping itu, projek prasarana rakyat perlu disegerakan, dengan sasaran menyelesaikan pembaikan 400 klinik daif dan 380 sekolah daif dalam tempoh yang singkat. Anwar menegaskan, budaya kerja usang, peraturan yang tidak munasabah dan prosedur yang melambatkan tidak lagi boleh diterima. Sehubungan itu, ditubuhkan sebuah Pasukan Petugas Khas Reformasi Agensi (STAR) yang dipengerusikan oleh Ketua Setiausaha Negara untuk memacu usaha pembaharuan perkhidmatan awam. Di sisi lain, Kerajaan turut memberi perhatian kepada penyelesaian isu rakyat, termasuk cadangan pindaan Akta Insolvensi 1967 agar pelepasan status muflis dapat dipercepatkan, dengan sasaran 130 ribu individu dilepaskan daripada status tersebut setelah pindaan diluluskan. Kerajaan juga sedang meneliti langkah untuk menyusun semula institusi perkhidmatan awam yang mempunyai pertindihan fungsi dan mandat ("Ucapan Belanjawan 2023", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Ikhtiar lain yang penting ialah Menoktahkan Miskin Tegar, di mana sekitar 130 ribu isi rumah paling miskin tanpa mengira latar belakang kaum akan dibantu secara intensif agar keluar daripada belenggu kemiskinan. Usaha ini dilaksanakan melalui Inisiatif Pendapatan Rakyat (IPR) yang menumpukan kepada pengupayaan peserta untuk meningkatkan pendapatan, dengan sasaran memperoleh antara RM2,000 hingga RM2,500 dalam tempoh pemantauan 24 bulan, sebelum mereka mampu berdikari dan menjana pendapatan sendiri. Seterusnya, di bawah ikhtiar Meminimum Beban Sara Hidup, Kerajaan memperkenalkan Konsep Payung Rahmah sebagai kerangka besar bantuan kepada golongan susah dan rentan. Di bawahnya, lahir Inisiatif Menu Rahmah yang menawarkan set hidangan bernilai RM5, serta Jualan Rahmah yang menyediakan barangan asas sehingga 30 peratus lebih murah berbanding harga pasaran. Di samping itu, bantuan tunai kepada golongan B40 disalurkan melalui Sumbangan Tunai Rahmah (STR), manakala pesawah dan pekebun kecil getah yang terkesan dengan cuaca serta musim tengkujuh turut menerima sokongan khusus ("Ucapan Belanjawan 2023", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Penetapan hala tuju Kerajaan Perpaduan melalui Belanjawan 2023 turut diperkuatkan dengan pengumuman beberapa inisiatif dasar yang lebih luas. Selain komitmen untuk meminda Akta Insolvensi 1967, kerajaan turut berjanji membentangkan Rang Undang-undang (RUU) Tanggungjawab Fiskal di Parlimen pada tahun 2023 untuk memastikan dasar ekonomi dilaksana secara lebih telus dan berdisiplin, bagi mengelakkan berulangnya ketelanjuran fiskal. Di samping itu, kerajaan bercadang membentangkan RUU Perolehan Kerajaan bagi memastikan perbelanjaan awam tidak disalahgunakan dan tidak lagi bergantung kepada amalan rundingan terus secara

sewenang-wenangnya. Pindaan terhadap Akta Perlindungan Pemberi Maklumat juga dicadang bagi melindungi mereka yang tampil melaporkan salah laku daripada tekanan dan ancaman. Anwar turut memaklumkan bahawa satu Pelan Induk Perindustrian Baharu 2030 akan diumumkan pada suku ketiga 2023 untuk merangka hala tuju pembangunan perindustrian berasaskan aktiviti bernilai tinggi dan penggunaan bakat tempatan ("Ucapan Belanjawan 2023", 2023).

Selepas pembentangan Belanjawan 2023, pada 18 Mac 2023 Anwar mengumumkan bahawa kerajaan akan menanggung kenaikan kos menunaikan ibadah haji bagi jemaah haji daripada golongan B40 dan M40 bagi musim 2023, sementara golongan T20 dikehendaki membayar kos penuh ("PM: K'jaan tanggung kenaikan", 2023). Lembaga Tabung Haji (TH) kemudiannya menjelaskan pada 20 Mac 2023 bahawa kadar bayaran haji bagi jemaah B40 ialah RM11,989 seorang, meningkat RM1,000 berbanding 2022, tetapi kenaikan tersebut akan ditanggung kerajaan. Bagi kumpulan M40, TH menyediakan Bantuan Kewangan Haji (Hafis) sebanyak 48 peratus, menjadikan bayaran haji yang perlu ditanggung mereka RM15,980. Bantuan Hafis ini hanya diperuntukkan untuk jemaah muassasah B40 dan M40 yang menunaikan haji buat pertama kali, manakala jemaah muassasah T20 yang berpendapatan melebihi RM15,000 sebulan dikenakan bayaran penuh ("Kos tunai haji naik", 2023).

Penetapan hala tuju negara, khususnya dalam aspek ekonomi, diperteguh lagi melalui ucapan Anwar bertajuk "Ekonomi MADANI: Memperkasa Rakyat" di Suruhanjaya Sekuriti pada 27 Julai 2023. Dalam ucapannya, beliau menjelaskan bahawa Ekonomi MADANI merupakan wadah untuk mengangkat kembali martabat negara menerusi

dua fokus utama: pertama, merombak struktur ekonomi ke arah menjadikan Malaysia peneraju ekonomi Asia; dan kedua, memastikan limpahan hasil ekonomi dinikmati rakyat dengan kualiti hidup yang lebih baik. Menurut beliau, Ekonomi MADANI adalah sebuah pelan yang terperinci dan menyeluruh untuk menghadapi pelbagai cabaran jangka panjang seperti persoalan daya saing dan daya tarikan pelaburan, serta isu semasa seperti tekanan kos sara hidup. Rangka ini turut mengambil kira kerosakan struktur ekonomi, kelemahan tatakelola dan penyimpangan elit pemerintah yang memerlukan satu anjakan bermakna ke arah model ekonomi yang lebih menyeluruh dan segar ("Ekonomi MADANI", 2023).

Selain merangka sasaran jangka pendek yang sedang digerakkan seperti pemantapan pelaksanaan projek sekolah dan klinik daif serta usaha menoktahkan kemiskinan tegar menjelang 2023, Ekonomi MADANI juga menetapkan tujuh penanda aras jangka sederhana yang disasarkan dalam tempoh kurang 10 tahun, iaitu:

Pertama: Malaysia tersenarai dalam kelompok 30 ekonomi terbesar dunia;

Kedua: berada dalam 12 teratas dunia bagi Indeks Daya Saing Global;

Ketiga: bahagian pendapatan buruh meningkat kepada 45% daripada jumlah keseluruhan pendapatan;

Keempat: kadar penyertaan wanita dalam tenaga buruh mencapai 60%;

Kelima: kedudukan Indeks Pembangunan Manusia dalam 25 teratas dunia;

Keenam: kedudukan Indeks Persepsi Rasuah dalam 25 teratas dunia; dan

Ketujuh: kemampanan fiskal dengan defisit fiskal berada pada paras 3% atau lebih rendah.

Universiti Utara Malaysia

Bagi mengangkat Malaysia sebagai Peneraju Ekonomi Asia, Anwar menegaskan bahawa struktur ekonomi sedia ada mesti dirombak. Menurutnya, jika pembaharuan dilaksanakan secara bersungguh-sungguh, pertumbuhan ekonomi bukan sahaja mampu mencecah 5.5%, malah berpotensi mencapai 6%, berbanding unjuran 4 hingga 5% ketika itu. Untuk merealisasikan sasaran tersebut, Malaysia perlu membina integrasi ekonomi yang lebih kukuh dengan negara jiran, melangkaui sekadar perjanjian perdagangan bebas melalui diplomasi perdagangan dan pengaturan strategik baharu. Misi perindustrian negara akan bertumpu kepada aktiviti bernilai tambah tinggi dan berteknologi maju, manakala insentif cukai berasaskan pencapaian akan diberikan bagi menggalakkan syarikat melaksanakan aktiviti berdampak tinggi. Malaysia juga perlu melaksanakan pembaharuan bagi membolehkannya berada dalam kelompok 12 ekonomi terbaik dunia dari segi daya saing dan "ease of doing business", termasuk melalui pengukuhan agensi penggalak pelaburan, penilaian semula insentif pelaburan serta penambahbaikan kawasan perindustrian dengan prasarana dan pembangunan modal insan yang setara ("Ekonomi MADANI", 2023).

Usaha meningkatkan kualiti hidup rakyat pula merangkumi keperluan jaringan perlindungan sosial yang menyeluruh, peluang pekerjaan dengan gaji yang bermakna serta pengagihan kekayaan yang lebih seimbang untuk membina masyarakat yang adil dan sejahtera. Bagi mencapai agihan ekonomi yang lebih adil, Anwar menjelaskan bahawa kerajaan akan menggerakkan dasar yang menyokong peningkatan bahagian upah berbanding KDNK sehingga mencapai 45%, selaras dengan negara maju lain. Selain pelaksanaan gaji minimum, Kementerian Ekonomi dan Kementerian Sumber Manusia sedang meneliti model gaji progresif sebagai mekanisme kenaikan

pendapatan yang lebih inklusif. Dari sudut Kesaksamaan Peluang, beliau menegaskan bahawa atas prinsip keadilan sosial, lebih banyak bantuan mesti disalurkan kepada kumpulan terpinggir. Justeru, biasiswa dan kemudahan pendidikan sekolah berasrama penuh akan mengutamakan pelajar daripada keluarga berpendapatan rendah. Kerajaan juga akan memperluas perlindungan sosial menyeluruh yang merangkumi tiga tunjang, iaitu Pencegahan melalui Insurans Sosial, Kemampanan Simpanan Persaraan dan Perlindungan melalui bantuan sosial terus ("Ekonomi MADANI", 2023).

Anwar walau bagaimanapun menegaskan bahawa hanya melalui tatakelola yang baik dan sistem penyampaian perkhidmatan awam yang cekap, hasrat Ekonomi MADANI dapat direalisasikan. Antara langkah utama yang dirangka ialah memantapkan Reformasi Parlimen dengan memberikan Dewan Rakyat peranan lebih besar dalam proses perundangan dan pengawasan melalui pengukuhan Jawatankuasa Pilihan Khas Parlimen, termasuk pindaan kepada Peraturan-peraturan Mesyuarat. Sesi Pertanyaan Perdana Menteri (PMQ) pula diperkenalkan bagi membuka ruang soal jawab secara langsung antara Perdana Menteri dan Ahli Parlimen kerajaan serta pembangkang. Kerajaan juga akan meneliti pemansuhan undang-undang lapuk yang bertentangan dengan semangat Malaysia MADANI, memperkasa kebebasan media dan mendorong transformasi digital. Dalam konteks pembaharuan perkhidmatan awam, tumpuan diberi kepada pemantauan dan penyelesaian masalah yang lebih berkesan, pelaksanaan reformasi yang tangkas dan tatakelola terbaik tanpa mengorbankan keperluan bertindak segera ("Ekonomi MADANI", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Reformasi Fiskal dan Tadbir Urus menjadi salah satu tunggak penting dalam Ekonomi MADANI. Anwar menegaskan bahawa keutamaan paling mendesak ialah memulihkan kapasiti fiskal negara. Jika tiada pembaharuan dalam pengurusan hutang, negara berisiko berdepan krisis serius yang menggugat struktur ekonomi. Hasil cukai sedia ada tidak lagi memadai menampung perbelanjaan operasi, manakala pinjaman baharu diperlukan untuk menampung pembangunan. Peratusan hasil cukai kepada KDNK telah merosot kepada sekitar 12%, yang merupakan antara terendah di rantau ini. Pada masa sama, kerajaan menanggung perbelanjaan tinggi untuk pelbagai subsidi, namun ramai penerima bukan daripada kumpulan sasar. Oleh itu, kata beliau, mekanisme subsidi yang lebih berkesan dan bersasar mesti diperkenalkan agar sumber yang terhad dapat disalurkan kepada mereka yang paling memerlukan. Walaupun demikian, Anwar menegaskan bahawa kerajaan tidak akan sesekali mengabaikan kebajikan rakyat dalam mendepani kenaikan kos sara hidup dan akan terus menyediakan bantuan yang sewajarnya ("Ekonomi MADANI", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Seterusnya, pada 29 Ogos 2023, Anwar melancarkan Pelan Hala Tuju Peralihan Tenaga Negara (NETR) di Pusat Konvensyen Kuala Lumpur (KLCC). Beliau menjelaskan bahawa kerangka NETR dibina atas empat prinsip utama, iaitu keserasian dengan aspirasi dan komitmen negara terhadap perubahan iklim dan pembangunan sosioekonomi; keadilan, keterangkuman dan kecekapan kos; tatakelola yang kukuh dengan pendekatan keseluruhan negara; serta impak yang tinggi terhadap peluang pekerjaan dan penglibatan perusahaan kecil dan sederhana (PKS) dalam rantaian nilai tenaga. NETR menggariskan enam pemacu utama peralihan tenaga, iaitu kecekapan tenaga (EE), tenaga boleh baharu (TBB), hidrogen, biotenaga, mobiliti hijau dan

pemerangkapan, penggunaan dan penyimpanan karbon (CCUS). Di samping itu, lima pemboleh daya silang dikenal pasti, meliputi aspek pembiayaan dan pelaburan, kebijakan dan peraturan, modal insan, infrastruktur dan teknologi serta tatakelola. Bagi menjayakan matlamat besar ini, NETR menggariskan 50 inisiatif utama dan 10 projek flagship untuk memastikan peralihan tenaga memberi manfaat besar kepada pembangunan sosioekonomi negara ("Pelan Hala Tuju Peralihan", 2023).

Menurut Anwar, pelaksanaan NETR dijangka membawa tiga kesan utama kepada pembangunan sosioekonomi negara. Pertama, nilai tambah KDNK dijangka meningkat daripada RM25 bilion pada 2023 kepada RM220 bilion menjelang 2050. Kedua, kira-kira 310,000 peluang pekerjaan langsung akan diwujudkan menjelang 2050. Ketiga, pelepasan gas rumah kaca (GHG) dalam sektor tenaga dijangka berkurang sebanyak 32%, daripada 261 MtCO2eq pada 2019 kepada 175 MtCO2eq pada 2050. Untuk mencapai sasaran NETR, kerajaan menganggarkan keperluan pelaburan sekurang-kurangnya RM1.2 trilion sehingga 2050. Kerajaan turut menubuhkan Dana Peralihan Tenaga Negara (National Energy Transition Facility – NETF) dengan dana permulaan sebanyak RM2 bilion bagi menyokong projek peralihan tenaga. Kejayaan NETR dianggap kritikal untuk menjadikan ekonomi dan sektor tenaga negara lebih tahan menghadapi cabaran masa depan. Sehubungan itu, Anwar akan mempengerusikan Majlis Tenaga Negara (MTN) bagi menyelaras perancangan sektor tenaga dan memantau pelaksanaan NETR ("Pelan Hala Tuju Peralihan", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Selanjutnya, pada 1 September 2023, Anwar melancarkan Pelan Induk Perindustrian Baharu 2030 (NIMP 2030) di Kementerian Pelaburan, Perdagangan dan Industri (MITI). Beliau menjelaskan bahawa rangka kerja NIMP 2030 digubal bagi memandu hala tuju Malaysia sebagai sebuah kuasa perindustrian global, mengukuhkan jaringan ekonomi domestik agar kekayaan dapat diagih secara lebih meluas, serta memantapkan kedudukan negara dalam rantaian nilai global melalui transformasi industri yang lebih pantas. NIMP 2030 menggunakan pendekatan berasaskan misi, berbeza daripada tiga pelan induk perindustrian terdahulu sejak 1986. Ia menetapkan empat misi utama untuk memacu transformasi industri skala besar. Misi pertama ialah memajukan ekonomi dengan menggalakkan industri menghasilkan produk yang lebih kompleks dan bernilai tinggi, sekali gus meningkatkan daya saing negara di pasaran antarabangsa. Misi kedua ialah membina negara yang tangkas dan berdaya saing dalam bidang teknologi bagi merangsang inovasi, meningkatkan produktiviti dan membuka ruang baharu kepada pertumbuhan ekonomi. Misi ketiga ialah mencapai pelepasan sifar bersih melalui pengurangan pelepasan karbon dan pembinaan ekonomi hijau yang berdaya tahan. Misi keempat ialah memastikan keselamatan dan keterangkuman ekonomi, yang menjamin keutuhan rantaian bekalan, menyokong perusahaan kecil dan sederhana (PKS) dan memastikan penyertaan ekonomi yang lebih seimbang di seluruh negeri ("Empat misi NIMP pacu", 2023).

Anwar turut menegaskan bahawa NIMP 2030 bukan sahaja bertujuan memacu pertumbuhan industri, malah memastikan peningkatan kualiti hidup rakyat melalui limpahan hasil yang lebih besar berbanding sasaran ekonomi konvensional. Ini termasuk peluang pekerjaan dengan gaji lebih baik dan perkongsian kekayaan yang

Universiti Utara Malaysia

adil untuk membentuk masyarakat yang makmur. Transformasi kemahiran dilihat sebagai kunci untuk membina kecekapan masa hadapan dan dijadikan fokus utama strategi perindustrian negara. Bagi menepati keperluan industri, kerajaan berhasrat melaksanakan sistem gaji progresif yang menggalakkan pembangunan kemahiran dan mobiliti kerjaya. Kerjasama awam-swasta akan diperhebat dalam program TVET (Pendidikan dan Latihan Teknikal dan Vokasional) dan STEM (Sains, Teknologi, Kejuruteraan dan Matematik) bagi memastikan tenaga kerja mempunyai kemahiran yang diperlukan industri. Dari segi peluang pekerjaan, pertumbuhan sekitar 2.3 peratus setahun dijangka bermula 2023, menyediakan pendapatan kepada sekitar 3.3 juta orang menjelang 2030, seiring dengan peningkatan 128 peratus dalam gaji median sektor pembuatan sejak 2021, hasil peralihan kepada aktiviti nilai tambah tinggi dan pekerjaan berkemahiran ("Gaji lebih baik", 2023).

Penetapan hala tuju Kerajaan Perpaduan yang lebih menyeluruh dapat dilihat melalui Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Ke-12 (KSP RMK12) yang dibentangkan oleh Anwar di Mesyuarat Khas Dewan Rakyat pada 11 September 2023, dan kemudian dibahas serta dijawab pada 12–14 dan 18–19 September 2023 ("Kajian separuh penggal", 2023). RMK12 dengan tema 'Keluarga Malaysia - Makmur, Inklusif, Mampan' pada asalnya dibentang oleh Ismail Sabri pada 27 September 2021 dan diluluskan Parlimen pada 21 Oktober 2021, dengan peruntukan RM400 bilion untuk projek pembangunan baharu dan sambungan dalam tempoh lima tahun. Namun, bagi dua tahun pertama, perbelanjaan sebenar hanya sekitar 34%. Justeru, menurut Anwar, RMK12 perlu dijajarkan semula dengan visi Ekonomi MADANI yang mensasarkan pemerkasaan dan rangsangan ekonomi untuk tempoh sepuluh tahun.

Kerajaan komited membelanjakan sekurang-kurangnya RM90 bilion setahun bagi tempoh 2023 hingga 2025, sekali gus memastikan keseluruhan peruntukan RM400 bilion digunakan sepenuhnya, malah siling perbelanjaan ditambah RM15 bilion lagi, menjadikan jumlah keseluruhan RM415 bilion. Tambahan ini bertujuan membiayai keperluan utama rakyat, mempertingkat mutu pengurusan dan merasionalisasi subsidi untuk menampung keperluan asas rakyat. KSP RMK12 turut menyemak semula dasar, strategi dan sasaran dengan mengambil kira jurang pembangunan antara bandar, luar bandar dan pedalaman, ketidaksamarataan pendapatan, peningkatan hutang, ruang fiskal yang terhad dan peralihan struktur ekonomi yang perlahan ("Malaysia MADANI: Mampan", 2023).

Menurut Anwar, Kerajaan Perpaduan pada ketika itu sedang mempersiapkan negara memasuki fasa kedua KSP RMK12 bertema "Mampan, Sejahtera dan Berpendapatan Tinggi", dengan tiga tumpuan utama: Menuju Negara Berpendapatan Tinggi, Membangun Masyarakat Sejahtera serta Memperkukuh Kemampanan dan Tatakelola. Di bawah tumpuan Menuju Negara Berpendapatan Tinggi, empat Penegasan digariskan, iaitu Melonjakkan Pertumbuhan Ekonomi, Mempercepat Reformasi Struktur Ekonomi, Memacu Daya Saing Sektor dan Industri Strategik serta Mempertingkatkan Potensi Ekonomi Wilayah. Di bawah tumpuan Membangun Masyarakat Sejahtera pula, empat Penegasan ialah Merapatkan Jurang Ketidaksamarataan, Meningkatkan Kesejahteraan dan Membudayakan Masyarakat Madani, Menambah Baik Bakat Tersedia Masa Hadapan dan Memperkukuh Keselamatan serta Pertahanan Negara. Bagi tumpuan Memperkukuh Kemampanan dan Tatakelola, empat Penegasan lain ditetapkan, iaitu Mempercepat Peralihan

Universiti Utara Malaysia

Kepada Ekonomi Kalis Cabaran Masa Hadapan, Meningkatkan Kemampanan Fiskal, Mempertingkatkan Kecekapan Penyampaian Perkhidmatan Awam serta Mempertingkatkan Kecekapan Pelaksanaan dan Pemantauan ("Malaysia MADANI: Mampan", 2023).

Melonjakkan Pertumbuhan Ekonomi sekurang-kurangnya 5% setahun sepanjang tempoh RMK12 akan diusahakan melalui dua pendekatan utama: pertama, memperkukuh produktiviti melalui peralihan segera kepada industri bernilai tinggi dan penggunaan teknologi terkini, dan kedua, meningkatkan kemahiran bakat tempatan serta menjadikan Malaysia destinasi pelaburan pilihan dengan memperkuat daya saing. Mempercepat Reformasi Struktur Ekonomi pula melibatkan pemantapan sektor dan industri berpotensi tinggi (high-growth high value, HGHV) yang dirangka dalam lima kelompok, iaitu Industri Berasaskan Peralihan Tenaga, Industri Berasaskan Teknologi dan Digital, Industri Elektrik dan Elektronik (E&E) Bernilai Tinggi, Pertanian dan Industri Asas Tani serta Industri Nadir Bumi. Memacu Daya Saing Sektor dan Industri Strategik dilaksana dengan menumpukan kepada lapan segmen utama, iaitu pasaran halal antarabangsa, perkhidmatan global, pusat kewangan Islam global, industri aeroangkasa, industri kreatif, industri pelancongan, perusahaan mikro serta pembangunan infrastruktur pengangkutan dan logistik. Mempertingkatkan Potensi Ekonomi Wilayah pula bertunjangkan empat perkara: memaksimumkan potensi ekonomi berdasarkan kekuatan setempat, memperkukuh keselamatan dan manfaat pembangunan rentas sempadan, memastikan pembangunan desa tidak terpinggir, serta meneruskan fokus untuk memacu pembangunan wilayah Sabah dan Sarawak ("Malaysia MADANI: Mampan", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Merapatkan Jurang Ketidaksamarataan akan dirangka melalui lima langkah utama, iaitu mempercepat usaha pembasmian kemiskinan, memperkukuh pelaksanaan Reformasi Perlindungan Sosial, menilai semula pendekatan pengukuran penyertaan dan kawalan ekonomi Bumiputera agar lebih bermakna, membela kesejahteraan masyarakat luar bandar termasuk peneroka dan pekebun kecil melalui penambahbaikan peranan agensi berkaitan, serta mengangkat potensi dan kesejahteraan hidup golongan belia. Meningkatkan Kesejahteraan dan Membudayakan Masyarakat Madani akan dilaksanakan melalui enam fokus, iaitu memberi perhatian kepada pembangunan kerohanian rakyat, memperbaiki mutu perkhidmatan kesihatan, menggubal Rangka Tindakan Penuaan Kebangsaan, mengangkat perumahan sebagai agenda utama, menyemai perpaduan serta memupuk keharmonian sosial. Menambah Baik Bakat Tersedia Masa Hadapan pula tertumpu kepada tujuh langkah, antaranya pengenalan model gaji progresif, memastikan polisi pekerja asing tidak melebihi 15% tenaga kerja dikekalkan, mempergiat usaha mencapai kadar penyertaan tenaga kerja wanita 60% dalam 10 tahun, meningkatkan akses pekerjaan kepada orang kurang upaya (OKU), mengislahkan sistem pendidikan, memperkasa Pendidikan dan Latihan Teknikal dan Vokasional (TVET) serta meluaskan penerapan konsep karamah insaniah dalam kalangan masyarakat. Memperkukuh Keselamatan dan Pertahanan Negara pula akan dicapai dengan menangani ketirisan dalam perolehan aset, mengoptimumkan kawalan keselamatan sempadan dan memperhebat usaha memerangi jenayah siber ("Malaysia MADANI: Mampan", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Mempercepat Peralihan Kepada Ekonomi Kalis Cabaran Masa Hadapan akan dijayakan melalui tujuh tindakan utama, iaitu mengarusperdanakan pembangunan rendah karbon, bersih dan berdaya tahan; mengurus sumber asli secara cekap dan memperkukuh pemboleh daya kemampanan; mengurus biojisim dengan lebih sistematik; mereformasi model industri air nasional; mengkaji semula undang-undang berkait pencemaran sumber air dan industri perkhidmatan air; menambah baik keupayaan tindak balas bencana; mempertingkat usaha melindungi spesies Harimau Malaya yang kian terancam; serta memperluas pelaksanaan Matlamat Pembangunan Mampan (SDG) di peringkat tempatan. Meningkatkan Kemampanan Fiskal pula digerakkan melalui lima teras, iaitu memperluas asas cukai dan mempelbagaikan sumber hasil dengan sokongan teknologi, terus memprioritikan kaedah tender terbuka dalam perolehan kerajaan, menyusun semula subsidi elektrik, diesel, petrol dan bantuan sosial, menambah baik pengurusan hutang dan liabiliti untuk mencapai sasaran defisit fiskal 3.5% KDNK, serta menilai semula dasar kerjasama awam-swasta (PPP). Mempertingkatkan Kecekapan Penyampaian Perkhidmatan Awam akan dilakukan melalui pengenalan Akta Tatakelola Sektor Awam dan Pelan Integriti, peluasan pendidikan kesedaran antirasuah, pengukuhan Pasukan Petugas Khas Reformasi Sektor Awam (STAR) serta pemacuan pendigitalan perkhidmatan kerajaan. Akhir sekali, Mempertingkatkan Kecekapan Pelaksanaan dan Pemantauan akan dilaksanakan melalui penubuhan Jawatankuasa Khas Pemantauan KSP RMK12, pembatalan projek-projek yang lama diluluskan tetapi belum dilaksanakan, serta tekad untuk memikul amanah tugas dengan penuh kejujuran dan integriti ("Malaysia MADANI: Mampan", 2023).

Universiti Utara Malaysia

6.5 Cabaran Perlaksanaan Agenda Reformasi

Perjalanan Kerajaan Perpaduan yang dipimpin oleh Anwar berlangsung dengan baik apabila usul undi percaya terhadap beliau sebagai Perdana Menteri diluluskan di Dewan Rakyat pada 19 Disember 2022 ("Usul percaya lulus", 2022), diikuti kelulusan Belanjawan 2023 di Dewan Rakyat pada peringkat dasar pada 9 Mac 2023 ("Belanjawan 2023 lulus", 2023) dan di peringkat jawatankuasa pada 28 Mac 2023 ("Belanjawan 2023 diluluskan", 2023). Dari sudut peribadi, Anwar turut menikmati lonjakan sokongan apabila kajian Merdeka Centre terhadap 1,209 responden di seluruh negara dari 26 Disember 2022 hingga 15 Januari 2023 mendapati 68 peratus, atau lebih dua pertiga, rakyat berpuas hati dengan prestasi beliau sebagai Perdana Menteri, manakala hanya 20 peratus menyatakan ketidakpuasan hati. Sementara itu, 54 peratus responden berpuas hati dengan prestasi Kerajaan Perpaduan dan hanya 25 peratus yang tidak berpuas hati ("K'jaan peroleh 54 markah", 2023).

Dari sudut pecahan kaum, tahap kepuasan terhadap prestasi Anwar sebagai Perdana Menteri terdiri daripada 91 peratus dalam kalangan kaum India, 73 peratus kaum Cina, 70 peratus bumiputera Sabah dan Sarawak serta 60 peratus kaum Melayu. Bagi prestasi Kerajaan Perpaduan pula, 67 peratus kaum India, 65 peratus kaum Cina, 70 peratus bumiputera Sabah dan Sarawak, 48 peratus kaum Melayu, 42 peratus Bumiputera bukan Islam dan 39 peratus Bumiputera Islam menyatakan mereka berpuas hati. Lebih meyakinkan, 83 peratus responden turut menyatakan mereka menerima keputusan Yang di-Pertuan Agong untuk melantik Anwar sebagai Perdana Menteri, manakala 77 peratus percaya Kerajaan Perpaduan mampu membawa kestabilan dan keterangkuman dalam politik negara. Selain itu, 66 peratus menerima

keputusan BN untuk menyertai Kerajaan Perpaduan pimpinan PH, 48 peratus berpendapat negara kini bergerak ke arah yang betul dan 43 peratus menyatakan keyakinan terhadap keadaan ekonomi negara pada tahun 2023 ("K'jaan peroleh 54 markah", 2023).

Anwar dan Kerajaan Perpaduan turut menerima dorongan moral apabila Yang di-Pertuan Agong dalam Titah Diraja sempena Istiadat Pembukaan Penggal Kedua Parlimen Ke-15 pada 13 Februari 2023 memuji permuafakatan yang terjalin antara pimpinan parti-parti dalam Kerajaan Perpaduan, yang menurut Baginda berupaya merancakkan pertumbuhan ekonomi dan menjamin kesejahteraan rakyat, di samping mewujudkan kestabilan politik selaras dengan hasrat Baginda untuk melihat sebuah kerajaan yang stabil dan kukuh terbentuk. Baginda turut menghargai pengenalan gagasan negara Madani dan menzahirkan harapan agar prinsip-prinsipnya dapat dizahirkan dengan baik dalam rangka usaha melonjakkan kemajuan negara. Baginda juga menyambut baik langkah Kerajaan membendung ketirisan dana awam, termasuk inisiatif mempercepat pelaksanaan mekanisme subsidi bersasar dalam menghadapi cabaran ekonomi global, ketidaktentuan pasca Covid-19 dan tekanan inflasi yang meningkatkan kos sara hidup. Di samping itu, Baginda turut menghargai komitmen serta iltizam Kerajaan Perpaduan untuk memerangi rasuah secara tegas dengan memberi tumpuan kepada aspek perolehan, penguatkuasaan dan rasuah berskala besar demi membudayakan integriti dan memperkukuh tadbir urus negara. Keseluruhan titah tersebut menggambarkan keyakinan dan keselesaan Baginda terhadap kepimpinan Anwar dan Kerajaan Perpaduan ("'Beta hargai inisiatif", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Bagi menambah kukuh kedudukan Kerajaan Perpaduan, Anwar menubuhkan Sekretariat Kerajaan Perpaduan yang bermesyuarat buat kali pertama di Menara Dato Onn, Pusat Dagangan Dunia (WTC), pada 7 Februari 2023 dan memutuskan pembentukan tiga jawatankuasa, iaitu Jawatankuasa Pilihan Raya, Jawatankuasa Pemantauan Agenda Kerajaan dan Politik serta Jawatankuasa Komunikasi Strategik. Jawatankuasa Pilihan Raya yang menghimpunkan pengarah pilihan raya setiap parti akan menumpukan perhatian kepada persediaan PRN termasuk rundingan pembahagian kerusi serta memastikan kerjasama dan kesepakatan kukuh antara parti-parti termasuk di Sabah dan Sarawak. Jawatankuasa Pemantauan Agenda Kerajaan dan Politik pula bertanggungjawab memantau dasar-dasar kerajaan dan perkembangan politik dengan mengambil kira pandangan serta manifesto setiap parti, selain memberi keutamaan kepada isu kos sara hidup. Sementara itu, Jawatankuasa Komunikasi Strategik ditubuhkan untuk menjelaskan kekeliruan serta menangani fitnah melampau yang disasarkan kepada kerajaan. Dalam struktur Sekretariat ini, Anwar bertindak sebagai Pengerusi, Datuk Seri Fadillah Yusoff diumumkan sebagai Setiausaha Agung Sekretariat, Datuk Dr Asyraf Wajdi Dusuki sebagai Ketua Sekretariat, manakala ketua-ketua parti dalam Kerajaan Perpaduan dilantik sebagai Timbalan Pengerusi Sekretariat ("Sekretariat kerajaan Anwar", 2023).

Walau bagaimanapun, Kerajaan Perpaduan masih berdepan cabaran, antaranya berkaitan kedudukan dalaman UMNO sebagai komponen penting kerajaan susulan prestasi buruk parti tersebut dalam PRU 15. Sejurus keputusan PRU 15 diumumkan, Khairy Jamaluddin terus mendesak Ahmad Zahid berundur sebagai Presiden UMNO ("KJ: Presiden Umno mesti undur", 2022) dengan menegaskan bahawa "Reformasi

UMNO tidak boleh ditangguh lagi" ("KJ: Zahid tiada lagi", 2022). Ahmad Zahid menjawab gesaan tersebut dengan meminta beliau bersabar kerana pemilihan parti akan diadakan dalam tempoh kurang enam bulan ("Sabar saudara KJ", 2022). Kesungguhan hasrat Khairy untuk mencabar Ahmad Zahid dizahirkan apabila dalam forum anjuran Institut ISEAS-Yusof Ishak Singapura pada 10 Januari 2023, beliau memberi jaminan bahawa UMNO akan terus menyokong Anwar dan Kerajaan Perpaduan jika beliau atau sekutunya berjaya memenangi jawatan Presiden UMNO ("KJ: Saya akan sokong Anwar", 2023).

Dua hari kemudian, 140 ketua UMNO bahagian melalui wakil mereka, Datuk Seri Mohd Shafie Abdullah, menyatakan sokongan agar jawatan Presiden dan Timbalan Presiden UMNO tidak dipertandingkan dalam pemilihan parti ("140 ketua bahagian Umno", 2023). Kenyataan ini dibidas oleh Khairy Jamaluddin yang menggesa mereka "hentikan kegilaan ini", membuka ruang pertandingan dan tidak mematikan demokrasi dalam UMNO ("Tolak pertandingan parti", 2023). Beliau turut mendedahkan bahawa Ahmad Zahid pernah menyatakan kepadanya "ready to fight", yang menurutnya menunjukkan sikap berani Presiden UMNO berdepan cabaran, justeru usaha menutup ruang demokrasi dianggap bercanggah dengan pendirian tersebut ("Zahid dah beritahu sedia", 2023). Dalam masa yang sama, Hishammuddin pula menyatakan kesediaan untuk mempertimbangkan bertanding dalam pemilihan UMNO sekiranya pertandingan dibenarkan ("Hishammuddin sedia bertanding", 2023).

Usul agar jawatan Presiden dan Timbalan Presiden UMNO tidak dipertandingkan kemudiannya dikemukakan sebagai usul tambahan oleh perwakilan UMNO Rembau, Mohd Shukei Samsudin, ketika perbahasan ucapan dasar presiden dan disokong oleh

perwakilan Wanita UMNO, Suziyana Mahayuddin, dalam PAU 2022 pada 13 Januari 2023 ("Usul tolak pertandingan", 2023), sebelum diluluskan keesokan harinya ("Zahid: Usul tiada pertandingan sah", 2023) meskipun berdepan bantahan yang mendakwa ia bercanggah dengan Perlembagaan UMNO dan Peraturan Persidangan Bahagian dan Cawangan UMNO. Ekoran itu, dua ahli UMNO, iaitu Muhammad Aizat Fikri Mohd Nasir dan Muhammad Fiqri Firdaus Muhammad Rom, mengemukakan aduan kepada Jabatan Pendaftaran Pertubuhan (RoS) ("PAU2022: Dua ahli UMNO", 2023). Mesyuarat MKT UMNO pada 27 Januari 2023 pula memutuskan pemecatan Khairy Jamaluddin dan Tan Sri Noh Omar serta menggantung selama enam tahun keahlian Hishammuddin, Timbalan Ketua Pemuda UMNO Shahril Hamdan Suffian, bekas Ahli Parlimen Jempol Datuk Salim Sharif dan bekas ADUN Tiram Datuk Maulizan Bujang ("Umno pecat KJ", 2023).

Pemecatan Khairy Jamaluddin dan penggantungan Hishammuddin menimbulkan gelombang tidak puas hati dalam UMNO. Khairy mendakwa beliau dipecat tanpa melalui proses sewajarnya kerana tiada surat tunjuk sebab dan tiada sesi pendengaran disiplin, manakala Hishammuddin memuat naik hantaran di media sosial dengan kenyataan "kejahatan mereka tidak boleh membuatkan kebaikan kita hilang" ("KJ: Tiada surat tunjuk sebab", 2023). Walaupun tersebar sebuah surat yang didakwa daripada RoS yang meminta UMNO mengambil "langkah pembetulan" kerana keputusan memansuhkan pertandingan bagi dua jawatan tertinggi dikatakan tidak sah ("Tiada 'campur tangan' luar", 2023), Saifuddin Nasution mengumumkan pada 7 Mac 2023 bahawa beliau, sebagai Menteri Dalam Negeri, telah menggunakan kuasanya untuk memberikan pengecualian kepada UMNO daripada pematuhan Seksyen

Universiti Utara Malaysia

13(1)(c)(iv) Akta Pertubuhan 1966 ("Umno dikecualikan", 2023), sekali gus mengesahkan usul tiada pertandingan bagi jawatan Presiden dan Timbalan Presiden UMNO.

Pada masa yang sama, walaupun wujud spekulasi bahawa Khairy Jamaluddin atau mana-mana pemimpin UMNO yang dipecat akan menyertai PKR, Anwar lebih awal menegaskan bahawa keperluan mengekalkan UMNO dalam Kerajaan Perpaduan akan menjadi faktor penting dalam mempertimbangkan sebarang permohonan keahlian mereka. Beliau menekankan bahawa sekiranya ada permohonan, perkara itu akan diteliti dengan mengambil kira pandangan pimpinan lain demi menjaga keharmonian dan kestabilan Kerajaan Perpaduan. Nada yang sama disuarakan oleh Saifuddin Nasution sebagai Setiausaha Agung PKR yang menyatakan bahawa PKR akan menimbang pelbagai faktor, khususnya keperluan memelihara perpaduan dan kekukuhan Kerajaan Perpaduan yang berteraskan prinsip "trust and respect", dan bahawa parti tidak akan melakukan apa-apa yang boleh menggugat prinsip tersebut ("Demi kekalkan kerajaan", 2023).

Akhirnya, dalam pemilihan UMNO pada 18 Mac 2023, kumpulan yang menyokong Ahmad Zahid memperoleh kemenangan besar. Bagi jawatan Naib Presiden, Datuk Seri Wan Rosdy Wan Ismail, Datuk Seri Mohd Khaled Nordin dan Datuk Seri Johari Abdul Ghani muncul sebagai pemenang ("Wan Rosdy raih undi", 2023) manakala 54 muka baharu dipilih sebagai Ketua UMNO Bahagian ("54 muka baru terajui", 2023). Ahmad Zahid menafsirkan kemenangan besar kumpulan yang sehaluan dengannya ini sebagai bukti sokongan menyeluruh akar umbi terhadap Kerajaan Perpaduan serta sebagai isyarat bahawa usaha menggugat kerajaan telah ditolak oleh para perwakilan

Universiti Utara Malaysia

("Zahid: Akar umbi Umno", 2023). Kestabilan UMNO diperkuatkan lagi dengan pelantikan Asyraf Wajdi sebagai Setiausaha Agung, Azalina sebagai Ketua Penerangan, pengekalan Tengku Adnan sebagai Bendahari Agung, serta pelantikan 13 lagi penyokong utama beliau dalam MKT ("Asyraf Wajdi dilantik", 2023).

Cabaran lain yang turut dihadapi Anwar dan Kerajaan Perpaduan ialah serangan berterusan daripada Dr Mahathir. Selepas kehilangan wang deposit apabila hanya memperoleh 4,566 undi di Parlimen Langkawi dalam PRU 15, beliau meletakkan jawatan sebagai Pengerusi PEJUANG ("Dr Mahathir letak jawatan", 2022), sebelum mengumumkan keluar daripada parti ("Dr Mahathir keluar PEJUANG", 2023). Kemudian, beliau menggerakkan Sekretariat Proklamasi Orang Melayu dengan tujuan menyeru orang Melayu supaya kembali bersatu demi "menyelamatkan" bangsa Melayu yang digambarkan menghadapi masa depan yang amat gelap dan sudah tidak mampu menentukan nasib sendiri setelah kuasa politik yang menjadi sandaran utama mereka terlepas daripada genggaman. Dr Mahathir mendakwa keadaan ini menyebabkan orang Melayu terpaksa menjual tanah dan bahawa "kedaulatan tanah air ini pun bakal terlepas dari tangan mereka". Beliau menegaskan bahawa usaha menyelamatkan bangsa Melayu adalah satu kewajipan dan bukan bersifat perkauman ("Proklamasi Orang Melayu 2023", 2023).

Anwar memberi reaksi keras terhadap gerakan ini dengan menegaskan dalam sidang media selepas mesyuarat kabinet pada 17 Mac 2023 bahawa Kerajaan Perpaduan tidak akan berkompromi dengan mana-mana usaha mengapi-apikan sentimen kaum dan agama. Beliau mengarahkan pasukan keselamatan memantau pihak yang cuba

mengeksploitasi sentimen tersebut untuk mencetuskan ketegangan. Anwar menekankan bahawa pihak yang terdesak atau tercabar sering menggunakan isu kaum dan agama, dan rakyat yang miskin pula mudah dipergunakan untuk menimbulkan kekacauan. Beliau turut menegaskan bahawa kabinet berdiri teguh bersama beliau bagi memastikan keamanan dan keharmonian antara kaum terpelihara dan kerajaan tidak akan membenarkan sebarang usaha yang menggugat keselamatan negara ("PM: Tiada tolak ansur", 2023).

Pendiriannya diperkukuh lagi dalam ucapan dasar di Kongres Khas PKR di Stadium Malawati, Shah Alam, pada 18 Mac 2023 apabila beliau menyatakan tidak akan berpeluk tubuh terhadap sebarang usaha menjatuhkan Kerajaan Perpaduan. Menurut beliau, "Berapa kerat orang sekarang merencana untuk menggugat menggunakan sentimen kaum, mengajak orang-orang Melayu benci kepada kaum-kaum lain dan menyatakan kuasa hilang" ("PM: Beberapa kerat orang", 2023). Beliau menambah, "Empat bulan saya bersabar, saya bicara cara teratur sebagai Perdana Menteri, hari ini saya bicara sebagai Presiden PKR, sebuah gerakan reformasi. Mahu ugut kita dengan mengadakan perhimpunan, ugut bahawa kita takut bertindak kepada orang rasuah, saya tidak makan ugutan itu, ada kuasa kita laksanakan. Kamu cuba rampas kerajaan, silakan, tetapi kami siap dengan keris, membujur lalu, melintang patah." Beliau turut mengingatkan bahawa ramai bekas pemimpin yang terpalit rasuah, apabila berkuasa, menyalahgunakan kekayaan negara untuk kepentingan keluarga dan menjadikan anak mereka jutawan, dan menegaskan bahawa beliau akan melawan mereka habis-habisan ("Kamu cuba rampas kuasa", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Dr Mahathir kemudiannya cuba menganjurkan Perhimpunan Proklamasi Orang Melayu pada 19 Mac 2023, namun perhimpunan itu berdepan kesukaran selepas tempahan lokasi di Hotel Impiana KL dan Sime Darby Convention Center (SDCC) dibatalkan ("Kerajaan PH-BN didakwa", 2023), diikuti pembatalan lokasi di Pusat Konvensyen Ideal Selayang (IDCC) ("Lokasi ketiga program", 2023). Keadaan tersebut mendorong beliau mengadakan sidang media bagi meluahkan rasa hairan mengapa Kerajaan Perpaduan didakwa takut kepada orang Melayu sehingga perhimpunan itu tidak diberikan ruang ("Dr M: Saya tak faham", 2023). Beliau mengandaikan pembatalan itu berpunca daripada "tangan ghaib" yang takut salah laku mereka akan terbongkar jika orang Melayu bersatu, dan mendakwa pentadbiran semasa lebih zalim daripada penjajah British kerana pada zaman pentadbirannya dahulu orang Melayu masih boleh berkumpul dan bersuara, tetapi di era "demokratik" di bawah Anwar, orang Melayu dikatakan tidak diberi ruang untuk bersuara ("Dr M: Saya tak faham", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Susulan pembatalan perhimpunan itu, Sekretariat Proklamasi Orang Melayu melancarkan kempen sokongan secara dalam talian pada 27 Mac 2023 dengan mengajak orang ramai menandatangani proklamasi melalui pautan kod QR ("Kempen Proklamasi Orang Melayu", 2023). Kempen ini menerima suntikan baharu apabila Abdul Hadi bersama beberapa pemimpin PAS seperti Dr Ahmad Samsuri dan Takiyuddin menandatangani proklamasi tersebut sempena Aidilfitri pada 2 Mei 2023 ("Proklamasi Orang Melayu", 2023). Tindakan itu menimbulkan persepsi seolah-olah PAS meninggalkan BERSATU kerana tidak membawa parti itu bersama berjumpa Dr Mahathir, namun pemimpin PAS menafikannya ("'Proklamasi Orang Melayu

satukan", 2023). Dr Mahathir kemudian mengesahkan dalam sidang media selepas Mesyuarat Meja Bulat Proklamasi Orang Melayu pada 6 Jun 2023 bahawa beliau akan bertemu Muhyiddin ("PRN: Tun M sahkan", 2023). Dalam pertemuan pada 4 Julai 2023 ("Tiga tahun selepas Langkah Sheraton", 2023), kedua-dua tokoh itu bersetuju mengukuhkan perpaduan orang Melayu dan meningkatkan sokongan kepada PN, khususnya menjelang PRN ("Dr M setuju tingkatkan sokongan", 2023).

Anwar dan Kerajaan Perpaduan menerima suntikan keyakinan apabila Sultan Johor pada 23 Mac 2023 menyifatkan hubungan Kerajaan Persekutuan dengan Kerajaan Negeri Johor di bawah pimpinan Anwar sebagai lebih baik berbanding zaman mana-mana Perdana Menteri sebelumnya. Baginda turut menggesa Kerajaan Perpaduan dan agensi berkaitan supaya "membersihkan" sistem dan mendakwa sesiapa sahaja yang terlibat dengan rasuah, "tidak kira sama ada usia mereka mencecah 100 atau belum mencapai 100" ("'Singkirkan kanser ini'", 2023). Apabila timbul spekulasi mengenai kestabilan Kerajaan Perpaduan, Baginda pada 3 Mei 2023 bertitah bahawa keadaan politik yang tidak menentu "tidak sihat untuk semua lapisan negara", baik dari sudut sosial, ekonomi mahupun kedudukan Malaysia di peringkat antarabangsa. Baginda menegaskan, "Sudah-sudahlah. Sampai bila lebih 30 juta rakyat Malaysia hendak menanggung keadaan sebegini? Ekonomi perlu dipulihkan, kesejahteraan dan kemakmuran negara mesti diutamakan." ("SAMPAI BILA PERLU", 2023). Seterusnya, pada 27 Ogos 2023, Baginda menzahirkan harapan agar Anwar diberi lebih masa untuk memulihkan ekonomi negara memandangkan cabaran yang sedang dihadapi ("Give Anwar time", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Bagi pihak Anwar pula, usaha mendekatkan diri dengan rakyat terus diperkasa antaranya melalui penganjuran Rumah Terbuka Malaysia Madani bersama Perdana Menteri di enam negeri. Di Hotel Raia, Alor Setar, Kedah, pada 29 April 2023, majlis tersebut turut diserikan kehadiran Sultan Kedah ("Paling kurang 10,000 hadir", 2023). Di Universiti Teknologi MARA (UiTM) Permatang Pauh, Pulau Pinang, pada 6 Mei 2023, ia dihadiri Yang Di-Pertua Negeri ("Rumah terbuka Malaysia Madani", 2023). Di Dewan Majlis Bandaraya Seremban, Negeri Sembilan, pada 7 Mei 2023, Yang Di-Pertuan Besar Negeri Sembilan turut berangkat ("Lebih 20,000 dijangka", 2023). Dalam majlis di pekarangan Stadium Sultan Muhammad Ke-IV, Kota Bharu, Kelantan, pada 12 Mei 2023, Anwar mengumumkan komitmen Kerajaan Perpaduan untuk menyelesaikan sepenuhnya masalah bekalan air bersih di Kelantan yang berlarutan sejak puluhan tahun ("PM ajak kerajaan Kelantan", 2023). Seterusnya, rumah terbuka diadakan di Universiti Sultan Zainal Abidin (UniSZA), Kuala Terengganu, Terengganu pada 13 Mei 2023 ("15,000 pengunjung meriahkan", 2023) dan di Kawasan Komersial Fasa 3, Taman Sri Gombak, Selangor, pada 14 Mei 2023, yang kesemuanya mendapat sambutan menggalakkan daripada rakyat ("PM Anwar mohon maaf", 2023).

Untuk memperkukuh lagi kesatuan dalam Kerajaan Perpaduan, sebuah Konvensyen Kerajaan Perpaduan diadakan di Dewan Merdeka, Pusat Dagangan Dunia (WTC), serentak dengan Konvensyen Perpaduan Wanita 2023 dan Konvensyen Perpaduan Belia 2023 pada 14 Mei 2023, menghimpunkan pimpinan dan perwakilan daripada 19 parti politik yang menyokong Kerajaan Perpaduan. Konvensyen ini digambarkan sebagai 'noktah' kepada permusuhan politik masa lalu, dengan ramai perwakilan

melaungkan slogan "dulu lawan kini kawan", dan turut menjadi detik simbolik apabila Anwar kembali berucap di WTC selepas hampir 25 tahun ("Lepas suku abad", 2023). Dalam ucapannya, Anwar mempertahankan Ahmad Zahid yang sering menjadi sasaran kritikan sejak dilantik sebagai salah seorang daripada dua Timbalan Perdana Menteri dengan menegaskan bahawa "kalaulah tidak kerana komitmen Ahmad Zahid selaku Presiden UMNO dan dukungan Ahli-Ahli Parlimen UMNO, sejarah kita tentu berubah, jadi kita harus mengiktiraf peranan beliau dan UMNO". Beliau turut merakamkan penghargaan kepada semua 148 Ahli Parlimen yang membentuk Kerajaan Perpaduan atas kesediaan mereka mengetepikan permusuhan lama ("Anwar: Tanpa sokongan Zahid", 2023).

Anwar menafsirkan kejayaan konvensyen tersebut sebagai isyarat jelas bahawa Kerajaan Perpaduan bukan sahaja stabil dan kukuh, malah berpotensi untuk kekal sehingga PRU 16, sekali gus menepis dakwaan bahawa kerajaan akan tumbang dalam masa singkat. Pada konvensyen itu juga, Anwar menandatangani Tekad Buat Malaysia yang dibacakan oleh Dr Asyraf Wajdi selaku Ketua Sekretariat Kerajaan Perpaduan. Dokumen ini menggariskan lima ikrar utama parti-parti yang membentuk Kerajaan Perpaduan, iaitu meningkatkan taraf hidup rakyat dengan memperluas peluang usaha dan pekerjaan dalam semua sektor; menjamin akses rakyat kepada pendidikan dan perkhidmatan kesihatan yang tidak membebankan; meningkatkan ketelusan pentadbiran dengan menghapuskan ketirisan perbelanjaan supaya manfaat pembangunan dirasai rakyat terbanyak; memacu pertumbuhan ekonomi serta mengembalikan keyakinan pelabur bagi memperkukuh kemakmuran dan daya saing Malaysia di peringkat antarabangsa; serta memelihara kerukunan hidup masyarakat

Universiti Utara Malaysia

majmuk melalui pendekatan keterangkuman yang menyatukan pelbagai kaum, agama dan wilayah demi kestabilan negara serta perpaduan rakyat ("KONVENSYEN NASIONAL", 2023).

Satu lagi cabaran besar yang perlu ditangani oleh Anwar dan Kerajaan Perpaduan ialah PRN membabitkan 36 kerusi DUN Kedah, 45 kerusi DUN Kelantan, 32 kerusi DUN Terengganu, 40 kerusi DUN Pulau Pinang, 56 kerusi DUN Selangor dan 36 kerusi DUN Negeri Sembilan pada 12 Ogos 2023. Seawal 4 Julai 2023, Anwar menyatakan bahawa rundingan pembahagian kerusi antara PH dan BN sudah dimuktamadkan, malah beliau memberi bayangan bahawa Kerajaan Perpaduan berpotensi merampas dua lagi negeri (antara Kedah, Kelantan dan Terengganu) di samping mempertahankan tiga negeri sedia ada, iaitu Pulau Pinang, Selangor dan Negeri Sembilan ("PRN: Agihan kerusi PH-BN", 2023). Bagi menghadapi PRN, Jawatankuasa Pilihan Raya PKR menggerakkan "Jelajah Madani" di kawasan-kawasan tumpuan bermula 4 Julai 2023 di Sikamat, Negeri Sembilan, diikuti pelancaran jentera dan bilik gerakan secara serentak pada 7 Julai bagi Kelantan dan Terengganu, 8 Julai bagi Kedah dan Pulau Pinang, dan 9 Julai 2023 bagi Selangor dan Negeri Sembilan. PKR turut melaksanakan proses pemilihan calon yang digambarkan sebagai demokratik, telus dan objektif untuk meyakinkan pengundi bahawa parti reformasi itu serius menampilkan calon berkualiti dan berwibawa ("Persediaan Keadilan Menghadapi", 2023). Anwar sendiri turun ke medan melalui Jelajah Perpaduan Madani dan pelancaran jentera di Selangor pada 7 Julai ("Jelajah Perpaduan Madani Selangor", 2023), di Kedah pada 15 Julai, di Pulau Pinang pada 16 Julai, di Kelantan pada 23 Julai, di Negeri Sembilan pada 27 Julai dan di Terengganu pada 28 Julai 2023 ("PH-BN sudah muktamad", 2023).

Universiti Utara Malaysia

Ancaman terhadap Kerajaan Perpaduan melalui PRN ini kelihatan besar apabila beberapa pemimpin tertinggi PN secara terbuka menyatakan bahawa kemenangan PN di keenam-enam negeri bakal membawa kepada perubahan kerajaan di peringkat Persekutuan. Muhyiddin dan Mohamed Azmin, antaranya, beberapa kali menyuarakan bahawa jika PN menang di semua negeri, perubahan tampuk pemerintahan di Putrajaya akan berlaku, termasuk dalam Ceramah Perdana Jelajah Selangor Baharu di Shah Alam pada 24 Jun 2023 ("Perubahan kerajaan", 2023). Abdul Hadi pula mengulangi mesej serupa dalam ucapannya di Jelajah Mega PN Best di Dataran Darul Aman, Kedah, pada 2 Ogos 2023 ("PRN: Menang 6 negeri", 2023), di Majlis Munajat Akbar dan Jelajah PN Best di Bandar Sri Sendayan, Seremban, pada 6 Ogos 2023 ("Abdul Hadi ulangi dakwaan", 2023) dan dalam Ceramah Mega PRN15 di Markas PAS Kampung Bukit Kecil Langkap, Setiu, pada 9 Ogos 2023 ("Ada Ahli Parlimen Umno", 2023). Penganalisis politik seperti Prof Madya Dr Mohd Noor Yazid dan Prof Datuk Dr Jayum Jawan pula melihat PRN ini sebagai ujian pertama sama ada falsafah pembentukan Kerajaan Perpaduan diterima pengundi di enam negeri atau sebaliknya ("PRN ujian penerimaan", 2023), serta sebagai kayu ukur kelangsungan kerajaan di negeri-negeri tersebut ("PRN uji penerimaan rakyat", 2023).

Namun, walaupun PN berkempen secara agresif – yang antara lain membawa kepada pendakwaan Muhammad Sanusi di dua Mahkamah Sesyen Selayang pada 18 Julai 2023 atas dua pertuduhan menghasut berkaitan pelantikan Menteri Besar Selangor dan penubuhan Kerajaan Perpaduan susulan kenyataan menyentuh isu 3R dalam satu ceramah pada 11 Julai 2023 ("Kronologi kes Muhammad Sanusi", 2023) – PN akhirnya hanya berjaya mempertahankan Kedah, Kelantan dan Terengganu tanpa

Universiti Utara Malaysia

mampu menawan Pulau Pinang, Selangor dan Negeri Sembilan. Walaupun begitu, jumlah kerusi yang dimenangi PN di enam negeri itu meningkat, dengan 33 daripada 36 kerusi di Kedah, 43 daripada 45 kerusi di Kelantan, kesemua 32 kerusi di Terengganu, 11 daripada 40 kerusi di Pulau Pinang, 21 daripada 54 kerusi di Selangor dan 5 daripada 36 kerusi di Negeri Sembilan ("PRN: Kerajaan di enam negeri", 2023). Muhyiddin kemudian menggunakan prestasi PN di kerusi majoriti Melayu dan kawasan campuran untuk mendesak Anwar dan Ahmad Zahid meletakkan jawatan sebagai Perdana Menteri dan Timbalan Perdana Menteri atas alasan tanggungjawab moral ("PRN: Muhyiddin gesa Anwar", 2023), tetapi gesaan ini jelas tidak mendapat sambutan rakyat.

Kebangkitan PN kemudiannya terencat apabila calon BERSATU, Zulkifli Jaafar, tewas dengan majoriti 18,641 undi kepada calon AMANAH, Suhaizan Kayat, dalam PRK Pulai, manakala calon PAS, Dr Mohd Mazri Yahya, tewas dengan majoriti 3,514 undi kepada calon AMANAH, Ir Nazri Abdul Rahman, dalam PRK Simpang Jeram pada 9 September 2023, kedua-duanya diadakan susulan kematian Datuk Seri Salahuddin Ayub. Ini berbanding majoriti 33,174 undi di Pulai dan 2,399 undi di Simpang Jeram yang dimenangi Salahuddin dalam PRU 15 ("PRK Parlimen Pulai", 2023). Situasi serupa berlaku dalam PRK Pelangai pada 7 Oktober 2023 susulan kematian Datuk Seri Johari Harun, apabila calon PAS, Kasim Samat, tewas dengan majoriti 2,949 undi kepada calon UMNO, Datuk Amizar Abu Adam, berbanding majoriti 4,048 undi yang diperoleh Johari sebelum ini ("PRK Pelangai: BN menang", 2023). Rangkaian kemenangan Kerajaan Perpaduan dalam PRK ini meredakan cakap-cakap mengenai kemungkinan pertukaran kerajaan di peringkat Persekutuan.

Universiti Utara Malaysia

Dengan kedudukan beliau dan Kerajaan Perpaduan kembali lebih selesa, Anwar memberikan tumpuan baharu untuk menghidupkan agenda reformasi PKR secara lebih menyeluruh. Hal ini tergambar dalam Belanjawan 2024 bertajuk "Reformasi Ekonomi, Memperkasa Rakyat" yang dibentangkan di Dewan Rakyat pada 13 Oktober 2023. Belanjawan 2024 digarap berasaskan tiga tumpuan utama, iaitu Tatakelola Terbaik Demi Ketangkasan Perkhidmatan, Penstrukturan Semula Ekonomi Bagi Melonjak Pertumbuhan dan Peningkatan Darjat Hidup Rakyat. Seperti sebelumnya, ia menghimpunkan 12 ikhtiar utama:

Ikhtiar 1: Komitmen Reformasi Fiskal

Ikhtiar 2: Agenda Reformasi Institusi

Ikhtiar 3: Mengutama Perkhidmatan & Projek Rakyat

Ikhtiar 4: Merombak Struktur Ekonomi

Ikhtiar 5: Memperkasa Perusahaan Mikro, Kecil dan Sederhana (PMKS)

Ikhtiar 6: Menyokong Sektor-Sektor Utama

Ikhtiar 7: Agenda Mampan dan Peralihan Tenaga

Ikhtiar 8: Melindungi Kebajikan Rakyat

Ikhtiar 9: Menyokong Pemerkasaan Golongan Tumpuan

Ikhtiar 10: Menyediakan Kemudahan Asas Terbaik

Ikhtiar 11: Memperkukuh Perpaduan & Keselamatan

Ikhtiar 12: Kesejahteraan Penjawat Awam

Berhubung Komitmen Reformasi Fiskal, Anwar menekankan kelulusan Rang Undang-Undang Kewangan Awam dan Tanggungjawab Fiskal 2023 (FRA) sehari sebelum itu sebagai bukti kesungguhan kerajaan memperkukuh tatakelola, ketelusan

Universiti Utara Malaysia

dan pertanggungjawaban fiskal. Belanjawan 2024 memperuntukkan RM393.8 bilion, iaitu jumlah terbesar dalam sejarah pembentangan belanjawan negara, menggambarkan pendekatan fiskal mengembang yang tetap disertai komitmen mengurangkan defisit secara berperingkat. Anwar menjelaskan bahawa bermula 2024, beberapa langkah reformasi percukaian akan diperkenalkan untuk meluaskan asas hasil negara. Ini termasuk cadangan menaikkan kadar Cukai Perkhidmatan kepada 8 peratus, pelaksanaan Cukai Keuntungan Modal ke atas pelupusan saham tidak tersenarai oleh syarikat tempatan berdasarkan keuntungan bersih pada kadar 10 peratus mulai 1 Mac 2024, penggubalan undang-undang baharu bagi Cukai Barang Bernilai Tinggi pada kadar 5 hingga 10 peratus ke atas barangan tertentu, serta pelaksanaan cukai minimum global pada 2025 ("Ucapan Belanjawan 2024", 2023).

Satu dimensi penting Belanjawan 2024 ialah Penyasaran Subsidi, di mana kerajaan menetapkan bahawa penyasaran semula subsidi akan dilaksanakan secara berperingkat mulai 2024. Anwar menegaskan realiti bahawa subsidi pada masa lalu lebih banyak dinikmati golongan berpendapatan tinggi, sementara harga murah mendorong ketirisan dan penyeludupan keluar negara, malah dianggarkan lebih 3.5 juta warga asing turut menikmati subsidi berkenaan. Belanjawan 2023 memperuntukkan RM64 bilion bagi subsidi dan bantuan, tetapi keperluan sebenar tahun 2023 dijangka mencecah RM81 bilion. Antara langkah yang diumumkan ialah penamatan subsidi ayam dan telur, pengurangan sebahagian subsidi untuk 10 peratus pengguna elektrik tertinggi sambil mengekalkan kadar subsidi untuk 90 peratus pengguna, serta pelaksanaan rasionalisasi subsidi diesel secara berperingkat, di mana subsidi akan dikekalkan untuk pengguna terpilih seperti syarikat pengangkutan barangan, manakala

Universiti Utara Malaysia

pengguna lain akan dikenakan harga yang lebih hampir kepada harga pasaran ("Ucapan Belanjawan 2024", 2023).

Ikhtiar besar lain ialah Merombak Struktur Ekonomi. Anwar menegaskan bahawa untuk menjadikan Malaysia jaguh ekonomi serantau, struktur ekonomi negara mesti disusun semula agar potensi pertumbuhan dapat dimaksimumkan. NIMP 2030 menetapkan sasaran pelaburan keseluruhan sehingga RM95 bilion dan penyediaan 3.3 juta peluang pekerjaan dengan gaji penengah sehingga RM4,510 sebulan menjelang 2030. Kerajaan akan menyalurkan sehingga 10 peratus daripada jumlah pelaburan NIMP sebagai dana pemangkin, dengan peruntukan permulaan sebanyak RM200 juta pada 2024. Bagi menangani isu struktur seperti penyusutan awal sektor perindustrian, fokus pelaburan masa depan akan digerakkan ke sektor berpertumbuhan dan bernilai tinggi (HGHV). Kerajaan juga bercadang memperkenalkan galakan cukai pelaburan semula secara tiering dalam bentuk elaun cukai pelaburan 70 atau 100 peratus bagi menggalakkan syarikat memperluas pelaburan dalam sektor HGHV. Di samping itu, beberapa pembaharuan dan arahan baharu akan dilaksanakan untuk memudah cara perniagaan, dengan tujuan menarik lebih banyak pelaburan berimpak tinggi dan mengukuhkan daya tarikan Malaysia sebagai destinasi pelaburan asing ("Ucapan Belanjawan 2024", 2023).

Keteguhan kedudukan Anwar dan Kerajaan Perpaduan menjelang akhir 2023 semakin jelas apabila Belanjawan 2024 diluluskan melalui undi suara di peringkat dasar pada 2 November 2023, selepas 85 Ahli Parlimen mengambil bahagian dalam perbahasan dasar selama lapan hari bermula 16 Oktober 2023, diikuti sesi penggulungan selama

Universiti Utara Malaysia

empat hari bermula 30 Oktober 2023 ("Belanjawan 2024 lulus", 2023). Malah, kestabilan ini turut mendorong dua Ahli Parlimen PN, iaitu Ahli Parlimen Kuala Kangsar, Datuk Iskandar Dzulkarnain Abdul Khalid, dan Ahli Parlimen Labuan, Datuk Suhaili Abdul Rahman, mengisytiharkan sokongan kepada Anwar pada 16 Oktober 2023 dan 30 Oktober 2023. Iskandar Dzulkarnain menjelaskan bahawa beliau menyokong Anwar kerana percaya ekonomi negara perlu diperkukuh demi kemakmuran dan kesejahteraan rakyat ("MP Kuala Kangsar sokong Anwar", 2023), manakala Suhaili pula menegaskan bahawa beliau mahu memastikan kebajikan rakyat Labuan dan pengundi di kawasannya terbela dan tidak terus ketinggalan dalam pembangunan hanya kerana polemik politik, justeru beliau menyokong dasar dan inisiatif kerajaan yang mengutamakan pembangunan, pertumbuhan ekonomi dan kesejahteraan rakyat sehingga PRU 16 ("MP Labuan pula isytihar", 2023).

6.6 Kesimpulan

Sebagai kesimpulannya, dalam Bab 6 ini, dapat dilihat dengan jelas bagaimana Anwar sebagai Perdana Menteri cuba merealisasikan agenda reformasi dalam keterbatasan yang ada, khususnya di dalam bentuk Kerajaan Perpaduan itu sendiri yang dipenuhi dengan pelbagai kerencaman. Dalam suasana begini, apa yang paling utama dilakukan ialah mengukuhkan kedudukan beliau dan Kerajaan Perpaduan serta memastikan ia terus kuat di sebalik pelbagai cabaran yang beliau hadapi, khasnya cubaan mengubah tampuk kepimpinan di Kerajaan Pusat melalui PRN. Dalam tempoh setahun ini, beliau berjaya meletakkan landasan awal dan mengemaskan hala tuju Kerajaan Perpaduan, antaranya melalui penggantian slogan Keluarga Malaysia dengan slogan Malaysia Madani, pembentangan Belanjawan 2023 bertemakan "Membangun Malaysia

Universiti Utara Malaysia

Madani", pemetaan "Ekonomi MADANI: Memperkasa Rakyat", pelancaran Pelan Hala Tuju Peralihan Tenaga Negara (NETR), pelancaran Pelan Induk Perindustrian Baru 2030 (NIMP 2030), pembentangan Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Ke-12 (KSP RMK12) dan pembentangan Belanjawan 2024 bertajuk "Reformasi Ekonomi, Memperkasa Rakyat".

UUM
Universiti Utara Malaysia

BAB TUJUH

KESIMPULAN DAN CADANGAN

7.1 Pendahuluan

Bab ini membincangkan kesimpulan yang diperoleh daripada kajian ini dengan tujuan memastikan pemahaman yang jelas dan menyeluruh mengenai strategi dan pencapaian PKR dalam merealisasikan agenda reformasi dari tahun 1998 hingga 2023. Fokus utama bab ini adalah untuk menilai keberkesanan pendekatan yang telah digunakan oleh PKR, mengkaji impak kemenangan parti dalam PRU 14 dan PRU 15 terhadap pelaksanaan reformasi serta mengenal pasti cabaran dan halangan yang dihadapi dalam mencapai matlamat reformasi.

Universiti Utara Malaysia

Selain merumuskan dapatan kajian yang telah dibincangkan dalam bab-bab sebelumnya, bab ini turut mengemukakan cadangan-cadangan yang sesuai dan relevan bagi membantu PKR serta pihak berkepentingan dalam memperkukuhkan strategi reformasi politik, tadbir urus kerajaan serta keberkesanan agenda reformasi dalam jangka panjang.

Cadangan yang dikemukakan adalah berdasarkan isu dan cabaran utama yang dikenal pasti dalam kajian ini, termasuk keberkesanan strategi politik PKR, impak perubahan lanskap politik terhadap pelaksanaan reformasi, kestabilan Kerajaan Perpaduan serta cabaran utama dalam mengekalkan momentum reformasi selepas kemenangan dalam pilihan raya.

Perbincangan dalam bab ini adalah berpandukan kepada hasil analisis dalam bab-bab sebelumnya serta selaras dengan tiga objektif utama kajian. Rumusan ini bukan sahaja menilai keberkesanan langkah-langkah reformasi yang telah dilaksanakan, tetapi juga menyoroti keperluan reformasi dalam aspek pentadbiran kerajaan, pengukuhan institusi, tadbir urus ekonomi serta kestabilan politik sebagai faktor utama dalam memastikan keberhasilan agenda reformasi PKR.

Melalui kesimpulan dan cadangan yang dibentangkan, kajian ini diharapkan dapat memberikan panduan serta saranan praktikal kepada PKR, pembuat dasar serta masyarakat dalam memastikan kelangsungan reformasi politik dan institusi secara menyeluruh. Selain itu, kajian ini juga diharapkan dapat membantu memperkukuhkan strategi politik PKR dalam mengekalkan kedudukan sebagai kuasa utama dalam politik Malaysia serta memastikan matlamat reformasi yang diperjuangkan sejak 1998 terus berkembang dan terlaksana dengan berkesan.

7.2 Kesimpulan

Gerakan Reformasi 1998 di Malaysia merupakan satu peristiwa penting dalam sejarah politik negara yang berpunca daripada pemecatan Anwar oleh Kerajaan BN pimpinan

Dr Mahathir. Keempat-empat tokoh yang diwawancara, iaitu Tan Sri Johari Abdul, Dr P Ramasamy, Datuk Prof Dr Mohammad Agus Yusoff dan Datuk Prof Dr Sivamurugan Pandian, telah memberikan pandangan mereka mengenai faktor yang mencetuskan gerakan ini serta agenda utama yang diperjuangkan.

Menurut Johari, punca utama Gerakan Reformasi adalah konspirasi politik terhadap Anwar. Beliau berpendapat bahawa pemecatan Anwar bukan sekadar keputusan politik biasa, tetapi satu tindakan terancang untuk menghalang perubahan dalam kerajaan, khususnya dalam isu-isu korupsi, nepotisme dan salah guna kuasa. Johari melihat gerakan ini sebagai usaha untuk menegakkan kebenaran dan menjatuhkan pemerintahan Dr Mahathir yang dianggap semakin autokratik dan zalim. Beliau menegaskan bahawa reformasi bertujuan untuk membawa keadilan serta mendedahkan kebenaran terhadap apa yang terjadi kepada Anwar.

Universiti Utara Malaysia

Dr Ramasamy pula berpendapat bahawa selain pemecatan Anwar, gerakan ini turut didorong oleh ketidakadilan yang berlaku dalam sistem politik Malaysia serta kegagalan dasar ekonomi Dr Mahathir. Beliau menekankan bahawa pengagihan ekonomi yang tidak stabil, rasuah dan penyalahgunaan kuasa telah mencetuskan ketidakpuasan rakyat sehingga mereka tidak lagi boleh bertolak ansur. Reformasi menurutnya berlandaskan cita-cita untuk membentuk Malaysia yang lebih adil dan demokratik, bebas daripada rasuah, nepotisme dan budaya feudal yang menghalang kemajuan masyarakat. Dengan berlalunya masa, katanya, agenda reformasi telah berevolusi bagi memenuhi tuntutan semasa, menjadikannya relevan dalam landskap politik negara.

Dalam perspektif Dr Mohammad Agus pula, Gerakan Reformasi bukan hanya berkisar tentang pemecatan Anwar, tetapi turut dipengaruhi oleh tiga faktor utama. Faktor pertama adalah kemarahan rakyat terhadap krisis kewangan yang melanda negara, yang menyebabkan peningkatan harga barang, kehilangan pekerjaan serta kejatuhan nilai ringgit yang memburukkan keadaan ekonomi rakyat. Faktor kedua adalah ketidakpuasan terhadap amalan kronisme dan pemborosan perbelanjaan kerajaan, yang menyebabkan Malaysia terjerumus ke dalam perangkap hutang luar. Faktor ketiga adalah ketidakpuasan rakyat terhadap tindakan kerajaan yang menekan kebebasan bersuara dan hak politik rakyat. Oleh itu, menurut beliau, reformasi bertujuan untuk memulihkan ekonomi, mengembalikan hak demokrasi rakyat serta menamatkan pemerintahan autokratik Dr Mahathir melalui gabungan parti pembangkang dan gerakan masyarakat sivil.

Dr Sivamurugan pula melihat reformasi sebagai gerakan yang tercetus daripada rasa ketidakadilan terhadap pemecatan Anwar. Bagi beliau, reformasi bukan sekadar perjuangan individu, tetapi mencerminkan tuntutan rakyat untuk perubahan dalam politik dan pentadbiran negara. Agenda utama reformasi, menurutnya, adalah menuntut keadilan bagi Anwar, memperjuangkan reformasi dalam sistem politik serta memastikan perubahan dalam aspek 'governance' seperti usaha membanteras korupsi, meningkatkan integriti pentadbiran serta menghentikan ketirisan dalam sistem pemerintahan.

Universiti Utara Malaysia

Secara keseluruhannya, keempat-empat tokoh ini sependapat bahawa Gerakan Reformasi 1998 bukan sekadar tindak balas terhadap pemecatan Anwar, tetapi juga satu manifestasi ketidakpuasan rakyat terhadap pentadbiran negara pada ketika itu. Isu seperti rasuah, penyalahgunaan kuasa, ketidakadilan politik, ketidakseimbangan ekonomi dan penindasan terhadap hak asasi rakyat menjadi pemangkin kepada kebangkitan reformasi. Gerakan ini bukan sahaja bertujuan membela nasib Anwar, tetapi lebih luas lagi, ia membawa agenda perubahan untuk menjadikan Malaysia sebuah negara yang lebih adil, demokratik dan bebas daripada amalan salah guna kuasa serta korupsi.

Dalam jangka panjang, reformasi telah menjadi satu fenomena politik yang memberi impak besar terhadap landskap politik Malaysia. Ia telah mencetuskan gelombang kesedaran dalam kalangan rakyat mengenai hak mereka, selain membuka ruang kepada perubahan politik yang lebih dinamik. Apa yang dimulakan sebagai satu gerakan menuntut keadilan bagi seorang individu akhirnya berkembang menjadi satu perjuangan besar untuk merealisasikan reformasi dalam pelbagai aspek kehidupan bernegara.

7.2.1 Strategi dan Pendekatan dalam Mencapai Objektif Reformasi

Berdasarkan kajian terhadap sejarah awal reformasi (1998-2015) dalam Bab 2, adalah didapati bahawa PKR telah menggunakan pelbagai strategi untuk memastikan agenda reformasi diterima oleh masyarakat dan diterjemahkan dalam bentuk sokongan politik.

Universiti Utara Malaysia

Antara strategi utama yang digunakan termasuk:

(1) Pendekatan mobilisasi massa melalui demonstrasi dan perhimpunan rakyat untuk menuntut perubahan sistem pentadbiran yang lebih telus dan adil.

(2) Kerjasama dengan parti pembangkang lain untuk membentuk gabungan politik yang lebih kukuh, khususnya BA dan PR, dalam menentang dominasi BN.

(3) Peningkatan penggunaan media sosial dan teknologi digital bagi menyebarkan maklumat dan menarik sokongan terutamanya dalam kalangan pengundi muda.

(4) Pembangunan dasar-dasar alternatif yang menekankan keadilan sosial, hak asasi manusia dan tadbir urus yang lebih baik.

Universiti Utara Malaysia

Walaupun strategi ini berjaya memperkukuhkan kedudukan PKR sebagai parti politik utama dalam negara, cabaran dalaman seperti konflik kepimpinan dan perbezaan ideologi dalam gabungan politik sering kali menghalang pelaksanaan reformasi yang lebih konsisten.

Bab 3 pula memberikan gambaran tentang perjalanan sukar PKR dalam memperjuangkan agenda reformasi tanpa kehadiran Anwar sebagai pemimpin utama. Dalam tempoh 2015-2018, PKR berhadapan dengan cabaran dalaman dan luaran, termasuk perpecahan dalam PR, keperluan untuk bekerjasama dengan pemimpin lama

seperti Dr Mahathir serta ketidakstabilan politik akibat percaturan strategi menjelang PRU 14.

Dalam tempoh ini, PKR mengambil langkah yang sukar tetapi strategik untuk mengekalkan relevansinya sebagai sebuah parti reformasi dengan:

(1) Memimpin PH: Selepas perpecahan PR akibat pertelingkahan antara PAS dan DAP, PKR memainkan peranan utama dalam membentuk PH dengan penyertaan AMANAH dan kemudian BERSATU.

(2) Membuat pengorbanan politik: PKR membuat keputusan besar dengan menerima Dr Mahathir dan BERSATU dalam PH, memberikan beliau jawatan Pengerusi PH dan meletakkan beliau sebagai calon Perdana Menteri, meskipun beliau pernah menjadi musuh politik utama parti.

(3) Memobilisasi jentera politik: PKR terus memainkan peranan dalam menggerakkan jentera parti dan pakatan pembangkang dalam menangani isu-isu nasional, termasuk isu skandal 1MDB yang menjadi modal utama dalam kempen PRU 14.

Universiti Utara Malaysia

Berdasarkan analisis terhadap cabaran pelaksanaan reformasi antara tahun 2018 hingga 2020 dalam Bab 4 pula, didapati bahawa strategi utama PKR dengan membentuk gabungan politik yang lebih luas dengan parti-parti pembangkang lain melalui PH telah membolehkan PKR memainkan peranan utama dalam menumbangkan BN dalam PRU 14.

Namun begitu, dalam tempoh pentadbiran PH ini, pendekatan PKR dalam melaksanakan reformasi sering kali terhalang oleh dominasi Dr Mahathir sebagai Perdana Menteri dan pengaruh tokoh-tokoh lain seperti Mohamed Azmin. Ketidakserasian dalam pelaksanaan reformasi menyebabkan PKR tidak dapat sepenuhnya menzahirkan janji-janji reformasi seperti yang terkandung dalam manifesto PH. Isu seperti ketelusan pentadbiran, pelantikan politik tanpa rundingan dan ketidakseimbangan kuasa dalam kabinet membuktikan bahawa strategi PKR perlu lebih kukuh dan bersifat jangka panjang bagi memastikan pengrealisasian reformasi yang lebih menyeluruh.

Seterusnya, berdasarkan dapatan dalam Bab 5, kajian ini merumuskan bahawa PKR selepas kejatuhan Kerajaan PH pada Februari 2020 telah menggunakan strategi baharu untuk mencapai objektif reformasi, termasuk memperkukuhkan kedudukan dalam pembangkang, membina gabungan politik yang lebih kuat serta mengadaptasi pendekatan yang lebih pragmatik dalam berhadapan dengan realiti politik.

PKR menghadapi tempoh sukar pada waktu ini dan perlu membuat anjakan strategi dengan memisahkan diri daripada pengaruh Dr Mahathir serta membina kekuatan sendiri. Anwar memainkan peranan penting sebagai Ketua Pembangkang yang kritikal tetapi konstruktif, termasuk menandatangani MoU dengan Kerajaan Pusat yang berjaya menstabilkan situasi politik dan membolehkan PKR terus memperjuangkan sebahagian daripada agenda reformasi.

Universiti Utara Malaysia

Selain itu, kepulangan Rafizi dalam arena politik melalui Pemilihan PKR 2022 dan keputusannya untuk menolak pendekatan 'khemah besar' juga membentuk hala tuju baharu parti yang lebih bersifat dalaman dan berfokus kepada kekuatan sendiri. Keputusan ini ternyata membawa impak positif apabila PKR dan PH berjaya muncul sebagai blok pemenang terbesar dalam PRU 15 seterusnya membolehkan Anwar dilantik sebagai Perdana Menteri kepada Kerajaan Perpaduan.

Selanjutnya, berdasarkan dapatan dalam Bab 6 pula, kajian ini menggariskan bahawa perjalanan PKR dalam merealisasikan agenda reformasi setelah menjadi sebahagian daripada Kerajaan Perpaduan telah melalui pelbagai cabaran dan penyesuaian strategik.

Setelah Anwar dilantik sebagai Perdana Menteri pasca-PRU 15, beliau mengambil pendekatan berstrategi bagi memastikan kelangsungan Kerajaan Perpaduan dan memperkukuhkan landasan bagi pelaksanaan reformasi. Langkah-langkah utama yang diambil oleh beliau termasuklah:

Universiti Utara Malaysia

(1) Menawarkan rekonsiliasi politik: Anwar telah membuat tawaran kepada PN untuk menyertai Kerajaan Perpaduan, walaupun begitu tawaran ini akhirnya ditolak oleh PN.

(2) Menstabilkan Kerajaan Perpaduan: Ini dicapai melalui pengemukaan usul undi percaya di Parlimen dan pemeteraian memorandum persefahaman antara lima gabungan utama dalam Kerajaan Perpaduan.

(3) Membangunkan dasar dan hala tuju baharu: Ini dibuat melalui penggantian slogan *Keluarga Malaysia* kepada *Malaysia Madani* serta pembentangan

rangka kerja seperti *Ekonomi MADANI: Memperkasa Rakyat, Pelan Hala Tuju Peralihan Tenaga Negara (NETR)* dan *Pelan Induk Perindustrian Baru 2030 (NIMP 2030).*

(4) Memastikan tadbir urus yang baik: Ini terlaksana melalui pengambilan langkah agresif dalam pembanterasan rasuah dan tidak campur tangan dalam siasatan ke atas pemimpin kerajaan-kerajaan terdahulu.

Langkah-langkah ini menunjukkan bahawa PKR, melalui kepimpinan Anwar, telah mengadaptasi pendekatan yang lebih pragmatik dan sistematik dalam memastikan kelangsungan reformasi tanpa menjejaskan kestabilan Kerajaan Perpaduan.

Rumusan ini adalah selari dengan pandangan empat tokoh yang diwawancara, iaitu Tan Sri Johari Abdul, Dr P Ramasamy, Datuk Prof Dr Mohammad Agus Yusoff dan Datuk Prof Dr Sivamurugan Pandian, yang menyatakan bahawa PKR telah menggunakan pelbagai strategi dan pendekatan dalam mencapai objektif reformasi mereka, khususnya dalam menentang pemerintahan sedia ada dan memperjuangkan demokrasi. Mereka menyatakan bahawa strategi PKR adalah berlandaskan kepada mobilisasi rakyat, pembentukan gabungan politik, penggunaan media sosial serta peranan sebagai kuasa semak dan imbang dalam pentadbiran negara.

Strategi Merakyatkan Gerakan Reformasi

Menurut Johari, strategi utama PKR dalam memperkukuhkan gerakan reformasi adalah dengan menjadikan perjuangan ini sebagai gerakan rakyat. Bagi beliau, gerakan reformasi tidak hanya bergantung kepada parti politik sebagai wadah utama, tetapi

Universiti Utara Malaysia

turut melibatkan rakyat secara langsung dalam memperjuangkan perubahan. Beliau menekankan bahawa PKR berjaya membentuk satu gerakan besar yang melibatkan rakyat dalam jumlah yang luar biasa, menjadikan reformasi sebagai satu "mass movement" yang sukar untuk dikawal oleh pihak berkuasa. Ini menjadikan gerakan tersebut lebih bersifat organik dan bukan sekadar usaha politik oleh pemimpin parti semata-mata.

Strategi Menawan Putrajaya dan Pembentukan Gabungan Politik

Dr Ramasamy pula menekankan bahawa PKR menyedari bahawa reformasi tidak dapat direalisasikan tanpa memperoleh kuasa pemerintahan negara. Oleh itu, strategi utama PKR adalah untuk menawan Putrajaya melalui pilihan raya dengan membentuk pakatan politik bersama parti-parti yang berkongsi matlamat reformasi. PKR merangka strategi satu lawan satu dalam pilihan raya dengan membentuk gabungan politik bersama PAS dan DAP, yang kemudian berkembang kepada Amanah. Walaupun terdapat perbezaan ideologi antara parti-parti dalam gabungan ini, kepimpinan Anwar memainkan peranan penting dalam menyelaraskan isu-isu sensitif dan mengekalkan perpaduan dalam pakatan politik mereka. Gabungan ini terbukti berkesan apabila PKR mencatat kemenangan bersejarah dalam PRU 12 dan kemudiannya PRU 14. Namun, selepas Gerakan Sheraton yang menyebabkan sebahagian ahli PKR keluar parti, strategi penjajaran politik dalaman telah digunakan bagi memastikan parti tetap relevan dan kembali meraih sokongan rakyat.

Universiti Utara Malaysia

Strategi Pelbagai Kaum dan Penggunaan Media Sosial

Dr Mohammad Agus pula menggariskan beberapa strategi utama PKR yang berbeza daripada parti pembangkang lain. Pertama, PKR menjadikan dirinya sebagai parti pelbagai kaum, sesuatu yang unik dalam landskap politik Malaysia yang banyak didominasi oleh parti berasaskan perkauman. Strategi ini membantu PKR menarik sokongan daripada pelbagai lapisan masyarakat. Kedua, penggunaan media sosial sebagai medium penyampaian maklumat kepada golongan muda dan terpelajar turut menjadi elemen penting dalam strategi PKR. Ketiga, PKR memperjuangkan demokrasi dengan mengkritik pemerintahan autokratik Dr Mahathir, termasuk isu pemborosan dan tindakan kerajaan yang menindas pembangkang. Keempat, PKR juga mendekati kumpulan masyarakat sivil untuk memperkukuhkan sokongan terhadap gerakan reformasi. Menurut beliau, strategi-strategi ini memberikan impak besar kepada politik negara, sehingga Dr Mahathir sendiri meletakkan jawatan pada tahun 2003 selepas tekanan berterusan daripada gerakan ini.

Universiti Utara Malaysia

Peranan Semak dan Imbang serta Sokongan Antarabangsa

Dr Sivamurugan pula melihat strategi utama PKR sebagai peranan mereka dalam menjadi kuasa semak dan imbang kepada kerajaan pada waktu itu. Beliau menegaskan bahawa penubuhan PKR susulan pemecatan Anwar menjadikannya sebagai parti yang berpusat kepada isu salah laku dan ketidakadilan terhadap Anwar. Selain itu, PKR menggunakan strategi pengumpulan individu berpengaruh serta gerakan sosial bagi melemahkan sokongan terhadap Kerajaan BN. Penggunaan media sosial serta sokongan badan antarabangsa juga dilihat sebagai elemen penting dalam menjayakan objektif reformasi PKR.

Berdasarkan analisis keempat-empat tokoh ini, dapat disimpulkan bahawa strategi dan pendekatan utama PKR dalam mencapai objektif reformasi merangkumi beberapa aspek utama. Strategi merakyatkan reformasi menjadikan perjuangan ini bukan hanya gerakan parti, tetapi juga kebangkitan rakyat. Pembentukan gabungan politik dengan strategi satu lawan satu membantu PKR menyaingi BN secara lebih berkesan. Pendekatan pelbagai kaum dan penggunaan media sosial membolehkan PKR mencapai kelompok sokongan yang lebih luas, terutama golongan muda dan berpendidikan. Selain itu, peranan sebagai kuasa semak dan imbang serta mendapatkan sokongan antarabangsa turut memperkuatkan kedudukan PKR sebagai parti pembangkang yang berpengaruh.

Kesemua strategi ini telah membantu PKR mengukuhkan kedudukannya dalam politik Malaysia, dan meskipun menghadapi cabaran seperti perpecahan dalaman akibat Gerakan Sheraton, PKR terus menyesuaikan strategi mereka bagi memastikan perjuangan reformasi kekal relevan dalam landskap politik negara.

Universiti Utara Malaysia

7.2.2 Analisis Kejayaan PKR dalam PRU 14 dan PRU 15 terhadap Pelaksanaan Reformasi

Kemenangan PKR dalam PRU 14 bersama PH menandakan detik bersejarah apabila kerajaan BN tumbang buat pertama kali dalam sejarah Malaysia. Ia membuktikan bahawa strategi yang digunakan oleh PKR, walaupun sukar dan kontroversial, akhirnya berhasil dalam menjatuhkan Kerajaan BN yang berkuasa sejak kemerdekaan.

PKR menjadi parti politik yang menang kerusi Parlimen terbanyak dalam PH, sekali gus membuktikan bahawa ia merupakan tonggak utama dalam reformasi politik di Malaysia. Pembebasan Anwar selepas kemenangan PRU 14 juga adalah satu kejayaan besar bagi perjuangan PKR, menandakan bahawa pengorbanan politik yang dilakukan oleh beliau dalam tempoh 2015-2018 sudah membuahkan hasil.

Kejayaan ini membuka ruang kepada reformasi institusi seperti usaha membanteras rasuah secara lebih tegas dan usaha meningkatkan ketelusan dalam pentadbiran kerajaan. Walau bagaimanapun, kemenangan ini tidak serta-merta memastikan kejayaan penuh agenda reformasi kerana cabaran pentadbiran, keperluan mengekalkan kestabilan gabungan kerajaan serta konflik dalaman tetap menjadi penghalang utama.

Ketiadaan kesepaduan dalam kepimpinan PH, khususnya perbalahan antara Anwar dan Dr Mahathir, serta tindakan segelintir pemimpin PKR yang berpaling tadah kepada kem lain, telah menghalang pelaksanaan reformasi yang lebih menyeluruh. Kelemahan dalam pentadbiran, konflik dalaman dan Kejatuhan Kerajaan PH pada Februari 2020 menunjukkan bahawa kemenangan dalam pilihan raya sahaja tidak mencukupi untuk memastikan agenda reformasi dapat direalisasikan dengan sepenuhnya.

Dalam PRU 15, PKR berjaya kembali ke tampuk pemerintahan sebagai sebahagian daripada Kerajaan Perpaduan. Walaupun kemenangan ini membuka peluang baharu kepada PKR untuk meneruskan reformasi, hakikat bahawa Kerajaan Perpaduan dibentuk dengan gabungan parti-parti yang mempunyai kepentingan berbeza mungkin akan menjejaskan keberkesanan pelaksanaan reformasi.

Universiti Utara Malaysia

Dalam PRU 15, PKR tidak memperoleh kemenangan mutlak tetapi berjaya menjadi komponen utama dalam Kerajaan Perpaduan. Kestabilan Kerajaan Perpaduan ini dicapai melalui pendekatan kompromi dan pembinaan konsensus antara parti-parti yang berbeza ideologi. Reformasi yang diusahakan dalam tempoh ini juga lebih bersifat jangka panjang dan bergantung kepada keupayaan Kerajaan Perpaduan untuk mengekalkan kestabilan dalam tempoh lima tahun mendatang.

Walaupun beberapa reformasi awal telah diperkenalkan melalui dasar ekonomi dan tata kelola kerajaan, keberkesanan sepenuhnya masih belum dapat diukur memandangkan tempoh pentadbiran yang singkat. Reformasi yang lebih menyeluruh memerlukan kesinambungan dalam dasar serta sokongan politik yang berterusan.

Oleh itu, kejayaan PKR dalam PRU 15 tidak semestinya menjamin kejayaan mutlak dalam merealisasikan agenda reformasi tanpa usaha berterusan dalam menyesuaikan strategi dengan realiti politik semasa. Apatah lagi bila cabaran baharu muncul yang memaksa PKR menyeimbangkan antara tuntutan reformasi dengan keperluan mengekalkan kestabilan politik dalam gabungan kerajaan yang lebih kompleks.

Secara keseluruhannya, kemenangan pilihan raya merupakan faktor penting dalam membuka peluang kepada reformasi, tetapi kejayaan reformasi bergantung kepada kestabilan politik, keberkesanan pelaksanaan dasar dan keupayaan untuk mengekang pengaruh pihak yang menentang perubahan.

Universiti Utara Malaysia

Ini menunjukkan bahawa kemenangan dalam pilihan raya sahaja tidak mencukupi untuk menjayakan agenda reformasi jika PKR gagal mengukuhkan kestabilan dalaman serta membentuk strategi yang lebih efektif untuk mentadbir negara secara inklusif.

Rumusan ini adalah selari dengan pandangan empat tokoh yang diwawancara, iaitu Tan Sri Johari Abdul, Dr P Ramasamy, Datuk Prof Dr Mohammad Agus Yusoff dan Datuk Prof Dr Sivamurugan Pandian, yang menyatakan bahawa walaupun membawa agenda reformasi sebagai teras perjuangannya PH gagal merealisasikan perubahan yang dijanjikan selepas mencapai kejayaan besar dalam PRU 14 dengan mengemukakan pelbagai faktor yang menyumbang kepada kegagalan ini.

Peranan Dr Mahathir sebagai Halangan Utama

Satu faktor utama yang dikemukakan oleh Johari, Dr Mohammad Agus dan Dr Sivamurugan adalah kepimpinan Dr Mahathir sebagai Perdana Menteri. Menurut Johari, Dr Mahathir bukan sahaja tidak percaya kepada reformasi tetapi juga bertindak sebagai penghalang utama kepada usaha tersebut. Beliau mendakwa bahawa Dr Mahathir secara aktif menyekat segala agenda reformasi yang ingin dilaksanakan dan akhirnya menggagalkan pentadbiran PH sendiri untuk memastikan Anwar tidak menjadi Perdana Menteri.

Pendapat ini disokong oleh Dr Mohammad Agus yang menyatakan bahawa Dr Mahathir tidak memiliki jiwa reformasi kerana ideologinya masih berakar pada perjuangan politik lama yang mahu mengekalkan status quo. Dr Mahathir, menurut Dr Mohammad Agus, lebih mengutamakan kepentingan Melayu dan bukan pembaharuan

Universiti Utara Malaysia

menyeluruh yang dicita-citakan oleh PKR dan gabungan PH. Ketiadaan kesungguhan dalam melaksanakan agenda reformasi menyebabkan rakyat marah, lebih-lebih lagi apabila Dr Mahathir sendiri mengeluarkan kenyataan bahawa manifesto pilihan raya bukanlah kitab suci yang wajib dipenuhi.

Dr Sivamurugan juga berkongsi pandangan bahawa agenda reformasi tidak dapat direalisasikan kerana Dr Mahathir adalah Perdana Menteri, bukannya Anwar Ibrahim. Beliau menyatakan bahawa PH berada dalam keadaan "defisit kepercayaan" sesama blok gabungan, yang menyebabkan perbalahan dalaman dan menyukarkan usaha untuk mencapai matlamat reformasi.

Kelemahan dalam Menguruskan Naratif Politik dan Ketidaksepaduan Dalaman PH

Dr Ramasamy pula menyoroti aspek yang lebih luas dalam kegagalan ini. Menurutnya, selain Dr Mahathir, PH menghadapi masalah dalam menguruskan naratif politik Melayu-Islam yang telah diperkukuhkan oleh BN selama bertahun-tahun. Struktur institusi kerajaan yang telah lama dipengaruhi oleh perkauman dan dasar lama menjadikan pembaharuan sukar untuk dilaksanakan. Beliau juga menegaskan bahawa ketidaksepaduan ideologi dalam kalangan parti komponen PH, terutama antara PKR, DAP dan AMANAH, telah menyebabkan konflik dalaman yang menjejaskan keupayaan mereka untuk bertindak secara efektif dalam melaksanakan reformasi.

Universiti Utara Malaysia

Selain itu, PH juga gagal memenuhi janji manifesto mereka dalam tempoh yang dijanjikan. Ini menyebabkan rakyat mula hilang kepercayaan terhadap pentadbiran mereka. Isu peralihan kuasa yang sepatutnya diberikan kepada Anwar selepas dua tahun tetapi tidak ditunaikan oleh Dr Mahathir, menurut Dr Ramasamy, turut melemahkan kestabilan kerajaan dan melemahkan jentera kerajaan dalam melaksanakan perubahan yang diperlukan.

Halangan Perlembagaan dan Kekurangan Majoriti di Parlimen

Dr Mohammad Agus turut mengetengahkan satu lagi faktor yang menyumbang kepada kegagalan reformasi, iaitu kesukaran dalam melakukan pindaan perlembagaan. Beberapa pembaharuan penting memerlukan majoriti dua per tiga dalam Dewan Rakyat, namun PH tidak mempunyai sokongan mencukupi untuk melaksanakan perubahan ini. Ini menjadi satu kekangan besar kerana walaupun ada kesungguhan dalam sesetengah aspek reformasi, ketiadaan majoriti dua per tiga bermakna banyak agenda terpaksa ditangguhkan atau tidak dapat dilaksanakan sama sekali.

Politik Berterusan dan Ketidakstabilan Kerajaan

Selain faktor kepimpinan Dr Mahathir dan masalah dalaman PH, Dr Sivamurugan menekankan bahawa politiking yang berterusan dalam gabungan PH turut mengganggu usaha pembaharuan. Sepanjang 22 bulan PH memerintah, ketidakstabilan politik berlarutan akibat ketegangan antara parti-parti dalam gabungan serta tekanan dari luar. Ini menyebabkan kerajaan PH tidak dapat memberi tumpuan sepenuhnya kepada pelaksanaan reformasi kerana sentiasa berada dalam keadaan defensif untuk mengekalkan kuasa.

Berdasarkan analisis keempat-empat tokoh ini, kegagalan pelaksanaan agenda reformasi selepas kejayaan PH dalam PRU 14 adalah berpunca daripada beberapa faktor utama. Kepimpinan Dr Mahathir sebagai Perdana Menteri yang tidak mendukung reformasi menjadi penghalang terbesar dalam melaksanakan perubahan yang dijanjikan. Selain itu, PH sendiri menghadapi cabaran dalam menguruskan naratif politik Melayu-Islam serta berdepan dengan ketidaksepaduan dalaman yang menjejaskan kestabilan pentadbiran mereka.

Tambahan pula, kegagalan menunaikan janji manifesto dan kekurangan majoriti dua per tiga dalam Dewan Rakyat menjadikan pelaksanaan reformasi lebih sukar. Ketidakstabilan politik yang berterusan akibat pergolakan dalaman dan tekanan dari luar juga menyumbang kepada kelemahan kerajaan PH dalam menunaikan agenda reformasi. Akibatnya, harapan rakyat terhadap perubahan yang dijanjikan semakin pudar, dan akhirnya kerajaan PH runtuh sebelum reformasi sempat direalisasikan.

Universiti Utara Malaysia

Keseluruhannya, kegagalan ini menunjukkan bahawa untuk melaksanakan reformasi secara menyeluruh, gabungan politik tidak hanya memerlukan kemenangan dalam pilihan raya tetapi juga kestabilan, kesepaduan dan kepimpinan yang benar-benar komited terhadap perubahan sistemik dalam negara.

7.2.3 Cabaran dan Halangan dalam Merealisasikan Agenda Reformasi

Dalam perjalanan mencapai objektif reformasi, PKR menghadapi pelbagai cabaran dan halangan. Pada peringkat awalnya antara cabaran dan halangan ini adalah:

(1) Perpecahan Dalaman dan Ketidaksepakatan Politik: PKR berdepan dengan cabaran dalaman akibat perbezaan pendapat dalam parti, terutama berkaitan penerimaan Dr Mahathir sebagai calon Perdana Menteri.

(2) Tekanan daripada Pihak Berkuasa: PKR dan PH berhadapan dengan pelbagai taktik politik oleh Kerajaan BN termasuk manipulasi sistem pilihan raya, sekatan ke atas pendaftaran BA dan kemudiannya PH serta pembubaran sementara BERSATU oleh RoS.

(3) Kritikan terhadap Keputusan Politik: Keputusan PKR untuk bekerjasama dengan Dr Mahathir mendapat kritikan daripada penyokong reformasi tegar yang masih melihat beliau sebagai simbol autoritarianisme.

(4) Dominasi UMNO dan PAS dalam Kalangan Pengundi Melayu: PKR dan PH masih menghadapi cabaran untuk menawan hati pengundi luar bandar dan Melayu tradisional yang lebih cenderung menyokong UMNO dan PAS.

Sewaktu berada dalam Kerajaan PH pula, PKR menghadapi pelbagai cabaran dan halangan dalam mencapai objektif reformasinya. Antara cabaran dan halangan utama waktu itu adalah:

(1) Kelemahan dalam Struktur Kepimpinan dan Pergolakan Dalaman: Perpecahan antara kem Anwar dan kem Mohamed Azmin telah menghakis kepercayaan rakyat terhadap kestabilan PKR sebagai sebuah parti utama dalam kerajaan.

Universiti Utara Malaysia

(2) Dominasi Parti Komponen Lain dalam PH: Walaupun PKR mempunyai jumlah kerusi terbesar dalam PH selepas PRU 14, pengaruh Dr Mahathir dan BERSATU dalam membuat keputusan strategik telah menghadkan kuasa sebenar PKR dalam Kerajaan PH.

(3) Pengkhianatan dan Langkah Sheraton: Tindakan keluar parti oleh segelintir pemimpin PKR yang diketuai oleh Mohamed Azmin telah menyebabkan kejatuhan Kerajaan PH sekali gus menggagalkan banyak agenda reformasi yang dirancang oleh PKR.

(4) Ketiadaan Komitmen dalam Melaksanakan Janji Manifesto: Beberapa janji utama seperti reformasi institusi dan undang-undang tidak dapat direalisasikan dalam tempoh pentadbiran Kerajaan PH yang menyebabkan rakyat mula hilang kepercayaan terhadap kesungguhan PKR dalam melaksanakan perubahan.

Antara cabaran dan halangan lain ialah:

(1) Halangan Struktur: Institusi pentadbiran yang telah lama dikuasai oleh sistem lama menyukarkan proses perubahan dan sering kali menimbulkan rintangan kepada reformasi.

(2) Cabaran Politik: Pergolakan dalam gabungan politik, perpecahan dalaman serta serangan daripada lawan politik melemahkan daya tahan PKR untuk meneruskan perubahan secara konsisten.

(3) Perubahan Persepsi Rakyat: Harapan tinggi rakyat terhadap perubahan sering kali berdepan kekecewaan apabila reformasi tidak dapat

Universiti Utara Malaysia

dilaksanakan dengan segera atau apabila terdapat ketidaksefahaman dalam gabungan parti pemerintah.

Sewaktu PKR berada di luar kerajaan dari 2020 ke 2022 pula, antara cabaran dan halangan yang dihadapi olehnya ialah:

(1) Perpecahan dalaman dan persaingan politik: PKR mengalami kemerosotan prestasi dalam PRN Sabah, Melaka, Sarawak dan Johor yang mencerminkan ketidakstabilan dalam parti serta kehilangan kepercayaan rakyat. Kedudukan Anwar sebagai Presiden PKR juga dipersoalkan dalam tempoh ini.

(2) Ketidakstabilan politik negara: Kejatuhan Kerajaan PH pada 2020 menunjukkan bagaimana faktor luaran, termasuk percaturan politik dalaman dan pengkhianatan dalam kalangan ahli gabungan, boleh menghalang usaha reformasi walaupun PKR berada dalam kerajaan.

(3) Tekanan daripada parti komponen dan gabungan: Sebagai sebahagian daripada gabungan politik yang lebih besar, PKR perlu berdepan dengan cabaran dalam menyesuaikan agendanya dengan kepentingan parti komponen lain.

Setelah PKR mengetuai Kerajaan Perpaduan dari 2022 pula, ia tetap menghadapi pelbagai cabaran dan halangan dalam usaha meneruskan agenda reformasi, termasuk:

(1) Kompleksiti dalam Kerajaan Perpaduan: Gabungan parti-parti dengan latar belakang politik berbeza memerlukan pendekatan berhati-hati dalam menyelaraskan dasar tanpa menjejaskan hubungan dalaman.

Universiti Utara Malaysia

(2) Ancaman politik daripada pembangkang: PN terus memberi tekanan, termasuk percubaan untuk merampas negeri-negeri utama dalam PRN 2023 serta gugatan berterusan daripada tokoh politik seperti Dr Mahathir. Namun, PN gagal merampas Pulau Pinang, Negeri Sembilan dan Selangor serta mengalami kekalahan dalam beberapa PRK yang diadakan, dan ini memberi ruang kepada PKR untuk meneruskan reformasi dengan lebih yakin.

(3) Kekuatan dalaman UMNO: Sebagai komponen penting dalam Kerajaan Perpaduan, UMNO memainkan peranan besar dalam memastikan kestabilan kerajaan. Namun, sebarang pergolakan dalaman dalam UMNO boleh memberi impak kepada kesinambungan Kerajaan Perpaduan dan perlaksanaan reformasi.

(4) Keperluan untuk reformasi institusi secara menyeluruh: Isu seperti pemisahan kuasa antara badan eksekutif dan badan kehakiman, reformasi dalam sistem pilihan raya dan pengukuhan kebebasan media masih menjadi cabaran utama yang perlu ditangani.

Universiti Utara Malaysia

Ringkasnya, walaupun Kerajaan Perpaduan memberikan kestabilan jangka pendek, perbezaan ideologi dalam kalangan parti gabungan boleh menjadi penghalang kepada pelaksanaan reformasi yang lebih menyeluruh.

Rumusan ini juga adalah selari dengan pandangan empat tokoh yang diwawancara, iaitu Tan Sri Johari Abdul, Dr P Ramasamy, Datuk Prof Dr Mohammad Agus Yusoff dan Datuk Prof Dr Sivamurugan Pandian, yang menyatakan bahawa tindakan beberapa Ahli Parlimen PKR bertindak keluar parti dalam satu peristiwa yang dikenali sebagai

Langkah Sheraton pada 24 Februari 2020 yang menyebabkan kejatuhan Kerajaan PH yang hanya sempat mentadbir selama 22 bulan umpamanya telah memberi kesan yang besar terhadap perjuangan reformasi.

Gerakan Reformasi adalah Perjuangan Jangka Panjang

Menurut Johari, tindakan keluar parti ini tidak menjejaskan agenda reformasi secara langsung kerana reformasi bukanlah gerakan yang bergantung kepada individu tertentu, tetapi satu perjuangan jangka panjang yang telah tertanam dalam minda rakyat dan pemimpin-pemimpin yang mendukung perubahan. Beliau berpendapat bahawa walaupun kerajaan jatuh akibat peristiwa ini, reformasi tetap akan berterusan kerana ia bukan sekadar agenda politik dalam dokumen rasmi seperti manifesto, tetapi satu idea dan perjuangan yang telah meresap dalam pemikiran rakyat. Dengan kata lain, Johari berpendapat bahawa agenda reformasi bukan sesuatu yang boleh dimatikan dengan tindakan beberapa pemimpin meninggalkan parti, kerana ia telah menjadi satu perjuangan yang bersifat kolektif dalam kalangan rakyat Malaysia.

Pengkhianatan kepada Mandat Rakyat dan Kegagalan Melaksanakan Reformasi

Sebaliknya, Dr Ramasamy mempunyai pandangan yang lebih kritikal terhadap kesan tindakan keluar parti ini. Beliau menegaskan bahawa *Langkah Sheraton* telah menjejaskan agenda reformasi secara langsung kerana ia menggulingkan Kerajaan PH yang diamanahkan oleh rakyat dalam PRU 14. Tindakan sebahagian Ahli Parlimen PKR keluar parti telah mengkhianati mandat rakyat yang mahukan Malaysia bebas daripada rasuah dan penyalahgunaan kuasa. Menurutnya, reformasi yang dinantikan

Universiti Utara Malaysia

di bawah kepimpinan Anwar gagal direalisasikan kerana Kerajaan PH telah ditumbangkan sebelum sempat melaksanakan perubahan yang diinginkan. Pandangan ini mencerminkan bahawa reformasi tidak boleh dijayakan tanpa kuasa politik yang stabil. Oleh itu, kehilangan kuasa kerajaan akibat pengkhianatan sebahagian pemimpin PKR telah menggagalkan peluang untuk melaksanakan reformasi seperti yang dijanjikan dalam manifesto PH.

Faktor Dalaman PKR dan Kepercayaan yang Terhakis

Dr Mohammad Agus pula mengambil pendekatan yang lebih terperinci dalam menganalisis kesan tindakan keluar parti ini. Beliau berpendapat bahawa bukan sahaja tindakan keluar parti ini menjejaskan reformasi, tetapi ia telah menggagalkan terus agenda reformasi PH. Menurutnya, ada beberapa faktor utama yang menyebabkan Mohamed Azmin dan 11 Ahli Parlimen lain meninggalkan PKR, termasuk ketidakstabilan Kerajaan PH, kekecewaan terhadap kepimpinan Anwar yang dianggap mengamalkan politik pecah belah serta hilangnya keyakinan terhadap perjuangan PKR yang dilihat semakin menyimpang daripada prinsip asal.

Beliau juga menyatakan bahawa dari perspektif PKR sendiri, tindakan Mohamed Azmin dan kumpulannya dianggap sebagai satu pengkhianatan besar kerana ia menyebabkan kerajaan PH runtuh. Namun, dari sudut pandangan kumpulan yang keluar parti, mereka merasakan bahawa kepimpinan Anwar sendiri yang menyebabkan mereka meninggalkan parti. Faktor-faktor dalaman PKR, seperti perebutan kuasa dalam parti, juga menjadi penyebab utama mengapa PKR kehilangan sebahagian pemimpinnya.

Kegagalan Menjalankan Reformasi dalam 22 Bulan Pemerintahan PH

Dr Sivamurugan pula menekankan bahawa tindakan keluar parti ini telah menyebabkan Kerajaan PH kehilangan keupayaan untuk melaksanakan agenda reformasi. Selama 22 bulan memerintah, PH gagal memberikan tumpuan sepenuhnya kepada reformasi kerana kerajaan sering terganggu oleh politiking dalaman dan ketidaksepaduan antara parti-parti dalam gabungan. Beliau berpendapat bahawa sekiranya peralihan kuasa daripada Dr Mahathir kepada Anwar berlaku lebih awal seperti yang dijanjikan, mungkin agenda reformasi dapat dipercepatkan dan membuahkan hasil yang lebih jelas.

Bagi Sivamurugan, masalah utama bukan sahaja tindakan keluar parti tetapi juga ketidakupayaan Kerajaan PH sendiri untuk memastikan bahawa reformasi menjadi keutamaan sebelum mereka kehilangan kuasa. Ini menunjukkan bahawa walaupun reformasi merupakan agenda yang diperjuangkan, faktor kestabilan politik dan kesepaduan dalam kepimpinan amat penting untuk memastikan kejayaannya.

Berdasarkan pandangan keempat-empat tokoh ini, dapat disimpulkan bahawa tindakan keluar parti oleh sebahagian Ahli Parlimen PKR pada 24 Februari 2020 telah memberikan impak besar terhadap agenda reformasi, tetapi dengan tafsiran yang berbeza. Johari berpendapat bahawa reformasi tidak bergantung kepada individu yang meninggalkan parti dan perjuangan itu akan berterusan dalam jangka panjang.

Universiti Utara Malaysia

Namun, Dr Ramasamy menegaskan bahawa pengkhianatan ini telah secara langsung menggagalkan reformasi kerana kerajaan PH yang sepatutnya melaksanakan agenda reformasi telah ditumbangkan. Dr Mohammad Agus pula melihat perpecahan dalaman PKR sebagai salah satu punca utama kejatuhan Kerajaan PH manakala Dr Sivamurugan menekankan bahawa selama 22 bulan Kerajaan PH memerintah, tumpuan kepada reformasi telah terganggu akibat ketidakstabilan politik dan konflik dalaman.

Keseluruhannya, meskipun idea reformasi masih hidup dalam kalangan rakyat, kejatuhan Kerajaan PH akibat tindakan keluar parti ini telah menyebabkan reformasi gagal dilaksanakan secara menyeluruh. Ini menunjukkan bahawa untuk memastikan reformasi berjaya, kestabilan politik dan kepimpinan yang bersatu adalah faktor penting yang perlu diperkukuhkan.

Universiti Utara Malaysia

7.3 Cadangan

Bagi memastikan kelangsungan dan kejayaan reformasi yang diperjuangkan oleh PKR, beberapa cadangan dapat dikemukakan:

7.3.1 Memperkukuhkan Struktur dan Kesatuan Dalaman Parti

Ini boleh dilakukan dengan mengukuhkan mekanisme pemilihan dan kepimpinan bagi mengelakkan konflik dalaman yang boleh menjejaskan kestabilan parti. PKR perlu memperkukuhkan kepimpinan dalaman dengan memastikan pemimpin yang dilantik benar-benar komited terhadap agenda reformasi dan bukan sekadar mementingkan kedudukan politik. Proses pemilihan pemimpin perlu dilaksanakan secara lebih telus

dan berasaskan meritokrasi bagi mengelakkan berlakunya perpecahan dalaman yang boleh melemahkan parti.

Selainnya ialah meningkatkan kecekapan pengurusan parti dan disiplin dalam kalangan pemimpin serta ahli untuk memastikan fokus terhadap reformasi tidak terpesong oleh kepentingan peribadi atau kumpulan tertentu.

PKR juga perlu memastikan keutuhan parti dengan menyelesaikan konflik dalaman secara sistematik bagi mengelakkan perpecahan yang boleh menggugat kesinambungan reformasi. Perbincangan dan keputusan penting juga perlu dipastikan dibuat secara konsensus untuk mengelakkan ketidakpuasan hati di kalangan mana-mana pucuk pimpinan atau akar umbi parti.

7.3.2 Mengoptimumkan Strategi Komunikasi dan Mobilisasi Sokongan

Ini boleh dicapai dengan menggunakan pendekatan komunikasi yang lebih inklusif dan dekat dengan rakyat, terutamanya dalam menangkis propaganda pihak lawan yang sering kali menimbulkan persepsi negatif terhadap usaha reformasi.

PKR juga perlu lebih agresif dalam membina naratif yang jelas dan meyakinkan kepada rakyat mengenai agenda reformasi yang ingin dicapai. Ini termasuk juga dengan memanfaatkan media sosial dan platform digital secara lebih strategik dan lebih efektif bagi menjelaskan dasar-dasar reformasi kepada golongan muda dan pengundi atas pagar sekali gus untuk membina sokongan akar umbi yang kukuh serta mengelakkan kekeliruan dalam kalangan pengundi.

Universiti Utara Malaysia

Selain itu ialah keperluan untuk memastikan bahawa komunikasi dalam PH dapat dibuat dengan lebih tersusun bagi mengelakkan perpecahan dan perselisihan pendapat yang boleh dieksploitasi oleh pihak lawan.

7.3.3 Mewujudkan Dasar dan Keutamaan Reformasi yang Kukuh

Ini mustahak dibuat dengan cara menyusun keutamaan dalam pelaksanaan reformasi agar rakyat dapat melihat hasil yang nyata dalam tempoh yang lebih singkat, terutamanya dalam aspek ketelusan pentadbiran. Begitu juga dengan pengukuhan komitmen terhadap keadilan dan kesejahteraan sosial dan ekonomi dengan memperjuangkan polisi yang benar-benar membawa manfaat kepada rakyat.

Susunan strategi reformasi yang lebih praktikal dan sistematik, khususnya dalam aspek tadbir urus yang baik, ketelusan institusi dan pemisahan kuasa eksekutif daripada badan kehakiman, akan lebih memudahkan reformasi direalisasikan.

Universiti Utara Malaysia

7.3.4 Mengukuhkan Hubungan dalam Gabungan Politik

PKR perlu belajar daripada pengalaman lalu dengan memastikan hubungan dalam gabungan politik sentiasa berada dalam keadaan stabil dan harmoni. Memastikan komunikasi dan kesepakatan dalam gabungan politik sentiasa kukuh agar perpecahan tidak berlaku akan mampu mengelakkan kelemahan dalam pentadbiran yang boleh menghalang reformasi. Turut penting dilakukan ialah mewujudkan mekanisme penyelesaian konflik yang lebih efektif dalam gabungan politik bagi mengelakkan ketidakstabilan dan perpecahan yang boleh menggugat kestabilan kerajaan yang sekali gus turut boleh menggugat usaha reformasi.

PKR juga harus memperkukuhkan hubungan dengan parti-parti komponen dalam PH melalui perbincangan yang lebih strategik dan mengelakkan dominasi satu pihak dalam membuat keputusan. Perjanjian peralihan kuasa yang lebih jelas dan tegas juga mustahak diwujudkan bagi memastikan kestabilan politik dan mengelakkan ketidaktentuan dalam pentadbiran.

7.3.5 Memperluas Sokongan Rakyat dan Pengundi Luar Bandar

PKR harus memberi lebih perhatian kepada pengundi luar bandar dengan pendekatan yang lebih dekat dengan rakyat dan menangani keperluan ekonomi serta sosial mereka. PKR juga perlu fokus kepada isu-isu rakyat seperti kos sara hidup, ekonomi dan kebajikan bagi memastikan PKR terus relevan dalam kalangan pengundi. Ia juga perlu membangunkan strategi yang lebih menyeluruh untuk menawan pengundi Melayu-Islam tanpa mengorbankan prinsip-prinsip reformasi yang diperjuangkan.

PKR juga perlu memperjelaskan kepada rakyat mengenai hala tuju reformasi yang diperjuangkan dan memastikan janji-janji dalam manifesto benar-benar ditunaikan. Tindakan yang lebih tegas terhadap isu rasuah, keadilan sosial dan ketelusan pentadbiran harus dijadikan keutamaan dalam agenda reformasi.

7.3.6 Memperkasa Pendidikan Politik dan Kesedaran Awam

PKR perlu memperluaskan program pendidikan politik bagi meningkatkan kesedaran rakyat mengenai kepentingan reformasi dan bagaimana ia boleh memberikan manfaat kepada negara dalam jangka panjang. Rakyat harus diberikan kefahaman yang jelas

Universiti Utara Malaysia

mengenai cabaran dalam melaksanakan reformasi serta bagaimana mereka boleh memainkan peranan dalam memastikan agenda reformasi berjaya.

7.3.7 Mengadaptasi Strategi Politik yang Lebih Fleksibel

Ini boleh dilakukan dengan mempelbagaikan pendekatan dalam membina hubungan dengan parti-parti komponen Kerajaan Perpaduan mahupun di luar Kerajaan Perpaduan tanpa mengorbankan prinsip reformasi PKR. PKR juga seharusnya mampu meneruskan pendekatan politik yang lebih progresif seperti yang dilakukan oleh Rafizi dan pasukannya dalam Pemilihan PKR 2022.

7.3.8 Memastikan Kestabilan Politik bagi Menyokong Reformasi Jangka Panjang

PKR juga boleh memanfaatkan peluang dalam Kerajaan Perpaduan untuk memperjuangkan dasar-dasar yang lebih inklusif dan reformis. Ia juga perlu menjalinkan kerjasama dengan NGO dan institusi akademik untuk memperkayakan perbincangan mengenai reformasi serta mencari jalan penyelesaian yang lebih praktikal dan boleh dilaksanakan. Pengukuhan hubungan dengan sektor masyarakat sivil mampu memastikan sokongan berterusan terhadap agenda reformasi.

7.3.9 Memperkukuhkan Kestabilan Politik Kerajaan

PKR wajib memastikan hubungan antara parti-parti komponen dalam Kerajaan Perpaduan terus harmoni melalui dialog berterusan dan penyelarasan dasar yang lebih efektif. Ia juga perlu mengurangkan ketegangan politik dengan pihak pembangkang melalui dasar inklusif yang dapat meraih sokongan bipartisan dalam isu-isu yang penting seperti ekonomi dan tata kelola kerajaan.

Universiti Utara Malaysia

7.3.10 Memastikan Kelangsungan PKR sebagai Parti Utama dalam Politik Malaysia

PKR perlu memperkukuhkan akar umbi parti dan membina generasi kepimpinan baharu yang dapat meneruskan perjuangan reformasi dalam jangka panjang. Ia juga perlu mengukuhkan pengaruhnya dalam kalangan pengundi muda dengan strategi komunikasi politik yang lebih dinamik dan dekat dengan realiti semasa.

7.4 Implikasi Teori

7.4.1 Centripetalism Theory

Berdasarkan dapatan kajian ini maka bolehlah disimpulkan bahawa pendekatan politik PKR mempunyai kaitan yang signifikan dengan Centripetalism Theory seperti yang dihuraikan oleh Benjamin Reilly dan diperluaskan dalam konteks Malaysia oleh Datuk Seri Saifuddin Abdullah.

Kita boleh melihat bagaimana tiga komponen utama centripetalism diaplikasikan dalam strategi dan cabaran PKR serta PH dalam menguruskan negara yang berbilang kaum dan berpecah belah dari segi politik.

7.4.1.1 Electoral Incentives for Cross-Ethnic Voting (Insentif Pilihan Raya untuk Pengundian Silang Kaum)

Centripetalism menekankan bahawa sistem politik yang berjaya dalam masyarakat berbilang kaum harus memberikan insentif kepada ahli politik untuk mendapatkan sokongan bukan sahaja daripada kumpulan etnik mereka sendiri tetapi juga daripada

etnik lain. Ini dilakukan dengan mengurangkan politik perkauman dan menggalakkan pemimpin bersikap lebih moderat.

Berdasarkan rumusan kajian ini, PKR terbukti merupakan sebuah parti yang menggunakan strategi politik berbilang kaum dengan membentuk gabungan dengan parti lain seperti DAP dan AMANAH dalam PR dan PH. Ia menarik pengundi dari pelbagai latar belakang etnik melalui dasar keadilan sosial dan pentadbiran inklusif. Ia juga memanfaatkan media sosial untuk menjangkau generasi muda yang lebih cenderung menyokong politik berbilang kaum.

Walau bagaimanapun, terdapat cabaran besar dalam mencapai pengundian silang kaum, iaitu dominasi UMNO dan PAS dalam kalangan pengundi Melayu luar bandar, yang menunjukkan bahawa ramai pengundi masih memilih berdasarkan garis perkauman. Selain itu ialah pergolakan dalaman PH, khususnya dalam menguruskan kepelbagaian ideologi antara parti-parti komponen.

Universiti Utara Malaysia

Kesimpulannya, PKR telah ncuba untuk mewujudkan insentif bagi pengundian silang kaum melalui pendekatan politiknya, tetapi cabaran utama adalah keengganan segmen tertentu pengundi untuk beralih daripada politik perkauman tradisional.

7.4.1.2 Multi-Ethnic Arenas of Bargaining (Multi-Ethnic Arenas of Bargaining)

Centripetalism menekankan kepentingan platform politik yang mempertemukan pemimpin dari pelbagai etnik untuk merundingkan dasar bersama. Ini bertentangan dengan consociationalism yang membahagikan kuasa mengikut pecahan kaum secara eksklusif.

Rumusan kajian ini menunjukkan bahawa strategi PKR dalam membentuk pakatan politik berbilang kaum dapat dikaitkan dengan centripetalism.

Dalam PRU 14 PKR bersama DAP, AMANAH dan BERSATU berjaya menumbangkan BN melalui pakatan politik yang lebih luas. Namun, konflik dalaman terutama antara Anwar dan Dr Mahathir menunjukkan bahawa perundingan dalam arena berbilang kaum tidak mudah dan memerlukan kestabilan dalaman.

Dalam PRU 15 pula PKR kembali ke tampuk pemerintahan melalui Kerajaan Perpaduan yang menggabungkan parti-parti dengan kepentingan politik yang berbeza termasuk UMNO, GPS dan GRS. Ini menunjukkan elemen centripetalism dalam usaha mencapai kesepakatan merentas etnik dan ideologi.

Namun, kajian ini juga mendapati bahawa ada cabaran terhadap pendekatan ini. Satunya ialah perbezaan ideologi dalam Kerajaan Perpaduan yang menjadikan perundingan lebih sukar dan menimbulkan risiko ketidakstabilan. Keduanya ialah pergolakan dalaman dalam UMNO yang boleh memberi kesan kepada kesinambungan PKR dalam Kerajaan Perpaduan.

Kesimpulannya, PKR telah mencipta arena perundingan berbilang kaum melalui PH dan Kerajaan Perpaduan, tetapi cabaran dalam menyatukan kepentingan pelbagai parti masih wujud.

Universiti Utara Malaysia

7.4.1.3 Centrist and Aggregative Multi-Ethnic Political Parties (Parti Politik Berbilang Kaum yang Moderat dan Inklusif)

Centripetalism menekankan keperluan untuk membentuk parti politik yang bukan sahaja terdiri daripada pelbagai kaum tetapi juga berfungsi secara merentas etnik untuk menggalakkan perpaduan nasional.

Rumusan kajian ini menunjukkan bahawa PKR sejak awal lagi telah mengambil pendekatan sebagai parti berbilang kaum dan bukan parti berasaskan etnik, seperti UMNO, PAS, MCA dan MIC.

Strategi yang digunakan oleh PKR ialah untuk menolak politik perkauman dan menekankan keadilan sosial, berkolaborasi dengan parti pelbagai etnik dalam PH dan Kerajaan Perpaduan serta menolak pendekatan khemah besar oleh Rafizi dalam Pemilihan PKR 2022 yang bertujuan untuk mengekalkan keaslian PKR sebagai parti reformasi.

Universiti Utara Malaysia

Namun, cabaran terhadap centripetalism dalam PKR juga ada. Ia termasuklah kritikan terhadap kerjasama dengan Dr Mahathir, yang dilihat sebagai bertentangan dengan prinsip reformasi, serta keperluan menyesuaikan agenda reformasi dengan keperluan parti komponen lain dalam Kerajaan Perpaduan, termasuk UMNO yang masih mempunyai pengaruh perkauman.

Kesimpulannya, PKR sebahagiannya telah mencapai aspirasi centripetalism dengan menjadi parti yang berbilang kaum, tetapi cabaran besar masih wujud dalam mengimbangi kepentingan pelbagai pihak dalam gabungan politik.

Secara keseluruhannya, pendekatan politik PKR sangat sesuai dengan Centripetalism Theory kerana:

(1) PKR menggunakan insentif politik untuk menggalakkan pengundian silang kaum, tetapi masih menghadapi cabaran politik perkauman yang kuat di Malaysia.

(2) PKR telah membentuk pakatan politik yang luas (PH dan Kerajaan Perpaduan) untuk merundingkan dasar bersama, tetapi cabaran dalaman tetap wujud.

(3) PKR adalah parti politik berbilang kaum yang berusaha menjadi lebih moderat dan inklusif, tetapi perlu menyesuaikan diri dengan realiti politik semasa.

Universiti Utara Malaysia

Walaupun PKR dan PH belum menjadi centripetalist sepenuhnya, seperti yang dikatakan oleh Datuk Seri Saifuddin Abdullah, kajian ini menunjukkan PKR semakin menuju ke arah centripetalism, terutamanya melalui strategi reformasi mereka sejak PRU 14 hingga pembentukan Kerajaan Perpaduan.

7.4.2 Reform Theory

Berdasarkan dapatan kajian ini juga maka bolehlah disimpulkan bahawa pendekatan politik PKR mempunyai kaitan yang kukuh dengan Reform Theory yang dikemukakan oleh Tito Boeri et al. (2006).

Kita boleh melihat bagaimana keempat-empat kaedah reformasi dalam Reform Theory diaplikasikan dalam konteks strategi dan cabaran PKR dalam melaksanakan reformasi politik di Malaysia.

7.4.2.1 Exploit a Parliamentary Majority

Kajian ini membolehkan kita melihat bagaimana PKR dan gabungannya dalam PH serta Kerajaan Perpaduan menggunakan majoriti Parlimen untuk menstabilkan kerajaan dan memastikan kesinambungan reformasi. Dalam PRU 14, kemenangan PH membolehkan PKR berperanan dalam kerajaan, tetapi cabaran dari segi dominasi Dr Mahathir dan pergolakan dalaman menyebabkan reformasi tidak dapat dilaksanakan secara efektif. Dalam PRU 15 pula, PKR menjadi parti utama dalam Kerajaan Perpaduan, tetapi tanpa majoriti mutlak, kebergantungan kepada kompromi dengan parti-parti lain menghambat usaha reformasi yang lebih radikal.

Kajian ini mengakui bahawa memiliki majoriti dalam Parlimen tidak menjamin kejayaan reformasi sepenuhnya, sebagaimana yang dinyatakan dalam Reform Theory. Ketidaksepakatan dalaman dan kehadiran pembangkang yang kuat masih boleh menjadi penghalang utama.

7.4.2.2 Widen Your Political Base

Kajian ini menekankan bagaimana PKR telah menggunakan pendekatan kerjasama politik untuk memperluaskan sokongan, termasuk membentuk gabungan seperti BA, PR, PH dan akhirnya Kerajaan Perpaduan. Contohnya, penyertaan Dr Mahathir dan BERSATU dalam PH menjelang PRU 14 merupakan strategi untuk memperluaskan

sokongan politik, walaupun keputusan ini membawa kesan jangka panjang yang bercampur-campur. Begitu juga dalam PRU 15, PKR terpaksa bekerjasama dengan UMNO dan parti lain untuk membentuk Kerajaan Perpaduan bagi mengekalkan kestabilan.

Kaedah "Widen Your Political Base" dalam Reform Theory jelas diterapkan oleh PKR, di mana strategi membentuk pakatan yang lebih luas digunakan untuk mengekalkan kuasa dan memastikan kelangsungan reformasi. Namun, seperti yang dihuraikan dalam kajian ini, strategi ini juga membawa risiko apabila kepentingan pelbagai pihak perlu diseimbangkan.

7.4.2.3 Divide and Conquer

Dalam kajian ini, pendekatan "pecah dan perintah" boleh dilihat dalam beberapa aspek strategi PKR, khususnya selepas kejatuhan Kerajaan PH dan ketika menghadapi cabaran dalam Kerajaan Perpaduan.

Universiti Utara Malaysia

Sebagai contohnya ialah keputusan PKR untuk menjauhkan diri daripada Dr Mahathir selepas kejatuhan PH menunjukkan usaha untuk memisahkan kepentingan politik yang boleh merosakkan parti. Contoh lain ialah keputusan Anwar untuk menandatangani MoU dengan Kerajaan Pusat pada 2021 ketika menjadi Ketua Pembangkang yang menunjukkan bagaimana PKR cuba memecah dominasi lawan dan mendapatkan kelebihan dalam rundingan politik. PKR juga menggunakan strategi ini dalam menghadapi cabaran dalaman, contohnya ketika Rafizi kembali ke politik dan membawa hala tuju baru untuk parti tanpa kompromi dengan pendekatan 'khemah besar'.

PKR menggunakan strategi "Divide and Conquer" dalam beberapa fasa untuk melemahkan pengaruh lawan politik dan memastikan dominasi dalam gabungan yang dibentuk. Pendekatan ini berkesan dalam beberapa situasi tetapi juga membawa risiko, seperti kehilangan sokongan daripada kelompok yang berpecah.

7.4.2.4 Exploit External Constraints

Kajian ini menyerlahkan tentang tekanan daripada faktor luaran yang mempengaruhi strategi reformasi PKR. Ia termasuk tekanan antarabangsa seperti dalam isu rasuah (1MDB) yang mendorong kejatuhan BN dalam PRU 14, tekanan ekonomi yang memerlukan Kerajaan Perpaduan memperkenalkan dasar ekonomi baharu seperti Ekonomi MADANI untuk memastikan kestabilan politik serta tekanan daripada pengundi dan masyarakat sivil yang menyebabkan PKR terpaksa membuat pelbagai perubahan dalam pendekatan politik mereka.

PKR secara tidak langsung menggunakan "Exploit External Constraints" dalam strategi reformasi mereka, di mana tekanan ekonomi, isu rasuah serta desakan antarabangsa dan rakyat digunakan sebagai faktor pendorong untuk melaksanakan perubahan.

Secara keseluruhannya, pendekatan politik PKR mempunyai kaitan yang kuat dengan Reform Theory kerana ia menunjukkan bagaimana keempat-empat kaedah dalam teori tersebut diaplikasikan dalam konteks reformasi PKR:

(1) "Exploit a Parliamentary Majority": Dibuktikan dalam strategi PKR menggunakan majoriti Parlimen untuk menstabilkan kerajaan dan

Universiti Utara Malaysia

melaksanakan reformasi, tetapi berdepan dengan cabaran dalaman dan pembangkang yang kuat.

(2) "Widen Your Political Base": PKR membentuk pelbagai pakatan politik untuk memperluaskan sokongan, tetapi menghadapi cabaran dalam menyeimbangkan kepentingan pelbagai pihak.

(3) "Divide and Conquer": PKR menggunakan strategi pecah dan perintah dalam menangani lawan politik serta cabaran dalaman, tetapi strategi ini membawa risiko ketidakstabilan dalaman.

(4) "Exploit External Constraints": Tekanan antarabangsa, ekonomi dan masyarakat digunakan sebagai pemangkin untuk melaksanakan reformasi.

Universiti Utara Malaysia

7.5 Cadangan Penambahbaikan

Kajian pada masa hadapan mengenai kesesuaian pendekatan politik PKR dengan Centripetalism Theory boleh dibuat dengan memperincikan beberapa aspek berikut:

(1) Analisis lebih mendalam tentang bagaimana PKR boleh meningkatkan insentif politik untuk menarik pengundi merentas kaum secara lebih efektif.

(2) Perbandingan dengan negara lain yang berjaya mengamalkan centripetalism dalam konteks masyarakat majmuk.

(3) Cadangan praktikal tentang bagaimana sistem pilihan raya Malaysia boleh direkayasa untuk menggalakkan sistem pengundian silang kaum, seperti sistem preferential voting yang dianjurkan oleh Reilly.

Begitu juga kajian pada masa hadapan mengenai kesesuaian pendekatan politik PKR dengan Reform Theory boleh dibuat dengan memperincikan beberapa aspek berikut:

(1) Analisis lebih mendalam terhadap bagaimana setiap strategi digunakan dalam konteks Malaysia dan bagaimana ia sejajar dengan Reform Theory.
(2) Perbandingan dengan kes-kes reformasi di negara lain yang telah menggunakan pendekatan serupa.
(3) Cadangan praktikal berdasarkan Reform Theory mengenai bagaimana PKR boleh meningkatkan keberkesanan strategi reformasi mereka di masa hadapan.

7.6 Penutup

Berdasarkan analisis yang telah dikemukakan dalam kajian ini, jelas bahawa perjalanan PKR dalam merealisasikan agenda reformasi dari tahun 1998 hingga 2023 telah melalui pelbagai fasa yang penuh dengan cabaran, kemenangan serta perubahan strategi.

Universiti Utara Malaysia

Kejayaan PKR dalam PRU 14 menandakan satu titik perubahan dalam sejarah politik Malaysia, namun cabaran dalam mengekalkan kestabilan kerajaan serta melaksanakan reformasi secara menyeluruh telah menguji daya tahan dan keupayaan parti. Kejatuhan Kerajaan PH pada 2020 menjadi peringatan bahawa kemenangan dalam pilihan raya sahaja tidak akan mencukupi tanpa adanya strategi pentadbiran yang kukuh dan kestabilan politik yang terjamin.

Dalam PRU 15, PKR kembali menerajui kerajaan melalui pembentukan Kerajaan Perpaduan, menandakan satu lagi fasa penting dalam usaha merealisasikan reformasi. Walaupun landskap politik selepas PRU 15 lebih kompleks dengan keperluan untuk menyeimbangkan kepentingan pelbagai pihak dalam gabungan kerajaan, langkah-langkah yang diambil oleh Anwar dan kepimpinan PKR menunjukkan adaptasi strategik yang lebih pragmatik dalam memastikan agenda reformasi dapat diteruskan.

Namun, pelaksanaan reformasi bukan satu proses yang boleh dicapai dalam tempoh yang singkat. Cabaran dalaman dan luaran, termasuk persaingan politik, perubahan sokongan rakyat, serta keperluan untuk mengekalkan kestabilan dalam kerajaan, menjadi faktor utama yang menentukan kejayaan jangka panjang agenda reformasi PKR. Oleh itu, PKR perlu terus mengukuhkan kedudukannya sebagai peneraju reformasi dengan memastikan kestabilan dalaman parti, membina strategi komunikasi yang lebih efektif, serta melaksanakan reformasi secara sistematik dan berkesan.

Universiti Utara Malaysia

Kajian ini telah mengemukakan beberapa cadangan yang diharapkan dapat membantu PKR dalam memperkukuhkan perjuangan reformasi yang telah diperjuangkan sejak 1998. Dengan strategi yang lebih tersusun, kepimpinan yang berwibawa, serta sokongan rakyat yang konsisten, PKR mempunyai potensi besar untuk terus memainkan peranan utama dalam landskap politik Malaysia dan merealisasikan perubahan yang lebih menyeluruh bagi negara.

Sejarah perjuangan reformasi yang dibawa oleh PKR membuktikan bahawa perubahan bukanlah sesuatu yang mudah dicapai, namun dengan komitmen yang teguh serta

strategi yang tepat, harapan untuk Malaysia yang lebih demokratik, adil, dan progresif masih boleh direalisasikan. Kajian ini diharapkan dapat menjadi rujukan bagi memahami perjalanan politik PKR serta memberikan panduan kepada pemimpin dan pembuat dasar dalam meneruskan agenda reformasi yang lebih mampan dan inklusif.

UUM
Universiti Utara Malaysia

RUJUKAN

BUKU/DISSERTASI/JURNAL

Abdul Halim, Muhamad Hafiz. (2013). Gerakan Reformasi dan Kesannya ke atas Politik Malaysia, 1998-1999 (Dissertasi sarjana). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Abdul Kadir, Zambry. (1995). Religion and Politics: The Search for Political Legitimacy of The Pan-Islamic Party of Malaysia (Dissertasi kedoktoran). Temple University, Canada.

Abdul Kadir, Zinitulniza. (2018). Amanah Mohamad Sabu. Kuala Lumpur, Malaysia: ITBM.

Abdullah, Saifuddin. (2017). New Politics 2.0: Multiracial and Moderate Malaysian Democracy. Shah Alam, Malaysia: IDE Research Centre Sdn Bhd.

Ahmad, Amin (2021) "Anwar Ibrahim: Dari Cherok To' Kun Ke Kuala Kangsar". Petaling Jaya: ILHAM Books

Ahmad, Dzulkefly. (2016). Pergelutan Demi Perubahan: Komentar Sosio-Politik Malaysia. Petaling Jaya, Malaysia: Ilham Books.

Ahmad Farouk, Azeem Fazwan. (2002). Culture and politics: An Analysis of United Malays National Organisation (UMNO) 1946-1999 (Dissertasi sarjana). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Ali, Mohamed Azmin. (2016). Membangun Bangsa: Catatan Permulaan Tentang Etika, Urus Tadbir & Kenegaraan. Shah Alam, Malaysia: IDE.

Universiti Utara Malaysia

Allers, Charles. (2014). Anwar Ibrahim: Evolution of a Muslim Democrat. Singapore: Monsoon Books.

Angus, Harold J. (2018). May 9th 2018: The Day Malaysians Finally Opened their Eyes and Saved the Nation!. Puchong, Malaysia: Harold Julian Angus.

Anwar, Nurul Izzah (2014) "Masa Depan Masa Kita!". Shah Alam: Grup Buku Karangkraf.

Azlan, Ariff Aizuddin. (2017). Parliamentary Behaviour of The Opposition Pakatan Rakyat in Malaysian Politics, 2008-2012 (Dissertasi kedoktoran). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Beng, Ooi Kee. (2018). Catharsis: A Second Chance For Democracy In Malaysia. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Boeri, Tito et al, Structural Reforms Without Prejudices. London: Oxford University Press, 2006

Brown, Clare Rewcastle. (2018). The Sarawak Report: The Inside Story of The 1MDB Expose. London: Lost World Press.

Brown, Graham K. (2004). Civil Society and Social Movements In an Ethnically Divided Society: The Case of Malaysia, 1981-2001 (Dissertasi kedoktoran). University of Nottingham, United Kingdom.

Case, W. (2015). *Comparing regime continuity and change: Indonesia, Thailand and Malaysia*. Dept. of Political and Social Change, Research School of Pacific Studies, The Australian National University.

Chai, Tang Ah et al (Eds.). (2018). 509: The People Have Spoken: (Essays on the Making of a New Malaysia). Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Universiti Utara Malaysia

Chin, James (2013). So Close and Yet so Far: Strategies in the 13th Malaysian Elections. The Commonwealth Journal of International Affairs, Volume 102, 2013 -Issue 6: Malaysian General Elections 2013.

Choy, Andy Mickey Choong Tek. (2006). Democratic Action Party of Malaysia and The Politics of Opposition Coalition Building (Dissertasi sarjana). National University of Singapore, Singapore.

Chye, Kee Thuan. (2019). The People's Victory: How Malaysians Saved Their Country. Singapore: Marshall Cavendish Editions.

Department of Justice. (2016, 20 Julai). Attorney General Loretta E. Lynch Delivers Remarks at Press Conference Announcing Significant Kleptocracy Enforcement Action to Recover More Than $1 Billion Obtained from Corruption Involving Malaysian Sovereign Wealth Fund. Didapatkan Ogos 31, 2018, daripada Department of Justice: https://www.justice.gov/opa/speech/attorney-general-loretta-e-lynch-delivers-remarks-press-conference-announcing-significant

Department of Justice. (2016, 20 Julai). United States of America, Plaintiff, v. Real Property Located in New York, New York, Defendant. Didapatkan Ogos 31, 2018, daripada Department of Justice: https://www.justice.gov/archives/opa/page/file/877326/download

Department of Justice. (2016, 20 Julai). United States Seeks to Recover More Than $1 Billion Obtained from Corruption Involving Malaysian Sovereign Wealth Fund. Diakses daripada Department of Justice: https://www.justice.gov/opa/pr/united-states-seeks-recover-more-1-billion-obtai

Universiti Utara Malaysia

Department of Justice. (2017, 4 Disember). Attorney General Sessions Delivers Remarks at the Global Forum on Asset Recovery Hosted Department of Justice. Diakses daripada Department of Justice: https://www.justice.gov/opa/speech/attorney-general-sessions-delivers-remarks-global-forum-asset-recovery-hos

Department of Justice. (2017, 15 Jun). U.S. Seeks to Recover Approximately $540 Million Obtained from Corruption Involving Malaysian Sovereign Wealth Fund. Diakses daripada Department of Justice: https://www.justice.gov/opa/pr/us-seeks-recover-approximately-540-million-obtained-c

Department of Justice. (2017, 15 Jun). United States Of America, Plaintiff, V. Certain Rights to and Interests in The Viceroy Hotel Group, Defendant. Diakses daripada Department of Justice: https://www.justice.gov/opa/ press-release/file/973671/

Dinsman et al (Eds.). (2017). Dua Dekad Dia Dizalimi. Shah Alam, Malaysia: IDE Research Centre Sdn Bhd.

DAP Malaysia. (2015, 24 Mac). Ketetapan Mesyuarat Jawatankuasa Tertinggi Pusat DAP. Diakses daripada https://dapmalaysia.org/Kenyataan-Akhbar/2015/03/24/20437/

DAP Malaysia. (2015, 16 Jun). Tidak wujud lagi Pakatan Rakyat. Diakses daripada https://dapmalaysia.org/en/statements/2015/06/16/21139/

Embong, Abdul Rahman and Yean, Tham Siew (eds.). (2011). Malaysia at a Crossroads: Can We Make the Trasition?. Bangi, Malaysia: Penerbit UKM.

Universiti Utara Malaysia

Faisal, S. H. (2018). GE14: The Political Earthquake That Ended BN's 60-Year Rule. Dalam Regime Change In Malaysia. Petaling Jaya: SIRD.

Fon, Loi Kwong. (2010). The Process of Democratization in Malaysia: The Role of Civil Society Organizations (Dissertasi sarjana). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Francis, L., & Anil, N. (2018). Regime Change In Malaysia. Petaling Jaya: SIRD.

Fukuyama, F. (2013). Democracy and the Quality of the State. *Journal of Democracy*, *24*(4), 5-16.

Furnival, J.S. (2001). The Sosiology of the Multiple Ethnics and Cultures. New York: Mc Graw Hill.

Furnival, J.S. (2003). Pluralism and Multiculturalism in Colonial and Post-Colonial Societies. International Journal of Multicultural Societies. Vol. 5 No.2: 106-119.

Ghee, Lim Teck et al (Eds.). (2018). Anatomy of an Electoral Tsunami. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Gomez, James (ed.). (2007). Politics in Malaysia: The Malay Dimension. London & New York: Routledge.

Gomez, James et al (eds.). (2018). Media and Elections: Democratic Transition in Malaysia. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Grindle, M. S. (2004). Good enough governance: poverty reduction and reform in developing countries. *Governance*, *17*(4), 525-548.

Universiti Utara Malaysia

Hicken, A. (2009). *Building party systems in developing democracies*. Cambridge University Press.

Gunasegaram, P. & KINIBIZ. (2018). 1MDB: The Scandal that Brought Down a Government. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Hairi, Nur Atika. (2017). Coalition Politics among Opposition Parties in Malaysia: A Case Study of Pakatan Rakyat (2008-2016). Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, Gombak.

Haji Yusoff, Kamarul Zaman. (2013). PAS dalam Era Kepimpinan Ulama', 1982-2004. (Dissertasi kedoktoran). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Hamid, Wan Hamidi. (2011). Malaysia Milik Kita Bersama: Perjuangan 45 Tahun Parti Tindakan Demokratik (DAP). Kuala Lumpur, Malaysia: Ibu Pejabat Kebangsaan DAP Malaysia.

Hashim, Zairudin (ed.). (2019). Anwar Ibrahim: Semangat Darah Muda. Kuala Lumpur: Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM).

Heufers, R. (2002). The Politics of Democracy in Malaysia. ASEIN Journal. 85: 39-60.

Hock, David Chew Huat. (2015). Striving for Regime Change, 1998-2014: Opposition Contestation in Multi-Ethnic Malaysia (Dissertasi kedoktoran). The University of Western Australia, Australia.

Horowitz, Donald L. Ethnic Groups in Conflict. Berkeley: University of California Press, 1985.

Universiti Utara Malaysia

Huat, Wong Chin & Beng, Ooi Kee (2018). How Did Malaysia End UMNO's 61 Years of One-Party Rule? What's Next? The Commonwealth Journal of International Affairs, Volume 107, 2018 - Issue 6: Regime Change in Malaysia: GE14 and its Importance, 661-667.

Husin, Shahbudin (2019) "Anwar PM Ke-8: Janji Serah Kuasa Yang Mesti Ditepati". Batu Caves, Selangor: Special One Publication.

Jaehyon, Lee. (2005). UMNO Factionalism and The Politics of Malaysian National Identity (Dissertasi kedoktoran). Murdoch University, Australia.

Ibrahim, Anwar. (1997). Gelombang Kebangkitan Asia. Kuala Lumpur, Malaysia: DBP.

Ibrahim, Anwar. (2025). Rethinking Ourselves: Justice, Reform, and Ignorance in Postnormal Times. Singapore: Penguin Books.

Jawan, Jayum & Yusoff, Mohammad Agus. (2008). The 2008 General Elections: Implications for Ethnic Relations in Malaysia. Kertas kerja dibentangkan di Globalising Religions and Cultures in the Asia Pacific, University of Adelaide, Australia.

Jayasuriya, K., & Rodan, G. (2007). Beyond Hybrid Regimes: More Participation, Less Contestation in Southeast Asia. *Democratization*, *14*(5), 773–794.

Johan Saravanamuttu. (2008). A Tectonic Shift in Malaysian Politics Dlm. Ooi Kee Beng, Johan Saravanamuttu dan Lee Hock Guan. March 8: Eclipsing May 13. Singapura: ISEAS Ltd.

Universiti Utara Malaysia

Keen, Keith Leong Yu. (2011). The Struggle against The Syncretic State, Pakatan Rakyat in Selangor (Dissertasi sarjana). University of Cambridge, United Kingdom.

KEPUTUSAN PRU 12. (2008). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari http://semak.spr.gov.my/spr/laporan/5_KedudukanAkhir.php.

KEPUTUSAN PRU 13. (2013). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari http://resultpru13.spr.gov.my/1_main.php.

KEPUTUSAN PRU 14. (2018). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://keputusan.spr.gov.my/.

KEPUTUSAN PRU 15. (2022). Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. Diperoleh dari https://keputusan.spr.gov.my/.

Khoo, Su-Ming. (1999). Democracy and Development in Malaysia: The Role of Think Tanks and NGOs as Discursive Agents (Dissertasi kedoktoran). Queen's University of Belfast, United Kingdom.

Koon, Teh Yik. (2018). From BMF to 1MDB: A Criminological and Sociological Discussion. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Kua, Anne Munro. (20178). Autocrats vs The People: Authoritarian Populism in Malaysia. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 1999.

Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2004.

Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2008.

Universiti Utara Malaysia

Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2013.

Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2018.

Laporan Pilihan Raya Umum Malaysia 2022.

Lemiere, Sophie (ed.). (2014). Misplaced Democracy: Malaysian Politics And People. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Lemiere, Sophie (ed.). (2017). Illusions of Democracy: Malaysian Politics and People Volume II. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.

Manifesto Barisan Nasional Pilihan Raya Umum 1999.

Manifesto Barisan Nasional Pilihan Raya Umum 2004.

Manifesto Barisan Nasional Pilihan Raya Umum 2008.

Manifesto Barisan Nasional Pilihan Raya Umum 2013.

Manifesto Barisan Nasional Pilihan Raya Umum 2018.

Universiti Utara Malaysia

Manifesto Barisan Nasional Pilihan Raya Umum 2022.

Manifesto Barisan Alternatif Pilihan Raya Umum 1999.

Manifesto Barisan Alternatif Pilihan Raya Umum 2004.

Manifesto Barisan Alternatif Pilihan Raya Umum 2008.

Manifesto Pakatan Rakyat Pilihan Raya Umum 2013.

Manifesto Pakatan Harapan Pilihan Raya Umum 2018.

Manifesto Pakatan Harapan Pilihan Raya Umum 2022.

Marican, Pawancheek. (2009). Anwar on Trial: In The Face of Injustice. Petaling Jaya, Malaysia: Gerakbudaya Enterprise.

Ming, Ong Kian (2010). The Emergence, Maintenance And Defeat Of Dominant Party Authoritarian Regimes (DPARs). Durham: Duke University.

Mohamed Osman, Mohamed Nawab. (2014). Islam, Ethnicity and Political Power: Malay Voting Pattern in the 13th Malaysian Elections. Dalam Mohamed Nawab Mohamed Osman (Ed.), The 13th Malaysian Elections: Issues, Trends and Future Trajectories. Singapore: RSIS.

Universiti Utara Malaysia

Mohd Ali, Muhammad Asri. (2013). Penentu Corak Perilaku Di Kalangan Pengundi Melayu: Kajian Di Kawasan Parlimen Campuran Di Semenanjung Malaysia (Dissertasi kedoktoran yang tidak diterbitkan). Universiti Malaya, Malaysia.

Mohd Zain, Mohd Izani. (2017). Parti Islam Se-Malaysia (PAS) dalam Kerjasama Politik di Malaysia, 1999-2015 (Dissertasi kedoktoran). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Muthaly, Krishnamoorthy. (2018). May 9: People's Power Saves Malaysia: Mahathir Leads the Way. Petaling Jaya, Malaysia: Krishnamoorthy Muthaly.

Mutharasan. (2008). Strategi Kemenangan Anwar Ibrahim. Kuala Lumpur, Malaysia: Focus Media Enterprise.

Nik Ahmad, Nik Nazmi. (2011). Coming of Age: A Decade of Essays, 2001-2011. Singapore: Marshall Cavendish Editions.

Nik Ahmad, Nik Nazmi. (2016). Suara Anum: Menyusuri Arus Reformasi. Petaling Jaya, Malaysia: Pusat Sepakat Sdn Bhd.

Nik Ahmad, Nik Nazmi. (2018). 9 May 2018: Notes from the Frontline. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Nik Ahmad, Nik Nazmi. (2022). Malaysian Son: A Progressive's Political Journey in the Heart of Southeast Asia. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Othman, Ahmad Lutfi (Ed.). (2019). Revolusi Tanpa Darah. Ampang, Malaysia: Ahmad Lutfi Othman.

Pakatan Harapan. (2018, 6 Januari). Muafakat Pakatan Harapan. Diakses daripada www.harapan.org

Universiti Utara Malaysia

Pakatan Harapan. (2018, 8 Mac). Buku Harapan: Membina Negara Memenuhi Harapan. Diakses daripada http://kempen.s3.amazonaws.com/pdf/Buku_Harapan.pdf

Pepinsky, T. B. (2009). The 2008 Malaysian Elections: An End To Ethnic Politics?. Journal of East Asian Studies 9, 87-120.

Pepinsky, T. B. (2009). *Economic crises and the breakdown of authoritarian regimes: Indonesia and Malaysia in comparative perspective*. Cambridge University Press.

Puthucheary, Mavis and Othman, Norani (eds.). (2005). Elections and Democracy in Malaysia. Bangi, Malaysia: UKM.

Rais, Hishamuddin. (2013). Tipu Pilihan Raya, Turun Ke Jalan Raya. Kuala Lumpur, Malaysia: KBU Collective.

Rahman, Serina (2018). Was It a Malay Tsunami? Deconstructing the Malay Vote in Malaysia's 2018 Election. The Commonwealth Journal of International Affairs, Volume 107, 2018 - Issue 6: Regime Change in Malaysia: GE14 and its Importance, 669-682.

Rajagopal, Shanthiah. (2015). Sejarah Perkembangan Parti Malayan Indian Congress di Tanah Melayu, 1946-1957 (Dissertasi kedoktoran). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Ramli, Rafizi dan Lee, Eric. (2017). Panduan Bina Semula Negara. Kuala Lumpur, Malaysia: I-CPI.

Reilly, Benjamin (2001). "Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management". Cambridge: Cambridge University Press.

Universiti Utara Malaysia

Said, Ismail. (2008). Parti Islam Se-Malaysia: Kepimpinan dan Perjuangan dari Tahun 1951 hingga 1970 (Dissertasi kedoktoran yang tidak diterbitkan). Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang.

Samad, Khalid. (2016). Dari Pas Ke Amanah: Berani Berprinsip II. Petaling Jaya, Malaysia: Ilham Books.

Saravanamuttu, Johan. (2016). Power Sharing in a Divided Nation. Singapore: ISEAS Publishing.

Saravanamuttu, Johan et al (eds.). (2015). Coalitions in Collision: Malaysia's 13th General Elections. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Segawa, Noriyuki (2015). Ethnic Politics and Consociationalism in the 2013 Malaysian Election. Japanese Journal of Political Science, Volume 16, Issue 2 (States, Critical Citizens, and the Challenge of Democratization in Southeast Asia) June 2015, 177-194.

Universiti Utara Malaysia

Sim, Teresa Kok Suh. (2001). Perpuakan UMNO dalam era Mahathir Mohamad (Dissertasi sarjana). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Sivamurugan Pandian. (2004). Legitimasi Politik Di Malaysia: Satu Kajian Mengenai Kepimpinan Dr. Mahathir Mohamed. Kuala Lumpur: Utusan Publications.

Slater, D. (2010). *Ordering power: Contentious politics and authoritarian leviathans in Southeast Asia*. Cambridge University Press.

Soong, Kua Kia. (2017). Malaysia's 14th General Election: The Big Issues. Petaling Jaya, Malaysia: Suara Initiatif Sdn Bhd.

Soong, Kua Kia. (2019). Days of Hope: Real Reforms for 'New' Malaysia. Petaling Jaya, Malaysia: Suara Initiatif Sdn Bhd.

Tan, Nathaniel and Lee, John (eds.). (2008). Political Tsunami: An End to Hegemony in Malaysia?. Kuala Lumpur, Malaysia: Kinibooks.

Teik, Khoo Boo. (1995). Paradoxes of Mahathirism: An Intellectual Biography of Mahathir Mohammad. Kuala Lumpur: Oxford University Press.

Teik, Khoo Boo (2023) "Anwar Ibrahim: Tenacious in Dissent, Hopeful in Power". Petaling Jaya: Strategic Information and Research Development Centre (SIRD).

Tong, Liew Chin. (2009). Speaking for the Reformasi Generation. Kuala Lumpur, Malaysia: REFSA.

Tong, Liew Chin. (2013). Middle Malaysia: Centre Ground is Battle Ground. Kuala Lumpur, Malaysia: Genta Media.

Tong, Liew Chin. (2013). Putrajaya Milik Siapa?. Kuala Lumpur, Malaysia: Genta Media & The Rocket.

Trowell, Mark. (2018). Anwar Returns: The Final Twist: The Prosecution and Release of Anwar Ibrahim. Singapore: Marshall Cavendish Editions.

Ufen, Andreas (2013). Introduction: The 2013 Malaysian Elections: Business as Usual or Part of a Protracted Transition?. Journal of Current Southeast Asian Affairs, 32, 2, 3–17.

Wah, Francis Loh Kok. (2001). Politik Baru Di Malaysia. Laporan Siri Syarahan Umum Perlantikan Profesor Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang. Penerbit Universiti Sains Malaysia.

Universiti Utara Malaysia

Wah, Francis Loh Kok. (2009). Old vs New Politics in Malaysia: State and Society in Transition. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Wah, Francis Loh Kok & Netto, Anil (Eds.). (2018). Regime Change In Malaysia. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Weiss, M. L. (2014). Electoral Dynamics in Malaysia: Findings from the Grassroots. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Weiss, M. L. (2020). *The roots of resilience: Party machines and grassroots politics in Southeast Asia*. Cornell University Press.

Welsh, Bridget (Ed.). (2016). The End of UMNO?. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

Wong, C. H. (2011). The Implications of the Electoral System for Party Competition in West Malaysia, 1982-2004. Colchester: University of Essex.

Wright, Tom and Hope, Bradley. (2018). Billion Dollar Whale: The Man Who Fooled Wall Street, Hollywood, and the World. New York: Hachette Books.

Yee, Tan Yen. (2012). Dilema Politik Kompromi dalam Barisan Nasional: Kajian terhadap MCA, 1986-2008 (Dissertasi sarjana). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

Yeoh, Tricia (Ed.). (2011). Liku-Liku Reformasi Pakatan Rakyat di Selangor. Petaling Jaya, Malaysia: SIRD.

AKHBAR/PORTAL BERITA

Universiti Utara Malaysia

AGENDA DAILY

Agenda Daily. (2022, 7 Mei). Pemilihan PKR: Rafizi berdepan saingan sengit team Saifuddin-Amirudin. Diakses daripada https://www.agendadaily.com/politik/pemilihan-pkr-rafizi-berdepan-saingan-sengit-team-saifuddin-amirudin/

ASTRO AWANI

Astro Awani. (2014, 5 Februari). Pilihan raya kecil DUN Kajang pada 23 Mac. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-malaysia/pilihan-raya-kecil-dun-kajang-pada-23-mac-29506

Astro Awani. (2014, 7 Mac). Anwar bersalah liwat Saiful, mahkamah hukum penjara 5 tahun. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-malaysia/anwar-bersalah-liwat-saiful-mahkamah-hukum-penjara-5-tahun-31411

Astro Awani. (2014, 9 Mac). Dr Wan Azizah ganti Anwar di PRK Kajang. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-malaysia/dr-wan-azizah-ganti-anwar-di-prk-kajang-31544

Astro Awani. (2014, 22 September). Istana perkenan lantik Azmin sebagai Menteri Besar Selangor yang baharu. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-politik/istana-perkenan-lantik-azmin-sebagai-menteri-besar-selangor-yang-baharu-44497

Universiti Utara Malaysia

Astro Awani. (2015, 10 Februari). Kes Liwat II: Mahkamah putuskan Anwar bersalah, kekal hukuman penjara 5 tahun. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/kes-liwat-ii-mahkamah-putuskan-anwar-bersalah-kekal-hukuman-penjara-5-tahun-53667

Astro Awani. (2015, 18 Mei). Wan Azizah dilantik secara rasmi sebagai Ketua Pembangkang. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/wan-azizah-dilantik-secara-rasmi-sebagai-ketua-pembangkang-60204

Astro Awani. (2015, 11 Julai). Hubungan tahaluf siyasi dengan DAP terbatal, dengan PKR kekal - Majlis Syura Ulamak PAS. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/hubungan-tahaluf-siyasi-dengan-dap-terbatal-dengan-pkr-kekal-majlis-syura-ulamak-pas-65422

Astro Awani. (2015, 19 Julai). SKMM sekat portal Sarawak Report. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-malaysia/skmm-sekat-portal-sarawak-report-66409

Astro Awani. (2015, 29 Julai). Rombakan Kabinet Malaysia 2015 – Siapa baru, siapa digugurkan. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-malaysia/rombakan-kabinet-malaysia-2015-siapa-baru-siapa-digugurkan-67595

Astro Awani. (2016, 5 September). Selepas 18 tahun, Mahathir-Anwar bersalaman. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/selepas-18-tahun-mahathiranwar-bersalaman-115979

Astro Awani. (2016, 13 Disember). PPBM jalin kerjasama dengan Pakatan Harapan. Diakses daripada http://www.astroawani.com/berita-politik/ppbm-jalin-kerjasama-dengan-pakatan-harapan-125457

Universiti Utara Malaysia

Astro Awani. (2017, 30 April). PKR tidak hormati kerjasama punca tahaluf siyasi dinilai semula. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/pkr-tidak-hormati-kerjasama-punca-tahaluf-siyasi-dinilai-semula-141188

Astro Awani. (2017, 20 Mei). Wan Azizah calon terbaik perdana menteri peralihan - Nik Nazmi. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/wan-azizah-calon-terbaik-perdana-menteri-peralihan-nik-nazmi-143391

Astro Awani. (2017, 1 Jun). Tun M sedia pertimbang jawatan perdana menteri jika dipersetujui Pakatan Harapan. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/tun-m-sedia-pertimbang-jawatan-perdana-menteri-jika-dipersetujui-pakatan-harapan-144719

Astro Awani. (2018, 24 Mac). Jangan main-main dengan rakyat - Ahmad Zahid. Diakses daripada https://www.samudera.my/himpunan-bantah-icerd-lahirkan-permuafakatan-politik-melayu-tetapi

Astro Awani. (2018, 28 Mac). Kajian semula persempadanan: 98 kawasan Parlimen alami perubahan. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/kajian-semula-persempadanan-98-kawasan-parlimen-alami-perubahan-171563

Astro Awani. (2018, 10 Mei). Istana Negara terima keputusan rasmi PRU14. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/istana-negara-terima-keputusan-rasmi-pru14-175120

Astro Awani. (2018, 10 Mei). Sejarah tercipta! Tun Mahathir angkat sumpah sebagai PM kali kedua. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/sejarah-tercipta-tun-mahathir-angkat-sumpah-sebagai-pm-kali-kedua-175102

Universiti Utara Malaysia

Astro Awani. (2018, 12 Mei). Tun Mahathir jumpa Datuk Seri Anwar di hospital. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/tun-mahathir-jumpa-datuk-seri-anwar-di-hospital-175277

Astro Awani. (2018, 21 Mei). Anggota Kabinet baharu Persekutuan angkat sumpah jawatan. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/anggota-kabinet-baharu-persekutuan-angkat-sumpah-jawatan-176066

Astro Awani. (2018, 24 Mei). Guan Eng dedah perincian hutang RM1 trilion. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-bisnes/guan-eng-dedah-perincian-hutang-rm1-trilion-176387

Astro Awani. (2018, 2 Julai). 13 menteri, 23 timbalan menteri angkat sumpah. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/13-menteri-23-timbalan-menteri-angkat-sumpah-179423

Astro Awani. (2018, 6 Julai). Anwar dicadang tandingi jawatan presiden PKR. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/anwar-dicadang-tandingi-jawatan-presiden-pkr-179788

Astro Awani. (2018, 15 Julai). Anwar tawar diri jadi Presiden PKR. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/anwar-tawar-diri-jadi-presiden-pkr-180513

Astro Awani. (2018, 5 Ogos). Pemilihan PKR 2018/21 bermula. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/pemilihan-pkr-201821-bermula-182253

Astro Awani. (2018, 21 Ogos). Tuduh Tun M lakukan konspirasi, Abdullah Sani mohon maaf. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/tuduh-tun-m-lakukan-konspirasi-abdullah-sani-mohon-maaf-183570

Universiti Utara Malaysia

Astro Awani. (2018, 28 Ogos). Kaji semula pelantikan Rahim Noor sebagai fasilitator keamanan - Senator. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/kaji-semula-pelantikan-rahim-noor-sebagai-fasilitator-keamanan-senator-184121

Astro Awani. (2018, 16 September). Jangan salah faham ayat 'manifesto bukan kitab suci' - Anwar Ibrahim. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/jangan-salah-faham-ayat-manifesto-bukan-kitab-suci-anwar-ibrahim-185761

Astro Awani. (2018, 18 September). Mustapa Mohamed umum keluar UMNO. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/mustapa-mohamed-umum-keluar-umno-185920

Astro Awani. (2018, 10 Oktober). Dr Wan Azizah akui pernah ditawar jadi Perdana Menteri. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/dr-wan-azizah-akui-pernah-ditawar-jadi-perdana-menteri-187789

Astro Awani. (2018, 14 Disember). Hamzah Zainudin antara 6 ahli Parlimen keluar UMNO. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/hamzah-zainudin-antara-6-ahli-parlimen-keluar-umno-193581

Astro Awani. (2019, 23 Mac). ICERD, Statut Rom bercanggah dengan Perlembagaan - Sultan Johor. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/icerd-statut-rom-bercanggah-dengan-perlembagaan-sultan-johor-201985

Astro Awani. (2019, 4 Mei). Himpunan 405 tuntut Peguam Negara letak jawatan, didakwa gagal pertahan institusi diraja. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/himpunan-405-tuntut-peguam-negara-letak-jawatan-didakwa-gagal-pertahan-institusi-diraja-206880

Universiti Utara Malaysia

Astro Awani. (2019, 24 Jun). Jawatan PM: Dr M janji pegang tidak lebih 3 tahun. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/jawatan-pm-dr-m-janji-pegang-tidak-lebih-3-tahun-210871

Astro Awani. (2021, 16 Jun). Kongres Tahunan PKR pada 20 Jun. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/kongres-tahunan-pkr-pada-20-jun-303419

Astro Awani. (2021, 20 Jun). PKR juga tidak terlepas miliki ahli yang khianat - Anwar. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/pkr-juga-tidak-terlepas-miliki-ahli-yang-khianat-anwar-304105

Astro Awani. (2021, 13 September). Lakar sejarah, enam perkara dimeterai dalam MoU kerajaan dan pembangkang. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/lakar-sejarah-enam-perkara-dimeterai-dalam-mou-kerajaan-dan-pembangkang-319506

Astro Awani. (2021, 14 September). MoU kerajaan-PH terpakai sehingga Parlimen ke-14 dibubarkan. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/mou-kerajaanph-terpakai-sehingga-parlimen-ke14-dibubarkan-319747

Astro Awani. (2022, 23 Ogos). Najib tiba di Penjara Kajang. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-malaysia/najib-tiba-di-penjara-kajang-377574

Astro Awani. (2022, 25 November). Hanya seorang Ahli Parlimen Sabah tidak sokong Anwar, Kerajaan Perpaduan. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/hanya-seorang-ahli-parlimen-sabah-tidak-sokong-anwar-kerajaan-perpaduan-393710

Universiti Utara Malaysia

Astro Awani. (2023, 30 Oktober). Ahli Parlimen Labuan isytihar sokong kepimpinan PM Anwar. Diakses daripada https://www.astroawani.com/berita-politik/ahli-parlimen-labuan-isytihar-sokong-kepimpinan-pm-anwar-443893

BENAR NEWS

Benar News. (2018, 19 November). Anwar sah sebagai Presiden PKR selepas 19 tahun penubuhannya. Diakses daripada https://www.benarnews.org/malay/my-okr-anwar-181119-11192018153135.html

Benar News. (2019, 12 September). Penganalisis Malaysia: Kongres PKR dedah pertelingkahan pemimpin. Diakses daripada https://www.benarnews.org/malay/berita/my-pkr-konvo-191209-12092019184250.html

UUM
Universiti Utara Malaysia

BERITA HARIAN/BERITA MINGGU

Berita Harian. (1998, 3 September). Anwar dilucut jawatan.

Berita Harian. (1998, 4 September). Nalla miliki dokumen kerajaan.

Berita Harian. (1998, 9 September). Gerakan reformasi dilancar.

Berita Minggu. (1998, 13 September). Anwar lancar Perisytiharan Permatang Pauh.

Berita Harian. (1998, 15 September). Bekas TPM cabar kerajaan dedah bukti.

Berita Harian. (1998, 16 September). Yakin ditangkap selepas Sukan Komanwel.

Berita Harian. (1998, 17 September). Serah kepada ulama'.

Berita Harian. (1998, 21 September). Anwar Ibrahim ditahan.

Berita Harian. (1998, 23 September). Dr Zambry turut ditahan.

Berita Harian. (1998, 24 September). ADUN Panti ditahan mengikut ISA.

Berita Harian. (1998, 30 September). Peguam antara tiga ditangkap.

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (1998, 30 September). Anwar hadapi 9 tuduhan.

Berita Harian. (1998, 30 September). Mengadu ditumbuk, tampar.

Berita Harian. (1998, 30 September). Polis siasat dakwaan Anwar.

Berita Harian. (1998, 1 Oktober). Tuduhan liwat kelima.

Berita Harian. (1998, 13 Oktober). Presiden JIM ditahan mengikut ISA.

Berita Harian. (1998, 11 Disember). Azizah umum penubuhan ADIL.

Berita Harian. (1999, 6 Januari). Mohtar arah siasatan lanjut.

Berita Harian. (1999, 8 Januari). Rahim Noor letak jawatan.

Berita Harian. (1999, 5 April). KeADILan dilancar di hotel lima bintang.

Berita Harian. (1999, 13 April). ADIL diberi surat amaran.

Berita Harian. (1999, 15 April). Anwar dipenjara 6 tahun.

Berita Harian. (1999, 15 April). GERAK lancar Deklarasi 14 April.

Berita Harian. (1999, 15 April). Suruhanjaya mahu Rahim didakwa.

Berita Harian. (1999, 28 April). Anwar, Sukma hadapi tuduhan liwat Azizan.

Berita Harian. (1999, 29 April). Parti lawan tingkat kerjasama.

Berita Harian. (1999, 9 Jun). Tuduhan liwat pada Mei 1992 mustahil.

Berita Harian. (1999, 21 Jun). Zahid akui disuruh bangkit isu nepotisme.

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (1999, 14 Julai). PAS, DAP, KeADILan agih kerusi sama rata.

Berita Harian. (1999, 22 September). 4 parti pembangkang setuju Anwar jadi PM.

Berita Harian. (1999, 14 Oktober). Keputusan panggil bela diri Isnin.

Berita Harian. (1999, 19 Oktober). Anwar, Sukma dipanggil bela diri.

Berita Harian. (1999, 25 Oktober). Negara Islam tiada dalam manifesto pembangkang.

Berita Harian. (1999, 13 November). Pencalonan 20 November.

Berita Harian. (2000, 16 Mac). Rahim Noor kena dua bulan, denda RM2,000.

Berita Minggu. (2000, 11 Jun). BN kekal di Teluk Kemang.

Berita Harian. (2000, 30 November). BN kalah tipis di Lunas.

Berita Minggu. (2000, 3 Disember). Bincang semula konsep Sekolah Wawasan: Chua.

Berita Harian. (2000, 25 Disember). Melayu: UMNO sedia jumpa PAS, KeADILan.

Berita Harian. (2001, 9 Januari). KeADILan tolak pertemuan perpaduan Melayu.

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (2001, 3 Julai). Negara Islam: DAP terkejut, PRM kesal pendirian PAS.

Berita Minggu. (2002, 20 Januari). KeADILan terima keputusan.

Berita Harian. (2002, 24 Jun). Fadzil Noor meninggal dunia.

Berita Harian. (2003, 4 Ogos). Parti gabungan KeADILan, PRM dilancar.

Berita Harian. (2003, 13 November). KeADILan bantah 'negara Islam' ala-PAS.

Berita Harian. (2004, 8 Januari). Pembangkang beri reaksi berbeza.

Berita Harian. (2015, 24 April). Wan Azizah bertanding PRK Permatang Pauh. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2015/04/49537/wan-azizah-bertanding-prk-permatang-pauh

Berita Harian. (2015, 7 Mei). PRK P Pauh: Suhaimi ikrar terus berkhidmat kepada masyarakat. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2015/05/53533/prk-p-pauh-suhaimi-ikrar-terus-berkhidmat-kepada-masyarakat

Berita Harian. (2015, 5 Jun). Proulama terajui kepimpinan PAS menjelang PRU-14. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/node/59268

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (2015, 2 Julai). Guan Eng isytihar kerajaan Pulau Pinang bukan kerajaan pakatan. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/node/65152

Berita Harian. (2015, 28 November). Wan Azizah pujuk wakil rakyat BN tubuh gagasan politik baharu. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2015/11/100727/wan-azizah-pujuk-wakil-rakyat-bn-tubuh-gagasan-politik-baharu

Berita Harian. (2017, 18 Februari). Himpunan RUU 355 berlangsung aman, lancar. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2017/02/250159/himpunan-ruu-355-berlangsung-aman-lancar

Berita Harian. (2018, 28 Mac). Dewan Rakyat lulus usul kajian semula persempadanan. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/03/404733/dewan-rakyat-lulus-usul-kajian-semula-persempadanan

Berita Harian. (2018, 10 April). Malaysia mengundi 9 Mei. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/04/410173/malaysia-mengundi-9-mei

Berita Harian. (2018, 18 Mei). Senarai Kabinet PH. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/05/427429/senarai-kabinet-ph

Berita Harian. (2018, 28 Mei). Tun M bukan faktor kemenangan PH – Rafizi. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/05/431468/tun-m-bukan-faktor-kemenangan-ph-rafizi

Berita Harian. (2018, 1 Julai). Mas Ermieyati keluar parti, sifatkan UMNO sudah 'tergelincir'. Diakses daripada

Universiti Utara Malaysia

https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/07/443680/mas-ermieyati-keluar-parti-sifatkan-umno-sudah-tergelincir

Berita Harian. (2018, 13 Ogos). Ada 'tangan-tangan langit' halang Anwar jadi PM. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/08/461433/ada-tangan-tangan-langit-halang-anwar-jadi-pm

Berita Harian. (2018, 20 Ogos). Kesavan persoal kesetiaan Azmin terhadap Anwar. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/08/464185/kesavan-persoal-kesetiaan-azmin-terhadap-anwar

Berita Harian. (2018, 27 Ogos). Nurul Izzah bantah pelantikan Rahim Noor. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/08/466623/nurul-izzah-bantah-pelantikan-rahim-noor

Berita Harian. (2018, 2 September). Pelantikan Rahim Noor, beri ruang pada PM – Anwar. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/09/468995/pelantikan-rahim-noor-beri-ruang-pada-pm-anwar

Berita Harian. (2018, 16 Oktober). Rafizi dakwa politik wang berlaku di 6 negeri. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/10/486623/rafizi-dakwa-politik-wang-berlaku-di-6-negeri

Berita Harian. (2018, 4 November). Himpunan bantah ICERD berlangsung aman. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/kes/2018/11/494558/himpunan-bantah-icerd-berlangsung-aman

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (2018, 17 Disember). Nurul Izzah letak jawatan Naib Presiden, Pengerusi PKR Pulau Pinang. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/12/510112/nurul-izzah-letak-jawatan-naib-presiden-pengerusi-pkr-pulau-pinang

Berita Harian. (2018, 28 Disember). Rafizi dilantik Naib Presiden PKR. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2018/12/513848/rafizi-dilantik-naib-presiden-pkr

Berita Harian. (2020, 6 Jun). PH, PKR tak bertanding PRK DUN Chini. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2020/06/697001/ph-pkr-tak-bertanding-prk-dun-chini

Berita Harian. (2020, 27 September). SPR umum GRS menang 38 kerusi, bentuk kerajaan Sabah. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/09/735566/spr-umum-grs-menang-38-kerusi-bentuk-kerajaan-sabah

Berita Harian. (2021, 28 Februari). Ahli Parlimen Julau, Tebrau keluar parti untuk selesaikan isu rakyat. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2021/02/791163/ahli-parlimen-julau-tebrau-keluar-parti-untuk-selesaikan-isu-rakyat

Berita Harian. (2021, 13 Mac). Xavier umum keluar PKR, sokong PN. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2021/03/795658/xavier-umum-keluar-pkr-sokong-pn

Berita Harian. (2021, 3 Mei). PKR tangguh pemilihan parti tahun ini. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/politik/2021/05/813324/pkr-tangguh-pemilihan-parti-tahun-ini

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (2022, 12 April). Rafizi perkenal 'pasukan' bersaing pada pemilihan PKR. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/04/945166/rafizi-perkenal-pasukan-bersaing-pada-pemilihan-pkr

Berita Harian. (2022, 17 Julai). Pasukan Rafizi dominasi pemilihan MPP PKR. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/07/977222/pasukan-rafizi-dominasi-pemilihan-mpp-pkr

Berita Harian. (2022, 4 November). PRU15: Anwar nafi PH berpakat bersama UMNO. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1020684/pru15-anwar-nafi-ph-berpakat-bersama-umno

Berita Harian. (2022, 4 November). Dakwaan atur strategi kecil kemenangan BN fitnah besar – Ahmad Zahid. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1020512/dakwaan-atur-strategi-kecil-kemenangan-bn-fitnah-besar-ahmad-zahid

Berita Harian. (2022, 7 November). PRU15: 'Mana bukti saya pakat dengan Zahid'. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1022016/pru15-mana-bukti-saya-pakat-dengan-zahid

Berita Harian. (2022, 8 November). Dr Mahathir sudah 'out' – Anwar. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1022662/dr-mahathir-sudah-out-anwar

Berita Harian. (2022, 16 November). PRU15: 70 profesor Melayu pilih Anwar calon PM. Diakses daripada

Universiti Utara Malaysia

https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1026818/pru15-70-profesor-melayu-pilih-anwar-calon-pm

Berita Harian. (2022, 16 November). PRU15: KPT tiada kaitan sidang media G70. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1026866/pru15-kpt-tiada-kaitan-sidang-media-g70

Berita Harian. (2022, 26 November). Ahli Parlimen Bebas dari Kudat sokong Kerajaan Perpaduan. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/11/1031774/ahli-parlimen-bebas-dari-kudat-sokong-kerajaan-perpaduan

Berita Harian. (2022, 11 Disember). Agong titah perjelas keadaan sebelum Perdana Menteri angkat sumpah. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/12/1038237/agong-titah-perjelas-keadaan-sebelum-perdana-menteri-angkat-sumpah

Berita Harian. (2022, 19 Disember). Johari Abdul Speaker baharu Dewan Rakyat. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/12/1041234/johari-abdul-speaker-baharu-dewan-rakyat

Berita Harian. (2022, 19 Disember). Fadillah jelaskan mengapa Hanifah Hajar tidak mengundi Speaker. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/12/1041325/fadillah-jelaskan-mengapa-hanifah-hajar-tidak-mengundi-speaker

Berita Harian. (2022, 20 Disember). Bajet Mini RM107 bilion berkuat kuasa hingga Bajet 2023 diluluskan. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/12/1041779/bajet-mini-rm107-bilion-berkuat-kuasa-hingga-bajet-2023-diluluskan

Universiti Utara Malaysia

Berita Harian. (2022, 28 Disember). Kerajaan wujud sekretariat tetap, selaraskan manifesto parti politik. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2022/12/1044898/kerajaan-wujud-sekretariat-tetap-selaraskan-manifesto-parti-politik

Berita Harian. (2023, 14 Januari). Permukiman Jemaah Menteri di lokasi rahsia esok – Fahmi. Diakses daripada https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2023/01/1051904/permukiman-jemaah-menteri-di-lokasi-rahsia-esok-fahmi

FREE MALAYSIA TODAY

Free Malaysia Today. (2017, 20 Mac). PPBM kini ahli ke-4 Pakatan Harapan. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2017/03/20/ppbm-kini-ahli-ke-4-pakatan-harapan/

Free Malaysia Today. (2017, 30 April). Muktamar PAS sebulat suara terima usul putus hubungan dengan PKR. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2017/04/30/muktamar-pas-sebulat-suara-terima-usul-putus-hubungan-dengan-pkr

Free Malaysia Today. (2017, 7 Ogos). 1MDB: PAS puas hati selepas jumpa Arul Kanda. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2017/08/07/1mdb-pas-puas-hati-selepas-jumpa-arul-kanda/

Free Malaysia Today. (2018, 14 Mac). Zahid: Parlimen bubar selepas lulus usul persempadanan semula. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2018/03/14/zahid-parlimen-bubar-selepas-lulus-usul-persempadanan-semula/

Universiti Utara Malaysia

Free Malaysia Today. (2018, 16 Julai). Lantikan speaker: Manifesto bukan kitab suci, hanya panduan, kata Dr M. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2018/07/16/lantikan-speaker-manifesto-bukan-kitab-suci-hanya-panduan-kata-dr-m/

Free Malaysia Today. (2018, 6 Ogos). Ahli Parlimen Selayang sedia kosongkan kerusi untuk Anwar. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/2018/08/06/ahli-parlimen-selayang-sedia-kosongkan-kerusi-untuk-anwar/

Free Malaysia Today. (2020, 12 Disember). Tukar kepemimpinan atau PH akan gagal pada PRU15, kata Shafie. Diakses daripada https://www.freemalaysiatoday.com/category/bahasa/tempatan/2020/12/12/tukar-kepemimpinan-pembangkang-atau-ph-akan-gagal-pada-pru15-kata-shafie/

HARAKAH DAILY

Harakah Daily. (2017, 24 Jun). Surat terbuka kepada parti politik Malaysia. Diakses daripada http://www.harakahdaily.net/index.php/rss-hd/53-presiden/1941-surat-terbuka-kepada-parti-politik-Malaysia

Harakah Daily. (2018, 18 November). PAS–Umno anjur himpunan bantah ICERD 8 Dis. Diakses daripada https://harakahdaily.net/index.php/2018/11/18/pas-umno-anjur-himpunan-bantah-icerd-8-dis/

HARAPAN DAILY

Harapan Daily. (2023, 15 Mei). PM Anwar mohon maaf tidak sempat bersalam, bertegur sapa. Diakses daripada https://harapandaily.com/pm-anwar-mohon-maaf-tidak-sempat-bersalam-bertegur-sapa/

Universiti Utara Malaysia

HARIAN METRO/METRO AHAD

Harian Metro. (1998, 4 September). Anwar dakwa ada pakatan.

Harian Metro. (1998, 28 September). 10,000 hadiri penubuhan GERAK.

Harian Metro. (1999, 3 November). Anwar beritahu pegawai JPM edar buku 50 Dalil.

Harian Metro. (2018, 11 Mei). Mesyuarat bentuk kabinet berlangsung. Diakses daripada https://www.hmetro.com.my/utama/2018/05/338641/mesyuarat-bentuk-kabinet-berlangsung

Harian Metro. (2018, 29 Mei). Tak payah tunjuk hero, boh. Diakses daripada https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2018/05/344180/tak-payah-tunjuk-hero-boh

Harian Metro. (2018, 24 Jun). Noor Azmi keluar UMNO, BN. Diakses daripada https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2018/06/351314/noor-azmi-keluar-umno-bn

Harian Metro. (2019, 4 Disember). Kongres Nasional PKR di Melaka jadi tumpuan. Diakses daripada https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2019/12/523532/kongres-nasional-pkr-di-melaka-jadi-tumpuan

Harian Metro. (2022, 20 Disember). Pembentangan bajet mini tunjuk gaya pengurusan proaktif. Diakses daripada https://www.hmetro.com.my/bisnes/2022/12/917362/pembentangan-bajet-mini-tunjuk-gaya-pengurusan-proaktif

KOMPAS

Universiti Utara Malaysia

Kompas. (2021, 17 Mei). Kronologi pengunduran diri Presiden Soeharto. Diakses daripada https://kompaspedia.kompas.id/baca/infografik/kronologi/kronologi-pengunduran-diri-presiden-soeharto

KOSMO

Kosmo. (2015, 21 Mei). Ahmad Awang cabar Abdul Hadi. Diakses daripada http://ww1.kosmo.com.my/kosmo/content.asp?y=2015&dt=0521&pub=Kosmo&sec=Negara&pg=ne_07.htm

MALAY MAIL/SUNDAY MAIL

Malay Mail. (1998, 3 September). Affidavit: Anwar sodomised man 15 times.

Malay Mail. (2003, 29 September). PAS–KeADILan sign 16-point declaration.

Malay Mail. (2016, 18 Jun). BN wins big in both Sungai Besar, Kuala Kangsar. Diakses daripada https://www.malaymail.com/s/1144075/bn-wins-big-in-both-sungai-besar-kuala-kangsar

MALAYSIA GAZETTE

Malaysia Gazette. (2017, 11 Mei). Pas tamatkan tahaluf siyasi dengan PKR serta-merta. Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2017/05/11/pas-tamatkan-tahaluf-siyasi-dengan-pkr-serta-merta/

Malaysia Gazette. (2017, 21 Mei). Kenapa Tun M tidak angkat plakad Anwar PM Ke-7? Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2017/05/21/kenapa-tun-m-tidak-angkat-plakad-anwar-pm-ke-7/

Malaysia Gazette. (2018, 13 Ogos). Jangan bawa perangai buruk PKR ke dalam Pakatan Harapan. Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2018/08/13/jangan-bawa-perangai-buruk-pkr-ke-dalam-pakatan-harapan/

Malaysia Gazette. (2018, 25 Ogos). Rahim Noor dilantik fasilitator rundingan selatan Thailand. Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2018/08/25/rahim-noor-dilantik-fasilitator-rundingan-selatan-thailand/

Malaysia Gazette. (2018, 25 Oktober). Kerajaan ratifikasi enam triti hak asasi suku pertama tahun depan. Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2018/10/25/kerajaan-ratifikasi-enam-triti-hak-asasi-suku-pertama-tahun-depan/

Malaysia Gazette. (2019, 5 Disember). Tiada 'kongres PKR kedua' di KL – Azmin. Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2019/12/05/tiada-kongres-pkr-kedua-di-kl-azmin/

Malaysia Gazette. (2022, 3 November). Anwar Ibrahim dan Buku Membangun Negara Madani. Diakses daripada https://malaysiagazette.com/2022/11/03/anwar-ibrahim-dan-buku-membangun-negara-madani/

MALAYSIA KINI

Malaysia Kini. (2004, 20 Mac). Keadilan: A third force? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/opinions/22617

Malaysia Kini. (2004, 10 April). Anwar sees less chance for freedom with BN's victory. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/19495

Malaysia Kini. (2004, 17 April). 15 arrested at Anwar's Black 14 demo. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/19589

Malaysia Kini. (2004, 21 Mei). Another 29 British MPs support motion on Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/19988

Malaysia Kini. (2004, 28 Julai). ICJ to Federal Court: Expedite decision on Anwar appeal. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/28770

Malaysia Kini. (2004, 2 September). Anwar Ibrahim bebas! Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/29633

Malaysia Kini. (2004, 2 September). Anwar bersyukur kerana diberi kehakiman yang jujur dan adil. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/29664

Malaysia Kini. (2004, 2 September). Passport within a day for Anwar, assures PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/29681

Malaysia Kini. (2004, 3 September). Anwar gets new passport on his first day of freedom. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/29696

Malaysia Kini. (2004, 5 September). Huge send-off as Anwar takes MAS flight to Munich. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/29746

Malaysia Kini. (2004, 15 September). Mahkamah Persekutuan kekal hukuman ke atas Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/30047

Malaysia Kini. (2004, 24 September). Catatan dari Munich. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/opinions/30288

Malaysia Kini. (2004, 25 Oktober). Mohon pengampunan: PKR kata Anwar tidak terbabit. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31012

Malaysia Kini. (2004, 28 Oktober). Wan Azizah kekal kerusi Parlimen Permatang Pauh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31084

Malaysia Kini. (2004, 31 Oktober). Polis sekat penyokong sambut ketibaan Anwar di KLIA. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31149

Malaysia Kini. (2004, 8 November). Anwar mahu diwujudkan barisan pembangkang yang kuat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31313

Malaysia Kini. (2004, 23 November). Anwar tegur wakil rakyat PAS dan PKR dalam pemilihan Speaker. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31591

Malaysia Kini. (2004, 24 November). Perutusan khas Anwar Ibrahim sempena ulangtahun Malaysiakini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31616

Malaysia Kini. (2004, 1 Disember). Apakah penubuhan negara Islam satu Rukun Aqidah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31803

Malaysia Kini. (2004, 3 Disember). Political pressure forces change of venue for PKR congress. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31870

Malaysia Kini. (2004, 4 Disember). Anwar's lecture: Africans and Asians must examine themselves. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31884

Malaysia Kini. (2004, 6 Disember). Rustam Sani: Reformasi belum lagi tercetus di Malaysia. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31916

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2004, 15 Disember). Tian Chua, Saifuddin tolak pencalonan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/32191

Malaysia Kini. (2004, 20 Disember). New post in PKR for Tian Chua? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/32310

Malaysia Kini. (2004, 22 Disember). Anwar: BA sokong perjuangan DJZ untuk pendidikan bahasa ibunda. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/32351

Malaysia Kini. (2004, 8 Disember). Anwar: Orang Islam juga mesti kecam penindasan di negara sendiri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/31989

Malaysia Kini. (2005, 14 Januari). Anwar: Penyatuan barisan pembangkang-NGO hampir selesai. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/32843

Malaysia Kini. (2005, 19 Januari). Dr Mahathir kirim salam, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/32974

Malaysia Kini. (2005, 25 Januari). Ketepikan dulu dasar negara Islam, kata DAP kepada PAS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/33065

Malaysia Kini. (2005, 15 Mac). Anwar: Kita mesti perbetulkan keutamaan di S'wak. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/34435

Malaysia Kini. (2005, 24 Mac). Dr Zainal serah borang ahli kepada Wan Azizah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/34725

Malaysia Kini. (2005, 25 Mac). Anwar cabar kerajaan BN gubal dasar pendidikan Cina yang jelas. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/34757

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2005, 3 Mac). Anwar temui Setiausaha Agung PBB, pegawai tinggi Amerika. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/34075

Malaysia Kini. (2005, 4 Mei). Anwar terima anugerah Moderate Muslim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/35847

Malaysia Kini. (2006, 12 April). 'Half' bridge project scrapped. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/49647

Malaysia Kini. (2006, 15 April). 'Act of war' claim unreasonable, says Dr M. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/49821

Malaysia Kini. (2006, 17 April). DAP backs Mahathir's call for referendum. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/49868

Malaysia Kini. (2006, 11 Mei). Anwar for three-day Sarawak visit. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/50954

Malaysia Kini. (2006, 23 Mei). Saya kecewa, kata Mahathir. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/51451

Malaysia Kini. (2006, 2 Jun). Still in disbelief over the shock win... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/51989

Malaysia Kini. (2006, 29 Jun). Anwar sokong tindakan Pak Lah batal projek mega Dr M. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/53197

Malaysia Kini. (2006, 7 Julai). PKR appoints ex-Guthrie CEO as treasurer. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/53585

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2006, 8 Ogos). Dr M: Tidak perlu kekalkan PM yang jual negara. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/55053

Malaysia Kini. (2006, 5 September). Kongres PKR menunggu pilihanraya ke-12. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/56324

Malaysia Kini. (2007, 11 Januari). Boycott aims to press for poll reforms. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/61987

Malaysia Kini. (2007, 12 April). Anwar menenggelamkan penceramah MCA di Machap. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/65829

Malaysia Kini. (2007, 2 Mei). BN menang di Ijok kerana pengundi baru, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/66724

Malaysia Kini. (2007, 26 Mei). Wan Azizah menang tanpa bertanding. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/67760

Malaysia Kini. (2007, 19 Jun). PKR tubuh pasukan runding pengagihan kerusi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/68818

Malaysia Kini. (2007, 6 Julai). Golongan korporat sokong perjuangan PKR, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/69602

Malaysia Kini. (2007, 3 September). Tawan P. Pinang: Agihan kerusi PKR, DAP hampir selesai. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/71913

Malaysia Kini. (2007, 19 September). Anwar dedah video dakwa skandal 'tentukan pelantikan CJ'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/72584

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2007, 20 September). Desakan supaya perkhidmatan Ketua Hakim Negara digantung. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/72652

Malaysia Kini. (2007, 26 September). Lebih 2,000 sertai perarakan serah memorandum. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/72859

Malaysia Kini. (2007, 28 September). PKR akan edar pita Lingam. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/72975

Malaysia Kini. (2007, 5 Oktober). BPR ambil kenyataan Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/73276

Malaysia Kini. (2007, 22 Oktober). BPR arah Anwar serah klip video Lingam. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/73817

Malaysia Kini. (2007, 26 Oktober). Anwar cabar arahan BPR di mahkamah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/74050

Malaysia Kini. (2007, 30 Oktober). Perhimpunan 10 Nov: Bersih temui polis KL Khamis ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/74161

Malaysia Kini. (2007, 10 November). Polis tahan 245 orang dalam perhimpunan Bersih. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/74626

Malaysia Kini. (2007, 16 November). Klip Lingam: Kerajaan tubuh suruhanjaya diraja. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/74898

Malaysia Kini. (2007, 19 Disember). PM belum jawab permohonan jumpa pembangkang, NGO. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/76258

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2008, 15 Januari). Loh: Anak lelaki saya akan pulang beri keterangan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/77063

Malaysia Kini. (2008, 21 Januari). Anwar: Saya ada bukti baru. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/77290

Malaysia Kini. (2008, 28 Januari). Anwar tidak perlu dipanggil, kata suruhanjaya diraja. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/77502

Malaysia Kini. (2008, 29 Januari). 'Kuasa-kuasa di belakang tabir', kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/77598

Malaysia Kini. (2008, 4 Februari). Umno bersedia hadapi pilihan raya 8 atau 9 Mac. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/77759

Malaysia Kini. (2008, 13 Februari). Anwar anggap pilihan raya awal 'memalukan'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/78032

Malaysia Kini. (2008, 14 Februari). 'Anwar bukan faktor penentu'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/78088

Malaysia Kini. (2008, 19 Februari). Anwar: Pembangkang akan nafi majoriti dua pertiga BN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/78242

Malaysia Kini. (2008, 22 Februari). Sah: Nurul Izzah cabar Shahrizat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/78453

Malaysia Kini. (2008, 26 Februari). Manifesto PKR ikrar selamatkan M'sia. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/78721

Malaysia Kini. (2008, 5 Mac). Khairy, Chandra disaman RM110 juta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/79219

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2008, 9 Mac). Tsunami di ambang fajar baru. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/79472

Malaysia Kini. (2008, 10 Mac). Berjimat, nasihat Anwar pada MB baru. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/79533

Malaysia Kini. (2008, 11 Mac). Anwar 'penyedia resipi' menang besar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/79608

Malaysia Kini. (2008, 15 Mac). Agenda ekonomi PKR ganti DEB. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/79910

Malaysia Kini. (2008, 17 Mac). Anwar: Wakil BN mahu lompat parti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/79987

Malaysia Kini. (2008, 19 Mac). Sepakat Azizah ketua pembangkang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/80077

Malaysia Kini. (2008, 1 April). Pembangkang tubuh Pakatan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/80684

Malaysia Kini. (2008, 8 April). Himpunan khas sambut Anwar Isnin ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/81040

Malaysia Kini. (2008, 15 April). Black 14: Polis ke rumah pemimpin PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/81375

Malaysia Kini. (2008, 17 April). Black 14: Polis mahu siasat Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/81549

Malaysia Kini. (2008, 24 April). Azizah: Saya sedia jadi PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/81887

Malaysia Kini. (2008, 26 April). Ku Li: Wakil BN lompat Pakatan boleh berlaku. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/81979

Malaysia Kini. (2008, 8 Jun). Anwar: MP BN lompat seperti dirancang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/84146

Malaysia Kini. (2008, 28 Jun). Laporan polis terhadap Anwar atas dakwaan liwat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85249

Malaysia Kini. (2008, 29 Jun). Anwar dakwa laporan polis satu tindak balas. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85250

Malaysia Kini. (2008, 29 Jun). Anwar berlindung di Kedutaan Turki. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85277

Malaysia Kini. (2008, 30 Jun). Tokoh PKR saman pemuda. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85309

Malaysia Kini. (2008, 30 Jun). Anwar keluar dari kedutaan Turki. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85339

Malaysia Kini. (2008, 1 Julai). 'Saiful rapat dengan TPM, isteri'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85395

Malaysia Kini. (2008, 3 Julai). Najib dituduh bersama Altantuya. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85497

Malaysia Kini. (2008, 3 Julai). Anwar: Tubuh s'jaya siasatan diraja. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85506

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2008, 6 Julai). Anwar sedia bersumpah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85666

Malaysia Kini. (2008, 9 Julai). Anwar bawa isu liwat ke JAWI. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/85803

Malaysia Kini. (2008, 13 Julai). Sekatan jalanraya hadapi protes esok. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86032

Malaysia Kini. (2008, 14 Julai). Wakil rakyat Pakatan boikot Parlimen. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86050

Malaysia Kini. (2008, 15 Julai). Anwar rela disiasat selepas kata dua. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86122

Malaysia Kini. (2008, 15 Julai). Debat bersejarah Anwar–Shabery. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86174

Malaysia Kini. (2008, 16 Julai). Anwar ditahan polis bertopeng. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86193

Malaysia Kini. (2008, 17 Julai). Anwar bebas dengan ikat jamin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86262

Malaysia Kini. (2008, 17 Julai). Anwar dibogel, diperiksa alat sulit. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86280

Malaysia Kini. (2008, 17 Julai). PAS sokong Anwar enggan beri DNA. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86297

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2008, 23 Julai). Fauzi Abdul Rahman sertai PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86609

Malaysia Kini. (2008, 28 Julai). Doktor: Tiada kesan Saiful diliwat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86841

Malaysia Kini. (2008, 29 Julai). 'Bukti dakwaan liwat Saiful tiada asas'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/86901

Malaysia Kini. (2008, 31 Julai). Azizah undur, Anwar tanding di Ptg Pauh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/87048

Malaysia Kini. (2008, 6 Ogos). Mengundi di Permatang Pauh 26 Ogos. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/87331

Malaysia Kini. (2008, 7 Ogos). Anwar mengaku tidak bersalah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/87393

Malaysia Kini. (2008, 7 Ogos). Anwar ketua pembangkang jika menang 26 Ogos. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/87435

Malaysia Kini. (2008, 15 Ogos). Saiful: Saya diliwat tanpa rela. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/87886

Malaysia Kini. (2008, 16 Ogos). Hadi: Anwar tak perlu bersumpah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/87928

Malaysia Kini. (2008, 22 Ogos). Nik Aziz ragui sumpah Saiful. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/88363

Malaysia Kini. (2008, 26 Ogos). Anwar menang besar: Majoriti 15,671. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/88578

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2008, 28 Ogos). Anwar kini rasmi Ketua Pembangkang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/88724

Malaysia Kini. (2008, 6 September). Dr Tan umum sertai PKR hari ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89214

Malaysia Kini. (2008, 8 September). 49 MP BN ke Taiwan mulai hari ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89263

Malaysia Kini. (2008, 10 September). Anwar: Tarikh 16 Sept mungkin dilanjutkan... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89409

Malaysia Kini. (2008, 11 September). Ops Sept 16: 4 pemimpin PKR ke Taiwan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89511

Malaysia Kini. (2008, 12 September). ISA: Teresa Kok turut ditahan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89609

Malaysia Kini. (2008, 15 September). Anwar mahu temui PM isu tukar k'jaan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89778

Malaysia Kini. (2008, 16 September). Anwar: Lebih 31 MP BN sertai Pakatan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/89797

Malaysia Kini. (2008, 24 September). Pakatan 'tidak tergesa-gesa' tukar k'jaan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/90280

Malaysia Kini. (2008, 29 September). Siapa PM yang lebih baik? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/90584

Malaysia Kini. (2008, 29 November). Anwar tidak ulas kegagalan 16 Sept. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/93980

Malaysia Kini. (2009, 17 Januari). Anwar: Tanda rakyat dahagakan perubahan... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/96691

Malaysia Kini. (2009, 25 Januari). Adun Umno keluar parti, sertai PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/97130

Malaysia Kini. (2009, 5 Februari). Hon iringi sokongan kepada Nizar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/97617

Malaysia Kini. (2009, 8 Februari). Karpal desak Anwar letak jawatan ketua Pakatan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/97870

Malaysia Kini. (2009, 8 Februari). Anwar: Itu pandangan peribadi Karpal. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/97891

Malaysia Kini. (2009, 8 Mac). Sasaran pembangkang: Menangi tiga p'raya kecil. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/99836

Malaysia Kini. (2009, 2 April). Petisyen desak tunda lantik PM Najib. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/101542

Malaysia Kini. (2009, 3 April). PM umum bebas 13 tahanan ISA, batal larangan ke atas akhbar PAS, PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/101644

Malaysia Kini. (2009, 3 April). Anwar minta rakyat jangan tertipu... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/101649

Malaysia Kini. (2009, 8 April). Anwar: Rakyat tolak PM baru. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/101918

Malaysia Kini. (2009, 16 April). Fairus letak jawatan ADUN Penanti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/102483

Malaysia Kini. (2009, 13 Jun). Zaid Ibrahim masuk PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/106409

Malaysia Kini. (2009, 14 Julai). Manek Urai kejayaan terbesar BN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/108509

Malaysia Kini. (2009, 18 Julai). Chua Jui Meng umum sertai PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/108780

Malaysia Kini. (2009, 23 Ogos). Anwar dakwa Umno guna Radzhi tarik ADUN PKR lain. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/111228

Malaysia Kini. (2009, 29 Oktober). Kes liwat antara punca Badrul keluar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/116238

Malaysia Kini. (2009, 9 November). Anwar beri kata dua pada pemimpin PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/116972

Malaysia Kini. (2009, 14 November). Anwar kini penasihat ekonomi S'gor. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/117428

Malaysia Kini. (2009, 15 November). Amaran pada MP, ADUN PKR tidak berprestasi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/117481

Malaysia Kini. (2009, 19 Disember). Pakatan tubuh JK mekanisme laksana dasar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/120226

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2010, 12 Februari). Anwar: 'Zahrain khianati penyokongnya'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/124342

Malaysia Kini. (2010, 1 Mac). MP Nibong Tebal keluar PKR, jadi bebas. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/125359

Malaysia Kini. (2010, 3 Mac). 12 MP PKR ikrar setia tapi Zul, Wee hilang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/125564

Malaysia Kini. (2010, 6 Mac). PKR pecat Zulkifli Noordin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/125864

Malaysia Kini. (2010, 7 Mac). Anwar rela tak jadi ketua pembangkang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/125922

Malaysia Kini. (2010, 2 April). Anwar akui hantar surat kepada Agong. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/128136

Malaysia Kini. (2010, 15 April). Adun Bakar Arang umum keluar PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/129258

Malaysia Kini. (2010, 20 April). Snap secara rasmi sertai Pakatan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/129685

Malaysia Kini. (2010, 25 April). BN rampas semula kerusi Hulu S'gor. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/130185

Malaysia Kini. (2010, 17 Mei). Anwar: Syabas rakyat Sibu! Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/131965

Malaysia Kini. (2010, 4 November). PAS tumbang di Galas. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/147288

Malaysia Kini. (2010, 8 November). Zaid undur timbalan, letak semua jawatan PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/147547

Malaysia Kini. (2010, 19 November). Zaid keluar PKR 16 Dis, ikrar tanding pilihan raya. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/148592

Malaysia Kini. (2010, 28 November). PKR umum keputusan rasmi pemilihan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/149392

Malaysia Kini. (2010, 16 Disember). 1Malaysia, 1Israel: Anwar digantung 6 bulan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/150955

Malaysia Kini. (2010, 19 Disember). Karpal: DAP terima Islam sebagai agama rasmi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/151220

Malaysia Kini. (2011, 29 Januari). MP Padang Serai umum keluar PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/154814

Malaysia Kini. (2011, 21 Mac). Video Seks: Pembangkang nafi penglibatan Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/159241

Malaysia Kini. (2011, 21 Mac). Anwar: Saya bukan lelaki dalam video seks. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/159262

Malaysia Kini. (2011, 22 Mac). Pita seks: Anwar buat laporan polis. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/159305

Malaysia Kini. (2011, 22 Mac). Pemimpin Pakatan label video seks 'taktik kotor'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/159353

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2011, 18 April). Anwar: P'raya S'wak - Pakatan tetap berjaya. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/161774

Malaysia Kini. (2011, 16 Mei). Liwat II: Kes prima facie, Anwar diperintah bela diri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/164221

Malaysia Kini. (2011, 16 Jun). Anwar dan rakan kembali ke Dewan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/167079

Malaysia Kini. (2011, 9 Julai). Ambiga, Hadi, Mat Sabu ditangkap, Anwar cedera. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/169378

Malaysia Kini. (2011, 4 Oktober). Anwar: Bajet alternatif bantu rakyat tersepit. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/177694

Malaysia Kini. (2012, 8 Januari). 'Amanat' Anwar: Ribuan banjiri ibu negara. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/186045

Malaysia Kini. (2012, 9 Januari). Saya akhirnya 'dibersihkan', kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/186075

Malaysia Kini. (2012, 14 Januari). Pakatan ikrar bentuk kerajaan bersih. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/186631

Malaysia Kini. (2012, 15 Februari). Nik Aziz: Anwar perlu buat kenyataan terbuka. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/189174

Malaysia Kini. (2012, 16 Februari). Isu Palestin: PKR berkongsi hasrat dengan PAS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/189359

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2012, 21 Februari). Anwar kongsi pandangan Hamas dengan Nik Aziz. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/189772

Malaysia Kini. (2012, 28 April). Anwar: Kita merdekakan Dataran hari ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/196334

Malaysia Kini. (2012, 14 Mei). Pakatan hanya tawar satu manifesto, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/197884

Malaysia Kini. (2012, 10 Julai). AG fail rayuan terhadap pembebasan Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/203207

Malaysia Kini. (2012, 29 Julai). MP Tuaran keluar BN, sokong Pakatan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/204923

Malaysia Kini. (2012, 12 September). Anwar tarik balik saman fitnah pada Saiful. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/208677

Malaysia Kini. (2012, 16 September). Bekas timbalan menteri BN sertai PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/209056

Malaysia Kini. (2012, 16 September). Pemimpin Pakatan tandatangan Deklarasi Kuching. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/209085

Malaysia Kini. (2012, 2 November). Hindraf dan Anwar akhirnya bertemu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/213235

Malaysia Kini. (2013, 12 Januari). 100,000 banjiri stadium, himpunan lancar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/218743

Malaysia Kini. (2013, 15 Februari). 'Pakatan laksana tuntutan Hindraf dalam masa 100 hari di Putrajaya'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/221421

Malaysia Kini. (2013, 17 Februari). Anwar disambut lebih meriah di majlis Dong Zong. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/221581

Malaysia Kini. (2013, 21 Februari). Dua lagi personaliti BN Sabah masuk PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/221931

Malaysia Kini. (2013, 26 Februari). Calon PM Pakatan masih dalam perbincangan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/222328

Malaysia Kini. (2013, 27 Februari). Pakatan cabar BN debat manifesto. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/222500

Malaysia Kini. (2013, 28 Februari). Anwar: Kit Siang dan Hadi mungkin jadi TPM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/222579

Malaysia Kini. (2013, 25 April). 'Lebih ramai setuju Anwar jadi PM berbanding Najib'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/228055

Malaysia Kini. (2013, 26 April). Nik Aziz lancar surat Qaradawi sokong Anwar jadi PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/228174

Malaysia Kini. (2013, 6 Mei). Anwar mahu selesai isu penipuan p'raya dulu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/229313

Malaysia Kini. (2013, 8 Mei). 120,000 banjiri perhimpunan Pakatan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/229568

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2013, 12 Mei). Rakyat banjiri perhimpunan Black 505 di P Pinang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/229884

Malaysia Kini. (2013, 16 Mei). Lebih 30,000 berduyun hadiri perhimpunan 505 di JB. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/230273

Malaysia Kini. (2013, 24 Mei). 'Saya tetap akan berjuang selagi rakyat bersama-sama'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/231059

Malaysia Kini. (2013, 25 Mei). Kerlipan 'cahaya' demokrasi menyinari Dataran PJ. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/231191

Malaysia Kini. (2013, 22 Jun). Perhimpunan tamat, khemah terus berdiri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/233654

Malaysia Kini. (2013, 26 Jun). Anwar dilantik semula sebagai ketua pembangkang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/234040

Malaysia Kini. (2013, 20 September). PKR tubuh pusat latihan REFORMASI. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/241678

Malaysia Kini. (2013, 28 November). Anwar: Kenaikan gaji ADUN Selangor agak tinggi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/247841

Malaysia Kini. (2014, 26 Januari). Anwar ajak BN, rakyat capai konsensus nasional. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/252814

Malaysia Kini. (2014, 27 Januari). Anwar akan bertanding di Kajang? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/252914

Malaysia Kini. (2014, 28 Januari). MB: Anwar sah tanding kerusi DUN Kajang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/252953

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2014, 28 Januari). Azmin: P'raya kecil Kajang langkah taktikal. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/253002

Malaysia Kini. (2014). Serampang Kajang, selangkah ke Putrajaya. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/253196

Malaysia Kini. (2014, 7 Mac). Anwar tak dapat bertanding di Kajang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/256366

Malaysia Kini. (2014, 11 Mac). Kajang: BN lwn Pakatan, tiada bebas. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/256680

Malaysia Kini. (2014, 23 Mac). Rasmi: PKR kekal Kajang, majoriti kurang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/257967

Malaysia Kini. (2014, 30 April). DAP: PAS boleh terus mimpi hudud. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/261482

Malaysia Kini. (2015, 26 Januari). Keputusan kes Liwat II Anwar diumum 10 Feb. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/287377

Malaysia Kini. (2015, 26 Januari). Anwar yakin lepas, Saiful reda apa jua. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/287434

Malaysia Kini. (2015, 30 Januari). Anwar: Pakatan akan terus hidup. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/287814

Malaysia Kini. (2015, 10 Februari). Anwar dihukum penjara lima tahun. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/288821

Malaysia Kini. (2015, 15 Mei). Azizah terima jadi ketua pembangkang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/298452

Malaysia Kini. (2015, 24 Julai). KDN gantung permit penerbitan The Edge. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/306055

Malaysia Kini. (2015, 6 Oktober). Raja-Raja Melayu mahu siasatan 1MDB diselesai secepat mungkin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/314766

Malaysia Kini. (2016, 4 Mac). Teks penuh Deklarasi Rakyat bagi singkir Najib. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/332737

Malaysia Kini. (2016, 7 Mei). Sekilas pandang keputusan PRN Sarawak ke-11. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/340679

Malaysia Kini. (2016, 8 Mei). PKR muhasabah, DAP mahu bedah siasat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/340738

Malaysia Kini. (2016, 8 Mei). 30 peratus calon di Sarawak hilang wang deposit. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/340730

Malaysia Kini. (2016, 24 Jun). MT Umno pecat Muhyiddin, Mukhriz. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/346539

Malaysia Kini. (2016, 9 Ogos). Muhyiddin daftar parti baru BERSATU hari ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/351601

Malaysia Kini. (2016, 20 Ogos). Tiga aktivis pelajar promosi himpunan #TangkapMO1 ditahan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/353084

Malaysia Kini. (2016, 27 Ogos). Lebih 1,000 sertai himpunan #TangkapMO1. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/353787

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2016, 17 Oktober). Parti Warisan Sabah jadi wadah politik Shafie. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/359284

Malaysia Kini. (2016, 19 November). Mahathir pulang dari luar negara demi BERSIH5. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/363423

Malaysia Kini. (2017, 16 Jun). DOJ: US$620m returned 'donation' used to buy pink diamond for MO1's wife. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/385760

Malaysia Kini. (2017, 16 Jun). File suit in US to refute DOJ's accusations, gov't told. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/385820

Malaysia Kini. (2017, 19 Jun). Just sue DOJ, Dr M tells Rosmah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/386058

Malaysia Kini. (2017, 14 Julai). Harapan lantik Mahathir sebagai pengerusi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/388476

Malaysia Kini. (2017, 30 Ogos). Bersatu to lead Harapan in battleground states. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/393744

Malaysia Kini. (2017, 14 Oktober). Himpunan antikleptokrat tamat, penganjur dakwa 25,000 hadir. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/398319

Malaysia Kini. (2017, 22 Julai). HARAPAN sedang muktamad perlembagaan, rancang daftar minggu depan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/389418

Malaysia Kini. (2017, 28 Julai). ROS nasihat HARAPAN betulkan dulu logo. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/390099

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2017, 30 Oktober). KDN: Permohonan HARAPAN masih diteliti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/400015

Malaysia Kini. (2017, 31 Oktober). Dr M: HARAPAN ada pelan B hadapi ROS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/400188

Malaysia Kini. (2017, 18 November). 'HARAPAN sedia kemungkinan ROS batalkan BERSATU'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/402477

Malaysia Kini. (2017, 20 November). Masalah DAP, BERSATU punca kelewatan pendaftaran HARAPAN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/402592

Malaysia Kini. (2017, 7 Disember). DAP serah laporan penyata tahunan kepada ROS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/404696

Malaysia Kini. (2018, 10 Januari). Mahathir dilarang jumpa Anwar di hospital. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/408207

Malaysia Kini. (2018, 21 Februari). Pakatan Harapan saman ROS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/412963

Malaysia Kini. (2018, 9 Mac). ROS beri amaran bubar BERSATU. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/415084

Malaysia Kini. (2018, 15 Mac). Permohonan HARAPAN terhadap ROS didengar 5 April. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/415763

Malaysia Kini. (2018, 31 Mac). BERSATU serah dokumen pada ROS tepat pada masa. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/417850

Malaysia Kini. (2018, 5 April). Sah! BERSATU dibubarkan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/418490

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2018, 5 April). HARAPAN mahu prosiding menghina mahkamah ke atas ROS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/418509

Malaysia Kini. (2018, 6 April). Sah HARAPAN guna simbol PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/418720

Malaysia Kini. (2018, 11 April). HARAPAN failkan prosiding hina mahkamah ke atas ROS. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/419336

Malaysia Kini. (2018, 11 April). Mahathir dedah cara Najib 'tipu dan curi' PRU14. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/419330

Malaysia Kini. (2018, 18 April). PRU14: HARAPAN boleh guna logo PKR, kata SPR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/420449

Malaysia Kini. (2018, 23 April). Muhyiddin sambut keputusan mahkamah dengan takbir. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/421194

Malaysia Kini. (2018, 5 Mei). Dr M: HARAPAN akan menang mudah... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/423219

Malaysia Kini. (2018, 8 Mei). 'Kalahkan kerajaan yang sembah duit ini'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/423807

Malaysia Kini. (2018, 12 Mei). Daim, Zeti Aziz anggotai Majlis Penasihat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/424478

Malaysia Kini. (2018, 14 Mei). The GE14 aftermath: Hope and healing. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/columns/424701

Malaysia Kini. (2018, 15 Mei). Mesyuarat demi mesyuarat majlis penasihat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/424954

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2018, 15 Mei). Tergesa-gesa serah kuasa kepada Anwar tidak bijak, kata Daim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/424984

Malaysia Kini. (2018, 15 Mei). Keutamaan agenda reformasi, bukan jadikan Anwar PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/425074

Malaysia Kini. (2018, 16 Mei). Anwar: Daim boleh sumbang, tapi hati-hati skandal dulu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/425334

Malaysia Kini. (2018, 18 Mei). 'Saya disiasat tiga PM tapi tak didakwa'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/425696

Malaysia Kini. (2018, 22 Mei). Merakam sejarah: Faktor Mahathir. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/columns/426246

Malaysia Kini. (2018, 31 Mei). Janji 100 hari HARAPAN berdepan masalah hutang RM1 trilion. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/427704

Malaysia Kini. (2018, 1 Jun). Anwar bimbang perbezaan pendapat dalam HARAPAN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/427759

Malaysia Kini. (2018, 1 Jun). 'Anwar jangan sekadar bimbang, kukuhkan HARAPAN'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/427891

Malaysia Kini. (2018, 9 Jun). Laporan: Penyokong Anwar risau Dr M lantik Azmin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/429071

Malaysia Kini. (2018, 10 Jun). Sri Ram dakwa Daim desak Raus, Zulkefli letak jawatan hakim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/429090

Malaysia Kini. (2018, 10 Jun). MP DAP bimbang persepsi pertemuan Daim dengan hakim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/429191

Malaysia Kini. (2018, 13 Jun). MP DAP tak setuju Mahathir bela Daim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/429618

Malaysia Kini. (2018, 6 Julai). Daim bakal ke China, runding ECRL, SSER. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/432942

Malaysia Kini. (2018, 6 Julai). Daim bebas pergi ke China runding kontrak – PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/432986

Malaysia Kini. (2018, 12 Julai). Anwar tolak tawaran Mahathir jadi senator, kata Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/433816

Malaysia Kini. (2018, 18 Julai). 'HARAPAN perlu mengaku jika tak dapat penuhi manifesto'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/434756

Malaysia Kini. (2018, 18 Julai). Daim tiba di Beijing, jumpa menteri luar China. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/434818

Malaysia Kini. (2018, 24 Julai). Laporan: Majlis Penasihat berselisih dengan pemimpin Harapan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/435644

Malaysia Kini. (2018, 24 Julai). KJ bimbang pengaruh CEP yang 'tidak dipilih' rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/435649

Malaysia Kini. (2018, 25 Julai). Kabinet luluskan lawatan Daim ke China, kata Syed Saddiq. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/435807

Malaysia Kini. (2018, 26 Julai). CEP tak buat keputusan kerajaan, kata Rais Hussin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/435936

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2018, 9 Ogos). Jangan guna jawatan dalam kerajaan untuk raih undi, gesa Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/438126

Malaysia Kini. (2018, 21 Ogos). CEP memang tak ikut perlembagaan, kata Najib. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/439787

Malaysia Kini. (2018, 22 Ogos). Wujud komplot? Tiada… itu semua karut, kata Wan Azizah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/439944

Malaysia Kini. (2018, 24 Ogos). Dr M: Khidmat Majlis Penasihat Kerajaan masih diperlukan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/440237

Malaysia Kini. (2018, 27 Ogos). Laporan CEP mungkin tak didedah kepada awam. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/440527

Malaysia Kini. (2018, 30 Ogos). TPM kurang senang pelantikan Rahim Noor sebagai fasilitator damai. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/440962

Malaysia Kini. (2018, 31 Ogos). Anwar masuk Parlimen seawal Oktober ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/441166

Malaysia Kini. (2018, 5 September). Panggilan telefon 9 Mei: Anwar dedah Najib terkedu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/441865

Malaysia Kini. (2018, 5 September). 'PM kata HARAPAN terlalu idealistik, saya kata dunia sudah berubah'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/441868

Malaysia Kini. (2018, 6 September). Anwar dedah tolak tawaran jadi presiden UIA. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/442058

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2018, 12 September). Anwar pilih Port Dickson. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/442737

Malaysia Kini. (2018, 12 September). 'Keputusan Langkah PD tak ikut saluran betul'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/442798

Malaysia Kini. (2018, 13 September). Langkah PD: Ada apa-apa masalah ke? soal Wan Azizah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/442943

Malaysia Kini. (2018, 14 September). Mahathir: Anwar ada hak bertanding PRK. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/443194

Malaysia Kini. (2018, 15 September). Laporan: Saya tunggu empat bulan, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/443209

Malaysia Kini. (2018, 15 September). Pemimpin DAP pertahan Langkah Port Dickson Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/443252

Malaysia Kini. (2018, 15 September). Langkah PD untuk Anwar bersama dalam kerajaan – AMANAH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/443317

Malaysia Kini. (2018, 16 September). 'Saya tanding di PD, ada pemimpin PKR "ngok ngek ngok ngek". Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/443441

Malaysia Kini. (2018, 29 September). Hadi: Biar Dr M tadbir selagi mampu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/445255

Malaysia Kini. (2018, 6 Oktober). Daim turun padang bantu kempen Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/446246

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2018, 8 Oktober). Anwar: Kasih terbekam saya, Dr M semarak semula. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/446489

Malaysia Kini. (2018, 9 Oktober). Dr M: Jangan lupa dulu Anwar masuk Umno kerana saya. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/446499

Malaysia Kini. (2018, 13 Oktober). Rasmi: Anwar menang PRK PD, majoriti lebih besar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/447209

Malaysia Kini. (2018, 15 Oktober). Anwar angkat sumpah sebagai ahli Dewan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/447332

Malaysia Kini. (2018, 15 Oktober). Dr M: Tentulah saya gembira Anwar kembali ke Parlimen. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/447342

Malaysia Kini. (2018, 19 Oktober). Anwar mampu bantu angkat Malaysia jadi 'harimau Asia' – Azmin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/447980

Malaysia Kini. (2019, 22 Januari). JK reformasi institusi kemuka 223 cadangan – Hanipa. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/461140

Malaysia Kini. (2019, 31 Mac). Kerajaan tetap kena bentang laporan CEP, boleh tutup hal sensitif. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/470251

Malaysia Kini. (2019, 4 April). Dapatan laporan CEP perlu siasatan lanjut, tidak didedah sekarang – PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/470805

Malaysia Kini. (2019, 30 September). Menjawab Syed Husin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/493808

Malaysia Kini. (2019, 22 Oktober). Mahathir: The paper tiger. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/496880

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2019, 14 November). Isu jemputan Azmin ditarik balik: Pemimpin AMK saling tuduh-menuduh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/499822

Malaysia Kini. (2019, 14 November). Tangan ghaib itu ialah Azmin, kata Akmal. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/499861

Malaysia Kini. (2019, 15 November). Baru Bian boleh datang mesyuarat parti dan tanya, kata Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/499975

Malaysia Kini. (2019, 29 November). Muktamad: Wan Azizah rasmi kongres AMK, Azmin di kongres Wanita. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/501756

Malaysia Kini. (2019, 2 Disember). 'Tiada usul tak percaya pada Anwar dalam kongres PKR'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/502038

Malaysia Kini. (2019, 3 Disember). Kongres PKR: Muafakat kuat atau pecah berderai. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/502154

Malaysia Kini. (2019, 3 Disember). Nazrin akui cadang saja, tak buat usul tak percaya pada Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/502205

Malaysia Kini. (2019, 5 Disember). Bertahankah 'gencatan senjata' PKR? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/502512

Malaysia Kini. (2019, 5 Disember). Akmal ucap terima kasih Azmin sudi hadir. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/502566

Malaysia Kini. (2019, 7 Disember). Ahli PKR perlu henti bergeser sesama sendiri - Azizah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/502722

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2020, 24 Februari). Sah! Dr Mahathir letak jawatan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512019

Malaysia Kini. (2020, 24 Februari). Kem Azmin keluar PKR, bentuk blok bebas parlimen. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512027

Malaysia Kini. (2020, 24 Februari). LANGSUNG: Serah Dewan Rakyat tentukan Dr M jadi PM - Marzuki. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/511990

Malaysia Kini. (2020, 24 Februari). Amanah, DAP mahu namakan semula Mahathir sebagai PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512048

Malaysia Kini. (2020, 26 Februari). LANGSUNG: Mukhriz minta semua pihak sabar isu k'jaan Kedah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512229

Malaysia Kini. (2020, 28 Februari). LANGSUNG: Anwar yakin dapat sokongan 'MP tak gembira' di pihak satu lagi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512500

Malaysia Kini. (2020, 28 Februari). Bersatu calonkan Muhyiddin sebagai PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512582

Malaysia Kini. (2020, 29 Februari). LANGSUNG: 2 MP nafi sokong Dr M. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512635

Malaysia Kini. (2020, 29 Februari). Agong lantik Muhyiddin sebagai PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/512684

Malaysia Kini. (2020, 4 Mac). 'PKR kekal berprinsip, kalangan keluar parti khianat perjuangan'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/513163

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2020, 4 Mac). Anwar sahkan dakwaan ditawar jadi PM jika terima Umno. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/513223

Malaysia Kini. (2020, 8 Mac). Siapa datang pujuk, saya lesing, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/513799

Malaysia Kini. (2020, 10 Mac). Anwar: Jika masih ada pengkhianat, sila keluar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/514016

Malaysia Kini. (2020, 12 Mei). 2 Adun PKR keluar parti, Kedah jatuh ke tangan PN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/525200

Malaysia Kini. (2020, 30 Julai). Shafie: YDP perkenan bubar DUN, pengundi putuskan antara saya atau Musa. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/536737

Malaysia Kini. (2020, 31 Julai). PRK Slim: PH tak tanding, beri ruang kepada kem Mahathir - Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/536891

Malaysia Kini. (2020, 17 Ogos). Sabah memilih pada 26 Sept. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/539009

Malaysia Kini. (2020, 20 Ogos). PKR tetap guna lambang sendiri di Sabah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/539396

Malaysia Kini. (2020, 3 September). PKR tetap guna logo sendiri, DAP akan umum tak lama lagi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/541236

Malaysia Kini. (2020, 6 September). PKR harap dapat tanding lebih banyak kerusi di Sabah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/541485

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2020, 6 September). Jumlah kerusi untuk PKR di Sabah sangat kecil - Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/541544

Malaysia Kini. (2020, 10 September). Maruah untuk menang lebih penting, kata Shafie pada Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/542035

Malaysia Kini. (2020, 10 September). PKR setuju bertanding di 7 kerusi, beri sokongan kepada Shafie Apdal. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/542129

Malaysia Kini. (2020, 20 September). Anwar kempen di semua 7 kerusi PKR dalam sehari. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/543344

Malaysia Kini. (2020, 23 September). Teks penuh Anwar dakwa miliki majoriti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/543727

Malaysia Kini. (2020, 27 September). PKR hormati keputusan rakyat Sabah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/544304

Malaysia Kini. (2020, 13 Oktober). Umno pertimbang tarik diri dari sokong PN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/546443

Malaysia Kini. (2020, 23 Oktober). Jangan jadi diktator, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/547826

Malaysia Kini. (2020, 18 November). Darurat di Batu Sapi, PRK tangguh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/551508

Malaysia Kini. (2020, 16 Disember). Darurat di Gerik dan Bugaya, PRK tangguh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/555469

Malaysia Kini. (2021, 12 Januari). Agong perkenan darurat Covid-19. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/558550

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2021, 12 Januari). Muhyiddin perlu letak jawatan, bukan usul darurat - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/558691

Malaysia Kini. (2021, 14 Januari). Anwar gesa MP utus warkah pada Agong, batalkan darurat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/558928

Malaysia Kini. (2021, 17 Januari). KATA MP | 'Kerajaan Muhyiddin hari ini meletakkan negara di lembah kegilaan'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/559315

Malaysia Kini. (2021, 20 Januari). Bukan derhaka, tapi rayu ihsan dan kebijaksanaan Agong - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/559773

Malaysia Kini. (2021, 23 Januari). 114 atau 115 MP tak setuju darurat saranan PN, dakwa Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/560164

Malaysia Kini. (2021, 3 Mac). 100 MP berisiko antara faktor parlimen ditangguhkan - Takiyuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/565131

Malaysia Kini. (2021, 16 Jun). Agong: Sidang parlimen perlu diadakan segera. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/579272

Malaysia Kini. (2021, 21 Jun). Umno beri PN tempoh 14 hari, atau... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/579793

Malaysia Kini. (2021, 5 Julai). Parlimen akhirnya bersidang 26 Julai. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/581786

Malaysia Kini. (2021, 8 Julai). Umno desak Muhyiddin berundur secara terhormat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/582152

Malaysia Kini. (2021, 26 Julai). 'Kerajaan sudah batalkan semua ordinan darurat'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/584537

Malaysia Kini. (2021, 29 Julai). Agong amat dukacita, Takiyuddin kelirukan Dewan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585035

Malaysia Kini. (2021, 29 Julai). Anwar bangkitkan kenyataan istana dalam parlimen. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585040

Malaysia Kini. (2021, 29 Julai). Anwar kemuka usul hilang kepercayaan pada PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585089

Malaysia Kini. (2021, 3 Ogos). PM: Ordinan darurat boleh bahas di parlimen September ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585657

Malaysia Kini. (2021, 3 Ogos). PH: MP pembangkang ke parlimen untuk junjung titah Agong. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585692

Malaysia Kini. (2021, 3 Ogos). Sekurang-kurangnya 10 MP di belakang Zahid: Muhyiddin didakwa hilang majoriti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585712

Malaysia Kini. (2020, 23 September). Teks penuh Anwar dakwa miliki majoriti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/543727

Malaysia Kini. (2020, 27 September). PKR hormati keputusan rakyat Sabah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/544304

Malaysia Kini. (2020, 13 Oktober). Umno pertimbang tarik diri dari sokong PN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/546443

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2020, 23 Oktober). Jangan jadi diktator, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/547826

Malaysia Kini. (2020, 18 November). Darurat di Batu Sapi, PRK tangguh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/551508

Malaysia Kini. (2020, 16 Disember). Darurat di Gerik dan Bugaya, PRK tangguh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/555469

Malaysia Kini. (2021, 12 Januari). Agong perkenan darurat Covid-19. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/558550

Malaysia Kini. (2021, 12 Januari). Muhyiddin perlu letak jawatan, bukan usul darurat - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/558691

Malaysia Kini. (2021, 14 Januari). Anwar gesa MP utus warkah pada Agong, batalkan darurat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/558928

Malaysia Kini. (2021, 17 Januari). KATA MP | "Kerajaan Muhyiddin hari ini meletakkan negara di lembah kegilaan". Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/559315

Malaysia Kini. (2021, 20 Januari). Bukan derhaka, tapi rayu ihsan dan kebijaksanaan Agong - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/559773

Malaysia Kini. (2021, 23 Januari). 114 atau 115 MP tak setuju darurat saranan PN, dakwa Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/560164

Malaysia Kini. (2021, 3 Mac). 100 MP berisiko antara faktor parlimen ditangguhkan - Takiyuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/565131

Malaysia Kini. (2021, 28 Mac). Umno beri bayangan keluar dari kerajaan Ogos ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/568521

Malaysia Kini. (2021, 16 Jun). Agong: Sidang parlimen perlu diadakan segera. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/579272

Malaysia Kini. (2021, 20 Jun). Jawatan timbalan presiden PKR tak diisi hingga pemilihan parti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/579694

Malaysia Kini. (2021, 21 Jun). Umno beri PN tempoh 14 hari, atau... Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/579793

Malaysia Kini. (2021, 5 Julai). Parlimen akhirnya bersidang 26 Julai. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/581786

Malaysia Kini. (2021, 8 Julai). Umno desak Muhyiddin berundur secara terhormat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/582152

Malaysia Kini. (2021, 26 Julai). "Kerajaan sudah batalkan semua ordinan darurat". Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/584537

Malaysia Kini. (2021, 29 Julai). Agong amat dukacita, Takiyuddin kelirukan Dewan Rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585035

Malaysia Kini. (2021, 29 Julai). Anwar bangkitkan kenyataan istana dalam parlimen. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585040

Malaysia Kini. (2021, 29 Julai). Anwar kemuka usul hilang kepercayaan pada PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585089

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2021, 3 Ogos). PM: Ordinan darurat boleh bahas di parlimen September ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585657

Malaysia Kini. (2021, 3 Ogos). PH: MP pembangkang ke parlimen untuk junjung titah Agong. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585692

Malaysia Kini. (2021, 3 Ogos). Sekurang-kurangnya 10 MP di belakang Zahid: Muhyiddin didakwa hilang majoriti. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/585712

Malaysia Kini. (2021, 24 Ogos). Undi 18, akta antilompat parti - PH cadang Ismail laksana 4 langkah pembaharuan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/588493

Malaysia Kini. (2021, 25 Ogos). PM jumpa Anwar, Guan Eng, Mat Sabu petang ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/588601

Malaysia Kini. (2021, 25 Ogos). Keluarga Malaysia: PM, PH setuju wujudkan keadaan lebih kondusif. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/588641

Malaysia Kini. (2021, 10 September). Kabinet setuju laksana 7 pembaharuan untuk kestabilan politik. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/590845

Malaysia Kini. (2021, 23 September). PH gesa KP SPRM "direhatkan" sementara siasatan terhadap pegawai kanan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/592513

Malaysia Kini. (2021, 28 September). "Dasar ekuiti bumiputera untungkan kroni, bukan orang miskin". Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/593142

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2021, 2 Oktober). PH gesa AG jelaskan SOP pendakwaan individu berprofil tinggi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/593724

Malaysia Kini. (2021, 20 Oktober). Anwar: Kami tak terburu-buru isu empat Adun mahu sertai PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/596119

Malaysia Kini. (2021, 29 Oktober). PH guna lambang rasmi di Melaka. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/597178

Malaysia Kini. (2021, 29 Oktober). PRN Melaka: PKR tanding 11, Amanah 9, DAP 8. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/597183

Malaysia Kini. (2021, 31 Oktober). Anwar: Idris Haron, dua yang lain tak terlibat "Langkah Sheraton". Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/597448

Malaysia Kini. (2021, 6 November). PRN Melaka: Idris Haron jadi calon PKR, Nor Azman calon Amanah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/598159

Malaysia Kini. (2021, 7 November). Anwar: Mereka bukan pengkhianat, khianat pada siapa? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/598277

Malaysia Kini. (2021, 10 November). PH pilih Adly jadi calon ketua menteri Melaka. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/598699

Malaysia Kini. (2021, 21 November). ULASAN | Kekalahan PH referendum pada kepimpinan Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/600074

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2021, 22 November). Tak wajar Anwar dipersalahkan atas kekalahan PH - Hanipa. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/600156

Malaysia Kini. (2021, 22 November). Adun DAP mahu Anwar berundur sebagai ketua pembangkang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/600159

Malaysia Kini. (2021, 23 November). Adun Bilut tak hirau notis 24 jam PKR, enggan tarik kenyataan terhadap Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/600355

Malaysia Kini. (2021, 24 November). Anwar ingatkan sekutu jangan sampai dilihat angkuh beri pandangan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/600439

Malaysia Kini. (2021, 27 November). Maszlee sah sertai PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/600898

Malaysia Kini. (2021, 30 November). Penyokong PH Pahang demo bantah Adun Bilut gesa Anwar undur. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/601169

Malaysia Kini. (2021, 4 Disember). Anwar: PKR Sarawak dapat sisa tapi dituduh 'tamak' kerusi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/601784

Malaysia Kini. (2021, 6 Disember). DAP Sarawak sangkal PKR hanya terima 'kerusi sisa'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/601962

Malaysia Kini. (2021, 14 Disember). Pindaan perlembagaan diluluskan - Sabah, Sarawak bukan lagi 'negeri'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/603024

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2021, 19 Disember). Dakwaan Anwar umum letak jawatan berita palsu - PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/603682

Malaysia Kini. (2022, 24 Januari). PH mahu kerjasama dengan semua pembangkang hadapi PRN Johor. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/608223

Malaysia Kini. (2022, 26 Januari). PRN Johor: PKR guna logo sendiri, Amanah dan DAP guna logo PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/608506

Malaysia Kini. (2022, 27 Januari). PKR dan Amanah tanding 20 kerusi, DAP 16. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/608614

Malaysia Kini. (2022, 27 Januari). DAP, Amanah tegaskan kerjasama dengan PKR dan Muda. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/608644

Malaysia Kini. (2022, 29 Januari). Guna logo berbeza tak jejas hubungan antara rakan sekutu PH - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/608940

Malaysia Kini. (2022, 21 Februari). PKR sedia bekerjasama jika Muda kongsi manifesto sama, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/611469

Malaysia Kini. (2022, 22 Februari). PKR tangguh pemilihan ke Mei. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/611641

Malaysia Kini. (2022, 27 Februari). Anwar kesal PKR, Muda bertembung di Larkin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/612264

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2022, 13 Mac). Mat Sabu: BN tidak bertambah kuat, tapi pembangkang berpecah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/614198

Malaysia Kini. (2022, 14 Mac). ULASAN | Pemimpin utama PH wajar berundur? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/614299

Malaysia Kini. (2022, 15 Mac). Rafizi tanding jawatan timbalan presiden PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/614456

Malaysia Kini. (2022, 16 Mac). Warisan perlu perubahan kepimpinan - Pemuda PKR Sabah balas Shafie. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/614560

Malaysia Kini. (2022, 17 Mac). Guan Eng: Mungkin Rafizi patut terus tanding jawatan presiden. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/614713

Malaysia Kini. (2022, 17 Mac). Gagal sepakat guna logo PH antara punca kekalahan di Johor - Lim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/614814

Malaysia Kini. (2022, 20 Mac). Rafizi: 'Penyokong setia' Anwar tak bantu cipta naratif kuat untuk PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/615114

Malaysia Kini. (2022, 21 Mac). Ketika PKR dikhianati, ada pemimpin pilih bercuti - Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/615255

Malaysia Kini. (2022, 21 Mac). 'PKR tak boleh tangguh pemilihan kerana Anwar perlukan timbalan'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/615317

Malaysia Kini. (2022, 24 Mac). Rafizi: PH sepatutnya sasar hanya 80 kerusi pada PRU15. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/615674

Malaysia Kini. (2022, 1 April). 'Kini perlu diplomasi politik' - Saifuddin umum tanding timbalan presiden PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/616583

Malaysia Kini. (2022, 2 April). Tiada jalan pintas ke Putrajaya - Kem Rafizi mahu kembalikan identiti PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/616683

Malaysia Kini. (2022, 12 April). 'Calon perlu jelaskan pendirian tentang hala tuju PKR, strategi hadapi PRU'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/617835

Malaysia Kini. (2022, 14 April). Nurul Izzah: PH kena bersedia untuk kalah dua pusingan PRU lagi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/618012

Malaysia Kini. (2022, 8 Mei). 'Tak boleh carik persahabatan' - Saifuddin bariskan bekas sekutu Azmin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/620517

Malaysia Kini. (2022, 11 Mei). Saifuddin pertahan tindakan berunding dengan parti bukan PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/620876

Malaysia Kini. (2022, 12 Mei). Hujah utama debat Najib-Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/621056

Malaysia Kini. (2022, 12 Jun). Semangat perubahan dalam pemilihan PKR suatu yang positif - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/624437

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2022, 27 Jun). Sebab apa nak bubar parlimen, nak selesai kes mahkamah? - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/626166

Malaysia Kini. (2022, 7 Julai). Kesan rama-rama: Rafizi menang, peluang BN menang besar senang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/627473

Malaysia Kini. (2022, 8 Julai). Invoke: Nurul Izzah lebih popular dari Anwar di kalangan pengundi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/627592

Malaysia Kini. (2022, 14 Julai). PH mesti rangkul kekuatan parti induk, bukan guna khemah besar - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/628207

Malaysia Kini. (2022, 15 Julai). Anwar Ibrahim: Masih aset atau sudah jadi liabiliti? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/628303

Malaysia Kini. (2022, 15 Julai). Anwar calon PM buat PH, bukan liabiliti, kata Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/628364

Malaysia Kini. (2022, 16 Julai). Anwar: Cari presiden lain jika nak saya jadi PM dengan 'jilat perasuah'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/628462

Malaysia Kini. (2022, 16 Julai). Henti bersaing lepas pemilihan PKR jika mahu jadi calon PRU - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/628467

Malaysia Kini. (2022, 20 Julai). Saifuddin kembali jadi setiausaha agung, Nurul Izzah sah naib presiden. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/629052

Malaysia Kini. (2022, 21 Julai). Anwar: Rafizi ketuai pasukan 'perang pilihan raya' PKR. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/629062

Malaysia Kini. (2022, 31 Julai). Anwar: MOU masih berjalan, kenapa desak segerakan PRU15? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/630304

Malaysia Kini. (2022, 3 Ogos). Rafizi ketuai PKR Wilayah Persekutuan, Amirudin di Selangor. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/630765

Malaysia Kini. (2022, 4 Ogos). Rafizi, Aminuddin masing-masing pimpin PKR di dua negeri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/630817

Malaysia Kini. (2022, 6 Ogos). Pengerusi Otai Reformis Sabah ketuai PKR negeri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/631140

Malaysia Kini. (2022, 7 Ogos). Nik Nazmi ketuai PKR Kelantan, Terengganu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/631253

Malaysia Kini. (2022, 11 Ogos). Chang Lih Kang ketuai PKR Perak. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/631770

Malaysia Kini. (2022, 11 Ogos). Nurul Izzah terajui PKR di P Pinang, Kedah, Perlis. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/631809

Malaysia Kini. (2022, 21 Ogos). Trak #AyuhMalaysia 'gempur' kerusi marginal untuk raih kemenangan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/632848

Malaysia Kini. (2022, 8 Oktober). Konvensyen PH di Ipoh 29 Okt. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/638826

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2022, 10 Oktober). PM: Agong perkenan parlimen bubar hari ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/638976

Malaysia Kini. (2022, 10 Oktober). KATA MP | PH bersedia berdepan pihak 'curangi' mandat rakyat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/639027

Malaysia Kini. (2022, 13 Oktober). Pilihan raya serentak untuk 'gandakan' hukuman terhadap BN. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/639429

Malaysia Kini. (2022, 14 Oktober). Ramkarpal: Buat p'raya serentak, rakyat faham kita dipaksa. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/639563

Malaysia Kini. (2022, 15 Oktober). PH sah tidak bubar DUN di 3 negeri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/639695

Malaysia Kini. (2022, 15 Oktober). DAP akur keputusan PH tak bubar DUN Pulau Pinang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/639713

Malaysia Kini. (2022, 20 Oktober). Peluang keemasan dapat PM dari Perak - Nga. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640459

Malaysia Kini. (2022, 20 Oktober). Anwar ikrar tawan Tambun: 'Selamat tinggal PD'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640473

Malaysia Kini. (2022, 21 Oktober). Empat tumpuan utama pada Konvensyen PH di Ipoh. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640565

Malaysia Kini. (2022, 21 Oktober). PH hadapi PRU15 tanpa Dr M, walau tujuan sama - Saifuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640610

Malaysia Kini. (2022, 21 Oktober). Dr M mahu berdamai dengan Anwar lagi, tak kisah dikata 'jilat ludah'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640537

Malaysia Kini. (2022, 23 Oktober). Anwar: Jumpa Dr M? Lebih baik jumpa rakyat ketika ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640770

Malaysia Kini. (2022, 23 Oktober). Tolak Mahathir: Amanah tak setuju tapi akur keputusan PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/640802

Malaysia Kini. (2022, 26 Oktober). Anwar: Saya bukan orang luar, 9 tahun di Perak. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/641083

Malaysia Kini. (2022, 30 Oktober). Ketua pemuda: PH akan anggap manifesto macam 'kitab suci'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/641689

Malaysia Kini. (2022, 29 Okt). PKR gugur 8 penyandang MP, pindahkan 3 yang lain. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/641544

Malaysia Kini. (2022, 31 Okt). Rafizi: Tak payah kerjasama - Mahathir tak tarik undi Melayu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/641737

Malaysia Kini. (2022, 2 Nov). PH janji turunkan kadar tol, kekal dasar isytihar harta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642086

Malaysia Kini. (2022, 2 Nov). Anwar rayu pengundi beri mandat jelas kepada PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642118

Malaysia Kini. (2022, 2 Nov). Rafizi isytihar harta, aset bersih hampir RM19 juta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642160

Malaysia Kini. (2022, 3 Nov). Isytihar harta untuk pulihkan kepercayaan pengundi - Rafizi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642299

Malaysia Kini. (2022, 4 Nov). Tangani diskriminasi antara tema utama manifesto PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642136

Malaysia Kini. (2022, 7 Nov). Dipersoal isu saham Invoke, Rafizi gesa PN, BN turut isytihar harta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642968

Malaysia Kini. (2022, 7 Nov). Zahid: Dr Mahathir rasa dirinya semua benar, pakar alihkan isu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/642921

Malaysia Kini. (2022, 8 Nov). Rafizi: Saya, Anwar ada perbezaan tetapi kami 'tolak Zahid'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/643042

Malaysia Kini. (2022, 9 Nov). Anwar isytihar aset bersih lebih RM11 juta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/643279

Malaysia Kini. (2022, 14 Nov). Kes liwat Anwar: Dulu kesian sungguh, sekarang PAS kata kena 'pikiaq'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/644065

Malaysia Kini. (2022, 16 Nov). SPRM tak serbu pejabat Rafizi, cuma ambil dokumen - Laporan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/644383

Malaysia Kini. (2022, 16 Nov). SPRM serbu kali kedua pejabat Rafizi, kastam pula akan menyusul. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/644403

Malaysia Kini. (2022, 16 Nov). Anwar saman Sanusi RM10 juta atas dakwaan 'muflis moral'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/644484

Malaysia Kini. (2022, 20 Nov). KJ: Presiden Umno mesti undur sekarang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645072

Malaysia Kini. (2022, 22 Nov). KJ: Zahid tiada lagi keabsahan moral, mesti undur segera. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645274

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2022, 24 Nov). Agong titah PM, kerajaan baru ikut resmi padi. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645579

Malaysia Kini. (2022, 24 Nov). Anwar kini sah perdana menteri ke-10 Malaysia. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645600

Malaysia Kini. (2022, 24 Nov). Sabar saudara KJ... tak sampai 6 bulan pun - Zahid. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645546

Malaysia Kini. (2022, 24 Nov). Kerajaan sendiri bawa usul uji keabsahan Anwar sebagai PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645643

Malaysia Kini. (2022, 25 Nov). Kerajaan perpaduan kini ada majoriti dua per tiga, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645710

Malaysia Kini. (2022, 25 Nov). PAS akan bincang tawaran Anwar untuk sertai k'jaan perpaduan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645695

Malaysia Kini. (2022, 25 Nov). PN sah jadi pembangkang, tapi mahu rintis kerjasama lain. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645735

Malaysia Kini. (2022, 25 Nov). Anwar: Kabinet lebih kecil, pengurangan gaji dalam proses. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/645713

Malaysia Kini. (2022, 28 Nov). Usul undi percaya akan diteruskan - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646066

Malaysia Kini. (2022, 29 Nov). 'No Anwar, DAP, Bersatu' hanya untuk hadapi PRU15 - Zahid. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646111

Malaysia Kini. (2022, 2 Dis). Pengumuman kabinet: Anwar menteri kewangan, Zahid dan Fadillah TPM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646655

Malaysia Kini. (2022, 2 Dis). 'Jemaah menteri perlu elak pembaziran, tumpu ringankan beban rakyat'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646667

Malaysia Kini. (2022, 3 Dis). Loke: DAP tubuh kerajaan dengan BN, bukannya Zahid. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646776

Malaysia Kini. (2022, 4 Dis). ULASAN | Iktibar dari pembentukan kerajaan pasca-PRU15. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646829

Malaysia Kini. (2022, 5 Dis). Anwar kurangkan kekerapan cabutan nombor ekor. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646982

Malaysia Kini. (2022, 5 Dis). Agenda LGBT: Anwar heret Pesuruhjaya PAS Perak ke mahkamah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/647027

Malaysia Kini. (2022, 5 Dis). Rafizi: PM jadi menteri kewangan kerana situasi 'luar biasa'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646881

Malaysia Kini. (2022, 5 Dis). Hasan Karim malu, tewas dengan kemenangan tanpa integriti PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/646893

Malaysia Kini. (2022, 6 Dis). PM arah tidak teruskan kelulusan projek tebatan banjir RM7 bilion. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/647064

Malaysia Kini. (2022, 8 Dis). Biar sejarah hakimi saya - Loke. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/647389

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2022, 9 Dis). PM umum senarai 27 timbalan menteri, tiada dari MCA, MIC. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/647574

Malaysia Kini. (2022, 11 Dis). PM: Menteri terbabit rasuah, salah guna kuasa akan dipecat serta-merta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/647739

Malaysia Kini. (2022, 13 Dis). Dakwaan 'tiada akhlak' - Anwar heret MB Kedah ke mahkamah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/647960

Malaysia Kini. (2022, 14 Dis). Agong tolak ambil gaji sejak Covid-19 melanda - PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648061

Malaysia Kini. (2022, 16 Dis). Mahathir letak jawatan pengerusi Pejuang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648394

Malaysia Kini. (2022, 16 Dis). BN, GPS, GRS, Warisan meterai memorandum dengan PH. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648362

Malaysia Kini. (2022, 19 Dis). Usul percaya lulus dengan undian suara, Anwar kekal PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648696

Malaysia Kini. (2022, 20 Dis). Penjawat awam dapat kenaikan tambahan RM100 setahun. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648766

Malaysia Kini. (2022, 20 Dis). KDNK dijangka melebihi unjuran 6.5-7 peratus - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648770

Malaysia Kini. (2022, 20 Dis). K'jaan tubuh jawatankuasa tapis, gabung manifesto parti kerajaan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648800

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2022, 21 Dis). Anwar tinjau banjir di Kelantan, batal sambutan ambang 2023. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648914

Malaysia Kini. (2022, 21 Dis). Anwar umum bantuan RM100 juta untuk Kelantan dan T'ganu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648965

Malaysia Kini. (2022, 21 Dis). PM: K'jaan jamin projek tebatan banjir di Sg Golok dipercepat. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/648974

Malaysia Kini. (2022, 22 Dis). Dakwaan bayaran RM15 juta: Anwar saman MP Kuala T'ganu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/649084

Malaysia Kini. (2022, 23 Dis). PM: Proses tender terpilih projek tebatan banjir akan jimatkan RM1.8b. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/649101

Malaysia Kini. (2022, 31 Dis). Anwar hadir program munajat ambang tahun baru 2023. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/649973

Malaysia Kini. (2022, 31 Dis). Anwar: 'Ada bekas PM, bekas menteri kewangan punggah kekayaan berbilion'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/649977

Malaysia Kini. (2023, 7 Jan). PM: LGBT, ideologi komunis dan sekular tak akan diiktiraf. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/650636

Malaysia Kini. (2023, 12 Jan). Kehadiran PM di T'ganu tak disambut pimpinan kerajaan negeri. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651371

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 15 Jan). PM, jemaah menteri hadir permukiman bagi perkukuh kesepaduan kerajaan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651700

Malaysia Kini. (2023, 16 Jan). Jangan benar budaya selesa gigit kita - PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651732

Malaysia Kini. (2023, 17 Jan). RM10 bilion boleh diselamatkan dari kebocoran perolehan k'jaan - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651869

Malaysia Kini. (2023, 10 Januari). KJ: Saya akan sokong Anwar jika jadi presiden Umno. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651061

Malaysia Kini. (2023, 12 Januari). 140 ketua bahagian Umno tolak dua jawatan utama dipertandingkan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651240

Malaysia Kini. (2023, 12 Januari). Tolak pertandingan parti: Hentikan kegilaan ini, kata Khairy. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651254

Malaysia Kini. (2023, 12 Januari). Zahid dah beritahu sedia untuk bertarung, kata Khairy. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651297

Malaysia Kini. (2023, 13 Januari). Hishammuddin sedia bertanding jika laluan terbuka. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651431

Malaysia Kini. (2023, 13 Januari). Usul tolak pertandingan jawatan presiden, timbalan kena ejek. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651513

Malaysia Kini. (2023, 14 Januari). Anwar tidak mahu terus bermusuhan dengan Dr M. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651539

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 14 Januari). Zahid: Usul tiada pertandingan sah, patuhi perlembagaan Umno. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651600

Malaysia Kini. (2023, 16 Januari). Banyak fail ada banyak keterlanjuran - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651739

Malaysia Kini. (2023, 16 Januari). ULASAN | Dilema Anwar Ibrahim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651751

Malaysia Kini. (2023, 17 Januari). Malaysia Madani ganti slogan Keluarga Malaysia. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/651952

Malaysia Kini. (2023, 27 Januari). Umno pecat KJ, gantung Hishammuddin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/653073

Malaysia Kini. (2023, 28 Januari). KJ: Tiada surat tunjuk sebab, tiada pendengaran lembaga disiplin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/653151

Malaysia Kini. (2023, 1 Februari). Akaun Bersatu dibeku kerana 'derma' RM300 juta, kata SPRM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/653579

Malaysia Kini. (2023, 1 Februari). Hamzah: Kerajaan peralat SPRM untuk 'bunuh' kredibiliti Bersatu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/653623

Malaysia Kini. (2023, 2 Februari). PM nafi campur tangan dalam tindakan SPRM beku akaun Bersatu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/653704

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 8 Februari). Sekretariat kerajaan Anwar tubuh tiga jawatankuasa. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/654308

Malaysia Kini. (2023, 9 Februari). Pesuruhjaya PAS Perak mohon maaf tuduh Anwar pro-LGBT. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/654466

Malaysia Kini. (2023, 10 Februari). K'jaan peroleh 54 markah, tahap kepuasan terhadap Anwar 68 peratus. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/654611

Malaysia Kini. (2023, 10 Februari). Mahathir keluar Pejuang. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/654686

Malaysia Kini. (2023, 13 Februari). 'Beta hargai inisiatif negara madani'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/654899

Malaysia Kini. (2023, 21 Februari). Wan Saiful didakwa terima rasuah RM6.9 juta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/655811

Malaysia Kini. (2023, 21 Februari). Projek Jana Wibawa: Lagi pemimpin Bersatu diheret ke mahkamah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/655826

Malaysia Kini. (2023, 22 Februari). Kes rasuah Jana Wibawa: Adam Radlan hadapi dua lagi pertuduhan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/655960

Malaysia Kini. (2023, 3 Mac). Dakwaan fitnah: Anwar heret MP PAS ke mahkamah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/657184

Malaysia Kini. (2023, 6 Mac). Sultan puji pendirian Anwar tak iktiraf LGBT, negara sekular. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/657513

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 7 Mac). Umno dikecualikan daripada pembatalan pendaftaran. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/657576

Malaysia Kini. (2023, 9 Mac). Siasatan SPRM ke atas Muhyiddin untuk lumpuhkan Bersatu - Azmin. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/657913

Malaysia Kini. (2023, 9 Mac). 'Jika setiap kes bermotif politik maknanya semua kes rasuah besar kita lepas?'. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/657920

Malaysia Kini. (2023, 9 Mac). Skandal Jana Wibawa: Ada syarikat Cina dibumiputerakan, kata PM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/658032

Malaysia Kini. (2023, 10 Mac). Muhyiddin didakwa di mahkamah hari ini. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/658044

Malaysia Kini. (2023, 10 Mac). Siasatan Jana Wibawa bebas sebarang campur tangan - SPRM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/658144

Malaysia Kini. (2023, 10 Mac). AG nafi berlaku pendakwaan terpilih, bermotif politik. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/658154

Malaysia Kini. (2023, 14 Mac). PM: Tuduh saya campur tangan tanpa bukti itu zalim. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/658556

Malaysia Kini. (2023, 17 Mac). PM: Tiada tolak ansur terhadap adu domba perkauman. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659007

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 18 Mac). Kamu cuba rampas kuasa, silakan tapi kami siap dengan 'keris' - Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659101

Malaysia Kini. (2023, 18 Mac). PM: Beberapa kerat orang - Tan Sri, tauke besar rancang gugat k'jaan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659138

Malaysia Kini. (2023, 18 Mac). PM: K'jaan tanggung kenaikan kos haji RM1,000 untuk rakyat B40. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659167

Malaysia Kini. (2023, 19 Mac). Wan Rosdy raih undi tertinggi jawatan naib presiden Umno. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659238

Malaysia Kini. (2023, 19 Mac). 54 muka baru terajui kepimpinan Umno bahagian. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659245

Malaysia Kini. (2023, 20 Mac). Zahid: Akar umbi Umno sokong kerajaan pimpinan Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659267

Malaysia Kini. (2023, 22 Mac). Asyraf Wajdi dilantik jadi setiausaha agung baru Umno. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/659648

Malaysia Kini. (2023, 28 Mac). Belanjawan 2023 lulus dengan undi suara. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/660334

Malaysia Kini. (2023, 14 April). Setiausaha sulit Sivakumar pula ditahan SPRM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/662188

Malaysia Kini. (2023, 16 April). SPRM panggil Sivakumar - Laporan. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/662368

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 16 April). Sivakumar gantung tiga pegawai kanan - sumber KSM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/662379

Malaysia Kini. (2023, 17 April). Sivakumar nafi rumah, pejabat diserbu SPRM. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/662426

Malaysia Kini. (2023, 29 April). Paling kurang 10,000 hadir rumah terbuka Madani di Kedah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/663571

Malaysia Kini. (2023, 7 Mei). Anwar ulang cabaran: Mana kamu dapat harta berbilion? Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/664270

Malaysia Kini. (2023, 12 Mei). PM ajak kerajaan Kelantan sama-sama selesaikan masalah air. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/664949

Malaysia Kini. (2023, 14 Mei). Lepas suku abad, suara Anwar kembali bergema di Dewan Merdeka. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/665121

Malaysia Kini. (2023, 14 Mei). Anwar: Tanpa sokongan Zahid, Umno sejarah kita pasti berubah. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/665127

Malaysia Kini. (2023, 4 Julai). PRN: Agihan kerusi PH-BN selesai, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/670812

Malaysia Kini. (2023, 11 Julai). PH-BN sudah muktamad pembahagian kerusi, kata Anwar. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/671639

Malaysia Kini. (2023, 21 Julai). Anwar tuntut Muhyiddin minta maaf, bayar ganti rugi RM200 juta. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/672725

Universiti Utara Malaysia

Malaysia Kini. (2023, 11 September). Kajian separuh penggal RMK12 perkenal strategi capai ekonomi Madani. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/678766

Malaysia Kini. (2023, 12 Oktober). MP Kuala Kangsar sokong Anwar, kekal dengan Bersatu. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/682578

Malaysia Kini. (2023, 27 November). Dewan Rakyat lulus Belanjawan 2024 dengan undian suara. Diakses daripada https://www.malaysiakini.com/news/688119

MALAYSIA NOW

Malaysia Now. (2022, 6 November). Anwar akan bebaskan Najib, gugurkan kes Zahid jika disokong jadi PM, kata Dr Mahathir. Diakses daripada https://www.malaysianow.com/my/news/2022/11/06/anwar-akan-bebaskan-najib-gugurkan-kes-zahid-sekiranya-disokong-jadi-pm-kata-dr-mahathir

MALAYSIA TODAY

Malaysia Today. (2018, 2 September). Prove loyalty to Anwar by offering your seats, PKR MP tells Azmin, Zuraida. Diakses daripada https://www.malaysia-today.net/2018/09/02/prove-loyalty-to-anwar-by-offering-your-seats-pkr-mp-tells-azmin-zuraida/

MSTAR

MStar. (2009, 12 Oktober). Kemenangan BN di Bagan Pinang amat signifikan – Muhyiddin. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2009/10/12/kemenangan-bn-di-bagan-pinang-amat-signifikan--muhyiddin

Universiti Utara Malaysia

MStar. (2009, 30 November). Mohd Salleh Man angkat sumpah sebagai ADUN Permatang Pasir. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2009/11/30/mohd-salleh-man-angkat-sumpah-sebagai-adun-permatang-pasir

MStar. (2010, 14 Mei). Wee Choo Keong keluar PKR. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2010/05/14/wee-choo-keong-keluar-pkr

MStar. (2010, 4 November). BN kekalkan kerusi Batu Sapi. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2010/11/04/bn-kekalkan-kerusi-batu-sapi

MStar. (2015, 13 Mei). Pakatan Rakyat setuju Wan Azizah dilantik Ketua Pembangkang – Azmin. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2015/05/13/setuju-wan-azizah

MStar. (2015, 6 Jun). PAS lulus usul 'bercerai' dengan DAP. Diakses daripada http://www.mstar.com.my/berita/berita-semasa/2015/06/06/pas-lulus-usul-bercerai-dap/

MStar. (2015, 20 November). PAS kekal dalam kerajaan negeri Selangor. Diakses daripada http://www.mstar.com.my/berita/berita-semasa/2015/11/20/pas-kekal-dlm-kjaan-sgor/

MStar. (2016, 8 September). RoS lulus permohonan parti Muhyiddin, dikenali PPBM. Diakses daripada http://www.mstar.com.my/berita/berita-semasa/2016/09/08/ros-lulus-parti-muhyiddin/

MStar. (2016, 5 Oktober). Selepas Tun M, kini Muhyiddin temui Anwar. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2016/10/05/muhyiddin-temui-anwar

Universiti Utara Malaysia

MStar. (2016, 24 November). Abdul Hadi bentang usul pinda Akta Mahkamah Syariah. Diakses daripada http://www.mstar.com.my/berita/berita-semasa/2016/11/24/hadi-bentang-ruu/

MStar. (2017, 10 Februari). Tun M temui Anwar di mahkamah, bincang gabungan pembangkang. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2017/02/10/tun-m-jumpa-anwar

MStar. (2017, 21 Mei). Wan Azizah: Tidak boleh selesa. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2017/05/21/wan-azizah-selesa

MStar. (2018, 6 April). PM umum Parlimen bubar Sabtu, beri laluan PRU14. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2018/04/06/pm-umum-bubar-parlimen

MStar. (2018, 16 Mei). Detik Anwar bebas: Agong perkenan rayuan pengampunan. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2018/05/16/pembebasan-anwar

MStar. (2018, 27 Jun). Ahli Parlimen Bukit Gantang keluar UMNO, BN. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2018/06/27/umno-bkt-gantang-keluar

MStar. (2018, 21 Ogos). Anwar: Tiada asas tuduh Dr Mahathir terlibat konspirasi jadi PM. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2018/08/21/tuduhan-tidak-berasas

MStar. (2018, 18 November). PKR sokong Dr Wan Azizah kekal TPM walaupun bukan presiden. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2018/11/18/pkr-sokong-tpm

Universiti Utara Malaysia

MStar. (2018, 12 Disember). Kepimpinan UMNO Sabah keluar parti beramai-ramai. Diakses daripada https://www.mstar.com.my/lokal/semasa/2018/12/12/umno-sabah

NEW STRAITS TIMES/NEW SUNDAY TIMES

New Straits Times. (1998, 4 September). Anwar sacked from UMNO after he refused to quit party post.

New Straits Times. (1999, 28 Oktober). Alternative Front presents shadow budget.

New Sunday Times. (2001, 23 September). DAP pulls out of coalition.

New Straits Times. (2002, 1 April). BN retains Ketari with 10-fold increase in majority.

New Straits Times. (2015, 28 Julai). Zahid appointed DPM in new Cabinet line-up. Diakses daripada https://www.nst.com.my/news/2015/09/zahid-appointed-dpm-new-cabinet-line

New Straits Times. (2015, 22 September). PKR, DAP, Parti Amanah Negara form Pakatan Harapan. Diakses daripada https://www.nst.com.my/news/2015/09/pkr-dap-parti-amanah-negara-form-pakatan-harapan

New Straits Times. (2016, 24 Jun). Muhyiddin, Mukhriz sacked from Umno, Shafie suspended. Diakses daripada https://www.nst.com.my/news/2016/06/154389/muhyiddin-mukhriz-sacked-umno-shafie-suspended

ROKET KINI

Universiti Utara Malaysia

Roket Kini. (2014, 24 April). DAP dan PKR berhak bantah agenda hudud PAS – Gobind. Diakses daripada https://www.roketkini.com/2014/04/24/dap-dan-pkr-berhak-bantah-agenda-hudud-pas-gobind/

Roket Kini. (2014, 25 April). PAS perlu berundur dari Pakatan Rakyat jika tak mahu lagi berpegang kepada konsensus – Anthony Loke. Diakses daripada https://www.roketkini.com/2014/04/25/pas-perlu-berundur-dari-pakatan-rakyat-jika-tak-mahu-lagi-berpegang-kepa

SELANGOR KINI

Selangor Kini. (2015, 28 November). Bersatu lawan BN, elak berdepan tiga penjuru. Diakses daripada https://arkib.selangorkini.my/2015/11/bersatu-lawan-bn-elak-berdepan-tiga-penjuru/

Selangor Kini. (2015, 29 November). Perjuang reformasi patriot hancur otokrasi BN. Diakses daripada https://arkib.selangorkini.my/2015/11/perjuang-reformasi-patriot-hancur-otokrasi-bn/

Selangor Kini. (2022, 2 Oktober). Anwar lancar buku gariskan enam aspek bentuk negara maju. Diakses daripada https://selangorkini.my/2022/10/anwar-lancar-buku-gariskan-enam-aspek-bentuk-negara-maju/

SINAR HARIAN

Sinar Harian. (2014, 9 Mac). Wan Azizah menang, Kajang kekal milik PKR. Diakses daripada http://www.sinarharian.com.my/politik/wan-azizah-menang-kajang-kekal-milik-pkr-1.263196

Sinar Harian. (2016, 9 Ogos). Muhyiddin serah borang pendaftaran Parti Bersatu. Diakses daripada http://www.sinarharian.com.my/politik/muhyiddin-serah-borang-pendaftaran-parti-bersatu-1.550303

Sinar Harian. (2016, 2 Oktober). PAS tidak sertai Bersih 5. Diakses daripada http://www.sinarharian.com.my/politik/pas-tidak-sertai-bersih-5-1.568511

Sinar Harian. (2017, 24 Mac). BN diramal menang PRU14?. Diakses daripada http://www.sinarharian.com.my/politik/bn-diramal-menang-pru14-1.648612

Sinar Harian. (2017, 6 April). Usul RUU355 dibentang kali ketiga. Diakses daripada http://www.sinarharian.com.my/nasional/usul-ruu355-dibentang-kali-ketiga-1.655088

Sinar Harian. (2017, 11 Mei). Tiga sebab PAS batal tahaluf siyasi dengan PKR. Diakses daripada http://www.sinarharian.com.my/politik/tiga-sebab-pas-batal-tahaluf-siyasi-dengan-pkr-1.673197

Sinar Harian. (2020, 6 Mei). Tindakan pecat ahli PKR tak kena masa. Diakses daripada https://www.sinarharian.com.my/article/82287/berita/politik/tindakan-pecat-ahli-pkr-tak-kena-masa

Sinar Harian. (2020, 12 Mei). Dua ADUN PKR keluar parti sudah dijangka: Anwar. Diakses daripada https://www.sinarharian.com.my/article/83183/berita/politik/dua-adun-pkr-keluar-parti-sudah-dijangka-anwar

Sinar Harian. (2022, 17 Julai). Anwar, Rafizi diumum Presiden, Timbalan Presiden PKR. Diakses daripada https://www.sinarharian.com.my/article/211698/berita/politik/anwar-rafizi-diumum-presiden-timbalan-presiden-pkr

Universiti Utara Malaysia

Sinar Harian. (2022, 17 Julai). Pasukan Rafizi menang 13 kerusi MPP PKR. Diakses daripada https://www.sinarharian.com.my/article/211695/berita/politik/pasukan-rafizi-menang-13-kerusi-mpp-pkr

Sinar Harian. (2022, 26 November). Barisan Kabinet perlu ada standard tinggi. Diakses daripada https://www.sinarharian.com.my/article/233538/berita/politik/barisan-kabinet-perlu-ada-standard-tinggi

THE MALAYSIAN INSIGHT

The Malaysian Insight. (2017, 4 Mei). Pakatan Harapan namakan pasukan impian mereka. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/s/2504

The Malaysian Insight. (2017, 5 Jun). PH mungkin hilang Bersatu jika pertikaian kepimpinan tak selesai. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/4343

The Malaysian Insight. (2017, 15 Jun). PKR akhirnya setuju Dr Mahathir ketuai PH. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/5121

The Malaysian Insight. (2017, 17 Jun). Anwar tarik diri sebagai calon perdana menteri PH. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/5364

The Malaysian Insight. (2017, 6 Julai). Pertemuan Nurul Izzah–Dr Mahathir di London dijangka selesai kemelut pimpinan PH. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/6795

The Malaysian Insight. (2017, 10 November). Saya tengok bukti duit Umno kepada PAS, kata Husam. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/22251

Universiti Utara Malaysia

The Malaysian Insight. (2018, 29 Julai). Selamatkan PKR daripada terbabas, kata Rafizi. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/82842

The Malaysian Insight. (2018, 11 Ogos). Anwar akan jadi PM jika Rafizi timbalan presiden, kata penyokong. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/86680

The Malaysian Insight. (2018, 11 Ogos). Saranan tolak Azmin hanya pandangan Abdullah Sani, kata Anwar. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/86764

The Malaysian Insight. (2019, 28 September). Tak boleh percaya Dr Mahathir akan serah kuasa, kata Syed Husin. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/186442

The Malaysian Insight. (2020, 29 Mei). Keluar Pakatan idea Dr Mahathir, kata Hamzah Zainuddin. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/bahasa/s/249378

The Malaysian Insight. (2020, 13 Oktober). I've shown king I have majority, says Anwar. Diakses daripada https://www.themalaysianinsight.com/s/278044

THE STAR/THE SUNDAY STAR

The Star. (2014, 29 Januari). Kajang by-election: PAS does not want Anwar to replace Khalid as MB. Diakses daripada https://www.thestar.com.my/news/nation/2014/01/29/kajang-byelection-pas-attack/

Universiti Utara Malaysia

The Star. (2014, 28 April). Guan Eng: DAP never agreed to PAS' hudud move. Diakses daripada https://www.thestar.com.my/news/nation/2014/04/28/guan-eng-dap-never-agreed-to-pas-hudud-move/

The Star. (2017, 12 Mei). Wan Azizah: No problem 'warming PM seat' for Anwar. Diakses daripada https://www.thestar.com.my/news/nation/2017/05/12/wan-azizah-no-problem-being-seat-warmer-to-anwar/

The Star. (2020, 13 Oktober). Anwar: No deals with those facing trials, no vendettas either. Diakses daripada https://www.thestar.com.my/news/nation/2020/10/13/anwar-no-deals-with-those-facing-trials-no-vendettas-either

UMNO ONLINE

UMNO Online. (2018, 13 Ogos). Kerajaan PH perlu jawab tuduhan konspirasi Tun Mahathir, Daim halang Anwar jadi PM. Diakses daripada https://umno-online.my/2018/08/13/kerajaan-ph-perlu-jawab-tuduhan-konspirasi-tun-mahathir-daim-halang-anwar-jadi-pm/

UTUSAN BORNEO

Utusan Borneo. (2018, 18 November). Anwar presiden baharu PKR, Azmin timbalannya. Diakses daripada https://www.utusanborneo.com.my/2018/11/18/anwar-presiden-baharu-pkr-azmin-timbalannya

Utusan Borneo. (2018, 18 November). Senarai penuh anggota Majlis Pimpinan Pusat PKR 2018–2021. Diakses daripada https://www.utusanborneo.com.my/2018/11/18/senarai-penuh-anggota-majlis-pimpinan-pusat-pkr-2018-2021

Universiti Utara Malaysia

Utusan Borneo. (2019, 12 September). Kongres mahu pemimpin, anggota patuh disiplin parti: Anwar. Diakses daripada https://www.utusanborneo.com.my/2019/12/09/kongres-mahu-pemimpin-anggota-patuh-disiplin-parti-anwar

UTUSAN MALAYSIA/MINGGUAN MALAYSIA

Mingguan Malaysia. (2002, 23 Jun). Dr M umum letak jawatan – Tarik balik selepas satu jam yang mencemaskan – Negara tergamam.

Utusan Malaysia. (2002, 26 Jun). Dr M undur selepas Oktober 2003 – Abdullah Ahmad Badawi dinamakan sebagai pengganti.

Utusan Malaysia. (2016, 19 Jun). Kejutan BN, menang majoriti lebih besar. Diakses daripada http://www.utusan.com.my/berita/politik/kejutan-bn-menang-majoriti-lebih-besar-1.344351

Utusan Malaysia. (2018, 12 Mei). Anwar Ibrahim dibebaskan dari penjara Selasa ini. Diakses daripada https://www.utusan.com.my/nasional/2018/05/anwar-ibrahim-dibebaskan-dari-penjara-selasa-ini/

Utusan Malaysia. (2018, 5 Ogos). Wakil Anwar hantar borang pencalonan Presiden PKR. Diakses daripada https://www.utusan.com.my/nasional/2018/08/wakil-anwar-hantar-borang-pencalonan-presiden-pkr/

Utusan Malaysia. (2018, 8 Ogos). Johari Abdul sedia beri laluan untuk Anwar. Diakses daripada https://www.utusan.com.my/nasional/2018/08/johari-abdul-sedia-beri-laluan-untuk-anwar/

Utusan Malaysia. (2021, 5 Jun). Anwar Ibrahim tidak sempat berucap, Kongres PKR ditangguhkan. Diakses daripada

Universiti Utara Malaysia

https://www.utusan.com.my/berita/2021/06/anwar-ibrahim-tidak-sempat-berucap-kongres-pkr-ditangguhkan/

Utusan Malaysia. (2021, 20 Jun). Kongres PKR lulus usul tangguh pemilihan, lanjut tempoh pegang jawatan. Diakses daripada https://www.utusan.com.my/terkini/2021/06/kongres-pkr-lulus-usul-tangguh-pemilihan-lanjut-tempoh-pegang-jawatan/

Utusan Malaysia. (2022, 3 November). Ada pemimpin UMNO mahu kecilkan kemenangan BN – Hadi Awang. Diakses daripada https://www.utusan.com.my/nasional/2022/11/ada-pemimpin-umno-mahu-kecilkan-kemenangan-bn-hadi/

Utusan Malaysia. (2023, 13 Mei). 15,000 pengunjung meriahkan Rumah Terbuka Malaysia Madani. Diakses daripada https://www.utusan.com.my/nasional/2023/05/15000-pengunjung-meriahkan-rumah-terbuka-malaysia-madani/

Universiti Utara Malaysia

LAMPIRAN

LAMPIRAN 1: SOALAN WAWANCARA

(1) Pada pandangan anda, mengapakah Gerakan Reformasi berlaku di Malaysia pada tahun 1998 dan apakah agenda utamanya?

(2) Pada pandangan anda, apakah strategi dan pendekatan utama yang digunakan oleh PKR untuk mencapai objektif reformasi?

(3) Pada pandangan anda, mengapakah agenda reformasi tidak terlaksana walaupun setelah PH mencapai kejayaan dalam PRU 14 (2018)?

Universiti Utara Malaysia

(4) Pada pandangan anda, apakah tindakan keluar parti sebahagian Ahli Parlimen PKR pada 24 Februari 2020 menjejaskan agenda reformasi?

(5) Pada pandangan anda, apakah cabaran utama yang dihadapi oleh Gerakan reformasi setelah runtuhnya kerajaan PH pada 24 Februari 2020?

(6) Pada pandangan anda, apakah kesan pembuatan dan perlaksanaan MoU pada 13 September 2021 terhadap agenda reformasi PKR selama ini?

(7) Pada pandangan anda, apakah faktor utama yang menyebabkan kemerosotan prestasi PKR dan PH dalam Pilihan Raya Negeri Sabah, Melaka, Johor dan Sarawak?

(8) Pada pandangan anda, apakah faktor utama yang membolehkan PKR dan PH mencapai kejayaan PRU 15 (2022)?

(9) Pada pandangan anda, apakah perlantikan Datuk Seri Anwar Ibrahim dan pemimpin PKR lain dalam Kabinet pasca PRU 15 menunjukkan agenda reformasi sudah berjaya?

(10) Pada pandangan anda, apakah kerjasama politik antara PKR/PH dengan BN bagi membentuk kerajaan pasca PRU 15 akan membataskan perlaksanaan agenda reformasi?

Universiti Utara Malaysia